

BİR PORTRE DENEMESİ

M. FETHULLAH
GÜLEN

ALİ ÜNAL

Bir Portre Denemesi

Topluma daha çok aksiyonuyla yansımış ve daha fazla bu yanı üzerinde durulmuş olan Gülen'i Gülen yapan, onun aksiyonunun ruhu, dinamiği, hedefi ve istikameti mahiyetinde daha pek çok unsurlar vardır.

Gülen, kendine has, taklidi imkansız denecek derecede zor üslubuyla bir yazar ve bir şairdir. Bunun yanı sıra, belki tarihte pek az kişiye nasip olmuş bir dinleyici kitlesi bulunan bir hatiptir.

Kelam, Tefsir, Fıkıh, Hadis, Siyer ve tasavvuf gibi bütün İslami ilimlerde derin vukufiyetinin yanı sıra, Edebiyat, Tarih, Felsefe, Güzel Sanatlar, ve ana prensipleriyle 'tabii' ilimler sahalarında da çok rahat konuşup yazabilecek bir donanıma sahiptir.

Elinizdeki çalışmada birinci derecede Fethullah Gülen'nin yazılı, ikinci derecede fiili eserleri, yani faaliyetleri, üçüncü derecede hakkında yazılan ve yapılan yorumlar, dördüncü derecede de bizzat yazarın şahsi gözlemleri esas alınmıştır. Bu çalışmada 'subjektif veya müspet takdim ve övme gayesi taşıyan bir satır yoktur desem, umarım bu, bir iddia ve mübalağa olmayacaktır' diyor yazar Ali Ünal.

Prof. Dr. Giuli Alasania'nın Bir Portre Denemesi İsimli Kitap İçin Yazdığı Önsöz

Küreselleşme sürecine girmiş modern dünya, iletişimdeki artan hız ve kalite nedeniyle oldukça küçüldü ve süreçler hızlandı. Dünyada yaşayan milyarlarca insan yeni yeni oluşumlar karşısında sürekli tehlike altında yaşamak zorunda kalmaktadır. Bu durum çok güçlü devlet kurumlarının varlığına rağmen insanlığın varoluşundan bu yana sık sık etkili olan liderin rolünü önemli ölçüde arttırdı.

Fethullah Gülen bir liderdir ve gerçek bir lider olarak devletler ve etnik gruplar arasındaki farklılıkları aşmıştır. Evrensel insani prensipleri belgeleyip uygulamada ortaya koymuştur. Mozaik yapıdaki dünyamızda kurtuluş için gerekli olan, Gülen'in ahlaki prensiplerinin temel taşları hoşgörü, diyalog, kendi kültürüyle beraber farklı kültürleri tanıma ve kabul etmedir. Ona göre insan dini ve etnik farklılıklar gözetilmeden ele alınması gereken bir varlıktır. Onun hedefi ise çalışkan ve bilgi sahibi aydın, aynı zamanda ahlaklı, üretken ve başkaları için fedakarlık yapabilen fertlerden oluşan bir toplum yetiştirmektir. Fethullah Gülen diğer bir ifade ile "Hocaefendi" ye göre "çıkar ve benlikten sıyrılabilen, başkalarının iyiliği için yaşayabilen insan gelişir, yükselir ve aşılmazları aşabilir."

Gülen'in dünyasında vefa, diğergamlık, iyilik, merhamet, bilgide derinleşme ve bunu gelecek nesillere aktarma insanın asıl gayesi olmuştur. Sağlam aile yapısı, kadın ve erkek arasındaki hak ve adaletin sağlanması, çocukların ve hukuklarının korunması, fedakarlıkla çalışan bir devlet mekanizması bu dünyanın değişmez vasıflarıdır. Bazı karamsarlara göre bunların gerçekleşmesi mümkün olmayabilir. Fakat Gülen bu ümitsizliklerin ortadan kaldırılmasını kendi örnek uygulamalarıyla sağlamıştır. O bütün bunları sadece başkalarına sunmakla kalmayıp, insan sevgisi ve affediciliği, başkasına ait olanı bazen tamamen farklı bile olsa kabullenmeyi ve saygı göstermeyi kendisine bir hayat düsturu kılmıştır.

Fethullah Gülen dini bir liderdir. İslamı Türk halkının eşitliği için en önemli etken olarak gören bir müslümandır. Fakat onun müslümanlığı bağnazlıktan uzaktır. O islamı gerçek güzellikleri ile dünyaya tanıtmakta ve affedici yapısını göstermektedir. Bundan yola çıkarak diğer dinlerle ve temsilcileriyle diyaloga

başlamaktadır. Fethullah Gülen, Atatürk'ün "yurtta sulh cihanda sulh" ilkesini gerçekleştirme adına çok önemli adımlar atmıştır. O, Patrik Bartholomeos, Papa II. Jean Paul ile ve başka dini liderlerle görüşüp sohbet etmiştir.

O lider olarak karizmatik bir kişiliğe sahiptir. Benim kendisi ile birebir görüşme imkanım oldu. Bu seçkin alim sempatik ve etkileyici bir şahsiyettir. Onun manalı derin sükunetinin altında çok duygusal bir kişilik durmaktadır. Simasından hislerinin bütünlüğü okunabilmektedir. O sadece genel olarak insanlığı değil ayrıca tek tek fertleri de düşünüp ele almaktadır. Onaların daha mutlu olmaları için çaba sarfetmektedir. Cesur ve gerektiği zaman gerekli olan kararları almada çok kabiliyetlidir. Dinamik bir ruha sahiptir. Modern bir insandır. Aktif olarak olaylardan etkilenmekte ve de olayları etkilemektedir. Etrafında toplanan, kendisini dinleyen, işlerini onun tavsiyelerine uygun yapan birçok insan için Fethullah Gülen'i çekici kılan işte bu vasıflarıdır.

Kısa bir süre önce İstanbul'da 102 ülkeden 15-21 yaşları arasında öğrencilerin katıldığı 5. Uluslararası Türkçe Olimpiyatları yapıldı. Değişik ülkelerden gelen genç elçiler Fethullah Gülen'in prensiplerine uygun açılan, yüksek kaliteleriyle kendilerini ispatlayan okullarda eğitim görmektedir. Fakat bu okulların eğitim dışında farklı misyonları da vardır. Farklı kültürlerle diyalogun daha da derinleştirilmesi, birlikte yaşayabilmek için gerekli imkanların sağlanması takdire şayan misyonlardır.

Elinizdeki bu kitap Gürcü okurlara Fethullah Gülen'in bir portresini sunmaktadır.

Ali Ünal Bey'in kitabı, yazarın da bizzat görüştüğü Fethullah Gülen'in faaliyetlerinin değişik yönlerini içermektedir ve Gürcü diline çevrilmesi bana göre çok isabetlidir. Gürcü okurlara seçkin bir şahsiyet hakkında tam bir fikir vermekte ve bir kez daha insanlığın varoluşundan bu yana işlenmiş olan evrensel ve hayatın devamı için gerekli olan yüksek değerleri düşünmeye davet etmektedir.

Prof. Dr. Giuli Alasania 11 kasım 1946 günü, Tiflis'te doğmuştur.

Küçük yaşlardan beri müzik ve bale ile ilgilenen Giuli hanım 1953-1964 yılları arasındaki ortaöğretimi sırasında ayrıca 11 yıllık Müzik okulunu bitirmiş, 1964'te Tbilisi İvane Cavahishvili Devlet Üniversitesi Doğu Bilimler Fakültesi Türk Tarihi Bölümüne girmiştir. 1974 yılında savunduğu doktora tezi "Türk Tarihçisi ve Ansiklopedi yazarı Katib Çelebi'de Gurcistan ve Kafkasya hakkında bilgiler" başlığını taşır. 1986 da ki profesörlük tezinin konusu ise, Gürcü tarihine dair yazılı kaynakların sınırlandırılmasıdır.

Prof. Dr. Giuli Alasania'nın birçok kitabı dışında yüzden fazla makalesi yayınlanmıştır. Birçok bilimsel yayında editörlüğü, değişik dillerde çevirileri bulunan Alasania, 1989 dan itibaren; Amerikan Üniversitesinde CİU'da araştırma sorumlusu, Gürcistan Sosyal Bilimler Üniversitesi Yönetim Kurulu Başkanı, Uluslar arası Karadeniz Üniversitesi'nde Rektör Yardımcısı, Tiflis Devlet Üniversitesinde Öğretim

görevlisi, Gürcistan Eğitime Katkı ve İş Hayatı Dayanışma Vakfı (GİEV) Baş Danışmanı, Gürcistan DA Platformu Vakfı Başkanı gibi ilmi ve sosyal bir çok Kurum ve Kuruluşlarda aktif olarak faaliyet göstermektedir.

Prof Dr. Giuli Alasania hanımefendi, Kùltürler ve Dinler arası Diyalog faaliyetlerindeki çalışmalarıyla herkesin takdirini kazanmıştır. 1994 ten itibaren Amerika, İsrail, İtalya, Ukrayna, Türkiye, Hindistan, Çin, İrlanda ve Rusya gibi daha bir çok ÷lkede konferansa katılan Prof. Dr. Giuli Alasania, Gürcü dili dışında; Rusça, İngilizce, Fransızca, Almanca ve Türkçe olmak üzere 6 dil bilmektedir. Evli olan Prof. Dr. Giuli Alasania'nın tek çocuğı, Gürcistan Devlet Başkanı Mikhail Saakaşvilidir.

Diğer Karakter Özellikleri ve Günlük Hayatıyla Fethullah Gülen

Zıt Özelliklerden Örülü Denge Karakteri

Varlıklar arasında insanın apayrı bir yeri vardır. Farklı farklı ve iç içe âlemlerden, dünyalardan oluşan kâinatta, kâinata varlık kazandıran Allah'ın İsimleri, her bir âlemde ayrı tecelli eder. Bu dünyada bile, aynı İsimler sosyal alanda bir ayrı, ilimler sahasında bir ayrı, Din sahasında bir ayrı tecelli halindedir. Buna, aynı gerçeğin, farklı alıcılara göre farklı renk, ton ve şekillerde görünmesi olarak da bakılabilir. Kısaca insan dahil, kâinatta ne varsa, her şey, her hadise, Allah'ın İsimleri'nin tecellisinin neticesidir. Meselâ, bir çiçekte O'nun Şekillendiren (Musavvir), Renk Veren (Mülevvin), Güzel (Cemîl), En Güzel Şekilde Yaratan (Ahsenü'l-Hâlikîn) gibi isimleri, her bir çiçeğin kapasitesine ve özelliklerine göre tecelli halinde olduğu gibi, fırtınalı bir deniz Mutlak Celâl Sahibi, Mutlak Kudret Sahibi (Celîl, Kadîr), canlıların beslenmesi Rızıklandıran (Razzâk), anneler başta olmak üzere, varlıklardaki şefkat ve merhamet Mutlak Merhamet Sahibi (Rahîm) isimlerini gösterir. İnsanda ise, denebilir ki, Allah'ın bütün isimleri tecelli eder. O, Allah'ın görmesiyle veya gördürmesiyle görür, işitmesi veya işittirmesiyle işitir; O'nun Kudretiyle kudret, İlmi'yle ilim, İradesi'yle de irade sahibidir. Nasıl Cenab-ı Allah'ın, birbirine zıt eserleri olan, fakat hepsi âhenktar şekilde bir bütünlük oluşturan İsimleri ve onların tecellileri varsa, aynı şekilde, insandaki farklı ve birbirine zıt, fakat birbirini bütünleyen sıfat, kabiliyet ve tezahürlerin kaynağı da yine bu İsimlerdir. Cenab-ı Allah'ta sonsuz merhamet ve şefkatle sonsuzca cezalandırıcı olma ilk anda bağdaştırılamayabilir. Fakat, her bir ismin kendine has tecelli yeri ve sahası, yani, merhamet ve şefkat gibi, cezalandırmanın da tecelli alanı söz konusudur; Bu isimler, insana da aynı şekilde yansıdığından, insanda birbirine zıt duyguların oluşmasına sebep olurlar. Öfke ile merhamet, şefkat ile cezalandırma hissi insanda aynı anda bulunur. İnsana düşen, bütün bu zıt duyguları yerinde ve gereken dozajda kullanmak ve ortaya zıtlardan bir âhenk dantelası çıkarmaktır.

Aynı şekilde, insanın görme, işitme, tatma, hissetme ve koklama gibi zahirî duyularının her biri, nasıl kendine has fonksiyonu var ve dolayısıyla kendine has 'gıda'larla tatmin istiyorsa, aynı şekilde onun iç duyu ve fakültelerinin her

birinin de yine kendine özgü fonksiyonu vardır ve dolayısıyla kendine özgü doyum ister. Hepsini birden 'zihin' kavramında toplayabileceğimiz aklın, düşüncenin, hafıza, muhakeme ve öğrenmenin insan için ifade ettikleri kendilerine has manâ ve ifa ettikleri kendilerine has fonksiyon, dolayısıyla, yine kendilerine has cevelan zemini ve beslenme ortamı söz konusudur. Bunun gibi, insan, duyguları ve kalp, ruh gibi daha iç fakülteleri de, yine kendilerine özgü fonksiyonu gördükleri ve buna göre beslendikleri ölçüde iç âhengini sağlayabilir ve bu şekilde iç huzuru yakalayabilir. Evet, akıl-kalp veya zihin-ruh arasındaki gerekli irtibat kurulduğu ve iç âhenk sağlandığı, ayrıca kuvvet, gadap ve şehvet gibi dışa dönük yönleri doğru istikamette kullanıldığı zaman, insan, hareketlerine 'hikmet' çerçevesinde yön verir ve dengeli bir hayat yaşar. Kısaca, insan kendi içinde 'adalet'i, dengeyi, orta yolu bulduğu zamandır ki, başkalarıyla münasebetlerinde de âdil ve dengeli olur. Aksi halde, akıl ruh hesabına veya ruh akıl hesabına, akıl-ruh kuvvet, şehvet veya beden hesabına devreden çıkacak olursa, ortaya 'yarım' veya 'çeyrek' insanlar çıkar ve aynı durum tabiatıyla topluma da yansır. Bu bakımdan, komple bir insanın yetiştirilmesi, bir başka ifade ile, insanın komple bir eğitimden geçmesi, neticede insan ve toplumda denge, adalet ve huzurun sağlanması, insanın bütün duyu, duygu ve fakülteleriyle ele alınmasında yatmaktadır.

Fethullah Gülen gibi, insanlara tesir edebilen şahıslarda, İlâhî İsimlerin tecellilerini alma ve yansıtmaya kapasitesi, normal insanların üstündedir. Bu, zihnî ve ruhî meleke veya fakültelerde böyle olduğu gibi, duygularda, öfke, arzu, şehvet gibi fakültelerde de böyledir. Meselâ Fethullah Gülen, yaratılıştan enerjik, çok hareketli, izzet sahibi, cesur ve gözüpek, nizam ve intizam taraftarı, fevkalâde hassas, ayrıca çok ciddi bir tarih şuuruna sahip ve hamasî hislerle dopdolu birisidir. Bunun yanı sıra o, ailevî karakteri içinde yakınlarına oldukça bağlı, son derece hassas, her varlığa karşı sevgi dolu ve "sonbaharda bir yaprağın dalından kopup düştüğünü görsem, kolum kopmuş kadar acı duyarım" diyecek, bir çukura kaçmış karıncayı çıkarmak için yarım saat uğraşacak, namaz esnasında İlâhî huzurla tam konsantre olduğu esnada bile bir çocuğun ağlamasını işitse, içine bayılma gelecek derecede şefkatli ve merhametlidir de. Bu şefkat, merhamet, yakınlarına bağlılığı ve sevgiyle dopdolu oluşuyla, doğumuyla birlikte tadıp tanıdığı mahrumiyetler, zarif ve hassas babasının maruz kaldığı dost cefaları ve göçler, nihayet çocuk ruhunu en derininden yaralayan bir kardeşinin, ayrıca dedesinin ve babaannesinin aynı anda vefatları birleşince, çocukluğundan itibaren bütün benliğinde, daha sonra İslâm'ın aldığı yaralar ve insanlığın dertleriyle büyüdükçe büyüyen çok derin ızdıraplar

mayalamıştır. Bu tür farklı tesirler dengelenmediği takdirde, çok kez insanlarda şahsiyet kırılmalarına yol açsa da, Allah Fethullah Gülen'i, karakterindeki bütün bu yanları ve yetişmesindeki tesirleri bir denge halinde bütünleştirmeye muvaffak kılmıştır.

Kader, Fethullah Gülen'i, aynı anda dînî ilimlerin, yine aynı anda ruh terbiyesinin, ayrıca 'pozitif' ilimler denilen fenlerin, bunların yanısıra edebiyat, tarih ve felsefenin içine çekti. Baba ocağında başlayan tahsili, Erzurum'da devam etti. Yine evinde başlayıp, Muhammed Lütî Efendi'nin dizi dibinde devam eden manevî eğitimi, dînî tahsili gibi, ömrü boyunca hiç kesilmedi. Tahsil çağlarında tanıdığı Risale-i Nurlar da buna belli bir katkıda bulundu. Neticede, Yaratıcı'nın hamuruna koyduğu istidatları, çağa uygun bir denge içinde gelişmeğe durdu. İlk okulda başlayan 'modern' eğitimini, bilhassa fen, felsefe, edebiyat ve tarih gibi alanlarda kendisi devam ettirdi; bir yandan Fiziğinden Kimyasına, Biyolojisinden Astronomisine kadar, modern bilimlerin ana prensiplerine derin bir vukufiyet kazanırken, bir yandan da Camus, Sartre, Marcuse gibi varoluşçu filozoflar ve daha başka Doğu ve Batı felsefesinin ana kaynaklarıyla tanıştı. Bütün bunlar, ortaya coşkun bir aşk ve derin bir marifetle birlikte, engin bir ilim, ihatalı bir mantık ve muhakeme ve aynı zamanda bir hikmet, heyecan, fakat her şeyi dengeleyebilen bir basiret ve firaset; sonra duruluk, yumuşaklık ve cömertlik, teslimiyet, ızdırap ve inleme, iffet ve takva, şefkat, merhamet ve hoşgörü ve bütün bunlara karşılık, sınırsız bir hamâset, ümit, ideal ve ölçülü bir disiplinle birlikte, derin bir sabır timsalini, kamuoyunun Fethullah Hoca olarak tanıyacağı ve bilhassa yakından tanıyanları tarafından Hocaefendi olarak anılacak bir eğitim ve hareket insanını çıkardı.

Tevazu, Kendini Hiç Görme ve "İnsanlardan Bir İnsan Olma"

Fethullah Gülen'in, en önemli bir diğer özelliği tevazuudur. Hem yapısının, hem de aldığı terbiyenin bir neticesi olarak düşünebileceğimiz bu tevazu, onun şahsiyetinin en bariz vasıflarındandır. Liderlik, önde olmak gibi dünyevî sevdalardan fersah fersah uzak bu "derviş profili", Fethullah Gülen'de kendini unutmaya veya, çok kullandığı tabirle, "sıfırlama" şeklinde ortaya çıkar.

Fethullah Gülen, "bu dünyayı yıkıp, yerine cennet gibi bir dünya getirip kursanız, çekilip bir ağacın dibinde oturacak ve 'bunları yapan ben değilim' düşüncesi içinde, insanlık adına yapıp ettiklerinizi bir kenara koyarak, 'bütün bunlar, Allah'ın yardımı ve güzel insanların himmeti ile olan şeyler' diye düşüneneceksiniz" ikazında bulunur. "Kendimi hiç bir zaman itibarın hiç bir

şekline lâayık görmedim. Samimi olarak insanlığa hizmet etmekten başka bir düşüncem de olmadı" diyen Fethullah Gülen, elini öpmek isteyenlere izin vermez; kendisine gösterilen saygı ve itibardan olabildiğince rahatsız olur. İnsanların, karşısında tabiî olmalarını arzu eder; sunilikten, olduğundan başka görünme tavırlarından, kalpte olmayanı dille söylemekten nefret eder. Yüksek, kibar ve ölçülü tavır ve davranışlardan her zaman hoşlansa da, bunlar, bir insanın artık tabiatı haline gelmişse hoşlanır. Buna karşılık, kaba fakat samimi söz ve tavırlardan da incinmez. Kendisine bir başarı veya hizmet isnadından, bir toplulukta öne çıkarılmaktan büyük rahatsızlık duyar ve kendinden önceki büyük insanların vefalı bir tâbisi olarak kalmayı her zaman tercih eder. "İnsanlardan bir insan" olmak, öyle kalmak, onu en çok memnun edecek hususlardandır. Bu bakımdan, zaman zaman, "estetik ameliyatla yüzün ve şeklin değiştirilmesine dinimiz müsaade etse, tanınmamak için bunu yaparım" der.

"Nefis cümleden ednâ, vazife cümleden a'lâ" ve "herkes yahşî men yaman; herkes buğday men saman" anlayış ve tavrını tabiatı haline getirmiş bulunan Fethullah Gülen, yapılmasında teşvikte bulunduğu hizmetlerin kendisine mal edilmesini, "Yaradan'a karşı büyük bir saygısızlık, o hizmetlerde emeği geçmiş insanlara haksızlık, vazifeye karşı da ihanet" olarak görür. Başkalarına yaptığı iyilikleri bir iyilik olarak görmediği gibi, hem bu iyilikleri, hem de başkalarından gördüğü kötülükleri, eza ve cefayı, bir bilgisayarın hafızasından bir dosyanın silinmesi gibi hafızasından iradî olarak siler. Yanında kimsenin hakkında söz söylenmesini istemez ve "bilhassa ehl-i iman hakkında Âhiret'e içimde hiçbir menfî duygu olmadan gitmek istiyorum" diye, sık sık ikazda bulunur. Dünyevî makamlar yerine Allah'ın hoşnutluğunun gözetilmesi gerektiğini vurgular ve özellikle din ve ülke hizmetlerinin maddî-manevî hiçbir çıkar duygusuna âlet edilmemesi gerektiği üzerinde durur. "Bu hizmetler karşısında Cennet ve velîlik bile beklenmemeli; benim yanıma, başka düşünce ile, hattâ Abdülkadir Geylanî olabilir miyim düşüncesiyle bile gelen, gelmesin" der. Etrafındaki insanlarda az bir dünyevî makam, şan, şöhret arzusu görse, hissetse, çok derinden yaralanır, ciddi olarak gönül koyar ve bazen tavır aldığı da olur.

Sohbet Üslubu ve Muhataplarıyla Münasebeti

Fethullah Gülen, yanlışlara karşı olabildiğince duyarlı, doğruların en küçüğünü bile takdir eden hassas yapısıyla, insanlarla zihin ve gönül alışverişinde bulunmayı sever. Mütevazî ve mahcup yapısına paralel olarak, genellikle kendisine soru sorulmadıkça konuşmaz. Bunun bir başka sebebi, alıcı olmayan, merak etmeyen, zihnî, tefekkürî derdi bulunmayan insanlara herhalde

bir şey anlatılamayacağı veya anlatmanın gereksizliği de olabilir. Gerek sorulan sorulara cevap verirken, gerekse bir konuda konuşur veya hatırlatmada bulunurken, malûmat satma, kendini peyleme gibi duygulardan nefret ettiği gibi, kendisi de, sorunun aydınlığa kavuşması kadar, irşadı esas ve dolayısıyla muhatabı dikkate alır. Yani, gerek soruyu soran, gerekse dinleyici konumunda bulunan diğer insanlar, sorunun aydınlatılmış olması kadar, cevaptan istifade etmeli ve onunla bir meselelerini çözmüş olmalı, ayrıca bu cevap, onların kalp hayatında bir tesir icra etmelidir. Bu bakımdan, cevap bazen, sorulan sorunun tam karşılığı olarak değil de, soruyu soranın ve diğer muhatapların en çok istifade edeceği şekilde gelebilir. Bunun yanı sıra, Fethullah Gülen, çok defa bir sorudan hareketle muhataplara söylemek istediği bazı şeyleri söyler; bunlar, o soruyla doğrudan alâkalı olmayabilir; fakat cevapla bir mesaj verilmekte, bir hatırlatma yapılmakta, bir uyarıda bulunulmakta veya bir başka mesele çözülmektedir.

Fethullah Gülen, insanlarda gördüğü hataları hatırlatmak ve düzeltmek için daha çok ortaya konuşur ve bundan herkesin nasibini almasını arzular. Kişilerin hatalarını yüzlerine vurmaz. Fakat, hatasının yüzüne söylenmesinden memnun olacak, en azından rahatsız olmayacak insanlara, bunları usulünce söyleyebilir. Çok defa da, bu tür insanları, kendi ifadesiyle, "yazı tahtası" gibi kullanır; yani, sanki hatayı onlar yapmış gibi onları ikaz eder, fakat muhatabı başkadır. O muhatabın da, bu şekilde dersini almasını bekler. Daha önce de arz edildiği gibi, Gülen, bilhassa konuşmalarında telmih, istiare, kinaye, tevriye gibi sanatları çokça kullanır ve bu şekilde, hem söze farklı ve birden fazla manâyı, hem de fonksiyonu aynı anda yüklemiş olur. Dolayısıyla, onun üslubunu anlamayan veya kendisini ilk dinleyenlerin iltifat zannedecekleri bir sözle ikazda bulunurken, ikaz zannedecekleri bir sözle de iltifatta bulunuyor olabilir. Onun en ağır sözleri, "siz bilirsiniz; rehberim; siz, bunu benden daha iyi bilirsiniz; zaten sizin yanınızda benim bunlardan bahsetmem gerekmez" gibi ifadelerdir. Bunlar bilinmez ve anlaşılmazsa, sözleri zaman zaman dinleyiciler tarafından farklı yorumlanabilir. Bu konuda yanlıştan kaçınmak için, onun düşünce yapısını, bakış açısını, üslûbunu ve dilini en azından belli ölçülerde kavramış olmak gerekir.

Fethullah Gülen, konuşurken zaman zaman konuya uygun fıkralar da anlatır; zaman zaman lâtife yaptığı da olur. Fakat, kimse ile lâubali olmaz. Çok eskiden tanıştığı ve hemen hemen kendisiyle aynı yaşta bulunan Erdoğan Tüzün bey, Gülen 30 küsur yıl önce İzmir'de Kestanepazarı Kur'an Kursu'nda daracık tahta

bir kulübede hayatını geçirirken 6 ay kadar yanında kaldığını, bu daracık kulübede yatağını ona verirken, kendisinin kapı önünde yattığını ve bu 6 aylık süre içinde, ikisi de genç birer insan oldukları halde, kendisiyle bir defa bile lâubali olmadığını hayret ve hayranlıkla anlatmıştı.

Fethullah Gülen, iyi niyet ve samimiyetle söylenmiş her sözü dinler; bir söz veya hareketten hoşlandığında ya dudaklarında, ya da yüzünde bir tebessüm belirir; duruma göre bazen de bir iltifatla mukabelede bulunur. Hoşlanmadığı söz karşısında, eğer bu sözde bilhassa yapmacıklık, riya ve kendini gösterme arzusu, ifade edilen fikir veya teklifte garaz varsa, bu defa yüzünde sanki bulutlanma olur.

Arkadaşlarına, Eşyaya ve Hatıralara Karşı Vefası

Fethullah Gülen, gerek arkadaşlarına, gerekse kullandığı eşyaya, kısa süreli bile olsa kaldığı yere, kısaca kendisiyle teması olan her şeye karşı vefalıdır. "Bir zaman bir yolculuk esnasında bir ağacın altında bir mola vermiş olsak, mola verdiğimiz aynı arkadaşlarla birlikte oradan yıllar sonra bile geçsek ve bu arkadaşlar, 'burada bir zaman mola vermiştik' diye hatırlamasalar gönül korum" der. Bunun gibi, bir zaman kaldığı bir yerin dekorunun bile değişmesini arzu etmez; oranın aynen korunmasını arzular. Gülen, birisinin kalbini kırdığını hissetse veya bir başka sebeple birisinin kalbinin kırıldığını anlasa, bunu kendine has ve her bir kişiye karşı nasıl yapmak gerekiyorsa o şekilde tamire çalışır.

Cömertliği ve Hediyeleşmesi

Fethullah Gülen, oldukça cömerttir. "Ben, aile ve çevre itibarıyla hep cömertlik adına kahramanlıkların sergilendiği bir zeminde yetiştim. Öyle ki, hayatımda âdeta hiç cimri tanımadım. Bir şeyi alıp saklayan insan olmadığım için de, verme deyince tir tir titreyen kimseleri veya mal biriktirip de infak etmeme gibi ruh haletinin ne olduğunu hiç anlayamadım. Cömertlik öyle bir haslettir ki, insan fasık dahi olsa, onun vesilesiyle Cennet'e girebilir. Cennet'e girmek için, Cennet yolunda olmak gerekir. İnsanı ona götürecek yollardan biri de cömertliktir" (Fasıldan Fasıla 3, 47-8) diyen Gülen'in, denebilir ki bir, en fazla iki takımdan fazla elbisesi olmaz. Fazla elbise, gömlek, çorap, kazak, pardesü gibi giyeceklerini hemen hediye eder. Bunun dışında, bir insanda beğendiği bir hâl, Allah yolunda hizmet adına ihlâs ve samimiyet temelinde bir başarı, duygu ve düşüncede bir iç açıcılık görse, o zaman da bunu farklı hediyelerle ödüllendirir. Gözleyebildiğimiz kadarıyla, verdiği her bir hediye ayrı bir

manâsı vardır. Gülen, hediye verdiği gibi hediye de kabûl eder; verilen hediyeleri ise çok defa karşılıksız bırakmaz. Bunun gibi, kendisine gelen çok sayıdaki mektupları da cevapsız bırakmamaya çalışır.

Okuması ve Edebiyatla Münasebeti

Gülen, çok okuyan bir insandır. Ruhunun altilmez görünen dertler ve ızdıraplarla çok dövülmediği zamanlarda günde ortalama 150-200 sayfa okur. Çocukluğunda Siyer, yani Peygamber Efendimiz'in hayatı ve Sahâbe menkıbeleriyle başlayan okuma hayatı, sonraki yıllarda ilmî, fikrî, felsefî kitaplarla devam etmiş, bu arada Doğu klasiklerinin yanısıra, askerde bir komutanının tavsiyesi üzerine, hemen hemen önemli bütün Batı klasiklerini de okumuştur. O, Mevlâna, Sâdî, Hâfız, Molla Câmî, Firdevsî, Enverî gibi Doğu klasiklerinin üstadlarını nasıl okumuş ve tanıyorsa, Shakespeare'i, Balzac'ı, Voltaire'i, Rousseau'yu, Kant'ı, Zola'yı, Goethe'yi, Camus'yu, Sartre'ı da öyle tanır. Bunlardan başka, Bernard Russel'i, Pushkin'i, Tolstoy'u ve daha başkalarını da bilir. Yine, sohbet ve yazılarında zaman zaman Bacon'ın Mantık'ından Russel'in Nazarî Mantık'ına, Pascal'dan Hegel'in Diyalektiğine, Dante'nin İlahî Komedyasından Picasso'daki obje-suje ilişkisine kadar çok değişik referanslara atıflarda bulunur. Türk edebiyatından ise, Fuzuli, Baki, Nefî, Şeyh Galip, Leyla Hanım gibi klasik edebiyatımızın devlerinin yanısıra, Yahya Kemal, Necip Fazıl, Mehmet Akif Ersoy, Sezai Karakoç başta olmak üzere, Namık Kemal, Şinasi, Tevfik Fikret gibi bilhassa önde gelen şair ve yazarları iyi tanır. Fakat, Fethullah Gülen'in ana yoğunlaşma sahası İslâmî ilimler olduğundan, daha çok Kur'an'ın anlamı, tefsiri, belâğatı, nükteleri, hadis-i şerifler ve yorumları, Allah marifeti, kalp halleri ve İslâmî yaşantı üzerinde durur ve bu sahalarda sohbeti tercih eder. Bununla birlikte, başta edebiyat olmak üzere, musikî gibi güzel sanatlardan da hoşlandığı için, bu sahalarda da sohbeti sever.

Fethullah Gülen, başka işleri mani olmadığı sürece, hemen her gün değişik ilim dallarında insanlarla mütalâada bulunur, çalışır, okur. Bir Ramazan ayında, bazı arkadaşlarıyla gece yatmayarak, İslâm hadis külliyyatının en geniş olan ve 50.000'den fazla hadis ihtiva eden Müttaki'l-Hindî'nin 16 ciltlik Kenzü'l-Ummâl'ini baştan sona mütalâa etmişlerdi. Bunun gibi, aynı yoğunlukta olmasa da, İslâm fıkıh, tefsir, tasavvuf ve belâğat külliyyatının bazı önemli eserlerini de, bazılarını birkaç defa olmak üzere okumuş ve müzakere etmişlerdir.

Giyimi, Hareketleri, Yemesi, Hastalıkları ve Günlük Hayatı

Fethullah Gülen, zevk-i selim sahibi bir insan olarak, temiz, düzgün ve güzel giyinir. Hemen her giydiğinin kendisine son derece yakıştığı görülür. Talebelik yıllarında iken de ütüsüz pantolon giymediğini, ütü bulamadığı zaman, akşam yatarken pantolonunu yatağının altına koyduğunu anlatır. Hattâ bir arkadaşının böyle davranmayı takvalı olmakla bağdaştıramaması karşısında, bunun sebebini halâ anlayamadığını söyler. Temiz ve düzgün giyindiği gibi, yüzünde hiçbir zaman dikkat çekici uzunlukta sakal bulunmaz; traşına önme verir. Bilhassa yürüyüşü kendine hastır. Dik yürür; adımlarını geniş ve uzun atar; kollarını tam aşağıda, fakat sağlam tutar ve fazla sallamaz. Hareketli, heyecanlı yapısı ve bilhassa her türlü problemi hemen çözmede gösterdiği hassasiyetten dolayı, kap rahatsızlığının şimdiki seviyede olmadığı birkaç yıl öncesine kadar bazen merdivenleri ikişer-üçer çıktığı olurdu. Sağlığının elverdiği günlerde, merdivenleri birer birer çıkmaya tahammülü olmadığını söyler.

Fethullah Gülen, az yer; fakat şeker rahatsızlığından dolayı ara öğün alma mecburiyeti hisseder; fakat bu öğünde de yediği son derece azdır. Gülen, kendisinin de söylediği ve tanıyanlarının da ifade ettiği üzere, gençlik günlerinden beri çok fazla ilaç kullanmaktadır. Bir defasında, belki yapılmaması gereken bir dua olduğu, hattâ bu konuda çok itimat ettiği bir âlim-fâzıl zat ikaz da buyurduğu halde, gençliğinde, "Ya Rabbi, benim vücuduma öyle rahatsızlıklar ver ki, gençlik duygu ve arzularına vakit bulamayayım" diye dua ettiğini söylemişti. Denebilir ki, hemen bütün hastalıklar vücudunda yerleşmiş, her biri belli bir süre konuk kaldıktan sonra gitmiş, yerlerine başkaları gelmiştir. Gençliğinde, el, yüz ve ayakları dahil, bütün vücudunda yara tipi rahatsızlıklar meydana gelmiş, çok acı veren bu rahatsızlıkları Gülen, 15 yıla yakın bir süre çekmiştir.

Fethullah Gülen, askerde iken siroza dönüşen ciddî bir sarılık geçirmiş. Sindirim rahatsızlıkları, hayatının hiçbir döneminde eksik olmamış. Yine bir dönem, sağ bacağı tahammül edilmez derecede ağrılar yapıyormuş. Bu rahatsızlığından da bir sohbet esnasında şöyle bahsetmişlerdi:

Ayağa kalkamıyor, hattâ oturamıyordum. Abdest alırken arkadaşlar yardım ediyorlardı. İzmir'de ortopedist bir doktor getirdiler. Çok sert ve mizacı ters bir adamdı. Muayene esnasında da sert davrandı ve canımı çok acıttı. Ameliyat gerektiğini söyledi. Fakat sertliği ve haşinliği çok canımı sıkıyordu. "Allah, beni sana muhtaç etmeyecek ve bu hastalığıma şifa verecek" dedim. Doktor da kızdı gitti. Bir başka gün de hastanede muayene ettiler. Çıktığımda, doktorların kendi aralarında konuşmalarını duydum. Ayağın kesilmesi gerektiğini söylüyorlardı.

Once içimden bir ürperti geçti. Sonra, Epiktetos gibi kendi kendime, "Fethullah, bugüne kadar iki ayağın vardı ve Allah'ın lûtfettiği bu iki ayağı kullanıyordun. Yâ Rabbi, bundan sonra Sana tek ayakla kulluk ederim. Sana hamdolsun!" dedim.

Hastaneden geldikten sonra, ağrıyan yerlerine bir süre zeytin yağı sürüyor, tavsiye edilen tedaviye devam ediyor ve bildikleri dualardan okuyorlar. Allah, o rahatsızlığına da şifa veriyor.

Gülen, şeker rahatsızlığını 12 Eylül sürecinde hissediyor. Kalp rahatsızlıkları da aynı dönemde ortaya çıkıyor. Şu son dönemde, bu rahatsızlıklarının bir komplikasyonu olarak bilhassa sağ kolunda şiddetli ağrılar, parmak mafsallarında şişme oluyor. Bu sebeple, parmaklarını tam olarak bükemedikleri için, ellerini kullanmada ızdırap çekiyorlar.

Fethullah Gülen'in bir diğer tipik ve kronik rahatsızlığı, çok fazla terlemesidir. 4 rekatlık bir namaz, yatağını düzeltme, hafif bir hareket, onun ter içinde kalmasına yeter. Bilhassa çok ağır geçen grip rahatsızlıklarında, çok fazla ter atar. Bir gecede – ki, onun belki ancak yarım saatinde uyuyabildiği uyku süresi ancak 2 saat kadardır – defalarca atlet değiştirdiği olur. Yine çok tipik bir vaka olarak, vücudunun üst yanı böylesine terlerken, alt tarafı da alabildiğine uşur. Ayaklarına, cereyanla ısıtılan çoraplardan giydiği, üzerine battaniye sardığı ve bu şekilde yatağa girdiği halde, bir türlü ısınmadığını söyler.

Fethullah Gülen, şeker, tansiyon ve kalp rahatsızlıklarının arttığı son zamanlara kadar, kendi yemek ve çamaşırı gibi, misafirlerine yemeği de elleriyle yapardı. Çocukluğunda ev işlerinde, süt sağmaya varıncaya kadar annesine yardım etmekten ve daha sonra yalnız kalmak, İzmir'de ilk yıllarında Kestanepazarı Kur'ân Kursu'nda hem öğretmen, hem belletici olarak çalışmak gibi hayatının belli hususiyetlerinden gelen bir maharetle çok güzel yemekler yapar. Patatesten 10 çeşit yemek yaptığını söyler.

Fethullah Gülen, çoğu geceler hemen hemen hiç uyuyamaz. Bilhassa bu yalnızlık anlarında, gönül verdiği ve varlığını adadığı gayesi yolunda karşısına çıkan problemler, ülkesinin ve insanlığın dertleri, başka insanlardan kendisine ulaştırılan hususi meseleler, bazılarında görüp hissettiği ama onlardan beklemediği ve İslâm'a, Allah'la münasebete yakıştıramadığı söz, tavır ve davranışlar, onu gecelerde daha çok rahatsız eder. Bir de, yukarıda ifade edildiği gibi, sürekli terlemesine yol açan hastalıkları, onu bilhassa geceleri hiç yalnız ve rahat bırakmaz. Bütün bunlara rağmen, sabrı ve tahammülü hayret verici

derecededir. Sabah namazından sonra bazen istirahate çekilse de, bazen kitap okur, konu müzakere eder ve bu şekilde öğleye kadar istirahat etmediği olur.

Fethullah Gülen, bu çağın, insanlar arasında da, kendi başına da derin bir yalnızlık ve sükût içinde kendi kaderini yaşayan garibidir. Hakkında, bizim için objektif ama başkalarına subjektif gelecek ve yanlış anlamalara yol açabilecek gözlemlerimizi kendimizde tutarak, bu bahsi de burada kapamamız gerekiyor.

Ali Ünal, Bir Portre Denemesi, Nil Yayınları, İstanbul, 2002

Fethullah Gülen'in Karakterinde Öne Çıkan Üç Unsur

Fethullah Gülen, Erzurum ili, Hasankale ilçesinin Korucuk köyünde dünyaya geldi. Hem anne hem baba yönünden oldukça dindar, zeki, hisleri itibariyle son derece gelişmiş bir evde neşet eden Gülen'in şuuraltı, bilhassa babaannesi Munise hanımın, daha sonra babası, annesi ve büyükbabasının, aile dışında Alvarlı Muhammed Lütfi efendinin derin tesirleri altında oluştu. Bu şuuraltını besleyen ve bilâhare Gülen'in şahsiyetinin en belirgin vasıfları olarak gelişecek üç unsur bilhassa öne çıktı. Bunlardan birincisi, bütün ailede görülen çok derin ve kalbî dinî bağlılık ve yaşayış; ikincisi, Peygamber ve Sahâbe sevgisi başta olmak üzere, aile içinde ve bütün varlığa karşı duyulan derin bir sevgi ve alâka; üçüncüsü ise, gerek ailenin fakirliğinden, gerekse özellikle Birinci Dünya Savaşı yıllarında ve daha sonra çektiği çileler ve maruz kaldığı mağduriyetlerden ve Gülen'in çocukluğunda bir saat arayla büyük baba ile büyük annenin, ayrıca birkaç kardeşin ve Muhammed Lütfi efendinin vefatlarından kaynaklanan, daha sonra ise, İslâm'ın garipliği, Müslümanların ve Türk insanının son asırlarda üst üste uğradığı felâketler ve daha başka acılarla beslenen çile, ızdırap ve gözyaşındır.

Fethullah Gülen'in şahsiyetindeki sözünü ettiğimiz üç unsura geçmeden önce, onda bu üç unsurun oluşmasında aile ve ilk yakın çevresinin tesirine çok kısa olarak da olsa bakmakta fayda var:

Gülen'in ailesi içindeki bağlar çok kuvvetlidir. Eşi hakkında, 'ya Rabbi, beni onsuz yaşatma' diye dua eden babaannesi Munise hanımla büyükbabası Şamil ağa, aynı gece bir saat arayla vefat eder. Gülen, ilk görev yeri olan Edirne'ye gidince, ikinci küçük kardeşi Mesih Gülen, ağabeyi 4 yıl sonra askerlik görevi esnasında aldığı hava değişimi münasebetiyle Erzurum'a dönünceye kadar âdeta kimseyle konuşmama 'orucu'na girer. Bizzat Gülen, büyükbabası ve büyükannesinin vefatı üzerine, uzun bir süre gece-gündüz, 'ya Rabbi, ne olur, benim de canımı al da, dedeme ve nineme kavuşayım' diye dua dua yalvarır. Çok küçük yaşta vefat eden bir kardeşinin kabri başında senelerce gözyaşı döker.

Fethullah Gülen, eski Müslüman-Türk aile ve cemiyetine hakim olan bu sevgi hâlesini şu sözlerle resmetmektedir: 'Biz, gözlerimizde sevginin zaferleri, kulaklarımızda onun davulunun, kösünün sesi bir atmosferde yetiştik. Gönüllerimiz hep onun bayrağının dalgalanma heyecanı ile attı. Sevgiyle o kadar

içli-dışlı olduk ki, neticede hayatımızı bütün bütün ona bağlayıp ruhumuzu da ona adadık. Artık biz yaşarsak sevgiyle yaşar, ölürsek sevgiyle ölürüz.' (Sızıntı, Eylül 1999)

Vatikan İstanbul Temsilcisi Monsenyör Georges Marovitch, Gülen'in ruhundaki sevgiyi keşfetmiş bir insan olarak, bir bayramlaşma merasiminde şöyle diyordu: 'Gülen, inançlar ve kültürler arası diyaloga hizmet eden, barış ve sevgi insanıdır. O, bütün dinlere açık bir şahsiyettir... Sevgi ve hoşgörü esaslarına dayalı gerçek İslâmiyet'i onun sayesinde tanıdık... Etrafıma bakıyorum, toplumun her kesiminden insanları burada görüyorum ve soruyorum: Nedir bizleri buraya çeken? Hristiyan, Müslüman, Yahudi kardeşlerimizi burada toplayan nedir? Nasıl ki Mevlâna, Konya'ya yüz milyonları çekti. Bir zat var burada, sevgiyle konuşuyor ve hepimizi kendisine çekiyor. Bu muhterem zat, bizlere sevgiden bahsediyor. Bu sevgidir bizi buraya getiren. Onun için bu zata dua ediyorum, hepimizin duasına ihtiyacı var. Dünyamıza büyük bir örnektir bu zat. Bazıları diyor ki, ne var bu zatın arkasında? Onun tek silahı var, o da Allah sevgisidir.' (Ergün, 270)

Gülen, kendisine karşı medya vasıtasıyla girişilen kasetli linç operasyonundan sonra Türkiye'de diyalog köprülerinin yıkılıp, toplumun ve devletin tam bir kaosa itilmesi karşısında duyduğu iç ızdırap ve infiali, yine sevgi çağrısıyla bastırıyor ve yine kendisi olarak konuşuyordu:

Öyleyse gelin, bütün varlık ve eşya, varlık ve eşyanın arkasındaki ruhanîler ve melekler gibi biz de, el ele, gönül gönüle birbirimizi candan kucaklayalım ve iradelerimizin hakkını eda etme azmiyle, içimizdeki kin, nefret, ihtiras, düşmanlık, şehvet... gibi hayvanî hisleri söküp atarak, ruhanîlerin o tertemiz havasına dem tutmaya çalışalım; kalbî ve ruhî hayat ufkuna otağlar kurarak hak yakınlığına açık duralım ve içlerimize akan arz u semanın güzelliklerinden, lâhut âleminin o el değmemiş güllerinden, çiçeklerinden hazırladığımız buketlerle sevgiye ve güzelliğe aç gönüllere bayram şölenleri yaşatalım..

Gel, gel aramıza katıl; biz Hakk'a gönül vermiş aşk insanlarıyız. Gel, gel bize katıl da sevgi kapısından içeriye giriver, giriver ve evimizde bizimle beraber otur... Gel, birbirimizle içten konuşalım; (gönüllerimizle sarmaş dolaş olalım da), kulaklardan, gözlerden gizli konuşalım. Güller gibi dudaksız ve sessiz gülüşelim; tıpkı düşünce gibi, dudaksız-dilsiz görüşelim... Madem ki hepimiz biriz, birbirimize dilsiz-dudaksız seslenelim. Madem ki ellerimiz kenetli, gel bu halden bahisler açalım; el-ayak, gönül hareketlerini daha iyi anlar, öyle ise gel dilimizi

tutalım, titreyen gönüllerimizle konuşalım. (Sızıntı, Eylül 1999)

Allah'a Kullukta Ölçü: Kendini Varlıklar İçinde En Hakir Görme

Fethullah Gülen için Allah'a kulluk, her şeyin önünde gelir. Bu kulluğun son ve son olduğu için de en mükemmel nizamnamesi İslâm'dır; dolayısıyla o, şüphesiz İslâm'ın üzerine titrer. Çok küçük yaşta Kur'an-ı Kerim'i okumayı öğrenip, onu ilk defa hatmetmesine, yani baştan sona okumuş olmasına ve o günden bu yana belki tek bir namazı kazaya kalmamış bulunmasına, geceleri de hiçbir zaman teheccüd namazından mahrum olmamasına rağmen o, Allah'a gerektiği gibi kulluk vazifesini asla yapamadığına inanır. Kişide Allah marifetinin artmasına paralel, kendini insanların en küçüğü, en günahkârı olarak görme duygusu da artar. Bu bakımdan, kendisini bütün insanların en hakiri, varlık içinde en günahkârı olarak gören Fethullah Gülen, Allah'a münacatlarını zaman zaman şiirle de dile getirir:

Yâreli dilim zahmine rahmeyle İlâhî!

Aç kapını lûtfet bu günahkâre İlâhî!

Yüzüm süreyim eşiğine kovma ne olur;

Yeter artık dolaştığım âvâre İlâhî!

Yıllarca bâb-ı kereminde inleyip durdum;

Ah u efgânım hicrâna emâre İlâhî!

Gerçi isyanla âlûde yaşadım her zaman;

Yine de keremler kıl bu nâçâre İlâhî!

Yakma nâr-ı ağyâre, yanayım ocağında;

Püryân-ı aşk olup, erem şikâre İlâhî!

Dağlar kadar isyanımla nihayet kapına,

Döndüm tasmalı boynumla, bîçâre İlâhî!

Kıtmîre lûtfet dursun artık efgân u zârı;

Varam her cilvesi bin-şevk Settâr'e İlâhî!.. (Kırık Mızrap 1-2, 98-99)

Peygamber ve Sahâbe Sevgisi

Fethullah Gülen'de bu Allah marifet ve aşkı, O'nun karşısında kendini bütün yaratıkların en günahkârı olarak görmenin yanı sıra, Peygamber ve sonra Sahâbe sevgisi, onun şahsiyet ve karakterinin en önemli özelliğidir. Tam bir Peygamber ve Sahâbe âşkı olan Fethullah Gülen'in, Allah Rasûlü'ne olan aşk,

hasret ve yalvarışlarını da şiire döktüğü olur:

Sen'i seven her ruh uludur ya Rasûlellah!
Gönlü-gözü onun doludur ya Rasûlellah!

Cemâlin pertevinden zerre şevk alan billâh,
Kapının ayrılmaz kuludur ya Rasûlellâh!

Beklemez bir başka iltifat Sana erenler,
Semtin iltifat buğuludur ya Rasûlellâh!

Gönül gözleriyle bir kere seni görenler:
Onlar, ruhların bir koludur ya Rasûlellâh!

Uçuşur ikliminde altın kanatlı kuşlar;
İklimin, kuşların yoludur ya Rasûlellâh!

Cennet yamaçları gibidir orda ufuklar;
Cemâlin bu ufkun tülüdür ya Rasûlellâh!

Sana ermek imanlı gönüllerin rüyası;
Seni bilmeyenler ölüdür ya Rasûlellâh!

Vuslatın, bu garip kıtmîrin her dem hülyası,
Bu, benim gönlümün gülüdür ya Rasûlellâh! (Kırık Mızrap 1-2, 90-91)

Geçmişin Hicranı, Hâlin Izdırabı ve Geleceğin Ümitleri

Fethullah Gülen, şüphesiz eleştirilere kapalı bir insan değildir. Fakat şu da bir gerçektir ki, Gülen, niyeti ile sorgulanamaz. Sohbetinde oturmuş, az da olsa yanında kalmış olmasa da, 22 yıldır yazdığı yazılara şöyle bir bakan, aradaki bazı fasılalara rağmen 15 yaşından 50 küsur yaşına kadar verdiği vaazların bir veya ikisini dinlemiş olan biri bile, ondaki dinî hassasiyeti hemen takdir edecektir. Gülen, hayatını, Allah'a kulluk çizgisinde Allah'ın İsmi'nin yüceltilmesine, dolayısıyla, mümkün olsa ve İlâhî Hikmet ve Meşiet izin verse, herkesin hidayetle şereflenmesine, yani bir manâda insanlara hizmete adanmış bir insandır. Onun bu konudaki niyeti ve samimiyetinin üzerine tek bir zerre şüphe toprağı saçılmaz.

Kur'ân-ı Kerim, birkaç yerde Peygamber Efendimiz'i, 'insanlar, getirdiğin bu mesaja inansınlar diye, onların peşlerinden koşturup duruyorsun; bu mesaja neden inanmazlar, nasıl inanmazlar diye peşlerinde kendini helâk edeceksin!' (Kehf/18: 6) şeklinde şefkatle uyarır. Çünkü, insanları İslâm'a ulaştırmak onun

elinde değildi; onun vazifesi tebliğ etmek, yani Allah'ın mesajını insanlara tam olarak duyurmak, vicdanlarında 'evet' deyip, akılları ve kalpleriyle de tasdik edinceye veya nefisleriyle reddedinceye kadar nasıl anlatmak gerekiyorsa o şekilde anlatmaktı. İşte Fethullah Gülen'i, aynı ızdırap ve sancıyı, aynı çile ve sızıyı, hiç şüphesiz bir peygamber seviyesinde olmasa da, kendi çapında duyan bir insan olarak, bu noktada tanımaya çalışmak gerekir. O, karşısındaki bir insana, 'Sizin hidayetiniz ve bu hidayet üzerinde sebatınız için günde 100 kere ölüp tekrar dirilip, dirilip tekrar ölmeye razıyım' diyecek derecede, insanların Allah'a giden yolu bulup, bu yolda sebat ederek Âhiret'e göçmesi ve ebedî hayatlarını kurtarmasına kendini adanmış bir insandır. Bu, Allah marifet ve aşkının onun gönlünde köpürttüğü duygular kadar, insanlar için, ya sonsuz bir mutluluk, ya da dayanılmaz azap çukurlarında geçecek ebedî hayatın önemi ve Allah'tan dolayı, O'nun yarattıklarına duyduğu sevgi sebebiyledir.

Her insan, yaratılışı gereği, önce çevresine, sonra da derece derece daha geniş çevreye, derken ülkesine ve milletine karşı öncelikli bir alâka duyar. Bu noktada denebilir ki, Gülen'in en yakın çevresi Türkiye ve Türk insanı, ikinci çevresi Türk dünyası, İslâm dünyası ve bütün insanlıktır. Kur'an-ı Kerim, Hz. İbrahim (as) hakkında, 'İbrahim, tek başına bir ümmetti' (Nahl/16: 120) buyurur. Yani Hz. İbrahim, hiçbir zaman kendini düşünen değil, bütünüyle milletini düşünen, peygamber olarak gönderildiği toplumu düşünen, bütün varlığını onlara, daha sonra da insanlığın geleceğine adanmış bir insandı. Bundandır ki, kendisinden sonra gelen hemen bütün peygamberler onun neslinden geldi. Bu âyeti izah sadedinde bir mütefekkir, 'Kimin himmeti (bütün düşüncesi ve gayreti) milleti ise, o, tek başına bir millettir' der. Allah marifetini kazanmış ve İslâm'a gerçekten gönül vermiş zatlar, Gülen'in yazılarının pek çoğunda görülebileceği gibi, kendilerini değil, Allah sebebiyle O'nun yarattıklarını düşünürler. Peygamber Efendimiz (sav) hakkında, 'Seni başka bir şey için değil, ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik' (Enbiyâ/21: 107) âyetinde de ifade buyurulduğu üzere, kendilerini, Allah'ın rahmeti, Allah'a iman, Allah marifet ve aşkından dolayı O'nun yarattıklarına adanmış olan bu zatlar, Allah'ın rahmetinin tecelli merkezi, O'nun rahmetinin diğer varlıklara aksetmesinde birer ayna gibidirler. Onlar, başka bir şey için yaşamaz; kalpleri ancak Allah ve dolayısıyla O'nun yarattığı varlıkların O'na ulaşması, O'na imanla ebedî hayatlarını kurtarmaları hedefi istikametinde atar; düşünceleri bu hedef üzerinde yoğunlaşır. İşte Fethullah Gülen, şüphesiz o kendisine hiçbir makam ve misyon biçmese ve kendisini bütün varlıklardan daha aşağı da görse - ki, Ezurumlu İbrahim Hakkı hazretleri, 'kendisini bütün varlıkların dûnunda (aşağısında)

görmeyene irşad vazifesi verilmez' der; çünkü onlar, omuzlarını diğer insanların ayaklarının altına koyacaklardır - bütün hayatını, varlığını bu hedefe adanmış biri olarak, tabiatıyla önce Türk insanının, sonra da bütün insanlığın aynı hedefe yönelmesini arzular. O, Allah'a teslim olmuş bir Müslüman olarak, Türk Milleti'nin ve dünyasının, sonra bütün insanlığın dünyadaki gerçek kurtuluşunda da Allah'a imanı, O'nu marifet ve aşkını kazanmayı ve hayatın da, karakterin de bu temel üzerinde örgülenmesini en önemli unsur olarak görür. Onun kendisiyle yaptığı bir muhasebede, bu hususu bütün derinliğiyle görmek mümkündür:

Ey nefis!

Herkesin derdini vicdanında öyle derince duyup yaşamalısın ki, artık bu konuda kimsenin senden hiçbir beklentisi kalmasın; onların acılarını öylesine içten hissedip ağlamalısın ki, ağlamaya durmuş bütün gözlerin yaşları kurusun; onlar için öyle yanıp yakınmalısın ki, ızdıraptan ciğeri kebab olmuş böyle biri karşısında, bütün muzdaripler acılarını unutsun.

Ey nefis!

Mumlar gibi yan, eri, başkalarını aydınlat, ama kat'iyen bu büyük fedakârlığı kendi çıkarlarına bağlama! Dolaplar gibi dön ve inle, bütün yanan yüreklerin ateşini söndür, ama kendini hiç düşünme! Bir buhurdanlık gibi için için hep kavrul, çevrene güzel kokular neşret, ama halinden asla şikâyet etme! (Sızıntı, Ocak 2000)

Fethullah Gülen'in maddî-manevî bütün varlığında bu gayenin çilesi, ızdırabı apaçık görülebilir. Bu çile ve ızdırıp, onun yazılarında ve sohbetlerinde hemen ilk göze çarpan husustur. Ayrıca, şanlı, fakat tali'siz bir devlet ve muhteşem bir medeniyetin çöküşünün hicranı, Türkiye'nin ve Türk insanının halâ kendine gelememiş olmasının derdi ve her şeye rağmen gelecek adına beklenen ümitler, bu çile ve ızdırabın ayrılmaz boyutlarıdır. Denebilir ki, Gülen'in hayatının her karesini, Allah'a iman, Allah marifet ve aşkı tezgâhında geçmişin hicranı, hâlin ızdırabı ve geleceğin ümitleri dokur. Bunu, düz yazıları kadar, pek çok şiirlerinde de görmek mümkündür:

Yine hicran dolu günleri andım,
Yıllar gözyaşına karışıp gitmiş.
Ürperdim ve yerimde kalakaldım,
Dostlar düşmanlarla barışıp gitmiş.

Yüzerken millet derin uykularda,
Kaybolup gitti değerler ardarda...

Kan-ter var mazinin şakaklarında,
Demir bukağılar ayaklarında,
Acı bir tebessüm dudaklarında,
Ne kızıl bir ruhla çarpışıp gitmiş...

Hâlâ ufukta yer yer karanlıklar;
Gecenin arkasında gündüzler var... (Kırık Mızrap 1-2, 171-172)

Fethullah Gülen, bir hicran, hasret, ızdırap ve ümit insanı olarak, son derece ince bir gönüle sahip olmakla, gözyaşı onda çok defa bir boşalma ameliyesidir. Bizzat kendisi gözyaşını saf şiire benzettiği için, çok rahatlıkla diyebiliriz ki, onun şiirleri de, hicran, hasret, ızdırap ve ümit damlalarından oluşan gözyaşlarıdır:

Bir akşam üstüydü geçmişteki bahçelerde,
Veda ediyordu hasretle güller hayata..
Küskündü çemenler ve çemenzar kâinata;
Kapanıyordu her yandan akşam perde perde..
Ve serin bir poyraz esiyordu bahçelerde...

...

Acı acı uğulduyordu her yanda rüzgâr,
Hazanla buruktu papatyalar, karanfiller..
İrem bağlarına denk o sihirli bahçeler;
Kalmamıştı bahçelerde tılsımlı lâleler,
Hep kabus gibi esiyordu esince rüzgâr...

...

Geceler başıboş ve derinleşen saatler,
Çılgıncaydı o esnada karanlığın hızı,
Bitevî yarasaların keyfi gül kırmızı..
Ve derin hicranlarla kıvranıyordum yer yer,
Aczimize göklerin açıldığı saatler.

Derken sabâ esmeye başladı bir aralık,
Diriliş kokusu geliyordu ötelerden:
Bir zaman güneşlerin kol gezdiği yerlerden;

Yırtılıyordu artık perde perde karanlık..
Ve gök kapılarında mübarek bir aralık..
...

(Kırık Mızrap 1-2, 144-146)

Fethullah Gülen, dert, ızdırıp ve gözyaşını, ilk insandan bu yana bütün problemlerin çözümünde ve bütün peygamberlerin kullandığı en büyük anahtar olarak görür ve öyle takdim eder:

Dertli Nebi, tufan Peygamberi, gözyaşları ile âlemi sele vermedi mi? Yaratılış esrarına ilk dokunan Mevlâ'nın Halil'i, 'Hasbî, Hasbî' diyerek gözyaşlarıyla ateşi berd ü selâm (serin ve emniyetli) etmedi mi?

O incelerden ince, Hak esrarının merkezleştiği, Faraklit müjdecisi Ruhullah'ın hali hep ağlamak değil miydi?

Ve son durakta, en doğru yolun başında, büyük muammanın keşşafı, yaratılışın özü aziz Ruh, kördüğümü çözer gibi bu esrarı gözyaşlarıyla çözmedi mi? Ta ana kucağında bin niyaz ile 'Ümmetî, Ümmetî...' dediği andan, ba'sü badelmevt'e ve ötesine kadar hep aynı şey için inlemedi mi? (Sızıntı, Eylül 1979)

Fethullah Gülen'i az yakından olmasa bile, sadece yazılarından tanıyan biri bile, onun doğduğu veya kendini bildiği andan itibaren bir şeb-i yelda, kabuslar ve bazen de 'tatlı rüyalar'la dolu bitmez bir kış gecesi yaşadığına hemen hükmedecektir. Gerçi o, şiirinde uzun kış gecelerini tasvir etse de, onun hayatının romanı, sergüzeşti 'kış geceleri'dir:

Kış gecelerinde oturmuş düşünüyorum,
Art arda inanç ve ümit, sarsıntı ve kaos.
Kış gecelerinde terliyor ve üşüyorum,
Hülyalarda sallantı ve rüyalarda kabus...

Bülbüllerde sessizlik, çiçeklerde bekleyiş;
Sevinç-hüzün iç içe, gönlümün itiyadı...
Ekseriya tekdüze, ara-sıra tekleyiş;
Bahar nâraları yanında hazan feryadı.

Bazen musikî gibi tatlı esiyor rüzgâr,
Fıkırdıyor her şey: kuş, böcek, ağaç ve yaprak;
Bazen serin bir poyrazla sarsılıyor bahar,
Yeisle geriniyor dere, tepe, taş, toprak...

Soluyor gül ehrelerinde güzellik renk renk,
Azmin şakaklarında eski günlerin teri;
Gurbet ttyor her yanda, sarsılıyor âhenk,
Bir rperten belirsizlik kaplıyor her yeri! (Kırık Mızrap 1-2, 167-168)

Ali nal, Bir Portre Denemesi, Nil Yayınları, İstanbul, 2002

Ergün, Abdullah, Medya Aynasında Fethullah Gülen, Merkür Yayınları, İstanbul 1999

Dinler veya Din Mensupları Arası Diyalog Hareketi

Fethullah Gülen'in, Türkiye tarihinde ilk defa başlattığı hareketlerden biri de, hoşgörü ve diyalog hareketini Türkiye içinde ve dışında, özellikle İslâm, Hristiyanlık ve Yahudilik gibi İlâhî dinler mensupları arasında diyaloga taşıma teşebbüsü olmuştur. Hakkında pek çok polemik yapılmış olan bu teşebbüs, özellikle Müslümanlar tarafından, ayrıca oto-kritik adına çok iyi değerlendirilmesi gereken bir adımdı.

Dinî Değerlerde Yükseliş ve Diyalog İçin Kaderdenk Noktası

Modern medeniyet, özellikle 19'uncu asırda, bilimsel ve teknik gelişmeleri doğru okuyamayan pozitivizm ve materyalizmin yaygınlaşmasıyla dini ortadan kaldıracabileceği zannına kapılmıştı. Fakat, 20'inci asrın başlarında fizikteki gelişmeler, bu konuda düşüncelerin değişmesine yol açtı. Batı'da Max Plank, Pasternak, Schwartz, Alexis Carrel, James Jeans ve Eddington gibi bilim adamları ve filozoflar, bilâhare aynı çizgiye yakın olduğunu söyleyebileceğimiz Einstein, derunî bir din anlayışını benimserken, ne yazık ki, Türkiye'de 19'uncu asrın kaba pozitivizmi, hattâ materyalizmi resmî bir paradigma haline geldi ve yönetime de hakim oldu. Fakat, aynı dönemde olağanüstü bir Kur'ân ve iman hizmeti veren gayretleri şâyân-ı şükran bazı zatların çalışmalarına uzanan Hakk'ın inayeti sayesinde 20'nci asrın ikinci yarısında, bu katılık kısmen yumuşamaya doğru gitmişse de, yine de onu âdeta resmî tez halinde devam ettiren hakim bir zümre varlığını hep devam ettirdi. Bunun gibi, Batı'da bir yanda din yavaş yavaş kaybettiği mevzileri geri alırken, bir yandan da modernizmi, en azından sosyal hayatta din karışıklığı olarak algılayan bir takım sözümona aydınlar, genel manâda dini sosyal hayatın dışında tutma, özel manâda ise İslâm ülkeleri adına İslâm'ı mahkûm etme gayretleri sergiliyorlardı. Bu konuda, Amerikalı antropolog Prof. Dale F. Eickelman, şunları kaydetmektedir:

1960'larda önde gelen bir aydın, "İslâm dünyasının önünde iki seçenek var: ya geçmişi diriltme manâsında yeni bir İslâmî totaliterliğe dönecek, ya da vanaları açıp, selde boğulmayı getirecek reformcu bir İslâm'ı kabullenecek" diyordu (Manfred Halpern) (119) Bu tür formülasyonlarda İslâm, ferdlerin kolektif dinî duygu ve eğilimlerle çok uyuşmayan hayat tarzları arasında serbestçe seçim yapabildiği modern toplumu oluşturmada dinin ve dindar

entelektüellerin önleyici bir rol oynamasında en önde gelen örnek olarak sunulmaktadır. Bütün modernleşme türlerinde, dine ferdî özel bir alanın dışında fazla saha tanınmamaktadır. Modernliğe ulaşmak için siyasî liderler, dinî liderlerin otoritesinin yerini almalı ve geleneksel dinî müesseselerin önemini azaltmalıdırlar.

1960'larda bir takım sözümona aydınlar bu öngörülerde bulunuyorlardı. Oysa, 20 yıl geçmeden dünyada meydana gelen değişmeler, onları yalanladı. 1980'lerin sonunda Sovyetler Birliği çözülür ve demir perde yıkılırken, Fethullah Gülen'in ifadesiyle, eskiden Ortodoks olanlar, Katolik olanlar, artık yeniden dinlerine dönmeye, dinlerini yeniden keşfetmeye başladılar. Bunun gibi, eski Budistler Budizm'e dönecek, elbette Müslümanlar da İslâm'ı yeniden keşfe çalışacaklardı. Bu gelişmelere de parmak basan Eickelman, 1960'lardaki karşı öngörü ve düşüncelerin nasıl iflas ettiğini örneklerle açıklamakta, dinin sosyal, hattâ siyasî hayattaki önemini, yine örneklerle vurgulamaktadır:

Son dönem tarihi, modernleşme teorisine güçlü meydan okumalar getirdi. Peru ve Guetemala'da, din adamlarının başını çektiği yeni müesseseler ve teşkilatlar ortaya çıktı. Peru'da Katolikler, Guetamala'da Evanjelistler istikrara yukarıdan değil, aşağıdan katkı yapan sosyal sermayeler oluşturdular. Bizzat A.B.D.'de dinî cemaatler, hiyerarşiler ve özel dinî ilgi alanları ile, kolektif değerler üzerindeki tartışmalara ciddî açılımlar getirdiler. Dini modernleşmenin, kamusal alanın ve ulus-devletin dışına atan görüşlere bir başka meydan okuma da Vaclav Havel'den geldi. Havel, "İnsan hakları, insanî özgürlükler ve insanın şerefi, en derin manâ ve köklerini maddî dünyanın dışında bulur" diye yazıyor. Dinin devlet ve gelecekteki muhtemel rolü konusunda da Havel, "Devleti insan kurar, fakat insanları yaratan ise Allah'tır" der. Dünyanın objektif olarak bilinebileceği ve bu şekilde elde edilen bilginin mutlak manâda genelleştirilebileceği şeklindeki modern görüşün nihaî bir kriz yaşadığını belirten Havel, bundan çıkış yolunun geleceğin politikacısının ruha, ferdî ruhiyata ve hepsinden öte, kendini dünyanın subjektifliğine bağlayan kendi ferdî subjektifliğine güvenmesinden geçtiğini vurgular.

Eickelman, bunları kaydettikten sonra, Hristiyanlığın Batı'da sosyal ve siyasî değerlerin oluşmasındaki, hattâ mevcut siyasî hayattaki rolüne geçmekte ve ardından özellikle Müslüman ülkelerdeki bir kısım militan lâiklerin İslâm karşısındaki tavırlarına temas etmektedir:

Tarihçi Dominique Colas, dinî söylemin, Avrupa'da modern kamusal alanın

oluşmasında en büyük faktörü oluşturduğu görüşündedir. Bugüne kadar Hristiyanlık, mukaddesatı tezyif yasaları, dinî tatiller ve toplu dualarda hep tayin edici rolünü oynayagelmıştır. ABD'de olsun, Türkiye'de olsun, laikliğin çağdaş savunucuları lâik kurumların açık fikirli oluşunu ileri sürseler de, Müslüman Orta Doğu ülkelerinde militan lâikler, meselâ Türkiye'deki güç merkezleri, aydınlanmacı değerlerden çok, baskı ve hoşgörüsüzlükle özdeşleşmektedir.

Eickelman, Müslüman ülkelerdeki, bilhassa Türkiye'deki dinî gelişmelerin niteliğini söz konusu etmekte ve şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

Türkiye'deki dinî hareketler, dindar modernlere hitap etmekte ve İslâm, bilim, akıl, modernlik, Doğu ile Batı'nın çatışmadan beraberliği arasında bağ oluşturmakta, her seviyede eğitimi öne çıkarmakta ve her geçen gün artan sayıda Türk'e ulaşabilmektedir. İslâm nedir? Hayatımdaki yeri neresidir? İmanın ilkeleri nelerdir? gibi sorular çokça sorulmakta ve tartışılmakta ve dinî otoritede demokratikleşme gelişmektedir. Artık din, siyaset ve sosyal hayatın kesiştiği noktada oluşan kamusal alan, sivil toplumun oluşmasına katkıda bulunmaktadır. İslâm dünyasında, İslâmî değerlerle sosyal ve siyasî hayata nasıl intibak edilebileceği konuşulmaktadır. (Islam and the Languages of Modernity, Daedalus, Kış 2000, s: 120-132)

Halklarının ne bildiğini ve ne düşündüğünü artık hükümetler kontrol etmiyor. Geçmişin entelektüel tekelleri yıkılıyor ve artık çok sayıda mümin, din, toplum ve kamusal alanın yeniden inşasına çalışıyor. (The Coming Transformation in the Muslim World, Current History, Ocak 2000, s.16)

Fethullah Gülen, hoşgörü ve diyalog çağrısını, tarihin işte bu 'kaderdenk' noktasında yaptı. Bu noktanın bir yüzünü yükselen dinî değerler ve bu değerlerin barış, huzur, sükûn, karşılıklı saygı ve anlayış üzerine kurulması özlenen bir dünyanın yoğurulmasında oynayacağı önemli rol oluşturuyordu. Diğer yüzünde ise, düşman kutup olarak algılanan ve takdim edilen İslâm ve İslâm dünyası, bütün İslâm coğrafyasını, özellikle Müslüman ülkeler-Rusya sınırını medeniyetler arası çatışma alanı olarak sunan bir Huntington raporu ve Müslümanları demokrasinin, temel insan hak ve özgürlüklerinin, insanî değerlerin düşmanı olarak göstermeye yönelik terör hareketleri yer alıyordu. Gülen, hem İslâm ülkelerinde, hem de dünya üzerinde önemli ölçüde söz sahibi olan bir takım güç merkezleriyle, onlarla içli dışlı olan menfaat ve sermaye gruplarının, özellikle dinî değerlerin desteğinde genişleyecek bir hoşgörü,

diyalog, uzlaşma ve karşılıklı saygı atmosferinden rahatsızlık duyacaklarının farkındaydı ve bu kaygılarını, yukarıda geçtiği üzere, Türkiye içinde başlattığı ve dünyaya da yayılabilmek istidadı gösteren bir hoşgörü ve diyalog hareketinin daha ilk adımında dile getirmişti. Nitekim, Cezayir'de ve daha başka yerlerde Müslümanların üzerine yıkılan dehşet verici cinayetler, Türkiye'de bazı mahfillerin Gülen tarafından başlatılan diyalog ve hoşgörü teşebbüsünü daha ilk adımlarında boğmaya teşebbüs etmesi, son olarak, New York'taki terör saldırısının ardından gelen ve dünyaya neye mal olacağı şimdiden kestirilemeyen savaş, onun kaygılarındaki haklılık kadar, bu teşebbüs veya hareketin esasen ne ölçüde önemli ve hayatî olduğunu da ortaya koymuştur.

Niçin Diyalog?

Gerçi, Gülen'in hoşgörü ve diyalog hareketinin çok önemli bir ayağını oluşturan dinler veya dinler mensupları arası diyalog, şüphesiz onunla başlamamıştı. 1960'lara gelindiğinde, Roma Katolik Kilisesi, hem Yahudilik'le hem de İslâm'la bir diyaloga girme için önemli bir adım atmış bulunuyordu. Şüphesiz tek bir sebebe bağlanması mümkün olmayan bu adımda, Prof. Dr. Suat Yıldırım Bey'in sıraladığı üzere, Kilise'nin, varlığını sürdürebilmesi için dünyaya açılmayı kaçınılmaz görmesi ve gittikçe yitirdiği cazibesini yeniden Hristiyanlığa kazandırma arzusu; dinin her türlü tezahürünü ortadan kaldırmak isteyen mutlak inkâr cereyanlarına karşı, Tevhid'in atası Hz. İbrahim'i (as) ortak otorite kabûl eden İslâm, Hristiyanlık ve Yahudiliğin işbirliğini sağlamak; Hristiyanlığı daha etkili yollarla yayma isteği; İslâm hakkında orta çağlar boyunca sürdürülen asılsız iddiaları daha fazla sürdürmenin mümkün olmaması; Müslümanlar içinde İslâm'a ve Kur'ân'a modernist ve tarihselci-hermönötik yaklaşım sahiplerini ön plana çıkarma ve hattâ Batı hakimiyetine taze destek verme ve İslâm'dan uzaklaşanları Hristiyanlığa kazandırma gibi faktörlerle birlikte (Yeni Ümit, S. 16, s. 7-11; S.17, s.7-13), Roma Katolik Kilisesi'nin Yahudilik'le barışma temayülü de etkili olmuş olabilir. Kilisenin bu teşebbüsündeki gaye ne olursa olsun, bunlar, yapılması gereken bir şeyi Müslümanların yapmasına mani olmamalıdır.

Ne var ki, bilhassa İslâm'a karşı asırlarca girişilen saldırıların tesiriyle, kaynağını Batı'dan ve Kilise'den alan her teşebbüse şüpheyile yaklaşılmaya alışmış ve hem bu saldırıların, hem de onların yol açtığı şüphenin tesirinde sürekli savunma pozisyonunda kalmayı, kendi dışlarında gelişen hadiseler ve oluşan şartlar karşısında tavır alıp, tavır değiştirmeyi İslâm'ı koruma ve İslâm'a hizmet olarak algılamış, dolayısıyla İslâm adına inisiyatif sahibi olmayı çoktan unutmuş

bulunan bir takım Müslüman çevreler, yukarıda arzedildiği üzere, Fethullah Gülen kaynaklı hoşgörü ve diyalog hareketinden son derece ürken bir takım güç merkezlerinden daha fazla olarak, dinler mensupları arası diyalog teşebbüsüne şiddetle karşı çıktılar. Oysa bu, son derece önemli bir teşebbüstü; çünkü:

Mesele sadece İslâm'ı anlatma, tanıtmaya ve tebliğ etme noktasında ele alındığında bile, karşımıza çıkan tablo şudur:

Bugün yeryüzünde İslâm'ın anlatılabileceği sağlam bir zemin yoktur. Modern dünya, günümüz insanının birinci derecede önem verdiği ekonomi ve siyasette Müslümanların çok çok önündedir ve Müslümanların bu alanlardaki üstünlüğü tarihte kalmış bir vakıa olup, onlar, İslâm'ın bu sahalardaki üstünlüğünün günümüzde müşahhas misal ve temsilini ortaya koyacak durumda değildir. Dolayısıyla İslâm'ı anlatmada, tanıtmada ve takdimde, günümüz dünyasının en çok muhtaç olduğu İslâm'ın manevî-ahlâkî değerleri, ibadet sistemi, varlığa ve kâinata bakış açısı, Batı'nın son asırlarını kapsayan din-bilim çatışmasına son verebilecek, en azından bunun anlamsızlığını ortaya koyacak doktrinleri ön planda olmak durumundadır. Bunların takdimi ve temsille bizzat gösterilmesi ise, bir uzlaşma, barış ve diyalog ortamının varlığını zaruri kılmaktadır. Savaş ve çatışma ortamında hiçbir şey anlatılamaz. Diyaloga şuurla karşı çıkan çevreler bunu bildikleri içindir ki, böyle bir ortamın oluşmasını hiçbir zaman istememektedirler.

Bilhassa 1990'dan sonra bütün dünyada İslâm adına ortaya konan ve her türlü vasıta ile desteklenen imaj, onun özüne bütünüyle ters olarak öldürme, terör, cinayet, geri kalmışlık olmuştur. Yukarıda temas edildiği gibi, İslâm coğrafyasında bunu destekleyici olarak sahneye konan terör ve cinayet sahneleri, ne yazık ki, İslâm'ın pak yüzüne vurulmaya çalışılan imajı sürekli koyulaştırmış ve karartmıştır. Oysa günümüzün dünyasında, uygulamada öyle olmasa, en azından öyle olduğu sorgulanmaya çok rahat açık bulunsa bile, temel insan hakları ve özgürlükleri, demokrasi, özel teşebbüs, sevgi, hoşgörü, diyalog, ferde verilen önem gibi değerler, bunların bazı yanlarıyla ilgili olarak kendine has bir takım rezervleri bulunsa dahi, hiç birine İslâm'ın tümünden karşı çıkmayacağı değerlerdir. Bu değerleri, hem teoride, daha doğrusu akide olarak, hem tarihteki uygulamalarda, hem de getirdiği hükümlerde birinci derecede vaaz ve temsil eden İslâm'ın tam tersi yönde takdim ve tanıtılması, feleğin ters döndürülmesi demektir. Kavgaya ve çatışmaya üzerine kurulu bir dünyada Müslümanların aksini ispata güçleri yoktur. Dolayısıyla, İslâm'ı sahip bulunduğu ve günümüz insanına son derece cazip gelecek aslî değerleri ve gerçek kimlik ve

mahiyetiyle ortaya koymak, bugün dünyanın her tarafında bir uzlaşma, hoşgörü, diyalog ve barış ortamının varlığına bağlıdır.

Karşımızda bir realite durmaktadır. Bu realitede Batı, ekonomik, siyasî ve askerî açıdan İslâm dünyasının kat kat önündedir. İman, ibadet ve Müslümanlık çok önemlidir; fakat, sebepler ve hikmet diyarı olan dünyada gücün ve onu sağlayan ekonomi gibi faktörlerin de varlığının hikmeti vardır. Sözü ettiğimiz realitenin bir diğer yüzü de, artık ne Batı'nın, sahip bulunduğu onca güçle İslâm'ı bırakın yeryüzünden, zihinlerden ve kalplerden de silemeyeceği, Müslümanların ise, Batı'nın üzerine maddî güçlerle gitmesinin mümkün olmadığı gerçeğidir. Dolayısıyla, haberleşme ve seyahat vasıtalarının olabildiğince gelişmesiyle neredeyse küçük bir köy haline gelmiş ve herhangi bir köşesindeki bir gelişmenin tamamını etkilediği, dolayısıyla bütün münasebetlerin interaktif bir hal aldığı günümüz dünyasında değerler paylaşımı ile bir arada bulunmak, herkesin kendi inanç ve dünya görüşüne bağlı, başkalarınıninkine ise saygılı olarak yaşaması ve buna dayalı bir ortamın oluşması hem bir zarurettir, hem de Müslümanların lehinedir.

İslâm'ın en az 11 asırlık hakimiyet dönemlerinde Müslümanlar, diğer din mensupları ile bir arada yaşamayı öğrenmişlerdi ve tarih, bunun en üst seviyede nasıl mümkün olabileceğini bu dönemlerde gördü. Buna karşılık, ev sahipleri olarak Batılıların, Müslümanlarla bir arada yaşamaya başlamalarının tarihi üç çeyrek asır öncesine gitmez. Üç çeyrek asır öncesine kadar İslâm'ı bir din olarak bile kabûl etmeyen, Peygamberimiz'i en küçültücü sıfatlarla tanıyan Batı insanı, artık en azından toplum ve vatandaş seviyesinde İslâm'ı, Kur'an'ı ve Peygamberimiz'i tanımaya başlamış, kendi şehirlerinde Müslümanlarla komşuluk ilişkileri içine girmesi neticesinde bu tanıma arzusu daha da artmış ve neticede yer yer sıcak sayılabilecek ilişkiler gelişmeye başlamıştır. Artık önemli aydınlar, Hristiyan ruhanîler veya din adamları içinde gerçeği görme, İslâm'a karşı yumuşama, hattâ yakınlık duyma gibi gelişmeler söz konusudur. Önceki bölümde, kendisinden iktibaslarda bulunduğumuz Muhammad: A Biography of the Prophet adlı son derece önemli kitabın yazarı İngiliz yazar ve araştırmacı Karen Armstrong'tan başka, Massignon, Charles J. Ledit, Y. Moubarac, Irene-M. Dalmais, L. Gardet, Normal Daniel, Michel Lelong, H. Maurier, Olivier Lacombe, Thomas Merton, Sidney Griffith, Thomas Mitchell, John Esposito ve Dale F. Eickelman gibi aydınları, din adamlarını ve daha pek çoklarını bunlar içinde sayabiliriz. Bunlar, İslâm ve Peygamberimiz (sav) için gerçekten sıcak duygulara sahip oldukları gibi, din mensupları arasında

diyalogun da samimî taraftarlarıdır. Bu atmosferin devamı, dünyanın, insanlığın, ayrıca İslâm'ın ve Müslümanların da hem bugünü, hem yarını adına çok önemlidir. Bu da, sıcak bir diyalog, hoşgörü ve barış ortamını gerektirmektedir.

Kısaca, çok önemli bir mütefekkirimizin ifade ettiği gibi, bilgi çağına kayan ve gelecekte daha büyük ölçeklerde bilimin hükmedeceği bir dünyada, bütün hükümlerini akla ve bilime ispat ettiren İslâm'dan ve İslâm'a olan inanç ve bağlılığından şüphesi olmayan bir Müslüman'ın, başka din mensuplarıyla diyaloga girmesi, o dinler için bir lütuf değil, yapılsa da yapılmasa da olur kabilinden bir iş değil, fakat, İslâm'ın anlam, fonksiyon ve yeryüzündeki vazifesinin şuurunda olan bir Müslüman için olmazsa olmaz bir zarurettir. Şu ana kadar şuuraltı bir kompleksle hep "insanların kendilerini kapıvereceği" korku ve endişeleriyle yaşamış ve düşmanlarla sarılı olma psikoza içinde sürekli savunmada kalmayı adeta Müslümanlığın altıncı şartı gibi görmüş Müslümanların, içine kendi kendilerini hapsettikleri zindandan çıkıp, dış dünyada ne olup bittiğinin farkına varmalarının zamanı çoktan gelmiştir. Aynı mütefekkirimizin ifadeleriyle, dünya uzun asırlardır başkalarına terakkî, bize tedennî dünyası oldu. Neden hep böyle olmaya devam etsin ve neden İslâm, vîrânelerin, düşünmez başların, donmuş kalplerin, başka ülkelerde geçim arayan horlanmışların, kurulan yepyeni dünyalardan dışlanmışların, mezelletlerin, hasaratlerin dini olsun? Bütün bunlardan kurtulmak için çok önemli bir şart var. Yeter ki Müslümanlar, İslâm'ı nefsî ispat-ı vücut heveslerinin bir vasıtası, ona mensubiyet duygusuyla gurur ve başkaları karşısında üstün görünme sebebi yapmasın, onu her şeyden önce bir 'din' olarak keşfedip, bir din olarak temsille, yine bir din olarak takdim etmesini bilsinler. Bu da, şüphesiz, her şeyden önce şu anda oluşmuş bulunan İslâm imajını, önce kendi zihinlerinde değiştirmekten geçmektedir. Ki bu imaj, hiçbir zaman İslâm'a ait bir imaj değildir ve olamaz.

Gülen, diyalog teşebbüslerini doktriner düzlemde Kur'ân, Sünnet ve İslâm tarihinden uygulamalarla da desteklemekle birlikte - bunlar, Kudret Ünal ve Selçuk Camcı tarafından hazırlanan Fethullah Gülen'in Sohbetlerinde ve Yazılarında Hoşgörü ve Diyalog İklimi adlı kitapta toplanmıştır - o, bir dergiye, kendisini diyaloga sevkeden hususlar konusunda şunları söylemiştir:

İnsan, kerim yaratılmıştır ve daima iyi şeylerin, güzel şeylerin peşinde koşar. Fakat bazen elinde olmadan veya farkına varmayarak, başına istemediği, beklemediği taşlar düşer. Fakiri, dünya çapında bir diyaloga şevklendiren, işte

insanın bizzat yaratılışında var olan bu kerem ve güzelliştir. Mayası iyilik ve güzellikle yoğrulmuş olan insanlığın, bir gün bu mayanın gerektirdiği, zorladığı çizgiye geleceğine inancım da, ümidim de tamdır. Şu anda, savaşımlardan, çatışmalardan, akan kanlardan, işlenen zulümlerden bıkmış olan insanlığın evrensel bir diyaloga ve barışa hazır olduğuna ve böyle bir diyalog için konjonktürün müsait bulunduğuna, bu kutlu gaye için, eğer biz yanlış adım atmazsak, tam bir kader-denk noktasında bulunduğumuza inanıyorum.

Kur'ân-ı Kerim, sulhun, silmin, barışın yanındadır. Kutub merhum bu konuda 'Cihan Sulhu ve İslâm' isimli bir kitap da yazmıştı. Kur'ân-ı Kerim'in önümüze koyduğu hedef, yeryüzünde fitne ve fesadın olmamasıdır. Dikkat edilirse, Allah katında kabûl gören amellere de Kur'ân-ı Kerim'de 'sâlih amel' denir. Sulh ve sâlih aynı kökten gelen iki kelime olup, sâlih, sulhe götüren, bizatihî sulh eksenli olan demektir. Esasen, İslâm'da 'küçük cihad' olarak tavsif edilen savaş da ârızî bir durumdur. Sulh, aynı zamanda tevhidin de bir neticesidir. Dolayısıyla, bir tevhid dini olan İslâm, birliği, beraberliği ve evrensel sulhü, huzur ve barışı âmirdir.

Düşmanlıklar üzerinde, kavga zemininde ve başkalarının gündemine karşı sürekli tavır alarak ve reaksiyoner davranarak müsbet hiçbir şey yapılamayacağı ortadadır. Bu bakımdan, yaratılışı gereği medenî bir varlık olan insan, medeniyet değerlerinin de en azından gaye olarak ön plana çıktığı günümüzde, meselelerini ancak konuşarak halledebilir. Bu da, diyalog demektir. Bizim için eskiden beri vârid olan, fakat dünyanın Demir Perde'nin yıkılmasından sonra keşfettiği bir gerçek var ki, gelecek asırda dinler çok söz sahibi olacaktır. Bu, insanların yürüdüğü tabii bir hedeftir. Şu anda, İslâm ve Hristiyanlık, dünyada en fazla müntesibi olan iki dindir. Budizm ve Hinduizm'in de çok sayıda müntesibi vardır. Yahudilik, müntesiplerinin sayısı itibariyle küçük gibi görünse de, etkilidir. Dolayısıyla, âhir zamandaki evrensel bir dirilişin, sulhün ve barışın bu dinler arasında, önce ortak noktalarda başlayacak bir diyalogdan geçeceği bir vakıa olarak karşımızda durmaktadır. Böyle bir diyalogda geç kalındığı bile söylenebilir. Biz, kendi değerlerimizden şüphe etmiyoruz ve kimseye iltihak teklifinde bulunmadığımız gibi, kimsenin aklından da bize böyle bir teklifte bulunmak geçmiyor. Kur'ân-ı Kerim, 14 asır önce, bu diğer din mensuplarına diyalog çağrısını yapmıştır. Fakat, aradan geçen asırlar, zamanın ve şartların gereği olarak daha çok çatışma asırları olmuş. Bundan sonra ise, zihinlerin, kalplerin fethi, en azından karşılıklı saygı ve sevgiyle kaynaşma asırları olacaktır, olmalıdır. Bu konuda, Hudeybiye öncesi ile,

Hudeybiye ve Mekke'nin fethi arasında geçen 2 yılın karşılaştırılması bize gerekli ipucunu verebilir. Kur'ân-ı Kerim, Mekke'nin fethi için değil, Hudeybiye sulhü için fetih der. Hudeybiye ile kavga kapıları kapanmış, kalplerin kapısı açılmıştır. Gerçek fetih budur. Toprak elde etmek değildir.

Fethullah Gülen, din mensupları arasında dünya çapında bir diyalog hareketiyle kendine siyasî ikbal yolu açtığı iddiaları karşısında ise şu cevabı vermektedir:

Biz, hiçbir zaman bir dünya nimeti paylaşımı kavgasında olmadık. Sürekli alan değil, veren olma, yaşatmak için yaşama zevkinden vazgeçme, başkalarını kendimize tercihle, mükâfatı sadece Allah'tan bekleme ve en büyük mükâfat olarak O'nun rızasını kazanma çizgisinde hareket etmeye çalıştık. Bazıları, yaptıklarımızdan kuşku duyuyor. Halbuki, eğer ömrüm olursa, 40 yıl sonra bile beni arayanlar, ya bir ders halkasında veya sohbet meclisinde bulurlar. Dünyevî hiçbir şeyde gözümüz yok. Uhrevî menfaatler ise, ışık gibidir, manevîdir, paylaşmakla asla tükenmez. Güneşten 6 milyar dünyalı istifade ediyor ve birinin istifadesi başkasına mani olmuyor. Manevî kazançlar da böyledir. Dolayısıyla, bugün siyasî ihtiraslarla hareket edenler, dünyevî en küçük bir beklenti içinde olmadığımızı görecek ve inşa-Allah, siyasî ihtirasların kimseye bir şey kazandırmadığı anlaşılabilecek ve gerçek zenginlik keşfedilecektir. (Aksiyon, 14-20 Şubat 1998, S: 167)

Diyalog Faaliyetleri

Fethullah Gülen, hem Türkiye içindeki hoşgörü ve diyalog teşebbüsü adına, hem de dinler mensupları arasındaki diyalogun ilk ayağı olarak, Fener Rum Patriği Bartholomeos'la bir araya geldi. Bu bir araya gelişin yankıları şüphesiz büyük olacaktı; ve öyle de oldu. Çünkü, Türkiye'de gerek resmî, gerekse Müslüman ve milliyetçi çevreler Fener Rum Patrikhanesi'ne, Patrikhane'nin içeride Hristiyanlık, özellikle Ortodoks dünyası adına bir casus gibi çalıştığı ve ekümenlik kazanıp, Pontus Rum Cumhuriyeti'ni diriltme gibi bir gaye güttüğü endişesi içinde, daima şüphe ile bakıyorlardı. Türkiye Cumhuriyeti 'idarecileri'ndeki, tıpkı Müslümanlarda görülen ve kanaatimce politika gereği yine bu idarecilerce pompalanan, düşmanlarla çevrili bulunma ve içten, dıştan saldırıya uğrama psikozu ve bu psikozun hasıl ettiği sürekli savunmada kalma, aktif ve inisiyatif sahibi olamama tavrı, Fethullah Gülen'in Patrik Bartholomeos'la yaptığı görüşmenin üzerine de aynı endişe bulutunu örttü. Oysa, bu tür görüşmelerin sağlayacağı çok büyük yararlar vardı.

Her şeyden önce, Patrik'le Müslüman bir mütefekkir olarak Fethullah Gülen'in görüşmesi, lâikliğe ve lâik olduğu iddiasına rağmen, din dahil her şeyi, malzeme olarak kendi elinde tutup, dilediği şekilde kullanmayı genel geçer politika haline getirmiş bulunan 'derin' otoritenin, lâikliğe de aykırı olarak din üzerinde kurduğu mutlak hakimiyeti sarsacak bir hadise gibi algılandı. Ayrıca, ülke içinde, dalga dalga diğer kurumlara da yansıması beklenebilecek bir sivilleşmenin de önemli adımlarından biri olabilecek potansiyelde idi. Bunu, Türkiye'nin bir türlü kabuğundan çıkmasının ve dünya üzerinde, devletler dengesinde sözü geçen bir ülke haline gelmesinin yolunu bulamayan, belki de istemeyen, şeffaflaşp demokratikleşmesinin, yönetimin gerçekten halkın, milletin yönetimi olmasının önünü kesen, daha da ötesinde, dış politikasını, bir zamanlar vilâyeti bulunan yakın birkaç komşusuyla düşmanlık üzerine oturtup, ileriye ve büyümeye dönük en küçük bir hedefi ve gayreti bulunmayan bazı çevreler anladı; fakat, ülkenin samimi idarecileri gibi, Müslüman aydın ve kanaat önderlerinin pek çoğu da anlayamadı.

Gülen-Barthalemous görüşmesi, Fethullah Gülen'in dinler mensupları arasında diyalogla ilgili olarak yaptığı diğer görüşmeler gibi, Türkiye adına daha başka çok büyük kazançlara aday bir teşebbüstü. Çünkü, Fener Patrikhanesi Türkiye içinde, artık çok az üyesi bulunan bir cemaate ait bir kurum ise de, gerek bir patrikhane olarak, gerekse bizzat Patrik Bartholomeos'un Batı'daki etki ve itibarı büyük olduğu gibi, yukarıda temas edildiği üzere, Batı'nın iç ve dış politikalarında dinin önemli bir yeri vardır. Ülkeyi düşünen basiretli bir idare, bu etki, itibar ve önemden faydalanmasını bilen bir idaredir. Dünyanın gittiği yönü iyi kavramış bulunan ve yaptığı görüşmeleri devletin bilgisi, hattâ izni dahilinde yapan Fethullah Gülen'in bu teşebbüsü, çok uluslu bir imparatorluk mirasçısı Türkiye'nin, içeride ve dışarıda önüne yeni ufuklar açabilecek bir nitelik de arz ediyordu. Kanaatimce, varlığını ve onun devamını mevcut kapalı ve baskıcı statükoda gören çevreler bunu da anladı. Anladı ki, bu tür teşebbüslerin getireceği açılımlara mani olmak için, bu tür teşebbüslerle Gülen'in kendi etkisini uluslararası alana yaymaya çalışması suçlamasında bulundu.

Gülen'in dinler mensupları arasındaki diyalog temas ve görüşmeleri, Türkiye'de olsun, diğer İslâm coğrafyasında olsun sıkışan, sürekli hücum maruz kalan, kendisine biçilen imaj, bağlularının yanlış temsilleriyle âdeta desteklenen, olduğundan çok farklı gösterilip tanıtılan İslâm için de önemli bir açılım menfezi olma potansiyeline sahipti. Bu şekilde İslâm, tamamen sivil, yüzünü karartan yönetimlerin dışında, ayrıca kamuoyunda ciddi saygınlığı olan

bir insanla, hattâ tarihî sınırlarının dışında bir açılma imkânına kavuşacaktı. Zaten, dünyanın hemen pek çok yerinde dinler arası diyalog adına platformlar oluşturuluyor, faaliyetler oluyor ve, uluslararası düzlemde gördüğü destekle bu süreç işliyordu. İslâm'ın, en azından, onu asırlarca mükemmel temsil etmiş bir milletin çocuklarının en küçük bir dahline de yer vermeden dışlandığı bir süreç, İslâm adına nelere mal olurdu, düşünmeye değer. Öte yandan, bir yandan İslâm'ın evrenselliği vurgulanırken, bir yandan onu dar bir alana ve bir-iki millete hapsetmenin ne anlama geldiği de, üzerinde ayrıca durulması gereken bir konudur. Günümüz şartlarında bile, iyi temsil ve takdim edilmiş bir İslâm'ın kendisine çok önemli sahalar açacağı Batı dünyası, İslâm deyince, ya Arap dünyasının veya Hind alt kıtasının veya İran'ın, son zamanlarda da Taliban'ın temsil ettiği bir dini anlamaktadır. Bu anlayışta, onu asırlarca, Asr-ı Saâdet'ten sonra en mükemmel biçimde temsil etmiş bir milletin çocuklarının yaşadığı İslâm'ın hiç yeri yoktu. Bunları derken, İslâm'ın ırk ve renk ayırımıyla asla alâkasının olmadığını, bu bakımdan, hiçbir milleti - hâşâ - küçümseme gibi bir duygunun içinde bulunmadığımızı, Arap ve İran düşmanlığının, Türk-Arap-İran-Pakistan-Afganistan ... ayırımının ve başka Müslüman milletlere karşı menfi duygular beslemenin hem son derece yanlış, hem gayr-ı İslâmî, hem tehlikeli, hem de İslâm düşmanlarının bir tezgâhı olduğunu hatırimızdan çıkarmadığımızı bilhassa belirtmek isteriz. Fakat bir gerçek de var ki, son bir asırda Türkiye'de geliştirilen İslâm anlayışı, dünyada İslâm'a kasden biçilen imajı değiştirecek ve günümüz şartlarında onu asliyetine en yakın biçimde takdim edebilecek bir anlayış olup, bundan, diğer Müslüman ülkeler kadar, Batı dünyası da mahrum bulunmaktadır. Bilhassa Müslüman-Arap dünyasının, İslâm kendi içlerinde neşet ettiği, Kur'ân'ın dilini konuştukları ve büyük âlimler yetiştirdikleri için, bir de bir-bir buçuk asırdır Müslümanlar arasına sokulmaya çalışılan menfî milliyetçilik akımlarının tesiri altında, Türkleri ve onların Müslümanlığını küçümsemediği de bir vakıadır. Esasen Müslümanlar arasındaki bu tehlikeli ayırımları ve fitne sebeplerini aşmanın en kestirme yollarından biri de, Müslümanların dışa yönelmeleridir. İşte, dış dünya ile diyalog, bunun da önemli bir kapısıdır. Böyle bir diyalogdan, ancak ya İslâm'ın ve onun vasıtasıyla Müslüman bir ülke veya ülkelerin hem kendi içlerinde, hem dışa doğru açılımını istemeyen statükocu güç merkezleri, ya kendi inançlarından ve İslâm'a bağlılıklarından emin olmayan, içe kapanıp, içe yönelik faaliyette bulunmayı ve mevcutla yetinmeyi İslâmî hizmet zanneden, ya İslâm ve ülke adına açılma ve gelişme gayreti taşımayan, veya böyle bir açılma ve gelişmeyi statü ve maddî-manevî çıkarlarına zararlı gören çevreler rahatsız olabilir.

Fethullah Gülen'in dinler mensupları arasındaki diyalog teşebbüslerindeki bu noktaları medyada değerlendirenlerden biri Hadi Uluengin oldu. O, Gülen-Bartholomeos görüşmesini ele aldığı yazısında şunları kaydediyordu:

Mümtaz din adamı ve sivil cemaat önderi Fethullah Gülen Hocaefendi'nin Fener Ortodoks Patriği I. Bartholomeos'la gerçekleştirdiği buluşma tarihî bir nitelik taşıyor.

Çünkü, söz konusu birliktelik, tüm mukaddes kitapların zikrettiği ve dinler arasında hoşgörü vazeden İlâhî mesajın taçlandırılması anlamına geliyor.

Ancak, söz konusu temasın aynı manâda "millî" boyutu da bulunuyor. Birinci olarak, Müslüman bir cemaat önderinin protokol dışı bir görüşme için Hristiyan ruhbanla bir araya gelmesi, çok dinli bir imparatorluğun zengin mirası üzerinde yükselen ülkemiz için kıvanç kaynağı oluşturuyor.

Tarihimizle barışmak sürecinde yeni bir adım daha oluşturuyor. Kaldı ki, Osmanlı devrinde daima evrensel işlevli ama "millî" kimlikli bir kıvam olmuş olan Patrikhane'nin tekrar bu niteliklerle donanmaması için neden bulunmuyor.

Gülen-Bartholomeos teması, sivil bir İslâmî cemaat liderinin Cumhuriyet'ten bu yana ilk kez Hristiyan bir din önderiyle buluşmasına tekabül ediyor. (Hürriyet, 11.04.1996)

Böyle bir görüşmeyi baştan beri arzu ettiğini belirten Cengiz Çandar ise, bu görüşmenin "dinler arası hoşgörü" boyutunun yanı sıra, genel anlamda "hoşgörü", bir başka deyişle, "Türkiye'de hoşgörü kültürü" açısından büyük değer taşıdığını" ifade ediyordu. (Sabah, 07.04.1996)

Fethullah Gülen, Bartholomeos'la görüşürken, Bartholomeos'un Heybeli Ruhban Okulu'nu yeniden açma teşebbüslerine mukabil, Selânik'te bir Türk okulu açılması için Yunan hükümeti nezdindeki nüfuzunu kullanması teklifinde bulunuyordu. Heybeli'de Ruhban Okulu açılması, Türkiye'ye ne kazandırır, ne kaybettirirdi, ayrıca tartışılabilir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, sayın Patriğin bu okulun yeniden açılmasındaki ana gayesinin, buradan mezun olacak din adamlarını değişik ülkelere göndermek, böylece hem Moskova Patrikliği karşısında kendini güçlendirmek, hem de Patrikhane'ye ekümenlik kazandırmak olduğu inancını taşıyor. Ne var ki, Bartholomeos, dünyada ekümenik bir Patrikhane'nin patriği gibi muamele görüyor ve A.B.D. başkanıyla âdeta teklifsiz görüşecek kadar bir itibara sahip bulunuyor. Bu konu üzerinde ciddi düşünüp, meseleyi, bilhassa Fatih Sultan Mehmed'in ve daha sonraki Osmanlı

uygulamalarının ışığında yeniden değerlendirebilecek olan Türkiye yönetimi, sayın Patriğin itibarının getireceği faydaları ve Türkiye'deki bir okuldan mezun olacak din adamlarından hiç olmazsa bazılarının Türkiye sempatisi ile yetişebileceğini düşünmeli miydi; tabii bunlara şu anda hemen karar vermek kolay değil. Bir blok olarak Türkiye yönetimi değilse de, Türkiye'deki, hangi merkezlerden oluştuğu konusunda burada tartışmaya girmek istemediğimiz 'derin' otorite, bu hususun Türkiye'ye getirebileceği faydalarından çok, kendince bir kısım vehmî zarar mülâhazalarına takıldı. Sonra, yeni gelişmeler karşısında dinler-arası diyaloga Diyanet İşleri Başkanlığı'nı tayin etti. Bunun Türkiye ve İslâm adına ne getirip götürdüğünün, daha da ne getirip götüreceğinin bilhassa gelecek yıllarda muhasebesini bırakalım, diyalog faaliyetlerini bahane ederek Fethullah Gülen'e yüklenmeyi varlık sebebi haline getirenler yapsın.

Tarihî Vatikan Buluşması

Fethullah Gülen, Fener Patriği Bartholomeos'tan sonra, Türkiye'de ve 1997 yazında A.B.D.'de Musevî cemaati dînî liderleri ve ileri gelenleri, Türkiye'ye ziyarette bulunan İsrail Sefared Hahambaşısı Eliyahu Bakshi Doron, Ermeni ve Kadim Süryani cemaatlerinin dînî liderleri, yine 1997 yazında A.B.D.'de Amerika Katolik Üniversitesi Doğu Hristiyanlığı Araştırmaları Bölümü Başkanı Prof. Dr. Sidney Griffith, New York Roma Katolik Arşidükü ve New York Paşpiskoposu Kardinal O'Connor ve onun yardımcısı Alex ile de görüşmelerde ve fikir alışverişinde bulundu.

Dinler mensupları arasındaki diyalog hareketinde Fethullah Gülen, en önemli buluşmayı Papa 2. John Paul'le gerçekleştirdi. Temelleri, daha çok A.B.D.deki Kardinal O'Connor görüşmesiyle atılan, gerçekleşmesinde Vatikan'ın Ankara Büyükelçisi Pier Luigi Celata ve İstanbul temsilcisi Georges Marovitch'in önemli katkılarının bulunduğu, Türkiye Cumhuriyeti devlet yetkililerinin bilgileri, hattâ izinleri dahilinde, Türkiye'nin Vatikan Büyükelçisi Altan Güven'in önemli destekleriyle ve bizzat Papa'nın daveti üzere 9 Şubat 1998 günü Vatikan'da gerçekleşen bu buluşmada karşılıklı saygı ve iyi dilek teatilerinden sonra Gülen, Papa'ya şu tekliflerde bulundu:

Hristiyanlığın 3'üncü 1000 yılına girecek olması dolayısıyla, o yıl Efes, Antakya, Tarsus ve Kudüs gibi kutsal yerlere müşterek ziyaretlerde bulunma;

Kudüs'ün Müslümanlar, Hristiyanlar ve Yahudilerin, hiçbir kısıtlama, hattâ vize dahi olmaksızın serbestçe ziyaret edebilecekleri uluslararası bir bölge ilan etme;

Üç büyük din mensuplarının işbirliğiyle ilki ABD'de olmak üzere, muhtelif başkentlerde konferanslar düzenleme;

Harran'da üç büyük dinin ihtiyaçlarını temin edecek bağımsız bir üniversite kurma ve İslâm ve Hıristiyan dünyasıyla öğrenci değişimi sağlama.

Gülen'in bu ziyareti ve teklifleri, yukarıda sözü edilen, aslında birbirine zıt, fakat Gülen'in faaliyetlerine karşı çıkmada müşterek iki grup dışında kalan toplum kesimleri ve medya tarafından heyecanla karşılandı. Akşam Gazetesi'nde (11.02.1998) Ahmet Tezcan, bu tarihî buluşma ve Fethullah Gülen'in teklifleriyle ilgili olarak, "Şayet bu öneriler gerçekleşirse, hem üç büyük din arasındaki diyalog işbirliğiyle pekiştirilecek ve bu sıkı işbirliği içerisinde fanatizm boğulacak, hem de Türkiye bütün dünya dinlerinin odağı haline gelecek. Özellikle Harran'ın üç büyük din açısından bilim üssü haline getirilmesi projesi, dünya barışına olduğu kadar, Güneydoğu'da yaşadığımız sıkıntıların da önüne geçmek ve acıları "uhrevî şefkat" ile dindirmeye yol açacak muhteşem bir tekliftir ve sonuna kadar desteklenmesi gerekir." değerlendirmesinde bulunurken; Zaman'da Ahmet Turan Alkan, şu önemli yorumu yapıyordu:

Fethullah Hocaefendi ile Papa arasındaki görüşmenin ayrıntılarını okuduğumda birbirinden farklı iki âlem olduğunu zannettiğimiz İslâm ve Hıristiyan dünyasının aslında ne kadar çok müştereki olduğunu bir kere daha hatırladım. Bu iştirak noktaları zannımca Hıristiyan dünyasında pek az bilinen ve tâlim edilen hakikatlardır; Hıristiyanlar vasatî itibarla Hazreti İsa'yı kendi nokta-i nazarlarından son peygamber kabul etmekle biz Müslümanlara karşı nisbeten daha sert bir tarihî bakış açısı geliştirmiş bulunuyorlar... Bu çerçevede ziyaretin evvelâ iki komşu âlem arasında bir anlayış ve sempati alâkası çiçeklendirmesini kuvvetle ümit edebiliriz. Allah'tan başkasına kulluk etmemek, ona gizli ve açık niyetle ortak koşmamak, emanete ehil olmak ve hakkı tutup yükseltmek gibi vasıflarda bu iki dünyanın samimi bir muarefe ve işbirliği içine girdiğini tahayyül ediniz; dünya barışı için bu ne kadar büyük bir adım olurdu ve rıza-yı Bari'yi ne kadar hoşnut ederdi.

Bu görüşmede Hocaefendi tarafından teklif edilen ve üç İbrahimî dinin ihtiyaçlarına cevap veren yeni bir Harran Üniversitesi fikrinden heyecan duymayan bir insaf sahibi tahayyül edilebilir mi? Şimdi gözlerinizi kapatıp böyle bir üniversitenin teşkil edildiğini, lisans seviyesinden başlamak üzere doktora ötesi kurlara kadar her seviyede kaliteli bir müfredatın tatbik edildiğini, koridorlarda, amfilerde, bahçelerde Hıristiyan, Müslüman ve Musevî

talebelerin, öğretim üyelerinin merhabalaşıp ayaküstü sıcak sohbetler pişirdiğini, öğrencilerin misafir statüsüyle çaprazlama ders ve seminerlere katıldığını, her yıl ferden veya müştereken ilmî toplantılar tertip edildiğini, bu eğitim kurumunun dünyanın her yanından öğrenci cezbedtiğini ve üstelik bu güzelliklerin İbrahimî geleneğe vatan olmuş bir coğrafyanın kalbinde, Harran'da gerçekleştirildiğini düşünün; kuvveden fiile geçmesi bir yana, tasavvuru bile İbrahimî bir nükte değil mi ve bu üniversite günün birinde teşekkül ederse, isminin Hazret-i İbrahim'e izafe edilmesi o büyük ruhu şad etmez mi?

Ümit edelim ki bu mülâkat, kalıcı ve uzun bir anlayış ortamına başlangıç teşkil etsin; netice itibariyle Şeyh Sâdi merhumun dediği gibi, Âdem oğulları birbirinin uzvu gibidir ve günün birinde hepimizin hesaba çekileceği o büyük gün bütün beşeriyeti istiab edecektir. Çoktandır büyük düşünmeyi unutmuştuk; zihnimizi ve ufkumuzu çemberleyen onca alelâdeliğin ortasında bize kürevî heyecan ve perspektifler açanlara şükran borçluyuz. (Ergün, 288-89)

Değerlendirmesine Papa II. Yuhannes Pavlus'u sevmediğini ifade ile başlayan Hadi Uluengin, Fethullah Gülen'in, "İslâmî tehlike fobisinin yaşandığı ve medeniyetler çatışması teorisinin rağbet gördüğü bir dönemde başlattığı hoşgörü ve diyalog arayışını Papa buluşmasıyla en üst seviyeye çıkarttığını" belirtiyor ve Gülen'in hoşgörü ve diyalog faaliyetlerini, çok yerinde bir tesbit olarak dünyaya açılan Türk okullarıyla birlikte ele alıp, bu faaliyetlerin Türkiye'de hem iç kutuplaşmayı yatıştırıcı, hem ülkemizi dışarıya taşıyıcı olduğunu, hem de hoşgörü ve diyalogun dindar kitleler içindeki motorunu oluşturduğunu vurguluyordu. Uluengin, bu faaliyetlere karşı çıkanları ise şöyle takdim ediyordu: "Böylesine bir uzlaşmaya karşı çıkan kutup ise, bir yanda Jakobenleri, bir yanda da fanatik dincileri barındırıyor. Düşman kardeşler burada birleşiyor. Üstelik, alçak saldırılarda tetikçi olarak ajan provokatörlükleri herkes tarafından bilinen ve azılı faşistliği teşhir olmuş Maocu 'karanlıkçı'ların kullanılması, cemaatin doğru yolda olduğunun ayrı bir kanıtını teşkil ediyor." (Ergün, 283, 285)

Cengiz Çandar, Gülen'in hoşgörü ve diyalog faaliyetlerine karşı çıkışın yol açacağı olumsuzlukları, sanki daha sonraki süreçte ortaya çıkacak tabloyu görmüşçesine değerlendiriyordu. "Bundan böyle, Fethullah Gülen'in Türkiye içindeki ve dışındaki faaliyetlerine, Türkiye'deki rejimin yöneltebileceği müdahalelerin uluslararası meşruiyet alanı kendiliğinden ortadan kalkmış olacaktır" diyen Çandar, uluslararası güçlere duyduğu güvende, en azından onların 28 Şubat sürecine verdikleri destek oranında yanılırken, hoşgörü ve

diyaloga cephe almanın içerde yol açacağı yaralara işaret ederken, hem Gülen'in hoşgörü ve diyalog hareketini, hem de Türkiye'nin sosyal ve siyasî yapısını iyi kavramış ve olayları iyi gözlemlemiş olmanın örneğini veriyordu:

İçerde, kamu vicdanında, bu niyetli müdahalelerin zaten meşruiyet zemini bulunmamaktadır. Bu yola gidilirse, Türkiye, tümüyle izolasyonist-totaliter bir rejim olma yolunu seçmiş olacaktır ki, bunu yapmaya kalkışanlar, Türkiye'yi destabilize etmeye, yani istikrarsızlaştırmaya karar vererek, toplumumuzu intihara sürüklemeye kalkmış sayılacaklardır.

Bu bakımdan, Fethullah Gülen-Papa görüşmesi, Türkiye'nin demokratikleşme süreci açısından çok değerli bir emniyet sübabıdır ve yine dolaylı yoldan Türkiye'nin bir istikrarlı ülke olması doğrultusunda önemli bir katkıyı ifade etmektedir. (Sabah, 14.02.1998)

Fethullah Gülen-Papa buluşmasıyla ilgili en anlamlı yorum ve değerlendirmelerden biri, Washington Katolik Üniversitesi Doğu Hristiyanlığı Araştırmaları Bölümü Başkanı Prof. Dr. Sidney Griffith'ten geldi. "Diyalogda maksat, İslâm'ı bilmeyen Hristiyanların İslâm'ı tanımalarına vesile olmaktır" diyen Griffith, İslâm ve onun dünyada nasıl tanındığı adına çok önemli birkaç noktaya parmak basıyordu:

Biz, Türkiye'yi gözardı ettik. İslâm'ın Arap olduğunu düşünüyorduk. Halbuki Türkiye, gerek tarihinde, gerekse şimdiki zamanda, yaşanan diyalog bakımından mühimdir. Birçok Batılı, tarihteki Haçlı seferlerini bilmez. Bir çok Batılı, Hristiyan bile sayılmaz. Eğer İslâm dünyasında Batılıları anlamaya daha hazırlıklı bir ülke varsa, ihtimal ki o, Türkiye'dir. Hristiyanlar için de İslâm dünyasına Türkiye bağlantısıyla entegre olmak daha kolay bir yoldur.

Batı üniversitelerinde İslâm, ekseriya üniversitelerin siyasal bilgiler veya uluslararası ilişkiler bölümlerinde ele alındı. İslâm'a siyasal yönden, yani oryantalist nazarıyla bakıldı. İlâhiyat fakültelerinde İslâm din olarak okutulmadı. Bence sorun, buradan başlıyor. (Zaman, 30.01-01.02.1998)

Fethullah Gülen'in Papa ile buluşmasına karşı çıkan çevrelerin bu tavrını, Hüsamettin Cindoruk, Kemal Yavuz'un, "Fethullah Hoca, kimi temsilen Vatikan'a gitti? Nasıl gidebilir? Büyükelçi onu neden karşıladı?" şeklindeki öfkeli sorusuna, "Papa herhalde, kendisini 28 Şubat kararları ile bağlı hissetmedi." şeklinde verdiği cevapla iğnelerken (Nazlı Ilıcak, 'Sisler Bulvarında Bir Yıl', Akşam, 28.02.1998), Ayhan Katırcıkara ise, Türkiye gazetesinde aynı konuda şu noktalara dikkat çekiyordu:

Fethullah Gülen, Papa II. John Paul ile görüştü ya, fırsat bu fırsat yeni bir saldırıya vesile ediliyor. Türkiye'deki bir Hocaefendi uluslararası bir konuma geliyor, sözü itibarlı oluyor, alâka peyda ediyor. Olur mu hiç?

Artık doktorun oğlu doktor, işçinin kızı işçi, subayın mahdumu subay olamıyor, olmuyor ya, sıkıntı burada. Çalışan ve üreten oluyor. Bu da sinirleri germeye yetiyor da artıyor bile. Mağdur ve mazlum evlâtlar, artık ülke yönetiminde sorumluluk alıyorlar. İşte bu, istenmiyor. Alıştıkları kolaycı çarklar artık tersine dönüyor. Her şey dünya insanına açık çünkü. Barışa, hoşgörüyeye, üretime açık.

CHP lideri Deniz Baykal'ın toplantısına gittiği ünlü Amerikan Tarikatı Moon'da değil kola içmek, kan almak yasak, et yemek yok, bayrak ve İstiklal Marşı da muteber değil. Faaliyetleri serbest. Rejim kendinden emin. Bunları göremeyenler, değerlendiremeyenler, dananın altında buzağı aramayı varsın sürdürsünler.

Fethullah Gülen, sadece Türk insanına değil, dünya insanına da nerede olursa olsun hizmet veriyor, barış götürüyor, hoşgörü hediye ediyor. Dünya malı olarak dikili ve tapulu hiçbir şeyi yok. Şimdi lâikçilere düşen, görev imkânlarını eleştirdikleri kuruluşların yerine, alternatif olarak koyabilecek müesseseleri hayata geçirmek. Bu iş de almaktan değil, vermekten ve fedakârlıktan geçer. Haydi buyurun o halde! (Ergün, 288)

Prof. Dr. Suat Yıldırım, bütün bu tartışmaların ardından, uzun bir makaleyle meseleye değişik noktalarda açıklık getiriyor ve denebilir ki, bir nokta koyuyordu. Makalesinde, 20'nci asrı, dünya savaşları, atomun parçalanması, sanayi çağının bilgi çağına dönüşmüş olması gibi en önde gelen özellikleriyle takdim eden Suat Yıldırım, kitle iletişim araçlarındaki dev gelişmelerin de kaydedildiği bu asırda ve böyle bir dünyada, toplumların ve fertlerin birbirlerine kayıtsız kalmalarının artık mümkün olmadığı, maddî alan gibi, bol ürünlerin verildiği fikrî alanda da güncelleşmeyen, kendini sürekli yenileyerek arz edemeyen değerlerin hemen demode olup, tarihin çöp sepetine aldığı şeklinde, son derece önemli bir tesbitte bulunmaktadır.

Suat Yıldırım, daha sonra üç önemli tesbit daha yapmaktadır:

Bugün İslâm dünyası, Batılılar karşısında siyasî, ekonomik ve askerî yönden zayıf durumdadır ve kuvvet kullanmak istese dahi, kullanabilecek durumda değildir.

Herhangi bir dinin diğeriini yeryüzünden silemeyeceğı artık anlaşılmıştır ve huzurlu bir dünya için, dinler mensupları bir arada ve karşılıklı saygı içinde yaşamak durumundadırlar.

İslâm, ilk neşet ettiğı anda, bilhassa Ehl-i Kitap olarak tavsif ettiğı Hristiyanlara ve Yahudilere ekümenik bir diyalog çağrısında bulunmuş, fakat bu çağrı 13 asırdan daha fazla süre karşılık görmemiş, tam aksine, bu dönemde Batı'da olduğunun tam tersi bir İslâm imajı çizilmiş, Peygamber Efendimiz aleyhinde sayısız iftiralar uydurulmuş, fakat 1960'dan itibaren Katolik Kilisesi, şu veya bu sebeplerle bir diyalog arayışına girmiştir.

Müslümanların, Roma Katolik Kilisesi'nin yaptığı diyalog çağrısına cevap vermede, kendileri açısından haklı sayılabilecek sebeplerle başta çekingen davrandığını belirten Prof. Dr. Suat Yıldırım, daha sonra Türkiye dışında kalan Müslümanlardan cevaplar gelmeye başladığını, fakat diyalogun kendi inisiyatifinde olmasını isteyen ve bu sebeple gerekli çalışmaları yapmış bulunan Kilise karşısında bu cevapların sadece ikinci dereceden katkı mahiyetinde olduğunu vurgulamakta ve Türkiye'nin, Türk Müslümanların ise bu sürecin tamamen dışında kaldığına dikkat çekmektedir. Oysa, dünya üzerinde yürüyen bir diyalog çalışması vardır; bu çalışma, Kilisenin öncülüğünde yürümekte, Türkiye dışındaki Müslüman gruplar bu çalışmada ikinci, üçüncü derecede rol oynamaktadır. Dolayısıyla, tarihi, sahip bulunduğu potansiyel ve kendine has özellikleriyle Türkiye'deki Müslümanların buna aktif, güçlü ve inisiyatifte pay sahibi olacak şekilde katılımda bulunması, sayın Yıldırım'a göre hem Türkiye açısından, hem de İslâm açısından bir gerekliliktir.

Prof. Dr. Yıldırım, daha sonra Gülen-Papa görüşmesine Türkiye içinde yöneltilen tenkitleri cevaplamakta ve yazısının sonunda diyalogun mahiyetine temas ederek, şunları söylemektedir:

Diyalog esprisine uymayan ve daha başlangıçta görüşmeleri kesip atacak olan bir tutum da, tarafların birbirlerini kendi inançlarına döndürme istekleridir. Oysa diyalog, taraflardan her birinin kendini muhatabına anlatması ve karşı tarafça anlaşıldığını görmesi, neticede tarafların ortak değerleri bulup, onları geliştirmeye çalışmaları demektir.

Bir başka tutarsızlık da şudur: "Batı tefessüh etti, çürüdü; şimdi bizi de bozmak istiyorlar" diye düşünmek yersizdir. Bir kısım Hristiyanlar, kendi ülkelerinin bir kısım dertlerini belki de Müslümanlarla görüşme yapmak suretiyle, onlardan alacakları güzel tesirlerle tedavi edecekleri düşüncesini

taşılmaktadırlar. Olivier Lacombe, Michel Lelong, M. Watt gibi bazıları, iyice maddeye gömülen materyalist ve seküler hale gelmiş Batı'nın, Müslümanlardaki iman ve teslimiyet gücünü görerek, dine yönelecekleri kanaatlerini açıkça yazmaktadırlar. (Ateistken Irak'ta Müslümanlarla tanışan ve daha sonra Hristiyan olmakla birlikte, Peygamberimizin peygamberliğini, Kur'ân'ın vahiy olduğunu kabul eden Massignon, Özbekistan'a yaptığı ziyarette İslâm medeniyetinden kalma eserleri görünce, bu eserlere sahip bir din, bize anlatıldığı gibi olamaz diyerek, Peygamberimiz'i ve O'nun hakkında Batı'da oluşturulan imajı tarihi ve sebepleriyle araştırmaya girişip, Muhammad: A Biography of the Prophet adlı fevkalâde eseri kaleme alan Karen Armstrong ve benzerleri burada bilhassa hatırlanmalıdır. AÜ)

Kur'ân-ı Kerim, Ehl-i Kitap'la görüşme kapısını açmıştır. Tarihî gelişim içinde daha çok Hristiyan dünyası, diyaloga kapalı kalmıştı. Son dönemde Papalığın ve Evrensel Kiliseler Ekümenik Konseyi'nin görüşme çağrılarını Müslümanlar cevapsız bırakmamalıdır. Herkesin en kıymetli hazine saydığı dinini bozmaksızın, her iki din mensuplarının ve öncülerinin işbirliği yapacakları çok önemli sahalarda mevcuttur. Onun için, Fethullah Gülen ile Papa'nın Vatikan buluşması mutlu bir olaydır. (Zaman 11-12.04.1998)

Ne var ki, Türkiye'de Gülen'in başlattığı hoşgörü ve diyalog hareketini baltalayanlar, kendi statükocu, içe kapalı ve Türkiye'yi de sürekli içine kapalı tutan hakimiyetlerini biraz daha sürdürme, hattâ daha da pekiştirme iradesinde şimdilik başarılı olmuş görünüyorlar. Fakat bunun Türkiye'ye neye mal olduğuna, devlet-millet beraberliğinin en büyük ve onulmaz derecede yara aldığı, mutlaka barışması gereken devletle din arasındaki uçurumların büyüdüğü, toplumsal dokunun en feci şekilde yaralandığı, hattâ parçalandığı, korkunç yolsuzluklar sonucu devletin ve ülkenin iflasın eşiğine geldiği, birkaç yıldır içinde bulunduğumuz şu son süreç en önemli bir şahit olarak duruyor. Gülen'in hoşgörü ve diyalog hareketinin pratiğe dökülmesinde bir takım hatalar yapılmış olabilir. Ama niyet ve gaye son derece samimi olduğundan, uygulamada tenkit edilebilecek bazı hatalardan dolayı değil, bu gayeyi görerek onu baltalayanlar ve karşı uçta onlara destek verenler, hattâ bu harekete desteklerini esirgeyenler, sadece Türkiye içinde değil, dünya üzerinde de, yakın bir gelecekte art arda sükun edecek yıkıntıların altında, üzerinde veya karşısında faydasız "keşke"ler ve "eyvah"lar çekeceklerdir.

Fethullah Gülen'in Aksiyonunda Hoşgörü ve Diyalog

Türk Toplumunu ve İnsanlık Çapında Hoşgörü ve Diyalog

Fethullah Gülen'in, iç barışı bozulmuş Türk toplumu içinde yaptığı hoşgörü ve diyalog çağrısını yeterince değerlendirebilmek için, önce Türk toplum dokusuna yakın tarihî boyutlarıyla bakmakta yarar var:

"Parçalanmış Bir Kristal"

Türkiye, Osmanlı Devleti'nin uzun süren çöküş asırlarının ardından 1923 yılında bir ulus-devlet olarak ortaya çıktı. Fakat, birinci bölümde ana çizgileriyle arz etmeye çalıştığımız Cumhuriyet modernizmi, Osmanlı modernizminin bir devamı, fakat tercihini tam ortaya koymuş bir devamı şeklindeydi. İşte bu temelden tercih, Türk toplumunu, zamanla büyüyecek tam bir kutuplaşmanın içine itti. Bir yanda, Hakan Yavuz'un "beyaz Türkler" dediği bir seçkinler sınıfı ve onun dayandığı, eski bir iç işleri bakanınca sözü edilen "kutsal" bir ittifak, diğer tarafta halk yığınları, yani "siyah Türkler" yer alıyordu. Bu iki taraf arasındaki uçurum çok belirgindi. Bir tarafın özellikle dine karşı tavır alması ve karşı tarafı küçümsemesi, aradaki uçurumun en önemli sebebiydi. O kadar ki, bir muvazaa hareketi halinde Serbest Fırka denemesine giren Fethi Okyar İzmir'e geldiğinde on binlerce insan sokaklara, caddelere dökülmüş, kalabalık içinde 10 yaşın üzerinde bir çocuk çiğnenerek ölmüş, çocuğunun cesedini kucağına alan babası, Fethi Okyar'a, "Kurtar bizi! Bu, ilk kurbanımız olsun!" diye bağırıyordu. Hadiseyi nakleden Şevket Süreyya Aydemir, soruyordu: "Halk, kimden kurtulmayı bekliyordu? Türkiye, daha 6-7 yıl önce kurtarılmamış mıydı?"

Bir yandan, bu şekilde azınlığın azınlığı bir seçkinler ittifakı piramidin tepesinde otururken, öte yandan, devletin tamamen ulusçu karakteri sebebiyle, ülke içindeki ikinci dereceden etnik ve mezhebî farklılıklar da birer problem halinde istismar ve spekülasyona açık hale geliyordu. Bilindiği gibi Cumhuriyet idaresi, geçmişi reddederek gelmiş ve bilhassa başlangıçta tam bir 'ulusçu' teze oturmuştu. Batılı güçlerin Kürtler'e millî kimlik kazandırma çalışmasına girdiği bir zamanda bütün vatandaşlarını kucaklaması gereken bir idarenin çok ulusçu bir karakter sergilemesi doğru görülmeylebilir. Fakat bunu, tarihî, ekonomik ve sosyolojik boyutlarından tecrit ederek temel bir ilke olarak ele almak,

ulusçuluk akımlarının kuvvet kazandığı bir zamanda ülke içinde asıl birleştirici unsurları bir yana itip, problemin temellerine inememek, kanayan bir yarayı azdırmaktan ve bu yara, bir takım zecrî tedbirlerle zaman zaman önlenir gibi görünse de, onu potansiyel olarak muhafaza etmekten öte gidemezdi. Nitekim bu yara, hep bakî kaldı ve 20 yıla yakın bir süre PKK terörü şeklinde korkunç boyutlara ulaştı.

1925 yılında kabûl edilen Şark Islahat Planı'nın 41. maddesi de şöyle idi: "Malatya, Elazığ, Diyarbakır, Bitlis, Van, Muş, Urfa, Ergani, Hozat, Erciş, Adilcevaz, Ahlat, Palu, Çarsancak, Çemişgezek, Ovacık, Adıyaman, Besni, Arga, Hekimhan, Birecik, Çermik vilâyet ve kaza merkezlerinde hükümet ve belediye dairelerinde ve diğer kuruluşlarda, okullarda, çarşı ve pazarlarda Türkçe'den başka dil kullananlar, hükümet ve belediyenin emirlerine aykırı davranmakla suçlanacak ve cezalandırılacaktır."

Planın 17. maddesi de şu hükmü ihtiva ediyordu: "Fırat'ın batısındaki illerin batı bölümlerinde dağınık biçimde yerleşmiş olan Kürtlerin Kürtçe konuşmaları mutlaka yasaklanacak ve kız okullarına önem verilecek, kadınların Türkçe konuşmaları sağlanacaktır."

Bir ulus-devlet için, hem iç güvenliği, hem de vatandaşları arasında kaynaşma adına dil gibi ortak bir unsura önem verilmesi normal görülebilirdi ve görülmelidir de. Fakat, bunun uygulamaya konması zamana yayılıp, eğitimle halletme yoluna gidileceğine, bu hususta da kanunları uygulamada çok defa cebir ve şiddete başvurulduğu görülmüştür. Dolayısıyla, bu meseleyi de kökünden çözücü asıl tedbirler bir türlü alınamamıştır.

Öte taraftan, bir yandan sistemin katı denebilecek ulusçu karakteri, diğer yandan dine tavır alış, bir de gelir dağılımındaki uçurumlar, ülke içinde sürekli kutuplaşmanın ana faktörleri durumundaydı. Bu kutuplaşma, çok partili döneme geçilmesiyle birlikte siyasî alanı da kapsamına aldı ve ideolojik kılıfa bürünüp, parti yetkililerinin uzlaşmaz tutumları sayesinde daha da büyüdü. Bir zaman CHP-DP daha sonra CHP-AP, CHP-MC zıtlaşmaları, aynı dönemlerde ortaya çıkan sol hareketler ve onların karşısında konuşlanan ülkücü-milliyetçi yöneliş, aynı dönemlerde artık bir güç olarak ortaya çıkan İslâmcılık cereyanı ve onun siyasî sahadaki yansıması veya temsili gibi görünen hareketler, bütün bu kutuplaşmalardan kaynaklanan ve dış desteğe de açık anarşi, Türkiye'nin pek çok yılları gibi, pek çok gencinin, potansiyel gücünün ve ülke kaynaklarının heba olup gitmesine yol açtı. Bütün bu olumsuzlukların sebepleri çok derinlerde

yatmaktaydı ve çözüm eğitim, kültür, ekonomi, insan yetiştirme gibi sahalarda aranmalıydı. Ne var ki, yönetimler bu konularda gereken atılımı gösteremeyince ordu, kendi dilinden müdahalelerde bulundu. Ülkemizde her 10 yılda bir âdeta rutin hale gelen bu müdahalelerin geçici faydaları olmuşsa da, hem orduyu yıpratma, hem de sosyal çatlakları derinleştirme gibi menfi bir rolünün olup olmadığı da üzerinde durulmaya değer bir husustur.

Seçkin aydınların ve onların desteğindeki yönetimlerin din ve etnik farklılıklar karşısındaki tavrı genellikle bu yönde olagelmıştır. Maalesef devlet halktan uzaktır ve halk devlete küskündür. Karşı talep ve hareketler, zaman zaman şiddetli tediplerle karşılaşmıştır. Şeyh Said isyanını ve Sason ve Ağrı ayaklanmalarını bastırırken olduğu gibi, Raçkotan ve Raman tedip harekâtlarında da şiddete varan uygulamalar çokça görülmüştür. (Mazlum-der, Kürt Sorunu Forumu, 209-211).

Bütün bu olumsuzluklarla aynı seviyede, yüzeyde çok görünmese de, 1980 öncesi Maraş ve Çorum hadiselerinde yaşandığı üzere, her an yüzeye çıkıp, bütün ülkeyi etkileyebilecek bir mahiyete sahip olan bir başka problem ise, Sünnîlik-Alevîlik farklılığı idi. Kökleri, tarihin derinliklerine inen bu farklılık, bilhassa İran'daki Safevîlerce Türkiye'de daima istismar edilerek daha da derinleştirilmiş, Celâli isyanlarında önemli rol oynamış, bu isyanların bastırılması ve İran'da Safevîler iktidarının sona ermesiyle kısmen gizlenmiş, fakat varlığını daima korumuştur.

Cumhuriyet döneminde özellikle Dersim isyanı, Alevî vatandaşlarımız ile yeni rejimin münasebetlerini etkiledi. 1968-80 arası anarşinin bir kanadını oluşturan sol hareketler, halâ faaliyetlerine devam eden bazı sol terör örgütleri, bu arada Maraş ve Çorum'daki gibi kitlevî hadiseler ve 1993 yılındaki Sivas Madımak Oteli olayı dikkatlice incelendiğinde, Türkiye'de Sünnî-Alevî farklılığının, istismara açık bir nokta olarak nasıl bir problem haline getirilmek istendiği ve meselenin hassasiyeti görülebilecektir.

Türkiye'de 1980 askerî müdahalesiyle gizlenen anarşi, çok geçmeden Güney-doğu bölgemizde PKK terörü olarak daha şiddette ortaya çıktı. Bu terörün Türkiye'ye maliyeti maalesef çok korkunç boyutlarda oldu. PKK'nın eylem ve saldırılara başladığı 15 Ağustos 1984'ten sonraki 10 yıllık sürede yaşanan olaylarla ilgili olarak Millî Güvenlik Kurulu'na sunulmak üzere MGK Millî Güvenlik Siyaseti Başkanlığı tarafından hazırlanan bir raporda verilen rakamlar, yani terörün 10 yıllık bilançosu şöyle idi:

Çatışma ve operasyonlar sırasında 244'ü subay, 621'i astsubay, 275'i emniyet görevlisi, geride kalanı da köy korucusu, er ve erbaş olmak üzere 4.644 güvenlik görevlisi, ayrıca 4.036 sivil hayatını yitirmiş, buna karşılık 6.443 PKK teröristi öldürülmüştür. Operasyonlarda 2 savaş uçağımız ve 3 helikopterimiz düşmüş, 5 tankımız imha edilmiş, miktarı belirlenemeyen silah ve mühimmat hizmet dışı kalmıştır. Operasyonlar sırasında yakalananlardan 16.400 kişi hakkında dava açılmış ve bunların büyük bölümü bir süre tutuklu kalmıştır. Çok sayıda güvenlik görevlisi yaralanmış, bunlardan 170 subay, 264 astsubay, 400 uzman çavuş ve 795 er sakat kalmıştır. Kaybedilen millî servetin tutarı 4.2 katrilyon liradır. Bölgenin millî bütçeye katkısı önceki yıllara nisbetle, 370 trilyon lira azalmıştır. Operasyonlar sebebiyle bölgede ekolojik denge bozulmuş, tabii zenginliklerimizdeki tahribat rakamlarla ölçülemeyecek boyuttadır. Kaybedilen bu tabii zenginliklerimizin yeniden kazanılması mümkün değildir.

1994 yılında 3 defa alınan 'terhis durdurma kararı', aynı yılın Aralık ayında kalıcı hale getirildi. Askerlik süresi, erler için 15 aydan 18 aya, yedeksubaylar için 12 aydan 16 aya, kısa dönem askerler için 6 aydan 8 aya yükseltildi. 1994 Temmuz ayında, Orgeneral Doğan Güreş, PKK'ya karşı mücadele veren güvenlik görevlisi sayısının 220 bine ulaştığını söyledi. Dönemin İçişleri Bakanı Nahit Menteşe'nin verdiği bilgilere göre, 1994 yılı sonuna kadar 2.297 köy boşaltıldı; yakılan köy ve mezra sayısı 285. 37.752 kişinin evi yandı, 225 bin 283 kişi daha başka sebeplerle evsiz kaldı. Türkiye Ziraatçılar Derneği tarafından yapılan araştırmaya göre, köylerin boşaltılması ve ekili alan ve ormanların yakılması neticesinde 12-13 trilyon liralık ekonomik kayıp meydana geldi. Sadece Mardin ilinde 371 bin 492 dekarlık tarım arazisi köyler boşaltıldığı için işlenemez hale geldi. 115 bin 447 hektar çayır ve meralık alan kullanım dışı kaldı. Hububat ekili alanların 70 bin dekarı yakıldı. 120 bin ağacın meyvesi toplanamadı. Hayvancılıkta % 31.2 oranında düşüş meydana geldi. Diyarbakır'da ise hayvan sayısında % 50, orman alanlarında % 60 oranında azalma oldu. Bu süre içinde 2-3 milyon insan doğup-yaşadığı toprakları bırakarak göç etti. Göç sonucu, 1990 nüfus sayımına göre Mersin'in 422 bin olan nüfusu 1 milyona, Tarsus'un 177 bin olan nüfusu 350 bine, Adana'nın 927 bin olan nüfusu 2 milyona, Diyarbakır'ın 380 bin olan nüfusu 1 milyona, Gaziantep'in 600 bin olan nüfusu yine 1 milyona çıktı. Yine aynı dönemde binlerce kişi Kuzey Irak'a ve Türkiye'nin daha başka şehirlerine göç etti. Aynı süre içinde Strasbourg İnsan Hakları Mahkemesi'nde Türkiye aleyhine 500'den fazla dava açıldı.

TBBM Güneydoğu Komisyonu Raporu'nda verilen bilgilere göre, terörle

mücadele için 1994 yılında GSMH'nın % 5'i ayrılıyor. 10 yılda terör için harcanan para, 2 katrilyon 135 trilyon 500 milyar liradır. Türkiye'nin en büyük, dünyanın ise sayılı yatırımları arasında yer alan GAP'a 1994 yılında yapılacak olan harcamanın 5 mislidir. 1993 yılında ülke genelinde meydana gelen 3.536 terör olayının 2.202'si Olağanüstü Hal Bölgesi'nde oluşmuştur.

Terör sebebiyle Güneydoğu Anadolu'ya ayrılan teşvik primi % 23'ten % 1,5'a düşmüş, kapanan işyerlerinin sayısında % 50'lik bir artış meydana gelmiş ve terör, GAP projesi gibi büyük projeleri durma noktasına getirmiştir. Neticede Türkiye, elindeki imkânları çoğaltamamış enflasyonist ortamda fiyatlar sürekli artmış ve devlet, sürekli borçlanma yoluna gitmiştir.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun kırsal kesiminden Türkiye'nin Batı bölgelerine ya da bölgenin büyük merkezlerine büyük bir göç hadisesi yaşandı. 1983 yılından önce %7 olan terörden kaynaklanan göç olayı, 1983-1990 yılları arasında %64.5, 1991'de %83.8, 1992'de %81.4; 1993'te %83.4'lük bir oran ortaya koydu. 1994 yılından itibaren bu oranlarda kısmî düşüşler olmuşsa da, bunda güvenliğin bir ölçüde sağlanmış olması kadar, göç potansiyeline sahip nüfusun azalması da belli etki yaptı.

Göç veren iller sıralamasında Diyarbakır %19.5 ile ilk sırayı alırken, onu Siirt, Mardin, Tunceli, Hakkâri, Şırnak, Muş, Van, Ağrı, Bitlis, Bingöl, Batman, Kars, Erzincan ve Şanlıurfa izledi. Göçler, başta Diyarbakır merkez olmak üzere, Adana, Batman, Mardin, Antalya, İçel, İzmir ve Manisa illerine oldu ve özellikle Diyarbakır merkez, Adana ve Tarsus gibi kentlerin nüfuslarında olağanüstü artışlar meydana geldi.

Göç eden halk'ın %44.5'i PKK'yı, %28.5'i devletin görevini yapmamasını, % 12.5'i köy korucularının baskısını ve %0.2'si hem örgütü, hem de devleti terör münasebetiyle göçe sebep olarak zikretmektedir. Göçün ikinci önemli sebebi olarak ekonomik şartların bozulması (%7.5) ve işsizlik (%4.2) gösterilmektedir. Kan davası (%1.6), ağa baskısı (%0.1) vb. gibi diğer sosyal yapıdan kaynaklanan sebepler %0.5 gibi oldukça düşük bir seviyededir.

Kendilerinden göç edilen köylerden %78.3'ü tamamen, %21.1'i ise kısmen boşaldı. Yani kırsal alan boş kalırken, göç edenlerin yarıdan fazlası şehir merkezlerine yöneldiği için, bazı şehirlerde nüfus dengesi bozuldu. Bunun Türk tarım ve hayvancılığına verdiği zarar bir yana, şimdi bu bölgeye ne yazık ki yabancılar ve yabancı firmalar gelip yerleşiyor. Yakın bir gelecekte Türk halkı, bu bölgede yabancı firmalarda ırgatlık yapar hale gelecek.

Göç edenlerin hemen tamamı iş sahibi idi ve ekonomik durumları normal ve normalin üstünde bir seviyede bulunuyordu. Bu da, yerleştikleri yeni yerlerde aynı standardı yakalayamama sebebiyle, göç edenlerde ve dolayısıyla ülkenin genelinde fakirleşme demektir.

Kısaca kuşbakışı bir panoramasını verdiğimiz bu ortama, özellikle 1990'dan sonra lâik-antilâik ve militan lâiklik ve antilâiklik zıtlaşması eklendi. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının ardından İslâm'ın resmen karşı kutba yerleştirilmesiyle bu zıtlaşma, şüphesiz dıştan ve onların içteki uzantıları tarafından da destek görünce ülke, yeni bir çatışma ortamına girdi. Bu ortamı, kamuoyunun en az bazı kesimlerinde bu çatışmayı derinleştirmek isteyen güçler tarafından tezgâhlandığı şüphesi bulunan faili meçhul (!) cinayetler ve bunları bahane ederek düzenlenen mitingler, gösteriler daha da besledi. Kısaca, özellikle 1980'lerin sonuna doğru kaderin Türkiye'ye altın tepsi içinde sunduğu büyük imkânlar, içerideki kısır siyasî çekişmeler, şahsî kin ve sürtüşmeler, iç hesaplaşmalar, yolsuzluklar, yönetimdeki ve yönetim birimlerindeki çatlaklıklar, çıkarılmaya çalışılan sunî Sünnî-Alevî, lâik-antilâik gerginlikleri, faili meçhûl (!) cinayetler, başörtüsü gibi çok rahat halledilebilecek problemler ve PKK terörüyle heba edildi. Sovyetler'in dağılmasından sonra ortaya çıkan her bakımdan bâkir Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile girişilecek her sahada karşılıklı işbirliği, içte kuvvetli ve bütün bir Türkiye'yi, çok kısa zamanda dünya dengesinde her Türk vatandaşının alnını ağartacak bir ülke haline getirebilecekken, ibre birden tersine döndü. Sekizinci Cumhurbaşkanı merhum Turgut Özal'ın 'Adriyatik'ten Çin Seddi'ne diyerek ortaya attığı ve altın ve tekstilde dünya ikincisi, pamukta dünya üçüncüsü, zengin petrol yatakları, doğal gaz ve madenler bakımından nerdeyse birinci konumdaki bir coğrafyayı içine alan ideal, çok kısa zamanda terkedildi. Bu ülkelerle ekonomik işbirliğine de gidemedik. Bölge ülkeleriyle ilişkilerimiz de gergin bir noktaya geldi. Dış münasebetlerde yeni tercihler ortaya çıktı.

Hoşgörü ve Diyalogun Temelleri

İşte, toplum dokumuzun böyle lime lime olduğu ve devlet ile halkın, özellikle İslâm'ın barışmasının en fazla gerekli olduğu bir zamanda Fethullah Gülen, "herkesi inanç, yaşayış tarzı, ırk, renk, dil, meslek, servet, statü, makam-mevki ayırımı ve ayrımcılığı yapmadan kendi konumunda, kendi görüş, düşünce, dünya görüşü, yaşayış biçimi"nde kabûl ve buna saygı gösterilerek, bütün toplum katmanları arasında diyalog kurulması konusunda çok geniş yelpazeli bir çağrıda bulundu. Esasen o bu çağrıyla her ne kadar 1994 yılında yapmışsa da,

onun bütün hayatında ve yıllardır yazıp söylediklerinde, esasen hep aynı temayı görmek mümkündür. Meselâ o, ilk baskısı 1986'da yapılan Ölçü veya Yoldaki Işıklar adlı 4 ciltlik, daha sonra tek cilt halinde basılan kitabında şöyle demektedir:

Dünyayı düzeltmeğe kalkanlar, önce kendilerini düzeltmelidirler. Evet, önce içlerini kinden, nefretten, kıskançlıktan, dışlarını da her türlü uygunsuz davranışlardan temiz tutmalıdırlar ki, çevreye misal teşkil edebilsinler. Kendi içini kontrol edememiş, nefsiyle savaşamamış, duygu âlemini fethedememiş kimselerin etraflarına gönderecekleri mesajlar, ne kadar parlak olursa olsun, ruhlarda heyecan uyaramayacak, uyarsa da sürekli bir tesir bırakamayacaktır.

İnsanları aydınlatma yolunda koşanlar, hep onların saadetleri için çırpınıp duranlar, hayatın çeşitli uçurumlarında onlara el uzatanlar, kendilerini idrak etmiş öyle yüce ruhlardır ki, bunlar, içinde yaşadıkları cemiyetin koruyucu melekleri gibi, toplumu saran musibetlerle pençeleşir, fırtınaları göğüsler, yangınların üzerine yürür ve muhtemel sarsıntılar karşısında daima tetikte bekler dururlar.

Geleceğin aydınlık ve mesut dünyalarını ancak muhabbetle şahlanmış sevgi kahramanları kuracaktır. Dudaklarında muhabbetten tebessüm, gönülleri sevgiyle harman, bakışları insanî duygularla buğu buğu; herkese ve her şeye şefkatle gamze çakan; doğup-batan güneşlerden, yanıp-sönen yıldızlardan hep muhabbet mesajları alan sevgi kahramanları (Ölçü veya Yoldaki Işıklar 2: 108-110; yeni baskı: 208, 192).

Fethullah Gülen'in bilhassa 'Müsamaha' başlığı altında yazdığı satırlar, üslûp ve ifadesiyle bile, baştan sona sevgi ve hoşgörü yüklü olup, kendisini başkalarına adanmış bir gönlün sesidir:

Aç herkese, açabildiğin kadar sineni; ummanlar gibi olsun! İnançla geril ve insana sevgi duy; kalmasın alâka duymadığın ve el uzatmadığın mahzun bir gönül!..

İyileri iyilikleriyle alkışla; inanmış gönüllere mürüvvetli ol, inkârcılara öyle yumuşak yanaş ki, kinleri, nefretleri eriyip gitsin ve sen, soluklarında daima Mesih ol!..

Kötülükleri iyilikle sav; görgüsüzce muamelelere aldırış etme! Herkes, davranışlarıyla karakterini aksettirir. Sen müsamaha yolunu seç ve töre-bilmezlere karşı âlicenap ol!..

Sevgiyi sevip düşmanlığa düşman olmak, inançla coşan bir kalbin en mümeyyiz vasfıdır. Herkesten nefret ise, ya gönlü şeytana kaptırmışlık veya bir cinnet eseridir. Sen insanı sev; insanlığa hayran ol!..

Sakınıp, bir kere dahi olsa nefsin hakemliğine düşmemelisin; zira, ona göre senden başka herkes mücrim, her fert de talihsizdir. Bu ise, en doğru sözlünün beyanında şahsın helâki demektir. Sen nefsine karşı oldukça sert, başkalarına karşı da yumuşaklardan yumuşak ol..!

Başkalarını sana sevdiren ve onları senin nazarında sevimli kılan tavır ve davranışlara dikkat et! Unutma ki, aynı şeyler senin de sevilip beğenilmene vesile olabilir.

Hakk'ın sana karşı muamelesini ölçü kabûl edip, halka karşı öyle davranmalısın. O zaman halk içinde Hak'la beraber olun, her iki yalnızlığın vahşetlerinden de kurtulursun. (Ölçü veya Yoldaki Işıklar 1: 35-8; yeni baskı: 101-102)

Aşağıdaki paragraflar da, yine Fethullah Gülen'in bütün hayatını dolduran görüş, düşünce ve duygularının birer özeti mesabesinde:

İnsan, başkalarına karşı iyi-kötü bütün davranışlarında nefsin ölçü kabûl ederek, her şeyi onunla tartmalı; nefsine hoş gelen şeyleri başkaları için de istemeli, nefsinin hoşlanmadığı bir muameleden başkalarının da hoşlanmayacağını katiyen hatırdan çıkarmamalıdır. Böylece o, hem yanlış davranışlardan, hem de başkalarını rencide etmekten kurtulmuş olur.

İnsanın olgunluk ve kemali, fenalık gördüğü şahıslar hakkında dahi hakperestlikten ayrılmayıp, elden geldiğince iyilik yapmasıyla belli olur. Evet, insan, kötülük gördüğü insanlar hakkında bile mürüvvet ve insanca davranışlardan ayrılmamalıdır. Zira, kötülük yapmak hayvanî bir davranış; kötülüğe kötülükle mukabele, insanda ciddî bir kusur ve eksiklik; fenalığa iyilikle karşılık vermek ise, bir civanmertlik ve âlicenaplıktır.

Başkalarına yararlı olmanın sınırı yoktur. Himmeti yüce bir ferd, başkaları için ruhunu feda etmeğe kadar diğergâm olabilir. Ne var ki, böyle bir civanmertliğin insan için bir fazilet olması, o insanın samimiyet, hasbîlik, niyet duruluğu, ırk ve aşiret taassubundan uzak bulunmasına bağlıdır. (Ölçü ve Yoldaki Işıklar 1: 90-92; yeni baskı: 105-106)

Fethullah Gülen, ilk günden beri toplumda sürekli müsamaha veya hoşgörü

ve diyalog, başkalarını nefse tercih ve bizzat kendi ifadesiyle, "yaşatmak için yaşama sevdasından vazgeçme" üzerinde durmuş ve bu çok önemli hasletleri, sağlıklı bir sosyal hayatın vazgeçilmez esasları olarak görmüştür. Bunlardan başka, onun İslâm anlayışı ve aksiyon düşüncesini ele alırken temas edildiği üzere, sevgi, merhamet, insanın değeri ve insana hürmet, alçak gönüllülük, iyilik düşüncesi gibi konular ve hasletler, yine onun üzerinde çok büyük bir hassasiyetle durduğu hususlar olmuştur. Bu bakımdan, yukarıda ifade edildiği gibi, Gülen'in 1994 yılı ortasında başlattığı hoşgörü ve diyalog hareketi ve bu konuda yaptığı çağrı, uzun zaman işlediği bir kaneviçeyi topluma takdimden ibaret görülmelidir ve öyledir.

Faaliyetler ve Değerlendirmeler

Fethullah Gülen tarafından yapılan ve bazı gazetecilerle yazarların bir araya gelerek kurdukları Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı tarafından bütün toplum katmanlarına yayılan hoşgörü ve diyalog çağrısı, iki dünya savaşı yaşayıp yıkılmış Almanya, yeniden çok kısa zamanda bir dünya devi olur ve II. Cihan Harbi'ndeki yıkılışının üzerinden 20 yıl geçmeden bizden işçi çekerken, aynı savaşın bir diğer mağlûbu Japonya, bir başka dünya devi halinde sahneye çıkarken, dünyada sözü edilmez bir konuma düşen ve üç çeyrek asrı, şüphesiz kayda değer güzel şeyler yapılmış da olsa, daha çok sloganlara, kutlamalara sahne olan Türkiye için gerçekten çok önemliydi. Bu bakımdan, Gülen'in, 'medeniyetler çatışması'nın konuşulup, belki de planlarının hazırlandığı bir dönemde başlatarak, bütün dünyaya dalga dalga yayılmasını arzuladığı bu hoşgörü ve diyalog çağrısı, Türk toplumunun, çok az istisnalar dışında, hemen hemen bütün kesimlerinden çok sıcak bir kabûl gördü. Öyle ki, bir zaman sol hareketler içinde yer almış, hattâ anarşiye de karışmış bulunan kimselerden pek çoğu, ya bu diyalog faaliyetlerinin içinde yer aldılar veya ona açık-kapalı destek verdiler. İçlerinde, "Artık anladık ki, din afyon değilmiş. Tam tersine, kitleleri birbirine bağlayan bir harçmış o" diye yazarlar; "Bize yıllarca İslâm okutulmayınca, İslâm'ı yok sanmışız. Bu konuda yıllarca cahil bırakılmışsınız" sözleriyle, bir an için bile olsa aydın sorumluluğunun vicdana dayalı ciddî bir örneğini sergileyenler; "Toplum olarak, yıllarca düşman cepheler halinde hep kavga ettik. Belki tam anlamıyla vuruşmadık ama, birbirimizle barışık da olmadık. Fakat, aslında barışı arıyorduk. A'rafta kalmaya da razı değildik; Cennet'i özlemiştik." diye fikir belirtenler, iç barış adına bir ümit filizleri gibi idi.

Bunlar gibi, Cumhurbaşkanı'dan sokaktaki vatandaşa, medya mensubundan siyasetçisine ve ses sanatçısına kadar hemen herkes, ülkede esmeye başlayan iç

barış rüzgârına gönülden katkılarını sunuyordu. İç barış ve toplumsal uzlaşma adına tertiplenen geceler, ödül törenleri ve iftarlar, meselâ:

Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı'nın 1994 yılı Haziran ayının sonunda Dedeman Otel'i'nde düzenlediği tanışma toplantısı, 11 Şubat 1995 günü İstanbul'da Polat Rönesans Otel'i'nde, 26 Şubat 1995 günü Büyük Ankara Otel'i'nde ve 27 Ocak 1996 günü Hilton Otel'i'nde verilen iftar yemekleri, 30 Eylül 1996 günü Lütüfi Kırdar Uluslararası Spor ve Sergi Sarayı'nda yapılan Mutlu Yarınlar İçin El Ele toplantısı, 4 Ocak 1996 günü Çırağan Sarayı'nda tertiplenen Hoşgörü Ödülleri ve 25 Aralık 1997 günü Hilton Otel'i'nde tertiplenen Ulusal Uzlaşma Teşvik Ödülleri törenleri; bunların yanı sıra, 19 Eylül 1995 günü Bosna yararına düzenlenen futbol maçı, 27 Aralık 1996 günü, finansman ve sponsorluğunu Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı'nın üstlendiği Köpekler Adası filminin gala gecesi, Medeniyetlerarası Diyalog toplantısı, 3 Şubat 1998 günü The Plaza Cevahir Otel'de düzenlenen bayramlaşma münasebetiyle yapılan konuşmalar ve yapılan yorum ve değerlendirmelerde dile getirilenler sadece takdirdi ve bunlara gönülden katılımdı. Meselâ, zamanın Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, 28 Şubat sürecinin en sıcak günlerinde, özellikle bir takım merkezlerden gelen baskılara rağmen katıldığı Ulusal Uzlaşma Teşvik Ödülleri töreninde yaptığı konuşmada şunları söylüyordu:

Dünyanın çalkantılardan geçtiği bir dönemde birlik, beraberlik, kardeşlik, dirlik, düzenlik bizim vatandaşımızın sahip çıktığı en önemli kavramdır. Sözde değil hayata geçirmiştir bunu. Aramıza tefrika sokmayın. Sizi birbirinize düşürmek isteyenler olursa karşı çıkın. Hangi inançta, hangi etnik kökenden gelerseniz gelin hepiniz bu yüce milletin ferdisiniz. Devlet sizindir. Bedeli ecdadımız tarafından ödenmiştir. İçten birbirimize sarılalım. Bu istikametteki gayretleri takdirle karşıladım. Bu türden çok öğretici olmuştur. Gönül isterdi ki, bu töreni Türkiye'den herkes izleyebilsin. Bu ülke bize emanettir. Biz, bu emaneti bizden sonra gelecek nesillere götüreceğiz. Vatandaşlarım bunu idrak edeceklerdir. Dost arıyorsak, bize dost kendimiziz. Müslümanlık, barış dinidir ve barış tavsiye eder. Barış içinde yaşamayı başarmak, bizim nesillerimizin görevidir. Ben, Türk devletini, milletin birliğini, bütünlüğünü temsil ediyorum. Türk milletinin birliğini, dirliğini güçlendirecek bu akşamki gibi hareketlerin hepsinin de yanındayım. (Milliyet, 26 Aralık 1997)

Bu toplantılar, Türk toplumunun her kesiminden, o kesimin temsilcileri denebilecek seviyedeki insanları bir araya getirdi. Cumhurbaşkanı'dan başbakanlara, bakanlara, milletvekillerine, belediye başkanlarına, siyasi parti

temsilcilerine ve bürokratlara; Vatikan İstanbul temsilcisi Georges Marovitch ve Fener Rum Patriği Bartholomeos'tan Musevi Cemaati hahambaşısı ve o rahatsız olduğu zaman temsilcisi İshak Haleva'ya, Musevi Cemaati başkanı ve ileri gelenlerinden Süryani ve Ermeni Katolik Cemaatleri patriklerine ve temsilcilerine ve yabancı ülke misyon görevlilerine; Prof. Dr. Suat Yıldırım, Prof. Dr. Sabahattin Zaim, Prof. Dr. Salih Tuğ, Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş, Prof. Dr. Mehmet Aydın, Prof. Dr. Nilüfer Göle, Prof. Dr. Halil İnalçık, Prof. Dr. Hüseyin Hatemi, Prof. Dr. Kezban Hatemi, Prof. Dr. Hüsrev Hatemi, Prof. Dr. Erman Tuncer, Prof. Dr. Ayhan Songar, Prof. Dr. Ahmet Yüksel Özemre, Prof. Dr. Ahmet Akgündüz, Prof. Dr. Mim Kemal Öke, Prof. Dr. Mehmet Altan, Prof. Dr. Zeki Kuşoğlu, Prof. Dr. Hüseyin Naci Orhan, Prof. Dr. Nur Vergin, Prof. Dr. Toktamış Ateş, Prof. Dr. Reha Oğuz Türkkkan gibi bilim adamları ve üniversite öğretim üyelerinden Prof. Dr. İzzettin Doğan ve Fermani Altun gibi Alevi grupları temsilcilerine; Fehmi Kuru, Hüseyin Gülerce, Yavuz Bülent Bakiler, Beşir Ayvazoğlu, Ertuğrul Düzdağ, Yavuz Gökmen, Hulusi Turgut, Nevval Sevindi, Nuriye Akman, Şeref Oğuz, Şahin Alpay, Ali Bayramoğlu, Gülay Göktürk, Kenan Akın, Salih Memecan, Mehmet Ocaktan, Abdürrahman Dilipak, Ayşe Önal, Zeynep Göğüş, Cengiz Çandar, Şakir Süter, Rıza Zelyut, Hasan Cemal gibi gazeteci ve yazarlardan Hülya Koçyiğit, Necla Akben, Emel Sayın, Perihan Savaş, Seda Sayan, Selda Alkor, Sezer Güvenirgil, Neslihan Yargıcı, Mediha Şen, Sevdâ Ferdağ, Fatma Belgen, Halit Refiğ, Burhan Çaçan, Ümit Aktan, Erol Büyükburç, Fatih Erkoç, İzzet Altınmeşe, Nuri Sesigüzel, Bulut Aras, Yusuf Sezgin, Gazanger Özcan, Fulya Özcan, Engin-Eser Noyan, Yılmaz Morgül, Türker İnanoğlu, Cüneyt Arkın, İbrahim Erkal, Mehmet Taşdiken, Erkan Mutlu, Mustafa Keser, Cinuçen Tanrıkorur, Mesut Uçakan, Cem Karaca, Refik Erduran, Tuluyhan Uğurlu, Yılmaz Duru gibi sanatçı ve film yapımcılarına; ayrıca, Mustafa Kavurmacı, İhsan Kalkavan, Cengiz Kaptanoğlu, Şadan Kalkavan, Erol Yarar, Adnan Polat, Üzeyir Garih, Vitali Hakko, Ömer Çavuşoğlu, Hayrettin Karaca, Ali Şen, Hasan Özaydın gibi işadamlarına kadar, toplumun hemen her kesiminden çok sayıda insan, bu toplantıların bir, birkaç veya pek çoğuna katıldı. Gerek toplantılarda, gerekse daha sonra gazete sayfalarında izlenimlerini ve duygularını dile getiren katılımcıların hemen hepsi, aynı hoşgörü, diyalog ve toplumsal barış gibi değerleri dile getiriyorlardı. Meselâ, Fener Rum Patriği Bartholomeos, şöyle diyordu bir konuşmasında:

Sizinle beraber Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı'nın 3. Yıldönümünü kutlamanın sevincini paylaşmaktan kendimi son derece mutlu addediyorum. Müsaade ederseniz, yurt dışında yaptığım seyahatlerimden bir anımı arz etmek

istiyorum. Bir buçuk sene önce Kudüs Ortodoks Patrikhanesi'ni ziyaret ettiğim zaman İsrail Devlet Başkanı Sayın Weizman'a da nezaket ziyaretinde bulundum. Weizman ile konuşurken bana dediler ki: "Sayın Patrik, biliyorsunuz ben bir subayım. Bir subay olarak hayatımda ya savaş ya da barış yaptım. Size kendi tecrübemle söyleyebilirim ki, barış yapmak, savaş yapmaktan daha zordur." Weizman'ın söylediğinin doğruluğunu bir kere daha anlamış oluyorum. Bütün engellere rağmen, barışa, karşılıklı saygıya ve bütün bunların sonucu olarak bütün insanlığın huzur ve refahına doğru gitmeliyiz. Bu istikamette, yani barış, huzur, sevgi istikametinde ciddi adımlar atan vakfın kurucularını ve üyelerini huzurunuzda tebrik ederim. Sayın Fethullah Gülen hakikaten hepimiz için barışın, hoşgörünün, bütün ülke liderlerinin ve insanlık için muteber olan değerlerin bir timsalidir. Hepimiz onu hem seviyoruz, hem sayıyoruz. Rahatsızlığından dolayı kendilerine geçmiş olsun diyorum. (Zaman, 1 Ekim 1996)

Bir biyografi çerçevesinde misalleri çoğaltmak belki gereksiz görülebilecektir ama, konunun daha iyi anlaşılması için, konuşma, yorum ve değerlendirmelerden rastgele seçilmiş ve sıralanmış bir kaçını daha vermek yerinde olacaktır:

Georges Marovitch (Vatikan İstanbul Temsilcisi) Etrafıma bakıyorum, toplumun her kesiminden insanları burada görüyorum ve soruyorum: Nedir bizleri buraya çeken? Hristiyan, Müslüman, Yahudi kardeşlerimizi burada toplayan nedir? Nasıl ki Mevlâna, Konya'ya yüz milyonları çekti. Bir zat var burada, sevgiyle konuşuyor ve hepimizi kendisine çekiyor. Bu muhterem zat, bizlere sevgiden bahsediyor. Bu sevgidir bizi buraya getiren. Onun için bu zata dua ediyorum, hepimizin duasına ihtiyacı var. Dünyamıza büyük bir örnektir bu zat. Bazıları diyor ki, ne var bu zatın arkasında? Onun tek silahı var, o da, Allah sevgisidir. (Ergün, 270)

Halit Refiğ (Yazar-Yönetmen): İslâm'da barış esastır. Bayramlar, İslâm'ın esasına döndüğümüz günlerdir. Bu açıdan, insanın gönlü, bayramların yılın sadece birkaç gününe değil, 365 gününe yayılmasını arzular. Şu günlerde ülkemizin ve bölgemizin üstünde savaş rüzgârları esiyor. Fakat biz, bu akşam bambaşka bir atmosfer içindeyiz. Sanki böyle bir şey yokmuş gibi. Bu, birliğimizi muhafaza ettiğimiz takdirde, esen savaş rüzgarlarının bizi kolay kolay etkileyemeyeceğini gösteriyor. (a.g.e., 270-71)

Rıza Zelyut (Gazeteci-Yazar): Bir gazeteci kardeşim, eskiden kalma ve

yurtdışından ithal edilmiş olan sağ-sol kutuplaşmasına esir olmuş önyargılarıyla bir ara bana çıkışmak istedi: "Senin ne işin var burada?" Bu soruya verdiğim cevap çok boyutluydu.

Bir: Benim yerim, uzlaşma neredeyse orasıdır.

İki: Ön yargılı olmak, insanı köreltir.

Üç: Hele ön yargılar zıtlaşma içeriyorsa, bu, insanın kalbini karartır.

Dört: Eskiden olmuş olayları bugün de deşelemek kimseye yarar sağlamaz.

Beş: Dün böyle düşünen bir insan, bugün böyle düşünebilir. "İnsan 7'sinde ne ise 70'inde de odur" sözü, toplumsal psikolojiye göre yanlıştır. Bu söz, eğitimin insana hiçbir şey vermediğini kabûl etmek anlamına gelir. Bu yüzden de, eskiden o şöyle diyordu, bu yüzden kötüdür, gibi basmakalıp düşüncelerle insanların bugününü mahkûm etmeye hiç kimsenin hakkı yoktur.

Altı: Eskiden kalma, bize dışarıdan şırınga edilen ayrıştırıcı, kışkırtıcı, zıtlıştırıcı kavramlara artık güle güle demenin zamanıdır. Sağ-sol gibi ölmüş kavramlarla bugünü yargılamak, gelişmeyi, değişmeyi göremeyen insanların kurtuluş reçetesidir. (Akşam, 26 Aralık 1997)

Yılmaz Morgül (Ses Sanatçısı): Ben burada görüyorum ki, her tür dünya görüşünden insanlarımız bir aradadır. Kanımca, Türkiye'mizin ilerleme açısından, gelişmesi açısından son yıllarda almış olduğu yolun en güzel ifadesi bu gece burada anlatılıyor. Ben burada sevgiyi, birbirine anlayış gösteren insanları görüyorum. Aranızda bulunmaktan gurur duyuyorum. (Zaman, 29 Ocak 1997)

Şükrü Kanber (Gazeteci Yazar): Diyalog, kendini anlatma, ortak noktaları önce çıkarma bizim de sürekli savunduğumuz ilkeler arasında. Türkiye bugün, diyalogsuzluğun kör kuyusunda uzun süreler yaşadığı için çeşitli sıkıntılar içinde. Birbirini anlayamayan, birbirini sevemeyen insanların oluşturduğu bir toplumun, sağlıklı yapıya kavuşması düşünülemez. Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı'nın bu girişimlerini, yukarıdaki gerekçeler ile destekliyorum. (Millî Gazete, 8 Ocak 1996)

Prof. Dr. İzzettin Doğan (Öğretim Üyesi, Cem Vakfı başkanı): Aslında bu vakıf, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yapması gereken ama yapmadığı bir işi burada yerine getiriyor. Demokratik ve lâik bir cumhuriyette devletin, herkesin devleti olduğunu hissettirmesi gerekir. Eğer bunu yapmıyorlarsa bu, bir

kusurdur; yapanları alkışlamamak da büyük bir haksızlık olur. Gönül istiyor ki, Ramazan ayı gibi insanların kendi içlerine dönük olarak ve diğer insanlarla ilişkilerinde gönül muhasebesini daha çok yapmaları gereken bir ayda, Müslümanlar da kendi inançlarını farklı yorumlarla da olsa yaşayan insanları bir araya toparlayabilir mi diye biraz muhasebesini yapsak. Farklılıklardan da hiçbir şekilde korkmamak gerekir. (Zaman, 29 Ocak 1997)

Ahmet Şafak Demirci (Gazeteci Yazar): Mevlânaların, Yunus Emrelerin ve Ahmet Yesevilerin katkılacağı bir sevgi medeniyetinin çocukları olarak zorunlu itidallerin geçiciliğine kapılanamayız.

Zira yaratılanı hoş görmemizin sebebi Yaratan'ın varlığı ile bağlantılıdır. Yaratılanı sevmemenin bedeli Allah'ın hidayetinden uzaklaşmaktır. Böyle bir ezaya, cefaya ve bedele kim rıza gösterebilir? Hoşgörü üzerine muazzam referansları olan bir milletiz. Bizim ülkemizde böylesine referans bolluğu var iken kavgaların, öfkelerin ve kırıışların vücut bulması toplumsal paradoksun işareti olarak değil, aydınların çelişkisi ve gafleti olarak kabul edilmelidir. Gerçekleri toplumun bir adım önünde yakalamakla mükellef olan aydınlar, referans kaynaklarını başka kültür ikilemlerinde aradıkları için yeni nesillere altın tepsi içinde kavga ve öfke sunulmaktadır. Buna rağmen, mühim ve umut verici gelişmeler de vuku bulmuyor değil. Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı'nın 95 Hoşgörü Ödülü altında bazı gazeteci ve bilim adamını taltif etmesi bu örneklerden biridir. (Yeni Sayfa, 8 Ocak 1996)

Prof. Dr. Hayrettin Karaca (TEMA Vakfı Başkanı): Bizim burada toplanmamıza vesile olanlara teşekkür ediyorum. Geleceğe umutla bakmamız için elimizde toprak gibi kutsal bir değer var. Bunu muhafaza ettiğimiz takdirde geleceğin güzel olacağını söyleyebiliriz. (Zaman, 29 Ocak 1997)

Yusuf Sağ (Süryani Katolik Patriği): İnanın, ne diyeceğimizi bilmiyorum. Burada o kadar güzel fikirler gündeme getirildi ki. Dört kutsal kitapta dile getirilen hep aynıdır. Amaç bir tek: kayıtsız ve şartsız bütün varlıkların yaratıcısı olan Allah'ın iradesini yeryüzünde uygulamaktır. Okuduğum kadarıyla, hiçbir dinin haksızlığa meydan verdiği görülmemiştir, görülemez. Bu inançla, hepinizin en küçüğünüz olan ben sizleri selamlıyorum. (a.y.)

Prof. Dr. Nur Vergin (Sosyolog-Siyaset Bilimci): Buradaki tablo gösteriyor ki biz, el ele vermeye başlamışız. 3 yıl önce yine böyle bir araya gelmiştik. Katedilen yollar gösteriyor ki, yarınlar da mutlu olacak. Hoşgörü adına önemli adımlar attık. Ancak hoşgörü bireye özgü bir şey. Sosyal barışı sağlamak için

başka mekanizmalar geliştirmek, el ele vermek gerekiyor. (Zaman, 2 Ekim 1996)

Üzeyir Garih (İşadamı): Ulu Tanrı, insanı adeta bir biyolojik bilgisayar olarak yaratmış, içine bir psikolojik program yapmış; bu da saldırganlık, savunma, hırs ve bencillik esası üzerine kurulmuştur. Fakat bunu düzeltecek olan eğitim, din ve imandır. Öyle zannediyorum ki insan sevgisi, Allah sevgisi, insanın bu duygularını bir yerde yatıştıracak. Bu ancak eğitimle mümkün olabilir. Eğitime önem veren Sayın (Fethullah Gülen) hocama özellikle teşekkür etmek istiyorum. (a.y.)

Hasan Korkmazcan (TBMM Bşk. Vekili): Bu vakıf, geçen sene dikkatleri hoşgörüye çekmişti, bu yıl ise "Mutlu yarınlar"a çekmektedir. Her kavram, her inanç, her bilgi yarınları inşa etmek için bir vasıta. Dikkatleri yarınlara çekebilirsek, hoşgörüyle yaşama şansına sahip oluruz. Eğer her birimiz, içinde yaşadığımız toplumun ferdi olarak bütün dikkatimizi geçmiş veya bugüne yöneltirsek, ne hoşgörüyle yaşamak mümkün olur, ne mutlu olabiliriz. (Ergün, 248)

İsmail Kahraman (Kültür Eski Bakanı): Geçen sene 'Hoşgörü' adı altında ikinci yılını kutlayan vakıf, bu yıl, temel meselelerimizden biri olan "Mutlu yarınlar için el ele" diyerek toplumumuzun temel ihtiyacını yerine getirmiştir. Hukuk devletinde ana eksen insandır. İnsanı baskıya dayalı dogmatik değerlerle yönlendirmek ve istenilen istikamete doğru yöneltmek, gerek insanlığa gerekse hukuk devleti anlayışına terstir. (a.y.)

Prof. Dr. Toktamış Ateş (İst. Ün. Öğretim Üyesi): Bizler, bugün dünyamızın bütün köşelerinde elektrik direklerine asılı insanlar varken, dünyanın başka köşelerinde taşa karşı kurşunla karşılık verilirken, şu içinde yaşadığımız ortam için hem şükretmek, hem de bu ortamı hazırlayanları ciddi bir biçimde düşünmek zorundayız. Binlerce, hattâ on binlerce kimlik içinde hepimizde ortak olan bir kimlik var; buna üst kimliğimiz diyoruz. İşte bu kimliğimiz çerçevesinde kenetlenmiş el ele mutluluğu yakalayabilmek için şimdiye kadar olan gayretimizi daha da artırarak, mutlu yarınlara doğru gidiyoruz. (a.y.)

Orhan Gencebay (Ses Sanatçısı): Son kasetimdeki yeni bestemi, müsaadenizle okumak istiyorum: "Gelin birlik olalım, yarın çok geç olmadan/Gelin birlik bulalım, vazgeçin oç almadan./Nefreti yok edelim, gel sen de katıl bize/İntikam eşkıyası sevgiyle gelir dize/Yedi düvel önünden kim kurtardı bu yurdu/Mehmetçik değil miydi Lazı, Çerkezi, Kürdü/Hangimizin ecdadı feda olmadı yurda/Hangi bahçede bir gül solmadı bu uğurda/Asırlardır

dinmedi bölücülüğün ninnisi/Aynı dinden değil mi Alevîsi, Sünnisi/Bin kere lanet olsun Yezid denen deliye/Muhabbet ile bağlıyız Muhammed'e, Ali'ye/Geçin o sınıfları geçin, barışta buluşalım mutlu Türkiye için/Düşmanı sevindirmenin ne alemi var şimdi/Milletçe kenetlenip, sarılmamız kâr şimdi." (Zaman, 2 Ekim 1996)

Jak Kamhi (İşadamı): Esasen ben Fethullah Hoca'dan başka bir şey beklemeydim. O, ecdatlarına yakışır güzel bir şekilde, onların yolunda. Türkler, asırlar boyunca bütün insanlara sevgi ve saygı göstermişlerdir. Ne din savaşı, ne baskı; gittikleri yerlerde tersine, insanları hürriyetlerine kavuşturmuşlar. Geçenlerde Macaristan'a gittim. Hep Türkleri methediyorlar. Romanya'ya gittim, yine aynı sevgiyle karşıyorlar. Fethullah Gülen Hoca'nın "hoşgörü" girişimini epey zamandır izliyorum ve bunu alkışlıyorum. Bugün, toplumumuzun bu güzel değerlerini, dünyaya layık olduğu gibi tanıtabiliyoruz. Başka yerlerde yaşanmış büyük felâketler, Almanya'da olmuş olaylar, binlerce sene silinmeyecek. İfade bir gündeme geliyor. Tarihte hiçbir şey silinmez. Fethullah Gülen'nin hareketleri alkışlanabilecek bir girişimdir. İlave edeyim ki, eğer o hoşgörüyü ecdatlarımız Osmanlı'dan ve Türkiye'den görmeseydi, bugün hayatta olmazdım. (Zaman, 11 Mart 1998)

Sünnî-Alevî Barışı ve Uzlaşması

Fethullah Gülen'in hoşgörü ve diyalog çağrısının bir diğer boyutunu, onun aynı gaye etrafında önde gelen Türk devlet adamları ve siyasî parti başkanları ile yaptığı görüşmeler oluştururken, bir başka boyutunu da, tarihî olumsuzlukların da beslediği Sünnî-Alevî gerginliğini giderme çabaları teşkil ediyordu.

Fethullah Gülen, önce problemi yumuşatmak için, Eyüp Can'ın kendisiyle yaptığı "Ufuk Turu"nda, "Bizim (Sünnîler olarak) yontulup, şekillendirilmesi gereken yanlarımız olduğu gibi, onların da (Alevîlerin) bazı yanlarının yontulması, şekillendirilmesi lazım. Alevîlik üzerinde hususî araştırma yapan tanıdığımız insanlar var. Onların mütalâalarına bakılınca, hakikaten Alevîlik ayrı bir zenginlik kaynağı oluşturuyor. Bence o kültür, Sünnîlik mülâhazasıyla kaldırıp bir kenara atılmamalı, değerlendirilmeli" diyor ve aksi halde, bilhassa yakın tarihimizde meydana gelen bazı olumsuzluklara dikkat çekiyordu. Artık geçmiş ve olumsuzlukları konuşmanın zamanı olmadığını vurgulayan Gülen, Sünnîlerin ve Alevîlerin birbirlerinin iç dünyalarına ve ruhî derinliklerine inmelerinin gereğinden bahsediyor, daha yakın, kalıcı ve sağlıklı bir temas ve

anlaşma, uyuşma için de, daha çok sözlü kültüre dayanan Alevîliğin, kitabîleşip, ilmî bir sıfat ve kimlik kazanması, bunun için de cem evlerine, ayrıca halkın devam ettiği lokallere, okuma salonlarına, eğitim merkezlerine Hacı Bektaş gibi, Yunus Emre ve Niyazi Mısırî gibi, Alevîlerce önder kabul edilen, Sünnîlerin de bağırılarına bastığı zatların eserlerinin konması teklifinde bulunuyordu. Daha da öte giden Gülen, İzmir Narlıdere'den tanışıp görüştüğü bir Alevî dedesine birlikte okul açma ve ayrıca yanyana cami ve cem evi yapma teklifi götürüyordu.

Gülen, Alevîliği "Hz Ali'nin amel, davranış ve düşüncede arkasında olmak ve bunlara ilaveten Hz. Ali'nin diğer sahabeye nispeten üstün olan yanlarını öne çıkararak, ona iktida etmek" şeklinde tarif ederken, Anadolu'daki bir kısım Türk boylarının, Hz. Ali'nin kahramanlığına ve mertliğine "meftun" olmaları ile, "neşet ettikleri bölgelerin sosyo-kültürel şartlarının" onlarda Alevîliğe taraftar olma düşüncesini doğurduğunu ve konunun "psiko-sosyolojik yönüyle tahlil edildiğinde bu gerçeğin" ortaya çıkacağını söylüyordu.

"Hz. Ali ve Ehl-i Beyt etrafında hâleleşmiş Alevîlik anlayışıyla hiçbir Sünnînin problemi" olamayacağına dikkat çeken Gülen, İran'daki Şiiliğin Alevîlik olmadığını da vurguluyordu.

Fethullah Gülen, bazı ideolojik radikal grupların ve bunları yönlendirenlerin, sürekli Alevî-Sünnî çatışması peşinde olduğuna dikkat çekerek,

Türk Milleti'nin Sünnisiyle, Alevîsiyle birleşmiş bir toplum olduğunu vurguluyor, son zamanlarda şurada burada çıkarılan olayların altında bazı kışkırtmaların yattığını belirtiyordu. O, Alevîlik-Sünnîlik kışkırtmasıyla bir yere varmak isteyen güçlerin varlığına dikkat çekiyordu. "Denebilir ki, Türk Milleti, Hz. Ali ve Ehl-i Beyt sevgisini, başka her millettten daha çok öne çıkaran bir millettir ve Alevîliğin menşesinde de bu sevgi ve bağlılık yatıyorsa, bu takdirde, denebilir ki bütünüyle Alevîdir" diyen Gülen, "bizim inanmış her ferdimiz Müslümanlığa duyduğu alâka kadar, Raşid Halifelere ve bu arada Hz. Ali'ye karşı çok ciddi bir alâka duymaktadır. Bu açıdan, konuyu Hz Ali ile irtibatlandırınca bir Alevî-Sünnî çatışması mesnetsizdir" sözleriyle de meseleyi bağlıyordu.

1994 yılı içinde, daha çok Alevîlerin meskûn bulunduğu İstanbul Gaziosmanpaşa'da bir kahvehanenin taranmasını "şenî bir tecavüz olarak" niteleyen ve "nefretle karşıladığı"nı belirten Gülen, yine ülke ve toplum aleyhine tezgâhlanmaya çalışılan bir Sünnî-Alevî çatışmasına dikkat çekmekten kendini alamıyordu:

Ben şahsen Gaziosmanpaşa'da cereyan eden, Alevî vatandaşlara karşı yapılmış şeni tecavüzü nefretle karşılıyorum. Ben, Hz. Ali ve Ehl-i Beyt muhabbetiyle meşbû bir insanım. Kerbelâ için dünya kadar gözyaşı dökmüşümdür. Diyebilirim ki, hiçbir Alevî ocağında, cem evinde o kadar gözyaşı dökülmemiştir. Bu açıdan, böyle bir olaya nefret duymam tabiatımın gereğidir. Ve milletimin de benimle aynı duyguyu paylaştığını düşünüyorum.

Alevîlere karşı yapılan bu hareketler büyütölmeye müsait olması bakımından Sünnî-Alevî çatışması haline getirilmek isteniyor. Bu meseleyi akıllı başında olan insanlar soğukkanlılıkla karşılayıp bağırılarında boğabilirler. Fakat kitle ruh haleti de göz ardı edilmemeli. Birtakım saf yığınlar, bu tür meselelere her zaman taraftar olarak teveccüh edebilirler.

Burada yapılacak şey, teröre terörle karşı koymamak ve anarşiye karşı anarşiyle hareket etmemektir. Yoksa herkes hakkını almak için silaha sarılır ve ihkak-ı hak edeceğim derse, bütün haklar çiğnenir. Güvenlik güçlerinin ve adliyenin bu işi çözeceğine inanmak lazım. Bu açıdan milletimize geçmiş olsun derken, diğer taraftan da soğukkanlı olmayı yeğliyoruz.

Gülen, Türkiye'deki Sünnî-Alevî ayırımının ve Alevîlere farklı davranıldığı imajının, Avrupa Birliği yolunda Türkiye'ye zarar vereceğinin de bilhassa altını çiziyordu:

Türkiye, bir yönüyle bazıları tenkit etseler bile, yarım ayak dahi olsa Avrupa'ya adım attı sayılır. Böyle bir süreç yaşandığı bir dönemde, Alevî vatandaşları eziyorsunuz, hem de emniyet güçleriyle eziyorsunuz imajı, Avrupa'da değişik parlamentolarda çok farklı algılanacaktır. Birtakım Avrupalı devletlerin, bunu, Türkiye'nin attığı yarım adımı ileriye götürmemesi için kullanacaklarını tahmin ediyorum. (Sönmez, 152-57)

Ümit ve Endişe

Fethullah Gülen, dalga dalga dünyaya yayılacağını ümit ettiği hoşgörü ve diyalog hareketini toplum çapında seslendirirken, şüphesiz bir takım gerçeklerin de farkındaydı. Türk toplumu içinde baştan beri kavgadan beslenen ve dolayısıyla hoşgörünün, diyalogun, sosyal barışın olmasını arzu etmeyen iç ve dış merkezlerin, menfaat gruplarının olduğunu biliyordu. Bu sebeple, söz konusu gecelerde yaptığı konuşmalarda bir yandan ümitlerini seslendirirken, bir yandan da endişelerini dile getiriyor ve âdeta katılımcıları ve bütün bir toplumu uyarıyordu.

Önümüzdeki yıllar, sevgi ve hoşgörü yılları olacak. Herkese sevgiyle bağrımızı açacak ve dünyanın çok muhtaç olduğu bir şeyi gerçekleştireceğiz. Fakat bir endişem var. Marjinal bir kesim, zaaflarını bağırarak, çağırarak, kendilerinde güç var olduğunu hissettirmeğe çalışarak, toplumun huzurunu bozmaya devam edecektir. Bundan sonra hoşgörüye pusu kuracaklar. Ve anlaşılıyor ki biz, bundan sonra çok daha ağır şeylerle imtihan olacağız. Milletimiz, birbirine katlanmak suretiyle bu ağır imtihana karşı koyacak; bu imtihanda dişimizi sıkacağız. "Gelse celâlinden cefa/Yahut cemalinden vefa/İkisi de cana safa/Lûtfun da hoş kahrın da hoş" diyecek; "dövene elsiz, sövede dilsiz" olacak ve her şeyi, gönül koymadan sevgiyle, şefkatle kucaklayacak, yarınlara birbirimizi severek yürüyeceğiz. (Ergün, 242)

Gülen, bir başka konuşmasında yine benzer duyguları dile getiriyordu:

Birbirimizle sürtüştük. Birbirimizi kendi içimizde kabullenemedik ve neticede kendi birliğimizi, kendi cennetimizi kaybettik. Ve, bugüne kadar kaybettiklerimizi elde etmemiz de, birbirimizi kabûl etmekte yatmaktadır. İnsanımızın bugün en çok ihtiyaç duyduğu şey budur.

3 yıldan beri gördük ki, toplumumuz gerçekten diyaloga, hoşgörüye açıktır. Hoşgörüye atılan adımlar bizi İlâhî ahlâka taşıdı. Allah, kendi ahlâkını anlatırken, "Kulum Bana yürüyerek gelirse, Ben ona koşarak giderim" diyor. Bu diyalog içinde kime doğru adım attıysak, o koşa koşa geliyor. Hoşgörülü insanlar olarak, gönüllerimizde Hz. Yakub'un hasret ve hicranını, Kerbelâ şehidi Hz. Hüseyin'in hüznünü içinde duyan toplumumuzun, bütün kesimleriyle birbirini kucaklayacağı, medya ve aydınımızın buna rehberlik edeceği günleri; idarecilerimizin de üslûplarını bir defa daha gözden geçirerek, düşünce ve karşılıklı münasebetlerinde hoşgörüyle esas alacaklarını bekliyor ve gelecek adına "hoşgörüyle el ele" diyoruz. Diyoruz ki, geleceğimiz adına kanlı planlar yapıp, Türkiye'yi kan arenası haline getirmeyi düşünenler varsa, bu planların gerçekleşmesine meydan verilmemiş olsun. (Ergün, 250)

Gülen, bir diğer konuşmasında ise, hoşgörü ve diyalogun kökenlerinin İslâm'ın özünde yattığını belirtiyor ve şunları söylüyordu:

Hoşgörü, gerçek derinlikleriyle, buutlarıyla başka yerlerde aramak beyhudedir. Karakterimiz olan hoşgörü, Mevlâna'nın, Yunus Emre'nin düşüncesi... Eğer biz, İslâm dinindeki, Allah Rasûlü Habibullah'ın sözlerindeki espriyi kavrayabilirsek, dinimizin temelini neden ibaret olduğunu anlayabiliriz. Öyle inanıyorum ki, şirazesinden çıkmış dünya, başını sağa sola vurduktan

sonra gerçeği anlayacaktır. Onümüzdeki yılların kin, nefret, hiddet ve şiddet üzerine değil, sevgi ve hoşgörü üzerine bina edilmesini Allah'tan niyaz ediyorum. (Ergün, 254)

"Birleşme Noktaları"

Fethullah Gülen, hoşgörü ve diyalog çağrısında iki taraftan tepki gördü. Bunlardan biri, Türkiye'de iç barışı istemeyen ve ülkenin sürekli bir kavga ortamında olmasını menfaatleri, ikbal ve istikballeri açısından daha yararlı gören kesimdi. Çok küçük bir azınlık teşkil etse de, ülke içinde çok ciddi gücü bulunan bu oligarşiye, dışarıdan da destek gelmediği söylenemez. Bu kesim gibi, Gülen'in hoşgörü ve diyalog çağrısına 'sınıf' merceğiyle bakarak karşı çıkan daha bazıları ise, Fethullah Gülen'in İslâm içinde neşet etmiş ve cami imamlığından yetişmiş bir insan olmasını sindiremiyorlardı. Gülen'in çağrısına tepki gösteren ikinci kesim, hoşgörü ve diyalogun Müslümanlara gösterilmediğini ve Müslüman olmayanlara da bu yolla taviz verildiğini ileri süren, marjinal sayılabilecek bazı Müslüman gruplardı. Oysa Fethullah Gülen, yıllarca bu gruplar tarafından en azından belli ölçülerde tanınmış olmakla birlikte, daha sonra onu eleştirenlerin zaten önceden de çok sempatisini çekememişti. Hiçbir zaman siyasî kesin bir eğilim göstermemiş ve İslâm ile siyaseti bir arada götürmeye çalışanlara siyasî sahada destek vermemiş olması, ayrıca, din, ülke ve insanlık hizmetinde, Allah Rasûlü'nün Sünneti'ne uygun gördüğü bir çizgide gidip, bazılarının çizgisini paylaşmaması, bu sempatisizliğin en önemli sebebi idi. Söz konusu tepkide, kıskançlık gibi daha başka nefsanî faktörlerin olup olmadığını bilecek ve bu konuda hükmünü verecek olan ise yalnızca Allah'tır.

Fethullah Gülen, baştan beri herhangi bir Müslüman grubun, özellikle doğrudan İslâm'a yönelik hizmetleri konusunda aleyhlerine olabilecek bir teşebbüsün içinde de olmadı. Müslüman gruplar arasındaki diyalog, barış ve kardeşlik konusunda görüşlerini zaman zaman açık-kapalı dile getirdiği gibi, bu konudaki bütün düşüncelerini, yıllarca önce, 1979 yılında İbrahim Canan'ın Sulh Çizgisi adlı kitabına yazdığı "Birleşme Noktaları" adlı önsözde ortaya koymuş bulunuyordu.

Söz konusu yazısının başlarında, "Doğrusu ittifak ve iftirak mevzuu, günümüzde ehemmiyetini koruyan en aktüel konulardan biridir. O, her devirde ehemmiyetini korusa bile, yeni bir dünyaya göre hazırlanmanın gerekli, hem çok gerekli olduğu bir dönemde, ciddiyeti giderek artan ve bütün içtimâî

meselelerin önüne geçen bir mevzu haline gelmiştir. Asırlardan beri faturasını milletin ödediği anlamsız bir ihtilâf ve iftirak, hissîliğin ön aldığı günümüzde endişe verici buutlara ulaşmıştır. Çok rahatlıkla söylemeliyim ki, dirilişimiz için bundan daha büyük bir tehlike tasavvur etmek mümkün değildir" diyerek, toplumda birliğin önemine, ayrılıkların zararına dikkat çeken Fethullah Gülen, özelde Müslümanlar ve Müslüman gruplar arasındaki, genelde ise ülke içindeki ayrılıkların sebepleri olarak şunları zikretmektedir:

Toplumun ilmî ve fikrî yapısı itibarıyla olabildiğine sığ, kalbî ve ruhî hayatı itibarıyla oldukça fakir, lider ve rehberleri itibarıyla sahipsiz ve acınacak bir halde olması;

Bu ortamın doğurup beslediği bağınazlık;

Nefse muhabbetin, hattâ tapınmanın ifadesi olan ben-merkezcilik; vesileleri, hedef ve maksatların yerine oturtma gibi bir gizli şirk;

"Benim elimle olmadıktan sonra, başkalarının getireceği hayrı da, o hayrın vesilelerini de istemem" türünde bir hakbilmezlik;

Doğruluğu kendine tâbi olmada görüp, tâbi olmayan herkesi küfre, dalâlete ve günahkârlığa havale gibi hoyratlık ve bağınazlık;

Bazı büyük zevâtın maddî-manevî hubb-u câh hissini işlettilirip, karşı gruplarla rekabete itilmesi;

İslâm adına ortaya konan gayretlerde, mukabil hizmet gruplarını "yıkma" esasıyla hareket edilmesi;

İlim ve fazilet semerelerinin elde edileceği yer ve zaman daha çok uzak istikbal sayılan Âhiret olduğu hâlde, bunların her küçük sa'y ve gayret arkasında ve hemen burada beklenilmesi;

Millete hizmet edenlerin kendi mesleklerinin muhabbetiyle yaşamaları bir esas iken, bunun yerine, başkalarına düşmanlıkla meşgul ve meşbû bulunup, tevfik-i ilâhînin önemli bir vesilesinin yitirilmesi...

Gülen, bu 'nefsânî' faktörlerden başka, Müslümanlar arasında ayrılığa yol açan daha başka faktörlere de dikkat çekmekte ve bunları şöyle sıralamaktadır:

Uzun zaman dinî hizmetlerin ortada kalması, sonra da bu vazifenin birbirinden ayrı fert ve cemaatler tarafından yürütülmesi ve hele bu fert ve cemaatlere sözünü geçirecek bir lider ve yol göstericinin bulunmayışı, neticede

her grubun ayrı bir yol tutup gitmesi;

Bu gruplardan her birerlerinin, kendilerine ışık tutan rehber ve öncülerine müceddit nazarıyla bakmaları. "Müslümanların vicdanında müceddit telâkkisi olduğu müddetçe dine karşı kötülüklerin arttığı devirlerde, ilmî ve amelî yönleriyle ön plana çıkacak kimseler ve bunlara tâbi olanlar her zaman bulunacaktır" tesbitinde bulunan Gülen, her Müslüman grubun kendi liderine müceddit nazarıyla bakmasını bir bakıma tabîi görmekle birlikte, düşünce ve değerlendirmeleri zayıf kişilerin elinde bu hususun bir ayrılık sebebi teşkil ettiği ve edeceği görüşündedir.

"Âhir zaman fitnesi karşısında fert için de, toplum için de bir kurtarıcı simit gibi" olan Mehdilik inancı. İtikadî bağların zaafa uğradığı, amelin terk edildiği, muamelâtın tamamen gözden çıkarıldığı bir dönemde böyle kurtarıcı bir zatın beklenmesini de yadırganacak bir husus olarak görmeyen Gülen, fert olarak Mehdi'de hayal edilen büyüklüğün ve liderini Mehdi tanıyan cemaattaki asabiyetin ayrılık sebebi olacağı düşüncesindedir.

İhtilâfların dıştan ve gruplar içine sızan unsurlarca körüklenmesi; dış mihrakların en çok müracaat noktaları olarak, yerinde mezhep anlayışının değerlendirilmesi, yerinde meşrep ve mizaçların işlettilmesi ve yerinde etnik havanın kurcalanması;

Çekici ve sürükleyici bir hizmet kadrosunun tesirini kırmak için, ona karşı yeni bir grup çıkarmak ve bu yeni alternatifle, dâhilî sürtüşmeler meydana getirilerek, iç ayrılık ve parçalanmalarla o topluluğun eritilip, tüketilmesi;

Bunlara ilâve olarak, insanımızın tatmin edilememesi, bir kalp ve ruh boşluğuna maruz kalması, kitlelerin bir kısım fantastik düşünce ve sistemlere takılıp, büyük ölçüde kalbî ve ruhî hayattan uzaklaştırılması.

Fethullah Gülen, bilhassa Müslüman hizmet grupları arasındaki birliğin önemini, hem İslâm adına, hem de Türkiye'nin dirliği adına olmazsa olmaz bir şart olarak görmekle birlikte, birleştirme havarisi gibi, uğranılan her şahsa "gelin, birleşelim" demenin münasebetsiz bir teklif olacağını da belirtir. Özellikle bu teklif, kendi anlayışına davet edası içinde ifade ediliyorsa, bunun bütün bütün bir saygısızlık olduğunu hatırlatan Gülen, böyle bir tutumun, en hakperest insanlarda bile grup hamiyetini tahrik etmekten başka bir işe yaramadığını ve yaramayacağını bilhassa vurgular. Bunun gibi, "belli bir grup karşısındaki toplanmalar ya da düşmanlık duygularıyla bir araya gelmeler, saldırmış veya saldırılmış olma ruh hâleti içindeki derlenmeler, hissî birleşmelerin gelip geçici

dalgalanmalarından ibarettir" diyen Gülen, günümüzde daha çok hissî birlik ve kardeşliğin söz konusu edildiğini belirtir ve anlaşmanın, uzlaşmanın her şeyden evvel bir akıl ve mantık işi olduğunu vurgular.

Gülen'e göre, gruplaşma hissi insanın fıtratında vardır ve farklı düşünce ve anlayış, farklı yaratılmış olmanın neticesidir. Yaratan böyle dilemiştir ve bunda da rahmet ve hikmet söz konusudur. Ancak şariat-ı fıtriyedeki, yani yaratılıştaki ve kâinattaki âhenk ve intizamı, beşer kendi iradesiyle temin etme mecburiyetindedir. Makro âlemde cebrîlik, insanlık âleminde ise "şart-ı âdi" çerçevesinde irâdîlik hükümfermâdır. İlk varoluş bir ihsan ise de, sonraki her ihsan bir sebebe dayanmaktadır. Bu bakımdan, içtimaî birlik ve beraberlik adına ilk şart, vicdanların içtimaîleşmesi ve gönüllerde mürüvvet ve insanlık sevgisinin mayalanmasıdır. Bu da, ilim ve irfanın, hoşgörü ve müsamahanın yaygınlaşmasıyla mümkün olabilir.

Gülen, bu ilk şarttan sonra, sağlıklı bir birlik adına şu noktalara dikkat çeker:

Her şeyden evvel, temel esaslarla alâkalı olmayan farklı düşünceler normal kabul edilmeli ve millet fertleri, farklı gruplar ve toplumun farklı katmanları arasında, en azından bir yabancıya karşı takınılan sunî nezaket kadar olsun bir nezaket ve saygı gelişmelidir.

Başkalarını küfür ve dalâlet içinde görmek ya da günahkâr saymak, hem faydasız, hem de tehlikeli bir anlayıştır. Herkes kendi çizgisini anlatma, tanıtmaya ve tavsiye ile meşgul olmalı ve onun muhabbetiyle yaşamalıdır. Bu yol, aklın ve mantığın yolu olduğu gibi, iman ve Kur'ân'ın da gereğidir. Bu yolda, "herkes kendi mesleğinin sevgisiyle hareket eder, diğer gruplara husumet beslemez. Onlara yönelteceği tenkitler, yıkıcı, kırıcı ve küstürücü değildir. Kendi grubunun itibar kazanmasını öbürünün iptal ve tezlilinde aramaz. Onu da bir kardeş bilir ve kusurlarını araştırmaz. Fazilet ve başarılarını gördüğü zaman takdir eder ve sevinir."

Gönüllerle Konuşmak ve Çatlayan Rüya

Fethullah Gülen, 1994 ortalarından itibaren toplumda oluşmaya başlayan uzlaşma, hoşgörü ve diyalog havasından son derece memnun ve ülkenin geleceği adına ümitliydi. Ne var ki o, yukarıda geçtiği gibi, ülke içinde bu havadan rahatsız olanların bulunabileceğini de hatırlardan çıkarmıyordu. Nitekim, ülkenin daha sonra içine sürüklendiği kaos sürecinde bu hava neredeyse bütünüyle kaybolduğu gibi, geçmişleri ve sicilleri itibarıyla devlet ve

rejim düşmanlığından başka bir şöhretleri olmayan, çok ciddi yolsuzluk ve yurt dışı bağlantısı zanlısı, İslâm'ın her türlü tezahürüne karşı bazı kesimlerle, çıkarlarını, geleceklerini ve ikballerini ülkenin sürekli kavga ortamında bulunmasında arayan bir takım merkezlerin, bir kısım medya desteğini de yanlarına alarak tezgâhladığı, mahiyet ve niteliğine önceden kısaca temas ettiğimiz bir kaset operasyonu ile da Fethullah Gülen, eli-kolu bağlı hale getirilmek istendi. O, bütün samimiyetiyle başlattığı ve dünyanın, özellikle Türkiye'nin ekmek, su ve havadan daha fazla ihtiyaç duyduğu toplumsal uzlaşma ve sosyal barışın dinamitlenmesini "çatl原因an rüya" olarak niteledi ve bu konuda duyup yaşadığı hicranı, daha sonra satırlara dökme yolunu seçti:

Milletçe birbirimize karşı saygının, sevginin, insanî münasebetlerin yeniden canlandığı yakın geçmişteki o kısa dönemde, bir baştan bir başa bütün ülkede her şey daha bir farklı görünüyor ve daha bir sıcak hissediliyordu. Ara sıra bir kısım münasebetsiz ve can sıkıcı sesler duyulsa da, toplum hemen her kesimiyle âdeta bir nevruz heyecanı yaşıyor ve upuzun yaz rüyaları görüyordu.

Hemen hepimiz, hatıralardaki altın günlerimizi, bugünler içindeki kendi şive ve kendi edamızı yeniden bulmuş gibi pürneşe, birbirimizle kucaklaşıyor, koklaşıyor; birbirimizden haberdar olmanın, birbirimize kavuşmanın, hattâ birbirimizi bir kere daha keşfetmenin inşirahlarıyla hep sevgi türküleri söylüyorduk. Hülya ve rüyalarımızda her gün biraz daha derinleşen sevenler ve sevilenler dünyasından pırıl pırıl renkli fotoğraflar, her yerde teneffüs edilen sımsıcak hava, her yanda tüllenen derin bir şefkat ve merhamet, yürüyorduk kinin, nefretin bulunmadığı-bulunamayacağı günlere. Yakın geçmişimiz itibarıyla, milletçe bir türlü gerçekleştiremediğimiz sevgiyi sevme, nefretten nefret etme ve sinelerimizdeki düşmanlık duygusuna karşı tavır alma istikametinde ümitle, iştiaqla durmadan koşuyor ve kendimiz olmaya çalışıyorduk.

Yakın geçmişimiz itibarıyla biz, işte böyle bir diyalog vetiresi içinde hep günlerin bahara kaydığını görür gibi oluyor; yeşeren ümitlerimizle kendimizden geçiyor ve bu ince, nazlı, yumuşak havanın, toplumun hemen bütün kesimlerince benimsenip yaşanabileceği hülyalarıyla oturup kalkıyor; her hamleyi az ilerideki sevgi günlerinin şafak emareleri gibi değerlendiriyor ve âdeta bir "şeb-i arûs"a hazırlanıyormuşçasına seviniyor, heyecanlanıyor, ümitlerimizin ufkuna doğru kanat çırpıyor ve gönüllerimizin zarını yırtacak seviyedeki bir neşe ve cûşişle yitirdiğimiz saatlerin, günlerin bize iade edildiğini/edileceğini duyar gibi oluyorduk.

Keşke böyle bir vetireyi ümit, hayal ve beklentilerimizdeki enginlik ve zenginliğiyle devam ettirebilseydik.! Aslında ettirilmemesi için zahiren hiçbir sebep de yoktu. Yoktu ama, doğrusu biz bu konuda ümit ve hayallerimizin çok çok gerisinde kalmıştık; kalmış ve her şeyi iyimserlik, hoşgörü ve hüsnüzanna bağlı değerlendirerek pusuda fırsat kollayan kini, nefreti, gayzı, öfkeyi, bağnazlığı, yobazlığı bütün bütün düşünemez olmuştuk; mâzur da sayılabilirdik; zira bizler medenî bir dünyada, aydınlar arasında tarihten kalma bu melûn düşüncelerin bütünüyle ölüp gömüldüğünü; iyiliklerin, güzelliklerin, faziletlerin ve evrensel değerlerin peşi peşine "ba'sü ba'de'l-mevt"lerinin yaşandığı bir dönemde bunların bir daha da hortlatılamayacaklarını sanıyorduk... Keşke yanılmamış olsaydık!. Ne var ki biz, insanlara saygıya ve hüsnüzanna takılarak yanılmıştık...

Bir daha dirilmez sandığımız bütün kötü duygular, kötü tutkular yeniden hortlamış ve birer gulyabânî gibi her köşe başını tutmuştu; işte bu duygu ve tutku sergerdanları, bir Karmatî hezeyanı ile her şeye saldırıyor, bir Haricî mantığıyla her şeyi ve herkesi kesip-biçiyor; bir anarşist tavrıyla her şeye tecavüz ediyor; kinin, nefretin, gayzın, öfkenin güdümünde vahşetten vahşete koşuyor; sevgiye, hoşgörüye uzanan köprüleri yıkıyor, yolları harap edip yürünmez hale getiriyor, seven ruhları sindiriyor, sevgiyle çarpan sinelere şiddet, hiddet aşıyor; çevresine şefkatle bakan çehrelerdeki tebessümleri karartıyor ve değişik çevre ve kesimlerin birbirleriyle olan iltisak noktalarını kırıyor, yıkıyor; onlar arasındaki birlik ruhunu kesiyor, biçiyor, parçalıyor ve ulaşabildiği bütün gönüllere düşmanlık tohumları saçıyorlardı..

Evet, bunlar, önce, toplumu teşkil eden fertlerin birbirlerine karşı güvenlerini sarsıyor; milletin değişik kesimleri arasına sûizan ve kuşku tohumları saçıyor; sonra da hoşgörü temsilcileri hakkında akla-hayale gelmedik iftira ve tezvirlerle, onların en samimî davranışlarını dahi evirip-çevirip hiç olmayacak bir kısım gayelere, hedeflere bağlayarak bütün hayırlı işleri âdeta kundaklıyorlardı. En olumlu gayretler etrafında şüpheler uyarıyor; diyalog adına ortaya atılan tekliflerde başka maksatlar arıyor; en yararlı sözleri, beyanları sağa-sola çekiyor, bölüyor, parçalıyor, montajlarla farklı kalıplara ifrağ ediyor ve tahribin en utandırıcı örneklerini sergiliyorlardı.

İşte bu şeytanî gayretler, millet çoğunluğu üzerinde müessir olmasa da, öteden beri hayatını şiddete, hiddete, kine, nefrete bağlamış ve düşmanlıktan başka bir şey düşünmeyen marjinal bir kesimi ayaklandırmaya yetmişti. Ayaklandılar ve "hoşgörü", "diyalog", "sevgi", "herkesi kendi konumunda kabul

etme" ve "kavgasız bir dünya".. gibi kavramlara karşı âdeta savaş ilân ettiler. Yüreklerdeki ümitleri sarstı, insanların birbirine karşı güven ve itimadını yıktı, toplumun değişik kesimlerini birbirine bağlayan esasları parçaladı, dağıttı ve yerle bir ettiler.

Herkesi aldatamadıkları, her sineye giremedikleri, her dimağda şüphe uyaramadıkları ve çoğunluğu iğfal edemedikleri muhakkaktı; ancak bu kesme-biçme, bölme-parçalama ve her şeyi hurdahaş etme gayretleri tamamen de neticesiz kalmamıştı. Eski kavgalı günlerden henüz sıyrılmış bulunan ve fakat durduğu yerde biraz da iğreti duran pek çok kimse, yeniden sarsılmış ve bunların hoşgörü çağrılarıyla alâkalı bütün duyguları, düşünceleri alt-üst olmuştu. Bu da, yıllardan beri kardeşlik, dostluk ve diyalog adına ortaya konan gayretlerin heba olması ve bu çizgide gayretlerle gerçekleştirilmesi muhtemel diyalog ve barışa giden yolların muvakkaten de olsa yürünmez hale gelmesi demekti...

Şimdilerde ben, bugüne kadar yapılan onca güzel iş ve gayretin baltalanmasını ve onca olumlu gelişmenin tahrip edilmesini ruhumda olsun duymamak için, olup bitenler ne zaman aklıma gelse, hayalimin yüzünü başka tarafa çeviriyor ve realitelerden kaçarak hafakanlarımı bastırmaya çalışıyorum. Doğrusu şu anda, kalbimde sıkışmalar hasıl eden, tansiyonumu yükselten, vücudumda tavattun etmeye karar vermiş hastalıklara taarruz gedikleri açan böyle öldürücü hayallere karşı yapacak başka bir şey de düşünemiyorum. Ne var ki, ben onlardan ne kadar uzak durmaya çalışsam da, yine de olup bitenler, herhangi bir boşluktan sızıp düşünce dünyamın içine giriyor, bazen bir zehirli ok gibi kalbime saplanıyor; istemediğim halde zihnime akan bu meşum bilgilerle inliyor, kıvranıyor ve kim bilir günde kaç defa Rabbime el kaldırıyor, "Rabbenâ feracen ve mahracen!" deyip sızlanıyorum...

Kardeşlik ve dostluğa açık o sımsıcak günlerin, şimdilerde uçmuş renklerini, gönüllerde soldurulmuş nakışlarını, karartılmış ufuklarını her tasavvur ve tahayyül edişimde, ölüme yürüyen bir insanın çehresini ya da inkıraza yüz tutmuş mâil-i inhidam bir binanın halini temaşa ediyor gibi oluyor ve hiçbir şey yapamamanın çaresizliği içinde sadece inleyerek tepkimi ortaya koyuyor ve gönlümü bununla serinletmeye çalışıyorum.

İddialar mesnetsiz olsa da, taarruz insafsız, koparılan gürültü korkunç, kampanya planlı, komplo şeytanî ve bütün bu hareketlerin hedefi de dostluk, kardeşlik ve sevgiydi. Toplum ne kadar sağduyulu hareket etse de, gönüllerden

birçok şey kopup gitmiş ve değişik kesimlerin birbirlerine karşı güveni büyük ölçüde sarsılmıştı. Bu korkunç gürültü ve yaygaradan sonra artık, insanlar eskisi gibi birbirini sevemeyecek, birbirine güvenemeyecek, gönül rahatlığı içinde bir araya gelemeyecek, gelseler bile birbirlerini yürekten kucaklayamayacaklardı. Otel lobileri ya da değişik toplantı salonları artık tebessüm alış verişi göremeyecek, insanlar gönülden birbirlerinin elini sıkamayacak, sineler şefkatle çarpamayacak ve o sımsıcak günler bir garip Şubat soğuğuna yenik düşecekti. Demek ki, artık gönül kapıları o eski sıcaklığıyla herkese aralanamayacak, gözler tebessüm cimrilğine gidecek, dudaklar da sevgi mırıldanmayacaktı.

Sanki, gelecek adına görülen rüyalar bitmiş, birlik-beraberlik hülyaları yıkılmış, sinelerdeki ümit ışıkları sönmüş, emniyet soluklayan nefesler susmuş/susturulmuş, her şey endişe verici bir sükûta teslim olmuş gibiydi... Ben her gün birkaç kere hayalimle bu ürperten resimleri seyrediyor ve kırılıp dökülen, parçalanıp sağa-sola saçılan sevgi, beşerî münasebetler, hoşgörü, diyalog ve birbirimizi anlama... gibi kazanılmış güzelliklerin horlanıp hakir görülmesi karşısında iki büklüm oluyor ve inliyorum: iki büklüm olup inliyorum çok ciddi gayretlerle elde edilen başarıların altının oyulmasına; o sevgi atmosferinin delinip yırtılmasına, toplumun değişik kesimleri arasında yeniden kavgaya start verilmesine; kinin, nefretin mergup bir meta gibi gelip baş köşeye oturmasına; sevginin, merhametin, şefkatin ve bunlara bağlı olarak da gelecek adına ümitlerimizin kapı kapı kovulmasına; sinelerde uykuya yatmış düşmanlıkların bir kere daha hortlatılmasına... Evet, bütün bunlar karşısında kaddim bükülüyor; kendimi âdeta öldürülmüş bir sürü güzel şeyin mezarı başında tahayyül ediyor, acıyla kıvranıyor ve ürperiyorum. (Sızıntı, Nisan 2001)

Fethullah Gülen, girdiği süreçte ümitlerini insanın gerçek, yani insanî yanına bağlamış, Müslümanlığı sebebiyle herkesi iyi ve güzel görme 'hata'sına (!) düşmüştü; bununla birlikte o, yine aynı şekilde davranacağını, kimse ile şahsî bir meselesinin olmadığını, ölümü gülererek karşılayacağını, celâlden gelen cefayı, cemalden gelen vefa ile bir bileceğini, Allah'a ait hukuka ve Allah'ın insanlara muamele şekline tabî ki karışmasa da, kendisine ait hiçbir haktan dolayı kimseden davacı olmayacağını, hem de söz vererek tekrarlıyordu:

Biz, bir sürü garip, yıllardan beri insanları bir kısım farklı sâiklere bağlı dış yüzlerindeki hırçınlıkları ile değil, iç âlemlerindeki o lâhûtî genişlikleri, o canlı sükûnetleri, o aktif âhenkleri ve her zaman iyileşmeye açık yanları ile görmek, kabul etmek istedik. Daha başka türlü düşünmemiz de mümkün değildi; zira

Müslümanlığın âmir hükümleri de bunun böyle olmasını gerektiriyordu ki, bu, aynı zamanda onun evrenselliğinin ifadesiydi. Biz de, her zaman onu böyle duymaya, böyle hissetmeye ve bütün mülâhazalarımızı onun bu esprisine bağlamaya çalıştık. Öyle ki, bir yandan kendi dinimize, kendi hayat felsefemize sımsıkı sarılırken; diğer yandan da başka dinî telâkkilerin, felsefî görüşlerin mevcudiyetini birer realite olarak görüp, "herkesi kendi konumunda kabul ve herkese saygı" sloganıyla sürekli beraber yaşamının yollarını araştırdık. Bu temel felsefeye bağlılık sayesinde de hiç kimseyi, din, iman, mezhep ve düşünce farklılığı gibi hususlardan ötürü hor görmedik, incitmedik. Onca tecavüze uğradığımız, ısırıldığımız, tahkire, tezyife maruz kaldığımız halde mukabelede bulunmadık; hem de bir hayli mukabele sebebi olmasına rağmen mukabelede bulunmadık; bulunmadık ve her türlü şetme, şamataya "eyvallah" deyip, "mukabele-i bilmisil"e zalimce bir kaide nazarıyla bakarak, insanlardaki daimî keramet ve şerefi, onların muvakkat kin, nefret, gayz ve vahşetlerine feda etmeyi hiç mi hiç düşünmedik. Bu duygu, bu düşünce ve bu anlayışımızı herhangi bir iltibasa meydan vermeyecek şekilde ifade edebilmek için, yer yer başlarımızı, kaldırım taşları gibi, insanî duygular taşıdığına inandığımız hemen herkesin ayaklarının altına koyduk. Böyle bir tavır hazz-ı nefis adına olması tevazu ve mahviyettir; ve bu şekilde davranırken, şayet dinimiz adına zillet gösterip, bilmeyerek günahlara girmişsek, onu da Allah affetsin! "İnsana saygı" deyip inledik ve kimse varlığımıza takılıp tereddüt yaşamasin diye de, hep hüma kuşu gibi sadece gölgemizle varolma yolunu seçtik. Gönüllerini hoş tutmaya çalıştığımız, düşüncelerini saygıyla karşıladığımız ve her fırsatta yüzlerine tebessümler yağdırdığımız kimselerden de, insanca davranmalarını ümit etmenin ötesinde herhangi bir beklentiye girmedik.

Yıllar ve yıllar boyu hep bu derûnî hislerle sevgi kurnalarımızı sonuna kadar açık tutarak, belli bir zaman dilimi itibarıyla kinle, nefretle, düşmanlıkla, gayzla, komplo duygusuyla kirlenmiş bir zeminde muhabbet fidelerinin çoğalıp, gelişip her yanı saracağı hülyalarına kapıldık. Aynı hülyaları bizimle paylaşan toplumun büyük çoğunluğu da, bu gönülden çıgıklara ses verdi ve milyonlar, bu masmavi mefkûrenin büyüüne kapılarak, her yerde sevgi mırıldanmaya başladı. Öyle ki, bu sevgi sağanağı zarûret ölçüsünde bir beklentiye bağlandığından, başlangıçta küçük bir iki sızıntıdan ibaretken, zamanla bir çağlayana dönüştü; dönüştü ve hemen her kesimin ümit dünyasında yepyeni bir dirilişin remzi olarak anılır oldu.

Kendi kendimize seviniyor ve çok yakın bir gelecekte, halâ insaniyetinin

şuurunda olan kimselerin, gönüllerine Cibril'in kanatlarından tüyler takarak, meleklerin uçuşup durdukları iklimlere ulaşacaklarını ve dünyaya ruhtan, manâdan bestelenmiş yepyeni bir ses duyuracaklarını bekliyor ve sabırsızlanıyorduk; içinde kavga hırıltıları olmayan, yalana, iftiraya, tezvire, karalamaya bütün bütün kapalı, göklerin en üst tabakalarından yepyeni bir ses...

Ama ne acıdır ki, tabiatları düşmanlığa, tecavüze, anarşiye, iftiraya kilitlenmiş marjinal bir kesim, güçleri ve tesirlerindeki fevkalâdelikleri tahrip yanlısı olmalarında ve çığırtnaklıklarında marjinal bir kesim, gulyabanîler gibi yolları tuttu ve kendi aklıyla hareket etmeyen bir kısım mütehayyir ve müteredditleri de yanlarına alarak, kendi yaptırdıkları anket neticelerine göre toplumun 100'de 85, hattâ 90'ının çok olumlu bulduğu bu mübarek süreci kundaklamaya kalktılar. Onunla da yetinmeyip, bu bir fırsattır diyerek dine hücum etti ve bütün dindarları karaladılar. Hemen herkesi bir ideolojinin insanı gibi göstererek, kimini dinci - o da ne demekse - adı altında, kimini de bir tarikat mensubu gibi göstererek irtica çığırtnaklığıyla her yerde fitne ateşleri yaktılar. Tutup tutmaması ayrı bir konu:

Zalimin zulmü varsa, mazlumun da Allah'ı var;

Bugün halka cevretmek kolay, yarın Hakk'ın divanı var.

Sükûtumuz, üslûbumuza emanet; misliyle mukabele, bizim kitabımızda zalimce bir kaide; dövene elsiz, sövene dilsiz davranma, vicdanlarımızla aramızdaki mukavelenin gereği... Ne yapalım, Allah, ısırarak için bir diş, parçalamak için de vahşî bir pençe vermemiş, elimizden bir şey gelmez ki...! Ayrıca, herkes kendi karakterinin gereğini sergiler; karakterimize rağmen farklı bir tavır takınmayı kendimize karşı saygısızlık saydık ve böyle bir saygısızlığı irtikap etmemek için, gürül gürül konuşacağımız yerde sadece yutkunmakla iktifa ettik.

Aslında, bizim şuna-buna mukabelede bulunmamıza da ihtiyaç kalmamıştı; zira onca yaygaraya rağmen, toplumun 100'de 80 küsuru, yapılanları birer çığırtnaklık olarak görmüş ve soylu bir millete yakışan o muhteşem tavrını bir kere daha ortaya koymuştu; koymuş ve bizi üslûbumuza aykırı hareket etme mecburiyetinde bırakmamıştı. Biz de, son bir kez daha "cebrî lûtfi", kendi afv u safh çerçevemizde kalarak, herkesi sevgiyle kucaklama ahd ü peymanımızı bozmamış oluyorduk.

Evet, son bir kere daha bazıları, kendi ruh atlaslarını ortaya koymuş, biz de, kendi ledünniyatımızı ifade edebilme fırsatını bulmuştuk. Bundan sonra da hep

böyle davranacak ve karakterimize saygılı olmaya çalışacağız. Uç beş günlük bir dünya için baş yarmayacak, göz çıkarmayacak, kem söz söylemeyecek, gönül kırmayacak ve Yunus edasıyla herkese sevgi çağrısında bulunacağız; bulunacak ve milletimize karşı münasebetlerimizde hep şu sözlerle bağlı kalacağız: "Senelerden beri çektiğim bütün ezâ ve cefâlar, maruz kaldığım işkenceler, katlandığım musîbetler, hepsi de helâl olsun!. 80 küsur senelik hayatımda dünya zevki namına bir şey bilmiyorum. Ömrüm harp meydanlarında, esaret zindanlarında, memleket hapishanelerinde geçti. Aylarca ihtilâttan men edildim. Divan-ı Harplerde bir cânî gibi muamele gördüm. Bana zulmedenlere, beni kasaba kasaba dolaştıranlara, türlü türlü ithamlarla mahkûm etmek isteyenlere ve zindanlarda bana yer hazırlayanlara hakkımı helâl ettim." Evet, ben de bir mü'min olarak, bu duyguları paylaşacağıma söz veriyorum. Kimseye küsüp darılmayacağıma söz veriyorum; ölümü gülerek karşılayacağıma söz veriyorum; celâlden gelen cefayı, cemalden gelen vefa ile bir bileceğime söz veriyorum. Allah'a ait hukuka karışmam ama, bana ait hiçbir haktan dolayı kimseden davacı olmayacağıma söz veriyorum. (Sızıntı, Ekim 1999)

Bütün olup bitenlere rağmen, Fethullah Gülen, toplumsal uzlaşma ve sosyal barıştan gelecek adına yine de ümidini kesmiş değildir:

Ne var ki, olup biten bunca kemlik, bunca kötülük ve bunca vefasızlığa rağmen halâ o günlerin avdet edeceğini gösteren ve onları bize geri veriyor gibi görünen saatlerin emareleri de başımızın üstünde. Yarısı uçurulmuş bir bina veya eksik kalmış bir mısra gibi imara azmi şahlandıracak, kalemi bir kere daha coşturacak bir hayli ışık var geçtiğimiz yollarda. Yıkılıp giden, sökülüp atılan o ümit dünyasından geriye kalan her parça bize, "Allah'a dayan, sa'ye sarıl, hikmete râm ol.../Yol varsa budur, bilmiyorum başka çıkar yol." (Âkif) diyor gibi. Gerçi mevcut durum, bir yıkık rüyaya benzeyen haliyle bana oldukça dokunuyor ve yapılanlar çok gücüme gidiyor; ama yürüdüğümüz yol millet yolu olduğuna göre, neye maruz kalırsak kalalım, başımıza gelen her şeyi sabırla, tevekkülle karşılamaya kararlıyız. Gönül gözlerimizle milletimizin mutlu yarınlarını süzerek, yaşatma zevkiyle hasret ve hicranlarımızı tadil edip, yolda bulunmanın hakkını vermeye çalışacağız.

Bir kısım yobazca düşünceler, yürüdüğümüz yolları yürünmez birer patika haline getirirse de, halâ her tarafta salınıp duran yeşillikler, gönüllerimizde yol yürüme heyecanı uyaran yol arkadaşları, insanî duygularıyla diyaloga açık sineler, el sıkışmasını, kucaklaşmasını ve etrafına tebessümler yağdırmasını devam ettiren gönül insanları, günahını bilen vicdanlar, hatalarına pişmanlık

duyan ruhlar, geleceği mantık ve muhakeme üzerine bina etmek isteyen dimağlar mevcudiyetlerini devam ettirdikleri sürece, ruhumuzun sarsılan sistemlerini yeniden derleyip toparlayacak ve "yeni baştan" deyip herkesi sevmeye devam edeceğiz.

şimdilerde hemen her yanda duyulan o sunî ağıtların, solgun nefeslerin pörsüttüğu duygular, düşünceler, mevsimi gelince yeniden canlanacak ve her yanda bir kere daha bahar nârâları duyulacaktır.

Ben bunca yıkılış, kırılış ve dökölüş karşısında imanımın gereği olarak bir gadr u efgânı, bir azim ve diriliş duygusunu dile getirmeye çalıştım. Beklentilerimin, Hz. Kâdiyü'l-Hâcât dergâhında birer dua yerine geçeceği ümidini besliyorum. (Sızıntı, Nisan 2001)

Ali Ünal, Bir Portre Denemesi, Nil Yayınları, İstanbul, 2002

Ergün, Abdullah, Medya Aynasında Fethullah Gülen, Merkür Yayınları, İstanbul 1999

Sönmez, İ. Adil, Fethullah Gülen Gerçeği, Kaynak A.ř. İzmir 1998

Bir Nefis Terbiyecisi Olarak Fethullah Gülen

Sahâbe Yolu

Önce şu hususu hemen belirtmemiz gerekiyor ki, Fethullah Gülen, hiçbir zaman, Tasavvufî manâda veya Tasavvuf'a ait bir kavram ve makam olarak mürşidlik, şeyhlik iddiasında bulunmamış, bunun da ötesinde, onun, Tasavvuf mesleğinin tahsil merkezi olan tarikatla herhangi bir alâkası olmamıştır. Ne var ki, İslâm'da nefis terbiyesinin esas olduğunu, fakat bunun için mutlaka, tarihte anıldığı manâ ve muhteva içinde bir tasavvuf yoluna veya tarikata bağlanmanın gerekmediğini kavrayamayanlar, özellikle tarikatların Türkiye'de yasak olmasından hareketle, onu yasalar karşısında mahkûm etmek isteyenler, Gülen'in 'tarikatçı' olduğu iddiasında bulunmuşlardır. Gülen, tarikatın kendine has kuralları, takip edilmesi gereken hususî bir ruhî tekâmül çizgisi ve bu çizgiyi takip etmenin gereği olarak hususî evrad ve ezkârı, bir mürşidin vefatından önce kendi yerine tayinde bulunma yoluyla yürüyen mürşidler silsilesi gibi esasları bulunduğunu, kendisinde ise bunların hiç birinin olmadığını defalarca ifade etmek zorunda kalmıştır (Aksiyon, 6-12 Haziran 1998)

Gülen, bunu söylerken, tasavvufu veya tarikatı şüphesiz mahkûm etmemekte, mahkûm etmek şöyle dursun, reddetmemektedir de. Fakat, gerek onu 'tarikatçı' olmakla Türkiye Cumhuriyeti yasaları karşısında suçlu duruma düşürmek isteyenlerin, gerekse bir tarikata intisapla nefislerini terbiye etmeye çalışanların kavrayamadıkları nokta, İslâm'da nefis terbiyesi esas olmakla birlikte, bunun gerçekleşmesi için mutlaka bir tarikata intisabın gerekmediği gerçeğidir. Konuyu daha iyi anlamak için, önceki bölümde, peygamberlerin ve özellikle Peygamber Efendimiz'in fonksiyonları üzerinde dururken mealini aktardığımız âyet-i kerimeyi burada yeniden hatırlamak yerinde olacaktır:

"Nitekim, size bizzat içinizden çıkmış bir rasûl gönderdik: size (kendisine vahyettiğim âyetlerimi ve kâinatta Beni gösteren apaçık delilleri) okuyup açıklıyor; (zihinlerinizi yanlış düşünce ve kabullerden, kalblerinizi batıl inanç ve günahlardan, hayatlarınızı her türlü kirden arındırarak,) sizi temizliyor; size (kendisine indirmekte olduğum) Kitabı ve Hikmet'i (o Kitabı anlama ve tatbik etme yoluyla, eşya ve hadiselerin manâsını, onların Bana nasıl delil olduğunu) öğretiyor ve size bilmediğiniz ne varsa, hepsini öğretiyor." (Bakara/2: 151)

Âyet-i kerimede açıkça ifade edildiği ve önceki bölümde de üzerinde kısmen

durulduğu gibi, Peygamberliğin en önemli fonksiyonlarından biri, bir yandan insanların zihinlerini yanlış düşünce ve kabûllerden, hurafelerden arındırırken, bir yandan da, kalplerini günahlardan ve hayatlarını her türlü kirden temizleyip, onları her bakımdan tertemiz hale getirmektir. Söz konusu âyet-i kerimede anılan iki veya üç ana fonksiyon, tarihte her zaman tek bir kişi tarafından temsil edilememiş, bunun yerine fonksiyon ayrışması yaşanmış ve insanların zihinlerini inşa etme fonksiyonunu âlimler, onlara hikmeti, eşya ve hadiselerin perde arkasını ve kaderî sebebini öğretme fonksiyonunu hikmet ehli üstlenirken, onların kalplerini temizleme ve nefislerini terbiye etme vazifesini ise manevî mürşidler yüklenmiştir. Gerçi, tarihte bu üç fonksiyonu birden yerine getirebilen çok büyük ilim ve eğitim üstadları, rehberleri yetişmişse de, artık komple insan yetiştirme işi, bu şekilde, özellikle 16'ncı yüzyıldan itibaren, bazen birbirlerinin zararına da olarak, farklı ekollere kalmış ve bu ekoller, medrese ve tekye çatısı altında görevlerini yerine getirmeye çalışmışlardır. Ne var ki Fethulah Gülen, temelde bu ayrışmaya taraf olmamakla ve medreseyi nefis terbiyesini, bunun yanı sıra 'tabîî' ilimleri, tekyeyi de ilmi bir tarafa bırakmakla eleştirmekle beraber, tarihte, fonksiyonlarını gereğince yerine getirdikleri sürece medreseye de, tekyeye de olumlu yaklaşmakta, fakat, bu çalışmada yeri geldiğince belirtildiği üzere, günümüzde, tekyenin aşk, heyecan ve nefis terbiyesini, medresenin en yüksek seviyede ilmini, 'okul'un fenlerini varlığında toplayan komple insan yetiştirmenin ve komple insan olmanın önemi üzerinde titizlikle durmaktadır. Dolayısıyla o, dar manâda tarihte aldığı kavram çerçevesinde değil, asıl manâ ve muhtevası içinde tasavvufa, nefis terbiyesine İslâm anlayışı içinde en önemli yeri verir. Ne var ki onun bu yanı, İslâm'la alâkasını ön plana çıkarmayan ve onu, özellikle hoşgörü ve diyalog çağrılarını açığa vurduğu 1995 yılından itibaren tanımaya başlayanlar kadar, İslâm'la alâkasını her zaman önde tutmayı tercih eden Müslümanlar tarafından da gerektiğince bilinmemektedir.

Medrese-tekye-okul veya akıl-kalp-ruh ayrışmasına taraftar olmayan ve üçünü bir arada, bütünlük içinde ele alan âlim ve düşünürler, bu meseleyi 'Sahâbe yolu' ve 'büyük evliyanın yolu' olarak iki kategoriye icra ederler. Onlara göre, Sahâbe yolunda akıl, kalp ve ruh birlikte değerlendirilir; hattâ denebilir ki, böyle bir ayırım yapılmaz ve insan komple bir varlık olarak ele alınır. Bu çizgide, riyazet gibi, nafil ibadetler gibi yollarla nefsin 'emmâre', yani insanı sürekli kötülüğe, tutkulara çağırان boyutu öldürölmez; fakat bu boyuta karşı, ölünceye kadar mücadele verilir ve bu mücadeleyle insan, sürekli terakki eder. O, bu mücadelede terakkisinin farkında olmayabilir; 'keramet' denilen bir takım

olağanüstülükler göstermeyebilir. Zaten bunlar esas değildir; önemli olan, İslâm'ın hükümlerini bütün dış kabûl şartlarıyla ve kalp huzuru, tam dikkat, haşyet ve hudû denilen zihin, kalp ve bütün duygularla Allah'a yönelmişlik ve konsantrasyon içinde yerine getirmek ve bu çizgide istikameti korumaktır. Sözelimi, namaz için 12 şart vardır: hadesten taharet, necasetten taharet, setr-i avret, istikbal-i kible, vakit, niyet, iftitah tekbiri, kıyam, kıraet, rükû, sücûd, ikinci oturuşta teşehhüd miktarı kalma. Bunların hepsi yerine gelmeden namaz kılınmış olmaz. Bu şartların yanısıra, bir de, ondan gereken feyzi alma adına onun iç şartları diyebileceğimiz huşû, hudû ve bir hadis-i şerifte 'ihسان' olarak adlandırılan, Allah'ı görüyormuşçasına ve biz O'nu görmesek de, O'nun bizi gördüğünün şuuru içinde ve onu, insanı bütün kötülüklerden vazgeçirecek bir şekilde ve şuurla kılma vardır. Aynı husus, bütün diğer ibadetler için de geçerlidir.

Aynı şekilde, bütün ibadetlerin başı ihlâstır; yani her ibadeti, sadece Allah için ve karşılığında hiçbir menfaat beklentisine girmeden, O emrettiği için yapmaktır. Ayrıca takva, zühd, her söz, her davranış, her düşüncede Allah'ın rızasını hedefleme ve O'ndan gelen her şeye razı olma; imanda yakîne, yani tahkikî iman denilen, araştırmaya, aklın, kalbin ve vicdanın kesin kanaat ve bağlanmasına ulaşma, bütün ahlâkî güzellikler ve faziletlerle bezenme gibi, yine dinin temelinde ve hedefinde yer alan hususlar da vardır. İşte bütün bunlar, çok ciddî bir ruh eğitimini veya nefis terbiyesini gerektirir. Fakat bunun için, mutlaka bir tarikatı izlemek şart değildir. Şu kadar ki, en basit bir eğitim ve öğretim nasıl öğretmensiz veya eğitimcisz gerçekleşmiyorsa, böylesine zor ve insanı gerçek insan yapacak eğitim de, rehbersiz kolay kolay gerçekleşmez. Bundandır ki Kur'ân-ı Kerim, günlük namazlarda - sünnetler dahil - 40 defa okunan Fatiha Sûresi'nde bize, "Bizi Dosdoğru Yol'a ilet" diye dua etmemizi emreder ve ardından bu yolu tarif etmez. Çünkü, onu herkesin anlaması, dinin tamamı diyebileceğimiz bu yolu herkesin kavraması mümkün olmadığından, "Kendilerine nimet verdiklerinin yolu" diyerek, önümüze bir takım rehberler koyar. Bir başka yerde de (Nisâ/4: 69), bu 'nimet verilenler'in kimler olduklarını açıklar: "peygamberler, siddîklar", "şehidler" ve/veya "sâlihler". Dolayısıyla, insanları potansiyel insan olmaktan, gerçek, kâmil insan olmaya çıkarmayı hedefleyen din yolunda, nefis terbiyesi adına rehbersiz yol almak çok zordur. Fakat bu demek değildir ki, bunun için mutlaka 'tarikat' veya bir başka ad altında ayrı bir ekol, ayrı bir disiplin gerekir. Hayır! İslâm'ın en iyi yaşandığı Peygamberimiz, sonraki Dört Halife ve daha sonraki Tabiûn ve Tebe-i Tabiîn döneminde, ruhu ve manâsı ile bulunsa da, ayrı bir disiplin halinde bugünkü

şekliyle tasavvuf olmadığı gibi, tarikat da yoktu. Sahâbe yolu, bir tarikat halinde bir araya gelmeyi değil, insanı komple ele alıp, hayatın ve hadiselerin içinde eğitmeyi benimseyen yoldur. İşte Fethullah Gülen de, böyle bir yola taraftardır ve onun şahsiyet ve aksiyonunun en önemli yanını, bu konudaki yol göstermeleri, ışık tutmaları oluşturur.

Ontolojik Karakteriyle İnsan ve Nefis Terbiyesi veya Ruhta Kemale Erme Aksiyonu

Fethullah Gülen, eğitim gibi, onun bir yanı veya boyutu olan nefis terbiyesine de, önce insan açısından yaklaşır. Ona göre insan, yüksek duygularla donatılmış, fazilete istidatlı, ebediyete tutkun bir varlıktır. En sefil görünen bir insan ruhunda dahi ebediyet düşüncesi, güzellik aşkı ve fazilet hissinden meydana gelen gökkuşağı gibi bir iklim mevcuttur ki, onun yükselip ölümsüzlüğe ermesi de, mahiyetindeki bu istidatların geliştirilip ortaya çıkarılmasına bağlıdır (Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 97).

Gülen'e göre insan, her şeyiyle anlaşılması güç bir varlıktır. Farklılığı, daha dünya gelişyle kendini gösterir. Onun dışında her canlı dünyaya ayak basarken, başka bir âlemde yetiştirilmiş gibi, hayat kanunlarına âşina ve en mükemmel insiyaklarla gelir. O ise, en muhteşem ve mükemmel bir varlık olmasına rağmen, bütün bu insiyaklardan ve hayat için gerekli fonksiyonlardan mahrum olarak karşımıza çıkar. Onun hayvanî varlığının mekanik nizamını aşan her şey, akıl, zihin, irade, hürriyet, his ve iç müşahade sayesinde burada oluşur. İnsan, iç ve dış bütünlüğüne bu suretle kavuşur ve benliğine de ancak bu yolla erer. Yani insan, ancak öğrenme ve inanıp yaşama ile tekâmül eder, mükemmelleşir ve gerçek insan olur (Sızıntı, Temmuz 1979).

Gülen, insan ve manevî eğitimi veya nefis terbiyesi konusunda çeşitli yazı ve sohbetlerinde serdettiği görüşlerine şöyle devam eder: Gerçek insan olma yolunda, insana farklı mekanizmalar verilmiştir. Bunlardan biri, onun dünyevî yanına bakan nefis mekanizması, diğeri ise, manevî boyutunu oluşturan ve nefis mekanizmasını idare edip, yönlendirmesi gereken vicdan mekanizmasıdır. Nefis mekanizmasını, onun şehvet gibi, öfke gibi duygular veya insiyaklar oluşturur. Esasen bunlar ona, hem dünya hayatını devam ettirmesi, hem de, sadece ruhuyla değil, nefsiyle de gerçek ve Cennet'e ehil insan olma yolunda kullanması için verilmiştir. Varlıklar içinde meleklerde böyle bir nefis mekanizması yoktur. Onlara verilen irade, Allah'ın razı olduğu hâl ve davranışların en güzellerini seçme şeklinde tecelli eder ve dolayısıyla onların makamları sabittir; terakki

etmezler ve terakki için gerekli mücadelenin, aynı zamanda terakki basamaklarını tırmanmanın zevkini tatmazlar. Buna karşılık insan, nefis mekanizmasını, vicdan mekanizmasının yönlendiriciliğinde hayırlara ve manevî terakkî veya tekâmülüne hizmet edecek hale getirebilir. Eğer o, iradesini başıboş salar ve nefis mekanizmasını oluşturan şehvet, öfke gibi tutkularının emrine verirse, şeytanları da utandıracak bir derekeye, varlıklar hiyerarşisinin en altına düşer. Ferdî ve içtimaî hayatta ortaya çıkan bütün problemlerin asıl sebebi budur. Buna karşılık, eğer o nefis mekanizmasını, onu getiren duygu veya fakülteleri iradesiyle disipline eder, meselâ yeme, içme ve karşı cinse alâka gibi duygularını, öfke gibi, başıboş bırakıldığında insanı firavunlaştıracak, bir kâtil, bir cani haline getirecek bir kuvveyi vicdan mekanizmasının yönlendiriciliğinde ve helâl dairede kullanırsa, bu takdirde, nefsi de onun kâmil ve Cennet'e ehil insan olma yolculuğunda kendisi için bir binek haline gelir. Artık o nefis, bu yolculukta sürekli mertebeler kateder. Tasavvufçuların tasnifiyle, emmârelikten kurtularak, basamak basamak levvâme, mülheme, râdiye, mardiyye ve sâfiye gibi mertebelere sıçrayarak, bütünüyle insana yararlı hale gelebilir.

İlk bakışta insan için şer ve zararlı gibi görünen nefis mekanizması, bu şekilde onun terakkisine hizmet ettiği gibi, Cennet nimetlerinden istifadesinde de ayrı bir vasıta olur. İnsan, dünyada nefsinin başıboş arzularına karşı koyup onu sınırladığı, baskı altına aldığı ve terbiye ile gerçek insan olma yolunda terakki basamaklarını tırmandırdığı için, bunun karşılığını Cennet'te Cennet'e ait ve nefsin lezzetleri olan yeme, içme ve karşı cinsle münasebet şeklinde görür. Dünyada bu tür lezzetler, zahmet ve bir takım acılarla, dertlerle, ızdıraplarla karıştırılmış olduğu halde, Cennet'te tamamen safîdir; sürekli yenilenir ve her defasında başka boyutlarda duyulur. İşte, insanın Âhiret'te hem ruh hem bedenle diriltilecek ve Cennet'e de yine hem ruh hem bedenle birlikte girecek olmasının sırrı buradadır. Aksi halde Cennet, sadece ruhî-manevî lezzetler yeri olur ve dolayısıyla hem nimetler açısından eksik kalırdı, hem de, onu hak etmede dünyada belli bir disiplin altına alınan ve zevklerini dilediği gibi yaşamaktan men edilen zevke zulmedilmiş ve onu terbiye etmek de manâsız olurdu.

Bu şekilde, 'toprak', yani dünyevî yönüyle ve onu oluşturan nefis mekanizmasıyla dahi her zaman melekler seviyesine ulaşabilme istidadı taşıyan insanda bir de vicdan mekanizması devreye girince, o, meleklerden daha üstün hale gelir. Zira, yukarıda ifade edildiği gibi, meleklerde zorlanma yoktur. Onların iradesi, Allah'ın razı olduğu hâl ve davranışların en güzellerini seçme

şeklinde tecelli eder. Halbuki insan iradesi, iyiyle kötü arasında mutlaka tercih yapmak ve buna göre davranmak, dolayısıyla, sürekli kendisiyle, kendisini kötülöklere ve tutkuları her halükârda tatmine çağırın nefsiyle mücadele etmek konumundadır. "Sorumluluk ölçüsünde nimet, nimet ölçüsünde külfet" kaidesine göre, insanın bu mücadelede sürekli galibiyeti yaşaması, onun meleklerden üstün hale gelmesinin yolu ve sebebidir. Vicdan, kelime olarak "bulmak" manâsına gelir. İnsan, onunla hem kendini, hem de Rabbisini bulur. Onun içindir ki, İmam-ı Rabbanî, İmam-ı Gazzalî, Mevlâna ve Bediüzzaman gibi İslâm büyüklerinden, birçok Batılı düşünörlere kadar yüzlerce insan, keşif ve sezışleriyle vicdanı ele almış ve onun bu hususiyeti üzerinde ısrarla durmuşlardır. Vicdan, yalan söylemez. Onda bir yardım isteme, bir de dayanak noktası vardır. İnsan, bunlarla aslî acziyetini, hiçliğini idrak eder ve bu idrakle, Cenab-ı Hakk'a dayanır ve ne isteyecekse O'ndan ister. Madem ki insanda bir "medet isteme" hissi vardır bu his, kendini en fazla insanın bütün bütün çaresiz kaldığı anlarda ortaya koyar; öyleyse, ona medet edecek bir Zat da vardır. Böyle olmasaydı, bu hissin insana verilışı boşuna ve anlamsız olurdu. Halbuki kâinatta boşuna ve anlamsız hiçbir şey yoktur; bilakis, bizdeki her duygunun mutlaka bir karşılığı vardır. Öyleyse vicdandaki dayanma ve yardım isteme noktalarının da hiç şüphesiz birer karşılığı olacaktır. Ne var ki, hayatında bir kere olsun vicdanını dinlememiş bir insanın bunu duyup sezmesi mümkün değildir. Gerçi şuur da vicdan mekanizmasına ait bir bölümdür ama, zatî değerinin yanında, o da sadece kendi başına bir kıymet demek değildir. İrade, his ve kalple birleşince, o da âdeta tek başına bir vicdan olur.

Hakk varlığının hiçbir zaman susmayan bütün şahitleri gibi, vicdan da tek başına hakkı ve hakikati haykıran İlâhî ve semavî bir sadadır. Ama, bu, vicdanın aslî kimliğini koruması şartına bağlıdır. Yoksa, nefis mekanizmasının altında kalıp ezilmiş bir vicdandan aynı neticeleri beklemek elbette ki mümkün değildir. Burada önemli olan bir başka husus ise şudur: Kant, Saf Aklın Kritiği'nde, Allah'ın nazarî akılla değil, amelî akılla bilineceğini söyler. Demek ki, güzel davranışlar, güzel ameller, bir süre sonra insanın tabiatı haline gelerek insanı, mücerret bilgiyle ulaşılmayan noktaya ulaştırır. Evet, mücerret bilgi ve malûmat, insanı hiçbir zaman, amelin, yaşamının, tecrübe etmenin yükselttiği seviyeye yükseltmez. Tecrübe ve uygulamadan yoksun, amelden mahrum insanlar, yükler dolusu kitap devirseler de, vicdanlarında duyulması gerekenleri katiyen duyamazlar. Tatbik görmesi gereken ameller ise, bizim için bellidir: O, dinin güzel gördüğü ve "salih amel" diye vasıflandırdığı amellerdir. Vicdan mekanizmasının işlettirilmesi ve ondan semere alınması, "salih amel"

kavramının hayata geçirilmesiyle çok yakından irtibatlıdır. (Prizma 1, 74-8)

İşte, Fethullah Gülen, bu çerçevede ele aldığı nefis terbiyeciliğini, her şeyden önce örnek yaşayışı, ortaya koyduğu hayat modeli, şahsiyeti, karakteri; bütün bunları şekillendiren ve onun bakışlarından yüzündeki manâlara, tebessümünden el hareketlerine, yürüyüşüne ve konuşma tarzına kadar, vücut dilinin diğer bütün unsurlarını yönlendiren ve kendisini görenlerin, dinleyenlerin, tanıyanların kalplerine, tasavvuf dilinde 'feyiz' denilen bir ışıık, bir duygu, bir tesir şeklinde akan Allah'la derin münasebeti; sonra sohbetleri ve yazılarıyla yerine getirir. Onun bu sohbet ve yazıları, Allah'ı gerektiği gibi tanımaktan O'nu sevmeye; namaz, oruç, zekât, hac gibi İslâm'ın şartlarını oluşturan ibadetlerden, takva, ihlâs, ihsan gibi, hem birer fazilet, hâl, hem de ibadetlerin özü olan vasıflara; günahlara ve maneî pörsümelere karşı korunma yollarından, riya, süm'a kendini beğenme gibi kötü sıfatlardan kurtulma çarelerine ve güzel ahlâkı kazanma yollarına kadar, İslâm'ın tamamını içine alacak bir yelpazede cereyan eder.

O'nu Gör, O'nu Bil, O'nu Tanı

Fethullah Gülen, gerçek insanîyetin birinci şartı olarak, "O'nu gör, O'nu bil, O'nu tanı" der ve şöyle devam eder:

Ben şahsen, Allah'a karşı vefa hissi, samimiyet ve ihlâsla yapılmayan bir işin semereli olacağına inanmıyorum. Aksine, vefa, samimiyet ve ihlâsla gerçekleştirilebilecek hayırlı amellerin, dünyadaki ordularla elde edilemeyeceğine bütün ruh u canımla katıyen iman ediyorum. Aslında ben, bu ve buna benzer sözleri 15-20 seneden beri bu işin hakikatını bütün derinliği ile vicdanımda tam duyamamış da olsam, hep söylüyor ve bu hakikata, her geçen gün çok daha fazla inanıyorum.

Vicdanlar kontrol edilmeli, Allah ile olan ahd ü peymanlar gözden geçirilmeli, Ulûhiyet, Ma'budiyet ve abdiyet konuları tekrar tekrar ele alınmalıdır. Eğer biz kul isek - ki kuluz - lütfedilen bütün bu ihsanları, boynumuza geçirilen bir tasma veya ayağımıza geçirilen bir pranga gibi görmeliyiz. Bu ve buna benzer mülâhazalarla biz gerçek ubudiyeti sergileyebilirsek, bunun karşılığında Rabbim de rahmetini sağnak sağnak üzerimize yağdırmaya devam edecektir.

"Yalnız Bir'i bil, yalnız Bir'i gör, yalnız Bir'i tanı" düşüncesi, bütün davranışlarımızın esası, insanlarla oturup kalkma, onları sevmeye veya nefret etme... sadece O'ndan ötürü olmalıdır. Ataullah İskenderânî, "O'nu bulan neyi

kaybetmiş ve O'nu kaybeden neyi bulmuştur ki?" demiyor mu? O halde, her şeyde sadece O'nun rızası gözetilerek hareket edilmeli ve Allah'a talip olmanın ötesinde bütün düşüncelere elden geldiğince kapalı kalınmalıdır.

Her zaman çevremizde açılıp kapanan çiçeklere bakıp bayılıyorum ben. Çünkü onlar, sürekli güneşi takip ediyorlar. Açılıp kapanmalarını ona göre ayarlıyorlar. İşte onların bu halleri, kulluk dersi adına bana çok önemli geliyor. O'nun rızasının olduğu yerlerde var, aksi takdirde yok. Ne kadar güzel! İşte bizim varlığımızın en anlamlı buudu da bu; Rabbimizle olan irtibatımızı kavî tutup gerisine karışmama.

Öte yandan, Rabbimizin şu icraatına bakın ki, boyumuza-posumuza bakmadan, gerçek kadr ü kıymetimizi nazara almadan tenezzülen konuşmalarını bizim anlayabileceğimiz seviyede yapmış ve yapıyor.. ve yine tenezzülen,

"Sığmam dedi Hak arz u semaya,
Kenzen bilindi dil madeninden."

beytinin ifade ettiği gibi, insan kalbine tecelli dalga boyunda inmiş ve "Beni burada gör" demiş. Dolayısıyla insan, hüşyar bir anlayış ve idrakte azıcık kendi kalbine dönüverse, tasvir, tasavvur ve tahayyüllerin çok çok üstünde, keyfiyetsiz, kemmiyetsiz veraların veraların veraların.... verasında O'nu ter ü taze bulabilir. Zaten böyle bir bulma da, her zaman insanın gayesi olmalıdır. (Fasıldan Fasıla 3, 33-5)

Gülen'e göre, insan Rabbisiyle münasebeti adına "ne kaybettiği şeyler karşısında mahzun, ne de kazandığı şeyler karşısında sevinçli" olmalıdır. Zira, kazanmak da, kaybetmek de insan için bir imtihan vesilesidir. Ayrıca hangisinin ötelere ötesinde bizim lehimize, ya da aleyhimize olacağını kestiremeyiz. Kim bilir, belki de hüznün ve kederli anlarımız, inşirah zamanlarımıza nisbeten, Âhiret'te daha çok mükâfat almamıza sebep olacaktır. Onun için yaptığımız her şeyin Allah'ın rızasına uygun olup olmadığına bakmak lâzımdır. Bu açıdan bizi, Fatih Sultan Mehmet gibi İstanbul'u fethetmemiz bile değil, Rabbin rızasına ermemiz, O'nun hoşnutluğunu kazanabilecek ameller yapmamız sevindirmelidir. (Fasıldan Fasıla 3, 32-3)

Fethullah Gülen'in İslâm anlayışını izah etmeye çalışırken de parmak bastığımız üzere, bütün başarıların Allah'a verilmesi konusunda son derece hassastır. Bu konuda o, şöyle der:

Neden hassas olmayayım ki, her türlü muvaffakiyet ve müsbet netice Allah'a aittir. Hiçbir kul, gücü, bilgisi ve imkânları ne ölçüde olursa olsun, Allah muvaffakiyet vermezse, müsbet hiçbir şey yapamaz. İnsanın yapısı hayra değil, günaha ve tahribe yöneliktir. Müsbet netice ve muvaffakiyetlere gelince, bir defa, bunların tahsili için gerekli mekanizmayı kuran Allah'tır. İnsanın yaptığı, bu mekanizmada bir düğmeye dokunmaktan daha fazla değildir. Ona o imkân ve gücü bahşeden, dokunmasına müsaade eden, o dokunmaya sevk eden de Allah'tır. Eğer Allah izin vermemiş, onu öyle bir donanımla dünyaya getirmemiş, o işi yapmaya sevk etmemiş olsa idi, bir düğmeye dokunmak bile olsa, insanın elinden ne gelirdi? Kaldı ki, insanın yeme-içme gibi en basit ve iradesine taallûk eden işlerde bile rolü binde bir bile değildir?

Hiçbir peygamber, "ben yaptım, ben başardım, ben hidayet ettim" dememiştir. "Ben" firavunların ağzından çıkan sözdür.

Kanatlarını açtığı zaman bütün semayı kaplayan Hz. Cebrail (as) bile asla "ben" demez ve her şeyi Cenab-ı Allah'a verirken, bize ne oluyor da, "ben" deme küstahlığında bulunuyoruz!? (Ünal, 2001, 183-84)

İnsanın Allah'la bu ölçüde münasebetini İslâm'ın özü olarak gören Fethullah Gülen'in, belki de üzerinde en çok ve titizlikle durduğu birinci mesele budur dersek, mübalâğa yapmış olmayız. Pek çok yazısı gibi, pek çok sohbetinde sözü sürekli bu noktaya getiren Gülen, bu noktanın kavranıp, insanın tabiatı haline gelmesini, Müslümanlığın, Müslümanca inanıp, duymanın ve yaşamının olmazsa olmaz şartı sayar. Ona kulak veren biri, ondan şu sözleri sıklıkla duyacaktır:

Bir kulluk deryasına yelken açtık ki, dalgalar amansız çıktı karşımıza, kenara varmaya koymuyor bizi. İstihdam eden Allah'a binlerce hamd ve sena olsun; olsun da, nâil kılındığımız lütufların zerresini kendimizden bilmeyelim; bilmeyelim ki, O, lütuflarını sonuna kadar devam ettirsin. Bu lütufların bir tanesini, hattâ bir zerresini bile kendimizden bilsek, bilgimize, tedbirimize versek, O, vâridat-ı Sübhaniyesini keser ve "haydi yürüyün bakalım, yürüyebilirseniz," der. Allah korusun, âhir ömrümüzde kendi kendimize bırakıldığımız için hizlana uğrarız. O'dan diler ve dileniriz, bizi göz açıp kapayacak kadar bile olsa, Allah Rasûl'ünün o mübarek dualarından ayırmasın: "Göz açıp kapayınca kadar bile olsa, bizi nefsimizle baş başa bırakma!" Her şey O'ndan; ne veriyorsa, acimize, fakrımıza, zaafımıza merhameten veriyor.

Vasiyetim olsun, elinizden geldiğince çevrenizi kendi benliğinden, egosundan

uzaklaştırmaya çalışın. İnsan, bir başkasıyla rekabete girebilir, fakat Allah'a karşı rekabet hissi düpedüz saygısızlıktır. O bakımdan, her muvaffakiyet, her güzel iş, Allah'a verilmeli ve, "bunu O yaptı" denmelidir. Yememize, içmemize, hemcinsimize duyduğumuz alâkaya bakınca, hayvandan farklı bir yanımızın olduğunu görüyor muyuz? Hattâ, haram-helâl demeden, açlığımıza-tokluğumuza bakmadan, başkalarının haklarını da üzerimize geçirerek, öyle yiyip içiyor ve hayvanlar, hemcinslerine karşı üreme adına senede bir alâka duyarken, biz, tamamen nefsanî arzuların pençesinde doymak bilmez bir hırsla yaşıyoruz.

Allah karşısında insanın kendisini zelil, hakir, hor görmesi lâzım. Evliyaullahtan bazıları var ki, münacaatlarında şöyle derler: "Şu hâlimle, kalbimin şu durumu itibarıyla, iman, İslâm gibi hususiyetler müstesna, kâfirler benden çok iyidir; falan hayvan, filan hayvan benden iyidir." Evet, insan bir yandan budur; diğer yandan da Allah'ın insanlığımıza terettüp eden bir kısım lûtufları, ihsanları var. Öyle ise, kimse, bu lûtuf ve ihsanlara sahip çıkmamalı. Mü'min, her halinde mütevazî olmalı, mahviyet ve hacalet içinde bulunmalı.

Kendisine zerre kadar bile itimat eden insan, İlâhî teveccühleri kaybetmiş demektir. Kimse, nefesine güvenmemeli, âkıbet ve âhireti hususunda emniyette olduğunu sanmamalıdır. Bu manâda mutlak emniyet küfürse, onun en küçüğü de küfre yakınlıktır. Yani, nasıl yeis küfürse, bir insanın âkıbeti ve Âhireti hususunda ameline güvenmesi, Cennet'e gireceğinden emin olması da küfürdür. Böyle bir emniyetin en küçüğünün bulunması da, küfür istikametinde bir adım demektir.

Hataya düşmemek, nefse pirim vermemek, Şeytan'ın sağdan gelmesi karşısında mağlûp olmamak için İslâmî kıstasları bilmek çok önemlidir. Bunlar, herkese göre değişen meseleler değildir; Kur'ân ve Sünnet'in hükümleridir. Bunlar dışında kalan hususlarda, nefse pirim vermeme, onun boynunu kırma adına ne gerekiyorsa yapılabilir. Meselâ, nafîle ibadette bulunma; evvâbin kılma, teheccüd kılma, Pazartesi ve Perşembe günleri oruç tutma.. nefse zor gele gele bunlar eda edilmelidir. Yine meselâ, bir yerde dinî, millî bir mesele anlatılacak. İçinizden "ben anlatayım" duygusu geçiyorsa, hemen bırakıp başkasına anlattırma.. orada bu meseleyi daha iyi anlatıp, ruhlara daha iyi girecek biri varsa, yine onu tercih etme.. aynı şekilde, konuşurken, nefsin "ne güzel konuşuyorsun!" diye fısıldadığı anda, hemen bir kenara çekilme; çok güzel bir mektup, belîğ bir yazı veya şiir yazdınız, içinizden beğenme geldi, hemen onu yırtıp atma; başkalarının hidayetine vesile olan bir hizmet veriyor, konuşmalar

yapıyorsunuz, ama içinize "ucub" geldi, baktınız, çalımlarınıza takılıp gidiyorsunuz, muvakkaten de olsa o hizmete ara verme... İşte, Kur'ân ve Sünnet'in, ruhsat sınıfına da girse, bir hükmüne kimsenin müdahale hakkı olmamasına mukabil, nefsi terbiye adına bunlar yapılabilir ve yapılmalıdır. (a.g.e. 184-88)

Tevhide Ulaşmada İbadetlerin Yeri

Allah'la münasebete ve her söz, düşünce ve davranışı O'nun hoşnutluğuna bağlamaya, her başarıyı O'na vermeye, kısaca Rabb-kul münasebetini çok iyi kavrayıp, benliğe mal etmeye bu derece önem veren ve onu İslâm'ın birinci meselesi olarak gören Fethullah Gülen, bu seviyeye ulaşmada, iman ve ilimle birlikte, ibadeti olmazsa olmaz şart kabul eder. Ona göre, Allah'ı bilme, bir yanıla ibadete bağı bir seviye işidir. Zat-ı Ulûhiyetin gerektiğı şekilde bilinmesi, ancak ibadetle olabilir. O, bu hususla ilgili olarak şu noktalara dikkat çeker:

Kalp aynasını sadece bir defa Rabb'e çevirip, O'nun, o andaki tecellisiyle almış olduğumuz zevk-i ruhanî ve imdad-ı Rabbanî ile bir ömür boyu yaşayamayız. O halde, sürekli O'nun tecellilerine açık olmak gerekmektedir.

İnsana nasıl çocukken kâfi gelen şeyler yetişkinlikte yeterli olmazsa, bunun gibi, fikrî ve ruhî seviyemize göre Rabb'e karşı sürekli açık olmazsak gelişemeyiz.

İbadeti çok geniş olarak ele almak icap eder. Namaz bir ibadet, oruç bir ibadet, hac bir ibadet; öyle ki, Allah'a itaat adına ve İslâm'ın doğru kabul ettiğı çizgide yapılan her şey bir ibadettir. (Fasıldan Fasıla 1, 30)

Gülen, bir başka yerde de şu çok önemli hatırlatmada bulunur:

İnsan, kalbindeki imanıyla mü'mindir, kafasındaki malûmat yığınlarıyla değil. Bu sebeptendir ki, insan afâkî veya enfüsî delillerle ulaşabildiğı mesafeyi elde ettikten sonra, eğer bunlardan sıyrılamazsa, terakkî adına bir adım bile atamaz. İnsan, bir yerde bunları bütün bütün arkaya atmalı, doğrudan doğruya, Kur'ân'ın aydınlık tayfları altında; kalp ve vicdanının nurlu yolunda yürümelidir ki, aradığı aydınlığa ulaşabilsin. (Fasıldan Fasıla 2, 27)

Gülen, ibadetler içinde, onların başı ve dinin direğı olması hasebiyle namaza ayrı bir önem verir. Namazın, yukarıda daha önce geçen şartlarından ayrı olarak, bilhassa onun kılınış şekil ve niteliğine sık sık temas eden Fethullah Gülen, "namazda olsun, namaz haricinde olsun, gönlün her teli tıpkı bam teli

gibi ses vermeli. Bilhassa da namazda böyle olmalı. Sazların bir tane bam teli var, fakat gönlün her teli bam teli gibi olmalı" der ve şöyle devam eder:

"Öyle namaz kılmalı ki, herkesin namazı bir diğerine misal olsun ve secde, doyulmaz bir neşveye, duâlar, insana bıkkınlık vermeyen gıdaya; rükû ayrı bir edaya; kıraat de, dane dane canlı kelimeler armonisi halini alsın." (Fasıldan Fasıla 1, 92)

"Namazı dert edinmek lâzımdır. Kıyam, kıraat, rükû, sücûd vs. namazın şekillerinden ibarettir. Oysa asıl olan, muhteva ve ruhtur. Nasıl ki yeme-içme cismaniyetimiz için bir ihtiyaçtır, namaz da manevî hayatımız ve ruhumuz için bir gıdadır. Namaz, fıtratımızın bir gereği haline getirilmelidir. Ruh, gıdasını ancak bu şekilde kılınan bir namazdan alabilir" diyerek, yine aynı noktaya parmak basan Gülen, bu seviyede bir namaz kılabilmek için, şu hususlara dikkat çeker:

Namazları angarya kabilinden kılmamak gerekir. Muhbir-i Sadık, "Namazınızı veda namazı olarak kılın" buyuruyor. Size, "bir vakit namaz kılacak kadar ömrünüz kaldı" deseler, o namazı nasıl özene-bezene kılarırsınız. İşte her namazı böyle özene-bezene kılmalısınız. Evet "bu benim son namazım olabilir" mülâhazasıyla kılınan namaz veda namazıdır."

Namazda dikkat edilecek bir diğer husus, nasıl vücut geliştirme çalışmalarında kalbi yormamak için fikir dünyasından uzaklaşmak gereklidir, öyle de, ruhu geliştirmek için dünyevî düşünceleri devreden çıkarmak, bütünüyle kalp ve ruh insanı haline gelmek şarttır. Tabii, namazın dış şekillerini özenle yerine getirmek ile bu muhteva arasında sıkı bir münasebet olduğu da bir gerçek.

Bir başka husus da, namaz kılarken şartları hesaba katmamalıyız. Aslında şartların insanın namazına tesir edeceği muhakkaktır. Fakat bunu bile bile irademizle bu şartları aşmalı ve kalbi kemal noktasına yönlendirmeliyiz. Feyze, berekete en açık olduğumuz zamanlarda bile sadece O'nu mülâhaza etmeliyiz. Meselâ, Allah'la, aramıza girecek bir cezbe, bizi o anda Arş-ı Rahman'a ulaştıracak bile olsa hemen "Hayır Rabbim, ben bunu istemem, şu namaz kılanlardan birisi gibi olayım, yeter" diyebilmeliyiz.

Son bir husus da, herkesin namazı, içinde bulunduğu mertebe ve dereceye göre farklılık arzeder. Biz kılmış olduğumuz namazı, İmam-ı Rabbani'ye anlatsak, belki bize güler. Burada önemli olan nokta, bizim gibi avam için hakikî namaz mülâhazasını düşünme yolunu açmaktır. Bir zerre iken, kendini deryaya

salıverme ve damla iken derya olma... Bunun ötesinde de, Rabbim lûtfederse, şu anda mahiyetini, keyfiyetini dahi bilmediğimiz, ama dedikodusunu, nakilciliğini yaptığımız o mertebelere ulaştırılabileceğimizi yine O'nun rahmetinden bekleyebiliriz. (Fasıldan Fasıla 1, 99-101)

Namazla tevbe ve günahlardan kurtulma arasında içten bir bağ olduğunu belirten Fethullah Gülen, "Namaz, kamil manâda kılınırsa, günahları siler, temizler. Zira namazda tevbenin şuur haline gelmesi söz konusudur. Yani, insanın namazla bütünleşmesi ve bu bütünlük içinde Rabbin huzuruna gelmesi onda tevbe adına bir şuur mayalar. Yeter ki, namaz istenen ölçüler çerçevesinde eda edilmiş olsun" der. Ona göre namaz, aslında bizatihî ve yekpare tevbedir. Tevbe namazın bütün rükünlerine öyle sinmiştir ki, onu tevbeden ayrı mütalâa etmek âdeta imkânsızdır. Her tevbe elbet namaz değildir; fakat şuurla kılınmış her namaz, aynı zamanda bir tevbedir."

Namazın bizatihî tevbe olabilmesi için çok önemli bir noktaya dikkat çeken Fethullah Gülen, bu noktayı şöyle açıklar: "Cenâb-ı Hakk, dilerse her namazda günahları affedebilir. Ancak kul, günahının ızdırabını, 24 saat gönlünde duymalıdır ki, bu, o günahların affına ciddi bir davetiye olsun ve o gün işlenen günahlara mukabil, yine o gün dolu dolu tevbeyle geçsin ve kul, bu tevbenin kabulünü o günün bütün namazlarında arasın; arasın ve bulmaya çalışsın." (Fasıldan Fasıla 1, 162-63)

Gülen, "kalpler Allah'ın elindedir. O, istediği ve hikmeti gerektirdiği zaman, kalpleri, emrini yerine getirip zekâtını veren kimselere doğru yöneltir ve o insanın ticaretinde ciddi canlanmalar görülür. Bu Allah'ın, zekâtı verilen mala bahşettiği bereketten başka bir şey değildir" der ve bir âyeti delil olarak zikreder: "Allah, (cc) yüce beyanında meâlen: "İnsanların malları içinde, artması için verdiğiniz faiz, Allah katında artmaz. Fakat Allah'ın rızasını isteyerek verdiğiniz zekâta gelince, işte onu verenler, (sevap ve mallarını) kat kat artıranlardır" (Rûm/30: 39) buyurmak suretiyle, mallarını artırma düşüncesiyle faize yatıranların, gerçekte maksatlarının aksiyle tokat yediklerini; Allah'ın rızası istikametinde zekât ve sadaka verenlerin ise, daha fazlasıyla berekete nail olduklarını anlatmaktadır." (Fasıldan Fasıla 2, 286-87)

Zekâtın belli ölçülerde ve bir bakıma 'resmî' bir sadaka ve infak (kişinin, bilhassa malından Allah rızası için O'nun yolunda ve başkalarının yararına harcaması) olmasına mukabil, infakta herhangi bir sınır yoktur. Gülen, infakın önemine değinirken Peygamber Efendimiz'i bir "infak kahramanı" olarak misal

verir. "Hayatı boyunca bir 'infak kahramanı' olarak yaşayan İnsanlığın İftihar Tablosu (sav), kendisine peygamberlik geldiği dönemde hanımının servetiyle Mekke'nin en zengin kişilerinden biri iken, birkaç sene sonra Mekke'nin en fakirlerinden biri olmuştu. O, bir 'infak kahramanı' olarak sahip olduğu her şeyi Allah yolunda harcaııvermişti" diyen Gülen, daha sonra şöyle devam eder:

Allah (cc) yolunda vermeye alışan bir insan için, dünyada vermek kadar zevkli bir şey yoktur. Kendisini infakın hazlarına kaptırmış bir insan, aç-susuz ve harçlıksız kalsa da, bu kevser kaynağından ayrılmak istemez ve daima etrafında infak edebilecek bir şeyler araştırır-durur.

Ben, aile ve çevre itibarıyla hep cömertlik adına kahramanlıkların sergilendiğı bir zeminde yetiştim. Öyle ki, hayatımda âdeta hiç cimri tanımadım. Bir şeyi alıp saklayan insan olmadığım için de, verme deyince tir tir titreyen kimseleri veya mal biriktirip de infak etmeme gibi ruh haletinin ne olduğunu hiç anlayamadım. Cömertlik öyle bir haslettir ki, insan fâsık dahi olsa, onun vesilesiyle Cennet'e girebilir. Cennet'e girmek için, Cennet yolunda olmak gerekir. İnsanı ona götüreceğ yollardan biri de cömertliktir. (Fasıldan Fasıla 3, 47-8)

Namaz ve zekât gibi, oruç üzerinde de hassasiyetle duran Fethullah Gülen, "İnsanlarda ruh cesedin, ceset de ruhun rağıına gelişir. Ruhanî yönleri itibarıyla gelişmek isteyenler, mutlaka oruç tutmalıdırlar. Bunu şöyle de ifade edebiliriz: Oruç tutmayanlar, cesetlerinin altında kalır ve hiçbir zaman tam olarak ruhanî olgunluğına ulaşamazlar" der. Orucun manevî tekâmül adına nefsi gemleyen çok önemli bir dinamik olduğuna parmak basan Gülen için oruç, vefa duygusunun tezahür ettiğı en güzel bir ibadettir. Zira oruç, Allah ile kul arasında yapılmış bir sözleşmedir. Kul, belirli zaman dilimlerinde, belirli şeylerden vazgeçer ve bu hareketleriyle, sözünde vefalı olduğunu gösterir. Aynı zamanda insan, tuttuğı oruçlarla vefa duygusunu öyle geliştirir ki, vefa onun ayrılmaz bir parçası haline gelir. Bu durumu kazanan kimse, içtimaî, ailevî ve ferdî hayatında zamanla âdeta bir vefa âbidesi mertebesine yükselir.

Hemen her dinde riyazetin, yani az yeme, az içme, az konuşma ve ay uyumanın bulunduğunu hatırlatan Gülen, orucun böyle bir riyazet görevi yaptığını da belirtir. Ona göre, midede fani olan ve tamamen ceset kesilen ve her zaman, her yerde midesini düşünen bir insanda temiz bir ruh ve saf bir kalbin bulunmasına ihtimal verilemez. Dolayısıyla oruç, bir manâda ruhun riyazeti ve cesedin perhizi olarak, vicdanda insanî güzellikler ve faziletlere

kaynaklık eder. O, insana hem nimetin değerini hatırlatır, hem onun içinde şükür duygularını geliştirir, hem de aynı ölçüde nimet sahibi olmayanlara karşı kalpte merhamet ve yardım duyguları uyarır. Kısaca oruç, insanı gerçek insan yapan en önemli dinamiklerden biridir. (Fasıldan Fasıla 2, 35-6)

Ona göre, insan, bütün düşünce ve davranışlarında olduğu gibi, ibadetlerinde de sürekli murakabe ve muhasebe içinde bulunmalı, kendini ve niyetini devamlı kontrol ve dolayısıyla yapması gerekip de yaptıkları gibi, terk etmesi gerekip de terk ettiklerini de aynı şekilde düşünerek terk etmelidir. Gülen, "O bakımdan" der ve devam eder: "en iyi, belki en kabule şayan gördüğümüz amellerimizde dahi bir bit yeniğı olabileceğini nazara almalıyız. Kimsenin olmadığı, kimsenin sizi görmediğı bir yerde tek başınıza yaşıyor, her gece kalkıp 100 rekat namaz kılıyor, başınız secdede, Rabbin huzurunda gözyaşı döküyorsunuz; evet bunda bile bir bit yeniğı olabilir. Belki de, içinde, 'bu yaptığım, geç de olsa bir gün duyulur' mülâhazası; şimdi ben yapayım da, bir gün bundan haberdar olup, bahsedenler çıkar düşüncesi olabilir. Eğer bu derece bir murakabe yoksa, insan her zaman için yanılabılır. Evet, en yanılmayacağınızı zannettiğiniz yerde bile yanılabılırsınız. Kulluk, bir manâda sürekli iç münakaşa, insanın kendisiyle, nefsiyle olan kavgasıyla gerçek derinliğini bulur. Ubûdiyet, ubûdet, üzerinden sürekli geçilen işlek bir yolu ağır paletlerle bastırma ve düzeltme, sonra gelip yeniden bastırma ve düzeltme, sonra yeniden, sonra yeniden... hiç durmamacasına bastırma ve düzeltme demektir."

Gülen, bu noktada çok önemli bir konuya dikkat çeker ve herkesin, kendi yaptıkları, kendi ibadetleri hakkında böylesine titiz olmakla birlikte, başkalarıyla ilgili olarak aynı şekilde düşünüp, onlar hakkında kötü zanda bulunmasının doğru olmadığını özellikle vurgular ve şöyle der: "Eğer başkaları hakkında aynı şekilde düşünülür, onların ibadetlerinde nefsin payı olabileceğı gibi bir sû-i zanna gidilirse, Allah korusun, bu da öldürücü bir zehir ve korkunç bir yanıлма demektir. İhtimal başkaları, sizin yakalamaya, avlamaya çalıştığınızı çoktan yakalayıp, avlamışlardır da, sizin haberiniz yoktur." (Ünal, 2001, 188-89)

İhlâs, Söz-Davranış Bütünlüğü ve Selim Kalp

Fethullah Gülen'in en çok hatırlatma ve uyarıda bulunduğu husus, riya ve riyadan kurtulmadır. "Başlangıçta herkesin riyaya düşebileceğı, kulluk kapısından riya ile girileceğı söylenir. Fakat kulluk, riya ile devam etmez; kul, ihlas yolunda mesafe kat ettikçe riyayı bırakır ve tam ihlâsa erdiğinde, artık onda riyanın eseri kalmaz" diyen Gülen'in üzerinde, konu hakkında çok büyük

ve derin hassasiyet gösteren Muhasibî ve İmam-ı Gazzalî'nin izlerini görmemek mümkün değildir.

Gülen, riya ve riyadan kurtulma adına şunları kaydeder:

Riyanı tanımadan, riyanın ne demek olduğunu anlamadan insanın içine ihlâs elde etme gayreti doğmaz. Riya yapıyor da hiç farkında değilse, o zaman ihlâsa hiç ulaşamaz. Halbuki, riya ile ilgili yazılan ve söylenenlere baktığımızda, çoğu davranışlarımıza riyanın nasıl da sindiğini, ama biz farkına varamadığımızı anlarız. İnsan, ihlâsa ulaşmak için uğraşırken riyanı tanır. Nasıl nefsin bilinmesi Allah marifetine ve Allah'ı tanımaya açılan bir kapıdır; Sokrates'in "kendini tanı" tenbihi, ehl-i tasavvufun, "Nefsini bilen, Rabbini bilir" şeklinde hadis diye rivayet ettikleri söz bu gerçeği ifade etmektedir; bunun gibi, insan da, ihlâsı yakalamaya çalışırken riyanı tanır, o kapıdan girer ve adım adım, kademe kademe ihlâsa ulaşır. İnsan, yaptığı şeyleri belki de başta suni olarak yapar; manâsını, muhtevasını ve derinliğini kavramadan, sırf emrin gereği olduğu için yapar. Hattâ bu hususta emr-i Nebevî bile vardır. Meselâ, Efendimiz (sav), "Kur'ân okurken ağlayın; ağlayamazsanız, kendinizi ağlamaya zorlayın" buyurmaktadır. Çünkü bu ağlama, zamanla tabiat haline gelir ve artık o kimse, duyulup duygulanılması gerekli hususlar karşısında hissiz, duygusuz, alâkasız kalamaz. Demek oluyor ki, başlangıçta riya diye yorumlayabileceğimiz bazı tavırlar tabîi görülebilir, görülmelidir de. Fakat insan, bilâhare, ister Cenab-ı Hakk'ın (cc) Zât, sıfât ve esmâsı adına belli bir marifet ufkuna ulaştığından olsun, isterse başka sebep ve mülâhazalarla olsun, artık kendini kontrol altına alır ve kapıda vize gösterme bulunma sayılabilecek davranışları bütün bütün bırakır ve halisane tavırlara girer; girer ve artık o, bir ihlâs yolcusudur; hep arar, bulduğunu az görür yine arar; daha daha arar.. bu şekilde hayatının sonuna kadar belki 50 ihlâs mertebesinde geçer ama, yine de "ihlâs" der, kıvrılır. Zaman olur, o hale gelir ki, artık onun bütün duası ihlâstır; "Allahım, ne olur ihlâs" der; "ihlâs" der yatar, "ihlâs" der kalkar; öyle ki, daha başka çok önemli şeyler ister; ama arada yine ihlâs demezse, döner, yine "ihlâs" der. Nasıl gökkuşağının altından geçeyim diye yürüdükçe, koştukça o sizden uzaklaşır, aynen onun gibi, ihlâslı kulluk da işte böyle vaslına erilmez bir sevdadır, insanı arkasından koşturur durur. Allah, bizi bu koşudan geri bırakmasın. (a.g.e. 189-90,)

İhlâs, insanın her yaptığını Allah için yapması demektir. Bunun ilk mertebesi, ibadetlerde, Allah için hizmet etmede, başkasının görüyor olmasını nazara almadan, sadece Allah'ın hoşnutluğunu düşünmek, yapılanı O emrettiği için

yapmaktır. A'zamî mertebesi ise, insanların kendisi hakkında ne düşündüğünü hiç mi hiç hesaba katmamaktır. Meselâ, bir mertebede, insanların sizi teheccüdde veya Pazartesi-Perşembe orucunda görmesinden rahatsızlık duyabilirsiniz; ama nihaî mertebede, insanların sizi görüp görmemesi, ne yaptığınızı bilip bilmemesi sizi hiç alâkadar etmez ve bu türden mülâhazalar aklınıza bile gelmez. Bu, Allah'ın rızasında fâni olmanın ifadesidir. İnsan, her zaman bu mertebede bir ihlâsa muvaffak olamayabilir. Meselâ, iman hakikatlarının neşri için ölesiye çalışabilir; fakat bir yandan bunu yaparken, bir yandan da, "arkadaşlarım niye bu işte bana destek olmuyor?" gibi düşünceler de taşıyabilir. Halbuki önemli olan, insanın üzerine düşen vazifeyi hakkıyla yerine getirip, ötesinde hiçbir şeyle meşgul olmamaktır. (a.g.e. 160)

Gülen, asrımızın, bir açıdan âdeta riya asrı olduğuna dikkat çeker ve "dünya yaratıldığı günden bu yana, çağımızda görüldüğü ölçüde mürâilik olmamıştır. Çünkü, günümüzde riyaya sevk eden faktörler pek çok: gurur gibi, kendini beğenme gibi, kibir gibi hususlar bunlardandır. Bazısı kalemiyle, bazısı düşüncesiyle, bazısı çok kitap karıştırmasıyla, bazısı bibliyografyadan haberdar olmasıyla, bazısı çok kişi tanımakla vb., herkes, bir sebeple riyaya girebilir. Bunlardan ayrı olarak, ödülleri, plaketler, alkışlar, övgüler, yarışlar, maratonlar; millî gururlar, şahsî gururlar, cemaat gururları... Bir başka sahada, ikramlar, kerametler, keşifler, intak-ı bilhaklar, hiss-i kablel-vukular... daha neler neler. O kadar ki, Allah'ı hiç hesaba katan yok gibi; her muvaffakiyet insana veriliyor ve insan, kendine ait olmayan bir sürü "mağsup (gasbedilmiş)" zaferle gurur duyuyor" der. Sonra da şu ikazı yapar: "Aslında, her riyakâr fiil, her riyakâr söz bir yalandır. Allah, ihsan yağdırıyor; insanlar ise, Allah'ın ihsanlarını Allah'a ulaşma adına kullanacaklarına, kendilerine mal ederek, onları Allah ile aralarında perde yapıyorlar.. Hayır, kabiliyet ve başarı adına neye sahipsek, hepsi Allah'tan. Fakat gel gör ki, nankör ve bencil insan, bütün bunları Allah'ı unutmaya vesile yapıyor. Oysa insan, en küçük bir nimette bile, başı dönmüş mevlevî gibi cezbeye kapılıp dönmeli, "Allah'ım Sen'den, Allah'ım Sen'den" demelidir."

Fethullah Gülen, gerçek manâda ihlâs adına ölçüler ortaya koyar ve şunları kaydeder:

Riyayı fark etmede bazı emarelerden söz edilebilir. Meselâ, bir insan vardır: diliyle, irfanıyla, konuşmasıyla, tavrıyla mütevazî görünür, fakat kendinden aşağıda gördüğü kimselerin yanında, bir de bakarsınız, hemen çalır geçer. Demek ki o, gerçekten mütevazî değildir; sadece, kendinden yüksek birinin

yanında yerlere kadar eğilmektedir. İhlâs, kalbin Allah ile irtibatıdır; bu da, kendini ancak gayb hali ile şehadet hali arasındaki muvafakatla gösterir. Gece, hattâ yatakta bile ne ölçüde Allah ile birlikte iseniz; yatakta iken bile aklınıza geldiğinde ayaklarınızı toplayabiliyorsanız; yani gündüzünüz ve geceniz aynı ise, ihlâslı sayılabilirsiniz.

İhlâs, insanın her yaptığı için Allah için yapması demektir. Bunun ilk mertebesi, ibadetlerde, Allah için hizmet etmede, başkasının görüyor olmasını nazara almadan, sadece Allah'ın hoşnutluğunu düşünmek, yapılanı O emrettiği için yapmaktır. A'zamî mertebesi ise, insanların kendisi hakkında ne düşündüğünü hiç mi hiç hesaba katmamaktır.

İnsan, kendi içinde sürekli bir mücadele yaşamalıdır ki, canlı kalabilsin. Bu mücadele bittiği anda insan da bitmiştir. Şayet içinde, nefisinizle şu veya bu şekilde olan mücadeleniz devam ediyorsa, bu, bir hayat emaresidir. Evet, tıpkı vücudun, hastalık yapan bakteri veya virüslere karşı hararetinin yükselmesi gibi bir şeydir bu. Hararet varsa, vücutta hareket ve dolayısıyla hayat var demektir. (a.g.e. 189-92)

Sağlam bir kalp hayatı adına Gülen'in önemle üzerinde durduğu bir diğer önemli husus, söz-hareket bütünlüğüdür. O, Peygamber Efendimiz'in (sav), ümmeti hakkında en çok korktuğu şeyin âlimin nifakı ve münafığın demagojisi" olduğunu hatırlatarak, şöyle der: "Müslüman, diyalektik yapmaz; o, hareket ve davranışlarıyla bir kitap olmaya çalışır, Allah Rasûlü (sav) ve O'nun raşid halifeleri, hiçbir zaman süslü sözler söyleme yolunda gitmemiş, bilakis davranışlarıyla etraflarına örnek olmaya çalışmışlardır. Söz-amel bütünlüğünün bir diğer boyutu, başlangıç-son birliğini sağlayabilmektir. Bundan kastım şudur. Efendimiz (sav), başlangıçtaki kudsî ve mütevacî tavrını hayatı boyunca hiç değiştirmemiştir. Efendimiz böyleydi de, ashabı farklı mıydı? Asla! Ömer, Sasani İmparatorluğu'nu yerle bir ettiğinde, halâ nefsi murakabe ve muhasebe adına mezarlıkta yatıyor, yamalı elbiseler giyiyordu. Ebû Ubeyde, onbinleri aşan dev bir ordunun kumandanıydı ama, askerleri ile beraber hep aynı çadırda geceliyordu. Evet, kudsî bir davaya gönül vermiş olanlar, bu dava sebebiyle mazhar oldukları teveccühü istismar etmemeli; davadan istifadeyle bahçelerine bir ağaç dikmeyi bile ihanet saymalıdırlar. Tıpkı Allah Rasûlü ve O'nun şanlı ashabı gibi, mebd-e-münteha (başlangıç-son) bütünlüğü içinde, dünyaya geldikleri gibi gitmelidirler." (Fasıldan Fasıla 1, 59-60)

Fethullah Gülen, sağlıklı bir manevî hayat adına kalbin selim olması üzerinde

de durur. Selim kalbi düdüklü tencere misali ile anlatan Gülen, "nasıl düdüklü tencere patlayıncaya kadar dışarıya hiçbir şey sızdırmaz, aynen öyle de, selim kalp de budur veya öyle olmalıdır. Zaten rahmetle içli-dışlı olma, herkes hakkında iyi düşünme, insanı ister istemez bu kalıba koyar. Yeter ki, biz o yolda olalım" der ve ardından da her zamanki hatırlatmalarından birini daha yapar: "İnsan, başkalarının kusurunu hiç görmemelidir. Çok defa ifade ettiğimiz gibi, kendi nefsi adına savcı, başkaları adına bir avukat gibi davranmalıdır. İlâhî ahlâka bakın ki, Kendisini inkâr edenlere bile, her şeylerine rağmen yaşamak hakkı veriyor ve rızıklarını da gönderiyor. Yine Âhiret'te adaletin tecellî şekline bakın ki, sevapları ağır basan insanı günahlarına rağmen affediyor. İşte, 'İlahî ahlâk ile ahlâkının' felsefesinden hareketle, etrafımızdakilerin hep böyle iyi yanlarını görmeli, kötü yanlarını - eğer varsa - görmemeye kararlı olmalıyız ki, ancak bu sayede selim kalbi kazanabiliriz. Unutmayalım, kalbin selim olması, hiç de hafife alınacak bir mesele değildir. Kur'ân, şu veciz âyetiyle bunu ne de güzel ifade eder: 'O gün, ne mal fayda verir, ne de evlad. Ancak Allah'a selim kalb ile gelenler (müstesna) (Şuarâ/26: 88-9.)'" (Fasıldan Fasıla 1, 64)

İrtidattan Korunma ve Âkıbet Endişesi

Fethullah Gülen, insanın daima âkıbet, yani son nefeste imanla gidip gidememe endişesi taşıması gerektiğini de sürekli hatırlatır. Bu hatırlatma, genel manâda herkesi içine aldığı gibi, özellikle Müslümanların irtidada karşı korunmasını hedef almaktadır. Bu bakımdan, meselâ şöyle der o: "Ulû'l-azm peygamberlerin hemen hepsinin ashâbından irtidat edenler çıkmıştır. Meselâ, Hz. Mûsâ'nın ashabından Samirî ve Hz. İsa'nın havârililerinden biri (Yahuda?); kâinatın iftihar tablosu Hz. Muhammed'i (sav) görmüş olanlar içinde de irtidat edenler çıkmıştır. Geçmişte peygamberlerle aynı atmosferi paylaşmış insanlar arasında dahi irtidat vaki olursa, huzurda bulunmanın tadına erememiş ve nebevî 'sıbga' (boya) ile boyanamamış bugünkü insanlarda irtidatın olmayacağı düşünülemez. Bu bakımdan, herkes âkıbetinden endişe etmeli. Hz. Ebû Hüreyre'nin akıbet endişesiyle nasıl iki büklüm olduğunu, onun şu sözlerinde müşahede etmek mümkündür. 'Bir gün üç kişi oturuyorduk. Allah Rasûlü yanıma geldi ve 'Cehennemde içinizden birinin dişi bana Uhud Dağı kadar görünüyor' buyurdu. Derken birimiz şehid oldu ve iki kişi kaldık. Ben çok endişe ediyordum ve Rasûlullah'ın haber verdiği kişi ben olurum diye korkuyordum. Nihayet, diğeri de Yemâme'de (yalancı peygamber) Müseyleme'nin saflarında can verince Rabbime çok hamdettim.' Evet, Allah Rasûlü için 'halîlim (dostum)' ifadesini kullanacak kadar O'na yakınlık hisseden Hz. Ebû Hüreyre âkıbetinden

bu denli korkarsa, bizim nasıl davranmamız gerektiğini varın siz hesap edin!" (Fasıldan Fasıla 1, 105)

Gerçek Kulluk ve Sağlam Kalp Hayatı Adına Muhasebe-Murakabe Ölçüleri

Fethullah Gülen, gerçek kulluğa ve kalp hayatına ulaşma ve onu koruma adına bir takım muhasebe örnekleri ve şaşmaz-şaşırtmaz ölçüler de sunar ki, bunlardan bazıları şunlardır:

Hz. Ömer, iki katlı ev yaptıran birine, "Ölüm sana daha yakın" demişti.

Bu sözün bize anlattığı nedir? Çok da objektif olmayan değerlendirmelerde bulunacak olursak:

İnsan, (dünyada Allah için ve O'nun yolunda harcamak, bir de kendisinin ve sorumluluğu altında bulunan kimselerin nafakasını temin etmek için kazanmakla birlikte, dünyaya kalbini vermemeli ve) zarurî ihtiyaçlarından fazla herhangi bir şeyi elinde tutmamalı.

Zarurî ihtiyaçlarımızdan arta kalan mal, para, neyimiz varsa, sadaka olarak sadaka olarak harcanmalı.

Sıcak bir havada bulduğumuz gölgeye varıncaya kadar, her nimetin kadrini bilmeli ve getirdiği sorumluluğun şuurunda olmalı. Faydalandığımız her nimet, aynı zamanda bizi uyaran bir tokat gibi ensemize inmeli.

İnsan, dünyaya bir defa gelir ve yerine getirmesi gereken vazifeler için kendisine bir defa fırsat verilir. İşte bu biricik fırsatta o ya kazanacak, ya da kaybedecektir. Bir kere de bu fırsat elden gitti mi, artık ne 'keşke'lerin faydası olacaktır, ne de geri dönüş arzularının.. (a.g.e., 118-19)

Gülen, insanın kendisini kontrol manâsında bir başka muhasebe örneği olarak, şunları ifade eder:

İbadetleri samimi olarak yapmak.

Allah'a karşı yaptığımız ibadetlerin en şuurlusunu bile eksik bulmak.

İnsanlar karşısında kendimizi hor ve hakir görmek; hem o kadar hor ve hakir görmek ki, sadece kâfir olmadığımızdan dolayı oturup kalkıp, Allah'a şükretmek.

Güzel konuşan ve zâhiren iyi bir yaşantısı olanlar umumiyetle halk nazarında hüsn-ü zanna mazhar olurlar. Bu durumlarda insanın, kendini bir şey

olmadığına inandırması çok önemlidir. Aksi takdirde insan, kendini bir şey oldum zannedebilir ki, bu da büyük bir tehlike demektir. Büyük veliler bile bu konuda hep korkmuş ve titremişlerdir. İnsan Hz. Şuayb gibi hutbe verse bile, kendi iç mülâhazası şöyle olmalıdır: "Lâfızperestlik yaptım; insanları kelimelerle, cümlelerle aldattım." (a.g.e., 132)

Yine, muhasebe adına Gülen'in verdiği bir diğer ölçü de şudur:

İnsan her zaman gurur ve kibir esintilerine karşı duyarlı olmalı ve devamlı murakabe, muhasebe ile nefsini ezmesini bilmelidir. Zannediyorum bunun en kestirme yolu da, mazhar olunan bütün iyiliklerin Allah'tan geldiğini kabul, tasdik, itiraf ve ilan etmektir. Yoksa gurur, kibir ve kendini beğenme gibi hastalıklar bünyeye yerleşir ve bir daha da onları yerleştikleri yerden söküp atmak mümkün olmaz.

İnsan, kuru üzüm çubuğuna benzer. Nasıl ki o kuru çubuğun üzümler üzerinde bir hak iddiası söz konusu değildir, öyle de insan, kendindeki meziyetleri sahiplenemez ve bunların kendisinden kaynaklandığını iddia edemez.

Gurur, kendini bulamamış küçük insanlara âit bir boşluktur. Cemiyet hayatında herkesin görünmek istediği bir pencere vardır. Boyu kısalar görünmek için ayak parmaklarının ucuna doğrularak uzun görünmeye çalışırlar ki, bu durum, esasen onların kısığını ele verir. Boyu uzunlara gelince, onlar da görünmemek için iki büklüm olurlar. Bu itibarla tevazu, bir büyüklük emaresi, büyüklenme de küçüklük emaresi sayılmıştır. Evet, büyüklerde büyüklüğün işareti küçük görünmek, küçüklerde küçüklüğün işareti de büyük görünmektir.

Basit insanlarda kompleks olur. Zaten büyüklenme de bunun bir tezahürüdür. Halbuki inanan insanlarda aşağılık duygusu olmamalı. Aslında, bunca İlâhî lütuflarla serfiraz mü'minde niçin aşağılık duygusu olsun ki?. Evet, bir kere o, kendini idrak seviyesinde bir insandır. İkincisi, iman gibi bir cevhere sahiptir. Üçüncüsü, eğer yapabiliyorsa, iman ve Kur'ân hizmetinde kendine düşen önemli misyonu vardır. Bütün bu meziyetlerle taltif edilmiş bir insanda aşağılık duygusu olamaz ve olmamalı. Öyleyse kibir, gurur ve kendini beğenmişlik gibi kötü duygular da onda olmamalı. (Fasıldan Fasıla 2, 65-6)

Geceler ve Gözyaşları

Sürekli istiğfar ve sürekli dua ile birlikte, belki tarihte az nefis terbiyecisinin durduğu ölçüde bilhassa gecelerde teheccüd ve gözyaşı üzerinde duran

Fethullah Gülen, gözyaşlarından söz ederken, "heybet, korku, saygı ve sevgi gibi insanı duygulandıran, gönül tasını yakan ve kalpten sefil arzuları sıyırıp atan, ulvî hislerin çepeçevre ruhu sardığı ânın beyanıdır gözyaşları... Bulut bulut yükselip, Hakk rahmetinin eteklerinde dudak gezdiren, bu fânî âlemin bekaya mazhar pırlantalarıdır gözyaşları... Eserinde esrarını izlemek; buldukça aramaya istek kazanmak ve Yunus diliyle "Deryada mâhî (balık) ile, sahrada âhû (ceylan) ile" O'nu anmak, inlemek... Her yerde O'nun haberini sormak ve sonra çözülen her düğüm karşısında buzlar gibi erimek... Sel olup çağılamak, başını taştan taş vurup ağlamak... Tıpkı Yunus gibi, Celâleddin-i Rumî gibi, devrin büyük dertlisi gibi yanmak, kavrulmak... Hangi saadet bundan daha tatlı, hangi haz bundan daha içten olabilir?" der. Sonra da, gözyaşının değerini ifade adına, Muhammed İkbal'in bir yüksek toplulukta, ruhların huzurunda, Nebîler Sultanı'na, "en muteber hediye" deyip, bir bardak şehid kanı, Trablusgarp'ta akan Müslüman-Türk askerinin kanını takdim etmesini anlatır ve ekler: "Ben, gökler ötesi o âlî meclise çağrılıydım, günahına ağlamış kimselerin gözyaşlarını alır götürürdüm. 'Ağla ey gözlerim, gülmezem ayruk/Dost iline varup, gelmezem ayruk.' Kavuşmak için ağlamak ve kavuşmuş olmaktan ötürü ağlamak... Bu ağlayış, bir yetimin, bir ümitsizin ağlayışı da değil... Bu ağlayış, tam bilemeden, öze eremeden veya visalin neşesinden, huzurun heybetinden doğup gelen bir ağlayıştır. Sonunda rahmetin tebessümü olduğu için de, tatlıdır. Ve yine bu ağlayış, bulup bildiğini buldurma ve bildirme yolunda olduğu için de hüsransızdır. 'Sular gibi çağlasan/Eyyûb gibi ağlasan/Ciğergâhı dağlasan/Ahvalini sormaz mı?'" (Sızıntı, Eylül 1979)

Gözyaşları üzerinde, sadece birkaç makaleyle değil, pek çok sohbetinde ısrarla duran Fethullah Gülen, denebilir ki, aşk, ızdırap, hasret, ümit ve çilesini, bilhassa uyku bilmez gecelerinde Allah'ın huzurunda gözyaşlarıyla ifade eden ve kalabalıklar içinde kimsesizliğini "Kimsesizler Kimsesi"nin ünsiyetiyle gidermeye çalışan bir gariptir. O, mecaz, kinaye, cinas ve tevriye sanatlarıyla ancak yazılarında boşaltabildiği içinin kıvrımlarında geceyi şöyle tasvir eder:

Dört bir yanda mısıldayan suları, yer yer ışıldayan lambaları, gelip gelip ruhları saran hülyaları ve tohumlar gibi hülyaların bağına saçılan inanç, azim, ümit ve güzellik duygularıyla, şiir ve sanatın bütün unsurlarını toplayarak hatıralarda silinmez birer edaya ulaşan geceler, göğün renklerinin, suların seslerinin, kuş çığlıklarının akıp akıp ruhlara dolduğu, hayat ve varlığın daha bir muammalaştığı, derinleştiği bir sır âlemidirler âdeta... Işık, Varlık, Hayat ve Kudret Eli'nin tabiatın çehresine saçtığı daha binlerce güzellik, birer tohum gibi

gecenin bağrında uyanır, gecenin derinliklerinde mayalanır, gecenin memelerinden eme eme büyür, gelişir ve ortaya çıkar. Bence, hayatın asıl mûsikîsi hep gecelerde bestelenir, gecelerde söylenir, gecelerin hüznünlü saatlerinde tonunu bulur ve karanlığın ışığı sardığı anlardaki en mevhum manzaralardan, bu manzaraların meydana getirdiğı hayalleşmiş şekillerden doğar.

Yıllar var ki, bu millet hep böyle bir gece yaşadı. Ruhlara üflediğı kederi, tasasıyla; gönüllere ilham ettiğı ümidi, azmi ve sevinciyle böyle bir gece... Bazıları onda, sadece karanlık gördü, kapkaranlık düşündü; geceye yenildi ve elendi. Bazıları, duyup dinleyeceği sesleri, görüp seyredeceğı manzaraları bir tarafa bırakıp, dikenler arasında saksagan sesleriyle meşgul ola ola ömrünü tüketti. Bazıları da, gecenin o derin ve mahrem fısıltılarıyla ruhuna seslenmesini, bütün ruhlara hitap etmesini, bütün insanî hisleri Ezel'in o mehabetli mesajlarıyla uyarmasını bildi ve gecesini Cennet'in gündüzlerine çevirdi. Bu bahtiyar gönüller, bir taraftan ihtiyaçları, arzuları, hatta hayallere akseden istekleri görüp gözetirken, diğeryandan da, buna karşı koyan karanlık ruhları, içine düştükleri his dünyasında zapt u rapt altına almak, menfî akım ve direnmeleri tesirsiz hale getirmek.. hiç olmazsa, değışik buudlardaki düşmanlıkları yumuşatmakla ruhlarının gücü, imanlarının derinliğı ölçüsünde herkese aydınlık gelecekten besteler sunmağı çalıştılar.

Evet, gece, muzdarip ve çilekeşlerin, ızdıraplarını, içinde besteleyip, gönül mizmarıyla seslendirdikleri, öylesine muhteşem, öylesine sırlı bir konservatuardır ki, içinden yükselen sesler, bir solukta gök kubbeyi deler, tâ ötelere geçer. Ama ne gariptir ki, gecenin örtüsüne bürünenlerin pek çoğı ne bu sesi duyar, ne de etrafında olup bitenlerden bir şey anlar... Duyup anlamaz; zira, onların nazarları vefasız, niyetleri ölü, düşünceleri eğri, kanaatleri de çarpıktır. Varlığı duyup hissetmek, ona ait güzel ses ve güzel manzaraların gözleri, gönülleri doldurup ruhlarına nüfuz etmesine, eşyayı tanıyıp onunla bütünleşmeye, kalbin kadirşinas ölçüleriyle her şeyi kurcalamaya, daima uyanık ve duyarlı olmaya bağlıdır. Bu âşina ve duyarlı ruhlr, akan çaydan esen yele, yağın yağmurdan hışırdayan ağaç yapraklarına, gözlerin içine giren minik ışık hüzmelerinden semanın derinliklerindeki dev ışık kaynaklarına kadar her şeyi derin bir tecessüsle takip eder; varlığın ifade ettiğı manâları avlamaya çalışır; elde ettiğı hakikatları vicdanın aydınlık ikliminde değıerlendirir, derken bu aydınlık yolda yeni yeni düşünce buudlarıyla yeni yeni dünyalara uyanır ve Cennet zevklerine denk hazlara ulaşırlar. Bunların nazarında bütün varlık,

manâlarla, hislerle taşkın, söyleyen, anlatan, coşturan bir lisan olduğundan, gece olmuş, gündüz olmuş, karanlık olmuş, aydınlık olmuş farketmez... (Sızıntı, Ekim 1988)

Günahlardan Korunma

İnsanın manevî hayatında günahlardan korunma ve kazanılan seviyeyi koruyup daha ileri basamaklara tırmanma çok önemlidir. Fethullah Gülen, bu konularda da sık sık hatırlatmalarda ve tavsiyelerde bulunur. Meselâ, günahlardan korunma konusunda, günümüzde iyi bir Müslüman olarak yaşamanın zorluğuna, bir hadis-i şeriften hareketle, hattâ avuçta kor taşımak, alevden bir zemin üzerinde yürümek veya kandan irinden deryaları geçmek ölçüsünde zor olduğuna dikkat çeker. Çünkü, ona göre, bir yandan mahiyetimizde bulunan gizli hevesler, nefsanîlik ve cismanîlik akrep gibi kuyruğunu kaldırmış bizi sokmaya çalışırken, bir yandan da mevcut ortam, bütün bu olumsuzlukları beslemektedir. Fakat, bu noktada bir müjde de veren Gülen, "mağrem ölçüsünde mağnem, yani külfet ölçüsünde nimet esasına göre, bunca zorlukların bize kazandıracağı avantajları düşünerek de tesellî oluyor, hattâ bir cihette seviniyoruz. Çünkü bu zorluğu atlatabildiğimiz zaman, kazancımız da o oranda büyük olacaktır" der. Sonra da, günahlardan korunma adına özetle şu tavsiyelerde bulunur:

Böyle her şeyiyle kaypak ve zararlı bir zeminde, mayınlı bir tarlada veya amansız bir düşman beldesinde nasıl hareket edilmesi gerekiyorsa, aynı dikkatle hareket etmek gerekir.

Günah dolu ortama çıkmadan önce, kalp ve hisler bir defa daha kontrol edilmeli, beslenmeli, iç muhasebe yapılmalı ve günaha karşı metafizik gerilime geçilmelidir.

Asla yalnız kalmamalı, bilhassa günah ortamlarında, bizi gözetecek ve nasihatlarıyla ruh dünyamızı ayakta tutacak bir arkadaş veya birkaç arkadaşla beraber olunmalıdır.

Yanımızda daima, - kitap, dergi, evrad-ezkâr mecmuası gibi - bizi günaha girmekten koruyacak bir sütte, bir malzeme bulunmalıdır.

İşlenen her günah ve hata karşısında hemen pişman olup tevbeye koşulmalı ve günahın bir saniye bile kalmasına imkân tanınmamalıdır. Tevbede gecikme, ruhun o nisbette kararmasına sebep olur ve o esnada daha başka günahlara girme yolları kolaylaşır. "Gündüzün iki tarafında (sabah, öğle ve ikindi), gecenin

de yakın saatlerinde (akşam ve yatsı) namaz kıl. Çünkü iyilikler kötülükleri (günahları) giderir. Bu, öğüt almak isteyenlere (güzel bir) hatırlatmadır" (Hûd/11: 114) buyurulmaktadır.

Berzah âleminin ışığı durumundaki teheccüde kalkmak, uykunun en tatlı olduğu o anda Rabb'e münacata koşmak, işlenen hata ve günahları en kısa zamanda temizleyici birer faktör olarak değerlendirilmelidir. Korku ve reca ile dopdolu bir gönlün gecenin yarısında O'na samimi yalvarış ve yakarışları, Cenab-ı Hakk tarafından muhakkak hüsn-ü kabûl görecektir.

Her biri bir dönemeç başı gibi duran namaz vakitlerinde O'na kulluk ve O'nun karşısında bel kırıp boyun bükme, iki vakit arasındaki hata ve sürçmelerimizi affettirirken, nafile ibadetlerle de O'nun rızasını kazanmaya gayret etmeliyiz. Evet, bir taraftan etrafımız günahlarla sarılı hazin halimiz, diğer taraftan bu hazin hali bertaraf edebilecek çapta bir kısım avantajlarla donatılmış durumdayız. Sahâbînin haline çok benzeyen bu manzaramızla, onlara yaklaşma fırsatını da aynı zamanda elimizde tutuyoruz. Bu fırsatı iyi değerlendirmeliyiz. (Asrın Getirdiği Tereddütler 3, 75-80)

Ülfet Karşısında Metafizik Gerilimi Muhafaza Etme

Bu şekilde günahlardan korunma konusunda tavsiyelerde bulunan Fethullah Gülen, gerek manevî hayatı, gerek kalp diriliğini, gerekse hem bu hayat ve dirilik, hem de aksiyon adına metafizik gerilimi koruyabilmek ve her gün tekrarlanan ibadet, davranış ve yeknesak hayat biçimiyle ülfete, kanıksamaya düşmemek için de bir takım önemli tavsiyelerde bulunur. Önce, ülfet konusunda oldukça önemli bir açıklama yapan Gülen, şunları kaydeder: "Ülfet, insanın bir şeye karşı alışkanlık peyda etmesi, sağında, solunda, önünde ve arkasında gördüğü çok orijinal ve harika şeylere karşı lâkayt ve alâkasız kalması demektir. Bir mesele ilk duyulduğunda canlıdır ve alâka uyarıcıdır; fakat bir müddet geçtikten sonra, kafamızda sadece donuk hatları ve kalıplarıyla bir hikâye olarak kalıverir. Kalıverir de, ruhumuzdaki ilk dalgalanmalar, heyecan dalgaları, kalp yumuşamaları ve hattâ göz yaşarmaları artık birer hayal olur ve çok ciddî meseleler sadece birer formül olarak ifa edilmeye başlanır. Ruha bir kuruluk, bir hamlık ve kabukta dolaşma hakim olur; öyle ki artık kalpler, kaskatı hale gelir ve insan da vurdumduymaz olur."

Fethullah Gülen, bu açıklamanın ardından, sadece Allah rızası için din, ülke, millet ve insanlık adına hizmetlerin ülfete karşı önemli bir koruyucu olduğuna dikkati çekerek, insanın sürekli hizmetle beklenmedik İlâhî desteklere mazhar

olup, canlılığını koruyacağı hatırlatmasında bulunur ve "bu manâda bir gayret ortaya koymayan kim olursa olsun, kalbinin katılaşması, gözlerinin kuruması ve ülfet ve ünsiyetle iç geriliminin ve canlılığının kaybolması, dolayısıyla da şeytanın vesvese ve hilelerine kapılıp, günahlarla sol taraftan vurulması her an muhtemel ve mukadderdir" der.

Gülen, bu önemli hatırlatma ve uyarıdan sonra, kalbî-ruhî veya manevî canlılığın ve metafizik gerilimin yitirilmeden korunması adına, özetle şu tavsiyeleri yapar:

Enaniyet, yani 'ben' düşüncesi ve egoizm öldürülmelidir.

İrade, insanda en büyük emanettir; o, nefis ve şeytandan gelen her türlü hile ve desiselere karşı bir siper olup, vahiyden düşünceye intikal eden şeyleri vicdanın destek ve beslemesi ile hayata mal etsin ve yaşanır hale getirsin diye yaratılmıştır. Dolayısıyla hakkı verilmeli ve yaratıldığı istikamette kullanılmalıdır.

Disipline edilmeyen nefsin istek ve alışkanlıkları, insan için öldürücü birer zehir ve insanı aşağılara çeken ağırlıklar gibidir. Buna mukabil, insanda ruh, nefsin rağmına gelişir; tersi yönde, nefis beslendikçe ruh küçülür, sıkışır, ağırlaşır. Bunun neticesinde de kalp, duygu ve lâtifelerde bir hantallaşma meydana gelir. Dolayısıyla, nefse düşkünlükten vazgeçilmeli; nefis, açlık, susuzluk ve isteklerinden mahrum etmekle sıkıştırılmalıdır.

Marifetullahta derinleştikçe, Rabbimizi çok iyi tanıyıp, içimizde onu bulma ve tanıma huzuruna erdikçe, şeytan ve nefsin vadedeceği bütün yalancı zevkleri ve lezzetleri aşmış ve onların üstüne çıkmış olacağız. Allah marifetiyle tatmin olup huzura ermiş bir kalbe teklif edilen bütün yabancı tadlar ve zevkler, çok sönük ve çok silik gelir. Dolayısıyla, marifetullaha ulaşmalı ve onda derinleşmelidir.

Her insan, tefekkür ve düşüncede her gün biraz daha buudlaşarak, derinleşerek, önümüze serilen kâinat kitabından tıpkı bir arı gibi marifet hüzmeleri toplayıp, Cenab-ı Hakk'ın gönderdiği nebîler ve velîlerin açtığı geniş yolu takip etmelidir. Bu yol sayesinde o, ruha hayatîyet kazandıracak ve atılan her adım, ona yeni bir güç kaynağı olacaktır. Evet, vicdanımızın elinden düşmeyen Kitap ve Sünnet neşteri, bütün manevî yaralarımızı kesip atarken, asırlara göre değişen tedavi usulleriyle mürşid ve mücedditlerin eserleri, bu eserlerdeki ölümsüz hakikatlar da, manevî yaralarımızı en kısa zamanda iyileştireceğinden şüphe duyulmayan birer ilaç, birer merhem gibi daima

elimizin altında bulunmalı; tarif edilen ölçü ve prensipler dahilinde öncelik sırası çok iyi ayarlanarak, bu eserler ısrarla mütalâa edilmelidir.

Tefekkürle kalp ve kafayı daima beslemek lâzımdır. Malûmatı olmayan insanın tefekkür etmesine imkân yoktur; tefekkür edebilmek için bazı şeyleri bilmek gerekir. İnsan, sahip olduğu bilgi ölçüsünde yeni terkiplere varır; bu terkipleri, yeni yeni hüküm ve komprimeler için mukaddime olarak kullanır; derken, onun tefekkür dünyasında devamlılık ve çok buutluluk husule gelir. Dolayısıyla, çok okumak ve bilgi sahibi olmak gerekmektedir.

Hayalde de istikamet kazanılmalıdır. Gözümüze çarpan herhangi bir görüntü, muhayyilemizde bir kısım resimler ve suretler meydana getirir. Kulağımıza gelen seslerde bir kısım sahneler, temessüller ve tablolar ortaya çıkar. Dilimizle tattıklarımız, hattâ vücudumuzda tesiri olan bir kısım faktörler, kendilerine has hayallere sebep olurlar. Bu sebeple, hem hayır hem şer istikametinde kullanılabilecek olan hayali hayır yönüne sevk etmek için, ona giren manzaralara çok dikkat etmek lâzımdır.

Hadis-i şerifte, "Lezzetleri acılaştıran ölümü çok hatırlayın" buyrulur. Bu bakımdan, ölümü çok hatırlamalı, hattâ, akıldan çıkarmamalıdır. Ölüm düşüncesi, insanın manevî damarlarında meydana gelebilecek ülfet ve vesveseyle birlikte, şeytanın süslü gösterdiği günah virüsünün ve benzeri mikropların en azından tesirlerini ve zararlarını giderecek bir antikor gibidir. "Madem öleceğim ve öldükten sonra da hesaba çekileceğim; öyleyse, şu fani dünyanın elemli lezzetlerine kapılıp, günah işlemenin ne manâsı var?!" düşüncesi içinde ölüm, bir yönüyle güçlü bir vazgeçirici, bir yönüyle de coşturucu bir tesire sahiptir.

Gecenin siyah zülûfleri arasında gözyaşları ve teheccüd bulunmalıdır. Efendimiz (sav), "İki göz Cehennem'i görmez" buyurur ve devam eder: "Biri, Allah korkusundan ağlayan göz, diğeri de, memleketin içine düşebileceği tehlikeler karşısında yüreği atan ve nereden, hangi gedikten düşman içimize sızacak, hangi planda bizi tahrip edip çürütecek diye nöbet bekleyen göz." Kur'ân-ı Kerim de, yer yer bu işi tebci ve takdir ederek, "Onlar, Allah'ın âyetlerini duydukları zaman çeneleri üstü yere kapanırlar" (İsrâ/17: 107) buyurur. Bir başka yerde ise, "Az gülsünler, çok ağlasınlar" (Tevbe/9: 82) ihtarında bulunur. Bu, bir nevi, "Düşünün ve bir sürü kazandığınız şeyler karşısında yürekleriniz hoptasın! Ölüm ve sonrasında başınıza gelecekleri ve hesap yerindeki durumunuzu tefekkür edin de, az gülün çok ağlayın" demektir.

Bu yönü ile göz yaşı, Cennet kevserlerine müsavî tutulur ve Efendimiz, "Ürpermeyen kalpten, yaşarmayan gözden sana sığınırım Allah'ım" diye yalvarır. Ama, içten kaynamadan, sunî zorlamalarla ağlamamalıdır. Meselenin bir diğer yönü daha vardır ki, Efendimiz, "Her istediği zaman ağlayan bir insan, riyakârdır" buyururlar. İçten kaynamadan, hiç bir iç zorlama olmadan, kalp sıkışmadan, durup dururken ya da sunî zorlamalarla göz yaşı akıtmaya çalışan insandan da endişe edilir.

Teheccüd ise, karanlık gecelerin aydınlatıcı feneridir: Gecelerini teheccüd feneriyle gündüz gibi aydınlatmış olanlar, berzah hayatlarını da aydınlatmış sayılırlar. Kur'ân'da birkaç yerde teheccüde işaret edilmiştir (İsrâ/17: 79; Secde/32: 16; İnsan/76: 26).

Nefsin bazı isteklerini bastırmak için evlenmeli, evlenme imkânı olmayanlar, oruç tutulmalı, ibadet etmeli, imkânı olunca da, vakit geçirmeden evlenmelidirler.

Ashab-ı Kiram'ın ve daha sonraki büyüklerin hayatları çok iyi araştırılıp, çok iyi bilinmeli ve onlar gibi yaşamaya çalışmalıdır.

Vesveseye sebep olmayacak şekilde, nifak ve "günaha girdim" endişesi taşınmalıdır:

Yalnız kalmamalı, bizi daima doğruya yönlendirecek ve bizi kontrol edecek, bize hayırlı tavsiyelerde bulunacak arkadaş edinmeli ve bunlarla bir arada bulunmalıdır. Kur'ân-ı Kerim, özü-sözü, kısaca, her bakımdan doğru insanlarla bir arada olmayı emreder. Ayrıca, fert, dalâlet adına tahripkâr cereyanlar karşısında tek başına mukavemet edemez; asrımızın dalâletleri ve günah tufanları karşısında tek başına yaşayamaz. İkinci olarak, iyi insanlarla beraber bulunmakta, ibadetleri birlikte eda etmede rahmet ve toplu dualarda makbuliyet vardır. Bir kişinin duası, sadece bir ferdin duası olup, taşıdığı rahmet damlaları da o kadardır. Halbuki, samimi olarak bir araya gelmiş, ağız ve gönül birliği içindeki bir topluluğun duasının karşılığı, tek tek her ferde inen miktarın kat kat üstündedir ve sağanak sağanaktır. Bir arada bulunma, ayrıca, belâ ve musibetlerin define de önemli bir vesiledir. Sema, kendine açılan semavî simalıların elleri ve gönülleriyle çok alâkadardır.

Nasihat edenleri dinlemek de, ülfetimizin dağılması, kalbimizin yumuşaması ve şeytanın vesveselerine, günahların zorlamalarına karşı koyabilmemiz için koruyucu ve besleyici çarelerdendir.

Dışa açık bütün duyularımız gûnahtan korunmalıdır. Meselâ, haram karşısında gözünü yuman insan, hiç bir zaman maddî-manevî bir kayba uğramaz.. Bu hassasiyeti gösteren insandan da kimseye herhangi bir fenalık gelmez. Verimli, dürüst, samimî çalışan ve gerçekten hizmet veren böyle bir insan, hiç bir zaman şeytanca yaşayışın kurbanı da olmaz.

İnsan, meşguliyetli kalmamalıdır. Meşguliyetli insan, günahlara açık yaşar, dolayısıyla da şeytana fırsat vermiş olur. Bu sebeple, boş durmamalı ve bizi daima gerilim, coşkunluk, tazelik içinde tutup, günahlardan da koruyacağı için, hep Allah rızası istikametinde din, ülke, millet ve insanlık adına sürekli hizmet etmelidir. (Asrın Getirdiği Tereddütler 3, 91-5)

Hislerin İnkişafı

Günahlardan korunma ve kalbî-manevî hayatı, canlılığı, bu maksatla metafizik gerilimi koruma adına bu tavsiyelerde bulunan Fethullah Gülen, aynı maksatla ve ruhun derece-i hayatı adına hislerin nasıl inkişaf ettirilebileceği üzerinde de durur ve bu konuda da şunları tavsiye eder:

Âfâkî ve enfüsî tefekkür ile, yani Mebde' ve meadını düşünmekle veya rekaiki, yani Cennet, Cehennem, Sırat ve benzerlerini tefekkür etmekle hisler gelişip incelebilir.

Hislerin inkişafı, evvelâ, sıhhatli ve devamlı amel ister. İnanç, nazarî olarak nefse kabul ettirilmiş olabilir ama insan, imanın ağırlığını ancak amelle tam hissedebilir. Bu itibarla, geceler ihmal edilmemeli, Kur'ân-ı Kerim, evrad u ezkâr aksatılmamalı, namaz başta olmak üzere diğer ibadetler de halis bir niyetle yerine getirilmeli ki, duygular inkişaf etsin, kalp ve ruh da beden cenderesinden kurtulsun. Ayrıca, bunlara devam da şarttır. Bu, şuna benzer: Bazı ilaçlar vardır ki, birkaç yıl hiç ara vermeden alındığı takdirde tesirini gösterir. Bunun gibi, ameller ve onlardan elde edilecek netice, ancak devamla mümkün olacaktır.

İnsan bu arada yine sürçebilir ama, mühim olan Allah'la irtibatıdır. İrtibat artık mevcut olduğu için, sürçse de çabuk doğrulur ve kendine gelir.

Kant, Allah'ın amelî akılla bilineceğini söyler. Bunu, O'nun ancak ibadetlerle, amelle tanınabileceği şeklinde anlayabiliriz. Vicdanın sezdiğini akıl sezemez. Ruhen inkişaf etmiş velilerin yanında gözünüzle bir şey göremezsiniz ama, vicdanınız çok şey hisseder. Çoğu kere manâsını anlamadan Kur'ân-ı Kerim okursunuz, ama lâtifeleriniz ondan çok şey alır.

Menhiyattan mümkün mertebe kaçınmak lazım. İmam-ı Şaranî, "namazsız bir insanla düşüp kalksam, hattâ karşılaştım, 40 gün namazımdan zevk alamam" der.

Esmâ-i İlâhî'yi çekmek çok önemlidir. "Ya Keşşaf" diye zikretmek, letaifteki perdenin aralanmasına vesile olabilir. Gaffar, Gafur ve Tevvâb isimlerine çok devam etme, rahmet kapılarının açılmasına önemli bir vesiledir. Adede gelince, o, talibe göre değişir. Bu işler, biraz da istidada bağlıdır. Aslında en önemlisi, kalp selâmetidir. Günahlardan kaçınma, emirleri yerine getirme ve Âhiret'e hazırlık içinde olma da, üzerinde durulacak hususlar arasında sayılmalıdır.

Gıdanın haram ve helâl olması da, hislerin inkişafında çok mühim bir faktördür. Efendimizin bazı hadisleri buna işaret eder.

Mezarlıkları ve hastaneleri gezmek de, hislerin inkişafında önemli birer tesir icra eder. (Fasıldan Fasıla 1, 21-3)

Cismaniyetle Gönül Arasında Denge

Bu konuyu bu çalışma çerçevesinde noktalamadan önce, Gülen'in cismaniyetle gönül arasında denge adına ortaya koyduğu ölçülere bakmakta da fayda vardır:

Gerçek hayat, gönül seviyesinde sürdürülen hayattır. Gönlüyle var olan insan, geçmişi ve geleceği fethederek zaman-üstü bir varlık haline gelmiştir. Böyle bir ruh, ne geçmişin elemeleriyle dağidâr olur, ne de geleceğin korkularıyla. Gönlünde kendini bulamamışlara gelince, yaşadıkları sıkı hayatla, daima bedbinlik ve karamsarlık içindedirler. Böylelerin nazarında mazi korkunç bir mezar, gelecek de dipsiz bir kuyudur; ölseler de azap, kalsalar da...

İnsanın upuzun bir geçmiş, bitip tükenme bilmeyen bir gelecekle münasebeti, ancak, kalp ve ruhun derece-i hayatını idrak etmesine bağlıdır. Bu seviyede bir hayat süren ve onu idrak eden talihli ruhlar, geçmiş, atalarımızın otağ ve tahtları halinde, geleceği de Cennet bahçelerine uzanan yollar şeklinde görür ve vicdanlarında fişkırttıkları kevserlerden içe içe bu dünya hanından geçer giderler.

Ferdin amel ve davranışlarıyla iç hayatı arasında birbirini destekleyici, düzenleyici ve olgunlaştırıcı bir münasebet vardır. Bunu, "fâsit daire" karşılığı "sâlih daire" diye de adlandırabiliriz. Buna göre, insanın azim, ısrar, kararlılık gibi davranışları aksedip onun iç dünyasını nurlandıracağı gibi, vicdanının

aydınlığı da, azim ve iradesini kamçılıyarak, ona daha yüksek ufuklar gösterecektir.

En ince teferruatına kadar, fevkalâde bir titizlikle bütün mükellefiyetlerini yerine getiren bu kutlular, dış dünyalarındaki nizam, âhenk ve vazife aşkının yanında, iç âlemleri itibarıyla durmadan bir buhurdanlık gibi tüter ve günde birkaç defa kanatlanarak melekler bezmine ulaşırlar.

Bütün bunlardan sonra, bize göre hakikat erini şöyle çerçeveleyebiliriz: O, cismaniyeti itibarıyla her türlü dâhiyeyi göğüsleyebilecek kadar çelikleşmiş bir beden; düşüncesi itibarıyla asrının ulaştığı anlayışla, Hakk beyanını karıştırıp kaynatan ve mahir bir kimyacı gibi her an başka terkiplere ulaşan inşa edici bir kafa; ruhî melekeleri ve kalbi itibarıyla, asırlardan beri, Mevlânaların, Yunusların şekillendiği potada kavrula kavrula pişmiş, olgunlaşmış bir ruh; nihayet "insanlar arasında insanlardan bir insan olma" felsefesine inanmış olgun bir gönül ve başkalarının saadeti uğruna kendi hazlarını unutmuş bir talihlidir (Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 98-100).

Nefis Terbiyecisi Olarak Fethullah Gülen ve Kalbin Zümrüt Tepeleri

Fethullah Gülen'in nefis terbiyeciliği, en anlamlı ve kapsamlı biçimde, yıllardır Sızıntı Dergisi'nde yazdığı ve şu anda 2 cilt halinde toplanıp yayınlanmış bulunan Kalbin Zümrüt Tepeleri'nde görülebilir. Gülen, bu yazı dizisinde Tasavvuf'u, daha doğru bir ifadeyle, İslâm'ın manevî, ruhî, yani aslî cephesini kavramlar çerçevesinde anlatmaktadır. Makaleleri takip edenler hemen görecektir ki, bu anlatım veya konuyu işleyiş tarzı, yine kavramlar üzerinde duran Ebu'l-Kasım Abdülkerim el-Kuşeyrî'nin er-Risale'de, Ali ibn Osman el-Hucvirî'nin, 'Hakikat Bilgisi' olarak Türkçe'ye tercüme edilen Keşfü'l-Mahcûb'da ve İbn Kayyim el-Cevziye'nin Medâricü's-Sâlikîn'de takip ettiği yöntemden önemli ölçüde farklıdır.

Fethullah Gülen, kalbi şuur, idrak, hissetme, akletme ve irade gücünün merkezi, insanın asıl hakikatı, Allah'a muhatap olan, sorumluluklar yüklenen, ceza gören, mükâfat alan, hidayetle kanatlan, dalâlete yuvarlanan, aziz kabul edilen, hor görülen ve İlâhî marifetin aynası olarak ele alır. Ona göre kalp, ruhun gözü, basiret, kendi dünyasına göre kalbin nazarı, akıl ruhu, irade de iç dinamizmidir. İman, Allah marifeti, Allah sevgisi ve bunun hasıl ettiği ruhanî zevk, kalbin varlık sebebi ve hedefidir.

Kalp, Allah'ın baktığı ve insanı ona göre değerlendirdiği merkezdir. Allah,

insana onun kalbiyle bakar ve insanla muamelesi kalbe göre cereyan eder. Çünkü kalp akıl, marifet, ilim, niyet, iman, hikmet ve kurbet gibi insan için en hayatî unsurların kalesi mesabesindedir. Kalp ayakta ve diri ise, bunlar da ayakta ve diri; kalp sarsık veya yıkılmışsa, bu fakülteler de sarsık ve yıkık demektir. Nasıl bedenın canlılığı ve hayatıyetını sürdürmesi, göğsün sol tarafında yer alan cam kozalağı şeklindeki ve adına 'kalp' dediğimiz organa bağılı ise, insanın asıl varlığının, manevî hayatının niteliğı de, o biyolojik kalbin melekûti karşılığı olan kalbe bağılıdır ve bu iki kalp, birbiriyle münasebeti açısından bir gerçeğin iki yüzünü temsil eder.

Kalbin çok önemli bir diğeri yanı da, ondaki istinat ve istimdat noktaları veya duyuları ile sürekli Cenab-ı Allah'ı göstermesi, varlık kitabıyla ayrıntılı olarak anlatılanları, en hayatî ihtiyaçlar ve ihtiyaçların karşılanması diliyle insan gönlüne sürekli hatırlatmasıdır ki, hadis diye rivayet edilen bir sözde bu husus nazara verilmektedir. İbrahim Hakkı, bunu bir beyitle şöyle ifade eder:

"Sığmam dedi Hak arz u semaya;
Kenzen bilindi din mâdeninden."

İman, kalbin canı; ibadet, onun damarlarında akıp duran kanı; tefekkür, murakabe, muhasebe, onun varlığının devamının esaslarıdır. İmansız birinde kalp ölü ve ötelere karşı bütün bütün kapalı, ibadetsiz ve günahkâr birinde ölüm ağında ve onulmaz hastalıklarla sürüm sürüm; tefekkürsüz, murakabesiz ve muhasebesiz birinde ise her türlü tehlikeye açık ve emniyetsizdir (Kalbin Zümrüt Tepeleri 1, 44-50) İşte, Kalbin Zümrüt Tepeleri, kalbin hayatı ve hayatıyeti için gerekli bütün unsurları, onun hayatıyetinin göstergelerini, bu hayatıyetle kazanılan hâl, makam ve faziletleri, bir başka ifadeyle, İslâm'ın manevî-ruhî hayatını kavramlar çerçevesinde anlatan bir çalışmadır. O, Tasavvuf'u kavramlar çerçevesinde mücerret bir ilim olarak değil, bir hâl, tecrübe ve yaşanan bir hayat olan İslâm'ın ruhî-manevî yanı veya manevî hayat olarak anlatan bir çalışmadır.

Kalbin Zümrüt Tepeleri, bir açıdan bir çerçeve çizmekte, bir diğeri açıdan ise, bütün çerçeveleri kaldırmaktadır. Manevî-ruhî hayat daha çok bâtın boyutlu olduğu ve bu boyutta yol almak hem zor, hem de son derece riskli olduğu için, onun mutlak bir çerçeve içine alınması gerekmektedir. Sözler'de (s: 442), "Gördüm ki, (Tasavvuf yolunda) sapan bütün fırkaları imamları sapıtmış. Batına girmişler, bir müddet yol almışlar; Sünnet'e uymayarak, elde ettikleriyle sona ulaştık zannedip, dönmüşler, sapmışlar ve saptırmışlar" tesbiti yer alır. Bâtın

veya manâ yolu, bu şekilde sapmaya, yanılmaya çok açık olduğu veya bu yolun pek çok hususiyetleri bulunduğu için, onu çevreleyen, projektörlerle aydınlatan ve o yolda sapmaları önleyen İslâm fıkhnın kaideleridir. Tarihte bu kaideler bazen tam bilinemediği, bazen belli mülâhazalarla nazardan uzak tutulduğu, bazen de ihmal edildiği için, Tasavvuf yolunda pek çok sapık batınî mezhepler ortaya çıkmış, bazen de çeşitli tesirlerle sapan meslek veya mezhepler, kendilerine güya dayanak olarak bu yolu seçmişlerdir. İşte, Kalbin Zümrüt Tepeleri, manevî-ruhî hayatın, herhangi bir sapmaya meydan vermeden İslâmî veya fikhî kaideler üzerinde yürüyebilmesi için, bu hayatın veya maneviyat yolunun sınırlarını çizmekte, aynı zamanda, bu yolun her menziline yerleştirdiği projektörlerle, onu tamamen aydınlık bir yol haline getirmektedir.

Kalbin Zümrüt Tepeleri, bir yandan bu şekilde bir çerçeve veya sınır çizerken, bir diğer yandan da, yukarıda ifade edildiği gibi, sınır veya çerçeveleri kaldırmaktadır. Bâtın yolu, âdeta sınırsız bir yoldur; menzili çok, yaratılmışların en büyüğü Hz. Muhammed'den (sav) en âmî mü'mine kadar, inanmış insanlar sayısınca mertebeleri bulunan bir yoldur. Ayrıca bu yol, bir açıdan herkese açık olduğu gibi, bir açıdan sadece üzerinde az sayıda insanın yürüdüğü çok hususî şeritlere de sahiptir. Meselâ, Muhyiddin ibn Arabî ekolü veya Vahdet-i Vücut mesleğini bu şeritlerin en önemlilerinden biri olarak görebiliriz. Bu yolda, ancak onda yürüyebilenlerin görüp anlayabileceği çok daha başka hususiyetler de vardır ki, meselâ Hallac'da, Maktûl Sühreverdi'de ve benzerlerinde görülen bu hususiyetler, zahiren o yolun sınırlarına çarptığı için, bu iki zatın canını almıştır. Oysa Kalbin Zümrüt Tepeleri, bütün bu hususiyetleri, hem bu yolun veya ruhî-manevî hayatın sonsuzca enginliği, âdeta sınırsızlığı içinde, hem de onun sınırları mesabesindeki şer'î ölçüler içinde ele alabilmektedir. O, bu yönüyle de üzerinde ciddi olarak durulması gereken bir özellik arz etmektedir.

Kalbin Zümrüt Tepeleri, Ehadiyet, Vâhidiyet, Evvel-Âhir-Zâhir-Bâtın gibi kavramlar veya marifet lambalarıyla Cenab-ı Hakk'ı tanıtmakta ve bir marifet peteği sunmaktadır. Bu husus, onda Kelâm, Tasavvuf ve Hikmet ilimlerinin âdeta bir Marifet İlmi şeklinde bir bütün halinde ortaya çıkmasını sağlamakta, o, bunun yanı sıra, İslâm tasavvufunda Muhyiddin ibn Arabî ve benzerlerinde, daha çok sırlı ve anlaşılması zor ifadeler ve sembollerle arz-ı endam eden Yaratıcı-yaratılmış münasebeti ve bütün keyfiyetiyle tecellî-i İlâhî haritası takdim etmektedir. Ayrıca o, gerek bu kavramlar, gerekse Ulvî Âlemler gibi daha başka kavramlarla, kâinatın fiziğe ve astrofiziğe de ışık tutabilecek metafizik haritasını çıkarmakta ve bir ontoloji sunmaktadır. Kalbin Zümrüt Tepeleri, bu

kavramların yanısıra, Nücebâ, Nükebâ, Evtad, Kutup, Kutbu'l-Aktap, Gavs gibi kavramlarla, bilhassa kevnî planda Allah-insan münasebetini en derin ve hususi boyutlarıyla ele almakta, İslâm Tasavvufu'nda Abdülkerim el-Cîlî gibi, yine, bâtın yolunun hususi temsilcilerinin üzerinde durduğu İnsan-ı Kâmil kavramıyla, bir yandan insanı 'ahsen-i takvim' ve 'yerin' veya 'yeryüzünde Allah'ın halifesi' kimliğiyle tanıtır Allah-insan münasebetini en hassas noktasıyla tasvir etmektedir.

Kalbin Zümrüt Tepeleri'nin, İslâm'ın özünü oluşturan ruhî-manevî hayatını, öncelikle Sahabe mesleği içinde, bütünün yaşanır, duyulur, tecrübe edilir özü, sonra da, tarihte aldığı şekliyle çok önemli bir disiplin olarak takdim etmesidir. Kalbin Zümrüt Tepeleri, büyük ihtimal, dinle birlikte, her an onunla çatışmaya girebilecek mahiyetteki aklın, ilmin, tekniğin, sözün ve refahın hakim olacağı ve teknolojik gelişmelerin belki bugünden hayali bile zor mesafeler alacağı geleceğin dünyasına, hem bütün boyutlarıyla Tasavvuf'u, hem de İslâm'ın bütünlüğü içinde onun ruhî-manevî hayatını bir vedia, üzerine yürünecek sağlam ve kaymalara karşı korunmuş bir yol olarak bırakmaktadır.

Ali Ünal, Bir Portre Denemesi, Nil Yayınları, İstanbul, 2002

Ünal, İsmail, Fethullah Gülen'le Amerika'da Bir Ay, Işık Yayınları, İstanbul, 2001

Nursi, Bediüzzaman Said, Sözler, Envar Neşriyat, İstanbul

Bir Zihin Yapıcı Olarak Fethullah Gülen

Fethullah Gülen'in eğitimciliği, kurulması için tavsiye ve teşviklerde bulunduğu okullar ve üniversiteye hazırlık kurslarıyla özdeşleşen 'resmî' eğitim hizmetlerinden ibaret değildir. Onun İslâm'a bakış açısını tahlil etmeye çalışırken arz edildiği üzere, Fethullah Gülen, insanı bütün zihnî fakülteleri, kalbi, ruhu, vicdanı ve bedeniyle bir bütün olarak ele almakta ve bu bütünde önceliği ruha ve bununla aynı veya ikinci derecede zihne vermektedir. Kendi bedenî eğitimini çok ihmal etmemesine rağmen, bir beden eğitimcisi olmadığı için bu konu üzerinde çok durmamış, fakat eğitime sürekli zihin ve ruh açısından yaklaşmıştır: Bunu, onun şu sözlerinde rahatlıkla görebiliriz: "Terbiyenin bedene ait olan kısmını hemen hemen herkes bilir ama, asıl işe yarayan fikrî ve hissî terbiyeyi anlayan çok azdır. Oysaki, birinci şıkta daha ziyâde adalî güçleriyle beden insanları, ikinci şıkta ise ruh ve manâ insanları yetişir." (Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 150)

Vaizlik Görevi ve Konferanslar

Fethullah Gülen, 1959 yılında, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın açmış olduğu sınavı kazanarak imamlık hakkı elde etmiş ve Edirne Üç Şerefeli Camii'nde imamlığa başlamıştır. Olabildiğince heyecanlı, enerjik ve son derece hassas bir yapıya sahip olan Gülen, konuşmaktan daha çok dinlemeyi ve yazmaktan daha çok okumayı seven bir insan olarak, Üç Şerefeli Camii'nde görev yaptığı dönemde Cuma günleri Cuma namazından önce vaaz eder, daha sonra hutbeyi dinlemek için Selimiye Camii'ne gelir ve namazını orada kılardı. Aldığı maaşını kitaplara ve dergilere yatırır, onları okuduktan sonra pek çoğunu başkalarına hediye eder, günlerini yarı aç-yarı tok geçirirdi.

Yanlışlara karşı olabildiğince duyarlı, doğruların en küçüğünü bile takdir eden heyecanlı yapısıyla, insanlarla zihin ve gönül alışverişinde bulunmak, Fethullah Gülen'in hayatının apayrı bir araştırma isteyen en önemli yanlarından biridir. Bu bakımdan o, tavsiye ve teşvikçiliğini yaptığı özel okul ve üniversiteye hazırlık kurslarıyla kamuoyuna mal olan eğitim hamlesinden önce, esasen vaazlarıyla tanınırdı. 1962-1963 yıllarında İskenderun'da asker iken bile, komutanından aldığı izinle Cuma günleri şehirde bir camide vaaz etmişti. Askerlik görevinin ardından Edirne ve Kırklareli'nde devam eden meslek hayatı, 1966 yılında İzmir'e nakliyle birlikte ayrı bir safhaya girdi. Bir yandan İzmir

Kestanepazarı Kur'ân Kursu'nda öğretmenlik yaparken, bir yandan da Kestanepazarı Camii'nde vaaz veriyordu. Artık o günden itibaren, daha sonra Edremit, Manisa ve İzmir Bornova'da devam edecek olan vaizlik hayatıyla önce İzmir'de, sonra Ege Bölgesi'nde, daha sonra da Türkiye'de Fethullah Hoca adıyla çok dinlenen bir vaiz olarak tanınacak ve vaazlarının alındığı bantlar pek çok kişiye ulaşacaktır.

"Asrın Getirdiği Tereddütler"in Giderilmesi ve Sorulara Cevaplar

Fethullah Gülen, bu yıllarda yalnız vaaz vermekle kalmamış, İzmir'deki ilk senelerinde kahve sohbetlerinde bulunmuş, daha sonra Ege Bölgesi'nden başlayarak, tüm Türkiye'yi içine alacak konferanslar serisine başlamıştır. Bu konferanslarında tabii ilimlerle Kur'ân arasındaki münasebet, İslâm'da sosyal adalet ve Darwinizm gibi konuları işleyen Fethullah Gülen, yine aynı yıllarda bazen namazdan sonra camide, bazen bir evde, bazen kırlarda kendisine özellikle üniversite öğrencileri tarafından sorulan sorulara ayrıntılı cevaplar vermiştir. Vaazlarının, konferanslarının ve kendisine sorulan soruların konularına baktığımızda, Fethullah Gülen'in hem aksiyon yanını, hem İslâm'a yaklaşımını ve özellikle bir eğitimci olarak hangi konulara ağırlık verdiğini daha kolay anlayabiliriz. Bazen üzerinde haftalarca durduğu vaaz konularının başlıcalarını Tevhid delilleri (Allah'ın varlık ve Birliğinin delilleri), bilâhare Ölüm Ötesi Hayat adıyla kitaplaştırılan ve birkaç ay devam eden seri Haşır Akidesi, yine aylarca devam eden Çocuk Terbiyesi, aile hayatı ve benzerleri oluştururken, 1989'da fahrî olarak yeniden başladığı vaazlarında ise bir yıl boyunca bütün yönleriyle Peygamberimiz Hz. Muhammed'i (sav) anlatmış, 1990-1992 yıllarında verdiği aylık vaazlarında ise daha çok marifetullah (Allah'ı tanıma), muhabetullah (Allah sevgisi), irade ve ruh insanı olma, anne-baba hakları, kardeşlik, merhamet ve sabır gibi konuları işlemiştir.

Fethullah Gülen'in, kendisine yöneltilen sorulara verdiği ayrıntılı cevaplar, daha sonra Asrın Getirdiği Tereddütler adıyla 4 cilt halinde yayınlanmış ve ciltlerden her biri, Türkiye'de en çok okunan kitaplar listesinde ilk sıraları almıştır.

Bunlar ve daha başka, cevaplarıyla birlikte kitaplara geçmiş sorular gibi, özel sohbetler ve bu sohbetler esnasında sorulan sorulara da cevap vermek, Gülen'in zihin inşa ediciliğinin yöntemlerinden biridir. Fethullah Gülen, mütevazî ve mahcup yapısına paralel olarak, genellikle kendisine soru sorulmadıkça konuşmaz. Bunun bir başka sebebi, alıcı olmayan, merak etmeyen, zihnî,

tefekkürî derdi bulunmayan insanlara herhalde bir şey anlatılamayacağı veya anlatmanın gereksizliği de olabilir. Fethullah Gülen, yukarıdaki sorular türünde ve daha çok kısmen kalabalık bir grup önünde sorulan sorulara ayrıntılı cevaplar verir. Buna karşılık, gerek bu sorulara cevaplarında, gerekse daha küçük sohbet gruplarında sorulan sorulara verdiği cevaplarda, sorunun aydınlığa kavuşması kadar, irşadı esas ve dolayısıyla muhatabı dikkate alır. Yani, gerek soruyu soran, gerekse dinleyici konumunda bulunan diğer insanlar, sorunun aydınlatılmış olması kadar, cevaptan istifade etmeli ve onunla bir meselelerini çözmüş olmalı, ayrıca bu cevap, onların kalp hayatında bir tesir icra etmelidir. Bu bakımdan, cevap bazen, sorulan sorunun tam karşılığı olarak değil de, soruyu soranın ve diğer muhatapların en çok istifade edeceği şekilde gelebilir. Bunun yanı sıra, Fethullah Gülen, çok defa bir sorudan hareketle muhataplara söylemek istediği bazı şeyleri söyler; bunlar, o soruyla doğrudan alâkalı olmayabilir; fakat cevapla bir mesaj verilmekte, bir hatırlatma yapılmakta, bir uyarıda bulunulmakta veya bir başka mesele çözülmektedir.

Fethullah Gülen, gerek vaazlarında, gerek sohbetlerinde ve gerekse sorulara verdiği cevaplarda çok dikkatli konuşur. Hitabet gücü, herkes tarafından kabul edilen bir vakıadır. Bu, şüphesiz Allah vergisi olmakla birlikte, aynı zamanda üzerinde çalışılarak kazanılmış bir kabiliyettir de. Çocukken hızlı konuşan Fethullah Gülen, daha sonra bizzat kendi kendine diksiyon eğitimiyle mevcut hitabet gücünü kazanmıştır. İkinci olarak, Gülen, kelimeleri ve kavramları, yazarken olduğu gibi, konuşurken de yerli yerinde kullanır. Dili ve belâğati çok iyi bilen biri olarak, kendince yanlış bir kelime kullandığı hissine kapıldığı ve kanaatine vardığı bir yerde, hemen o kelimeyi değiştirir. Bundan başka, eğer kullandığı bir kelime veya cümlenin ya da dile getirdiği herhangi bir düşüncenin dinleyenlerin herhangi biri tarafından yanlış anlaşılabilceği sonucuna varırsa, o kişiyle daha sonra özel olarak görüşür, kendisine açıklamada bulunur ve muhtemel yanlış anlamayı izale eder.

Gülen, hem cami vaazlarında, hem sohbetlerinde ve kendisine sorulan sorulara verdiği cevaplarda, konuya göre şüphesiz farklılıklar ve farklı derecelerde olsa da, aklın iknası kadar kalbin tatminine ve diğer melekelerin de gerekli gıdayı almalarına dikkat eder. Telmih, istiare, kinaye, tevriye gibi sanatları çokça kullanan Gülen, bu şekilde, hem söze farklı ve birden fazla mânâyı, hem de fonksiyonu aynı anda yüklemiş olur. Dolayısıyla, onun üslubunu anlamayan veya kendisini ilk dinleyenlerin iltifat zannedecekleri bir sözle ikazda bulunurken, ikaz zannedecekleri bir sözle de iltifatta bulunuyor olabilir.

Bundan dolayıdır ki, sözleri zaman zaman dinleyiciler tarafından farklı yorumlanabilir. Bu konuda yanlıştan kaçınmak için, onun düşünce yapısını, bakış açısını, üslûbunu ve dilini en azından belli ölçülerde kavramış olmak gerekir.

Fethullah Gülen, kendisine sorulan soruların hiç birine yazılı olarak cevap vermemiştir. Önceden kendisine hangi soruların sorulacağını da tabîî olarak bilmemekte ve sorulan sorulara irticalî (o anda ve sözlü) olarak cevap vermektedir. Dolayısıyla, çok çeşitli konuları kapsayan bu sorulara verdiği cevaplar, onun ilmî şahsiyetini ve zihin yapıcılığını görmeye yetecektir.

Fethullah Gülen, tefsir, hadis ve fıkıh gibi İslâmî ilimlere, usulleriyle birlikte oldukça vâkıftır. Fakat, bu sahalarda herhangi bir eser kaleme almamıştır. Bununla birlikte, zaman zaman özel mahiyette ders verdiği olur ve bu alanlarda yetiştirdiği talebeler mevcuttur. "Ömrüm Sünnet'i araştırmakla geçti" diyen Gülen, hadis ve siyerde, özellikle siyer felsefesinde "yed-i tûlâ sahibidir" dersek, mübalâğa etmiş olmayız. Bunlardan başka, hâl olmasının yanı sıra, ayrıca bir ilim dalı olan Tasavvuf'ta da, bir uzmandan, yani 'mutasavvıf'tan öte bilgi ve tecrübe sahibi bulunan Gülen'in, Doğu, Batı felsefelerine de önemli ölçüde vukufiyeti vardır. Ayrıca, 'tabîî' bilimlerin prensipleri, oturdukları temeller ve dayandıkları kanunlar hakkında da ansiklopedik bilgi sahibidir. Kısaca Gülen, âlim-ârif-entelektüel'in kesişme veya birleşme noktasıdır.

Gülen'de Entelektüel Boyut ve Eserleri

Fethullah Gülen, aynı zamanda düzenli yazan bir yazardır. Eserlerinin pek çoğu, yaptığı sohbetlerin, derslerin ve kendisine sorulan sorulara verdiği cevapların bir araya getirilmesinden oluşmuş da olsa, bizzat kaleme aldığı eserler de vardır. Gerçi bunların hiç birini bir kitap olarak yazmamış, sadece, kavramlar çerçevesinde Tasavvuf'u, belki daha doğru bir tabirle, İslâm'ın ruhî hayatını anlattığı Kalbin Zümrüt Tepeleri'nde bir sıra takip etmişse de, bizzat kaleminden çıkan diğer kitapları, makalelerinin derlenmesinden oluşmuştur. Yüksek, önemli ölçüde orijinal ve bizzat Gülen'e has bir üslûpla yazılan bu makaleler, 01.02.1979 tarihinden bu yana aylık "ilmî, edebî, ahlâkî" Sızıntı dergisinde; Temmuz-Ağustos-Eylül 1988 yılından beri 3 aylık dînî-ilmî-ahlâkî Yeni Ümit dergisinde ve Ekim-Kasım-Aralık 1998 yılından bu yana 3 aylık kültür-edebiyat-sanat dergisi Yağmur'da düzenli olarak çıkmaktadır. Bunlardan İngilizce'ye çevrilenler de, Ocak-Şubat-Mart 1993'ten beri İngiltere'de Truestar ve daha sonra A.B.D.'de Light şirketi tarafından yayınlanan 3 aylık İngilizce

eğitim, bilim ve kültür dergisi The Fountain'da yayınlanmaktadır.

Denebilir ki Fethullah Gülen, Türk edebiyatına, hattâ dünya edebiyatına, ne yazık ki farkına varması gerekenlerin farkına varmadığı biri bütünüyle yeni, diğeri, benzerleri tarihte olsa da, yine kendine has bir nitelik ve üslûpta iki yenilik getirmiştir. Bunlardan birincisi, onun resimleri konuşurmasıdır. Sızıntı'nın ilk sayılarında başlayan bu resimleri konuşurma, yani her resmin altına, o resimle uyumlu bir mesaj, bir ölçü, bir düşünce, bir değerlendirme koyma, çok defa aynı konuda yazılacak bir makaleden çok daha anlamlı, canlı ve etkileyici bir yöntem olarak, Fethullah Gülen tarafından büyük bir sabır ve maharetle sürdürülmektedir. Fethullah Gülen'in, düşüncelerini ifade ve inanç, düşünce ve davranışlar adına yol gösterme adına kullandığı, tarihte emsali az, Türkiye'de hemen hemen hiç görülmeyen diğerk teknik, düşünce mesajlarını 'hikmet parıltıları' şeklinde, yoğun anlatım diyebileceğimiz müstakil cümleler ve paragraflar halinde sunmaktır. Yine Sızıntı'nın hemen her sayısında gördüğümüz bu tekniğin ürünleri, bu çalışma boyunca kendisinden önemli iktibaslarda bulunduğumuz Ölçü veya Yoldaki Işıklar adıyla bir kitap halinde toplanmış bulunmaktadır.

Fethullah Gülen'in şiirleri ve şairlik yönü de, yine onun üzerinde durması gerekenler, yani hiç olmazsa edebiyatçılar tarafından, ne yazık ki yine ihmal edilen bir konudur. Gülen, Türkçe gibi, Arapça ve Farsça'yı da iyi bilen, Osmanlıca'ya, bu arada edebiyata ve edebî sanatlara vakıf, belâğatı bilmenin ötesinde okutan, Doğu'nun ve Batı'nın önemli ediplerini, kendisi ifade etmemiş de olsa, onu eskiden beri tanıyan bazı yakın arkadaşlarına göre Camus ve Sartre gibi varoluşçuları Fransızca asıllarından okuyacak ölçüde çok iyi tanıyan, hafızasında Türkçe, Arapça ve Farsça olmak üzere en az 1000'i aşkın şiir bulunan – kendisini asla öyle görmese de – bir ediptir. O, hiçbir zaman "sanat sanat içindir" veya "sanat toplum içindir" gibi düşünce, tartışma ve tercihlere pirim vermeden, dimağının nesire sığmayan ürünlerini, kalbinin terennümelerini çocukluğundan beri mısralara dökmüş ve bunlardan Kırık Mızrap adlı şiir kitabı ortaya çıkmıştır.

Gülen için şiir, dağları ve ovaları, vadileri ve yarıları, denizleri ve karaları, inişleri ve yokuşları, çiçekleri ve ağaçları, hüznleri ve sevinçleriyle, İmam-ı Gazzalî'nin, "İmkân çerçevesinde kâinat şu halinden daha güzel olamaz" diyerek kemâlini ifade ettiği varlığın ve insanın dünyasının düzenini, çokluk içindeki birliğini, karmaşık görünen âhengini seslendirmelidir. Bizzat kendi ifadesiyle, "şiir, kâinatın ruhunda saklı bulunan güzellik ve tenasübün, varlığın

çehresindeki tebessüm ve dil-rubâ keyfiyetin şairane ruhlarda ifade edilmesinden başka bir şey değildir. Şiir, öteleri kurcalama yolunda duyulan 'hây-hû' veya bu uğurdaki cehdin iniltileridir. Şiir, 'O Bilinmez Mevcud'u aramayı hedef seçtiği için, düşüncede buğu buğu esrar, geçilen yollarda alaca karanlık ve çok yönleriyle kapalı bir iklime ait zor anlaşılır çok buudlu bir ses olmakla birlikte, gerçek şiirin ikliminde gözler aydınlığa erer, uzaklar yakın olur ve ruhlar sönmeyen bir azim ve şevke ulaşır." (Kırık Mızrap 1-2, 461-63)

20. asır Türk edebiyatında başta Necip Fazıl, Yahya Kemal, hattâ Mehmet Akif Ersoy olmak üzere önemli şairler yetişmiştir. Bunlardan ayrı olarak, zamana bağlı değişik akımların etkisinde fanteziler, anlaşmazlıklar ağında şiir söylemeğe çalışanlar da olmuştur. Gülen'e göre, "şiirde her duyulup düşünülen şey tasavvur edilebilmeli, tasavvurlar firesiz olarak muhakemeden geçirilebilmeli ve şairin iç dünyasında birer esinti halinde beliren bu gizli unsurlar, kelime ve cümlelerle soluklanacakları âna kadar mevcudiyet ve canlılıklarını koruyabilmeli" ve "kelimelere başkaldırmış" bir mesaj, bir inilti halinde ruhlara aksetmelidir (a.g.e. 462) Şiir bizatihî gaye olamayacağı için, onda da irşad esas alınmalı ve dolayısıyla herkes onda kendini bulabilmelidir. Bu yüzden, gerçek bir şair, ötelere sermest, Sonsuz'la kesilmeyen bir alış-veriş içinde, eşyanın düzenine ve perde gerisine vakıf, ruhları perçeminden kavramış, söyleyişinde zahiren basit gibi görünse de, şekle şekil, manâya manâ olarak değer ve yer veren ve her manâya kendine has elbiseyi giydirebilme kabiliyetiyle her seviyedeki insana seslenebilen evrensel kişidir. Dolayısıyla, onun kelimelerinde, mısralarında, beyitlerinde ve kıtalarında yaprak yaprak gül açar; deniz görmemiş bir hayvan bakıcısının ilk defa denizi gördüğünde onu güzel bir otağa benzetmesi gibi, her şeyi dünyevî aklın zahirî nazarına göre değerlendirenler, onun ifadelerini tek katmanlı sığ bir su birikintisi sansalar da, esasen onun şiiri inildikçe sonuna ulaşılamayan ve dibi bulunamayan, her bir samimi cehdde ele inci-mercan veren bir okyanus gibidir. İşte, kanaatimce Gülen'in şairliği bu çerçevede değerlendirilmelidir.

Fethullah Gülen'in şu ana kadar yayınlanmış bulunan kitaplarından Sonsuz Nur, 2 cilt halinde ve "Prophet Muhammad: The Infinite Light" (yeniden edit edilen son baskısı: "Prophet Muhammad: Aspects of His Life"); Asrın Getirdiği Tereddütler'den seçme bir cilt "Questions This Modern Age Puts to Islam" (yeniden edit edilen son baskısı "Questions and Answers about Faith"); İncanın Gölgesinde, tek cilt halinde "Essentials of Islamic Faith"; Kalbin Zümrüt Tepeleri, "Key Concepts in the Practice of Sufism"; makalelerinden yapılan

seçmeler "Towards the Lost Paradise", makale, şiir, ölçü veya hikmet parıltıları ve resim değerlendirmelerinden oluşan Renkler Kuşağında Hakikat Tomurcukları, "Truths Through Colours"; Ölçü veya Yoldaki Işıklar'dan yapılan seçmeler "Criteria or Lights of the Way" (yeniden edit edilen son baskısı "Pearls of Wisdom") adlarıyla İngilizce'ye çevrilmiş; ayrıca, Cihad'la ilgili yazdıklarından yapılan bir özetle, Sonsuz Nur adlı kitabında Peygamberimiz'in askerî yanını anlattığı bölüm "Prophet Muhammad as Commander" adıyla yayınlanmıştır.

Fethullah Gülen'in eserlerinden Sonsuz Nur, Asrın Getirdiği Tereddütler'den bir cilt, İnancın Gölgesinde, makalelerinden bir cilt, Ölçü veya Yoldaki Işıklar'dan yine bir cilt Almanca'ya; Sonsuz Nur, Asrın Getirdiği Tereddütler'den bir cilt, Kitap ve Sünnet Perspektifinde Kader ve İlâ-yı Kelimetullah veya Cihad Arapça'ya; Asrın Getirdiği Tereddütler'den bir cilt Rusça'ya; İnancın Gölgesinde Bulgarca'ya ve Kırık Mızrap 1, Arnavutlukça'ya çevrilip yayınlanmıştır. İnancın Gölgesinde, İspanyolca ve Yunanca'ya da çevrilmektedir.

Fethullah Gülen'le etraflı röportaj gerçekleştiren Eyüp Can, bu röportajını Ufuk Turu adıyla; Nevval Sevindi, Fethullah Gülen ile New York Sohbeti adıyla kitaplaştırmışlardır. Bunlardan ayrı olarak, Gülen'in, 1989-1991 yılları arasında fahrî olarak İzmir, İstanbul, Ankara gibi illerde verdiği vaazları videoya alınmış ve resmî izinle yayına arz edilmiş, aynı şekilde, özellikle 1973-1980 yılları arasında resmi devlet memuru olarak verdiği vaazlar, konferanslar teybe kaydedilmiş ve yine resmi izinle yayınlanmıştır.

Ali Ünal, Bir Portre Denemesi, Nil Yayınları, İstanbul, 2002

Fethullah Gülen ve Dünyaya Yayılan Türk Okulları

sadece Türk Millî Eğitim Bakanlığı tarafından değil, bulundukları ülkelerin haber alma servisleri tarafından da sürekli kontrol ve teftiş edildiğini belirtiyor (Webb, 107). Okulları teftiş edenler, bu kurumlarda ne iddia edildiği gibi beyin yıkama, ne de siyasî ve rejim karşıtı propaganda izine rastlamış değiller. Ayrıca, bu okullardan mezun olan çok sayıda insan, yıllardır kamu sektöründe ve özel sektörde çalışıyor ve şu ana kadar hiç birinden bu konuda bir şikâyet de bulunulmamış. Gülen, suçlamalara cevabını şöyle bağlıyor:

Ülkemizden 2 Cumhurbaşkanı, başbakanlar, bakanlar, milletvekilleri, ilim adamları, yüksek rütbeli emekli askerler, gazeteciler ve daha başka her görüşten, her seviyeden binlerce insan bu okullara gitti, onları gezdi, gördü ve geri döndüler. Okulların bulunduğu ülkelerden ve Türkiye'den gidip bu okulları görenlerden, iddia edildiği şekilde tek bir şikâyet gelmiyor; aksine, istisnasız hepsi bu okullardan övgü ile bahs ediyorlar (Webb, 105-106).

Fethullah Gülen, geçmişin mirasından baskıcı, yosun tutmuş ve aslî gayesini ve ruhunu yitirmiş unsurların asla alınamayacağını söylüyor; fakat buna karşılık, aynı mirasta, yeni nesillerin geleceği inşada kullanmaları gereken özgürleştirici ve insanî pek çok unsurun bulunduğu da dikkat çekiyor. Ona göre, mevcut şartları çok iyi değerlendirmek ve önceki nesillerin tecrübelerinden de istifade etmek gerekmektedir (Pearls of Wisdom, 45). Açık ki onun düşüncesi, Türkiye'deki siyasî akımlar ve bu akımlar üzerinde cereyan eden tartışmalarla meşgul değil; bunun yerine o, bütün dünya toplumlarını kucaklayacak bir eğitim vizyonu geliştiriyor. Ve, bu vizyona göre şekillenecek bir dünya için mü'minlerin rolüne dikkat çekiyor: "Dünyamız adına 18'inci asır özünden uzaklaşanların ve muhakemesiz mukallitlerin; 19'uncu asır, kendini değişik fantezilere kaptırmış, geçmişle ve tarihî dinamikleriyle zıtlaşanların; 20'inci asır, bütünüyle yabancılaştıranların, kendini inkâr edenlerin çağı olmuştur. Dört bir yanda tüllenen emarelerin teyidiyle, 21'inci asır ise, bir inanç ve inanmışlar asrı olacaktır." (Towards the Lost Paradise, 103)

Gülen, geleceği inşa edecek eğitimle meşgul. O, ıslah ediciler arıyor; yani, insanın hem fizikî, hem fizikî olmayan yanlarını kuşatan bir değerler sistemiyle donanmış insanların yetişmesini arzuluyor ve bunların toplumlarda meydana getirebilecekleri değişiklikleri bekliyor. Onun meşgul olduğu eğitim, tabiatı gereği, her şeyden önce ferdî dönüşümü esas alıyor. Bu fertler, ona göre, sınırlı

ve parçalı düşünmekten kurtulmuş, muhasebe ve iç disipline sahip fertler olmalıdır. Ancak böyle fertlerdir ki, toplumlara müsbet anlamda kalıcı katkı sağlayabilirler:

Dünyayı düzeltmeye kalkanlar, önce kendilerini düzeltmelidirler. Evet, önce içlerini kinden, nefretten, kıskançlıktan, dışlarını da her türlü uygunsuz davranışlardan temiz tutmalıdırlar ki, çevrelerine misal teşkil edebilsinler. Kendi içini kontrol edememiş, nefsiyle savaşamamış, duygu âlemini fethedememiş kimselerin etrafa sunacakları mesajlar, ne kadar parlak olursa olsun, ruhlarda heyecan uyarmayacak, uyarsa da, sürekli tesir bırakamayacaktır. (The Necessity of Interfaith dialogue: A Muslim Approach, 30)

Toplumdaki kriz, rakip eğitim sistemleri ve felsefeleri arasındaki işbirliği eksikliğinden kaynaklandığı için, Gülen'in teklif ettiği yeni eğitim modeli, problemi kökünden çözmeye yönelik bulunuyor. O, bu modelin, daha istikrarlı ve iç barışı sağlamış toplumlar inşa etme adına çok güçlü bir ümit olduğu inancında. Bu yüzden de, eğitim reformu, onun için toplumlarda gelişme ve terakkinin anahtar kavramını oluşturuyor.

Türkiye'de olsun, Kırgızistan'da olsun veya Danimarka, Brezilya gibi başka ülkelerde olsun bütün okullar, tarihin çerçevelediği bir ortamda, fakat bu çerçeveyi aşmayı da hedeflemiş insanî bir temel üzerinde yükseliyor. Kuşkusuz aralarında, bulundukları ülke şartlarına göre farklar olmakla birlikte, bu insanî temel, hepsinin ortak noktasını oluşturuyor.

Gülen, bu temeli şöyle ifade ediyor: "Bir insanın insanlığı, öğrenip öğretmek ve başkalarını aydınlatmakla belli olur ve ortaya çıkar. Bilmediği halde öğrenmeyi düşünmeyen; öğrendikleriyle kendisini yenileyip başkalarına da örnek olmayan, sureta insan görünse de, sireti (asıl mahiyeti) açısından düşündürücüdür!" (M. Fethullah Gülen: A voice of Compassion, Love, Understanding and Dialogue, 5) Gülen, bu insanî temeli, bilimsel çalışma, sanat, edebiyat, sosyal bilimler, karakter inşası ve en geniş anlamıyla maneviyat malzemeleriyle karıyor. Dolayısıyla, bu okulların öğrencilerinin üniversite sınavlarında sürekli üstün başarı göstermeleri ve Uluslararası Bilim Olimpiyatları'nda Matematik, Fizik, Kimya ve Biyoloji gibi sahalarda şampiyonlar çıkarmaları asla sürpriz olmuyor.

Bu okulları, dünyadaki benzerlerinden ayıran en önemli faktör, karakter inşasına verilen önem. Gülen, okulu, öğrencilerin sadece bilgi ve hüner

kazandıkları değil, hayat hakkında sorular sordukları, eşyanın manâsını anlamaya çalıştıkları, hayata belli bir katkıda bulunmayı düşündükleri ve hayatı, bu dünya ile öbür dünya arasındaki münasebet çerçevesinde algıladıkları bir laborutar olarak görüyor. Bundan da öte, eğitim üzerine yazdığı bazı yazılarında okuldan yarı dinî terimlerle söz ediyor ve ona kutsal faaliyetlerin kutsal mekânı olarak bakıyor: "Mektep, hayatî hadiselerin üzerine irfan hüzmeleri göndererek onları aydınlatır ve talebelerine çevrelerini kavrama imkânı hazırlar. Aynı zamanda, gayet hızlı olarak eşya ve hadiseleri keşfetme yolunu açar ve insanı düşünce bütünlüğüne, tefekkürde istikamete ve çokta teke götürür. Bu manâda mektep, ayn-ı mabettir ve o mabedin azizleri de muallimlerdir" (Towards the Lost Paradise, 98).

Bilimsel çalışmaları karakter inşası, sosyal şuur ve aktif maneviyatla iç içe ele alan bir eğitim modeli, eleştirmenlere bir hayli idealistçe, hattâ ütöpik gelebilir. Fakat okullar arasında kısmî seviye farklılıkları olmakla birlikte, diyebiliriz ki, Gülen'in tasarladığı eğitim sistemi, bu okullarda uygulanmasını bulmuş ve okullar, Gülen'in beklentilerini büyük ölçüde gerçekleştirmiş görünüyor. Bundan olacak ki, meselâ Bişkek'te ziyaret ettiğim bir orta okula kayıt için müracaat eden 5000 öğrenciden sadece 250'si kabûl imkânı bulabiliyor.

Ali Ünal, Bir Portre Denemesi, Nil Yayınları, İstanbul, 2002

Ergün, Abdullah, Medya Aynasında Fethullah Gülen, Merkür Yayınları, İstanbul 1999

Eğitim-Öğretimle İlgili Bir Kısım Prensipler

Muhatabın Tanınması Prensihi

Fethullah Gülen'e göre, eğitim ve öğretimde muhatabın tanınması çok önemlidir. Kendine bir şey vermeyi tasarladığımız şahsı tanımadan, ona bir şeyler vermeye kalkışmak olumsuz tesire ve karşı tepkiye yol açabilir. Bu itibardır ki, basiret ve feraset sahibi, kavraması süratli, tesbitleri yerinde manâ ehlinin terbiye ve yol göstericiliği, daima diğerlerinden daha tesirli olmuştur.

Bu sebeple, önce çocuğun veya öğrencinin ruh durumunu tesbit etmek, sonra müdahalede bulunmak lazımdır ki, tepki göstermesin. İnsan vardır ki, sevgiyle, okşamakla, hediye ve mükâfâtla yumuşar, balmumuna döner; insan da vardır ki, yerinde ve gerektiğinde yüz ekşitmek, ilgisiz kalmak ve mutlaka gerektiğinde kulağını çekmekle. Ne var ki, birinci şıkta değerlendirilecek insanlar daha çok ve o yol daha tesirlidir. Zira beşer, yaratılışın gereği olarak iyiliğe ve güler yüze daha çok açıktır. Sevgiyle, hediye ile, mükâfâtla insanın gönlüne girilirse, o insan, kendisine sunulacak düşünce ve tekliflere, kendisine uygulanacak eğitime daha açık hale gelir.

Tedricilik Prensihi

"Eğitimde tedricilik esasına riayet etmek, yani, fıtrat kanunlarına (meselâ, bir ekmeğin elde edilebilmesi için bir yıllık bir sürecin ve bir sürü işlemin gerekmesi gibi kâinattaki kanunlar -AÜ) uyup, aceleciliği bırakmak şarttır" diyen Fethullah Gülen, aksine davranışın istenen neticeyi almayı imkânsız kılacağı düşüncesindedir. O, tedricilik konusunda aşağıdaki hususlara dikkat çeker:

Verilecek şeylerin dozajının ayarlanması... Gelişigüzel ve hele eğitimci tarafından hazmedilmedik şeylerin verilmesi, faydadan çok zarar getirir.

Verilmesi gerekli olan şeylerin çocuğa veya öğrenciye aktarılmasında sabır, kararlılık ve bıktırmayan tekrara ihtiyaç vardır. Bir verip bir kesmek ve hele sabırsızlık göstermek, panzehir yerine, zehir fonksiyonu görür.

Verilenler çocuğa veya öğrenciye en son tesir edeceği ana kadar, ondan bir şey beklenmemelidir. Zira bu konuda gösterilecek hırs ve acelecilik, hem fitrata

aykırı, hem de hüsrana sebeptir.

Eğitim etkisini göstermiyor diye feveran edilmemelidir. Aksine, o ana kadar yapılan şeylerin hepsi yıkılmış olur.

Eğitimde akıl, kalp ve ruhun beraber doyurulmasına titizlik gösterilmelidir. Bu da, belli bir zaman ister ki, yapılabilsin; yoksa, ümit bağlanılan netice elde edilemez.

Kusurlar Karşısında Müsamaha Prensibi

Çocuğun veya öğrencinin kusurları karşısında nasıl davranılması gerektiği konusuna da değinen Fethullah Gülen, önce, onun işlediği kusurlara karşı bilmezlikten gelme, kusurları yüzüne vurup da perdeyi yırtmama gerektiği kanaatindedir. Ona göre, çocuk veya öğrenci, aksi durumda, yani kusurları sürekli yüzüne vurulur ve bunlardan dolayı devamlı azarlanırsa, iyice arsızlaşır ve yapılan telkinlere dirsek çevirir. Gülen, "kusurun mutlaka giderilmesi isteniyorsa, suçlu ve kusurlu doğrudan muhatap alınmadan, toplum içinde genele konuşmak ve yapılan uygunsuz davranışların aklen, kalben, vicdanen sevimsizliği üzerinde durmak daha uygun düşer. Eğer bu yolla da başarı elde edilemez ve kusurlar sürer giderse, bir köşeye çekip, kendisi hakkında, düşünce, kanaat ve bakış açımızın onun davranışlarına uymadığını anlatmak yerinde olur. Kim bilir, belki de bir 'sen de mi?' sözü, ona bin nasihatten daha çok tesir edebilir" der.

Anlatmada Müşahhaslaştırma Prensibi

Gülen, mücerret güzelliklerin mücerretliği içinde anlatılmasının çok faydalı olmayacağını, bunun yerine, çocuğa veya öğrenciye anlatılacak her iyi ve güzel şeyin, o işin bir kısım kahramanlarıyla, çocuğun veya öğrencinin sakındırılması gereken her kötülük ve fenalığın da, yine onlardan kaçınmada örnek teşkil etmiş 'yiğit'lerle misallendirilerek anlatılması gerektiğini belirtir. O, "anlatılacak her şeyin, böyle bir kahramanın hayatıyla resmedilmesi, hem çarpıcı, hem daha tesirli olacaktır" der.

Gönlün Yüce İdeallerle Donatılması Prensibi

Fethullah Gülen, idealsiz nesillerden bıkkın, bezgin ve bîzar olup, nesillerin mutlaka yüksek ideallerle donatılması gerektiği inancındadır. Bu konuda o, şöyle der:

Nesiller, kendilerine gösterilecek yüksek hedef ve ulvî ideallerle canlılıklarını

korurlar. Hedefsiz, mefkûresiz (idealsiz) kaldıklarında da kadavralaşır ve birer iskelet haline gelirler... Milletin ümit kâsesini ellerinde taşıyanlar, her şeyden evvel, nesillerin gönüllerini yüksek ideallerle donatarak, onları Hızır çeşmesine giden yollara irşad etmelidirler (yönelmeli). Dertsiz, davasız, gagesiz ve idealsiz nesillerin önce içten içe yanarak karbonlaşması, sonra da etraflarındaki her şeyi yakıp yok etmesi kaçınılmaz olur... (Gençlere yüksel idealler gösterme) vazifesi, mektepten mabede kadar bütün müesseselerde hassasiyetle benimsenmeli ve bu iş, imkân elverdiği nisbette de kafa ve kalp izdivacına muvaffak olmuş aydın ve hasbî ruhlara gördürülmelidir. (Sızıntı, Ağustos 1983)

Nesillere ideal verilmesi konusunda son derece hassas olan Gülen, bunun çocuk yaşta başlaması gerektiği inancındadır ve "çocuğa (veya öğrenciye) sorumluluk ruhu ve buna bağlı olarak şecaat aşılmalıdır. Yani, iyiliklerin ve güzelliklerin yaygınlaştırılmasında ve yüce hakikatların etrafa duyurulmasında, kendisinin birinci derecede vazifeli olduğu, aynı şekilde, dünya çapındaki fenalıkların giderilmesinde de yine kendisine çok şey düştüğü telkin edilmelidir" der. Ona göre bunun bir faydası da, bu şekilde yetiştirilen kişinin, her işi başkasından bekleme, hattâ kendine düşen şeyleri bile başkalarına havale etme gibi miskinliklerden korunmuş ve kurtarılmış olmasıdır.

Fethullah Gülen, kişiyi yüksek ideallerle donanmış olarak yetiştirmeye çalışırken, mübalâğadan kaçınılması gerektiğini belirtir ve "onu böyle bir ruhla yetiştirmeye çalışırken abartılara gitmemeli ve gerçekler efsanelere feda edilmemelidir. Aksi halde, mübalâğalarımız, onda kurmaya çalıştığımız umranları bir gün yerle bir edebilir" diye ikazda bulunur.

İyi ve Güzel Sözlerle Anlatma Prensibi

Gülen'in, eğitim ve öğretim adına dikkat çektiği bir diğer nokta da, ıslah ve terbiye yolunda kötü söz ve uygunsuz kelimelere asla yer verilmemesi gerektiğidir. Ona göre, sövme, lânetleme, küfür gibi, hiçbir terbiye edici hususiyeti olmayan şeylere katiyen baş vurulmamalıdır. Yoksa, farkına varmadan, vazgeçirmek istediğimiz aynı şeyleri ona telkin etmiş ve kendinden küçüklere karşı, bu uygunsuz şeyleri yapabilme iznini vermiş oluruz.

Sevgi ve Korku Dengesi Prensibi

Fethullah Gülen, çocuğa veya öğrenciye gösterilecek sevgi ile, onu korkutmanın dengeli olması gerektiği kanaatinde olup, bu konuda, "sağını solundan seçebilecek duruma gelen her insan, sevgi ve korku dengesi içinde ele

alınmalıdır. Esasen, her ferдин hayatında bu denge çok mühim bir unsurdur" der ve bu denge bozulup da, sevgi ve korkudan birinin ağır basması halinde, bunun ferдин psikolojik hayatında tesirini hemen göstereceğı uyarısını yapar.

Cezalandırma Prensibi

Fethullah Gülen, çocuğın terbiyesi adına, mecbur kalındığı durumlarda onu hafifçe dövmekte mahzur olmayacağını belirtir ve "nasıl ki büyüklere belli suçlarından dolayı, suça ve kendi durumlarına göre ceza veriliyorsa, bunun gibi, vakar ve sevgi atmosferi içinde büyüyen çocuk, hesap verme çağına girdiğı andan itibaren, en-son çare olarak hafif okşamakla tedip edilebilir" der.

Ne var ki Gülen, hafif de olsa döverek cezalandırmada çok dikkatli olunması gerektiğine de bilhassa dikkat çeker ve bunun için bir kısım şartlardan söz eder. Ona göre, bu şartlar gerçekleşmedikçe bu prensip uygulanmamalıdır. O, bu şartları şöyle sıralar:

Çocuğın temyiz, yani iyiyi kötüden ayırt edebilecek çağına varmış olması. Henüz bu devreye ulaşmamışlar için, bu prensip, terbiye adına ne bir çare, ne de bir vesiledir.

Son çareye kadar, terbiye adına konmuş bulunan bütün prensiplerin kullanılmış olması. Aksine, o son-çare olmaktan çıkar ve doğrudan doğruya terbiye vesilesi olan şeyler arasına girer.

Katiyen can yakıcı olmamalıdır.

Hafif okşama dahi olsa, hayatî önemi bulunan noktalardan ve bilhassa yüzden sakınılmalıdır.

Gülen, dövme konusunda bir ikazda daha bulunur ve şunları söyler: "Bununla birlikte, dayağın sürekli tesir icra edeceği de, her zaman münakaşa götürür bir mevzudur. Onun terbiyedeki tesiri, daha çok teskin edici ilaçlara benzer; ağrıyı geçici olarak dindirir bile, iyileştirmez Hele, bazı zamanlar başka komplikasyonlara da yol açar ki, dolayısıyla daima titizlik isteyen bir husustur."

Zıtlıkların Bulunmaması Prensibi

Ferдин eğitim ve öğretimi adına Fethullah Gülen'in dikkat çektiğı hususlardan biri de, eğitimde anne-babanın ve/veya eğitimcilerin uyum içinde olmaları gerektiğidir. Ona göre, yuvada veya bir eğitim kurumunda böyle bir uyum yoksa ve eğitimcilerden birinin yaptığını öbürü bozuyor; öbürünün söylediğini beriki yalanlıyorsa, bu takdirde çocuğın veya öğrencinin,

terbiyecilerine karşı itimadının sarsılması ve saygısızlaşması muhakkaktır.

İstenilen Şeylerin Aralıksız Olarak ve Tam Bir Ciddiyetle Yaşanması Prensibi

Fethullah Gülen, gerek zihnî gerek kalbî ve manevî her türlü eğitimde anlatmadan çok temsilin, yani bizzat yaşayarak örnek olmanın gerekliliğine inanır. Ferdin eğitimi konusunda aynı konuya özellikle dikkat çeken Gülen, şöyle der: "Bütün bu prensiplerden sonra, en mühim husus, hattâ geçen bütün prensiplerin özü diyebileceğimiz bir husus vardır ki; o da, eğitimin gerektirdiği şeylerin aralıksız olarak ve tam bir ciddiyetle bütün bir hayat boyu yaşanmasıdır. Yani, ferdin inançlı ve samimi olması için, inanç ve samimiyet eğitimcinin her davranışında görülmeli; eğitimci, sorumluluklarını yerine getirmek için derin bir vazife şuur ve idrakine sahip olmalı; ferdin ahlâklı olabilmesi için, yetiştirici, bu konuda ona bilfiil misal teşkil etmelidir."

Yetişmede Dış Çevre

Yukarıda geçtiği üzere, eğitimde aile, sokak (yakın dış çevre), okul, medya ve yayın dünyasının âhenkli işbirliğinin özellikle gerekli olduğunu vurgulayan Fethullah Gülen, bu konuda anne-babanın görevini ele alırken, "anne-baba ve diğer eğitimciler, çocuğun sokaktaki oyun arkadaşlarından, beraber kaldığı dostlarına kadar, onun bu ikinci derecedeki çevresi konusunda hassas ve dikkatli olmalıdırlar" der ve aksi halde çocuğun kendine göre seçeceği çevre ve yakın arkadaş dairesinin, bütün bir hayat boyu hem o yuva için, hem de toplum için huzursuzluk kaynağı olabileceği ihtimali uyarısında bulunur.

Yatıp-Kalkma ve Dinlenme

Fethullah Gülen, ferdin eğitimi konusunda, aşağıda geleceği üzere, onun yatıp-kalkma ve dinlenmesine ve çocukluk çağındaki oyun ve oyuncaklarına varıncaya kadar hiçbir ayrıntıyı ihmal etmez. O, yatıp-kalkma ve dinlenme ile ilgili olarak, yalnız çocuklar için değil, herkes için geçerli olabilecek aşağıdaki birkaç önemli prensibe dikkat çeker:

Aile fertlerinin hayatı, mutlaka düzen altına alınmalıdır. Bir evde, yatıp-kalkmaya ginceye kadar her şey belli bir düzen içinde yürürse, o aileye ait meselelerin büyük bir kısmı yoluna girmiş sayılır. Aksine, bir evde hayat disipline edilmemiş ise, o yuvaya ait çok meseleler dağınıklık içinde ve sürüncemede demektir.

Hayat düzenimiz, içinde oturduğumuz apartman ve kendileriyle yakın temasımız olan diğer komşularla çatışmamalı, bu bakımdan, komşu seçiminde ve komşuluk münasebetlerinde de dikkatli olunmalıdır. Yoksa, karşılıklı olarak birbirimizin hayat düzenini ve rahatını berbat etmekten kurtulamayız.

Dinlenme ve çalışma, imkân ölçüsünde belli bir zaman içinde ve belli saatlerde yapılmalıdır. Aksi halde, sürekli değişip duran yatıp-kalkma zamanları, uyku ile çalışmayı iç-içe kılar. Bu ise, hem dinlenmenin, hem de çalışmanın zedelenmesi demektir.

Uykuya ait zamanı ihlâl edecek her şeyden mutlaka kaçınılmalıdır. Bazen bir-iki bardak çay, bazen bir iki lokma yiyecek, bazen de bir can sıkıntısı, bir gecelik uykuya ve dolayısıyla bir günlük işe mal olabilir

Temizlik

Fethullah Gülen, daha sonra da temizlik üzerinde durur. Ona göre, yuva ve okul, çocuğu veya öğrenciyi manevî kirlerden uzak kalmayı öğretmekle sorumlu olduğu gibi, bedenini, elbisesini, oturup-kalktığı yerleri de temiz ve düzenli tutmayı öğretme mecburiyetindedir.

"Yuvadaki disiplin ve temizliğin, anne-babadan yavrulara geçtiği bir gerçektir. Her yavru, dünyaya gözünü açtığı zaman, yuvasında ve yuvacığında gördüğü şeyleri taklide çalışır ve türünün taşıdığı istidatlarla, o istikamette varlığa erer" diyen Gülen, özellikle insan için bu meselenin fevkalâde önemine dikkat çeker ve şu açıklamada bulunur: "Çocuk, etrafını temiz ve düzen içinde görürse, bunun böyle olması lazım geldiğine inanarak, üstüne-başına ve yatıp-kalktığı yere, ona göre çeki düzen vermeye çalışır. Aksine, etrafını perişan ve etrafındakileri de kirli ve derbederlik içinde görürse, temizlik ve nizam adına bütün istidatları körelir, miskinleşir. Artık kendi şahsî işlerinin dahi, başkaları tarafından yapılması lazım geldiği düşüncesine kapılır. Böyle bir hava ve iklimin, topluma nasıl tufeyliler yetiştireceği ise, her türlü izahtan vârestedir.

Bu itibarla, terbiye prensipleri arasında, derli-toplu ve temiz olmayı öğretmenin ayrı bir yeri olmalıdır. Zira çocuk, ailesinden aldığı diğer hasletler gibi bu meziyetiyle de, toplumun emrine girecek ve ona yararlı olmağa çalışacaktır. Ve yine bu meziyetiyle ailesinin yanında bulunduğu sürece yuvaya; tahsil döneminde kaldığı eve veya barındığı yurda ve beraber kaldığı arkadaşlara yük olmayacaktır."

Oyun ve Oyuncaklar

Son olarak, çocukların dengeli yetişmesinde oyunun oldukça önemli bir unsur, hattâ belli ölçüler içinde kalan her oyunun çocuğun hissî, ruhî ve fikrî gelişmesinde en tesirli faktörlerden biri olduğuna temas eden Fethullah Gülen, "bazı oyunlar vardır ki, çocuğun melekelerini geliştirerek, onu ileriki hayatına hazırlar; bazı oyunlar, onun düşünce ve kabiliyetini artırır; bazıları da boşalmasını temin eder" diyerek oyunları bir tasnife tâbi tutar ve sonra da izahlarda bulunur. Ona göre, oyun sayesinde kapalı ve içine dönük çocuklar, ruhî gerilimden kurtularak serbest nefes alabilirler. Genellikle, bencil ve kapalı çocuklar, yalnız kaldıkça bulanık düşüncelerden bir türlü kurtulamazlar. Bu ise, onların hayallerinin kötülöklere ait şeylerle meşgul olmasını ve dolayısıyla de sürekli olarak ruhlarının hırpalanmasını netice verir. Meşrû çizgide her oyun, tatminsizlikten gelen çeşitli sıkıntı ve üzüntüleri gidermede oldukça faydalıdır. Bilhassa henüz yapacakları sürekli bir iş olmayan çocukların enerji fazlalığının atılması için oyun, hemen hemen tek yoldur. Oyunda, muhakkak bir gaye ve hedef gözetilmelidir. Ne var ki, belli bir yaşa kadar, küçük çocuklarda buna riayet etmek oldukça zordur. Bu itibarla, onlar için daha ziyade oyunların eğlendirici olanları tercih edilmelidir.

Gülen, bu açıklamalarından sonra, oyunları "kabaca" ikiye ayırır ve bu iki sınıf veya tür oyun hakkında bilgiler verir:

Eğlendirici mahiyette olan oyunlar.

Yetiştirici ve geleceğe hazırlayıcı mahiyette olan oyunlar. Bedeni geliştirici fizikî hareketlerden ibaret olan oyunlar da bu gruba girer.

Hem eğlendirici hem de yetiştirici oyunlar henüz çocukluk çağından çıkmamış olanlar için düşünülebilirse de, ergenlik çağına gelmiş olanlar için yetiştirici ve onları istikbale hazırlayıcı oyunlar üzerinde durulmalıdır. Sırf eğlendirici olan oyunlarda, başka her hangi bir gaye gözetilmez. O oyunlar, sadece vakit geçirmek için oynanır. Ancak, bazen bu tür oyunlarla bedenî yorgunluklar giderilerek, vücut, hattâ zihin ve ruh da dinlendirilmiş olabilir. Ne var ki, böyle bir dinlenme daha faydalı ve ruh için daha elverişli bir yolla yapılabiliriyorsa, o yolu seçmek uygun olur. Meselâ, bazıları zihnî yorgunluklarını ve ruhî gerilimlerini gidermek için tavla, poker ve benzeri oyunları oynarlar; fakat bu oyunlarla dinlenmek şöyle dursun, çok defa yorgunluklar ve sıkıntılar bir kat daha artar. Halbuki bunun yerine, bir kültürfizik veya beden hareketini gerektiren bir ibadet, dinlendirici ve içe rahatlık verici olur. İnsanlar, bedenî yorgunlukları ve o yorgunlukları giderecek usulleri çabuk öğrenebilirler; fakat

çok defa zihnî ve ruhî yorgunlukları, hırpalanmaları ve onları dinlendirecek yol ve usulleri bilemezler. Bunun içindir ki, eğitime ait her meselede olduğu gibi, oyunda da mutlaka rehber ihtiyaç vardır. Hattâ, rehbersiz ne kültürfizik yapılmalı, ne de zihin ve ruhu dinlendirmeye gidilmelidir. Yoksa, bazen dinlendirme adına kalp ve ruh, farkına varılmadan örselenmiş olur.

Oyunlardan sonra, çocukların oyuncakları konusunu ele alan Gülen, "çocukların oynayacakları oyuncakları seçmede de dikkatli olunmalıdır" der ve önemli bir uyarıda bulunur: "Bazı oyuncaklar son derece yararlı olmasına karşılık, üzerinde durulmadan ve araştırılmadan çocuğun içine atıldığı her oyun veya eline tutuşturulan her oyuncak, onun duyguları üzerine indirilmiş bir balyoz tesiri yapabilir. Çocuğun fikrî ve ruhî gelişmesini hedef almayan ve duygularının gelişmesine yaramayan her oyun ve oyuncak, bizim hesabımıza israf, yavru adına da bir zaman kaybı ve yorgunluktur."

Çocukların oynayacakları oyun ve oyuncakların, eğitim adına takip edilmesi gereken aslî prensiplerle çakışmaması ve mutlaka çocuğun düşünce ve his dünyasını kucaklayıcı ve yükseltici mahiyette olması gerektiğini vurgulayan Gülen, bu konuda da şu izahatı yapar:

Bu itibarla da çocuk, yalanla, aldatmacalarla ve bir hakikatın uzantısı olmayan hayalî şeylerle iğfal edilmemelidir. Evet, onda insanî duygu ve melekelerin gelişmesi gibi, yüce mefhumlar da, katiyen yalan ve hayale bina edilmemeli ve edenlerin de mutlaka aldanacağı bilinmelidir. Bilmem ki, çocuğa yalanların doğru, hayalî şeylerin hakikatlar gibi gösterilmesi kadar, onun için daha zararlı bir şey tasavvur edilebilir mi?... Yalan, hayat vermez. Hakikatlara ışık tutsun diye yalan ve hayalî şeyler kullanmak, en yüce gerçekleri çocuğun nazarında değersiz ve kıymetsiz hale getirmekten başka bir şeye yaramaz.

Çok yararı olmamakla birlikte, vakit israfına sebep olmayan ve kumar, benzeri şans oyunları ve zararlı eğlenceler sınıfına girmeyen oyunlar da çocuğa yasaklanmayabilir. Şu kadar ki, her halükârda, terbiyeye ait her meselede olduğu gibi oyun ve eğlencede de ana hedef, çocuğu yüce duygularla donatmak ve onu maddî manevî sıhhatli kılmak olmalıdır. Oyun çeşitlerinin yasak edilenlerinde ise, ne çocuğu insanlığa yükseltmek, ne de duygularını inkişaf ettirmek söz konusudur. Aksine bunlarda, çocuğun duyguları itibariyle zaafa uğradığı, yıprandığı, hattâ bir ölçüde eriyip mahvolduğu görülür (Sızıntı, Mart-Mayıs 1982).

Fethullah Gülen'in Aksiyon ve Düşüncesinde Gençlik ve Eğitimi

Çocuk eğitimi üzerinde bu ölçüde duran Fethullah Gülen'in, aynı derecede, hattâ daha da önemli olan gençliğin eğitimi üzerinde durmaması düşünülemez. Kamuoyunun çok yakından bildiği, hattâ dünya kamuoyuna bile mal olduğu üzere, o, çocuk ve gençliğin eğitimi konusunda sadece bir teorisyen olarak kalmamış, bu konuda yaptığı tavsiyeler, yazdığı yazılar, verdiği vaazlar, bulunduğu teşviklerle gerek Türkiye içinde, gerekse dünyanın pek çok ülkesinde, aşağıda ele alacağımız üzere, eğitim ve öğretimdeki başarısını ispatlamış eğitim-öğretim kurumlarının açılmasına belli bir katkıda bulunmuştur.

1981 yılı içinde aylık Sızıntı dergisinde Gençliğin Problemlerine Doğru isimli seri makaleler yayınlamaya başlayan Fethullah Gülen, bu seriyi tamamlayamamış olmakla birlikte, daha sonra, gerek şiirleri, gerekse daha başka makalelerinde bu konu üzerinde de yeterince durmuştur. Ona göre, toplumlar gençlik ruhuyla canlılıklarını korur, onunla gelişir ve onunla ihtişama ulaşırlar. Bu ruhu kaybedince de, kılcalları kesilmiş çiçekler gibi pörsür, dökülür ve ayaklar altında kalırlar.

Gülen, gençlik konusunda gönlünde taşıdıklarını, Fikret'in

"Ferdâ senin, senin bu teceddüt, bu inkılâp...

Her şey senin değil mi ki, zaten, sen ey şebâp...!"

beytini serlevha yaptıktan sonra, çok renkli ve zengin ifadelerle yazıya şöyle döker:

Nesli tanımak, ona vereceğimizi vermek, alacağımızı almak ve bu arada ona bağlı olarak davasının sınırlarını tesbit etmek, muhakkak ki, günümüzün en mühim meselelerindendir. En mühimdir; zira her türlü değişikliğe renklilik katan, ayrı ayrı çağlar ve devirler açan odur.

Roma onun, Roma'da ihtilâl onun, Yunan onun, Helenizm de onun. Zemin onun âb-ı rûyuna muntazır (yüzünün suyunu bekliyor); eflâk (felekler, dünyalar) çıkaracağı tarrakaya dembeste (dem tutmakta). "Acâib-i seb'a-i âlemi (Dünyanın yedi harikası), o muhteşem heykelin kaidesi. Ay, mukavves (kavisli) kaşları;

yıldızlar, dudağında tebessüm... Bunları onun hakkında birer abartma saymayın; gerçek genci bin bahariye ile dahi dile getirmek mümkün değildir.

Nâdanlarca o işe yaramaz bir serseri, anarşi taraftarlarınca tahrip unsuru; bize göre ihata edilmez muhteva... Hilkatinde afacan, ihmalinde öldürücü zehir... Evet, zeminini bulursa bin badire aşan bahadır. Şehvet pazarına düşerse nefsin esiri. Herkes ona olta salar. Herkes onu elde etmek ister. Elde edebilirsen, senin için bir inşirah unsuru. Açık kapı siyaseti güdersen, meccanî bir meta... Gönlünü sadece mücerretlerle doldurursan, bir hayalperest, müşahhaslara bağlarsan bir totemci olur. Kesebilirsen behimî hislerden, ikinci bir fıtrat kazanır. Salıverirsen meraya, benliğine cemre düşmüş gibi erir ve yok olur.

Tutup sahip çıkmaya göre o,

"Ol bâde kim içse heman
Kalbe doğar nur-u cihan
Verir hayat-ı cavidan!" (Gedâyî)

zirvelerinde uçacak; terk etmene göre de,

"İç bade, güzel sev, var ise akl u şuurun;
Dünya var imiş, ya ki yok olmuş ne umurun."

düşüncesiyle mülevvesleşecek...

Her şey olan bu potansiyel katiyen ihmal edilmemelidir. Nasıl edilir ki... Bir devirde her şey damarlarındaki asil kana emanet; başka bir devirde o, yılışık, sürtük, iffetsiz; bütün devirlere rahmet okutturacak melanet. Bir başka devirde de, en acılardan acı midede seretan, gözde bir katarakt... Mimarının elinde ise, "a'lâ-yı illiyyîn"in (yücelikler yüceliğinin) nazenin, nazdar sultanı; kâinatın "ahsen-i takvim"i (en güzel kıvamda yaratılmışı), İlâhî nazarın nokta-ı mihrakiyesi (odak noktası)... O, mimarından kendine bir el uzatılmasını istiyor. (Çağ ve Nesil, 27-9)

Bir ülkenin ve milletin yarınları demek olan genç, Fethullah Gülen'in gözlemlerinde, okul sıralarında iken millete hizmet aşkı ve vatan sevgisi gibi duygularla sık sık gerilir, toplumun yaralarını sarmaktan, ülkeyi ve ülke insanını yükseltmekten dem vurur; hissizliğe ve hareketsizliğe ateşler püskürür durur... Ne var ki, böyle yüksek duygularla şahlanan gençlerin pek çoğu, bir makam kapıp bir memuriyete geçtikten sonra, içlerindeki bu kıvılcımlar yavaş yavaş sönmeye yüz tutar, ruhlarında bir külleşme, gönüllerinde de bir çölleşme başgösterir. Daha sonra ise, tamamen cismanî ve bedenî hayatın tesirinde kalan

genç, o güne kadar gönülden bağlı bulunup toz kondurmadığı yüksek ideallerinden uzaklaşa uzaklaşa tamamen sefil duyguların, pes menfaatlerin zebunu haline gelir. Bir kere de o acayip ve öldürücü turnikeye girdi mi, gayrı semavî bir inayet olmazsa, geriye dönmesi bütün bütün imkânsızlaşır ve bir zamanlar ateş püskürüp durduğu şeylerin âzat kabul etmez kölesi olur çıkar. O kadar esirleşir ki, vazife ve sorumluluklarıyla ilgili bir kısım hususlarda, vicdanının ihtarlarından dahi rahatsız olmaya başlar.

Artık o, bütün düşünce kabiliyetlerini elde ettiği mevkii muhafaza ve âmirlerinin teveccühünü kazanma gibi çok defa insan ruhunu alçaltan pes şeylerde kullanır ve bütün bütün sefilleşir. Bir de elde ettiği makam itibariyle yükselme istidadı gösteriyorsa, artık başka şeyleri görüp gözetmesi imkânsızlaşır ve biricik totemi olan makamını kaybetmemek için, her türlü zillate katlanır. Gerektiğinde vicdanına ters, imanına muhalif işlere girer; fayda umduğu herkes karşısında iki büklüm olur; dün ak dediğine bugün kara demeye başlar; bir gün önce göklere çıkardığı kimseleri, ertesi gün rahatlıkla yerin dibine batırabilir.

Fethullah Gülen, hayata atılmakla artık ateşi sönmüş, ideallerinden uzaklaşmış ve kazanmanın, yarını düşünmenin, makam ve gelirinin yönlendirdiği bir 'uslu varlık' haline gelmiş bulunan bir zamanların genci için yaptığı bu sosyolojik gözlem ve tesbitlerini psikolojik gözlem ve tesbitleriyle derinleştirir ve şunları yazar:

Ve hele, onun başkalarına, başkalarının da ona riya ve tabasbusları, zaten yaralanmış ruhunu ve hırpalanmış iradesini öylesine sarsar ve darbeler ki, bundan böyle onun hayır ve fazilet adına bir şey yapması mümkün değildir. Ne acıdır ki o, dumura uğrayan hissiyatı, körelen zekâsı, bağlanan basiretine rağmen, halâ kendini en iyi düşünen, en isabetli kararlar veren, en faydalı işler yapan biri gibi görme marazî (hastalıklı) ruh haleti içindedir!

Bu duruma düşmüş herhangi bir kimseye hatalarını hatırlatmak, ya da ikazda bulunmak oldukça zordur. Böyle hodbin (kendini beğenmiş) ruhlar, hata ve yanlışlarını gösteren hemen herkese karşı gizli bir kin ve nefret duyduklarından ve en büyük yanlışlarına dahi sevap urbaları giydirecek kendilerini haklı görmeye alıştıklarından, kimseden nasihat almak istemezler.

Gülen, bir rahatsızlığı, hastalığı tesbitle kalmaz; o, tenkit eden değil, tesbit eden ve çare üreten, bunun da ötesinde meselelere 'hıfzı's-sıhha (hastalığı önleme, hijyenik) açısından yaklaşan bir insandır. Dolayısıyla, hastalığı teşhisle

kalmaz; hem, onu ortaya çıkmadan önleme, hem de çıktıktan sonra tedavi etme adına şu tekliflerde bulunur:

Evet, her insanda bir kısım zaaflar vardır ve bu zaafların belli iklim, belli atmosfer, belli şartlar altında hortlayıp ortaya çıkması da bir bakıma tabiidir. Ancak, daha önceden bazı şeyler yapılarak, ruhun bu zaaflar girdabında boğulup gitmesini önlemek de her zaman mümkündür.

Öyle zannediyorum ki, her gençte sağlam bir inanç düşüncesi, yüksek bir diğergâmlık hissi, sönmez bir millet ve vatan sevgisi uyarılabildiği, sabah-akşam mukaddes bir ideal etrafında ahd ü peymanlarla bir araya gelinebildiği, serâzat gönüllerin hayattan kâm alma arzularına karşı tahşidatlar (tembih, ikna, hatırlatma vs.) yapıp, izzet ve şeref gibi değerler üzerinde durulduğu ve bu ideal etrafında ülke ve millete hizmet sayılmayan her iş ve uğraşmanın bir abes ve bu türlü abeslerle meşgul olmanın da, zaman nimetine karşı affedilmez bir nankörlük olduğu kanaati onların kafa ve gönüllerine yerleştirildiği ölçüde genç, kalbî, ruhî dağınıklığa düşmeyecek ve özünü koruyacaktır. Aksi halde, makam sevgisi, şöhrat hissi, hayat endişesi ve tama' duygusu gibi insanın iç dünyasını karartan hastalıklarla, her gün ümit semamızdaki yıldızların kayıp kayıp gittiğini görecektir ve iç burkuntularıyla iki büklüm olacağız. (Sızıntı, Haziran 1986)

Fethullah Gülen, ülkenin yarınlarını inşa edecek gençlerin hangi nitelikte olması gerektiği üzerinde de çok ciddi olarak durur. Bir zaman toplumun anarşiyle sarsılması karşısında iki büklüm olan Fethullah Gülen, 1980'lerin Türkiye'sinde de ülkenin idealsiz kalabalıklar haline gelmesinin ızdırabı içindedir. Ve bu ızdırabı dindirecek olan genç nesildir, genç adamdır:

Genç adam! Düşün bir yığın dert ki, kaç asırlık..

Sarmış cemiyeti onulmaz pek çok hastalık.

Milletin her yanı ayrı bir illetle malûl;

Beyinler sarsık, kalpler baygın, devâsı meçhûl..

Meydanlar inliyor; gagesiz kalabalıklar..

Ve insanlar tıpkı "akvaryumdaki balıklar:"

Şaşkınlıkla gidip kâh sağa tos, kâh sola tos..

Böyle bir topluluk içinde idrake paydos!

Bunca fezâyile cemiyet yaşar mı? Heyhât!

Göz görmez, kulak sağır, "kapkaranlık hissiyât.."

Şehirler çirkef oldu, sokaklar zift kanalı;
Gençler serâzat, her şey hürriyet payandalı...

Hayâ yırtılıp gitmiş, iffet ayak altında,
Yalan som altın, aldatma sultanlık tahtında...

Kurt gövdenin içinde, yapraklar bir bir solmuş,
Millî ruh derbeder ve millet dâğidâr olmuş...

Genç adam; bu badirenin bahadırı sensin!
Yıllardır, hayallerde, düşlerde beklenensin...

Doğrul! Kendine gel! Bak, tan yeri ağarıyor;
Ve ışıklar karanlık ordusunu boğuyor.

Hiç durma, koş tulumban elinde dört bir yana!
Göğüsle alevleri, bu bir vazife sana! (Sızıntı, Mayıs 1985)

Fethullah Gülen, ülkeyi sarmış olan dertlerin çaresi ve hastalıkların tedavisi adına "varlığı en temiz ruhlardan daha temiz, düşüncesi çağın bütün problemlerini çözecek kadar güçlü, sinesi meleklerin gönülleri kadar yumuşak ve iradesi cehennemler karşısında dahi pes etmeyecek kadar sağlam" bir genç nesil arzular. Beklenen bu gençlik, söz pazarlarını bulaşıktan temizleyecek, sözü sultanlarıyla buluşturacak, yani söylenmesi gerekeni ve söylenmesi gerektiği şekilde söyleyip, yapılması gerekeni yapılması gerektiği şekilde yapacak bir gençliktir. Onda, Hz. Âdem'in vefa ve sadakati, Hz. Nuh'un azim ve kararlılığı, Hz. İbrahim'in yumuşaklık ve hakka teslimiyeti, Hz. Musa'nın yiğitliği ve Hz. İsa'nın müsamahası vardır. O, inkâr ve dalâleti, cehalet ve utanmazlığı Kaf dağının arkasına atacak, sanat ve ilim âşıklarına iman ve marifet zevkinin en erişilmezini duyuracaktır. Yine o, kitlelerin inandırılıp uyarılması için kederini sözlerine karıştıracak, hasret ve hicranlarını göz yaşları haline getirip kurak ve çorak yerlerin bağrına salacak, her yere uğrayıp herkesi ziyaret edecek, uğrayıp ziyaret ettiği yerlere, gönül nağmelerinden mesihî soluklar gibi diriltici besteler duyuracak bir söz, hâl ve gönül eridir.

Fethullah Gülen, ilgili diğer yazılarında daha başka niteliklerinden de söz ettiği bu gençliğin, yalnız Türkiye için değil, kendi değerlendirme ve ifadeleriyle, bu irade ve himmet insanların gelişi, bizim milletimiz için olduğu gibi, bir manâda topyekün insanlığın kurtuluşunu da beraberinde getirecektir. Bugün bütün insanlık, derbeder ve perişandır; bu gençlik, hemen her şeyin ayağa düştüğü, ilmin her şeyi maddede arayanların oyuncağı olduğu ve inkâr

hesabına istismar vasıtası yapıldığı, her ağızdan yükselen ayrı ayrı seslerin, her kafadan çıkan farklı farklı düşüncelerin yığınları bütün bütün şaşkına çevirdiği bir dünyada derbeder ve perişan bütün insanlık için de, yarınlar adına ümit kaynağı olduğu inancındadır. (Sızıntı, Nisan, Mayıs 1990)

Okul ve Öğretmen

Fethullah Gülen, eğitim-öğretim konusunda okul ve öğretmene ayrı bir yer ayırır. Ona göre okul, bir öğrenme ve eğitim alma yeridir. Orada hayat ve ötesine ait her şey öğretilir. Aslında, hayatın kendisi de bir okuldur. Ne var ki, biz hayatı da ancak okul sayesinde öğreniriz.

Okul, hayatî hadiselerin üzerine irfan hüzmeleri göndererek, onları aydınlatır, öğrencilerine çevrelerini kavrama imkânı hazırlar. Aynı zamanda, gayet hızlı olarak eşya ve hadiseleri keşfetme yolunu açar ve insanı düşünce bütünlüğüne, düşüncede istikamete ve çoklukta teke götürür. İyi bir okul, fertte fazilet duygularını inkişaf ettiren, öğrencilerine ruh yüceliği kazandıran bir melekler otağıdır. Bin koldan akıp giden hayatın, nasıl kendine has kimliği kazandığı yer okul ise, aynı şekilde, çocuğun gerçek şeklini aldığı ve benliğinin sınırlarına erdiği en önemli eğitim yuvası da yine okuldur. Dağınık bir ırmağın dar bir geçitte katlanıp kendine has ihtişamıyla görünmesi veya ağaçtaki saf hayatî sıvının billûrlaşıp güneş hüzmeleriyle münasebete geçmesi, ya da, bir ağacın veya meyvenin, çekirdekle başlayıp dallanıp budaklandıktan sonra yeniden çekirdekte birliğe ulaşması gibi, hayatın çokluk içinde akışı da ancak okul sayesinde birliğe ulaşır.

Fethullah Gülen, okulun ve okuldaki eğitim-öğretimin hayatın tamamını kapsadığı inancındadır. "Okulun, hayatın sadece bir parçasında insanı ilgilendirdiği sanılır; aslında o, kâinat mektebindeki bütün dağınık şeyleri bir arada görme ve gösterme vazifesiyle, ıraklarına sürekli okuma imkânı hazırlayan, susarken dahi konuşan bir yuvadır. Bu sebeple o, hayatın sadece bir bölümünü işgal ediyor görünse de, bütün zamanlara hükmeden ve hadiselerle sözünü dinleten tam bir hakimiyet sembolüdür" diyen Gülen, okula katılan her öğrencinin, bütün bir ömür boyu oradan aldığı dersi tekrarladığını ve okulda alınıp da benliğe mal edilen hüner ve bilginin, fazilete giden yollarda birer rehber ve kapalı kapıları açan sırlı bir anahtar olduğunu ifade eder.

Fethullah Gülen, toplum içinde en büyük değeri öğretmene verir. Ona göre öğretmen, bir anlamda mabet fonksiyonu da gören okulun kutsal varlığı, doğumdan ölüme kadar bütün bir hayat boyu hayatı şekillendiren kudsî

rehberdir. Gülen, "milletine, kader programında önderlik yapıp, ahlâk ve karakterini yücelten ve ona ebediyet şuurunu aşıl原因, melek soluklarının mihraklaştığı bu üstün varlığa denk yeryüzünde ikinci bir yaratık gösterilemez" der.

Gülen'e göre, öğretmenın fert üzerinde tesiri, anne, baba ve toplumun tesirinden daha fazladır. Aslında, anneyi de, babayı da, hattâ toplumu da yoğuran odur. Onun elinin içine girmediğı her hamur, tatsız ve tuzsuz sayılır.

Öğretmen üzerinde ileri mütalâalarına devam eden Gülen, şunları söyler:

Melekler otağı bir okulda öğretmen, saf ve temiz tohumun ekicisi ve koruyucusudur. İyisiyle, sağlamlıyla meşgul olmak onun vazifesi olduğı gibi, hayat ve hadiseler karşısında ona yön verip, hedef göstermek de yine ona aittir. Her gün ayrı bir sancı ve ızdırapla talebenin gönlüne inen, ders ve davranışlarıyla onun dimağına silinmez renkli çizgiler bırakan öğretmen, yeri doldurulmaz bir öğreticidir. Öğrenciye, ona yol gösterici ve eğitici iyi örneklerin verilmesi, ancak, siması hakikat gamzeden, bakışları alabildiğine derin ve çıraklarına vereceğı her şeyi gönül prizmasından geçiren öğretmenle mümkün olabilir.

Öğretmenin kanatlanın himmeti, gayreti, çırağını kâh yıldızlara yükseltir, kâh ona vicdanında soluk aldırır ve bu iki şey arasında duyulan hayret, hasıl olan düşünce, onu yaşadığı boyutun dışına çıkarır. İşte bize göre gerçek öğretmen, böyle teker teker eşya ve hadiselerdeki nirengileri yakalayan, bir alıcı ve verici kontaklaşması gibi, hayat ve vicdan arasında münasebet kuran, her şeyden gerçeğı duymaya ve her dille ona tercüman olmaya çalışan insandır.

Öğretmenini bulmuş bedevî bir topluluk, melekler kadar ulvîleşir ve toplum halinde öğretmen olma payesine yükselir. Onun elinde madenler saflaşır, som altına ve/veya pırıl pırıl gümüşe dönüşür. O esrarlı elde en ham ve en değersiz şeyler, değerler üstü elmaslar haline gelir. Hiçbir fabrika onun kadar seri ve onun kadar sistematik olarak iş göremez. Karşısına aldığı yüzlerce insana, bir anda bütün duygu tayflarını intikal ettirmek ve onların varlıkları içinde ikinci bir varlık haline gelmek, öğretmenden başka kimseye müyesser olmamıştır. Öğretmen, sırlar âleminin aşılmaz zirvelerinden sızıp sızıp bize gelen manâların tercümanı ve varlık âlemindeki sezilmez faaliyetlerin sesi ve sözüdür. Onun sayesinde insan bulutlar gibi yükselir ve rahmet olarak yere iner. (Sızıntı, Ekim-Aralık 1979)

Okul ve öğretmen üzerinde bu şekilde durduktan sonra, okulda verilmesi

gereken dersler ve öğrenciye kazandırılması gerekenlere temas eden Fehullah Gülen'e göre, bilmek bizâtî bir değer ifâde etse de, öğrenciyi bilgi hamalı haline getirecek bilgi, talebenin omuzunda bir yük ve bir vebal olur. Bu bakımdan, öğrenilecek ve öğretilecek her şey, insan şahsiyetini bütünleştirici ve iç âlem ile eşya ve hadiseler arasındaki ince münasebeti keşfe yönelik olmalıdır. Hattâ bundan da öte, öğrenilen şeye ait her parça, pratiğe sağlam bir mesnet ve yeni terkiplere götürücü esaslı birer dayanak mahiyetinde bulunmalıdır. Gülen, ayrıca, "çocukluk ve okul çağında okutulacak kitaplar, şiir olsun nesir olsun, düşünceye kuvvet, ruha metanet, ümit ve azme fer verecek mahiyette olmalıdır ki, iradeleri güçlü, fikirleri sağlam nesillere sahip olabilelim" der ve şöyle devam eder: "Okulda ilim benliğe mal edilir ve insan, bu sayede yaşadığı katı madde dünyasının boyutlarını aşar ve bir bakıma sonsuzluk sınırına ulaşır. Benliğe mal edilememiş ilim ise, insanın sırtına vurulmuş bir yük, hem de insanı mahcup eden bir yükür. Evet, fikre aydınlık, ruha kanatlanma vadetmeyen her türlü kaba belleme ve ezbercilik, benliği aşındıran bir törpü, kalbe de indirilmiş bir darbedir."

"Şahsiyetimizle eşya arasındaki esrarı çözmeye yönelik olmayan bir bilginin, haricî dünya adına ve onunla bütünleşme hesabına öğrenciye kazandıracağı hiçbir şey yoktur" diyen Gülen, "sadece öğrenmek ve önüne gelen her şeyi öğrenmek, götürdüğü şeyler itibarıyla hiç bilmemekten daha tehlikelidir" düşüncesindedir. Bu sebeple de, ona öre, insanı kâinatla bütünleşmeye götürücü hususlar üzerinde durulmalıdır. Bu nokta, düşüncenin ilk merhalesi, öğrenme ruh ve ciddiliğinin de en sağlam belirtisidir. Bu teminatı elde ederek ilim yoluna koyulma, insanı ezbercilik ve hafıza müsabakasından kurtaracağı gibi, materyalizmin içine düştüğü kabukla uğraşma ve hezeyanlardan da koruyacaktır.

Gülen, "gençlere öğretilecek şeylerle, onları birer hafıza hamalı kılmaktan çok, yaş ve kültür durumları dikkate alınarak, gördükleri nesnelerin ötesinde gayeler hissettirilmeli ve öğreneceği şeyler, hazmedebileceği ölçüde verilmelidir" der ve şöyle devam eder: "Daha ilk okulda çocuğa cihan coğrafyası, beşer tarihi veya felsefe ile taşıyamayacağı bir yük yüklemek, ders için de, talebe için de talihsizliktir. Her gün, ilim adına, öğrencisini bin şüphe ve tereddütle baş başa bırakan öğreticiye öğretmen denemeyeceği gibi, onu bir laboratuvar ciddiliği içinde doğru neticelere götüremeyen okul görünümlü binalara da okul denemez."

Fethullah Gülen, daha sonra iyi bir eğitim-öğretim için iyi bir programın

âdeta genel hatlarını çizer:

Okulda eğitime başladığı ilk dönemde çocuğa önce dil, ideal, inanç, ahlâk, karakter, sonra da bu temeller üzerinde sosyal bir kimlik kazandırılmalı ve o, içinde yaşadığı devrin şartları da dikkate alınarak, ilimler adına inkılâpçı, daha doğrusu, daimî bir dirilişle hep yeni ve hep taze bir anlayışa ulaştırılmalıdır. Sonra, bu noktadan hareketle de onun, sanat, ticaret, ziraat, ilim ve teknik gibi meselelere alıştırılması, adapte edilmesi sıralanabilir. Bir toplumun âhenk içinde ve sürekli olarak varlığını sürdürebilmesi, onun inanç ve ahlâka, bunun yanında sanat, ticaret ve ziraata, bunların da yanında devletler arası dünya dengesinde yerini alma gayret ve çabasına bağlıdır. Bir toplum, bilgin, aydın ve yetişmiş kadrolarıyla rehberler, sanat ve ticaret erbabına mürşid ve bütün hayatî meselelerde öncüler yetiştirmiyorsa, o toplum felçli, gelecek adına da talihsiz ve nasipsiz demektir. Bu itibarlardır ki, okulda okutulan derslerin yanında, talebenin iç enginlikleriyle ele alınması da çok önemlidir.

Öğrenciye nasıl davranılması gerektiği konusunda da uzun uzun tahlillerde bulunan Fethullah Gülen'e göre, okulda verilecek öğretim ve eğitimde, öğrencinin bütün yanlarıyla çok iyi tanınması ve bu hususta acele edilmeden, belli bir tadrîciliğin takip edilmesi şarttır. Bu çerçevede öğrenciye verilecek şeylerin dozajı iyi ayarlanmalı, ona bunların aktarılmasında sabır ve kararlılık gösterilmeli, irşad ve terbiye tesirini göstermiyor diye ümitsizliğe düşmemeli, terbiye ve yetiştirmede akıl, kalp ve ruhun beraber doyurulmasına, akıl kadar kalp ve hislere, kalp ve hisler kadar akla hitap edilmesine özen gösterilmelidir. Öğrencinin kusurları, doğrudan onun yüzüne vurulmadan, öğrenci bilhassa başkaları yanında mahcup edilmeden, o kusur umumî telkinlerle giderilmeğe çalışılmalı, bunun başarılı olmadığı yerde, hususî olarak hususî bir yerde kendisiyle birebir ilgilenip, konuşulmalıdır. Öğrenciye telkin edilecek her iyi şey, o işin kahramanlarıyla, her kötülük ve fenalığa set çekme de, fenalıklara ve kötülüklere karşı direnmiş yiğitlerle müşahhas hale getirilmelidir. Öğrencinin gönlü yüce ideallerle donatılmalı, sevgi, korku ve tedipte denge mutlaka muhafaza edilmelidir. Bütün bunlardan ayrı ve belki en önemli bir prensip olarak, öğretmen, öğrenciye anlattığı her mevzû ve meselede bilgisiyle kendisini kabûl ettirdiği gibi, telkin ettiği bütün güzellik ve iyiliklerde de ona bizzat ve yaşayışıyla örnek olmalıdır.

Gülen'in, bütün iç ve dış özellikleriyle resmini çizdiği ve onun ifadesiyle, "ötelere açılmış, insanı bütün yanlarıyla keşfedip kucaklayan ve âdeta melekler otağı haline gelmiş bir okul", insanın yoğrulup, gerçek cevherinin ortaya çıktığı,

ortaya çıkıp som altın haline geldiği bir laboratuvar; akıı fenlerle, ilimlerle aydınlık, kalbi inanç, ahlâk ve en saf duygularla berrak ve böyle bir akıl ve kalbin ışığında öğrencinin himmetini kanatlandıran öğretmen de, yarınlarımızın teminatı olacak nesillerin yoğrulduğu bu esrarengiz laboratuvarın gerçek üstadıdır: belimizi sihirli elleriyle doğrultacak, ufkumuzdaki karanlıkları temiz soluklarıyla giderecek mukaddes üstadı (Sızıntı, Nisan-Temmuz 1981; Ekim-Aralık 1979).

Ali Ünal, Bir Portre Denemesi, Nil Yayınları, İstanbul, 2002

Fethullah Gülen'e Göre Eğitim ve Öğretimin Önemi

Gülen'e göre, insanoğlu için gerçek hayat, ancak ilim ve irfanla kabildir. Bu sebeple, öğrenip öğretmeyi ihmal edenler, hayatta dahi olsalar ölü sayılırlar. İnsanın yaratılışının gayesi, görüp bilmek ve bildiklerini başkalarına öğretmektir. Bir ferдин tedbir ve isabetli kararları, onun akıl ve mantıkla münasebeti nisbetindedir. Akıl ve mantık ise, ancak ilim ve marifetle aydınlığa kavuşur ve kemale erer. Onun içindir ki, ilim ve marifetin olmadığı yerde akıl âtil, mantık aldatıcı, kararlar da isabetsizdir. Bir insanın insanlığı, öğrenip öğretmek ve başkalarını aydınlatmakla belli olur ve ortaya çıkar. Bilmediği halde öğrenmeği düşünmeyen, öğrendikleriyle kendisini sürekli yenileyip başkalarına da örnek olmayan birinin, insanlıktan ne kadar nasıpdar olduğu cidden düşündürücüdür. İlim ve marifetle elde edilen mevki ve paye, başka yollarla elde edilen makamlardan daha yüksek ve daha uzun ömürlüdür. Zira ilim, sahibini dünyada fenalıklardan uzak ve faziletli, öbür âlemde de, irfanıyla aydınlattığı makamların temaşası içinde mest ve mutlu kılar. Buna karşılık, hakikat adına boş gönüller ve marifetten mahrum ruhlar, her türlü fena düşüncenin serpilip gelişmesine müsait birer tarla mesâbesindedirler (Ölçü ve Yoldaki Işıklar, 22).

Fethullah Gülen, öğrenme ve öğretmeden ibaret olan eğitimi o kadar yüceltir ki, onun yanında öğrenme ve öğretme, terbiye veya eğitim, göklere dayalı iki yüce vazifedir. Allah'ın Rabb sıfatının insan hayatındaki tecellisi olan bu vazifenin yerine getirilmesi ile, insanın ruhundaki liyakat ve ehliyet ortaya çıkarılır; çıkarılır ve o, topluma armağan edilecek hale gelir. Öğretim ve eğitimden imbiğinden geçmemiş fertte insanî meziyetler ve yükseltici husûsiyetler gelişmediği için, onda içtimaî olma husûsiyeti aramak da beyhudedir (Sızıntı, 10 Kasım 1979).

Gülen için öğretme ve eğitme, fertler için olduğu kadar, toplumlar için de üzerinde en çok durulması gereken en hayatî bir konudur. Bir defa, fert planında insan, duygularının pes şeylerden uzak olduğu ölçüde insandır. Kalbi kötü duyguların baskısı altında, ruhu nefsanîliğin cenderesine takılmış kimselerin ne ölçüde insan oldukları, üzerinde durulmaya değer bir husustur. Terbiyenin bedene ait olan kısmını belki herkes idrak edebilir ama, insanı asıl insanlığa yükselten fikrî, hissî ve ruhî terbiyeyi anlayabilen çok az olsa gerek. İkinci olarak, bir milletin ıslahına fenaları imha etmekle değil, nesilleri

değişmez gerçekler ve millî değerler çerçevesinde bir terbiye ile insanlığa yükselterek hizmet edilebilir. İnanc, ideal, tarih şuuru, millete ve insanlığa hizmet aşkı ve gelenekler halitasından ibaret mukaddes bir tohumu yurdun dört bir bucağında çimlendirmedikçe, imha edilen her fenanın yerinde bir kaç tane yenisi bitecektir (Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 150).

Milletler, yeni nesillerle varlıklarını devam ettirirler. Geleceğini teminat altına almak isteyen her millet, sağa sola harcayacağı zaman ve enerji kadar bir kısım imkânları da, yarının büyük insanları olacak çocukların ve gençlerin yetiştirilmesine sarf etmelidir. Çünkü, bir ağacın nesil ve nevini devam ettirmesinde çekirdek veya tohumu ne ise, insan nesli ve nevinin devamında da çocuk aynı şeydir. Çocuklarını ihmal eden milletler çökmeğe, onları tamamen yabancı, hoyrat ellere terk edenler de özlerini kaybetmeğe mahkûmdurlar. Her 30-40 senede bir milletin en aktif ve en verimli kesimini teşkil edecek nesiller, dünkü çocuklardır. Bugünün nesillerinde görülen fenalığın, idarecilerde tenkit konusu yapılan yetersizlik, beceriksizlik ve ehliyetsizlik gibi hususların ve milletçe çekilen sıkıntıların gerçek sorumluları, 30-40 sene evvelki hakim unsurlardır. Çeyrek asır sonraki her türlü facia veya faziletler de, bugünkü nesillerin talim ve terbiyesini üzerine alanların olacaktır. Bir milletin geleceği hakkında kehanette bulunmak isteyenler, bugün o milletin çocuklarına ve gençlerine verilen terbiyeye baksalar, yarınla alâkalı hükümlerinde 100'de 100 isabet ederler. Dolayısıyla, başka yönlere harcanan her şeyin büyük bir kısmı boşa gitse bile, nesillerin gerçek insanlığa yükseltilmesi istikametinde sarf edilen şeyler, bitip tükenme bilmeyen bir varidat, bir gelir kaynağı gibi devam edip duracaktır (Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 142-43).

Gülen, milletlerin sosyal yapılarıyla, eğitim-öğretim usûl ve esasları arasında açık bir alâka, yakın bir bağ mevcut olduğunu belirtir. Ona göre, millet fertlerine nasıl bir terbiye verilirse, toplum da yavaş yavaş giderek o şekli almaya başlar. Zira, bugün yetiştirilen nesiller, yarının yetiştiricileri olarak vazife başına geçecek ve üstatlarından aldıkları aynı şeyleri, öğrencilerinin gönüllerine boşaltacaklardır. Milletlerin cismanî varlıklarını devam ettirmelerinde, evlenme ve üreme ne ise, onların ahlâkî ve sosyal hayatları için eğitim-öğretim de aynı şeydir. Evlenme mevzuunu sağlam esaslara bağlayamamış milletler, kendilerini yıkılmadan kurtaramayacakları gibi, toplumun ruhî ve ahlâkî durumuna gereken önemi veremeyen milletler de katiyen uzun süre varlıklarını sürdüremezler.

Eğitim-öğretim meselesini devlet planında da ele alan Gülen, "bir milleti

meydana getiren fertlerden her biri, az çok diğetine tesir eder veya ondan bir şeyler alarak onun tesirinde kalır. Bunun gibi, anane ve geleneklerle birlikte, uzak-yakın çevrenin tesiri de, yetişmede önemli birer yer işgal eder. Bir aile reisi kendi aile fertleri arasında, milleti idare edenler de toplumun çeşitli kesimleri ve fertleri arasında kuvvetli tesir ve nüfûza sahiptirler" der. Ona göre, bir milletin kabiliyeti ölçüsünde yükselmenin en son noktasına ulaşması ve fonksiyonunu tamı tamına eda etmesi, o milleti meydana getiren fertlerin düşünce, tasavvur, kültürüyle ve idarecilerinin de plan, basiret ve hasbîlikleriyle yakından alâkalıdır. İdare edenlerin "eğilip" fertleri görüp gözetmeleri, fertlerin de birer sosyal varlık haline gelebilmeleri, bir taraftan herkesin sorumluluğu altında bulunanlara karşı görevlerinin şuurunda bulunması, bir diğere açıdan, bir topluluğun efendisinin, ona hizmet eden olduğu prensibine tam uyulması, diğere taraftan da yaşama yerine yaşatma zevkine göre akort olmakla mümkündür ve bu da, ancak iyi bir eğitimle gerçekleşir.

Bu noktada devletin sorumluluğuna dikkat çeken Gülen, şunları kaydeder:

Nesillerin yetiştirilmesiyle meşgul olanlar, bu vazifeyi hangi ad altında yerine getirirse getsinler, üzerlerine aldıkları mesuliyetin büyüklük ve ehemmiyetini bir an bile hatırdan çıkarmamalıdır. Bir milletin en büyük sermayesi, eğitim-öğretimin bağrında gelişen kültür, irade sağlamlığı, ahlâk ve fazilet sermayesidir. Eğer nesilleri, dimağları yaşadıkları devrin fenleriyle, gönülleri de ötelerden gelen esintilerle donatılarak, ruhlarında birer fener fonksiyonu görecektarih penceresinden geleceğe baktırabilirsek, bu uğurda harcananların en küçüğü dahi heder olmayacaktır! Heder olmak şöyle dursun, kat kat fazlasını verecektir.

İyi bir eğitimden geçmiş ve iyi yetiştirilmiş nesiller, hayat mücadelesinde, karşılarına çıkan her engeli göğüsleyebilecek, maddî-manevî her çeşit zorluğu yenebilecek ve hiçbir zaman ümitsizliğe düşmeyeceklerdir. Böyle bir idrakten mahrum talihsizler ise, babalarından intikal eden maddî serveti har vurup harman savurdıkları gibi, mânen de hep boşlukta, sallantıda ve karamsar bir hayat geçirecek, sonra da sefaletin kuduz dişleri arasında kahrolup gideceklerdir (Sızıntı, Ekim, Kasım, Aralık 1979).

Gülen, eğitimin ve öğretimin önemine bir başka açıdan daha yaklaşır. Ona göre insan, diğere varlıklardan farklı olarak, böyle bir müdahaleyi, yani eğitme ve öğretmeyi davetle dünyaya gelir. O, bu garip seferinde, alabildiğine âciz, alabildiğine muhtaç ve her şeyi dıştan bekleyen eli kolu bağlı bir zavallıdır. Oysa

ki hayvan, dünyaya geldiği vakit âdetâ başka bir âlemde tekemmül etmiş gibi, istidadına göre gelir, yani gönderilir. Ya 2 saatte, ya 2 günde veya 2 ayda bütün hayat şartlarını ve kâinatla olan münasebetini ve hayat kanunlarını öğrenir, meleke sahibi olur. İnsanın 20 senede kazandığı hayatî gücü ve iş yapma kabiliyetlerini serçe ve arı gibi bir hayvan 20 günde tahsil eder; daha doğrusu ona ilham olunur. Demek, hayvanın aslî vazifesi taallüm (öğrenmek suretiyle) tekemmül etmek (mükemmelleşmek) değildir. Ve marifet (sanat, meslek) kesbetmekle terakî etmek değildir. Ve aczini göstermek ve medet istemek, dua etmek de değildir. Bilakis onun vazifesi, istidadına göre amel etmek ve fiilî kullukta bulunmaktır.

İnsan ise, dünyaya her şeyi öğrenmeye muhtaç ve hayat kanunlarına karşı cahil olarak geliyor. Öyle ki, 20 senede hayat şartlarını öğrenemiyor; öğrenmesi, belki ömrünün sonuna kadar devam ediyor. Hem gayet aciz ve zayıf bir surette dünyaya gönderiliyor; 1-2 senede ancak ayağa kalkabiliyor, 15 senede ancak zarar ve menfaatini fark edebiliyor ve hayat-ı beşeriyenin yardımıyla menfaatlerini celp ve zararlardan sakınabiliyor...

Demek ki, en temiz bir fitratla, bu muvakkat (geçici) misafirhaneye gelen insanın vazifesi, yüce âlemlerde ikamete ehliyetini ispat etmek için, düşüncede, tasavvurda ve akidede istikamet ve duruluğa ermek; kulluk mükellefiyetlerini yerine getirerek, kalp ve ruhu işlettirmek ve binbir esrar ve bilmecenin kol gezdiği (ledün)le kucaklaşmak ve varlığın sırrını kavramaktan ibarettir (Sızıntı, Mayıs 1981, s: 9).

Öğretim ve Eğitimde Aile, Sokak, Okul, Yayınlar ve Medya İşbirliği

Fethullah Gülen'e göre, geleceğini teminat altına almak isteyen her millet, yarının idarecileri ve büyükleri olan bugünün çocukları ve gençlerinin eğitimine bîgâne kalamaz. Millet ve devlet, yepyeni ve mutlu bir dünyanın kurulmasında, bu çok nazik noktaya bütün müesseseleriyle eğilmek mecbûriyetindedir.

"Aile, çevre, okul ve medya bu en hayâtî konu etrafında omuz omuza verdiği zaman, müsbet ve sağlam neticelerin elde edilmesi mümkün olacaktır. Bunlardan bir veya ikisinin devre dışı kaldığı zamanlarda ise, nesiller çeşitli zıtlıklar ve farklılıkların meydana getireceği uğursuz bir atmosfer içinde çekişme ve çatışmalara terk edileceklerdir" diyen Gülen, okul ve aile yanyana değilse, bütün kollarıyla medya ve yayınlar, okul ve aile ile omuz omuza vermiyorsa; çevre bunlarla aynı çizgiyi paylaşmıyorsa, bu takdirde eğitimin sadece resmî-yarı resmî icra edildiği müesseseye bağlı kalacağı, böyle bir

lokalizasyonun ise hiç fayda getirmeyeceği görüşündedir.

Fethullah Gülen, "okulun çok mükemmel, ailenin yeterli, çevrenin ve sokağın temiz; göze, kulağa hitap eden yayınların kamu vicdanını ve temel insanî değerleri destekleyici olması; bunların yanısıra, gerektiğinde ölçülü olarak devletin de kontrolüyle, eğitim için belli ve müsbet bir hedef ve yönün belirlenmesi şarttır" der ve şöyle devam eder: "Aile, okul ve bütün toplum, ne zaman öğretim ve eğitim adına yeni nesilleri yüceltici duygularla donatır ve sosyal erozyonlara karşı onların ruhlarını besleyip, kalplerine mukavemet kazandırır; işte o zaman, gelecek adına bize ümit verecek pek çok şeyi elde etmiş sayılırız."

Aile ve/veya Yuva

Fethullah Gülen, kişilerin eğitiminde birinci ve en ağır vazifenin aileye ait olduğunu düşünür. Ona göre, sağlıklı bir neslin yetiştirilmesinde mutlaka yuvaya ihtiyaç olduğu gibi, sosyal yapının sıhhatle devam etmesi için de mutlaka iyi bir yuva ve düzenli bir aile şarttır. Okul ve çevrenin insana vereceği şey ne kadar büyük olursa olsun, yuvanın verdiği kadar kalıcı değildir. Aslında aile, bütün bir hayat boyu çocuğu, insanî melekelerle donatmakla sorumludur. Bu sorumluluk doğumla başlar, vefat edinceye kadar da devam eder. Okul öncesi sorumluluk bütünüyle yuvaya ait olduğu gibi, okul dönemi ve ondan sonraki devrelerde de bu sorumluluk, en ufak bir azalma göstermeden artarak devam eder. Çünkü, çocuğun hareket sahasının genişlemesiyle birlikte, yuvanın sorumluluğu da artar. Önceleri sadece evde ve bahçede, oyun ve oyuncakları içinde basitçe görüp-gözetmeğe karşılık, daha sonraki dönemlerde ise, gezdiği hemen her yerde, edindiği arkadaşlar içinde, okuduğu kitapların cümle ve paragrafları arasında takip edilmesi gerekir.

Gülen, yuvaya o kadar önem verir ki, ona göre, Hikmet Eli yuvayı, hiç eskimeyecek bir müessese olarak inanoğlunun yeryüzü hayatının başlamasıyla birlikte fitratın sinesine raptetmiş ve ne İsparta'nın vahşî despotluğu, ne de modern çağın ilkel diktatörlükleri onu yerinden söküp atabilmiştir. Kâinatı şiirimsi bir nizam içinde var eden Yüce Yaratıcı, yuvayı bu umumi nizamın çok önemli bir parçası olarak tabiat kitabının bağrına yerleştirmiş ve evrensel âhengin itici ve çekici kuvvetleriyle sıkı sıkıya bağlamıştır.

Aile İçi İyi Bir Eğitimle İlgili Meseleler

Uyumlu Bir Evlilik

Fethullah Gülen, "öğretim ve eğitimin başladığı ilk ve ömür boyu devam ettiği tek müessese olan yuvada öğretim ve eğitim adına mutlaka gerekli olan huzur ve emniyetin birinci şartının eşler arasındaki uyum" olduğu görüşündedir. "Çocukların duygulu ve saygılı, aynı zamanda, içinde bulundukları toplum için iyi birer rükün olmaya hazırlanmaları, ancak fevkalâde kaynaşmış bir ailenin yumuşak ve sevgi dolu atmosferinde gerçekleşebilir" diyen Gülen'e göre, anne ve babanın aynı elektrik yüklü zerreler gibi birbirini ittiği ve birbirinden uzak durduğu bir aile yapısı içinde yetişecek çocukların durumu ise yürekler acısıdır. Resmî istatistikler, suç işleyen ve ondan zevk alan çocukların büyük bir kısmının aile huzursuzluğunun kurbanları arasından çıktığını göstermektedir. Dolayısıyla, yuva kurmada ahd ü peyman (anlaşma ve yeminleşme) demek olan evlilik, her bakımdan birbiriyle uyum sağlayacak eşler arasında ve zevk ve haz adına değil, bir aile meydana getirip, milletin beka ve devamını, tarafların duygu ve düşüncelerinin dağınıklıktan kurtarılmasını ve cismanî arzuların zapt u rapt altına alınmasını hedef alarak yapılırsa, bu takdirde ferdin şahsî ve sosyal hayatında yapıcı ve yükseltici bir unsur olabilir. Aksine, düşünülmeden ve sadece geçici zevklerin tesiri altında yapılan bir evlilik, hem aile, hem o ailede meydana gelecek çocuklar ve hem de toplum için talihsizliktir. İyi bir öğretim ve eğitim için evliliğin arzedilen müsbet ölçülerde olması bir ilk şart, çocuk doğar doğmaz onu iyi bir insan olma yönünde yetiştirmek için sarfedilecek bütün gayretler de, o şart ölçüsünde bir gerekliliktir.

Çocuğa İlk Yapılacak Vazifeler

Gülen, "çocuk daha dünyaya ilk gelir gelmez, onu insanlaştırma ve melekleştirme istikametinde hemen harekete geçilerek, gerekli bütün merasimler icra edilmeli" der ve bu merasimler hakkında da şunu söyler: "Onun kulağına okunacak bir ezan ve kamet, yüce âlemlerden ruhuna üflenmiş melek solukları gibi, onu varlığa ve diri kalmağa çağıran ilk mesajlar olacaktır. Çocuğa güzel bir isim konması ve bu ismin bilhassa, destansı bir hayat yaşamış müstesna kimselerin isimleri arasından seçilmesi, o yavrunun geleceği adına yine küçümsenmeyecek şeylerdendir. Çocuk, adını aldığı zat hakkında kendisine verilen küçük bir bilgi ile, onu daima başının üstünde hissedecek ve ilk devrelerde belki şuuruna varmadan, fakat sonraları bütün samimiyetiyle ona benzemek için çırpınıp duracaktır. Ayrıca, bu ismin, toplum tarafından kendisine ehemmiyet atfedilen bir şahıs tarafından konması da çok mühimdir. Çok defa "senin ismini falan zat koymuştur" sözü karşısında, gencin vicdanının

uyandığı ve kendinde bir iç-toparlanma meydana geldiği göze çarpmıştır."

Anne-Babanın Davranışları

Fethullah Gülen, çocuğun eğitiminde anne-babanın karşılıklı davranışlarının çok önemli olduğu görüşündedir. Ona göre, anne-baba arasındaki geçim ve anne-babanın ahlâkî seviyesi çocuğa en çok tesir eden iki faktördür. Anne-baba çocuğun zihninde iki yüzlü, riyakâr, dediklerini yapmayan, sözlerinde durmayan, iyilik bilmeyen, başkalarına zulümden sakınmayan ve anne-baba olma vakar ve ciddiyetinden mahrum bir kısım değersiz varlıklar olarak iz bırakmışlarsa, bir daha çocuğun onlardan müsbet şeyler kapması oldukça zor, hattâ imkânsızdır. Bu sebeple, anne-baba, o sonsuz şefkatlerinin yanı sıra, terbiyesiyle sorumlu bulundukları çocuğa bu açıdan da örnek olma ve fonksiyonlarını en iyi şekilde yerine getirme mevkiindedirler.

Anne-babanın çocuğa davranışları konusunda da Fethullah Gülen, "anne-baba, çocuklarına karşı çok şefkatli olmalı, fakat bu şefkati çocuklar arasında adaletli temsil etmeli ve onlar arasında kıskançlıklara fırsat vermemelidir" der ve şöyle devam eder: "Bunun yanı sıra, her zaman çocuklarının içinde ve yanında bulunmalı; onların psikolojik durumlarını kavramak, infiallerine ve alınganlıklarına şahit olmak için, sık sık onlarla haşır-neşir olmalıdırlar. Yanlarına uğranıldığında ve ayrılırken selâm verme; evin içinde oda, yatak, dolap gibi çocuklara özel bir yer ve bazı şeyleri tahsis etme; çocukların kendi seviyelerindeki iş ve eğlencelerini yürekten, fakat seviyeli olarak takip etme; büyüklere yapıldığı gibi, sık sık hâl ve hatırlarını sorma; dertlerini ve ızdıraplarını paylaşma; yer yer kucağa alıp sevmek, hattâ başlarda, omuzlarda gezdirmek; onları hoşlarına gidecek isimlerle çağırma ve bilhassa ilerdeki hayatlarına esas teşkil edecek oyun ve eğlencelerinde onları serbest bırakma, öğretim ve eğitim adına anne-babanın çocuklarına karşı yapması gereken vazifelerden sadece bir kısmıdır."

Yuvaya Ait İki Önemli Husus

Fethullah Gülen, yuvada çocuğa verilecek ve öğretilecekler konusunda şu iki hususa bilhassa dikkat çeker:

Çocuğun görme ve duyma atmosferine akseden şeyler, müsbet, temiz ve öğretici olmalıdır.

Yetiştirme adına çocuklara karşı verilecek her hizmet, şefkat ve samimiyetle eda edilmelidir.

Gülen'e göre, çocuk, daha ilk dünyaya gelişiyle etrafında olup biten şeyleri merakla araştırmaya koyulur. Ancak, onun eşya ve hadiselerle bilerek münasebete geçmesi, iyiyi kötüyü birbirinden ayırt eder hale geldiği dönemde başlar. Bu devrede o, hem etrafındaki değişik renk ve keyfiyetleri, hem de kendi benlik ve şahsiyetini sezerek, çevresinde olup bitenlerle iç-intibaları arasında, mekik gibi gelir gider ve bir şeyler anlamaya çalışır.

Çocuğun şuuraltının oluşturulması konusuna da büyük önem veren Fethullah Gülen, bu şuuraltının oluşma devresiyle ilgili olarak şu mütalâalarda bulunur: "Çocuğun zevkleri, acıları, kabulleri ve reaksiyonları bütünüyle bu devrede belirtmeye başlar. Çevresinde cereyan eden şeylerin hoş ve güzel olanları, herkes gibi onu da sevindirir; üzücü, zevksiz ve çirkin olanları ise üzer. Bu itibarla da, etrafıyla daimî münasebette olan ruhunun, daimî üzüntü ve daimî hazları olur. O, minicik görme ve işitme uzuvlarıyla her an hadiselerin içine girer ve ruhuna yeni yeni bilgiler kazandırır. Bu yolla, her gördüğü ve işitip bellediği şey, ilerde benliğini kurmağa yarayan malzeme olarak, şuuraltına taşınır durur. Evet, durmadan iç âleminde petekleşen bu şeyler, ilerde onun benlik ve şahsiyetini oluşturacakları gibi, bütün bir hayat boyu onun hareketlerini baskı altında bulundurarak ona, menfi, müsbet istikamet ve yön de verecektir. Denebilir ki, insanın müstakbel hayatında davranışlarına en çok tesir eden şeylerden biri, şüphesiz şuuraltı birikimleridir."

Fethullah Gülen, çocuğun şuuraltının oluşumuyla ilgili olarak düşünce ve mütalâalarına devamla, bu oluşumda çocuğa anlatılanların mutlaka yaşanması gerektiğini, hattâ çocuğun, kendisine yapılan sözlü telkinlerden çok, yuvada görüp yaşadıklarının etkisinde kalacağını belirtir. Gülen, şöyle der:

Onun içindir ki, bu dönemde yuvanın çocuk karşısındaki tavrı çok mühimdir. Yuva, ona neyi gösterir, neyi işittirir ve neyi anlatırsa, yavru onunla kendi benlik ve şahsiyet peteğini örmeye çalışır. Evet, çocuk, içinde doğup büyüdüğü yuvanın çocuğu olarak gelişir ve şekillenir. Biz farkına varalım, varmayalım, o, telkinlerimizden daha çok, yuvada gördüğü ve duyduğu şeylerin tesirinde kalarak, benlik ve şahsiyete erer. Vakıa, telkinin de yavruya kazandıracadı pek çok şey vardır ama, bunlar hiç bir zaman onun göz ve kulak yoluyla yuvadan aldığı sessiz öğütleri kadar tesirli değildir.

Evet, bir taraftan aile hayatındaki düzensizlik ve huzursuzluklar, beri taraftan dürüstlük, ahlâk ve fazilet telkinleri, zavallı çocuğu lâubali ve huysuz kılacaktır. Bu bakımdan anne, baba ve evdeki diğer büyükler, kendilerini her an

gözetken ve gördüğü duyduğu şeyleri kendi ölçüleri içinde değerlendiren çocuğun mevcudiyetini bir lâhza hatırdan çıkarmamalıdır. Hatırdan çıkarmamalıdır, çünkü çocuk yuvada bir talebe ve bu talebenin en çok tesirinde kalacağı dersler de çevresinde görüp duyduğu şeylerdir.

O halde, yavrunun nasıl olması arzu ediliyorsa, behemehal öyle olunmalıdır. Yani, aile muhitindeki hayat akışı, çocuğun tasavvur edilen geleceğiyle sınıksız alâkalı olmalıdır. Ve onun atmosferi için cereyan eden her şey, ona yapılacak telkinlerin hazırlığı ve yapılmış telkinlerin de temrinatından (alıştırma) ibaret bulunmalıdır.

Şefkat ve Eşit Muamele

Çocuğun eğitimiyle ilgili olarak anne-babanın, çocuklarına karşı eşit davranması ve şefkatli olmasını bilhassa vurgulayan Fethullah Gülen, "anne, baba ve diğer büyükler, çocuklara karşı içten ve şefkatli davranmalıdırlar. Aslında, anne ve babada şefkat ve içtenlik fitratın gereğidir. Ne anne ve babayı şefkatten, ne de şefkati anne ve babadan ayrı mütâlâa etmeye imkân vardır" dedikten sonra, bazı anne-babaların bu konudaki hatalı davranışlarına dikkat çeker: "Ne var ki, bazı anne ve babalar, ya vakar ve ciddiyetin gereği sayarak veya çok fazla asabî ve hassas olduklarından, çocuklarına karşı haşin ve sevimsiz davranırlar. Hemen belirtelim ki, vakar ve ciddiyet, hiçbir zaman sertlik ve huşûnete karıştırılmamalıdır. Birincisinde, insan sevimli, tesirli ve emniyet telkin edici olmasına mukabil, ikincisinde, sevimsiz, menfur ve çevresine karşı tesirsizdir. Bu itibarla, vakarlı ve ciddi bir insanın, söz ve davranışlarıyla çocuğun kalbine girmesi ve ona hükmetmesi her zaman söz konusu olsa bile, haşin ve huysuz kimseler için bu, asla söz konusu değildir."

Fethullah Gülen, daha sonra şefkat üzerinde açıklamalarda bulunur ve şöyle der:

Şefkat, insanda fitratın ve tabiatın nağmesidir. Büyük, küçük herkes ve her şey, bu nağmeden müteessir ve hareket halindedir. Şefkat, kâinatı çepeçevre kuşatan sonsuz (rahmet) ile rezonans olmanın en anlamlı dilidir. O olmadan, ne terbiye edenin, ne de terbiye edilenin insanlığa yükselmesi, katıyen düşünülemez. Semalar ötesi yüce âlemlere seyahat da, ancak şefkatin yumuşak ve esrarlı kanatlarıyla mümkündür. Rahmeti Sonsuz, şefkat edenlere merhamette bulunup huzuruna alacaktır. Bu sebeple, İnsanlığın İftihar Tablosu'nun, "yeryüzündekilere (bilhassa masum yavrulara) merhamet ve şefkat edin ki, gök ehli de size merhamet etsin"; "yaratıklara merhameti olmayana

merhamet edilmez"; "büyüklerimize saygı göstermeyen ve küçüklerimize şefkat etmeyen bizden değildir" şeklindeki çarpıcı beyanları, bu konuda yeterince önemlidir. Zaten Efendimiz (sav), bizzat arkadaşları arasında, aile fertlerine ve bilhassa çocuklara karşı şefkatte en ileri olarak tanınmaktaydı.

Çocuklarla Haşır-Neşir Olma

Fethullah Gülen, yuvada anne-babanın çocuklarına davranma şekli ve onların eğitimi konusunda bir adım daha atarak, "anne-baba, çocukların içinde ve yanında bulunmalı, onların psikolojik durumlarını kavramalı, tepkilerini, alınganlıklarını görebilmek için onlarla haşır-neşir olmalıdır" der ve ardından, bu hususun açıklanmasına geçer.

Gülen'e göre, her anne ve babanın, hayatlarının belli bir bölümünü çocuklarına ayırmaları ve bu süre içinde onlarla düşüp kalkmaları, tıpkı büyük insanlarmış gibi onların meseleleriyle ilgilenmeleri ve hattâ onların, o basit dünyaları içinde önem verdikleri oyun, eğlence ve diğer meşgalelerini titizlikle takibe koyulmaları, yatma ve uygunsuz bulunma saatlerinin dışında, yatak odalarına kadar, her yere rahatça girip çıkmalarına izin vermeleri, onlarda şahsiyetin oluşumu ve kendilerinden beklenen bir kısım şeylerin alınabilmesi için oldukça gereklidir. Aksine, onların özel dünyalarına girmeden, onları insan yerine koymadan ne sosyal kişilik kazanabilmeleri, ne de terbiye adına onlardan bir şeyler alınması asla söz konusu olabilir. Onlara söz geçirmenin ve hükmetmenin yolu, onları insan yerine koyma ve onlarla haşır-neşir olmaya bağlıdır.

Gülen, bu mevzuda, şu hususlara titizlikle riayet edilmesi gerektiği inancındadır:

- 1) Yanlarına uğranıldığında ve ayrılırken (selâm) verilmesi;
- 2) Evin içinde, kendilerine oda, yatak ve dolap gibi hususi bir yer ve bazı şeylerin tahsis edilmesi;
- 3) Onların kendi seviyelerindeki iş ve eğlencelerinin, yürekten, fakat seviyeli olarak takip edilmesi;
- 4) Büyüklere yapıldığı gibi, sık sık hâl ve hatırlarının sorulması;
- 5) Hastalandıklarında ziyaret edilerek, dertlerinin paylaşılması ve teselli edilmeleri;
- 6) Yer yer kucağa alınmaları, öpülmeleri ve hattâ başlarda, omuzlarda

gezdirilmeleri;

7) Hoşlarına gidecek güzel ve tatlı isimler takılması ve bu isimlerle çağırılmaları; bu isimlerin, bilhassa onlarda yiğitlik ve kahramanlık hislerini uyuracak şekilde seçilmesi;

8) Meşrû dairedaki, özellikle ilerdeki hayatlarına esas teşkil edecek olan oyun ve eğlencelerinde serbest bırakılmaları ve hattâ bilmedikleri bazı şeylerin öğretilmesiyle kendilerine yardımda bulunulması ve bunlar gibi daha bir çok şey...

Ailenin Sıhhat ve Denge Şartları

Fethullah Gülen, sıhhatli ve dengeli bir aile için de şu noktalara dikkat çeker:

Anne-baba, birbirlerine karşı hak ve vazifelerinde, münasebet ve davranışlarında tam açıklık ve uyum içinde bulunmalıdırlar. Anne-babanın, birbirlerine karşı her olumlu tutum ve davranışı, çocukların irfan dağarcığına atılmış eşsiz bir elmas mahiyetindedir. Mevsimi geldiği zaman çocuk, dağarcığı açar, elması çıkarır ve değerlendirir. Aksine, ebeveynin her huysuzluğu da, onların masum dimağlarında simsiyah bir çizgi olarak kalır gider, onları menfi tanıtan ve küçük gösteren siyah bir çizgi...

Aile fertleri, her halükârda bir reisin etrafında toplanmalı ve onu o haneye ait işlerde merci kabul etmelidirler. Böyle bir davranış, yuvada itaat düşüncesinin yerleşmesine, birlik ve düzenin sağlanmasına yardımcı olur.

Evin reisi, bütün aile fertlerine ve bilhassa küçüklere karşı yumuşak, lütufkâr, onların hizmetinde ve onları sevindirecek davranışlar içinde bulunmalıdır. Reisin, kendine düşen sorumlulukları hakkıyla yerine getirmesi, ona karşı aile fertlerini yumuşatacağı gibi, onun idarî işlerini de bir hayli kolaylaştıracaktır.

Aile reisi, örf ve âdetler gereğince ve imkânları nisbetinde, onlara hediyeler almalı ve alamadığı zaman da, neden almadığını, onların içinde herhangi bir kuşkuya meydan bırakmayacak şekilde izah etmelidir. Yoksa, onlardan bazılarının içinde büyüme istidadını gösteren bu rahatsızlık, onulmaz bir ailevî hastalığa dönüşebilir.

Reisin, eve ait bazı işlerde hanımına ve çocuklarına yardımcı olması, her ne kadar, kendine ait işlerin yanında bir külfet ise de, her an aile içindeki ağırlığını koruması ve istikbalin yuvalarını kuracak olan çocuklara ders verilmesi

bakımından oldukça mühimdir.

Aile fertleri, birbirlerine karşı çok saygılı ve terbiyeli davranmalıdırlar. Böyle hareket, ister istemez çocuklara da tesir eder ve onların dışı karşı münasebetlerini seviyeli kılar. Bundan başka, sıra onlara geldiği zaman, onlar da, teşkil ettikleri hanelerde birbirlerine karşı kibar ve efendi olmağa çalışırlar. Daha çocukluk çağlarında, kalp ve ruhlarına yerleştirilen bir hususu hayata intikal ettirirken, riya ve suniliğe girmeleri düşünülemez.

Anne-babanın kendi anne ve babalarına karşı gösterecekleri hürmet ve tazim, çocuklar için en büyük terbiye dersi olacaktır. Modern yuva, dede ve nineye kendi içinde barınma hakkı tanımadığı için, günümüzün çocukları bu noktada talihsiz ve nasipsiz sayılırlar.

Keşke yuvalarımızı onları da barındıracak şekilde ayarlayıp, dede ve ninelere torunlarını sevmeye imkânını ve kendimize de, anne ve babalarımıza hizmet etme ortamını hazırlayabilseydik. Heyhat! Bir tarafta, bakım-görümeye muhtaç ve çocuk sevgisine susamış dedeler ve nineler; beri tarafta da, bütün hayatı tek başına omuzlamaya çalışan toy babalar ve görüp gözetilmeden mahrum bedbaht yavrular...

Şurası bir kere daha hatırlanmalıdır ki, yuvanın emniyet ve huzur verici olması, içinde teati edilen karşılıklı his alış verişine bağlıdır. Büyükler, sevecek ve şefkat edecek; küçükler de hürmet ve saygıda bulunacaklar... Anne-baba, hep sever ve şefkat eder; çocuk ise, daha çok bir vazife ve sorumluluk şuuru içinde, ebeveynine hürmetli ve saygılı olmağa çalışır. İnsanda hizmet ve vazife şuurunun gelişmesi, uzun temrinlere (egzersiz) bağlıdır. Çocuk, elli defa baba ve anneye nasıl itaat ve hürmet edilmesi lâzım geldiğini görmelidir ki, onu kavrasın, hazmetsin ve yaşayabilsin. Yoksa, pratiği olmayan mücerret telkinlerle beklenen neticeyi almak oldukça zor, hattâ bazı durumlarda imkânsızdır.

Yuva içindeki bütün işler ve bilhassa çocuğun bakım ve görümüyle alâkalı olanları, önceden tanzim edilip, sonra bir program dahilinde yürütülmelidir. Bu hususta, özetle şunlar söylenebilir:

Yatıp kalkma ve yeme içmenin düzene sokulması.

Okuma, düşünme, çalışma ve çocuklarla meşgul olma saatlerinin tanzim edilmesi.

Çocuğun okul, sokak ve arkadaşlarıyla geçirdiği zamanlardaki durumunu görüp incelemeye harcanacak vaktin belirlenmesi.

Yiyip içme ve yatıp kalkma düzene konmamış bir evde, ne bugün, ne de yarın verimli çalışmadan, istirahat ve sıhhaten bahsetmeye imkân vardır. Evet, fertleri vakitli vakitsiz yatıp kalkan bir ailede, istirahat saatleriyle meşguliyet saatleri iç içe girdiği için, hem istirahat bozulmuş olur, hem de çalışmalar neticesiz ve semeresiz kalır. Birinin yatma saatini öbürü, berikinin çalışma saatini de diğeri ihlâl edince, o evde hiçbir şey yapmaya imkân kalmaz...

Bu bakımdan, çocukların, kendilerine en uygun saatte yatırılmaları, soğuk-sıcak hesaba katılarak, uygun vakitlerde dışarıya çıkarılmaları ve her gün onlarla meşgul olmaya ayrılan saatlerin, onların yanında ve onların terbiyesinde geçirilmesi zaruridir.

Onlara karşı muvaffak olmanın çok mühim bir yolu, sevgi, disiplin ve prensip üçlüsünden meydana gelmektedir. Bu yol, insanlara kadar uzanan, kâinat çapındaki İlahî ahlâk ve fıtrat yoludur. Bu itibarla, bu yolda yürüyen anne ve babalar rahat ve emniyetli, toplum da mesut ve huzurludur.

Öğrenme Çağı ve Öğretme

Fethullah Gülen, anne-babanın çocuğun öğretimi konusunda nasıl davranması gerektiği konusunda ise şu mütalâalarda bulunur:

Çocuğun, maddî, manevî donatımı iki şekilde yapılabilir:

Onu öğrenmeye mecbur tutmadan, ailenin hâl ve dil yoluyla onun duygularına takdim ettiği derslerdir ki, çocuk bunları farkına varmadan, havayı teneffüs ettiği gibi teneffüs eder.

Onu öğrenmeye mecbur tutarak, her yaş için gerekli usûl ve metotlarla, onun daha evvel gördüğü ve görmediği şeylerin belletilmesidir ki, bu şıkta ona vermeyi planladığımız şeyler, daha çok hazırlanıp önüne konan yemeklere benzer.

Birinci şıkta, anne ve baba, gönülden bağlı bulundukları en ideal hayat tarzını, gergef işler gibi yaşar, anlatır ve gösterirler. Böylece çocuk, alacağını alır. İkinci şıkta ise, her yaş ve seviye için verilecek şeylerin hazırlanması, hattâ komprime haline getirilmesi; takdim usûlü ve takdimde kullanılacak dil, her birerleri başlıbaşına birer mevzudur ve hepsine riayet edilmesi gerekmektedir.

Çocuğun, eşya ve hadiseler karşısında uyarılarak, bir kısım şeyleri öğrenmeye mecbur tutulduğu bu dönemde okul da devreye girer ve ailenin yanında yerini alır. Bunun tabîî bir neticesi olarak da, ailenin vazifesi ikileşir: 1.

Yuvada çocuğu görüp gözetme. 2. Onun okuldaki durumunu kontrol etme... Her iki vazife de çok mühimdir ve hususi titizlik ister. Zira, o güne kadar yavruya verilen şeyler hassasiyetle korunmaz ve yaş farkıyla, kazanılan idrake göre yeni şeyler ilâve edilmezse, çocuğun hiçbir işe yaramayacak şekilde bozulup gitmesi kuvvetle muhtemeldir.

Evet, yuva her güzel şeyin özünü bir tohum gibi onun ruhuna ektikten sonra, okul, bu ilk merhalenin tamamlayıcısı, geliştiricisi ve koruyucusu olmalıdır. Aksi halde, yuvadaki bütün gayretler boşa gideceği gibi, dün verilenlerin bugünkülerle çelişmesi, çocuğu bütün bütün şaşkına çevirecektir.

Çocuğa Verilecek İlk Dersler

Fethullah Gülen, yuvada çocuğa verilmesi gereken ilk derslerin, ona sağlam karakter kazandıracak ve toplumun yararlı bir mensubu olacak şekilde, Yüce Yaratıcı'ya iman ve saygı, O'nu bize anlatan hakikat erlerine hürmet ve minnet, anneye, babaya iyilik, insanlara sevgi ve alâka, dili iyi kullanma, vatana millete bağlılık ve millî değerler olması gerektiğini belirtir. Ona göre bunlar, çocuğun duygu ve düşünce atmosferini çepeçevre sarmalı, çocuk her lâhza bunları teneffüs etmeli ve aile fertleri durmadan bunları solumalıdır.

Gülen, yuvada ve okulda ilk olarak bu dersleri alacak çocuğa bu temeller üzerinde sosyal kişilik kazandırılması ve buna ek olarak, içinde yaşadığı devrin şartları içinde, onun ilimler adına inkılâpçı bir yapıya kavuşturulması, daha doğrusu sürekli bir dirilişle hep yeni ve hep taze bir anlayışa ulaştırılması ve orada korunması; sonra da, bu noktadan hareketle, sanat, ticaret, ziraat, ilim ve teknik gibi meselelere alıştırılması, adapte edilmesi gerektiği düşüncesindedir.

Gülen'e göre, bir toplumun güven içinde yaşayabilmesi, geçmişî geleceğe bağlayarak, yeni yeni çok boyutlu dünyalar kurabilmesi, ancak bu ilk esaslarla mümkün olacak, bu hususlardan birinde gösterdiği ihmâl nisbetinde de - belli bir sahada çok ileri gitse bile - kendi ayakları üstünde varlığını koruyabilmesi zorlaşacaktır. Evet, bir toplumun âhenk içinde ve sürekli olarak varlığını sürdürmesi inanç ve ibadete, inanç ve ibadetin yanında sanat, ticaret, sanayi ve ziraata, bunların yanında da devletler arası dünya dengesinde yerini alma gayret ve çabasına bağlıdır.

Fethullah Gülen, bu derslerin de, anlatmak kadar bizzat yaşanılarak verilmesi gerektiği inancındadır: "Evet, hiçbir ders, yuvadan alınan bu samimi öğütler kadar tesirli olamaz. Elverir ki, bu derste hâl ve dil yanyana gelsin ve anlatılmak istenen şey gönülden ve devamlı olsun. Evet, hangi ders, kâinattaki baş

döndürücü nizam ve âhengi anlattıktan sonra, hayret içinde iki büklüm olmak kadar ona tesir edebilir? Ve hangi ders, Yüce Yaratıcı'nın, çilekeş elçilerini anlattıktan sonra iki damla gözyaşı dökme kadar onun üzerinde silinmeyen iz bırakabilir?"

Eğitim-Öğretimde İnancın Yeri

Eğitim-öğretimde inancın yerine bilhassa dikkat çeken Fethullah Gülen, bu konuda, "inanç, bir milleti olgunlaştıran ve sonra da ona devamlılık kazandıran en mühim bir unsurdur. Bir toplum, bütün meselelerini imanla yoğurup imanla şekillendirip ve sağlam inanç kaideleri üzerine oturttuğu nisbette istikrarlı ve gelecekte ümitli olabilir. Aksine, inançsızlığı nisbetinde de sıkıntı ve buhranlar içinde kıvrılır durur ve belki de, Allah korusun, tarihten silinip gider. Bu itibarla deyebiliriz ki, eğitim ve öğretimin fertler ve toplumun üzerindeki tesiri, o eğitim ve öğretim içinde inanca verilen yerle doğru orantılıdır" der.

Fethullah Gülen'e göre, insan, Yaratıcısını tanımaz, ona itimat edip dayanmazsa, son derece aciz ve zayıf, fevkalâde muhtaç ve fakir, bir sürü musibete maruz elemli, kederli ve alâka peyda ettiği bütün sevdiklerinden her an ayrılma ızdırabını çeken, sonra da tek başına, kendi kaderiyle, kabrin karanlıklarına gömülen bir varlıktır. O, sırtına ve başına yüklediği dünyalar kadar ağır yükler altında ezile ezile cehennemî azaplar çeker. Bu acıklı hâl ve dehşetli manevî azabı duymamak için hislerini iptal edip kendini sarhoşluğa vermesi ise, ne acı ve ızdıraplıdır!

Daha sonra, inancın insana kazandıracakları üzerinde duran Gülen, şunları söyler:

İnanç yolu ise, insanı huzura, doygunluğa ve ruh âleminde cennetlere ulaştırır. Dünyayı bir misafirhane, varlıkları, Yüce Yaratıcı'nın İsimleri'nin aynaları ve bütün İlahî sanatları her vakit tazelenen birer mektup, birer name gören kimse, yok olup gitmeğe mahkûm, fani şeylerin her zaman gönlünü yaralamasına karşılık, varlığıyla huzura erdiği Zât'ın mevcudiyetini düşünerek o yaraları tedavi eder ve karanlık vehimlerden kurtulur. Evet, böyle birinin nazarında ölüm ve ecel, öbür âlemdeki ahaba kavuşmanın başlangıcı ve asıl vatana bir seyahattir.

Demek ki, hayatın zevk ve lezzetini arayanlar, onu imanla donatılmış kalplerle aramalı ve kulluk sorumluluklarını yerine getirme temelinde takip etmelidirler. Yoksa, bu dairenin dışında zevk ve lezzet arayanlar - kendilerini aldatacak bir kısım şeyler bulsalar bile - ızdıraptan ızdıraba düşecek ve bu

dünyaya geldiklerine bin pişman olacaklardır. Bu itibarla, "kim dünya hayatını esas maksat yaparak, kendini fani şeylerin kucağına atacak olursa, görünüşte bir cennet içinde dahi bulunsa, manen cehennemdedir. Ve aksine kim de, ciddi olarak ebedî hayata yönelirse, dünyası çok fena ve sıkıntılı da olsa, burayı, öbür âlemi bekleme salonu gördüğünden, huzurlu, ümitli ve mesuttur.

Bunun içindir ki, her şey gibi eğitim ve öğretim de, inanç ve kalbin kuvvetine dayandığı sürece verimli ve semereli olsa bile, inançsızlık, kalbî ve ruhî tatminsizlik içinde verilmek istenen eğitim ve öğretimin faydalı olacağını iddia etmek oldukça zordur. Evet, böyle inkârcılar, kural tanımaz gönüllerine esen her fenalığı yapacak, her kötülüğe girecek ve zapt u rapt altına alamadıkları nefisleriyle hiçbir kötülükten geri kalmayacaklarından ötürü, iyi, güzel ve doğru adına onlara bir şey anlatmak mümkün olmayacaktır.

Bunun gibi, yuvanın emniyet ve huzuru, köy, kasaba ve şehirlerin asayiş ve sükûneti, sadece ve sadece kalbi ve ruhu itibariyle yetişmiş, Allah'a ve âhirete inanmış nesiller sayesinde mümkündür. Evet:

"Ne irfandır veren ahlâka yükseklik, ne vicdandır;
Fazilet hissi insanlarda Allah korkusundandır."

Ali Ünal, Bir Portre Denemesi, Nil Yayınları, İstanbul, 2002

Kalplerin Sultanlığına Doğru

Fethullah Gülen'in bütün yazılarına, sohbetlerine ve yarım asra yaklaşan düşünce, inanç ve aksiyon çizgisine baktığımızda, aynı gerçekleri çelişkisiz görmek mümkündür. Bu bakımdan, onun bir yazısı ve bir sohbeti bütün yazılarına ve sohbetlerine, bütün yazıları ve sohbetleri tek bir sohbet ve yazısına, aynı şekilde bir davranışı bütün davranışlarına, bütün davranışları da tek bir davranışına şahittir denebilir. Bununla birlikte, onun bazı yazıları da vardır ki, bütün iç yapısını, düşüncesini, dünya görüşünü, gayesini ve aksiyon çizgisini ana hatlarıyla ortaya koymaya yeterlidir. Kalplerin Sultanlığına Doğru isimli makalesi, bu türden bir yazı olup, genel çerçevesiyle aksiyonunu tahlile, bu yazının bir özetiyle nokta koymak kanaatimce yararlı olacaktır:

Son bir-iki asırdan beri insanlık hep ızdıraptan ızdıraba sürüklendi, hep ölüm çukurlarının çevresinde dolaştı ve kurtuluş ararken de hep felaket buldu ve felaketlerle yoğruldu. Bu meş'ûm zaman diliminde, dünyanın hemen her yerinde toplumları idare eden güç, devletlerden, hükümetlerden daha ziyade, şahısların, grupların, sınıfların, holdinglerin, mafyaların kazanç hırsı ve ikbal arzusu oldu. Tabiatıyla, böyle bir dünyada, her şeyin kıymet hükmünün para ve yaşama seviyesiyle ölçüleceği de bir gerçektir.

Evet gerçek değerlerin alt-üst olduğu böyle bir dünyada, insanların itibarlarının, onların paralarıyla, servetleriyle, yazlık-kışlık villalarıyla ölçülmesi gayet tabiiydi.. ve öyle de oldu; maddî varlık ve imkânlar küstah bir glâdyatör gibi ellerini yukarıya kaldırarak, ilim, fazilet, düşünce ve cesaretin üzerinde tepindi ve onları yendiğini ilân etti. Oysa ki, servet u sâ mân, ilim, akıl, fazilet ve cesaretle birleşince bir değer ifade etse de, tek başına kaldığında bir şeye yaradığını söylemek oldukça zordur.. hatta ondan da öte bazen bir canavarlık vesilesi haline gelmesi bile söz konusu olabilir. Ne acıdır ki, günümüzde, toplumların gerçek hayat dinamikleri sayılan bilgi, düşünce, ahlâk ve cesaret gibi hususlar, şayet maddî imkân ve kazanca dönüştürülemiyorsa fantezi ve aptallık emâresi sayılmakta.

Halbuki eğer, bir toplumu teşkil eden fertler, hayat projelerini beden ve cismâniyete göre plânlıyor, ömürlerini zevk u sefâ vadilerinde sürdürüyor, zenginlik ve refahtan başka bir şey düşünmüyorsa, böyle bir toplumda, çalışan, azimli, mâhir ve sağlam karakterli insanlar kadar, hatta onlardan da fazla,

gayesizler, düzenbazlar, çıkarıcılar, heyecansızlar, iki adım ötesini göremeyen miyoplar ve cahiller hâkim duruma gelir. Bu da, ahlâk ve fazilet telakkisinin, sanat düşüncesi ve tecrübenin, dolayısıyla da ülke ve millet için yararlı karakterlerin ve yüksek performansların dışlanması demektir. Şimdilerde ülkemiz dahil, dünyanın hemen her yerinde böyle bir çarpıklığın yaşandığı da bir gerçek.

Bugün büyük ölçüde insanlık, geçmiş asırlarda olduğundan daha zengin ve daha geniş imkânlarla sahiptir, ama bunun yanında onun, hiçbir dönemde maruz kalmadığı ölçüde, ihtirasların, ihtiyaçların, fantezilerin ve tiryakiliklerin esiri haline geldiği de bir vak'adır. Bugün o, cismaniyet ve bedenini yaşadıkça daha bir yaşama arzusuyla çıldırmakta; içtikçe susamakta, yedikçe oburlaşmakta, daha fazla kazanma hırsıyla akla hayale gelmedik spekülasyonlara girmekte, en hasis çıkarlar karşısında ruhunu şeytana peylemekte ve gerçek insanî değerlerden âdeta uzaklaşmaktadır.

Evet, ömrünü gelip-geçici bir kısım maddi değerler peşinde koşmakla tüketen günümüzün modern insanı, aslında daha çok kendini tüketmekte ve ruhunun derinliklerindeki yüksek duygularını kaybetmektedir. Öyle ki, böyle birinin ufkunda, ne iman enginliğine, ne marifet zenginliğine, ne de muhabbet, aşk, zevk-i rûhânî televvünlerine rastlamak mümkündür. Nasıl olur ki o, yaptığı hemen her işin neticesini, maddî kazanç, cismânî rahat ve bedeni hazlar açısından değerlendirmekte ve bütünüyle uhrevîlikleri, ledünnilikleri es geçmektedir. Onun düşünce ve faaliyet ufkunu dolduran hususlar sadece ve sadece: Nasıl çalıp-çırpacağı, ne alıp-ne satacağı, nerelerde nasıl eğleneceği ve nasıl keyif çatacağı.. gibi şeylerdir. Tabii, bütün bu arzu ve isteklerin gerçekleşmesi için meşru yollar ve meşru dairedaki kazançlar yetmiyorsa, gayr-i meşru vesileler değerlen-dirilecek, spekülasyonlara girilecek.. ve şayet yer üstü dünyalar bu korkunç iştihaları tatmine kifayet etmiyorsa yer altı dünyalarına inilerek köstebekçe yollara girilecektir. Bence, günümüzün insanı, insani yolculuğunu böyle bir inde sürdürmektedir ve o, mutlaka bu açmazdan kurtularak kendi çizgisini bulma mecburiyetindedir. Yoksa handikaptan handikaba sürüklenecek ve kat'iyen kendi olamayacaktır. Komünizmden kurtarsanız gidip anarşizme yuvarlanacak, ateizmden uzaklaştırsanız koşup monizme sarılacak, Darvinizm'den koparsanız neo-Darvinizm'e yapışacak.. ve her zaman kimliksiz, şabloncu ve yükselip serkâr olma yerine başkalarına kuyruk olmanın mücadelesini verecektir. Ve işte bunlardan ötürüdür ki o, birkaç asırdan beri ömrünü hep buhranlar ağında tüketmekte; siyasi ve idâri

buhrandan kurtulsa, gidip ahlâki buhrana aborde olmakta, ondan sıyrılrsa ekonomik bunalımların ağına düşmekte, toparlanıp ondan da kurtulabilse, bu defa da kendini askeri buhranların arenasında bulmakta ve kendi olumsuzluklarıyla kendini yiyip-bitirmektedir. Bu tersliklerden kurtuluşun çaresi de, bir kere daha yeni baştan inanmak gibi, sevmek gibi, ahlâk gibi, metafizik düşünce gibi, aşk gibi, ruh terbiyesi gibi dini, milli ve tarihi dinamikleri gözden geçirme olsa gerek.

İnanmak, hakikati olduğu gibi tanıma, sevmek ise bu bilginin hayata geçirilmesi demektir. İnanmayanlar mutlak hakikati ne bulabilir ne de bilebilirler. Onların inandım demeleri iç dünyalarıyla bir zıtlasma, buldum demeleri de bir mugalatadır. Aslında inananlar tâlihsiz, sevmeyenler de cansız cesetlerdir. İnanma en önemli bir aksiyon kaynağı ve ruhun bütün varlığı kucaklaması ve tabiatı kuşatması ise, muhabbet de gerçek insani düşüncenin en esaslı unsuru ve lâhûtî bir buududur. Bu itibarladır ki, önümüzdeki yıllarda, dini ve milli kültürümüzün fidelerini dikme ve yetiştirme misyonunu yüklenenler, evvelâ inanç mihrabına yönelmeli, sonra da sevgi minberine yürüyüp, muhabbet soluklarını dünyanın her tarafına duyurmaya çalışmalıdırlar. Bunu yaparken de müessiriyetlerini, ahlâk ve fazilet anlayışlarının derinliklerinde aramalıdırlar.

Ahlâk, dinin özü, esası ve ilâhi mesajın da en önemli bir umdesidir. Ahlâklı ve faziletli olmak eğer bir kahramanlıksa -ki öyledir-; bu meydanın gerçek kahramanları da peygamberler ve onları yürekten takip edenlerdir. Hakiki Müslüman olmanın en bariz vasfı ahlâklı olmaktır. Akıl ve hikmet gözüyle bakabilenler için Kur'ân ve Sünnet, âyet âyet, fasıl fasıl ahlâktır. Müslümanlık huy güzelliğidir buyuran Mücessem Ahlâk ve Yüce Kâmet bu gerçeği en veciz şekilde ortaya koymuştur. Millet olarak biz, bir ahlâk sisteminin mensupları ve bir ahlâk destanının çocuklarıyız. Hiçbir düşünce, hiçbir fantezi bizim ahlâkımızı sarsamaz ve sarsmamalı; biz onunla dünyaları aşp ebedlere ulaşmayı düşünüyoruz.. ve Allah ihsanlarının ayrı bir derinliği sayılan metafizik gücümüzle de bunu gerçekleştireceğimize inanıyoruz.

Metafizik düşünce, aklın topyekün varlığa açılması ve onu perde-önü, perde-arkasıyla kavrama cehdidir. Aklın veya ruhun, varlığı bu şekildeki kucaklaması söz konusu olmasa, her şey paramparça olur ve cansız cesetler haline gelir. Bu itibarladır ki, metafizik düşüncenin yok olması veya yok kabul edilmesi bir bakıma aklın da tükenişi demektir. Bugüne kadar her büyük oluşumun, metafizik düşüncenin kolları arasında geliştiğini söyleyebiliriz.. Hint ve diğer doğu ülkelerinde bu böyle olduğu gibi; bizim dünyamızda da, Kurân'ın dünya

görüşü çerçevesinde bu hep böyle olagelmiş ve bu sayede üst üste değişik medeniyetler gerçekleştirilmiştir. Metafizik düşünce, insan ruhunun varlığa açılması, tabiatı istilâsı ve her şeyi kucaklaması ise, metafiziği ilimlerle çarpıştıranlar, galiba, kaynakla o kaynaktan fışkıran çağlayanı birbiriyle çarpıştırdıklarının farkında değiller.

Metafiziği, varlık gerçeğinin aşkla sezilip duyulması şeklinde de yorumlayabiliriz ki, buna göre aşk, topyekün kâinatı, bütün varlık ve hadiseleri, tam bir bitevilik içinde görüp duymanın, sezip sevmenin adı olur.. evet gerçek aşıklar, ne servet u sâ mân ne de şö hret ü nâm peşindedirler. Onlar, aşkın, kendi kendini yakıp kavuran ve kül edip savuran fırtınaları arasında berd ü selâm soluklar ve yok oluşların çehresinde sevdiklerinin simasını okuma, varlıklarının savrulan külleri arasında mâşuklarını duyma ve seven-sevilen, arayan-aranan vahdetine ulaşma peşindedirler. Tasavvufî ifadesiyle, onlar hep fenâ fillah vadilerinden bekâ billah yamaçlarına doğru bir seyahat içinde ve sürekli aktiftirler. Elbette ki böyle bir ufka kavuşmak, ciddi bir ruh terbiyesine bağlıdır.

Ruh terbiyesi, kısaca insanın yaratılış gayesine yönlendirilmesi demektir. Aynı zamanda ona, ruhun bedeni ve cismani baskılardan sıyrılarak kendi özüne, kendi kaynağına yönelmesi ve yaratılışının gayesi istikâmetinde bir seyr-i rûhânî gerçekleştirmesi de diyebiliriz ki, konumuz şimdilik öyle bir bahse açık değil.

Günümüzde bütün rûhi dinamiklerini yitiren ve kendi özünden uzaklaşan talihsiz nesiller, kendi akıl ve kendi muhakemelerinin kurbanı, perişan ve derbederdirler. Ne olursa olsun bizler, bu neslin bakış zaviyesini ve temâşâ ufkunu değiştirme mecburiyetindeyiz.. ve değiştireceğimize de inanıyoruz. Bu mevzudaki gayretlerimiz hafife alınsa da biz olabildiğince ümitliyiz. Elverir ki iradelerimizi ibadetle besleyip nefis muhasebesiyle kontrol altında tutabilelim. Bize bu yolda sadece yürümek düşer. Biz nereye yönelirsek kemmiyetsiz, keyfiyetsiz- Allah oradadır. Gözlerimizi yumup geleceğin altın yamaçlarına tohum saçma bize, saçılan bu tohumların hayata yürümesi de O'na aittir.

Bizim, şuurlu bir hizmet ve ihatalı gayretlerle, bu dünyanın içinde, huzurla, emniyetle, sevgiyle esen bir başka dünyanın meydana geleceğine ve hayatın gerçek saadet çizgisini bulacağına inancımız tamdır. Ve tabii, gelecekteki nesillerin, para, ikbal, şö hret, makam ve her türlü iştihanın çok üstünde bir büyük sevgiye müteveccih olacağına da.. işte bu kalplerin sultanlığı sevgisidir.

Aksiyonun Önünde Engeller

Sağlıklı bir aksiyon için prensipler getiren ve onun dinamiklerini nazara veren Fethullah Gülen, böyle bir aksiyonun önündeki engellere ve aksiyon yolundaki tehlikelere de dikkat çeker. Bu engel veya tehlikeler içinde de daha çok bedenî zevklere mağlûbiyet, makam ve rahat düşkünlüğü, bencillik, kanıksama (ülfet), sebatsızlık ve günahlara dalma gibi, her biri tek başına fertleri de toplumları da yutabilecek çukurlar üzerinde durur.

Şöhret ve Makam Düşkünlüğü

Gülen'e göre, insanda pek çok iyi şeylerin özü ve çekirdekleri, meselâ hasbîlik, samimiyet, diğergâmlık, istiğna gibi güzel huylar bulunduğu gibi, bunların yanı sıra, bir kısım faydalar için kötü şeylerin esasları, sözgelimi, makam sevgisi, mansıp düşüncesi, görünme arzusu nevinden kalbi öldüren, ruhu felç eden kötü hasletler de onda mevcuttur. Samimiyet ve ihlâs, yani din ve ülke adına yapılan bir işin yürekten ve karşılık beklemeden yapılması, o işin ruhu ve Allah katında kabul edilmesinin şartı olmakla birlikte, hemen her insanda az-çok bulunması tabii olan kötü hasletler eğer meşrû şekilde tatmin edilmezse, kendilerini bunlardan kurtaramayanlar, hem kendilerine, hem de içinde yaşadıkları topluma çok zararlı olabilirler. Tıpkı, doyma noktasına ulaşmış bir nesnedeki boşalma temayülüne karşı koymanın, depresyona, tahribe, aritmiye sebebiyet vermesi gibi, ruhunda şan ve şöhrete yenilmiş derbeder gönüllerin de bu içten arzuları, uygun bir yola kanalize edilmezse, yapacakları tahribat kaçınılmaz olur.

Gülen, bu objektif tesbitini bir misalle açar ve "meselâ, sesinin güzelliğini ve müzik kabiliyetini şöhret ve kazanç adına kullanmak isteyen birinin, müstehcen parçalarla etrafına 'sis ve duman püskürteceği'ne', onun ilâhî gibi, kaside gibi veya daha başka zararsız türlere yönlendirilmesinin yerinde olacağı"nı belirtir.

Gülen, daha sonra asıl gerçeği ve olması gerekeni, bir arzu olarak ortaya koyar:

Keşke gönüller, Yüce Yaratıcı'nın verdiği ve vereceğine kanaat ederek, her bucakta O'nun hoşnutluğunu arayabilselerdi. (Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 214-17)

Bencillik Girdabı

Fethullah Gülen, önce şu sözleriyle, insandaki enaniyetin, yani ben düşünce ve bilincinin, insan benliğinin, asıl mahiyet ve fonksiyonuna dikkat çeker: "İnsana bahşedilen benlik emaneti, en büyük gerçeği tanıyıp bulma yolunda ona verilmiş mukaddes bir armağandır; vazife biter bitmez de taş a çalınır kırılması gerekli olan bir armağan. Böyle yapılmadığı takdirde kabarır, şişer ve sahibini yutacak bir ifrit haline gelir. Fert, onunla Yüce Yaratıcı'yı, O'nun Kudreti'nin, İlmi'nin, İradesi'nin sonsuzluğunu, eksiklik ve kusurların O'nun semtine sokulamayacağını idrak edecek, sonra da sinesinde tutuşturduğu marifet ve muhabbet ateşiyle onu eritip bitirecek, sadece Yüce Yaratıcı'nın varlığıyla bakıp görecektir, O'nunla düşünüp O'nunla bilecek ve sadece O'nunla soluyacaktır." Fakat Gülen'e göre hep bencil olarak kalıp gitme, Hakk'ı görüp bilememenin, sonsuzluk yolunda mesafe alamamanın ve gözleri bağı, aynı yerde dönüp durmanın ifadesidir. Devamlı benlik hesabına düşünenler, benlikle oturup kalkanlar, aradıklarını "ego"nun karanlık atmosferinde arayanlar, yıllarca dere-tepe demeden aşırıp gitseler de, bir çuvaldız boyu yol alamazlar. Yapılan işler işlerin en ağırlı, en yorucusu dahi olsa, benlik hesabına yapıldığı takdirde katıyen fazilet vadetmez ve İlâhî Dergâh'ta kabûl görmez. Kendini aşamamış, benliğine bıçak çalıp parçalayamamış, basireti bağı kimselerin ötelere doğru her hamlesi bir avunma ve aldatmaca, her fedakârlığı da bir akılsızlıktır.

Gülen, "benliğin ilimden kaynaklanı, servet ve iktidarla ortaya çıkan, zekâ ile, güzellik ile şişip büyüyen ve daha birçok çeşidi vardır. Bu sıfatlardan hiçbir, insanın zâtî malı olmadığından, bu husustaki her iddia, hakiki Mal Sahibi'nin gazabına bir vesile ve davetiye sayılmış ve bu mağrur ruhların helâkiyle neticelenmiştir" dedikten sonra şu ikazı yapar ve ardından da, gerçek insanlığın portresini çizer:

Her fırsatta kendini etrafa anlatma ruh haleti, fertte bir eksiklik ve aşağılık duygusunun ifadesidir. Böyleleri, iyi bir ruh terbiyesiyle varlıklarını gerçek Mal Sahibi'ne feda edecekleri güne kadar da bu durum sürer gider. Bunların her işi bir çalım, her ifadeleri gürül-gürül benlik, her mahviyet ve tevazuları da ya bir riya, ya da kendilerini başkalarına anlattırabilme yatırımıdır.

Bir insanın insanlığa yükselmesi, onun tevazuu ile, tevazuu da, makam, mansıp, servet ve ilim gibi halkın itibar ettiğı şeylerin onu değıştirmemesiyle belli olur. Anılan hususlardan biriyle düşünce ve davranışlarında değışikliğe uğrayan bir şahsın, ne tevazuundan, ne de insanlığa yükselmesinden bahsedilebilir.

Alçak gönüllülük, hemen bütün güzel huyların anahtarı mesabesindedir. Onu elde eden, diğer güzel huylara da sahip olabilir. Ona malik olamayan ise, çoğunlukla diğer huylardan da mahrum kalır. (Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 218-20)

Rahata Düşkünlük

Fethullah Gülen, çok yerde 'tenperverlik' olarak nitelediği rahata düşkünlüğü, insanın çürüyüp gitmesinin en önemli bir sebebi olarak görür ve şöyle der:

Akıcılığını kaybedip hareketsiz kalan sular kokuşup bozulduğu gibi, kendini rehavete terk eden tembel kimselerin de çürüyüp zayi olması muhakkaktır. İnsanda rahat etme arzusu, ilk ölüm alarmı ve işaretidir. Ancak fert, hissiyatıyla felç olmuşsa, ne bu alarmı duyacak, ne de bu işaretten bir şey anlayacaktır. Tabii, dostların ikaz ve uyarılarından da...

Gülen, tembellik ve tenperverliğin her türlü zillet ve mahrumiyetin en başta gelen sebeplerinden olduğu ve kendilerini rahat ve rehavetin kucağına salıveren ölü ruhların, bir gün zaruri ihtiyaçlarının dahi başkaları tarafından karşılanmasını bekleme gibi bir zillete düşer olacakları uyarısında bulunur. Ona göre, bu rahat ve rehavet düşkünlüğüne aşırı haneperestlik, yani eve düşkünlük de eklenince, artık hizmet hattının terk edilmesi kaçınılmaz olur.

Hizmet hattını terk edenler de, suçluluk ruh haletiyle, kendilerini savunmaya ve çalışıp, hizmet veren arkadaşlarını ise değişik bahanelerle eleştirmeye girişirler. Azim, irade ve gayretleriyle felce uğramış bu tür kimselerin, etraflarındaki insanların cesaret ve kuvve-i maneviyeleri (moralleri) üzerinde de önemli olumsuz tesirleri görülür. Böyleleri, düştükleri bu çukurdan kendi hata ve kusurlarını içten itirafla çıkmadan, katiyen kendilerine gelemeler (Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 212-14).

Zıtlıklar

Fethullah Gülen, sağlıklı bir aksiyonu felç eden rahata düşkünlük, bencillik ve şöhret ve makam düşkünlüğü gibi 'hastalıklar'a dikkat çektikten sonra, düşünce mekiğini paradoksal bir biçimde, aksiyon ve kişinin olgunluğu adına olumlu ile olumsuz kutuplar arasında dokur ve şunları söyler:

Duygu ve düşüncede saflaşıp özüne ermeyi, insanî melekelerini geliştirip Rabbânîleşmeyi düşünüyorsun; cismanî zevklerden sıyrılıp, behimî arzulara başkaldırmadan nasıl olacak ki..!

Gönül hayatında "tevhid"e ulaşmayı ve ruhanî zevklere gömülüp gitmeyi arzuluyorsun; içinde binbir kötü duygu kol gezerken ve sen her dönemeçte bedenî hazlarına "evet" derken nasıl olacak ki..!

Kanatlanıp pervaz etmeyi, yükselip gökler ötesi âlemlere varmayı hayal ediyorsun; bir çocuk gibi, şu dünyanın çamur ve balçığına bağlı kaldıktan sonra nasıl olacak ki..!

Ufkunda hep yeni şafakların sökün edip tüllemesini bekliyorsun; yüce ideallerle gönlünü donatmadan, kükreyip eski yerini almadan ve bir çığlık olup dünyanın bağrında inlemeden nasıl olacak ki..!

Asırlardan beri üst üste yığılmış problemlere çözüm getirmek istiyorsun; azim deyip, ümit deyip o yolda yıllarca, asırlarca beklemeye kararlı olmadıktan sonra nasıl olacak ki..!

Vatanın yükselmesinden, insanımızın mutluluğundan söz ediyorsun; mektep, kışla, tekye müsellesiyle (üçgen) nesilleri kanatlandırıp bütün şeytan üçgenlerinin üstüne yürümedikten sonra nasıl olacak ki..!

Gönlünce varlığa ermeyi ve duygu dünyanın itibarıyla hayattan kâm almayı özlüyorsun; gün batıncaya kadar orucunu bozmadan bu bezmi devam ettirmezsen nasıl olacak ki..!

Kendini eksiksiz ve kusursuz görüyor ve herkesin de bunu böyle bilmesini istiyorsun; her gün sırtında bin günah cemiyet içinde ve davranışlarındaki oynaklıkla nasıl olacak ki..! (Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 205-207)

Fethullah Gülen'in Aksiyonunda Ana Dinamikler

Diğergâmlık

Fethullah Gülen'e göre, aksiyonun çok önemli bir unsuru, "yaşatma zevkiyle yaşamaktan vazgeçme" anlamına gelen diğergâmlıktır. Fedakârlık, hasbîlik ve diğergâmlık duyguları ile gönlü dopdolu olan fertler ve böyle fertlerden oluşan bir çoğunluk meydana gelmedikçe, bir toplumun ve milletin ciddî manâda dirilmesi mümkün değildir. Allah Rasûlü (sav) dünya malı adına geride bir şey bırakmadığı gibi, Hz. Ebu Bekir'in de, vefatında taksim edilecek mirası yoktu. Hz. Ömer ise, vefatına yol açan hançer darbesini aldığı zaman, "bakın bakalım, malım borcumu ödeyecek mi? Ödemezse Adiyy oğullarından, onlarda da yoksa Kureyş'ten borç alıp ödeyin" vasiyetinde bulunmuştu. (Fasıldan Fasıla 1, 65)

"Sadece kendini düşünen, ya hiç insan değildir veya eksik bir varlıktır. Gerçek insanlığa giden yol, başkalarını düşünürken gerektiğinde kendini ihmal etmekten geçer" diyen Gülen, diğergâmlığın, hepsi de aynı sonuca çıkan farklı boyutlarını şöyle ifade eder:

İnsan, kendi ayıpları karşısında savcı, başkalarının kusurları karşısında da, onlar hesabına avukat olmalıdır.

Olgun insan ve gerçek dost, Cehennem'den çıkışta ve Cennet'e girişte bile "buyurun" demesini bilendir.

Hakikî insan, şartlar ne olursa olsun, kendi kovalarına süt sağarken, başkalarının kovalarını da boş bırakmaz. (Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 121)

İnsanın Hakk katındaki yüceliği, himmetinin yüceliğiyle ölçülür. Himmet yüceliğinin en bariz emaresi ise, insanın, başkalarının mutluluğu adına şahsî haz ve zevklerinden fedakârlıkta bulunmasıdır. Bilmem ki, toplumun selâmeti uğruna, haysiyet ve şerefini ayaklar altına almak, hatta kükremesi gerekli olduğu yerlerde dahi öfkesini yutarak dayanmasını bilmek, şahsî saadetinin bahis mevzûu olduğu her yerde isteklerine hacir koymaktan daha büyük bir fedakârlık tasavvur edilebilir mi? (Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 197)

Gülen, diğergâm ruhlar için, şu ifadeleri de kullanır: "İnsanları aydınlatma yolunda koşanlar, hep onların saadetleri için çırpınıp duranlar, hayatın çeşitli uçurumlarında onlara el uzatanlar, kendilerini idrak etmiş öyle yüce ruhlardır ki, bunlar, içinde yaşadıkları cemiyetin koruyucu melekleri gibi, toplumu saran

musibetlerle pençeleşir, fırtınaları göğüsler, yangınların üzerine yürür ve muhtemel sarsıntılar karşısında daima tetikte bekler dururlar." (Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 208)

Sevgi, Ümit ve Merhamet

Fethullah Gülen'in aksiyonun ana malzemeleri içinde sevgi, merhamet ve ümidin aynı bir yeri vardır.

Fethullah Gülen'e göre sevgi, insanoğlunu varlığa uyaran ilk nağme ve içinde sallandığı ilk beşik olup, geleceğin aydınlık ve mesut dünyalarını ancak muhabbetle şahlanmış sevgi kahramanları kuracaktır: "dudaklarında muhabbetten tebessüm, gönülleri sevgiyle harman, bakışları insanî duygularla buğu buğu; herkese ve her şeye şefkatle gamze çakan; doğup-batan güneşlerden, yanıp-sönen yıldızlardan hep muhabbet mesajları alan sevgi kahramanları". (Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 192)

Gülen için sevgi, dünyaya gelen her varlıkta en esaslı bir unsur, en parlak bir nur, en büyük bir kuvvettir ve bu kuvvetin yeryüzünde yenemeyeceği hiçbir hasım yoktur. Sevgi, evvelâ bütünleşebildiği her ruhu yükseltir ve ötelere hazırlar. Sonra da bu ruhlar, sonsuzluk adına doyup duydukları şeyleri bütün gönüllere hakim kılma yoluna girerler. Bu yolda ölür ölür dirilir; ölürken "sevgi" der ölür, dirilirken de sevgi soluklarıyla dirilirler.

Gülen, "sevmeyen ruhların olgunlaşıp insanî semalara yükselmelerine imkân yoktur" der. Ona göre, böyleleri yüzlerce sene yaşasalar dahi olgunluk adına bir çuvaldız boyu yol alamazlar. Sevgiden mahrum sineler, bir türlü egonun karanlık labirentlerinden kurtulamadıkları için, kimseyi sevemez, sevgiyi sezemez ve varlığın sinesindeki muhabbetten habersiz olarak kahrolur giderler. (Yitirilmiş Cennet'e Doğru, 96)

Fethullah Gülen'e göre, sevgiyi sevip düşmanlığa düşman olmak, inançla coşan bir kalbin en ayırt edici vasfıdır. Herkesten nefret ise, ya gönlü şeytana kaptırmışlık veya bir cinnet eseridir. O, "Sen insanı sev, insanlığa hayran ol" der. (Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 101)

Gülen, kâinatın mayası ve ona hakim sevginin tezahürleri konusunda şu renkli tasvirlerde bulunur:

Güneşin çehresinde sevginin izleri vardır. Sular buhar buhar o sevgiye doğru yükselir; yukarılarda damlalaşan su habbecikleri, o sevginin kanatlarıyla kanatlanır ve nâralar atarak başaşağı toprağın bağrına inerler. Güller, çiçekler

sevgiyle gerilir ve gelip geçenlere tebessümler yağdırırlar. Yaprakların bağrına taht kuran jaleler, durmadan çevrelerine sevgi dolu gamzeler çakar ve sevgiyle raksederler. Koyun, kuzu sevgiyle meleşir ve birleşir; kuşlar ve kuşcuklar sevgiyle cıvıldaşırlar ve sevgi koroları teşkil ederler. Her varlık, kâinattaki yeri itibarıyla bu geniş sevginin bir yanını, parlak bir senfonizma ile seslendirmekte, iradî ve gayr-i iradî, varlığın sînesindeki derin aşk ve muhabbeti göstermeye çalışmaktadır. Sevgi, insan ruhunda öyle derin izler bırakır ki, o uğurda yurt-yuva terkedilir, icabında ocaklar söner ve her vadide ayrı bir mecnun "Leylâ!" der inler. Ruhundaki sevgiyi kavrayamamış sığ gönüller ise bu işe delilik derler..! (Yitirilmiş Cennet'e Doğru, 96-7)

Fethullah Gülen, iman, düşünce ve aksiyon hayatında en çok önem verdiği hususlardan biri olan diğergamlığın, yani başkaları için yaşamanın kaynağı olarak da sevgiyi görür. İnsanlar arasında bu sevgiden en çok hisse alanlar en büyük kahramanlardır: içlerindeki kinleri, nefretleri söküp atmaya muvaffak olmuş en büyük kahramanlar... Ölüm bu kahramanların soluklarını kesemez. Hazan onların çiçeklerini solduramaz. Aslında her gün iç dünyalarında ayrı bir sevgi meşalesi tutuşturup, kalblerini sevginin, mürüvvetin fideliği ve bahçesi hâline getiren ve duygu dünyalarında açtıkları yollar ve tünellerle bütün gönüllere girmesini bilen bu çalimli ruhlar, öyle yüksek bir divandan "ebed-müddet" yaşama hakkını almışlardır ki, değil ölüm ve fânîlik, kıyametler dahi onların çiçeklerini solduramaz ve kadehlerini deviremez. (Yitirilmiş Cennet'e Doğru, 96-7)

Gülen'in hem İslâm anlayışında, hem de aksiyonunda merhamet ve ümidin de çok önemli yeri vardır. "Sonbaharda dalından bir yaprağın düştüğünü görsem, kolum kopmuş gibi acı duyarım" diyen, bunun için odasındaki çiçeklerin solmasına, kurummasına ve yapraklarını dökmesine asla tahammül edemeyip, odasında bu duruma gelmiş çiçek bulundurmayan, karınca gibi bir hayvanın bile ayak altında kalıp ölmesine tahammül edemeyen Fethullah Gülen'e göre, gökler ötesinden gelen merhamet mesajlarıyla yer düzene kavuşmuş, sema tesviye görmüştür. Makro-âlemden mikroâleme kadar her şey, hayranlık uyaran bu âhenge ve çelik çavak işleyişe merhamet sayesinde ermiştir. Bu hareket ve işleyişte her şeyin, ebedî var oluşta kazanacağı hâl ve alacağı durumun provası yapılmaktadır. Ve bütün varlıklar, bu istikamette bir çırpınış içindedir. Her çırpınıшта nizam ve intizam nümayan (görünmekte), her sıçrayışta merhamet şûle-feşândır (parlamaktadır).

Bu âlemde her şey, ama her şey, merhamet düşünür, merhamet konuşur ve

merhamet vadeder. Bu itibarlardır ki, kâinata, bir merhamet senfonizması nazarıyla bakılabilir. Ayrı ayrı ses ve soluklar, tek ve çift bütün nağmeler, öyle bir ritim içinde akıp akıp gider ki, bunu görmemek ve anlamamak kabil değildir.

Gülen, bunları söyledikten sonra, kâinattaki bütün merhamet ve şefkatlerin oluşturduğu esrarlı koroya hükmeden, her şeyi çepeçevre sarmış en geniş ve nihayetsiz rahmeti, yani Hakk'ın rahmetini sezip hissedemeyenleri talihsiz ruhlar olarak niteler ve şöyle der:

Bütün bu olup bitenler karşısında insan, şuur ve iradesiyle, idrak ve düşüncesiyle "konsantre" olarak bu engin rahmeti kavrama ve soluklarıyla ona kendi nağmesini katma sorumluluğu altındadır. İçinde yaşadığı topluma, insanlığa, hattâ bütün canlılara, bir insanlık borcu olarak merhamet etme mükellefiyetindedir. O, bu yolda merhamet ettiği nisbette yücelir; gadre, zulme, insafsızlığa düştüğü ölçüde de horlaşır, hakirleşir ve insanlığın yüzkarası olur. Bir bâğiye (kötü yola düşmüş kadın), susuzluktan kıvranan zavallı bir köpeğe merhamet edip su içirdiği için cennetlere yükseldiğini ve evindeki kediyi, aç bırakıp, ölümüne sebebiyet veren bir başkasının ise, yıkılıp Tamu'ya gittiğini, en doğru sözlüden işitiyoruz. (Sızıntı, Kasım 1980)

Gülen için ümit ise, her şeyden evvel bir inanç işidir. İnanan insan ümitlidir ve ümidi de inancı nisbetindedir. Bu itibarlardır ki, sağlam inanç mahsulü çok şeyler, bazılarınca harika zannedilmektedir. Aslında ümit, azim ve kararlılık, iman dolu bir kalbe girince, beşerî normaller aşılmış olur. Bu seviyede gönül hayatına sahip olamayanlar ise, bunu fevkalâdeden sayarlar. Hele insan, inanacağı şeyi iyi seçebilmiş ve ona gönül vermişse, artık onun ruh dünyasında, ümitsizlik, karamsarlık ve bedbinlikden asla söz edilemez.

Fethullah Gülen'e göre ümit, insanın kendi ruhunu keşfetmesi ve ondaki iktidarı sezmesinden ibarettir. Bu sezile insan, kâinatlar ötesi Kudreti Sonsuz'la münasebete geçer ve onunla her şeye yetebilecek bir güç ve kuvvete ulaşır. Bu sayede zerre güneş, damla derya, parça bütün ve ruh kâinatın bir soluğu haline gelir. 'Solmayan renge, sönmeyen ışığa, batmayan güneşe' dilbeste olan bir ruhtur ki, gecesini sabah aydınlığında, gündüzü Cennet bahçeleri gibi rengârenktir. Böylelerinin karanlık bilmeyen ufuklarında güneşler kol gezer ve değişen mevsimler, farklı manzaraların büyüleyici meşherleri gibi birbirini takip eder durur. Veyahut her biri bir ulu ağaç gibi, semaya doğru ser çekmiş ve kök kök üstüne zeminin derinliklerine inmiştir ki, ne karın, dolunun şiddeti, ne de tipinin, boranın yakıp kavuruculuğu onları müteessir etmez. Sonsuza

bağlanmış ve ümitle dolu bu gönüller, bahar demez yaz demez; hazan demez, kış demez, kucak kucak meyvelerle gelir ve o görkemli kametten bekleneni yerine getirirler (Çağ ve Nesil, 1-3).

Hoşgörü ve Af

"İyileri iyilikleriyle alkışlama, inanmış gönüllere mürüvvetli olma, inkârcılara yumuşak yaklaşp, kinlerini ve nefretlerini eritme ve Mesih gibi diriltici soluklara sahip olma" manâsında hoşgörü ve müsamaha, Gülen'in terminolojisinde ayrı bir derinliğe sahiptir. Ayrıca, kötülükleri iyilikle savma, görgüsüzce muamelelere aldırış etmeme, töre-bilmezlere karşı âlicenap olma da, müsamaha veya hoşgörünün diğer şartları veya boyutlarıdır (Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 101).

Gülen, aksiyon insanının müsamaha veya hoşgörüsünü anlatırken, şu çok çarpıcı ifadeleri kullanır:

1) Aç herkese, açabildiğin kadar sineni, ummanlar gibi olsun! İnançla geril ve insana sevgi duy; kalmasın alâka duymadığın ve el uzatmadığın bir mahzun gönül..!

2) İyileri iyilikleriyle alkışla; inanmış gönüllere mürüvvetli ol; münkiirlere öyle yumuşak yanaş ki, kinleri, nefretleri eriyip gitsin ve sen, soluklarında daima Mesih ol..!

3) Yolların en renklisinde ve beyanların en çarpıcısıyla, göklerle alışverişinde bir Yüce Rehber'in arkasında olduğunu unutma! Unutma ve bu hususların bir tekine bile sahip bulunmayanları düşünüp insafli ol..!

4) Kötülükleri iyilikle sav; görgüsüzce muamelelere aldırış etme! Herkes, davranışlarıyla karakterini aksettirir. Sen, müsamaha yolunu seç ve töre-bilmezlere karşı âlicenap ol..!

5) Sevgiyi sevip düşmanlığa düşman olmak, inançla coşan bir kalbin en mümeyyiz (ayırt edici) vasfıdır. Herkesten nefret ise, ya gönlü şeytana kaptırmışlık veya bir cinnet eseridir. Sen insanı sev; insanlığa hayran ol..!

6) Sakınıp bir kere dahi olsa, nefsin hakemliğine düşmemelisin; zira ona göre, senden başka herkes mücrim, her fert de talihsizdir. Bu ise, en doğru sözlünün beyanında şahsın helâki demektir. Sen, nefesine karşı oldukça sert, başkalarına karşı da yumuşaklardan yumuşak ol..!

7) Hakk'ın sana karşı muamelesini ölçü kabul edip, halka karşı öyle

davranmalısın. O zaman, halk içinde Hakk'la beraber olur, her iki yalnızlığın vahşetlerinden de kurtulursun...

8) Yaratıcı'nın nazarında ne olduğunu, gönlünde O'na ayırdığın yer ile, halk katındaki mevkiini de, onlara karşı olan tavırlarınla tartıp değerlendirebilirsin. Hakk'dan bir lâhza gafil olma! Ve, "insanlar içinde insanlardan bir insan ol..!"

9) Hasılı, insanlar içinde sevgi ve itibarını korumak için, Hakk için sev! Hakk için nefret et! Ve, gönlü Hakk'a açık bir insan ol..! (Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 101-102)

Gülen, her zaman düşüp günaha girme istidadındaki insanın en büyük arzu ve beklentisinin af ve hoşgörü olduğunu söyler. Ona göre, af dileme, af bekleme ve kaçırılan fırsatlar için inleme, bir idrak ve şuur işi olması itibariyle nasıl kıymetli ise, affetme de o kadar, hattâ ondan da ileri bir yücelik ve fazilet işidir. Affediliş, bir tamir, bir öze dönüş ve yeniden kendini buluş demektir. Bundan ötürüdür ki, Rahmeti Sonsuz'un katında en sevimli davranış, bu dönüş ve arayış hafakanları içinde sürdürülmüş olandır.

Affedenler, affa mazhar olur. Bağışlamasını bilmeyen bağışlanmaz. İnsanlara karşı müsamaha yolunu tıkayanlar, insanlığını yitirmiş canavarlardır. Bir kere olsun, kendi günahının muhasebesiyle iki büklüm olmamış bu hoyratlar, hiçbir zaman affedicilikteki yüce zevki idrak edemeyeceklerdir. Hz. Mesih (as), taşlanmaya götürülen bir mücrim karşısında, eli taşlı kalabalıklara şöyle seslenmişti: "İlk taşı, hiç günahı olmayan birisi atsın!" Bu bağlayıcı ifadedeki inceliği anlayan hangi fert, taşlanacak başı varken, başkasını taşlamaya yeltenir? Keşke, hayatını başkalarının hayat muhasebesinde tüketen günümüzün talihsizleri bunu anlayabilselerdi..! (Sızıntı, Mart 1980)

Sabır ve Sebat

Gülen'in düşüncesinde aksiyonun olmazsa olmaz bir diğer boyutu, sabır ve sebatır. Onun için, gerçeği bulma ve ona gönül verme ne kadar ehemmiyetli ise, bulduktan sonra vefalı olup o yolda sebat göstermek de, o kadar önemli ve üzerinde titizlikle durulmaya değer bir husustur. Sık sık ahd ü peymanını bozarak kararsızlığa düşenler, gün gelir kendilerine karşı da güven hissini kaybederek yavaş yavaş başkalarının tesirine girerler. Zamanla bütün bütün şahsiyetlerini de yitiren bu meflûç ruhların, artık ne kendilerine ne de cemiyete herhangi bir yararı olabilir (Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 203).

Gülen'in sabır anlayışının, Allah'ın emirlerini yerine getirmede gösterilmesi

gereken sabır; günahlara karşı direnme ve Allah'ın yasaklarından kaçınmada gösterilmesi gereken sabır; aceleci olmama ve zamanın, şartların getirdiği olumsuzluklar karşısında ümitsizliğe düşmeme manâsında sabır; Hakk'ın kaza ve kaderine rıza gösterme, dolayısıyla başa gelen musibetlere hiç şikâyetsiz dayanma manâsında sabır ve dünyanın çekiciliklerine kapılmama anlamında sabır olarak, bir takım boyutları vardır (Kalbin Zümrüt Tepeleri, 142-43).

Fethullah Gülen, sebat ve dayanma konusunda, onun gerek İslâm ve insanlık anlayışını, gerekse aksiyonunu tanımamıza yardımcı olacak daha başka farklı ve çoklarında görülmeyen mütalâalarda da bulunur. Ona göre, Hakk'a gönül vermiş bir insan, Âhiret yolundaki hizmetlerin mükâfatını dünyada isteme ve halkın teveccühünü büyüklük emaresi sayıp da, kendisini büyük görme gibi görgüsüzlüklere düşmemelidir. Ayrıca, kimseden hürmet beklememeli; milletine karşı verdiği hizmetleri, başkalarına yaptığı iyilikleri, onların yüzüne çarpma gibi küçüklüklere girmemelidir; çünkü yapılan bir görevdir ve her insan, bu görevi yerine getirme sorumluluğu altındadır.

Gülen'e göre, aksiyon sürecinde insan, bir takım güzelliklerle karşılaşabileceği gibi, bir takım olumsuzluklarla da karşı karşıya gelebilir. İstemeden kendisine mükâfatlar da verilebilir; ceza, tevbih ve kınama da görebilir. Gerçek aksiyon insanı, mükâfatı da, cezayı da, bu sahada Allah'ın lütfunu da kahrını da bir bilmelidir. Ayrıca, yaptığı hizmetleri asla anlatmamalı, bu hizmetler sonucunda bir takım müsbet sonuçlar ortaya çıkarsa, bunları Allah'a vermeli, arkadaşlarının gayretlerine terettüp etmiş İlâhî birer lütuf olarak görmelidir. Gülen, bu mütalâalarını son olarak, şöyle bağlar:

İlmim, izzetim, onurum deyip nefis türküleriyle düşmanlarını memnun, dostlarını da dilgîr etme! Varsa meziyetin, bırak öbür âlem için sümbül versin, başak bağlasın! Ve senin hayatının destanları, meleklerin ebedî nağmeleri olarak kalıp gitsin. (Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 200-201)

Gülen, "Sabır ve namazla (Allah'tan) yardım isteyin" (Bakara/2: 153) âyetinden hareketle, sabır ve namazın aksiyoner için iki yardım kaynağı olduğunu belirtir ve şöyle der:

Sabırla namaz, birbirinden ayrılmaz iki parça gibidir. Çünkü namaz, Allah'a imandan sonra kulluk adına yapılabilecek en büyük iştir. Evet namaz; malî, bedenî bütün ibadetleri câmî (içine alan) bir ibadettir. Hac, oruç ve zekât gibi ibadetlerin nüvelerini de onda görmek mümkündür. Yalnız bu, kâmil manâda eda edilen namaz için geçerlidir. Dolayısıyla her insan namazını kılarken, onu

kâmil manâda eda etmeye çalışmalıdır.

Muvaffakiyetlerin kaderi sabır taşı altında planlanır.. iyi yolun kötü yoldan ayrılma noktası sabır levhasıyla belirlenir.. Hakk'a kulluğun ağır eforları, sabır dopingiyle gerçekleştirilebilir.. iman, islâm, ihsan hakikatine sabır helezonuyla yükselir.. ve insanın, ömür boyu, imandan marifete, marifetten muhabbete, mehafete, ruhani zevklere, hakiki vuslata ermek gibi bir gayesi ve derdi varsa, sabır onun zâdı, zahîresi (gıdası ve malzemesi), güç kaynağı gibi, hep mevcudiyetini hissettirir şekilde onun yanında olmalıdır.

Sabır, kendi içindeki çeşitleriyle düşünüldüğünde, insanoğlunun terakkisi adına sunulan reçetenin bu birinci maddesinin önemi kendi kendine ortaya çıkar. Esasen, böyle bir inayet yolunda, birinci esas olarak arz ettiğimiz namaz için de, maddî sebepler dünyasında koşmak için de hep sabra ihtiyaç vardır.

İçinde sabır temrini de ihtiva eden namaz, imanın istikrarı, ruhun tasaffisi (saflaşması), ruhî, bedenî sıhhatin en önemli esas ve vesilesi, içtimaî anlaşma, uzlaşma ve kaynaşmanın en sıcak, en müessir zemini ve toplum olmanın en açık tezahürüdür. Namaz, bütün ibadetlerin piri ve din gemisinin rotası ve kalpte miraca ulaşmanın da ışıktan merdivenidir. Namazla, imanını tabiatının bir yanı haline getiren, onunla ruhunu saflaştırabilen, yine onunla kalbî hayatın enginliklerine açılabilen ve onun o yumuşaklardan yumuşak sıcak ikliminde bünyan-ı marsus (kurşunla perçinlenmiş bina) gibi bir ümmet olduğunu duyan herkes, kulluk yolunun sıkıntılarını rahatlıkla aşabilir ve hedefine ulaşabilir. (Kur'ân'dan İdrake Yansıyanlar 1, 80-81; Prizma 2, 152-53)

Vefa ve Sadakat

Fethullah Gülen'in düşüncesinde vefa ve sadakat, sıhhatli bir aksiyon adına olmazsa olmaz şartlardan, bu aksiyonun en önemli dinamik ve malzemelerindendir. Vefa ve sadakatın, Allah'a karşı kullukta ısrar, O'nun kapısından bir an bile ayrılmama, sürekli O'nun rızasını ve hoşnutluğunu kollama ve bir de, insanın gönül verdiği hedefe doğru yolda sapmadan yürüme şeklinde iki boyutu vardır.

Gülen, "vefayı, insanın gönlüyle bütünleşmesi şeklinde tarif edenler de olmuştur" der ve kalbî, ruhî hayatı olmayanlardan vefa ve sadakat beklenemeyeceğini belirtir. Çünkü, ona göre, kin, nefret ve kıskançlık gibi duygular vefayı öldüren birer zehir olduğu gibi, konuşurken doğru beyanda bulunma, verilen sözlerde, edilen yeminlerde durma, vadi ve ahdi yerine

getirme, ancak gönül hayatına bağlıdır. "Kendini yalan ve aldatmadan kurtaramayan, her an verdiği söz ve yeminlere muhalif hareket eden ve bir türlü yüklendiği mesuliyetlerin ağırlığını hissetmeyen iki yüzlü ve mürâî tiplerin gönül hayatları olabileceğine ihtimal vermek, sadece bir aldanmışlıktır. Böylelerinden vefa beklemek ise, bütün bütün gaflet ve safderûnluk ifâdesidir." Gülen, vefanın önemi konusunda şunları da ilâve eder:

Fert, vefa duygusuyla itimada şayan olur, yükselir. Yuva, vefa duygusu üzerine kurulmuş ise devam eder ve canlı kalır. Millet, bu yüce duygu ile faziletlere erer. Devlet, kendi vatandaşına karşı ancak bu duygu ile itibarını korur. Vefa düşüncesini yitirmiş bir ülkede, ne olgun fertten, ne emniyet vadeden yuvadan, ne de istikrarlı ve güvenilir devletten bahsetmek mümkündür. Böyle bir ülkede fertler birbirlerine karşı kuşkulu, yuva kendi içinde huzursuz, devlet vatandaşa karşı uğursuzlardan uğursuz ve her şey birbirine karşı yabancıdır.

Gönül hayatını öldüren, dolayısıyla vefa ve sadakat duygularını çökerten, içte değişikliğe uğramadır. İçte değişikliğe uğramanın önemli bir emaresi de, evrâd ü ezkârı, yani kişinin günlük okuduğu dua, zikir ve münacatları terketmesidir. Bu bakımdan, içte değişikliğe uğramamak ve dolayısıyla vefa ve sadakati korumak için evrâd ü ezkâra devam etmek, Rabb'le münasebeti güçlü tutmak, zihinleri sürekli ilim ve hikmetle, gönülleri de yakîn ve doygunlukla beslemek gerekir. (Fasıldan Fasıla 1, 114-15; c: 2, 114-15.)

Kendini Yenileme

Birinci bölümde de üzerinde durulduğu üzere, kendini yenileme, Fethullah Gülen'in hem düşüncesinde, hem de aksiyonunda ayrı bir yere sahiptir. O, kendini yenilemeyi, devamlı var olabilmenin ilk şartı ve en mühim esası olarak görür. Ona göre, sırası geldikçe kendilerini yenileyemeyenler, güçlü de olsalar, er geç tükenip gitmeye mahkûmdurlar. Her şey, kendini yenileyerek canlı kalır ve varlığını sürdürür. Yenilenme durunca da canı çekilmiş ceset gibi, çürümeye, heba olup dağılmaya terk edilmiş olur.

Gülen, "kendini yenileme, yenilik hayranlığı ve moda düşkünlüğü ile de karıştırılmamalıdır" der ve şöyle devam eder: "Bunlardan biri, yani yenilik hayranlığı ve moda düşkünlüğü, her şeyiyle delik deşik olmuş yığınların yüzüne boya çalıp, yarıkları kapama ameliyesi ise, diğeri, yani gerçek yenilenme, Hızır çeşmesinden getirilen 'âb-ı hayât'la, topluma ölümsüzlük kazandırma aksiyonundan ibarettir. Gerçek yenilenme, kök ve çekirdekteki saffeti koruyarak

ve veraset yoluyla geçmişten süzölüp gelen bütün kıymetlerin, hâlihazırdaki düşünce ve irfan buğularıyla sentezleri yapılarak daha yeni, daha berrak tefekkür iklimlerine ulaşmaktır. Yoksa, yenilik ve eskiliği, sırta geçirilen bir cepken ve feracede, bir frak ve briyantınli saçta görmek, düpedüz bir aldanmışlık ve öyle göstermeye kalkışmak da bir illüzyonizm ve hokkabazlıktır. İlimlerin gelişip inkişaf etmesini, teknolojinin yeni yeni imkânlar hazırlayıp istifademize sunmasını en iyi şekilde değerlendirerek, elimizdeki menşûru (mercek) sık sık kalbimize çevirip, yeni baştan kanaat, düşünce ve tasavvurlarımızı yoklamak, gönlümüzdeki irfan peteğine her gün başka başka şeyler ilave etmek ve her lâhza birkaç defa, bütün kâinatları ruh prizmasından geçirerek dimağlara "efor" yaptırtmak, işte gerçek yenilenme budur." (Sızıntı, Nisan 1982)

Çile ve Izdırap

Denebilir ki, Fethullah Gülen'in aksiyonunda en önemli dinamiği çile ve ızdırap oluşturur. Çile ve ızdırap, bir bakıma onun varlığının mayası gibidir. Fethullah Gülen'i bazıları, bir takım düşünceleri ve tavır alışlarıyla eleştirebilir. Zaten, ne Gülen kendisini hatasız görmekte, ne de çevresindekiler ona böyle bakmaktadır. Fakat şu da bir gerçektir ki, kendisini Allah'a kulluğa ve O'nun rızasına, dolayısıyla bu çerçevede O'nun adını herkese duyurup, mümkün ve İlâhî Meşiet'in izni olsa, bütün insanların iman edip, ebedî Cehennem azabından kurtularak, Cennet'e gitmesine, ayrıca, önce Türkiye ve Türk insanı olmak üzere, daha sonra bütün insanlık çapında "yitirilmiş cennet"i, altın bir çağın beşerin ferdî ve sosyal hayatının ufuklarında tulûuyla, herkesin faziletlerle bezeli mutlu bir hayat yaşamasına adanmış bir insan olarak Fethullah Gülen, çok rahat söyleyebiliriz ki, bütün varlığı çile ve ızdırapla yoğrulmuş tam bir çile ve ızdırap insanıdır. Buna, onu az da olsa yakından tanıyanlar şahit olduğu gibi, yazılarına az göz atıp, sohbetlerine az kulak verenler, çile ve ızdırapın onun hayatında nasıl bir yer tuttuğunu görebileceklerdir.

Çile, Gülen'e göre, yüce hedeflere varmanın ve yüksek neticeler elde etmenin tek yoludur. Hakikat yolcusu, çile ile günahlardan arınır; onunla saflaşır ve onunla özüne erer. Çilenin olmadığı yerde ne olgunlaşmadan, ne de ruhla bütünleşmeden bahsetmek mümkündür. Ruh, çile ile kemale erer. Gönül, çile ile inkişaf eder. Çile görmemiş ruhlar ham, gönüller de kolu kanadı kırık ve ölgündür. Çile, çalışmaya ve o yolla elde edilen şeylere kat kat değer kazandırır. Çilesiz elde edilenler ise, mirastan gelen mal gibidir. Gelişi emeksiz, gidişi de üzüntüsüz olur. Ancak binbir ızdırapla kazanılan şeylerdir ki, muhafazası

uğrunda canlar feda edilir... Bir millet ve bir medeniyet büyük muzdarip ve çilekeşlerin öncülüğünde kurulmuş ise sıhhatli, istikrarlı ve gelecek adına ümit vericidir. Aksine, hayatında bir kere olsun ağlamamış, inlememiş ve sancı çekmemişlerin elinin altında doğmuş ve gelişmişse, zayi olmaya namzet ve talihsizdir. Bir kere olsun, sahip olduğu şeyler uğrunda aç-susuz kalmayan, yurdunu, yuvasını terk etmeyen, belli bir dönemin zarurî sarsıntılarına, sıkıntılarına maruz kalmayan ızdırapsızlardan, hayatlarını, madde ve konforun levsiyatı içinde geçiren ham ruhlardan hiçbir fedakârlık beklenemez. Fedakârlığın olmadığı yerde de sıhhatli bir aksiyondan bahsedilemez (Buhranlar Anaforunda İnsan, 7-10).

Çile ve ızdırap, Fethullah Gülen'in hayat ve karakterinin en önemli bir boyutu olduğu gibi, onun aksiyon düşencesinde en derin yeri tutar. Bu konuda o, yine şöyle der:

Kendisine peygamberlik gelmeden önce de geldikten sonra da Efendimiz (sav), insanlığın içinde bulunduğu maddî-manevî sefalet ve dalâlet tabloları karşısında hep ızdıraptan iki büküm olmuştur. O kadar ki, zaman zaman inzivaya çekildiğini, tek başına kaldığını siyer kitapları kaydediyor. Peygamberlikten sonraki ızdırabına ise, Kur'ân-ı Kerim, iki yerde açık, bir yerde işareten temas eder ki, bunlardan, "Herhalde sen, onlar bu söze inanmıyorlar diye üzüntünden kendini helak edeceksin" ayeti, bana çok manidar ve ürpertici gelir. ızdırapsızlık, bizim en büyük eksikliğimizdir. Eğer iman ve Kur'ân hakikatlerinin neşv u neması ve maşeri vicdanda makes bulması hususunda ızdıraptan haftada birkaç gün uykumuz kaçmıyorsa, ileride uykumuzu kaçırarak şeyler olacak demektir. İşin doğrusu, dertten çatlamayanlar karşısında bazen insanın çatlayası geliyor... (Fasıldan Fasıla 1, 84-5)

Gülen'in bilhassa şiirlerinde ızdırap temasının çok işlendiğini görürüz:

Izdirap, gece yarısında vuran gong gibi,
(Tın tın) ötüp yüreğimi hoplatır âniden...
Eski hülyalarım ki, yok hiçbirinin dibi,
Bağı kopmuş inciler gibi dökülür birden...

Izdirap, yalnız kaldığım anlardaki dostum;
Ruhumu saran hafakan, kafamda yanan kor.
İnleyeyim derim.. inleyemez, yutkunurum;
Yanıp da dışa sızdırmamak, doğrusu çok zor...

Gecede bir sürü ilham, bir sürü de azap,

Ve, düşünce kuşağında hep doğum sancısı..

Azapsız dimağların görecekları serap;

Sancılar değil, sancı çekmemek en acısı...

Ey ızdırıp; anladım ki her şey senin ile!

Sen Hakk'a giden yollarda vuslata vesile... (Kırık Mızrap 1-2, 64-5)

İstiğfar ve Gözyaşı

İslâm'a,bütün derinliğiyle Allah'ın gönderdiği bir din olarak inanıp bağlanan ve onu öncelikle kalp ve ruh seviyesinde yaşamaya çalışan bir insan olarak Fethullah Gülen'in, hem hayatında, hem de aksiyonunda istiğfar (Allah'tan günahların bağışlanması dileme) ve gözyaşı apayrı bir öneme sahiptir. Çile ve ızdırapla beraber gözyaşı, bir de istiğfar ve dua, onun için sorumlu bir mü'minin hayatını özetleyebilecek birkaç önemli ve sırlı kelimedir. İmanın, insanlığının, hayatın anlamının ve sorumluluğunun şuurunda bir mü'min, hayatını bu kelimeler, onların manâ ve muhtevası üzerinde örgüler ve denebilir ki o, bir çile olur, ızdırap olur, istiğfar olur, gözyaşı olur, dua olur. Fethullah Gülen, İslâm'a da insana da, İslâm'ın ve insanlığın manâsına da bu pencerelerden bakar.

Onun için gözyaşı, Hakk rahmetinin insan gözünde damla damla olmasıdır; dilin, duygunun ve gönlün el ele, yüz yüze birleştiği, iç içe girdiği ânın çiçekleşmesi üzerinde birer jaledir; ihlâs ve samimiyet sahibi, bağı yanık ve ciğeri kebab insanlar için bir boşalma eylemidir; dünyada, dayanılmaz hale gelen aşk ateşinin ızdırabını bir nebze dindirirken, Âhiret'te de Cehennem'in alevlerini söndürecek tek iksirdir. Onun içindir ki, Allah Rasûlü (sav), "Mahşer'de, Cehennem kıvılcımlarının insanları kovaladığı hengâmda, Cebrail Aleyhisselâm elinde bir bardak suyla görünür. Ona, "Bu ne?" diye sorarım ve bana şöyle cevap verir: "Bu, mü'min kulların Allah korkusuyla ağlayıp gözlerinden döktükleri gözyaşlarıdır ve şu korkunç kıvılcımları söndürecek tek şeydir." buyurmuştur. Yine onun içindir ki, Cennet hûrilerinin kulaklarındaki küpeler, göz damlalarının yanında toprak kadar aşağı ve değersiz kalır..! (Çağ ve Nesil, 39; Fasıldan Fasıla 2, 29-30)

Gülen, gözyaşı için aksiyon açısından ise şunları söyler ve insanları şu sözlerle ağlamaya çağırır:

Uzun senelerden beri ne kadar hasretiz gözyaşlarına..! Onu, bu memleketin taşına, toprağına, evine, mabedine sormalı. Sormalı şu dağlara, taşlara ve üzerinde uçuşan kuşlara... Ve bütün bir maziye sormalı, bağına kaç damla

gözyaşı düştüğünü. Sonra mabetlerdeki sütunlara, geniş kubbelere ve çevredeki duvarlara da sormalı, ne zamandan beri hıçkırığa hasret olduklarını. Seccadelere de sormalı, kaç defa gözyaşlarıyla ıslandıklarını.

Şimdi sizler, ey bütün bir tarih boyunca ağlamayı unutmuşlar! Gamsızlar, dertsizler ve ağlanacak hallerine gülenler! Gelin, şu çıkmazın başında durup asırlık gamsızlığımıza bir son vererek beraber ağlayalım! Cehaletimize ağlayalım! Kaybettiğimiz şeylerden habersizliğimize ağlayalım! Kusurdan bir heykel haline gelmiş mahiyetimize, duygularımızın dumura uğrayışına ve hoyratlaşan gönlümüze ağlayalım! Bu vaziyette öleceğimize, öldüğümüz gibi dirileceğimize, tasmalı ve prangalı büyük imtihanda, en büyük merasimde fevc fevc geçecek olan mazinin şanlıları arasında yer bulamayacağımıza ağlayalım! Daldan kopan bir meyve gibi yalnız düşüşümüze, ayaklar altında ezilişimize, rahmetten cüda kalışımıza ağlayalım..! Yukarılara doğru güvercinler gibi kanat çırpalım ve çok yükseklerde öyle bir "âh" edelim ki, ünümüz, gözyaşlarından meydana gelen bulutları harekete getirsin. Sonra ateşimizi söndürecek o damlalar, yağmurlar gibi başımızdan aşağıya insin ve ateşimizi söndürsün! Kin ve nefret ateşini. Bütün dünya ve ukba ateşini...

Allah'ım! Sen'den diliyor ve dileniyoruz: Gözlerimize yaş ver ve bizi ağlat! Merhamet etmen için, Sen'den uzak kalış hasretini duyamayışımıza ağlat! Gönlün şak şak oluşuna, ağyar ateşine yanışına, öyle ağlat ki, sineler kebab olsun; ondan bir bir feryat çıksın, meleği ve feleği velveleye versin. Beni de ağlat; gece kadar karanlık ruhuma şefkat et de ağlat! Ağlamalarım dahi ağlamam lâzım geldiği için ağlat! Bükülmüş şu kaddime, solgun ve ölgün rengime, burulmuş boynuma ve kırık kalbime merhamet et de ağlat! Şu en sakın anda, sızlanışlara cevap verdiği dakikalarda, kapkara gönlümle değil, Sen'den başkasına secde etmeyen başımla sana dönüyor, titreyen dudaklarımla ağlatmanı diliyorum.

Heyhat ki, "merhamet merhamet" diyeceğim an, bir hâil (perde) gibi günahlarım karşıma dikiliyor ve içimde yığın yığın burkuntu meydana getiriyor. Allah'ım! Benim uzaklığım itibarıyla değil, Senin yakınlığın hürmetine kalbime rikkat ver ve öyle ağlat ki, kendimi kaybedeyim, yolunda ar ve haysiyetten geçeyim, tâ, "bu delidir" desinler...

"Gidip boynumda zincir ile ol Ravza-ı Pâk'e/O denlü ağlayayım ben ki, görenler hep beni dîvâne sansın."

Ola ki, düşen damlalardan bir tanesi aşkına düşmüş olur; işte o, benim için

ummanlara bedeldir. Şehid kanı kadar aziz gözyaşları içinde nefesim kesilirken, varlık sırrını bana duyur! Şu kararsız gönlümü doyur! Hicabımdan yüzümü saklamaya çalışayım. Habibine görünmek istemeyeyim. Pişdarım ve âli Rehberimden kaçayım. Sonra bir âli divan kurulsun. Ben zülüfleri dağınık, hıçkırıkları gırtlığında düğümlenmiş, yüzü karaların uğramadığı o divana çağrılalım "Lâ tüâhiznâ (Bizi sorguya çekme!)" kalkarıyla huzura varayım. Kirlerime göz yumup, "Bu da bizdendi" desinler; dilenciye bir mülk bağışlasınlar! Çöl yolcusunu sevindirip bir bulut ve bir meltemle imdadıma yetişsinler! Sevincimden orada yığılıp kalayım! Gözyaşlarım içinde boğulayım...! (Sızıntı, Eylül 1979)

Gülen, bazı âyetleri misal vererek, gözyaşının Kur'ân'da da takdir edilip övüldüğünü anlatır: Mü'minleri överken, "Onlar Allah'ın âyetlerini duydukları zaman çeneleri üstü yere kapanırlar" (İsra/17: 107) diyen Kur'ân, günahları kendilerini kuşatmış olanlara ise, "Az gülsünler, çok ağlasınlar" (Tevbe/9: 82) ihtarında bulunur. Peygamber Efendimiz de, "Ürpermeyen kalpten, yaşarmayan gözden Sana sığınırım Allahım" diye yalvarır. Samimi gözyaşları kalb inceliğinin ve hassasiyetin de ifadesidir. Kalpleri kaskatı olmuş, duyguları örümcek bağlamışlarda gözyaşı görülmez. (Fasıldan Fasıla 2, 30)

Ali Ünal, Bir Portre Denemesi, Nil Yayınları, İstanbul, 2002

Fethullah Gülen'in Aksiyonunda Temel İlkeler

Fethullah Gülen, aşağıda ayrı başlıklar halinde ele alınacağı gibi, ister eğitim alanında, ister hoşgörü-diyalog alanında, isterse zihnî ve kalbî eğitim alanında olsun, aksiyon adına bir takım temel ilkelerin üzerinde önemle durur. Bunları, belli başlıklar altında şu şekilde özetleyebiliriz:

Hedefe Sadece Allah'ın Rızasını Yerleştirme: İhlâs

'İnanan insanlar, her şeylerini Allah'ın rızasını kazanma etrafında bir dantela gibi işlemelidirler. Kaldı ki, zaten aksi düşünce, (haşa) Allah ile pazarlık manâsına gelir. Yani 'ben bu şekilde çalışırsam, idarî sistem de böyle böyle olur ve olmalı..' gibi, kulluk anlayışına olabildiğince ters, yakışıksız şeyler içine girilir. Ve tabii ki, bir kere böyle bir fasid daireye giren insanın da artık ondan kurtulması çok zordur' (Prizma 1, 84-5) diyen Fethullah Gülen'e göre insan, yaptığı her işte Allah'ın rızasını kazanmayı hedef almalı; yani her yaptığını Allah için yapmalı, ondan dünya adına en küçük bir çıkar, tanınıp-bilinme, kendisinden bahsedilme gibi gayeler beklememelidir. Bunun adı, İslâmî literatürde ihlâstır. Eğer, özellikle din adına yapılan bir işte ihlâs yoksa, yani o işte sadece Allah'ın rızası gözetilmiyorsa, o işle beklenen gayeye ulaşamayacağı gibi, o işte başarılı bile olma, kişiye âhireti adına hiçbir şey kazandırmayacaktır. Gülen, bu konuda şöyle der:

Hedefte Allah'ın rızasının olması, her mü'min için bir kemal meselesidir. Ve bu konuda ölçü şudur: İnsan, yaptığı her şeyi emredildiği için yapmalı, her işinde Allah'ın hoşnutluğunu hedeflemeli ve yapılan işlerin neticesini de burada değil, ötede beklemelidir. İşte halis kulluk!. Bütün mesele de bu kulluğu yakalamaktır. Böyle bir kulluk için halis niyet şarttır. Niyet, yani belli bir düşünceye programlanmak, bazen amelden de öte tesirli bir iksirdir. Mükemmel niyet, mükemmel insanların şiarı; avam için ise zorlardan da zor bir gaye. Elbet insan kendini zorlamalı.. olabildiğince zorlamalı ki, niyetle aynı çizgide, hattâ ondan da öte imana ermek ve bu imanla rıza makamını elde etmek mümkün olabilsin. Şahsî çıkarlardan arınmak, menfaat düşüncelerini kafadan çıkarıp atmak, tenperverlikten (rahat düşkünlüğü) sıyrılmak ve daima ruhu kanatlandırıcı ideallerle meşgul olmak.. ve bunlardan da önce, Allah'ı bilip tanımada her an ayrı bir marifet peteği örmekle meşgul oluyor gibi fikrî, ruhî ameliyede bulunmak, işte rızaya ulaştıracak vesilelerden sadece birkaçı.! Rıza,

makamların en büyüğüdür ve Peygamberâne bir azim ister. Yani bütün mülahazaları kafadan çıkarıp atma ve hayatı Cenâb-ı Hakk'ın hoşnutluğuna göre planlama, dizayn etme. İşte rıza ve işte rızadan gaye..! (Fasıldan Fasıla 2, 30-31)

Görevi Yapıp, Neticeyi Allah'a Bırakma

Fethullah Gülen, insana düşenin, neyi yapması gerekiyorsa hâlis niyetle onu yapması ve neticeyi Allah'a bırakması olduğu üzerinde de hassasiyetle durur. Ona göre, yapılan işlere şahsî kaprisler ve arzular karışmamalı, yapılması gereken ne ise ve nasıl yapılması gerekiyorsa, o iş o şekilde yapılmalıdır. Eğer insan, işe kendi arzu ve kaprislerini karıştırırsa, hataya düşebilir, niyetindeki duruluk bozulabilir ve neticede ortaya bir kaos çıkar.

İkinci olarak, başkalarına hidayet verme, onların düşünce, davranış, inanç ve yaşayışlarını değiştirme insanın elinde değildir. Kalpler, Allah'ın 'Eli'ndedir; hidayet eden, insanları doğruya yönelten O'dur. Fakat burada insana düşen bir görev vardır ki, o, cihad ve tebliğ konusunda üzerinde durulduğu gibi, doğru olan mesajı başkalarına götürmek için meşru olan her yolu kullanmalıdır. Bundan sonrası Allah'a kalmıştır: O, dilerse, karşıdakilerin kabiliyeti varsa, mesajı onlara kabûl ettirir, dilemezse, karşıdakilerin kabiliyeti, o konuda bir iç yönelişi yoksa, kabûl ettirmez. Kur'ân-ı Kerim'de, bu konuda Peygamber Efendimiz'e bile, 'Sen, sevdiğine hidayet veremez, onu doğruya iletemezsin; fakat Allah, dilediğine hidayet verir' (Kasas/28: 56) buyrulur. Gülen'e göre, nice peygamberler, mantık ve muhakeme, ilham ve vâridat (kalbe doğuş) insanları gelip-geçmiştir ki, arkalarından bir-iki kişi ya gitmiş ya da gitmemiştir; 'zira iman, kulun kalbinde Allah'ın yaktığı bir ışıktır ve bunu yakmak da sadece ve sadece O'na aittir.. evet onu ancak O yakar. Kimse, başka türlü düşüncelerle, vehimlerle ve ileriye dönük beklentilerle bu işi bulandırmamalıdır.'

Evet, insan kendine düşeni yapmalı, Cenab-ı Hakk'ın işine karışmamalıdır. Toprağa tohum atmak insan görevi, ona güneşin ısı ve ışığını gönderme, ona neşv ü nema verme ise Cenab-ı Hakk'ın işidir. (Fasıldan Fasıla 1, 102).

Gaye ve Vasıtayı Çok İyi Belirleme

Fethullah Gülen, her işte ve hamlede, önce hedef ve maksadın çok iyi belirlenmesi gerektiğini belirtir. Yukarıda ifade edildiği gibi, her insanın hedefinde, öncelikle Yüce Yaratıcı ve O'nun hoşnutluğu olmalıdır. Yoksa, araya

çeşitli putların girmesine, batılın hak görünmesine, heva ve hevesin fikir suretine bürünmesine ve gaza namıyla cinayetler işlenmesine gidilebilir...

Hakk'ın hoşnutluğu istikametinde yapılan işlerin zerresi güneş, katresi derya ve bir ânı ebedler kıymetindedir. Vesile ve vasıtaların kıymeti, maksada ulaştırıcılığı ve ulaştırmadaki arızasızlığı ölçüsündedir.

İslâm, gayeye giden her yolu meşru görmez; gaye meşru olduğu gibi, ona giden yol da meşru olmalıdır. Gayr-ı meşru yol, insanı hedefin aksine götürür. Dolayısıyla, bir Müslüman, hedefe varacağım diye her yolu deneyemez. Önemli olan, gerekeni gerektiği şekilde ve meşru çerçevede yapmaktır. Vasıta, meşru olmanın da ötesinde, hakka saygıyı ve hakikat düşüncesini geliştirici özellikte olmalıdır. Ayrıca, zamanla gayenin unutulup, vasıtalarda boğulma da söz konusu olabilir ki, bu, yolda yürüme adına büyük bir tehlikedir. Bir mimarî şaheseri olarak bir mabet yapılabilir; fakat bu, kubbesi altında bir araya gelen cemaatte sonsuzluk düşüncesini mayalamıyorsa, değeri ancak maddî yapısı ve malzemesi kadardır. Bir okul, öğrencilerini ümit ve inançla şahlandırmıyor, bilgi ile kanatlandırmıyorsa, o, ancak insanın yolunu kesen bir tuzak olabilir. Büyük küçük her müessese kurucusu, o müessesenin kuruluş gayesini, varoluş hikmetini sık sık hatırlamalıdır ki, iş hedefinden saptırılmasın ve semereli olsun. Hedef ve kuruluş gayesi unutulmuş mabetler, yuvalar, okullar, tıpkı yaratılış gayesini unutan bir insan gibi, kendi zararına ve ters bir çizgide işler durur.

Gülen'in üzerinde önemle durduğu bir diğer nokta, insan, düşünce tekelciliği ile, doğruyu yalnızca kendinde ve kendisiyle aynı düşüncede olanlarda görmemeli, başka düşüncelere de hayat hakkı tanıyıp, onları da mutlaka nazara almalıdır. Özellikle, aynı inanç, aynı duygu ve düşünceyi paylaşan insanlara karşı duyulan kin ve nefretler, hedef ve gaye düşüncesinden mahrumiyetten başka bir anlam ifade etmez. Kâinatın çarkının kendi bozuk hendesesine göre dönmesini düşünenler, nefsin âzat kabul etmez kölelerinden başka bir şey değildirler. (Ölçü ve Yoldaki Işıklar, 193-94)

Müsbet Hareket ve Reaksiyoner Değil, Aksiyoner Oma

Yukarıda da değinildiği gibi, Fethullah Gülen, reaksiyonerliğe, yani tepkiciliğe şiddetle karşıdır. Ona göre, reaksiyoner hareketler, karşı tarafın nefretiyle oturup-kalkmaya, buğz ve kinle hareket etmeye sebep olur. Bu hareketler, birer gayr-ı memnunlar hareketi olup, arkada ancak hasret, hicran ve enkaz bırakır.

Gülen, 'bu milletin bugünü ve yarını adına ne yapılırsa yapılsın, tahrip hesabına olmamalıdır ve ne olursa olsun, bu ülkenin birlik ve dirliğine zarar vermemelidir. Yani yapalım derken, nesiller boyu tamir edilemeyecek yıkımların içine girilmemelidir. Aksi takdirde, hem maksadımızın aksiyile tokat yer, hem gelecek nesillerin lânet ve nefretine uğrar, hem de ukba adına çok şeyleri kaybedebiliriz' uyarısında bulunur.

Reaksiyoner veya tepkici değil aksiyoner olmanın, bir başka ifade ile, yapılması gerekeni yapma, inşa ve tamir ile meşgul olup, asla tahrip ve uğraşmamanın adı 'müsbet hareket'tir. İşte bu esas, Gülen'in aksiyonunun en önemli özelliklerinden biridir. O, sık sık, 'Ey iman edenler! Size düşen, kendinize bakmanız, ne yaptığınızı, ne ile meşgul ve ne durumda olduğunuzu kontrol etmenizdir. Siz, doğru çizgide olduğunuz sürece, sapıp gidenlerin sapması size zarar vermez' anlamındaki Maide Suresi 105'inci âyeti okuyarak, müsbet davranışı hatırlatır ve 'Önemli olan ve yapılması gereken, karanlığa sövmek değil, bir mum yakmaktır' der. (Prizma 1, 83-4; Ruhumuzun Heykelini Dikerken, 33)

Kolektif Şuur ve Meşveret (Danışma)

Fethullah Gülen için, kolektif şuur ve meşveret (danışma), herhangi müsbet bir hareket için vazgeçilmez öneme sahiptir. O, kolektif şuur, şahsî çıkarları yerine toplumun menfaatlerini düşünen, toplumun bugünü ve yarınıyla bütünleşmiş; ümit, vefa, ihlâs ve samimiyet üzere yürüyen; şöhret yerine mahviyet, tevazu ve hacaleti (kusurları ve yapamadıklarından dolayı sürekli utanç duyma) ve kendini düşünme yerine başkalarını düşünmeyi esas alan görev ve ideal insanlarının ortak aklı olarak değerlendirir. Bu akıl, her işinde Allah'a dayanmakla beraber, giriştiği her işte tedbir hatası yapmayan ve gerekli bütün sebepleri yerine getiren, çevresinde olup bitenler karşısında son derce duyarlı, ne dünyevî ne de âhiretle alâkalı işlerde duygusal davranmayan, hamle ve hareketlerini Allah'ın hoşnutluğu terazisinde tartan, eşya ve hadiselerle zıtlaşmayan, hayat ve kâinatla ilgili, bilimlerin konusu olan ilâhî kanunlara uygun hareket eden bir akıldır (Yeşeren Düşünceler, 99-102).

Meşvereti 'en hayâtî bir vasıf, en esaslı bir kural' olarak gören Gülen'e göre danışma, herhangi bir hususta verilecek kararların isabetli olabilmesinin ilk şartıdır. 'İyiden iyiye düşünülmeden, başkalarının fikir ve tenkitleri alınmadan fert ve toplumla alâkalı verilen kararlar, çok defa hüsrân ve fiyasko ile neticelendiği görülmüştür' diyen Gülen, kendi düşüncelerine kapalı ve

başkalarının fikirlerine de saygılı olmayan birinin, üstün bir fitrat, seviyeli bir dimağ, hatta dâhi bile olsa, her düşüncesini meşverete sunan sıradan ve düz bir insana göre daha çok yanılmalara maruz kalacağı görüşündedir. O, en akıllı insanın, meşverete en çok saygılı ve başkalarının düşüncelerinden de en çok yararlanan insan olduğunu savunur. Gülen, daha da öte gider ve 'iş ve planlarında kendi fikirleriyle yetinen, hattâ onları zorla diğer insanlara da kabul ettirmeye çalışanlar, önemli bir dinamizmi elden kaçırdıkları gibi, çevrelerinden de sürekli nefret ve istiskal görürler. Evet, bir insanın teşebbüs ettiği herhangi bir işinde en güzel neticelere ulaşmasının ilk şartı meşveret olduğu gibi; onun kendi gücünün kat kat üstünde önemli bir kuvvet kaynağına sahip olmasının yolu da başka değil yine meşverettir. Evet, herhangi bir işe teşebbüs etmeden evvel, her türlü danışma ve araştırma yapılmak sûretiyle, sebepler bazında ve tedbir planında kusur edilmemelidir ki, neticede kaderi tenkit ve çevreyi suçlama gibi, musîbeti ikileştiren zararlı davranışlara girilmesin' der (Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 154-55; Ruhumuzun Heykelini Dikerken, 38-9).

Bazıları, Fethullah Gülen'in çevresinde bir hiyerarşinin olduğunu ve bu hiyerarşide ferdî düşüncelere yer olmadığını iddia etmektedirler. Oysa bu, doğru değildir. Danışmayı sürekli vurgulayan Gülen, dönemin, ferdî dehalar değil, kolektif şuur dönemi olduğu üzerinde hassasiyetle durur. O, kendisiyle ilgili meselelerde bile, etrafına, bilgi ve samimiyetine güvendiği kişilere mutlaka danışır. Hiçbir şeyi, hiçbir işi empoze etmez; ancak kişilere mal olmuş, zihinlere ve kalplere yerleşmiş düşünce ve niyetlerin uygulanabileceğine inanır. Dolayısıyla, fikri olan herkes, onun karşısında fikrini söyleyebilir. Bu bakımdan, Gülen ve onun düşüncelerine yakınlık duyan insanlar arasında herhangi bir hiyerarşiden bahsetmek mümkün değildir. Nitekim, adı bu insanlarla birlikte anılan kurumlarda bazı bayan öğretmenlerle birebir görüşme ve röportaj yapan Elisabeth Özdalga da aynı sonuca varmaktadır:

'Gülen cemaati'nin bir parçası olmak, bireylerin otoriter bir liderliğin elinde pasif aletler olduğu anlamına gelmiyor. Gülen'e atfedilen yapı içinde totaliterliğe yer yok. Kendileriyle görüştüğüm Zeynep, Ayşe ve Hatice, bireysel inisiyatif ve otonomiye sahipler. Her biri, çalıştıkları kurumda, kendine güven içinde ve bağımsız bireyler gibi davranıyorlar. (Following in the footsteps of Fethullah Gülen: Three woman teachers tell their stories: Georgetown Üniversitesi'nde yapılan sempozyuma sunulan tebliğ.)

Bu tesbiti yapan Özdalga, sadece ahlâkî bir hiyerarşiden bahsediyor ki, bu da, yerinde bir tesbittir. İslâm, kişiler arasındaki üstünlüğü takvaya, yani bilgi, iman

ve ahlâktaki mertebeye bağlar ve kişileri hayırlarda yarışmaya çağırır. Dolayısıyla bu prensip, İslâm toplumlarında, bilhassa Müslüman-Türk toplumunda aile ve toplum düzeninde olağanüstü güzellikte karşılıklı sevgi, saygı ve yardımlaşmayı doğurmuştur ki, eğer Gülen'in düşüncelerini şu veya bu şekilde ve ölçüde benimseyen insanlar arasında böyle bir sevgi, saygı görülüyor ve bu bir hiyerarşi olarak algılanıyorsa, hiç kuşkusuz bu, ahlâkî hiyerarşidir; yoksa, iddia edildiği gibi cemaat veya teşkilat hiyerarşisi değildir. Kaldı ki, Gülen'i en çok rahatsız eden hususlardan biri, hiyerarşi düşüncesi, kişilerin başkalarından üstün oldukları vehmi, 'önde veya abi olma' duygusudur.

Bazıları bir hiyerarşiden söz ederken, Fethullah Gülen, kendisi ve düşüncelerine saygı ile, tavsiye ve teşviklerine önem veren insanlar hakkında 'cemaat' kelimesinin kullanılmasını bile kabul etmemektedir. Ona göre, benzer fikirler taşıyan, bilhassa aynı dine inanan insanların tabîi olarak bir araya gelmesi ve kanunlar çerçevesinde olmak kaydıyla, birlikte bir takım faaliyetlerde bulunması gayet tabîidir. Meselâ, bayram namazı vacip bir namazdır ve ancak cemaatle kılınabildiğinden, Müslümanlar, bu namazı kılmak için camide kendiliklerinden bir araya gelir ve bir cemaat oluştururlar. Cuma namazı farzdır ve yine ancak cemaatle kılındığından, Müslümanlar Cuma günleri kendiliklerinden camide bu namazı eda ederler. Hacc'a gücü yetenler ve gitmek isteyenler, hiçbir teşkilat veya zorlama olmadan, Hacc'a gider ve milyonlarca Müslüman Hacc'da bir araya gelir. Hristiyanlar pazar günü kilisede, Yahudiler ibadetleri için sinagogda toplanırlar. (Aksiyon, 6-12 Haziran 1998)

Peygamberimiz (sav), bir hadis-i şeriflerinde, 'Bir yolculukta üç kişi olduğunuz zaman, aranızdan birini imam seçin' buyuruyor. İmam, rehber demektir; İslâm'da cemaat halinde bulunmak ve namazları cemaatle kılmanın büyük değeri vardır. Bu bakımdan, Müslümanların bir arada olması, yine bir hadis-i şerifte ifade edildiği gibi, bir vücudun organları şeklinde birbirlerine destek verip, birbirlerinin dertleriyle dertlenmeleri çok tabîi ve İslâm'ın özünden kaynaklanan bir olgu olup, kastedilen anlamda bir cemaat oluşumu demek değildir.

Doğru ve Güvenilir Olma

Fethullah Gülen, 'doğruluk, peygamberliğin mihveridir' der. Peygamberlik, doğruluk yörüngesi üzerinde hareket eder. Peygamberler, gerçek dışı hiçbir söz söylemedikleri gibi, aldatma, kandırma gibi bayağı huy ve davranışlar da onların

semtine uğramaz. Dolayısıyla, doğru olma, doğrularla beraber olma, aksiyonun en önemli ve aslî temellerinden biridir.

Doğruluk gibi, emanette emin ve emniyet insanı olma da, hem İslâmî-insanî bir haslet, hem de aksiyonda temel prensiplerden biri olarak, yine çok büyük öneme sahiptir. Fethullah Gülen'in düşüncesinde ve gerçekte mü'min, inanan ve emniyet telkin eden insan demektir. Kur'ân-ı Kerim, peygamberleri birer emniyet insanları olarak ön plana çıkarır ve onların emniyet insanı olmalarını birinci vasıfları olarak anar (Şuarâ/26: 107, 125, 143...) Bu bakımdan, mü'min, tam bir güven kaynağıdır. O, kimseyi çekiştirmez, eliyle ve diliyle kimseye zarar vermez; kimsenin gıybet ve dedikodusunu yapmaz; kimsenin malına, ırzına ve namusuna göz dikmez. Güvenilir olma, peygamberlerin en önemli sıfatı olduğu gibi, Kur'ân-ı Kerim'e Peygamber Efendimiz'e getiren Hz. Cebrail'in de en önemli sıfatıdır. Gerçek bir aksiyon da, dolayısıyla emniyet üzerine kurulmalı, onda yalan ve aldatma, kısaca emniyeti suistimal edecek en küçük bir söz ve davranış yer almamalıdır. (Sonsuz Nur 1, 99-101; 174-76)

Fetanet

Fetanet, peygamberliğin en önemli sıfatlarından biri olduğu gibi, bir aksiyon için de vazgeçilmez sıfatlardandır. Fetanet, kuru akıl ve mantığa takılı kalmama, akli vahyin ışığında kullanıp, kuru akıl ve mantığı vahye dayalı akılla aşma demektir. Bu akılda ruh, kalp, his ve bütün zihnî melekeler (fakülteler: mantık, muhakeme, tefekkür, düşünce vb.) bir arada ve bir bütünlük halindedir. Bu aklın en önemli bir boyutu hikmettir, daha doğrusu hikmet, yani eşya ve hadiselerin nedenini, niçinini kavrama, her durumda doğru düşünüp doğru karar verebilme gücü, bir bakıma bu akılla özdeşdir veya onun bir başka adıdır.

Evet, fetanet, kuru akıl ve mantık olmadığı için, İslâm'ı kuru akıl ve mantığa hapsetme anlamında, 'İslâm akıl dinidir' iddiası boş bir iddiadan ibarettir. İslâm, öncelikle vahye dayanır, fakat akla hitap eder ve kendisini, yukarıda sözünü ettiğimiz akla kabul ettirir. Onun bu akla ters gelen hiçbir kuralı, hiçbir hükmü yoktur. Fakat bu, her akıl, onu tam olarak anlayabilir ve onu yargılayabilir demek değildir. Akli öncelikle yönlendiren, ona yol gösteren, ışık tutan ve onu kalp, his ve bütün zihnî melekelerle bütünlük içinde dinamik bir güç haline getiren İslâm'dır. İşte bu potada erimiş akıldır ki, İslâm'ı gerçek manâda anlayabilir ve ona itiraz edecek hiçbir nokta bulamaz. Yine eşya ve hadiseleri gerçek yörüngesinde değerlendirebilen, onlardaki manâları çıkarabilen, kâinatı gerçek mesajı okuyabilen de, ancak bu akıldır. İşte, 'fetanet' dediğimiz ve

peygamberliğin de önemli bir sıfatı olan bu akıl, aksiyonun da en önemli temellerindendir. (Sonsuz Nur 1, 253-54)

Günahlardan Uzak Durma ve Tevbe

Fethullah Gülen, pek çok yazı ve sohbetlerinde günah ve tevbe, tevbenin ötesinde inabe ve evbeden söz eder. Tevbede duygu, düşünce ve davranışlarda, İlâhî emirlere muhalefetten onlara uymaya, onlara karşı durmadan onlara uygun hareket etmeye yönelik söz konusu olmasına mukabil, inabede, insanın bu uyma ve uygun hareket etmesini bile sorgulaması, en iyi davranışlarında bile bir kusurun, ihlâssızlığın olabileceği endişesiyle burkuntu duyup Allah'a yönelmesi; evbede ise, günahların neticesinde ceza görme korkusuyla Allah'a sığınma, manevî makam ve dereceleri koruma gayretiyle Allah'ta fani olmanın ötesinde, Allah'tan başka her şeye, her mülâhazaya kapanma söz konusudur (Kalbin Zümrüt Tepeleri 1, 22).

'Günah bir iç çöküntü, bir terslik ve fıtratla zıdlaşmadır. Günah, iradenin yüzüne atılmış bir tükrük ve rûha içirilmiş bir zakkumdur. Günah, insana bahşedilen bilumum istidat ve yüce duyguları söndüren bir fırtına ve kalbî hayatı çepeçevre saran zehirli bir dumandır' diyen Gülen, 'günaha giren kimse, kendini, vicdânî azaplara ve kalbî sıkıntılara bırakmış bir talihsiz ve bütün rûhî meleke ve kabiliyetlerini şeytana teslim etmiş bir zavallı ve talihsizdir. Bir de o günahı işlemeye devam ederse, bütün bütün ipi elden geçirir ve artık, ne bir irade, ne bir direnme, ne de kendini yenilemeye mecâli kalmaz' ikazında bulunur. İnsanın ebediyet yolculuğunda önünü adım başı kobra gibi günahların kesebileceğini belirten Fethullah Gülen, bir hadis-i şeriften hareketle, Yaratıcı'ya eş ve ortak koşmayı, haksız yere cana kıymayı, anne ve babanın hukukunu çiğnemeyi, yalan yere şahitlikte bulunmayı, cepheden kaçmayı, iffetlilerin iffetiyle oynamayı en büyük günahlar olarak sayar. Bununla birlikte o, vatanın sağa-sola peşkeş çekilmesini, ormanların ve bağların bozulup çöle çevrilmesini, Müslüman bir milletin kendi özünden uzaklaştırılıp, ruhuna yabancı düşüncelerle mihrabının yıkılması ve minberinin yerinin değiştirilmesini, nesilleri, inançtan, düşünceden, hak ölçüsünden ve istikametten mahrum hedefsiz, idealsiz birer yığını haline getirip, milletin nefsine, nesline, dinine ve malına saldırtmayı, sonra da bunları cezalandırma adına sehpalara kurmayı da, tarih karşısında ve Hakk Divanı'nda bağışlanmayacak günahlar arasında zikreder. Ardından da, 'bütün bunlardan daha büyük bir günah vardır ki, o da, ortalığı yangına ve sele veren bu büyük mücrimlerin, edip eylediklerini günah bilmemeleridir. Evet, Allah ve tarih karşısında affı kabil olmayan tek günah

varsa, işte o da budur: Günahın günah olduğunu bilmeme, gûnahtan ürpermeme gûnahı' der ve bu en büyük günah sezilip, muhasebenin demir pençesine teslim edileceği âna kadar, toplumun kendini yenilemesi, hattâ ayakta kalmasının zor olduğu ikazında bulunur. (Çağ ve Nesil, 125-28)

Fethullah Gülen, günahlar karşısında tevbe adına da şu şartlardan bahseder:

Gönülden pişmanlık duymak,

Eski hataları ürperti ile hatırlamak,

Haksızlıkları gidermek, hakkı tutup kaldırmak,

Sorumlulukları yeniden gözden geçirip, ihmal edilen mükellefiyetleri yerine getirmek,

Hata ve inhiraflarla ruhta meydana gelen boşlukları ibadet ü taat ve gecelerdeki yakarışlarla doldurmak,

Boşa geçen zamanlar için âh u enin edip ağlamak; duygu ve düşüncelere kasdî olarak Allah'tan başka gaye ve yönelişler bulaşmış olabileceği endişesiyle sarsılıp inlemek. (Kalbin Zümrüt Tepeleri 1, 20)

Aksiyonun Mayası Aşk

'Gönlünü Allah'a iman ve O'nun marifetiyle onarmış, donatmış bir insan, derecesine göre bütün insanlara, hattâ bütün varlığa karşı derin bir muhabbet ve engin bir aşk duyar; duyar da bütün ömrünü, topyekün varlığı kucaklayan aşkların, vecdlerin, cezbelerin, incizapların ve ruhanî zevklerin gel-gitleri arasında yaşar' diyen Gülen'e göre, aşk olmadan, neticesi itibariyle kalıcı hiçbir hamle ve hareketi gerçekleştirmek mümkün değildir. Özellikle ukba (âhiret) ve öteler boyutlu hareketler, mayasında aşk olmadan istenilen sonuca ulaşamaz. 'Allah karşısında var eden ve var olan münasebetler içinde yerimizi belirlemek, varlığımız O'nun varlığının, zıyasının gölgesi olması itibariyle yaratılmış olmanın hazlarını duymak, O'nun hoşnutluğunu yaratılışın gayesi kabul edip, hep o hoşnutluğu avlamaya çalışmak çerçevesiyle sunacağımız İlâhî aşk, sınırsız ve sırlı bir güç kaynağıdır.' Aksiyon insanları bu kaynağı ihmal etmemeli, onu köpürte köpürte yaşamalıdır.

Gülen'e göre Batı, aşkı, maddede ve filozofların arkasında felsefenin sisli-dumanlı ikliminde tanımış, tatmış ve yol boyu şüphe ve tereddütler yaşamıştır. Oysa, varlığın kaynağına Kitap ve Sünnet adesiyle bakarak, Yaratan'a karşı gönüllerde tutuşturulan sevgi, aşk ve humma, O'nun sevgisiyle bütün varlığı

sevme, bütün varlığa alâka duyma manâsında metafizik bir olgudur. İnsan, bu aşkla kalpte ve duyguda temizliğe ve saflığa erer, bu aşkla derinlik kazanır ve heyecan ve şevk ikliminde tam bir imanla aksiyonunu yerine getirir. (Fasıldan Fasıla 2, 127)

Düşüncede Bütünlük ve Davranışta Disiplin

Fetanetin bir diğer boyutu veya Gülen'in aksiyonunda ayrı bir aksiyon dinamiği ya da malzemesi, kafa-kalp bütünlüğüne ulaşma, zihni, gerçek yörüngesine oturmuş bilimlerle, Allah'ın eşya ve hadiselerdeki icraatını kavrayarak aydınlatma, kalbi dinî ilimlerle ve saffet, samimiyet, ihlâs ve günahlardan uzak durma ile temiz tutma, bu şekilde komple insan olup, küllî düşünebilmedir. İslâm anlayışını tahlil ederken üzerinde durulduğu üzere, bu bütünlüğü veya küllî düşünebilmeyi medrese-mektep-tekye üçlüsüyle sembolize eden veya müşahhaslaştıran Fethullah Gülen, askiyonda bu üçlüye bir de disiplini ilâve eder ve bunu da 'kışla' ile sembolize eder. Çünkü, disiplin denince akla öncelikle kışla gelir. Benzetme sanatında, kendisine benzetilenin, benzetme yönünde cinsleri içinde en üstün vasfa sahip olması, benzetmeye ayrı bir kuvvet katar. Dolayısıyla, disiplinin en iyi uygulandığı yer kışla ve askerlik mesleği olması dolayısıyla, Gülen disiplini kışla ile sembolize eder. Fakat bu, Gülen'in, bütün aksiyonunda veya kurumlarda askerliğin ve kuvvetin hakim olmasını anlamına gelmez. Gülen için hak kuvvette değil, kuvvet haktır ve o, hakka ve kanuna tâbi ve hikmetin emrinde bir kuvvetten yanadır. Ona göre, hakka ve kanuna tâbi olmayan, başıboş ve dilediğini yapan kuvvet çılgındır ve ancak tahrip sebebidir:

Kuvvet, hakkın elinde, mantık ve muhakeme rehberliğinde bir kısım proplemleri çözebilecek potansiyel bir güç sayılsa da, his yörüngeli kaba düşüncenin elinde her zaman bir tahrip aleti olagelmıştır. Evet, İskender'in başını döndürüp bakışlarını bulandıran, Napolyon'un dehasını delik-deşik eden, Hitler'i çağın deli tekesi haline getiren, işte bu kuvvet çılgınlığıdır. Ne acıdır ki, günümüzde hak da, mantık da, muhakeme de bu çılgın kuvvet karşısında beraber yenik ve âdeta bir esaret yaşamakta. (Sızıntı, Aralık 1995)

Şüphesiz uzmanlaşmayı reddetmeyen, fakat ona, ancak bütünden kopmadan ve bütün çerçevesinde, bütünün parçaları hakkında daha öte bilgi ve tecrübe sahibi olmak şeklinde değer veren küllî düşünme, ne yazık ki günümüz dünyasında, modern düşüncede görülen en büyük eksiklik ve hatalardan biridir. Modern düşünce, kâinatı, insanı ve hayatı parça parça ele almakta ve dolayısıyla

parçalar arasında bütünlük de kuramadığı için, parçalar üzerinde nicelik yönünden, yani bilgi yığını itibariyle çok ileri gitse de, kalite ve nitelikte alabildiğine sığ kalmaktadır. Oysa, komple insan, küllî düşünebilen, eşya ve hadiseleri, insanı ve kâinatı bütünlüğü içinde kavrayıp, parçalara bu bütünlük içinde yer veren ve aralarındaki bağı görebilen insandır. İşte ancak böyle insanlardır ki, istenen manâda gerçek aksiyonun yönlendiricisi olabilirler. İslâm dünyası, son asırlarda bu bütünlükten, kafa-kalp birlikteliğinden uzaklaştığı, medreseden bilimleri uzaklaştırıp, okula din ve maneviyatı sokmadığı, kuvveti de hak, hikmet, mantık ve muhakeme yörüngesine alamadığı için, yıkılmaktan kurtulamadığı gibi, istenen anlamda bir dirilişi de gerçekleştirememiştir. İşte Gülen'e göre, gerçek bir diriliş ve kalkınma için, bu bütünlüğün sağlanması şarttır. (Fasıldan Fasıla 3, 121; Prizma 1, 126-27, 190)

İhtiyat, Tedbir ve Sebeplere Riayet

Fethullah Gülen'in aksiyon adına üzerinde durduğu hususlardan biri de tedbir, ihtiyat ve sebeplere riayettir. Ona göre, dünyada hiçbir hareket, hiçbir iş, hiçbir hedef mucizelere, Allah'ın yardımları beklentisine bina edilmez. Allah, karşılıklı-karşılıksız yardım edebilir; umulmadık kapılar açabilir. Fakat dünya hikmetler yurdu; burada sebepler geçerlidir ve Allah burada, her işi, her başarıyı bir sebebe bağlamıştır. O bakımdan, her işe kendi sebepleriye yürünür ve bu sebepleri eksiksiz yerine getirmek, sonra da neticenin beklentisi içinde Allah'a tevekkül etmek, her işte şarttır ve başarının kaynağıdır. Gülen, sık sık, 'dünyada sebeplere o kadar sarılmalı ki, görenler, 'bunlar birer esbapperest (yani bütün bütün sebeplere bağlı)' demeli; sebepleri yerine getirdikten sonra da Allah'a o kadar tevekkül etmeli ki, görenler bu defa, 'bunlar tevekkülden başka bir şey bilmiyor' demeli' hatırlatmasında bulunur.

Gülen'in, bazı dar görüşlülere uyarma adına söylediği, esasen tarihî ve sosyolojik bir gerçeği de ifade eden, 'Dengeli bir hizmet eri, söyleyeceği şeyleri hemen söylemez. O bilir ki, söylenmesi gereken her şeyi şimdi söylerse, kendisine hayat hakkı tanımayanlar çıkabilir. Şartlar aleyhine ağırlaştırılabilir, dolayısıyla da sıkıntılı bir atmosfere düşebilir.' (Fasıldan Fasıla 1, 119) sözleri, onun aksiyonunda siyasî gaye arayanlar tarafından farklı yorumlanmış ve Gülen'e 'takıyye' isnadında bulunulmuştur. Oysa, bu sözün anlamı açıktır. Her sözün her yerde söylenmeyeceği, konuşurken yerin, zamanın, şartların, muhatabın dikkate alınması gerektiği, bir sözün anlamı üzerinde düşünürken, 'onu kimin, ne için veya hangi maksatla, kime, hangi şartlarda' söylendiğinin mutlaka nazara alınması gerektiği, herkesin bildiği kurallardandır. Gülen,

bununla, muhataplara doğruların nasıl anlatılması gerektiği konusunda bir hatırlatmada bulunmakta ve her doğruyu, her yerde, herkese ve uluorta söylemek o doğruya ihanet olduğu gibi, beklenen tesirin tersini de yapabileceğini ifade etmiş olmaktadır. Tarih boyu yeni bir inançla gelen veya toplumun o ana kadar kabullerinin dışında tezler ortaya atan, hattâ yaratılış ve 'tabii' olaylarla ilgili, insana bağlı olmayan ve insanların kabul veya reddiyle değişmeyecek sabit gerçekleri ifade eden bilim adamlarının karşılaştıkları, kimsenin meçhulü değildir. Sokrat, Galile, Bruno zehirle idam edilir, hapse atılır ve yakılırken, buna sebep, herhalde siyasî bir gaye peşinde olmaları değildi. Hz. İsa'yı çarmıha, Hz. Zekeriya'yı testere ile biçmeye, Hz. Yahya'yı ağaç kavuğunda ölüme mahkûm edenler de, herhalde bu peygamberler devlet kurma peşinde koştu diye onlara böyle davranmadılar.

Gülen, aksiyonun sıhhati adına ihtiyat konusunda şu görüşleri ileri sürer:

İhtiyat, bir iş ve bir hamlede zarar ihtimallerine karşı ve maruz kalınan musibetler neticesinde âh u vâha düşmemek için ehemmiyetli bir davranıştır. Sebep ve vasıtalarla sarılmada gerektiği gibi hazırlanamamış nice müteşebbis vardır ki, neticede ya dizini döver veya kadere taş atar. Evet onlar, önce tedbirde kusur ederler, sonra da kaderi tenkitle hataya düşerler.

Bir insanın, umduklarını elde etmesinde, tedbir ve ihtiyat büyük bir sermayedir. Bu hususta gösterilecek küçük bir gevşeklik veya ihmal ise, neticede suçlamalara sebebiyet verecek büyük hatalardandır. Akıllı insan, meydana gelmesi muhtemel mazarratlar daha ortaya çıkmadan, onları bertaraf etmek için çareler bulmuş ve yerli yerine yerleştirmiş olan insandır.

İnsan, her işi bir ön plan ve tedbirle ele almalıdır. Netice itibariyle de maddî-manevî bir fayda ve fazilet vadetmeyen şeylerden katiyen sakınmalıdır. Böyle bir ilk tedbirle ele alınmayan her teşebbüs bir abes ve abesle iştigal ise, kişinin aklının noksanlığına ve çocukluğunu yaşamasına delâlet eder.

Teşebbüsler gibi tedbirler de, Hakk'ın inayetine arz edilmiş birer davetiyedir. Ve aynı zamanda bunlar, bir hakikatın iki yüzünden ibarettir. Bunlardan birinde meydana gelecek kusur, çok defa inayetin kesilmesine ve dolayısıyla da muvaffakiyetsizliğe sebebiyet verecektir. Arızasız yol ve yürüyüş ise, her lâhza basiret üzere olmakla kabildir. Ne mutlu bunu idrak edenlere..! (Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 196)

Fethullah Gülen'in Aksiyonunda Cihad ve/veya Tebliğ

Bugün, gerek tarihte uğradıkları anlam kayıp ve kaymalarından, gerek Müslümanların onları yanlış anlayıp yanlış temsil etmelerinden, gerekse İslâm'a karşı ve düşman çevrelerin, bu arada ve özellikle son asırlarda oryantalistlerin onları farklı görüp, farklı göstermelerinden dolayı, pek çok temel İslâmî kavram yanlış anlaşılmaktadır. Bu türden yanlış anlayışa kurban giden en önemli kavramlardan biri cihaddır.

Rahatlıkla diyebiliriz ki, Fethullah Gülen'in aksiyonunun adı da cihaddır. İslâm'da ve onun terminolojisinde cihadın ne anlama geldiğine geçmeden önce, Fethullah Gülen, neden cihad ve tebliğ kelimelerini ön plana çıkarmaktadır, bu konu üzerinde kısaca durmakta yarar var.

Önce şu hususu hemen belirtmek gerekir ki, Fethullah Gülen, dinî kimliği ön planda olan bir aksiyon insanıdır. O, ülkesine ve insanlığa hizmeti birinci derecede, dinî değerlerin yerli yerine oturması ve insanların hayatında kendilerine özgü gerçek fonksiyonu yerine getirmesinde görmektedir. Dolayısıyla onun, dinî kavramlarla konuşması gayet normaldir.

İkinci olarak, her ilmin, hattâ her mesleğin kendine ait kavramları vardır. Bu kavramlar bilinmeden veya yerlerine başka kavramlar koyarak o ilim anlaşılamaz; anlaşılamadığı gibi, yanlış da anlaşılır. Bunun yanı sıra, birden fazla ilim ve meslek dalında kullanılan kavramlar da vardır ki, bunların her ilim ve meslek dalındaki anlam ve muhtevaları bilinmeden, yine o ilim ve meslek dalı yanlış anlaşılmaktan kurtulamaz. Meselâ, 'ameliyat' veya artık Türkçe'de de kullanılan şekliyle 'operasyon' kelimesinin askerlikte, tıpta ve matematikte ayrı anlam ve muhtevası vardır. O, askerlik dilinde harekât (operasyon), tıpta ameliyat (operasyon), matematikte işlem manâsına gelir. Bunun gibi, eğer İslâm'ı doğru anlamak gerekiyorsa, bu takdirde o, kendi kavramlarıyla takdim edilmeli, fakat bu kavramlar anlam ve muhtevalarıyla çok iyi bilinip, yerli yerinde kullanılmalıdır. O bakımdan, Fethullah Gülen'in bir aksiyon olarak cihad ve tebliği ön plana çıkarması, normal olmanın ötesinde bir zorunluluktur.

Bu kısa açıklamanın ardından, önce cihadın ne manâya geldiğine bakabiliriz:

Cihad, Arapça cehd veya cühd kökünden isim olup, takat nisbetinde bir çabayı ifade eder (İsfahanî, 101). Dolayısıyla cihad, bizzat Fethullah Gülen'in

tarifiyle, her türlü meşakkat ve zorluğa göğüs gerip, çalışmak, çabalamak ve gayret etmek gibi manâlara gelir. Cihad, yine Gülen'e göre ve terim anlamıyla, insanın kendi özüne ermesi veya insanların özlerine erdirilmesi işidir (İ'lâ-yı Kelimetullah veya Cihad, 13; Asrın Getirdiği Tereddütler 3, 186).

Gülen, cihadla ilgili açıklamalarına şöyle devam eder:

Peygamberlik, Allah tarafından bazı müstesna insanlara verilen bir pâye, bir meslektir. Onların işleri, Allah'ın anlatılması ve getirdikleri dinin tebliğ edilmesidir. Bu vazife, peygamberlik mesleğinin gereğidir. İnsanlar arasında birçok meslek dalı ve o mesleğin gerekli kıldığı bir çok vazifeler vardır. Bir berberin, bir marangozun, bir saracın veya başka bir meslek erbabının kendilerince ufuk-nokta kabul ettikleri bir gaye ve hedefleri mevcuttur; ve bulundukları yeri de hedefe göre değerlendirmeye tâbi tutar ve öyle kıymet verirler. Peygamberlik mesleğinde hedef şudur: Allah'ın tanıtılması ve insanlığın O'nu tanımakla sonsuzluğu yakalaması, dünyaya gelirken iniş kavsiyesi (helezonik iniş çizgisi) çizen insanın, yeniden dönüp bir arşiye (helezonik çıkış çizgisi) çizerek Allah'a ulaşması.. şu fâni âlemde beka cilveleri göstermesi... yoktan varlığa ait renklerle oynaması ve düşünceleriyle ebediyet gamzeden bir gökkuşağı olması... öyle zafer takı gibi bir gökkuşağı ki, zafer takılarının altından bir kere geçilir ve gidilir. Ama, onlar gökkuşağından taklar gibi, saatler ve saatler geçilip gidilmeyecek şekilde insanın başının üstünde tülünür durur. İşte insan, böyle bir ebede namzet olarak gelmiştir ve insanda bu düşünce, duygu ve mahiyetindeki bu hakikatı tahakkuk ettiren de (gerçekleştiren) ancak nübüvvetin manâsını taşıyan ve nübüvvet vazifesini yerine getiren peygamberlerdir. Dolayısıyla peygamberlik mesleği, Allah yanında en nezih, en kudsî bir meslektir ki, Cenâb-ı Hakk, Zât-ı Ulûhiyeti'nden sonra onların risaletine dikkat çekmiştir. İşte böyle kudsî bir mesleğin en kudsî vazifesi de cihaddır. Mademki her meslek neticede varacağı ve elde edeceği noktaya göre değerlendirilecek ve o mesleğe değer atfettiren husus da varacağı netice olacaktır; öyleyse bu en mukaddes mesleğin vardırmak istediği noktaya vesile ve vasıta olan hareket tarzı da aynı seviyede mukaddes bir iş olacaktır. (İ'lâ-yı Kelimetullah veya Cihad, 39-40; Asrın Getirdiği Tereddütler 3, 188-89)

Cihadı peygamberlik mesleğinin adı olarak değerlendiren ve bunun hedefini de, 'Allah'ın tanıtılması ve insanlığın O'nu tanımakla sonsuzluğu yakalaması, dünyaya gelirken iniş kavsiyesi (helezonik iniş çizgisi) çizen insanın, yeniden dönüp bir arşiye (helezonik çıkış çizgisi) çizerek Allah'a ulaşması.. şu fâni âlemde beka cilveleri göstermesi... yoktan varlığa ait renklerle oynaması ve

düşünceleriyle ebediyet gamzeden bir gökkuşağı olması' şeklinde tanımlayan Gülen, bir hadis-i şeriften hareketle, cihadı büyük cihad ve küçük cihad olmak üzere iki kategoride ele alır ki, bu ayırım, cihadın anlam ve muhtevasını bilmek için son derece önemlidir.

Fethullah Gülen'e göre, insanın gücünü kullanarak, kendini zorlayarak, hayat akışına ters mânilere karşı göğüs gererek kendi özüne ermeye çalışması büyük cihad, buna karşılık, başkalarının da özleriyle bütünleşmeleri için gayret etmenin adı da küçük cihaddır. Allah Rasûlü'nün ifadesiyle büyük cihad, nefisle cihaddır ki, insanlığın temizlenmesi, saflığa ermesi, Allah katında arzu edilen niteliği kazanması, yani, âyetlerle zihnin yanlış kabullerden, yanlış düşüncelerden ve batıl inançlardan, ibadet, istiğfar (bağışlanma dileme), riyazet (az yeme, az içme, az uyuma...) gibi kendine özgü amellerle de kalbin günahlardan arınması, arınmış kalp ve zihinle Kitab'ın ve hikmetin öğrenilmesi ve gerekli daha başka bilgilerin kazanılması eylemidir. (İ'lâ-yı Kelimetullah veya Cihad, 19-35; Asrın Getirdiği Tereddütler 3, 194, 198-200)

Cihadı, önceki bölümde anlamını verdiğimiz ve peygamberlerin gönderiliş gayesini ve misyonlarını açıklayan âyet çerçevesinde açıklayan Fethullah Gülen, bu konudaki açıklamalarını şöyle sürdürür:

Peygamberler, insanların, gözlerinden perdeyi aralamak ve onların, Cenab-ı Hakk'ın âyetlerini okumalarını temin etmek için gönderilmişlerdir. Böylece onların gönül ve kalblerindeki engeller yıkılacak; eşya ve hadiselere bakış keyfiyetleri tamamen değişecektir. İnsanların körlük ve sağırılık hesabına geçen günleri, peygamberlerin getirdikleri nur sayesinde bir manâ ve değer kazanacaktır. Evet, âyât-ı tekvîniyeyi (Allah'ın kâinat ve hayat için koyduğu ve bilimlerin konusu olan kanunlar) okuma ve anlama ancak onlarla mümkün olmuştur. Nebîdir insanları temizleyen ve onları özlerine erdiren. Çünkü insanlar madenler gibi işlenmeye muhtaçtırlar. Belli bir potada erimelidirler ki, üzerlerindeki işe yaramayan kısmı atarak arzu edilen keyfiyeti elde edebilsinler. İstenilen keyfiyet ise, hiç şüphesiz, Cenab-ı Hakk'ın razı olduğu hüviyete kavuşmuş olmaktır. Bu hâle ermek ise, ancak nebîlerin irşadıyla mümkün olabilecektir. Onların eritici ve erdirici potasına girmeden saf ve som altın veya gümüş hâline gelmek asla mümkün değildir.

Âyette dikkat çekilen bir husus da, Nebî'nin Kitab'ı ve hikmeti öğretmesidir. Eğer Kitap'tan maksat Kur'ân ise - ki öyledir - hikmet Kur'ân'dan başkasıdır. Yani hikmet, Efendimiz'in Sünnet-i Seniyyeleridir. Nebî, bunların ötesinde bir

de bizlere, o güne kadar bilmediklerimizi öğretecektir. Kıyamete kadar gelecek insanların Nebî'den öğrenecekleri çok şey olacaktır... Şahsî hayat adına, kalb tasfiyesine giden yolları bizler, Allah Rasûlü'nden öğreniyoruz. O'nun talebeleri arasında öyleleri yetişiyor ki, Hz. Ali gibi, 'gayb perdesi kalksa yakînimde bir artış olmayacak' diyebilenler... Şah-ı Geylanî gibi yerde iken gökteki esrarı sezenler.. Fudayl b. İyaz, İbrahim Edhem, Bîşr-i Hafî gibi daha binler ve yüzbinler... İnsanlık, hayatın her sahasında, O'ndan bugüne kadar akıl erdiremediği birçok meseleyi öğrenmiş ve gelecekte de cehaletin bütün karanlıklarından O'nun getirdiği nur sayesinde kurtulup, ı ışık cümbüşleri arasında birer aydınlık tûfânı idrak edecek; ilim fen ve tekniğin doruğuna bu ışıktan merdivenlerle tırmanacaktır. (İ'lâ-yı Kelimetullah veya Cihad, 13; Asrın Getirdiği Tereddütler 3, 186)

Daha sonra cihadın önemine temas eden Fethullah Gülen, küçük cihad ile ilgili olarak da şunları ifade eder ve iki cihad şeklini birbiriyle karşılaştırır:

Küçük cihad, sadece cephelerde elde edilen bir cihad şekli değildir; (yani o, mutlak anlamda savaş demek değildir.) Bu şekilde bir anlayış cihad ufkunu daraltmak olur. Halbuki cihadın yelpazesi şarktan garba kadar geniştir. Bazen bir kelime, bazen bir susma, bazen sadece yüzünü ekşitme, bazen bir tebessüm, bazen bir meclisten ayrılma, bazen de meclise sadece dahil olma, kısacası, yaptığı her işi Allah için yapma, sevgi ve öfkeyi O'nun rızasına göre ayarlama, bütünüyle bu cihadın şümûlüne girer. Hayatın her sahasında, cemiyetin her kesiminde, onu (hayatı ve toplumu) iyileştirme adına sürdürülen her türlü gayret de, yine cihadın manâsına dahildir. Bu cihad bir manâda maddîdir. Manevî cepheyi teşkil eden büyük cihad ise, insanın iç dünyasıyla, nefsiyle olan cihadıdır ki, bunların ikisi birden yerine getirildiği zaman denge korunmuş olur. Aksine, bunlardan biri eksik olduğu zaman hakikattaki muvazene (denge) bozulur.

Küçük cihad, dinin emirlerini fiilen yerine getirmek ve o mevzuda kendinden bekleneni eda etmektir. Büyük cihad ise, bu emirleri ihlâsla ve şuurla yerine getirme; kin, nefret, haset, benlik, gurur, kendini beğenme gibi varlığında ne kadar yıkıcı ve tahrip edici his ve duygu varsa, bütününe birden savaş ilan etme demek olup, hakikaten zor ve çetin bir cihaddır ki, bu zorluğu ve öneminden dolayı buna büyük cihad denmiştir. Eğer insan cihadı bütünüyle dışa karşı yapılan davranışlara bağlıyor ve bir iç murakabesinden uzak bulunuyorsa, o tehlike mıntikasına girmiş sayılır. Asr-ı Saadet'in insanı, harp meydanlarında kavga verirken arslanlar gibi dövüşür, gece olunca da hepsi birer derviş kesilir

ve sabahlara kadar ibadet ve zikirle Cenab-ı Hakk'a kullukta bulunurlardı. Sanki onlar, gündüzleri gözleri hiçbir şey görmeyen o cengâverler değil de, bir köşede inzivaya çekilmiş zahidlerdi. (Asrın Getirdiği Tereddütler 3, 198, 206-208)

Kısaca, Fethullah Gülen'e göre, İslâmî bir kavram olarak cihad, gerçek insan olma, potansiyel insan olmaktan kâmil insan olmaya yükselme eylemidir. Bu, imanla, ilimle ve insanın tabiatındaki her türlü menfî duygu, kötü huy ve tahrip edici arzularla savaşmakla mümkün olur. Dini ihlâsla, şuurla yaşamak bunun yoludur. Buna karşılık, insanın sadece kendisiyle meşgul olması bencillik olup, o, başkalarını da aynı hedefe yönlendirmeli ve bu konuda hem malıyla, hem de bizzat uğraşarak elinden geleni yapmalıdır. Bu ikinci iş ise, küçük cihaddır. Dolayısıyla, niyetinde samimi ve Allah için öğrencisine insanlığa giden yolları öğreten bir öğretmen ile, bu gayeye yönelik okul yaptıran insan, cihad yapan insandır. Aynı niyetle, aynı maksatla ve insanları gerçek kemalâta erdirmeye adına yapılan her iş, cihadın kapsamına girer. Bu her iki cihad şeklini, yani büyük ve küçük cihadı yerine getirebilen insan, gerçek ve olgun insandır. Bunlardan büyük cihadı yerine getirmeyip, dini hep başkalarına anlatılacak kurallar mecmuası gibi görenler kaybetmişlerdir. Çünkü onlar, eylemlerinde samimi, ayrıca başarılı da olamazlar. Buna karşılık, sadece kendisiyle meşgul olup, 'kendisi için istediğini başkaları için de istemeyen', dolayısıyla onların iyiliği için de çalışmayan, bir bencildir; zamanla büyük cihadın da başarıya ulaşamaz ve yosun tutan durgun sular gibi pas bağlar.

Küçük cihadın önemli bir şekli, gerektiğinde cephelerde, dış düşmana karşı verilir ki, bu, bir insanlık realitesidir. İslâm, savaşı reddetmemiş, fakat onu sınırlamış, onun için kurallar getirmiş ve onu mukaddes bir hedefe bağlamıştır. Bu hedef ise, insanlarla Allah arasındaki, yani insanla hür vicdanı ve kalbi, iradî tercihi arasındaki engelleri kaldırmak; inanç hürriyetini sağlamak, Allah'a giden yolları açık tutmaktır. Bundan başka, fakat bunun boyutları olarak, bozgunculuğa meydan vermemek, adaleti sağlamak, vatani savunmak; mal, can, aile sahibi olma ve akıl sağlığı gibi, temel insan hakları ve özgürlüklerini garantiye almak da, aynı hedefe dahildir. Aksi halde savaş, bir ayaklanma olur, bozgunculuk olur ve İslâm, yeryüzünde bozgunculuğun olmamasını ister. Fethullah Gülen, bu konuda ise şunları ifade eder:

Efendimiz (sav) bir hadislerinde yine bu iki cihadı bir arada zikreder: 'İki göz vardır ki, Cehennem ateşi görmez: Harp meydanları ve cephelerde nöbet tutan askerin gözü ve bir de Allah korkusundan ağlayan göz.' Sınır boylarında veya harp meydanlarında, en tehlikeli anlarda nöbet tutarak uykuyu terkeden insanın

cihadı maddî cihaddır. Bu cihadı yapan insanın gözü Cehennem ateşine maruz kalmayacaktır. Bir de manevî ve büyük cihadı yerine getiren göz vardır ki, o da Allah korkusundan ağlayan gözdür. Evet, bu iki göz de Cehennem'i ve onun azabını görmeyecektir. Allah korkusuyla ürperip ağlayan göz; düşmanın geleceği yerleri gözetleyen, nöbet bekleyen, memleketin başına gelecek felâketler karşısında göğsünü siper eden, müesseseler kuran, yaşatma zevkiyle yaşama hazzından uzak kalan insanların gözleri Cehennem ateşi görmeyecektir. Bu itibarlardır ki, sadece meseleyi, sağda-solda diyalektik yapıp, millete bir şey anlatma şeklinde cihad yapıyorum zannedenler, anlattıklarını ne ölçüde tatbik ettiklerini kontrol etmeyenler, sadece vakit öldürüyor ve bir de kendilerini aldatıyorlar demektir. İçlerini zapt u rapt altına alamamış, riyanın burnunu kıramamış, kendini beğenmeyi ayaklar altına alıp ezememiş, başkalarına iş buyurmayı ve gösteriş yapmayı omuzlarından silkip atamamış insanların yaptığı dış müdahaleler huzursuzluk kaynağı ve kuru gürültü olmaktan başka bir şey ifade etmeyecektir. Meseleyi yalnız manevî cihad şeklinde ele alan ve 'kendi kavgamı vermeden başkalarıyla uğraşmam doğru olmaz' deyip, bir köşeye çekilenler, çekilip nefesine derece kazandırmayı her şeyin üstünde görenler ve dışa karşı yapılan mücahedeye iştirak etmeyenler, bunlar da en hafif ifadeyle, İslâm'ı yogileştirme gayretine düşmüşler demektir. (İ'lâ-yı Kelimetullah veya Cihad, 13; Asrın Getirdiği Tereddütler 3, 215-17)

Tebliğ

Fethullah Gülen'in, aksiyonuna ad olarak kullandığı bir diğer kavram 'tebliğ'dir. Cihad gibi, bu kavram da tamamen Kur'ânî bir kavram olup, İslâmî terminolojide önemli bir yere sahiptir.

Tebliğ, sözcük olarak, 'gerek yer, gerek zaman, gerekse nitelik açısından maksada ulaşmak, sona varmak, nihayete ermek' manâlarına gelen Arapça 'Be-Le-Ğa' fiilinden türemiş bir masdardır (İsfahanî, 60). Kavram olarak ise, Allah'ın vahyini insanlara en mükemmel ve onların en iyi derecede anlayıp, idrak edecekleri ölçüde ulaştırmak demektir.

Fethullah Gülen, tebliğ üzerinde hassasiyetle durur. Ona göre tebliğ, bir açıdan cihadın bir boyutuyla eş anlamlı olarak, her peygamberin varlık gayesidir Peygamberler, Biz neyiz? Nereden geliyor ve nereye gidiyoruz? Bu yolculuğumuzda rehberimiz kimdir? şeklinde bütün filozofları ve düşünürleri meşgul eden soruları cevaplandırmış, bize hayatın gayesini, ölümün hakikatını öğretmiş ve bunlarla ilgili olarak bütün endişe ve korkularımızı gidermişlerdir.

İşte onların bu gerçeklerle ilgili mesajları insanlara iletmeleri, varlıklarının gayesi olup, bu yaptıkları işe tebliğ diyoruz (Sonsuz Nur 1, 200-201).

Tebliğ'in önemli bir cephesi veya boyutunu 'Emr-i bil-maruf, nehy-i anil-münker', (yani, toplumda iyilikleri yayma, kişileri bu iyiliklere teşvik etme ve kötülüklerin önünü alma ve kişilerin onlardan uzaklaşmasını sağlama) görevi oluşturur. Fertlerin ve toplumların hayatıyeti için son derece önemli olan bu görev ihmal edilirse, toplumda kötülükler yayılırken, iyilik ve güzellikler kaybolmaya yüz tutar. Şüphesiz bu görevi yerine getirmenin kendine özgü yöntemi olup, Osmanlılardaki ihtisap müessesesi gibi, tarihte bu maksatla kurumlar oluşturulmuştur. Bu görevi yerine getirmenin çok önemli bir yolu veya boyutu nasihattır ki, bir hadis-i şerifte (Peygamberimizin sözü), 'Din nasihattır, din nasihattır, din nasihattır' buyrulur. Yani din, fertlerin ve toplumun hayatında nasihatla hayatıyetini koruyabileceği gibi, ferdler ve toplum da sürekli nasihata, hatırlatmaya muhtaç olup, ancak bu şekilde pörsümeden canlı olarak kalabilir. Hadisin devamında, nasihatla başka bir gaye ve herhangi bir menfaat güdülmeyip, onun Allah ve Rasûlü için yapılması ve onunla Allah ve Rasûlü'nün insanlara anlatılıp sevdirmesi gerektiği, ayrıca, idareciler dahil, herkese nasihatta bulunulabileceği, bulunulması gerektiği ifade edilir (Buhari, 'İman'; Müslim, 'İman', HN: 82).

Fethullah Gülen, tebliğle birlikte, iyiliği yayma, kötülüklerin önünü alma vazifesi ihmale uğrayınca toplumun maruz kalacağı musibetleri Peygamber Efendimiz'den şöyle nakleder:

- Nasıl olacak haliniz, kadınların açılıp saçılarak sokağa döküldüğü, kötülüklerin her tarafta yayıldığı ve hakkı söylemenin terk edildiği gün?

Mü'minler topluluğunda bu tür şeylerin olabileceğine ihtimal vermeyen Sahabe, hayretle sordu:

- Bunlar olacak mı ki ya Rasûlellah?

Allah Rasûlü (sav), 'Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, daha şiddetlisi de olacak' buyurunca, etrafa garip bir hava çöktü ve Sahâbe dehşet içinde yeniden sordu: 'Bundan daha şiddetlisi nedir ya Rasûlellah?' Bunun üzerine İnsanlığın İftihar Tablosu, 'Bütün kötülükleri iyi ve bütün iyilikleri kötü gördüğünüz gün hâliniz nice olacak bir bilseniz?!' buyurdular.

Tebliğe ait vazife yapılmayınca izzet, şeref ve haysiyetin yerini zillet ve hakaretin alacağı muhakkaktır. Fıtrat kanunları çiğnenirse, bunların

neticelerine de katlanmak gerekir! Bu hep böyle olmuştur, akl-ı selim sahibi kimselerin başka şey beklemeleri de düşünülemez. Bu yüzden, bunları vicdanına sığdıramayan Sahabe, hayretle bir daha sordu:

- Bu da olacak mı ya Rasûlellah? Yani iyilikler men edilip, kötülükler emredilecek mi?

- Daha şiddetlisi bile olacak!

- Bundan daha şiddetlisi de nedir, Ey Allah'ın Rasûlü?

- Kötülükler karşısında susup ve bizzat onu teşvik ettiğiniz gün vay halinize! (Yani, çoluk-çocuğunuzu akıntıya saldırdığınız, onları başıboş bıraktığınız, hattâ onlara halinizle, dilinizle, davranışlarınızla kötülüğü emrettiğiniz zaman.. daha da kötüsü neslinize Allah'ı unutturduğunuz ve Peygamber'i gönüllerden sildiğiniz gün hâliniz içler acısı demektir.)

Artık Sahâbe'de hayret ve şaşkınlık son haddine varmış, dizlerde derman kalmamış, göğüsler daralıp, nefesler tıkanmaya başlamıştı ki, dermansız, bitkin ve titrek bir sesle:

- Bu da mı olacak ya Rasûlellah?

- Evet. Hattâ ondan da şiddetlisi olacaktır. Allah'a (cc) yemin ederim ki, O şöyle buyurur: 'Celalime yemin olsun ki, bu duruma gelmiş bir cemiyetin içine çağlayanlar gibi fitneleri salıveririm...' (Heysemî, Mecmau'z-Zevâid'den, İ'lâ-yı Kelimetullah veya Cihad, 114-16)

Fethullah Gülen'in tebliğ üzerinde hassasiyetle durması, hakkında açılan davanın iddianamesinde, onun güya devlete yürümesinin bir delili gibi sunulmaktadır. Oysa, Gülen'in tebliğle neyi kastedtiği ve tebliğin gayesi olarak neyi gördüğü eserlerinde gayet açıktır. Meselâ:

Seyyid Şerif imanı şöyle tarif ediyor: 'İman, insanın aklını kullanması veya âfâkî (dış dünya üzerinde)ve enfüsî (kendi iç dünyasında) tefekkür neticesinde Allah'ın, insanın içinde yakacağı bir meşaledir.' Öyleyse Nebî'nin ve dava-yı Nübüvvet'in varisleri olan tebliğ ve irşad erlerinin esas vazifesi bu meşaleyi tutuşturmak olmalıdır (Fasıldan Fasıla 2, 55).

Allah Rasûlü (sav) en inatçı, küfre âdeta kilitli insanlardan bile hiç ümidini kesmemiş ve fasıla vermeksizin tebliğ ve irşadına devam etmiştir. Bizim için esas olan Allah'a bir insan kazandırma, insanların küfr-ü mutlakını kırarak, onlara âhiret duygusunu aşılamaştır. Bence bir insana bağışlanabilecek en büyük

hediye de, işte bu olsa gerek. Bu da ancak, küreselleşen ve gün geçtikçe küçülen bir dünyada, diyalog ile, müsamaha ve mülâyemetle (yumuşaklık) olacak şeylerdendir (Fasıldan Fasıla 2, 152).

Yaptığımız tebliğ ve irşad faaliyetleri ile, Rabbimizin bizden razı olacağı hususunda vicdanlarımız iman ve itminan içinde. İşte Cennet'te bile yeni bir ufuk, ulaşılabilecek yeni bir merhale olan rıza makamına talip olan bizlerin, ne siyasî, ne idarî, ne askerî, ne de daha başka dünyevî şeylere talip olmamız düşünülemez. Bu payeyi bırakıp da hükümdarlık, başbakanlık, milletvekilliği vs. dememiz bir tenezzül (inme, alçalma) ifadesidir (Fasıldan Fasıla 3, s:137).

Bizim esas vazifemiz; müttakînden (Allah'a tam itaat edenler), zâhidînden (dünya zevklerine önem vermeyenler), mukarrabînden (Allah'a yakın olanlar), râdiyyînden (Allah'tan razı olanlar), mardîyyînden (Allah'ın kendilerinden razı olduğu), mahbûbînden (Allah'ın sevdikleri), muhibbînden (Allah'ı sevenler), safiyyînden (kalpleri tertemiz olanlar), ulemâdan (âlimler), sülehâdan (her yaptıkları sağlam, doğru ve sulh için olanlar) olmaktır. Evet, a'zamî takvayı, a'zamî ihlâsı, a'zamî verayı (en küçük günahlardan, hattâ bazı mübahlardan kaçınma) hedefleyip onlara ulaşmaktır. Hâl böyle iken, şimdilerde bütün bunlar bizim kavli (dille yapılan) dualarımızda vird-i zebânımız (sürekli tekrarımız) değilse ve bunları fiilen yakalamaya çalışmıyorsak; hattâ geceleri gündüzleri bu istikamette değerlendirmiyorsak, vücudumuzun mikroplara karşı mukavemeti yok demektir (Prizma 2, s:106).

Fethullah Gülen'in Aksiyonunda Ana Hedef

Fethullah Gülen'in hedefi, ne yapmak ve nereye varmak istediği konusunda Türkiye'de büyük spekülasyonlar olduğu gibi, bugün dünyanın belli başlı güç merkezleri de, denebilir ki, onu mercek altına almış bulunmaktadır. Türkiye'de rejim konusunda hassas çevreler kadar, İslâm'a kendi siyah gözlükleri arkasından bakanlar ve Fethullah Gülen'in aksiyonundan kendi menfaatleri veya ideoloji adına ürkenler, onu 'teokratik diktatörlük' kurmakla suçlamakta, bununla da, ne teoride, ne vakıada uygun düşmeyen bir tanımlama olarak İslâm devletini kasetmektedirler. Oysa, tarihte, İslâm'ın en keskin düşmanları ve pek çoğu itibariyle neredeyse bütün mesailerini onu farklı göstermek için çalışan oryantalistler dahil, İslâm'a teokratik diktatörlük olarak bakan olmamıştır. İslâm üzerine yüzeysel çapta araştırma yapan herhangi bir kimse bile, İslâm ile teokrasinin yan yana gelemeyeceğini anlar. Dolayısıyla, bu suçlamanın altında ya cehalet veya Gülen'i olduğundan, hem de korkunç derecede farklı gösterme gayreti ve İslâm'ı teokratik diktatörlük olarak mahkûm etme gayesi yatmaktadır.

Söz konusu spekülasyonları şüphesiz göz önünde bulundurarak, Fethullah Gülen'in aksiyonuyla neyi hedeflediğini kendi eserlerinden ve ona objektif bakmaya çalışan gözlemcilerin izlenimlerinden takip edebiliriz.

Fethullah Gülen, pek çok yazısında ve sohbetlerinde, bütün maksadının Allah'a kullukla O'nun rızasını kazanmak olduğunu açıklıkla ifade eder. Çünkü, ona göre "insan bir seyyah, kâinatlar da, onun mütalâasına takdim edilmiş rengârenk meşherler, zengin ve rengin kitaplardır. Seyyah, bu kitapları okumak, irfanını arttırmak ve insanlığa yükselmek için bu âleme gönderilmiştir." Dolayısıyla, Gülen'in hedefi, her insanın da hedefi olması gereken, seyahattir; "eserleriyle kendini bize tanıttırmak isteyen, gözlerden gizli O Zât'ın yolunda" O'na varmak gayesi taşıyan bir seyahat. "Çünkü" der Gülen, "biz ve her şey, O'nu tanımak ve tanıtmak üzere buraya geldik ve bundan daha yüce bir vazife de bilmiyoruz. Biz hepimiz, O'nun varlığının gölgeleri, O ise, her şeyin menbaı ve merciidir." Sonra da şöyle devam eder:

Ey Yüce Yaratıcı! Cihanın bütün mülk ve saltanatı Senin bayrağın altında Sana boyun eğmekte ve sultanlar Senin kapıda Sana kölelik yapmaktadır! Her şey Sana koşar, Sen'den varlık dilenir; Sen ise kendinden varsın! Emanet

varlıklar, var olur, şekillenir sonra da söner giderler; Sen ise, bütün bunlardan berî' ve müstağnîsin! Teksin, eşsizsin, ihtiyaçsızsın! Bütün varlıklar, birliğinden medet umar. Birliğin, çölde kalmışların kevseri ve cennetidir. Bu yerler, Senin emrinle yerinde durur. Gök kubbe, Senin kudret ve iradenle düzenini kurar. Eğer bütün bunlar Sana dayanmasaydı, yıldızlar, bağı çözülen tesbih taneleri gibi bu kâinatın bağrında dağılıp gidecekti.

Biz hepimiz, Seninle mutluluğa erdik. Seni tanımakla saadeti tattık. Sana işaret ve remizde bulunmayan mutluluktan kaçıyor ve Seni unutturan saadeti de lânetliyoruz. Evet, Seni söylemeyen her şeye karşı susmak ve küsmek ve Seni hatırlamayanları da unutmak gerektir.

Ey rahmeti sonsuz Yüce Yaratıcı, bizler Senin kapının bendeleri ve bu uğurda dünya ve ukbadan geçmeye kararlı kullarız. (Ölçü ve Yoldaki Işıklar, 14-17)

Fethullah Gülen'e göre, işte bu seyahatin adı kulluktur. Peygamberlerin gönderiliş gayesi, yani dinden gaye de, insanların Allah'ı tanıyıp, O'na kulluk yapmalarını sağlamaktır. Allah, Kur'ân-ı Kerim'de: "Ben cinleri ve insanları ancak Bana kulluk yapsınlar diye yarattım" (Zâriyât/51: 56) buyurarak, bu gerçeğe işaret etmektedir. Demek oluyor ki, bizim esas yaratılış gayemiz Allah'ı (cc) bilip tanımak ve O'na hakkıyla kul olmaktır. Bir başka âyette, "Senden önce hiçbir peygamber göndermedik ki ona; 'Benden başka ilâh yoktur; o halde Bana kulluk edin' diye vahyetmiş olmayalım" (Enbiya, 21/25) denilerek, yine aynı noktaya işaret edilmektedir (Sonsuz Nur 1, 66)

Yine, Fethullah Gülen'e göre, insan bütün hayatını bu ana maksat etrafında örgülemeli, o kadar ki, günler, haftalar bu gayeye göre ayarlanmalı, ayarlanıp okuma, ibadet ve düşünce ile aydınlatılmalıdır. Gerçek insanlık mertebesine ulaşmanın yolu da budur. (Fasıldan Fasıla 2, 147-48)

Fethullah Gülen, çok açık olarak, "dünyevî bir ikbal arzumuz ve dünya ile bir alâkamız yoktur. Biz, karşısında cennetlerin bile ucuz kaldığı Allah'ın (cc) rızasına talibiz. Vali olmak, milletvekili olmak, bakan olmak, zengin olmak vs. bunun karşısında ne anlam ifade eder ki? Rıza-yı İlâhî'ye talip olan, böylesine küçük ve hasis şeylere itibar eder mi? Evet, gönlümüzde dünyaya karşı hiçbir arzu, hiçbir meyil, hiçbir iştihak olmamalıdır. Kaldı ki, bizim için manevî terakkiye bile talip olmamak çok önemli bir esastır. Hasılı, namaz kılarken Cennet'i görseniz, ondan bile kaçmalısınız" der (Fasıldan Fasıla 1, 90).

Fethullah Gülen'in arzu ettiği dünyayı ve hayallerindeki yarını görmek de, onun aksiyonundaki hedef konusunda bize net bilgi verebilir. O, bu konuda

şunları yazar:

Gözlerimi yummuş, iman, ümit ve hayallerimin resmedip belirlediği çerçevede geleceği; insanî değerlerin katlanıp derinleştiği, duyguların bütünüyle uhrevileştiği, beden, aynı ruhî değerleri paylaştığı ve öteden beri his dünyamızda arayageldiğimiz "yitirilmiş cennet" in tasavvurlarımızı aşan, en nadide parçalarından meydana getirilmiş, zamanın enfes bir altın dilimini gönül gözlerimle temaşa ediyor ve onun varidatının gelip gelip hülyalarım, rüyalarım aktığını duyar gibi oluyorum.. duyar gibi oluyorum da, o dönemin talihli insanların, engin inanç, engin tevekkül ve engin teslimiyetleri sayesinde, ömürlerini manevî haz ve lezzetlerin en büyüleyici atmosferinde sürdürürken, bu engin haz ve bu lezzetlerin biricik sahipleriymiş gibi, kalblerinin hep iyilik ve güzellikle attığını, gözlerinin hoşgörü ve müsamaha düşüncesiyle açılıp kapandığını, dünyayı tıpkı bir cennet gibi duyup yaşadıklarını ve hemen her zaman kendi duygularında olduğu kadar bütün gönüllerden, hattâ topyekün varlığın içinden en rengin bir şiiri dinlediklerini daha şimdiden tasavvur edebiliyor, ümitlerimin medlerinde onlarla beraber saadetlerin en enginlerini paylaşıyor ve gelecek nesillerin talihlerine tebessümler yağıdırıyorum.

Öyle ki, ümit ve iman dünyamda tüllenen bu yeni baharın genç tenli, uzun boylu masmavi günlerinin içinde hayat, hülyalarım o kadar yumuşak, o kadar sıcak ve o kadar renkli boşalır ki, her zaman onda cennetlerin tasavvurlarüstü derinliklerini duyar gibi olurum.. olur ve bütün varlıkla kucaklaşır, bütün canlıları şefkatle selâmlar, bütün insanları muhabbetle bağrıma basar ve kendi kendime: "Yaratan'ın kâinatları var etmedeki gayesi de bu olsa gerek" derim. Evet bu dünyada, hoyratlık, kabalık, hırs, tül-i emel (uzun vadeli dünyevî arzular), münakaşa, cidal (kavga), hıyanet, ihanet, yalan, gadir, zulüm, irtikap, ihtilas (yolsuzluk) yoktur. Bu dünyada civanmertlik, incelik, dirilme azmi, yaşama sevgisi, mülâyemet (yumuşaklık) ve diyalog; hakka karşı saygılı olma, emanet duygusu, vefa hissi, doğruluk ruhu, adalet ve istikamet düşüncesi vardır. Bu dünyanın insanları hakikî manâdaki kin, nefret ve kavgayı lügatlerinden söküp atmış, hayatlarını sevgi, yumuşaklık ve insanlarla münasebet üzerine kurmuşlardır. Onlar, çevrelerindeki insanları oldukları gibi kabul eder; farklı anlayış, farklı yorum ve farklı davranışları vuruşma vesilesi görme yerine, düşünce enginliklerini sergileme fırsatı bilerek, insanlara insanca yaşamının varyantlarını gösterirler. (Yeşeren Düşünceler, 88-90)

Konuşma ve yazılarında 'ışık' mazmununa çok yer veren Fethullah Gülen,

bazı yazı ve sohbetlerinde 'ışık evler'den söz eder. Onun düşünce ve aksiyonunda ileriye dönük siyasî maksat arayanlar bu evleri 'örgüt ve hücre evleri' gibi görüp, öyle takdim etmeye çalışsalar da, esasen Fethullah Gülen'in bu konuda söyledikleri ve yazdıkları, onun aksiyonundaki hedefi bütün açıklığıyla ortaya koyucu niteliktedir.

Fethullah Gülen, 'ışık evler' mazmununu niçin kullandığını şöyle açıklar:

Asrımız ilim asrıdır ve bundan sonra da ilim hükmedecektir. Bir insanın gerçek insan olması da kafasının müspet ilimlerle, kalbinin de inançla aydınlanmasına bağlıdır. Aydınlanmanın kaynağı 'ışık' olduğu için, bazı talebeler kendi aralarında, kaldıkları evlere 'ışık evleri' demiş olabilirler. Ben de beğenerek bu tabiri kullandım. (Aksiyon, 6.6.98)

Fethullah Gülen'in 'ışık evler'le ilgili olabildiğince renkli tasviri, hem yukarıdaki sözleriyle, hem de onun İslâm ve aksiyon anlayışıyla tıpa tıp aynıdır:

Tadını, havasını, rengini, rayihasını ötelere alan ışık evler, dünyada, ukba yamaçlarına kurulmuş ve fizik-ötesi âlemlerin rasathaneleri gibidirler. Onların aydınlık ikliminde en mübtedî insanlar bile, mikro âlemin en sırlı koridorlarında rahatlıkla dolaşabilir.. ve makro âlemin en girift, en ürpertici derinliklerini bir solukta geçer; geçer de, hareket noktasının aydınlığı sayesinde kara deliklerin merkezine ışıktan tahtlar kurarak, inanca açık sinelere tefekkür, marifet ve zevk-i ruhanî tayfları salarlar.

İşık evler, çevrelerindeki bina yığınları itibariyle, tıpkı hâle içinde yıldızlar topluluğuna nur âyetini tefsir eden bir mehtap veya ebedî nur, ebedî huzur arayanları firdevslere ulaştırma yolunda kurulmuş birer han gibidirler... Bu evlerde, imanı, ibadeti, duayı, zikri, fikri, uhuvveti (kardeşlik), vefayı ötelere ait derinlikleri ile duyup-yaşama bahtiyarlığına erenler, âdeta her an yeniden doğar, baharlar gibi duygularıyla yeşerir, derken çeşit çeşit vâridatla dolgunlaşan o kendilerine has hava, bütün gönüllerini bir saadet vadiyle kaplar ve çok defa onların, hayra açık sinelerinde Cennet yaylalarının ferahlatıcı esintileri duyulur.

Evet, bugün büyüğüyle-küçüğüyle ışık evler, yıllar ve yıllar imana, imandaki huzur ve itmi'nana susamış gönüllere, rahmet yüklü bulutlar gibi, gönderdiği bol bol "âb-ı hayat" ve insanımızın gönül tepelerine saldıgı marifet, muhabbet, ruhanî zevk şualarıyla diriliş üfleyen bir İsrafil Sûru ve vicdanlarını şahlandıran Cebrail solukları olmuştur... Ama, kalplerinin balansını, imana, Kur'ân'a, iman ve Kur'ân'ın gönüllere boşalttığı irfana göre ayarlayamamış tali'sizler, ne bu ufku

kavrayabilir, ne de gözlerin görmediği, kulakların işitmediği ve beşer tasavvurlarını aşan bu derûnî hazları idrak edebilirler.

Bu ışık evlerin kendine has özellikleri vardır. Buralar öncelikle insanların, insanlık yanlarından ötürü meydana gelebilecek boşlukların kapatıldığı yerlerdir. Bu ışık komplekslerinde yetişen ruh ve manâ erleri, Allah'ın vâridat adına kendilerine vermiş olduğu ışıkları, bomboş dimağlara boşaltarak onları mamur edeceklerdir.

Her akşam, işinden, okulundan, dairesinden ayrılıp bir "vahâ"ya koşuyor gibi, ışık evlere koşup gelenler, bu evlerin kendilerine has büyüleyici duygularına dalar, şurada-burada zihinlerine ilişen kötü duygu ve tutkulardan sıyrılır, başları cennetlere ulaşmış gibi derin bir huzura ererler. Her akşam ve her vazife dönüşü, ışık evlerin müdavimleri için, hayata yeniden dönüş ve kendilerini idrak ediş demektir. Onlar, her yirmi dört saatte bir kere yeni bir "ba'sü ba'de'l-mevt"i görür, ruhlarındaki cennetlerde dolaşır ve renkli tali'lerine tebessüm eder, kendilerinden geçerler.

Bu ruhu temsilin sırf bir derinliği olarak başımızı yere koyduğumuzda, "Allahım keşke kaldırmayı müyesser kılmasan da, bu secdem sana kavuşmakla noktalansa!" diyecek kadar, engince namaz kılma.. gözünü başka şeylere kaydırmayacak ölçüde Allah'ın huzurunda samimiyetle durup malâyanî şeylere kapalı kalma ve âdeta Cennet'te Cenâb-ı Hakk'ın cemalini müşahade ediyor gibi bir konsantrasyona girip ellerini dizlerine bitiştirerek, ene (ben)den, nahnu (biz)den sıyrılarak Hüve'ye (O'na) bakan bir göz olma.. evet bu ölçüde O'na yönelme..

Namazsız-niyazsız veya namazı ruhuyla eda etmeksizin gerçek manâda mü'min olmak mümkün değildir. Allah (cc), "Kurtulan mü'minler, yüreklerini çatlarcasına namazı eda edenlerdir" (Mü'minun/23: 1-2) buyurmaktadır. Bu kudsî evlerde kalanların da namazları, namazsız cihanları fethetmelerinden çok daha mühimdir.

Gelin - Allah aşkına - hakkıyla namaz kılalım.. oruç turalım.. Hem öyle kılalım, öyle turalım ki, yaratıldığı günden beri rükudan başını kaldırmayan melekler, "vay be, böylesi de varmış!" desinler. Öyle bir zikir ve fikirle bütünleşelim ki, bizi gören mele-i a'lânın sakinleri, "ancak bu insanlar dünyayı ihya edebilir" desinler. Talihli insanlar ya da birer Hak eri olarak binbir türlü feyizlerle muhat o evleri, o meme musluklarını çok iyi değerlendirelim. Ahmak insanların yaptığı gibi kahkahalarla, dünya-ukba adına hiçbir manâsı olmayan

laf ü gûzaflarla vaktimizi heder etmeyelim. Ve ışık evleri bütün dünyayı ışıktandıracak birer ışık kaynağı haline getirelim. (Sızıntı, Ağustos 1990, Ocak-Şubat 1992; Prizma 2: 10-18)

Aydınlar, Fethullah Gülen'i ve Aksiyonunu Nasıl Anlıyor?

Fethullah Gülen'in hedefi konusunda Türk aydınlarının çok büyük çoğunluğu, esasen farklı bir düşünce içinde değildir. Bununla birlikte, içlerinde büyük ölçüde yanlış bilgiden ve bir kısmı itibariyle de peşin yargılı düşmanlıktan kaynaklanan bir tavırla onu doğrudan doğruya siyasî gaye gütmekle suçlayanların varlığını da kaydetmemiz gerekiyor. Meselâ, Cumhuriyet gazetesi onu, hakkında hem şeriatçılık hem kürtcülük iddiasında bulunduğu Bediüzzaman Said Nursî'nin bir devamı olarak takdim eder. Cumhuriyet'e göre Said Nursî, Şeyh Said isyanına katılamadığı için güya ona mektup yazmış ve bu mektupta üzüntülerini belirtip, Şeyh Said'in öcünü alacağını belirtmiştir (19.03.1980). Oysa gerçek bunun tam tersidir. Daha önce de geçtiği üzere, açıkça "Din, dâhilde (memleket içinde) menfide kullanılmaz" (Sünuhât, 47) diyen Bediüzzaman, Şeyh Said isyanına katılmak için Kör Hüseyin Paşa vasıtasıyla kendisine yapılan teklifi, "Dâhilde (ülke içinde) kılıç kullanılmaz. Kılıç, haricî (dış) düşmana karşı çekilir. Bu zamanda tek kurtuluş çaremiz, Kur'ân ve iman hakikatleriyle aydınlatma ve yol göstermedir. En büyük düşmanımız olan cahilliği yok etmektir. Birkaç canı yüzünden, binlerce masum kadın ve erkekler telef olabilir" diyerek açıkça reddetmiştir (Hulusi Turgut'un araştırması, Sabah, 01.02.1997). Daha sonra da, dönemin hükümetinin kendisini Şeyh Said isyanıyla ilgili görmediğini (Lem'alar, 41) ve mesleğinin ve talebelerinin Şeyh Said isyanı ve Menemen hadisesi gibi hadiselerle münasebetinin ve bu türden olaylara karışmalarının mümkün olamayacağını belirtmiştir (Şualar, 363).

Yine Cumhuriyet'ten İlhan Selçuk, Fethullah Gülen'i Bediüzzaman Said Nursî'nin devamı gösterme gayreti içinde, Said Nursî ile ilgili tarihî gerçekleri ya bilmeden yazar, ya da bilerek çarpıtır. Ona göre Saidi Nursi, "dinsellikten çok siyasayı yeğlemiş bir eylemcidir. 1873'te Bitlis'te doğmuş, öğrenimini tamamlayamamış, 1909'da 'İttihadı Muhammedi Fırkası'nın kuruluşuna katılarak politikaya atılmış, '31 Mart İrtica Ayaklaması'nda suçlu görülerek Isparta'ya sürülmüş, Şeyh Sait isyanından sonra İstiklal Mahkemesi'nde yargılanıp cezalandırılmış; yazdıklarının toplamına "Risâle-i Nur" adını vermiş... Nurculuk "Nakşibendilik"ın bir ayağı imiş ve "İslâm'da sapkınlık" diye nitelenebilirmiş. Said Nursi, daha çok siyasal kavgasıyla ün yapmış (Cumhuriyet, 26.02.1998).

İlhan Selçuk'un bu satırlarındaki iddialarının neredeyse tamamı yanlıştır. Said Nursî, 1873 yılında değil 1876'da doğmuştur. Öğrenimini tamamlayamama diye bir şey söz konusu değildir. 31 Mart'la alâkası olmamış, var iddiasıyla yargılanıp beraat etmiştir. Bilhassa bu ayaklanma münasebetiyle İsparta'ya sürgün edildiği iddiası, sadece İlhan Selçuk'un hayal hazinesine aittir. Bediüzzaman, İsparta'ya ancak 1925 yılında gelmiştir. Şeyh Sait isyanından sonra, değil İstiklâl mahkemesinde yargılanıp cezalandırılma, bu konuda kendisi hakkında herhangi bir suçlamada bile bulunulmamıştır. Nurculuk, Nakşibendiliğin bir ayağı olmadığı gibi, hangi akımın İslâm'da sapkınlık olarak nitelenebileceği İlhan Selçuk'un sahasına giren bir konu değildir. Said Nursî, siyasal kavgasıyla değil, iman ve Kur'ân hizmetiyle ün yapmıştır. Tarihe mal olmuş bir şahıs hakkında bir paragrafta bu kadar yanlış yapılması, Fethullah Gülen hakkındaki benzeri iddiaların gerçekliği ve bu iddiaları yapanların samimiyet, karakter ve bilgi düzeyleri hakkında kanaat oluşturmaya yeter zannediyorum.

Profesör Ali Yaşar Sarıbay'a göre Fethullah Gülen hareketi, "bir sivil toplum hareketi olup, bu hareket, insan haklarına ve demokrasiye uygun bir İslâm yorumu geliştirerek, Türkiye'de demokrasinin yerleşmesine katkıda bulunabilir. Lâik milliyetçilik etnik temele dayandığı için birleştirici değil, parçalayıcı bir fonksiyon icra ederken, Gülen hareketi, toplumda dinî değerler vasıtasıyla bütünleşmeyi ve toplumun "bir arada" ve "beraber" yaşamasını büyük ölçüde kolaylaştırabilir (Milliyet, 18.10.1995). Türkiye'de kültürel, sosyal ve siyasal olmak üzere üç ayrı İslâmî yapılanmanın olduğu görüşünü savunan Hakan Yavuz'a göre, Said Nursî ekolü dini rasyonelleştiren, bireye niçin inandığını anlama imkânı veren, insanın şuurlanması ve kendisiyle barışık, uyumlu ve huzurlu bir insan ve toplumu esas alan, ayrıca Cumhuriyet devrimlerinin ahlâk alanında bıraktığı boşluğu dolduracak, esnek ve çağın söylemiyle uyum içinde yerel bir söylemi temsil etmektedir. Yavuz'a göre, Fethullah Gülen'de de hoşgörü ve insana verilen değer ön plana çıkıyor. Onun İslâm yorumu, günümüzün gereklerine cevap verecek nitelikte. Gülen, çağdaş bir âlim-aydın (Milliyet, 18.09.1996)

Taha Akyol, Gülen'i, "birleştiricilikten ve dolayısıyla insanlar arasında ayırım yapan değil, onların paylaştığı ortak noktaların öne çıkarılmasından yana, eğitimde kalite ve rekabeti vurgulayan ve araştırma zihniyetini ön plana çıkaran, çoğulcu, barışçı ve geleceğin Türkiye'si için çok yararlı bir insan (Milliyet, 19.10.1995) olarak değerlendirir.

Şahin Alpay, Fethullah Gülen'i, "İslâm diniyle modernliği ve bilimi bağdaştırma gayretinde farklı bir Jön Türk" olarak tanımlıyor ve onun hakkındaki düşüncelerini şöyle sürdürüyor: "Görebildiğim kadarıyla Hocaefendi, İslâm'ın siyasî bir ideoloji, bir parti felsefesi olarak kullanılmasına, toplumun inananlar ve inanmayanlar diye iki kutba bölünmesine karşı çıkıyor. Farklı inanan ve farklı düşünenlerin birbirlerine saygılı, hoşgörülü olmalarını; toplumda barış ve uzlaşmayı savunuyor. Bence Hocaefendi'nin çabaları, dini yerli yerine oturtmamıza yardımcı olabilir. Ben, Hocaefendi'yi, din ile siyaseti ayıran, halkı kamplara bölebilecek düşmanlık kültürüne karşı çıkan, hoşgörülü bir İslâm anlayışının gelişmesine katkıda bulunan bir din adamı olarak algılıyorum. Hocaefendi'nin yaptıklarına saygı gösterilmeli." (Milliyet, 29.07.1995)

Sosyolog Nilüfer Göle, Gülen hareketini, "geçmişle gelecek, gelecek ile modernlik arasında ilintiler kuran muhafazakârlığın manâlandırıldığı modernlik" olarak niteliyor. Göle, şöyle diyor:

Fethullah Gülen'in düşüncesi, bireyin tanımında tevazuu, toplumsal dokuda muhafazakârlığı, medeniyet kurulmasında da İslâm'ı cazip kılmaktadır. Geleneksel bastırılmışlık ile modern taşkınlık arasında örselenmiş bireye Allah ile münasebetini kaybetmemiş insanların tevazuu ve hoşgörüsünü örneklemektedir. Batı bireyinin akılcı küstahlığı ve yalnızlığı karşısında, imanı ve marifeti 'kalp kültürü'nde birleştiren 'muhabbet' insanlarını müjdeleyerek, yeni bir özgüven kapısı açmaktadır. Türkiye'de ilk defa muhafazakâr düşünce ile siyasi liberal hoşgörünün derin bir terkibine şahit oluyoruz. (Ergün, 97-8)

Ali Bayramoğlu, "Fethullah Gülen hareketi"ni, siyasî İslâmî hareketlerin yerel İslâmî geleneklere savaş açmasına karşılık, bu geleneklere sahip çıkan, İslâm'ı bu gelenekler açısından yorumlayan, İslâmî gelişmeler açısından siyasî İslâm'a, belki de zamanın ruhuna meydan okuyan, farklılıkları reddetme yerine kabul eden, Anadolu geleneklerine özgü sivil toplum kurumlarına vakıflar yoluyla hayatiyet kazandıran ve İslâm'ı çağın geleneklerine uygun yorumlayan bir hareket olarak görüyor. Bu hareket, kültürel sürekliliği kabul ediyor ve İslâm'ın çoğulcu niteliğini ortaya koyuyor. (Yeni Yüzyıl, 08.07/13.07/26.08. 1995)

"Cemaatler, tarikatlar bu toplumun ve demokrasinin birer gerçeği. Çatışmayı, kutuplaşmayı değil, hoşgörü ve diyalogu savundukları sürece de toplumsal barış ve yumuşamada önemli bir yere sahip olurlar" diyen Hasan Cemal'e göre, siyasî İslâmî çizgiyi benimseyenlerin totalci bir anlayış geliştirmesine karşılık,

Fethullah Gülen, şeytandan ve siyasetten Allah'a sığınan çoğulcu bir çizgiye sahip (Sabah, 14.02.1995). Demokratik Sol Parti'den milletvekili olarak Parlamento'ya da giren Süleyman Yağız ise, "Fethullah Gülen ve hareketi, asla irtica ile, mürtecî gruplar ve siyasal İslâmcılarla bir arada mütalâa edilemez" yargısında bulunuyor (Takvim, 03.04.1997). Ünlü televizyon programcısı Mehmet Ali Birand, Fethullah Gülen'in radikal akımlarla hiçbir ilişkisinin olmadığını vurguluyor ve onun, "çok muhtaç olduğumuz bir Türkiye'nin nasıl olması gerektiğini" gösterdiğini belirtiyor. Birand'a göre Fethullah Gülen, uzlaşa ve hoşgörü dolu ve hakkındaki, "yavaş yavaş devlete yürüyen bir insan" olduğu suçlamalarının hiçbir doğruluk payı yok. O, gerçek dindarlara saygı gösterilen bir Türkiye istiyor; yoksa dini kullanarak siyasî bir hedefe yürümek gibi bir niyeti asla taşıyor (Sabah, 11.05.1997).

Ünlü sanat eleştirmeni Atilla Dorsay, uzun yıllar, Fethullah Gülen'i herhangi bir tarikat lideri gibi görüp, onu zararlı bir kişi olarak takdim eden bir gazetede çalıştığını ve bu sebeple onun hakkında kuşkular beslediğini belirttikten sonra, "fakat daha sonra Hoca'yı izledim ve onu kendisini hep geri planda tutma mahviyetkârlığı içinde ve çeşitli dinlerden cemaat liderlerini onurlandıran barıştırmacı ve diyalogcu bir tutum içinde gördüm" diyerek, Gülen hakkındaki nihaî kanaatını ifade ediyor. Ona göre Fethullah Gülen, "çağdaş bir manevî lider, çağdaş bir din ve inanç adamı. Gülen'in takıyye içinde olmadığını söyleyen Atilla Dorsay, "bir fetret döneminden geçmekte olan Türkiye'nin, manevî ve bilge kişiliğiyle Fethullah Gülen'e ihtiyacı olduğunun altını çiziyor (Yeni Yüzyıl, 02.02.1997; Zaman, 23.06.1995)

Gazeteci Ahmet Tezcan, Fethullah Gülen'i, "İslâm'ı sömüren bir anlayışı üstlenmemiş, ruhanî kimliği ön planda, başka din ve inançtaki insanlara saygılı, âşık ve katıksız bir gönül adamı" olarak tanımlıyor (Akşam, 13.03.1998). Cenk Koray için ise, "Fethullah Gülen denince insanın aklına müthiş bir terbiye, inanılmaz bir edep, özümsemiş bir tevazu ve okyanuslarca hoşgörü geliyor" (Akşam, 13.03.1998).

Başbakan Bülent Ecevit, Gülen'in "derin din bilgisi, zengin bir felsefe, tarih ve sanat kültürünü birbiriyle birleştirdiği"ni belirtiyor ve "Türk halk tasavvufundaki Allah ve insan sevgisine dayanan hoşgörülü İslâm anlayışının değerini hatırlattığı"na vurgu yapıyor. Ona göre Gülen, "ulusal özelliklerimizi ve birikimimizi de yansıtan bir İslâm anlayışını geliştirmekten yana ve İslâm'ın evreselliğinin buna engel olmadığı"na inanıyor. Ecevit, Gülen'i ayrıca, "İslâm'ın çağdaşlıkla, demokrasiyle ve gelişmeyle bağdaşabileceğini belirten ve ulusal

kimliğimizden kopmaksızın Batı'ya açılabilceğimizi, ancak Batı'ya açılırken, Asya ile bağlantımızı da güçlendirmemiz gerektiğini vurgulayan" biri olarak da takdim ediyor (nakl: Ergün, 96-7).

Çetin Altan'ın değerlendirmesi ise şöyle: "Hoca, dünya egemenliği peşinde koşan bir insan değil. İslâm'ı gerçek manâda yaşamak istiyor. Bu haliyle daha verimli, daha boyutlu ve daha üst düzeyde bir görünüm sunuyor... Küçük Asya, zaman zaman evrensel boyutlarda insan yetiştirmiştir. Müslümanlık, dünya ile ters düşmez. Önemli olan, insanın gerçek insan olması, Müslüman'ın gerçek Müslüman olmasıdır. İslâmiyet, bazılarının zannettiği gibi gelişmeye, ilerlemeye hiçbir şekilde engel değildir. Fethullah Hoca, "İslâm'da dogmalara yer yok" diyor. Bu, çok önemli ve çok ilginç. Çünkü, dünyayı gerçekleriyle kavramış bir insan. Müslümanların problemlerini doğru kavramış ve ona çözümler üreten evrensel söyleme sahip bir kişilik. Hazineden geçinen insanlar, devrimci olamazlar. Emeği olmayan insanlar, yaşamayı ve yaşama yön vermeyi beceremezler. Onların öyle bir problemleri de yoktur. Fethullah Hoca devrimci değil, ama emeği olan bir insan, hazineden de geçinmiyor." (Ergün, 98-9)

Güngör Mengi, bayazarı olduğu sabahta Gülen ve hareketi hakkında diğerlerinden farklı düşünmüyordu. Şu satırlar, ona ait: "Fethullah Hoca'nın başlattığı tartışma, dinci köktencilığe karşı devletin sağladığı güvenceden çok daha sağlam bir sigortayı sisteme kazandırabilir. Fethullah Hoca'nın açtığı kapı, İslâm'ı kendi ulusal kimliğimizle yaşama imkânını bize kazandırmak yolunda aşama olabilir. Lâikliği yıllarca yanlış anladık, lâikliği siyasette dinle ilgilenmemek sandık. O nedenle dini savunmasız bıraktık. Kültürün temelini oluşturan bu büyük güç, o yüzden sömürücülerin oyuncağı oldu. Toplumun yolunu açmak, barışı ve hoşgörüyü güven altına almak için dinin çağdaş kafalar ve kurumlar tarafından sahiplenilmesi gerekiyor. Son günlerin gelişmeleri bu ihtiyacı bize öğrettiyse ne mutlu.." (Sabah, 16.02.1995)

Bekir Coşkun da, Fethullah Gülen'i akıllı İslâm'ın temsilcisi olarak görüyor ve şöyle diyordu: "Özellikle bu içinde bulunduğumuz günlerde hangimizin bu hoşgörüye ve barışa gereksinimi yok?... Bendeniz zaten gözü sulu birisi olarak, Fethullah Gülen'in niye çok ağladığını şimdi daha iyi anlayabiliyorum... Hoşgörü ve barış... Belki de bu sihirli iki kelimedede düğümlenen ulusumuzun geleceği, sicim sicim gözyaşları ile çözülebilir... En azından; ağlamak, en yoğun düşünmektir." (Hürriyet, 30.01.1997)

Fethullah Gülen'le önemli bir röportaj geliştiren ve hakkında ciddî

araştırmalarda bulunan antropolog Nevval Sevindi, Fethullah Gülen'de "derviş geleneğinin uzantısı olan çilekeşlik, iç dünya ve sevgi ile yaşamı anlamlandırma"nın temel bir yer işgal ettiğini, bununla birlikte, onda büyük bir direncin köklerinin de kendini hissettirdiğini belirtiyor. Ona göre Gülen, bireye inanıyor ve insanın kendi içinde derinleşmeden, hesaplaşmadan, kafa ve kalp bütünlüğünü sağlayamayacağını düşünüyor. "Gazali'nin aydın semasında Pascal unutulmasın, Mevlâna ile semaa kalkarken Pastör'ü laboratuvarda selâmlama eksik bırakılmasın" diyerek, Türkiye için oldukça önemli bir kültür sentezine gebeliğine işaret ediyor.

Sevindi'ye göre Gülen, "dövene elsiz, sövene dilsiz olmayı" erdem kabul ediyor. Çirkin siyasetin ve siyasetçinin onun tansiyon ve şekerinde büyük payı var. O, kendini yenilemeyi devamlı varolabilmenin tek şartı olarak görüyor. Hür teşebbüse inanıyor ve onu gönülden teşvik ediyor. O'nun dünyasında eğitimle kalkınma kol kola ve gelecek için ekonomik olanla kültürel olanın beraberliği esas. Cehalete karşı ilim dinamizmini, yoksulluğa karşı çalışmayı, dayanışmayı ve zenginliği öneriyor.

"Ulusal kültür sentezini üretemeyen, Selçuklu/Osmanlı sentezini inkâr eden aydınlar asla halka ulaşamadılar. Tabanı olmayan, şabloncu bakış onları hep savurdu. Onlar sömürge valisi zihniyetini atamadıkları için, doğan ve yükselen Türk burjuvazisine ideoloji üretemediler. Bu ülkenin kendi tarihinden, koşullarından ve kültüründen sentez üretemeyen aydınlar ve bürokrasi hep dayatmacı oldu. Kendi dışında her şeyi küçümsedi" diyen Nevval Sevindi, Fethullah Gülen'in şabloncu olmadığını, elindeki malzemeden yeni bir değer üretebilmiş ve bilgiyi bir taş yığını olarak değil, bir piramit ya da bina oluşturacak zihnî faaliyet ve süreç şeklinde gören biri olarak, modern Türkiye'de kültürel İslâm'ın sentezini ortaya koyduğunu vurguluyor. Sevindi'ye göre Gülen, ayrıca, Anadolu'nun "gönül gözü" ile baktığı, muhabbet ettiği ve gönül müslümanlığıyla sevdiği bir İslâm anlayışını temsil ediyor. (Fethullah Gülen'le New York Sohbeti, nakl: Ergün, 103-104)

Musevî vatandaşlarımızdan Jefi Kamhi de, Gülen'in İslâm'a yaklaşımını, "asırlar boyunca bütün insanlara sevgi ve saygı gösteren, gittikleri yerlere baskı ve din savaşı değil, tersine, hürriyet götürüp, insanları hürriyetlerine kavuşturan Türklerin Müslümanlığının devamı" olarak değerlendiriyor ve ekliyor: "Gülen hocanın temsil ettiği hoşgörüyü ecdatlarım Osmanlı'dan ve Türkiye'den görmeseydi, ben şimdi hayatta olmazdım." (Zaman, 11.03.1998)

Bilkent Üniversitesi Siyasal Bilimler ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde, Prof. Dr. Metin Heper gözetiminde mastır tezi olarak Fethullah Gülen's Views on Islam and Democracy (Fethullah Gülen'in İslam ve Demokrasi konusundaki Fikirleri) ismi altında Gülen Hareketi'ni inceleyen Berrin Koyuncu, çok yönlü tartışmalardan sonra şu sonuca varmaktadır:

İslam'ın Fethullah Gülen tarafından yeniden yorumlanması, Türkiye'de demokrasinin yerleşmesi için bir destek oluşturmaktadır. Bu bağlamda, Fethullah Gülen'in büyük önem taşıyan fikirleri demokrasi, hoşgörü ve Türk Müslümanlığıdır.

Fethullah Gülen'in Fener Rum Patriği Barthelomeos ile bir araya gelmesi, Cumhuriyet döneminde sivil bir toplum liderinin Hristiyan bir dinî liderle ilk defa buluşması demek olduğundan, hoşgörü ve sivilliğin habercisi olarak algılanmalıdır. Fethullah Gülen, bir toplumun sıhhat ve mutluluğu için en önemli şeyin hoşgörü olduğunu söylemekte ve hoşgörünün de insan ve bilim sevgisiyle gerçekleştirilebileceğini ifade etmektedir.

Fethullah Gülen, ayrıca 'Türk Müslümanlığı' tezini de geliştirmiş bulunmaktadır. Bu kavramın dilimize girmesi, çoğulcu ve özgürlükçü Anadolu Müslümanlığını İslam'ın politize edilmesinin karşısına çıkarmaktadır. Fethullah Gülen, İranlıların ve Türklerin İslam'ı yorumlamaları birbirinden farklı olduğu için Türkiye'nin hiçbir zaman bir İran olamayacağı düşüncesindedir. O, bir milletin kültürünün İslâm'ın yorumlanmasında anahtar rol oynadığı görüşünü savunmaktadır. Bursa Uludağ Üniversitesi'nden Siyasal Bilimler Profesörü Ali Yaşar Sarıbay, Fethullah Gülen'in diyalog, dogmalarla savaş ve faydasız bir Batı düşmanlığını reddetmesi düşüncelerinin önemine parmak basıyor.

Berrin Koyuncu'nun Gülen Hareketi konusunda vardığı neticeleri, Amerika Indiana Üniversitesi Orta Avrasya Bölümü'nde misafir öğretim üyeliği yapan sayın Bülent Aras da paylaşmaktadır. Middle East Quarterly dergisi'nin Eylül 98 sayısında yayınlanan makalesinde sayın Aras şu değerlendirmelere yer vermektedir.

Gülen, İslam'ın çok büyük oranda ferdî hayatı ilgilendirdiğini ve ancak bazı hükümlerinin devletle alâkalı olduğunu belirtiyor. O, İslam'ın devletle alâkalı yanına da çağdaş realitelerin ışığında yaklaşıyor. Bu da onu, demokrasinin şu an için en iyi yönetim biçimi olduğunu sonucuna götürüyor.

Gülen, Anadolu halkının İslâmî anlayış ve yaşantısının başka ülkelerdekinden

farklı olduğu görüşünde. Türkiye'de ibadet ve düşünce özgürlüğü olması gerektiğini de sık sık vurguluyor. O, toplum barışı için iki anahtar teklif ediyor: Hoşgörü ve diyalog. "Bu ülkede, ancak birbirimize hoşgörüyle davranarak barış ve güvenliği temin edebiliriz" diyor. (Alistair Bell, Turkish Islamic Leader Defies Radical Label, Reuters, 7 Ağustos 1991) Fethullah Gülen'e göre, kimse kimseyi ne bir dine bağlı, ne de ateist diye kınamamalıdır (The Turkish Daily News, 18 Şubat 1995). Onun hoşgörü ve diyalog konusundaki tavır ve düşünceleri sadece Müslümanları değil, Hristiyanları ve Yahudileri de kapsıyor.

Kabaca, 1997'den bu yana devam eden sürecin ülkede meydana getirdiğı ağır atmosfere rağmen ve Gülen hakkında bir takım iddialara basamak yapılan Haziran 1999 tarihindeki kaset hadisesinden sonra da, görüşlerini aktardığımız bu yazar, bilim adamı ve gazeteci aydınların, bir-iki istisna dışında, hiç biri, görüşlerini değiştirmediler. Toktamış Ateş gibi, Gülen hakkındaki düşüncesinde herhangi bir değişikliğin olmadığını televizyon kanallarında açıkça ifade edenlerin yanı sıra, başbakan Bülent Ecevit de, Gülen'in irtica ile alâkasının bulunamayacağını ve onun adıyla birlikte anılan, özellikle Orta Asya'daki eğitim faaliyetlerinin bölgede İran Şiiliğine dayalı köktencililiğin önünde set oluşturduğunu açıkça ifade etti.

Fethullah Gülen'in aksiyonundaki hedefi irdelerken, yukarıda sözünü ettiğimiz, Haziran 1999'da bir medya bombardımanı halinde ortaya konan kaset hadisesine kısaca temas etmekte yarar görüyoruz. Fethullah Gülen'e ait olarak yayınlanan bu kasetlere dayanılarak, bazıları, Fethullah Gülen'in aslında devleti ele geçirme adına gizli gizli siyasî bir hedefe doğru yürüdüğü iddiasını seslendirdiler. Bu konuda yapılan yorumları ve Gülen'in cevaplarını bir tarafa bırakarak, sadece yayınlanan kasetlerin mahiyetine ve yayınlanma tarzına bakmak, iddiaların doğruluğu ve tutarlığı konusunda bize bir fikir vermeye yetecektir.

Bu kasetlerden hareketle Fethullah Gülen hakkında Ankara Devlet Güvenlik Mahkemesi savcılığınca açılan davanın iddianamesine baktığımızda, kasetlerde ne türden kesintiler ve montajlar yapıldığını kolayca görebiliyoruz. Meselâ, iddianamede üzerine 9 rakamı konulan ve ATV'de yayınlanmış bulunan kasette, "Camiden çıkmış, unutmuş, başında takke var diye karakola götürülüyor ve orada ölüyor" cümlesinden sonra, aynı konuşmanın NTV'de yayınlanan (9 numaralı) çözümünde, "şef dönemi" deniyor. Bu ifadeyi, aynı kasedin ATV'de yayınlanan nüshasında bulmak mümkün değildir. Demek ki, kaseti yayınlayanlar, bu sözleriyle Fethullah Gülen'in, ihtimal Mustafa Kemal dönemini

kasdettiği izlenimi vermek için, "şef dönemi" ifadesini çıkarmışlardır.

Yine, aynı konuşmanın yer aldığı ATV'de yayınlanan kasette, "İmana ve Kur'ân'a hizmet düşüncesini evlerimizde gerçekleştirmeye çalışıyoruz" şeklindeki cümle, kasedin NTV'de yayınlanan çözümünde yer almamakta; aynı şekilde, ATV'de yayınlanan 8 no.lu kasette yer alan, "Allah, şimdilik Benim adım bu evlerden yükselsin ve Benim adım bu evlerde anılsın, kitaplar okunsun, Ben'den bahisler açılsın, geçmişte camilerde yapılan müzakereler yapılsın" ifadeleri, yine aynı kasedin NTV'de yayınlanan çözümünde bulunmamaktadır. Tersî olarak, bu kasedin NTV'de yayınlanan çözümünde, "o evlerin sâkinleri olarak, büyük dervişler gibi en mükemmel şekilde orucu, en mükemmel şekilde namazı, en mükemmel şekilde tefekkürü icra ederek, tekve ve zaviyede aranan manâyı tam temsil edemezseniz, Hz. Muhammed Mustafa'ya ihanet etmiş olursunuz" cümleleri, aynı kasedin ATV'de yayınlanan çözümlerinde yoktur.

NTV'de yayınlanan 10 no.lu kasedin çözümünde, "Halk Partisi'nin yaptığı kötülüğü sizin tahmin etmeniz mümkün değil, yani benim çocukluğum, Halk Partisi yıkıldığı zaman bile 11 yaşındaydım. Çok fazla bilmem ama, bununla beraber benim gördüklerim bile 300 sayfalık kitap yapar... yani ben bugün diyorum, SHP, CHP, DSP canları cehenneme..." ifadeleri de çarpıtılmış ve değiştirilmiştir. Aynı sözler, 8 no.lu kasedin çözümünde şöyle yer almaktadır: "Halk Partisi'nin yaptığı kötülüğü sizin tahmin etmeniz mümkün değil, yani benim çocukluğum, Halk Partisi yıkıldığı zaman bile 11 yaşındaydım. Çok fazla bilmem ama, bununla beraber benim gördüklerim bile 300 sayfalık kitap yapar. O döneme ait. O zulüm dönemine ait, böyle bir dönemde o, istibdat altında esir iken diyor ki, 'Bu işi yapan %5'tir. %95'i masumdur bu insanların.' Evet... Bugün bence SHP, CHP, DSP canları cehenneme..." Bu sözlerin, CHP döneminin zulümlerinin, o partinin tamamına mal edilmemesi gerektiğini, o zulümleri işleyenlerin parti içinde yer alan %5'lik bir ekip olduğunu vurgulamak ve %95'lik bir çoğunluğu temize çıkarmak için söylendiği açıktır. Bu sözlerin aslı, "Bugün bence SHP, CHP, DSP canları cehenneme diyemezsiniz" olduğu ve sözün gelişi de bunun böyle olduğunu apaçık gösterdiği halde, her iki kasette "diyemezsiniz" çıkarılmıştır.

Söz konusu kasetlerde, Gülen'in asıl maksadını açıkça ortaya koyan, yazılarında ve sohbetlerinde sık sık yer verdiği, "büyük dervişler gibi en mükemmel şekilde orucu, en mükemmel şekilde namazı, en mükemmel şekilde tefekkürü icra ederek, tekve ve zaviyede aranan manâyı tam temsil edemezseniz, Hz. Muhammed Mustafa'ya ihanet etmiş olursunuz" türünden

cümleler çıkarılmış, onun maksadını tam tersi yönde gösterecek müdahalelerde bulunulmuştur.

Gülen hakkındaki spekülasyonları Türk medyasında en gerçekçi değerlendirenlerden biri Dr. Tankut Tarcan olmuştur. Tarcan, "Ecevit'in Gülen'e Bakışı Münasebetiyle Bir Bakışın Analizi" başlığı altında, Cumhuriyet'te Mustafa Balbay'ın bir yazısına cevap olarak kaleme aldığı yazısında, Gülen'le ilgili irtica iddiaları ve Gülen'in niyeti, ne yapmak istediği ve yarın ne yapacağıyla ilgili olarak şu görüşlere yer vermiştir:

Bir akımı irtica ile suçlamak, önce irticadan ne anladığımızı açıkça ortaya koymakla mümkün olur. İrticadan kastımız, İslâm mıdır? Sayın yazar, her dinsel eğitimin irticaya dayanacağını var sayıyor. İndirgemeciliğe ve ucuzculuğa bundan daha görkemli bir örnek olamaz! Ya o eğitim veya anlayış, doğası gereği irticaya karşıysa? Demek istiyorum ki, günümüzde İslâm'ın örneğin bir terör dini olduğu, terörü yüreklendirdiği öne sürülüyor. Oysa, Kur'ân'da en ağır cezalar terör ve anarşi karşısında öngörülen cezalardır. Buna karşılık, bazı Müslümanlar terörist olabiliyorsa, bu İslâm'ın suçu olamaz. Aynı şekilde, bazılarının yanlış anlamalarından veya bazı ülkelerdeki sosyal-siyasal koşulların neden olmasından dolayı İslâm'ın çoklarınınca siyasal bir ideoloji olarak algılandığı ve o şekilde kullanılmaya çalışıldığı bir realitedir. Fakat, İslâm'ı bunun tam tersi olarak algılayanlar ve onu erdemli bireyler yetiştirme sistemi olarak görenler, diğerleriyle aynı kategoriye mi konmalı? Yıllardır bilime karşı diye eleştirilen İslâm'ı, manevî veya ahlâkî ilkelerden soyununca, insanlığa yarar kadar zarar da getiren bilimle bir noktada birleştirmişsiniz ve bunu okullar açarak kanıtlamış ve hattâ dinsel duyguları bilime hizmetçi yapmışsınız. Bu, adeta bir tez düzeyine yükselmiş. Ülkemiz adına bundan kocunmanın anlamını kavramada doğrusu güçlük çekiyorum. Bilimi ve doğurduğu teknolojiyi, bütünüyle insanın yararına kullanmak, ahlâkî ilkelere bağlı bilim adamları ve devlete hizmet verecek yöneticiler çalmayan, yolsuzluk yapmayan, yönetici olmayı halka hizmetçi olmak şeklinde değerlendiren memur ve yöneticiler yetiştirmek; alkol, uyuşturucu ve şiddetten uzak, insanlara saygılı bir gençlik üzerinde durmak, karşı çıkılacak bir şey midir? Böyle bir şeye, eğer bir yanlış anlama veya yanlış bilgilendirmeden kaynaklamıyorsa, ancak hırsızlığın, yolsuzluğun, halka baskının, alkol ve uyuşturucu bağımlılık ve ticaretinin meydana getirdiği bataklığı kendi çıkarlarına daha uygun görenler karşı çıkabilir.

Gülen'in yarın ne yapacağı, "100 kilometre ile değil de, 5 kilometre ile giden

bir siyasal hareket" mi olup olmadığı konusunda karar vermek de gayet kolay.

Gülen hareketi, İslâm tarihinde tasavvuf ve ilmî ekolden gelenlerin sürdürüğü bir harekettir. Ana özelliği gereği siyaset dışıdır. Yalnızca lâikliğin egemen olduğu günümüz sisteminde değil, İslâm'ın ad olarak da olsa siyasal iktidarda bulunduğu geçmiş dönemlerde de siyasete bulaşmama tezi üzerine oturan bir harekettir bu. İslâm fıkıh ekolleri önderlerinin hiç biri, hadisçilerin hiç biri, tefsircilerin hiç biri, önemli tasavvuf büyüklerinin hiç biri siyasete karışmamış, bu konuda daima bölücü değil, birleştirici olmayı yeğlemiş ve "Başınızdaki yöneticilere sövmeyin. Onlara dua edin. Siz iyi olursanız Allah da onları iyi eder. Siz kötü olursanız, onlar da kötü olur" şeklindeki Peygamber öğütleri çerçevesinde davranmışlardır. İlginçtir, Said Nursi, halifeliğin, daha lâayk oldukları halde, neden Peygamber ailesinden gelenlerde kalmadığı sorusuna yanıt verirken, "dünya saltanatı aldatıcıdır. Halbuki onlar, başka bir saltanata, âhiret saltanatına namzetteler. Bu yüzden, Allah onlara dünya saltanatını vermedi." der. Gülen de aynı şekilde, siyasetle uğraşmayı, "bulunduğum mevkiden inmek kabul ederim, ben Allah'ın rızasını arıyorum, O'dan büyüğü yoktur" diyor. Fakat, bizim bazı aydınlarımız ve devlet çarkının bazı kanatları her İslâmî hareketi, siyasal bir hareket olarak görme yanlışına düşüyor. İslâm'ın siyasal bir hareket halinde algılanması, son yüzyılda, Orta Doğu'daki baskıcı rejimler karşısında başkaldıran insanların İslâm'ı adeta bir ideoloji olarak sunmalarından kaynaklanmıştır. Gülen hareketiyle Refah hareketi de zaten bundan dolayı anlaşılamamakta, uyuşmamaktadır; siyasete yürüme stratejisi açısından değil, İslâm siyasal bir ideoloji olarak mı, bir "din" olarak mı algılanmalı noktasında uyuşmamaktadır; yani farklılık temeldedir; yüzeyde ve stratejide değildir.

Gülen hareketi, İslâm'ın İran veya Suûdî Arabistan varyasyonunun tersi olduğu ve bunlarla barışamayacağı en objektif bir gerçek iken, onunla Suudîler arasında bağlantı kurmak, sonra onu oradan ABD'ye uzatmak, ayıpların en büyüğü; bir gerçeği tam tersi olarak sunmaktan farksız. Kaldı ki, biz yıllardır Batılılaşmaya ve onun başı olarak Amerikalılaşmaya çalışmıyor muyuz? Amerika'nın "en sadık müttefiki" değil miyiz? Bir hareketi bir yandan İslâm'dan kaynaklanmakla suçlayacak, bir yandan en önemli özelliklerinden birini anti-Batıcı ve anti-Amerikancı olmak teşkil eden siyasal İslâm'la aynı görececek, bir yandan da onu Amerika bağlamında ele alacaksınız. Bu kadar çelişki, muhataba sadece saygısızlıktır. İnsanların kendilerine saygıları olmayabilir. Ama, onlardan muhataplarına saygılı olmayı beklemek, en azından üstlendikleri fonksiyonun ve

insana saygının gereğidir.

Kısaca: Gülen hareketi, Türkiye'nin yarınlara büyük bir ülke olarak yürümesinde destek olucu bir potansiyel sunmaktadır. Merak etmeyin, askerlik dışında ellerine hayatta silah almamış ve bıçak bile taşımayan insanların devleti ve ülkeyi ele geçirme davası gütmeleri için deli olmaları gerekir; şimdiye kadar, hiçbir zaman böyle bir söylevi seslendirmemiş, aksine tam tersini savunmuş ve silahla, örgütle, kavga ile, devrim gibi şeylerle ilgisiz insanların devleti ele geçirmelerinden korkmak için de, insanın ya aklından zoru, ya yetersiz bilgilenmiş veya kandırılmış, ya da başka çıkarlar adına hareket ediyor olması gerekir. Tarihte de bu şekilde hiçbir devlet ele geçirilmemiştir. Kur'ân, "fitne katilden beterdir" der. Bunu prensip edinmiş, ülke içinde her türlü "fitne"nin şiddetli karşısında olmuş, sürekli nizam, intizam ve asayiş demiş bir hareketin siyasal hesapları olmaz. (Ergün, 222-26)

Ali Ünal, Bir Portre Denemesi, Nil Yayınları, İstanbul, 2002

Nursi, Bediüzzaman Said, Şualar, Envar Neşriyat, İstanbul

Nursi, Bediüzzaman Said, Sünûhât, Envar Neşriyat, İstanbul

Ergün, Abdullah, Medya Aynasında Fethullah Gülen, Merkür Yayınları, İstanbul 1999

Sevindi, Nevval, Fethullah Gülen ile New York Sohbeti, Sabah Yayınları, İstanbul 1997

Fethullah Gülen'de Aksiyon Düşüncesi

Fethullah Gülen, aksiyon ile düşünceyi birlikte ele alır; fakat belki çocuklarından farklı olarak, önceliği aksiyona verir. Ona göre, 'hakikî var olmanın yolu aksiyon ve düşünceden geçer; kendini ve başkalarını değiştirebilecek mahiyetteki bir aksiyon ve düşünceden.'

Hayatta boşluğa yer tanımayan Gülen, 'hayatımızın en önemli, en zarurî hadisesi aksiyondur. O uğurda pek çok şey kaybetme pahasına da olsa, sürekli aksiyon, sürekli düşünce ile bir kısım sorumluluklar altına girerek, bir kısım problemleri göğüsleyerek âdeta kendi kendimizi mahkûm edip hep hareket etme mecburiyetindeyiz. Eğer kendimiz olarak hareket etmezsek, başkalarının hamle ve aksiyon dalgalarının, düşünce ve plan girdaplarının tesirine girerek, onların hareket fasıllarını temsil etme zorunda kalırız' der.

Onun bu düşüncesi son derece önemlidir. Önceki bölümde siyasî-ideolojik İslâmî anlayış ve hareketleri tahlil ederken kısaca temas ettiğimiz gibi, İslâm'a çağımızda siyaset ve ideoloji penceresinden yaklaşıp, aksiyonlarını bu temele oturtanlar, büyük oranda reaksiyoner olmaktan kurtulamamışlardır. Çünkü meseleyi bu temelde tesbit edip, bu temel üzerinde yürüyenler, mevcut gündemi genel-geçer kabul ederek, ona göre tavır belirlemek zorunda kalmışlar, dolayısıyla İslâm'ı sürekli olarak bu gündemin peşinden koşturmuşlardır. Bu reaksiyonerliğin getirdiği yenilgi ve başarısızlıklar, görüşlerinde sürekli revizyona yol açtığı gibi, İslâm'ın da yanlış anlaşılıp, yanlış tanınmasına sebep olmuştur. Oysa Gülen'in düşüncesinde aksiyon esas olup, bu da, 'kendimiz olarak,' yani yolunu belirlemiş, düşüncesini sağlam blokajlar üzerine oturtmuş, mevcut siyasetin dışında, dini ideolojiye indirgemedi hareket etmek demektir. Bu şekilde aksiyon olamayan, sürekli reaksiyonda kalmaya, yani tepkici olmaya mahkûmdur.

Gülen, bir adım daha atar ve aksiyonu, yaratılışın gayesini yerine getirme eylemi olarak görür. Bu anlamda aksiyon, ona göre, insanın hayatının tamamı gibidir; düşünce de, bir iç aksiyon olarak, bu hayatın bir boyutudur:

Daha enfes bir yaklaşımla aksiyon; insanın, en samimi ve içten kararlarla bütün varlığı kucaklaması, onu tahlile alması ve onun içindeki koridorlardan sonsuza yürümesi, sonra da Nâmütenâhi'den (Sonsuz'dan) aldığı bir sır ve kuvvetle zekâ ve iradesinin bütün gücünü kullanarak, kendi âlemini, hilkatle

(yaratılışla) hedeflenen gerçek yörüngesine yerleştirmesidir. Düşünceye gelince, o da bir iç aksiyondur. Sistemli ve hedefli düşünce, varoluş vetiresinde (süreç) karşımıza çıkan bütün muammaları yine kâinattan sorarak, her şeyin cevabını ondan almaktır. Diğer bir ifadeyle, topyekün varlıkla kendi arasında bir akrabalık tesis ederek, her yanda her şeyin diliyle hakikati arayan şuurun faaliyette olması demektir. Düşünce sayesinde insan ruhu, âlemle sarmaş-dolaş olur ki, sürekli kendi içinde derinleşir.. akl-ı maâşın dar kalıplarını yırtarak dışarıya taşar ve ruhun derinliklerine sinmiş vehimlerden kurtulur; kurtulur ve yanıltmayan doğrulara uyanır. Tâbir-i diğerle düşünce, insanın kendi derinliklerinde metafizik tecrübeler yer hazırlamak için yine kendi içinde boşalmasıdır. Bu, düşüncenin ilk basamağı ise, o merdivenin son basamağı da, hareketli düşünmektir.

Gülen, insanın özüne erme ve başkalarının ermesi için de çalışma olarak gördüğü aksiyonun, bu fonksiyonu yerine getirebilmesi için, İslâm temelli olması gerektiğini vurgular. Çünkü İslâm, insanı maddenin ve bedeninin hayat seviyesinden kalp ve ruhun hayat seviyesine yükselten yol olması hasebiyle, aksiyonu gerçek yörüngesine oturtur. Denebilir ki aksiyon, bu manâda İslâm'ı yaşamanın adıdır Böyle bir yöneliş ve öze eriş, insanın mahiyetindeki istidatları inkişaf ettirdiği gibi, varlık ve bekasının da teminatı olmuştur. Evet, 'onun kendi iç âleminde kalp ve ruhun hayat seviyesini paylaşması, ibadet, zikir ve fikirle gerçekleştiği gibi, bütün bir varlığı kucaklaması, kendi nabızlarının atışında Yaratıcı'yı duyması ve beyninin her fakültesinde O'nu hissetmesi de, yine ibadet şuuruna, zikir ve fikir cehdine bağlıdır. Zaten, hakikî mü'minin her davranışı bir ibadet, her düşüncesi bir murakabe, her konuşması bir münacat ve marifet destanı, varlığı her müşahedesi bir tecessüs ve tetkik, başkalarıyla münasebeti de Rahmânî bir şefkattir. Bu ölçüde ruhaniliğe ermek, sezgilerden mantık ve muhakemeye, mantık ve muhakemeden de ilham ve İlâhî varidata açık olmaya bağlıdır. Farklı bir ifadeyle, tecrübe aklın süzgecinden geçirilmeden, akıl fetânet-i a'zama (Hz. Muhammed ve O'nun birinci derecede vahye dayalı yolu) teslim olmadan, mantık aynı sevgi haline gelmeden, sevgi de İlâhî aşka inkılâp etmeden insanın bu zirveyi yakalaması zordur. Gerçekleştirilebildiği takdirde, böyle bir bakış zaviyesi sayesinde, ilim dinin bir buudu haline gelir ve onun hizmetçisi olur.. akıl ilhamın elinde her yere ulaşabilen bir ışık tayfı kesilir.. tecrübî müktesebat da (bilgi, kazanım) varlığın ruhunu aksettiren bir prizma mahiyetini alır.. ve her şey marifet, muhabbet ve zevk-i ruhanî neşîdeleriyle gürlür.'

Gülen, bütün bir toplum planında din, ilim, felsefe, sanat kanatlarıyla yürümesi gereken aksiyonun, nesilleri âvârelikten kurtarıp, yarının fikir, hüner, marifet ve zanaat sahipleri yapacağı inancındadır. Ona göre, 'bu sayede bütün sokaklar, mektep koridorları gibi irfanla tütecek.. hapishaneler birer ilim yuvası haline gelecek.. yuvalar da birer Cennet köşesi gibi tüllenecektir. Her yerde din ile ilim el ele yürüyecek.. iman ile akıl sarmaş-dolaş her yere meyvelerini saçacak.. istikbal ümit, emel ve azmin bağrında, ütopyalarda olduğundan daha rengin ve daha zengin göğeri gelişecek.. televizyonlar, radyolar, gazeteler, mecmualar çevreye feyiz, bereket ve ışık yağdıracak.. ve bir takım tarih dışı kalmışlardan başka herkes, her gönül, Cennet'e benzeyen bu baharda kevser yudumlayıp dolaşacaktır...' (Ruhumuzun Heykelini Dikerken, 52-9)

Ali Ünal, Bir Portre Denemesi, Nil Yayınları, İstanbul, 2002

Fethullah Gülen'in Temel İslâm Anlayışıyla İdeolojik-Siyasî İslâmî Hareketlerin Kısa Bir Karşılaştır

İman

Fethullah Gülen'in İslâm anlayışında birinci yer, her zaman imana ait olmuştur. Çünkü, Bediüzzaman'ın değerlendirmeleriyle, iman, yalnız icmâlî ve taklidî bir tasdikle sınırlı olmayıp, bir çekirdekten tâ büyük hurma ağacına kadar ve eldeki aynada görülen güneşin misalinden tâ deniz yüzündeki aksine ve güneşin bizzat kendine kadar mertebeleri ve inkişafı olduğu gibi, yine imanın dereceleri ve binbir İlâhî İsim ve diğer iman rükünlerinin kâinatın hakikatlarıyla alâkalı çok hakikatları vardır. Bütün ilimlerin, marifetlerin ve insanî kemâl mertebelerinin en büyüğü imandır ve tahkikî imandan gelen teferruatlı ve delilli kudsî marifettir... Taklidî iman, şüpheler karşısında kolay mağlûp olur. Tahkikî imanda da pek çok mertebeler, İlâhî isimler sayısınca tezahür dereceleri vardır. Bu mertebelerden 'ayne'l-yakîn' mertebesine çıkabilenler, bütün kâinatı bir Kur'ân gibi okuyabilecek dereceye gelirler. İmanın bir mertebesi de 'hakka'l-yakîn'dir. İşte, gerçek imanı elde edenlere her türlü şüphe orduları en ufak bir tesir yapamaz... (Emirdağ Lâhikası 1, 103-104)

İlmî-Manevî-Ruhî Yaklaşım, İdeolojik-Siyasî Yaklaşım

Fethullah Gülen, İslâm'a öncelikle kalbe, ruha ve zihne hitap eden ve davranışları yönlendiren bir 'din' olarak bakmış ve temele iman, ibadet, ahlâk ve muameleyi yerleştirmiştir. Buna karşılık, ideolojik-siyasî İslâmî hareketler ise, şüphesiz iman, ibadet, ahlâk ve davranışa da önem vermekle birlikte, Müslümanların son 2-3 asırlık mahkûmiyetini daha çok sosyal, ekonomik ve siyasî sahada aramışlar, çöküşü burada aradıkları gibi, yeniden dirilişin de bu sahalarda olabileceğini düşünmüşler, dolayısıyla İslâm'a, şüphesiz diğer esasları da kabûl etmekle birlikte, daha çok bir ideoloji, sosyal-ekonomik-siyasî bir sistem gibi yaklaşmışlardır. Oysa Fethullah Gülen için, Müslümanların son 2-3 asırlık mahkûmiyetleri birinci planda ruhta sefilleşmeden, inanç, ibadet ve ahlâktaki ciddî erozyonlardan kaynaklanmıştır. O, "bizim esas problemimiz, İmparatorluğun yıkılmış olması değildir. Problemimiz, ruh planındaki iflasımızdır. Ne acıdır ki, devleti idare edenler, bunu bir türlü anlayamamışlardır ve anlayamıyorlar" der ve bu noktayı tahlil ederken, şunları

kaydeder:

İnsan, bu dünyada ruh ve beden gibi birbirinden farklı iki kuvveti temsil etmektedir. Zaman zaman bu iki kuvvetin birleşip bir bütün teşkil ettikleri müşahade edilse bile, ekseriyet itibariyle zıtları ve birinin zaferi diğerinin hezimetini netice verdiği görülmektedir. Bedenî isteklerin şaha kalktığı ve azgınlaştığı bir bünyede ruh çelimsiz, dermansız ve cismanî arzuların âzat kabul etmez kölesi olmasına karşılık, nefsin iştihalarına baş kaldırıldığı, kalbin akla, ruhun bedene hâkim kılındığı bir bünyede ruh, binbir labirenti bir solukta aşar ve ölümsüzlüğe ulaşır.

Ruh planında çökmüş bir ülkenin her bucağı, yüzlerce zafer takı ve dragon timsalleriyle süslense dahi, mezardan farkı yoktur. Evet, ruhun zafer solukları üzerine kurulmamış bir dünya, kaba kuvvetin elinde bir oyuncak; onun faziletli ikliminde geliştirilmemiş bir kültür, insanlığın yolunu kesmiş bir cadı ve böyle bir ülkede yaşayan yığınlar da, buhrandan buhrana sürüklenen gözü bağlı talihsizlerdir. Ne var ki, şahsî haz ve zevklerinden başka birşey düşünmeyen ve bir türlü varlığını başkalarının mutluluğuyla birleştiremeyen ham ruhlara, hiçbir zaman bunu anlatmak da mümkün olmayacaktır. Ah! Ne olurdu, bir kere bunlar da nefis ve benlikleri cihetiyle yokluğa erip, ruhta ebedileşmenin sırrını kavrayabilselerdi!..

Güçlü ve muzaffer insan, kendini yenen insandır. Nefis ve kötü tutkuların esaretinden kurtulamamış sefil ruhlar, cihanlar fethetseler dahi mağlûp sayılırlar. Böylelerinin, bir baştan bir başa dünyayı işgal etmelerine fetih denemeyeceği gibi, istilâ ettikleri yerlerde de uzun zaman pâyidar olmalarına imkân yoktur. Kendini cihanın tek hakimi görme çılgınlığıyla, filozof Molmey'in şahsında ilim ve fazileti tokatlayan Napolyon, bilmem ki ruhtaki bu hezimet ve yenilmenin Waterloo'daki mağlubiyetten daha acı ve daha alçaltıcı olduğunu anlayabilmiş miydi?.. Merzifonlu, ordusunun Viyana'daki bozgunundan evvel, kendi içinde yenilmişti. Kumandanın ruhtaki hezimetle başlayıp yaygınlaşan tarihimizdeki bu ilk bozgun, onun kellesini alıp götürmeden başka, cihanın en muazzam ordusuna, firar etme gibi, o güne kadar bilmediği bir şeyi de öğretmiş oluyordu. Arslan yürekli Yıldırım Han, Çubuk'ta değil, hasmını hakir ve kendini yeryüzünün biricik hükümdarı saydığı gün yenilmişti... Ve daha kimler... Buna karşılık Tarık, Herkül sütunlarını geçip bir avuç fedaisiyle, 90.000 kişilik İspanya ordusuna galebe çaldığı zaman değil, Toleyola'da kralın servet ve hazineleri karşısında: "Tarık, dikkat et! Dün bir köleydin, bugün muzaffer bir kumandan, yarın toprak altında olacaksın!" dediği ve coştığı an, ruhuyla

kanatlanmıştı ve muzafferdi. Cihanı iki hükümdar için az gören Yavuz, dünyanın dört bir bucağını velveleye veren ordusuyla, krallara taç verip taç aldığı günlerde değil, Ridaniye zaferini müteakip İslâm dünyasının biricik hükümdarı ünvanıyla İstanbul kapılarına kadar gelip de tebanın alkış ve alâyişini görmemek için, halkın uykuda olduğu bir saati kollayıp, pâyitahta sessizce girdiği zaman gerçek fâtih; hocasının atının ayağından sıçrayan çamurla kirlenmiş -Estağfirullah!- ıtırlanmış cübbesinin, tabutuna sarılmasını vasiyet ettiği zaman da muzafferdi. Romalı kumandan Katon, Kartacalıları yendiği zaman değil; ordusu zafer nâralarıyla başkente girerken, kumandanlık at ve formalarını krala teslim edip: "Ben milletime hizmet için savaşmıştım, şimdi vazifem bitti, köyüme dönüyorum." dediği zaman muzafferdi ve milletin gönlüne taht kurmuştu...

Bir ağacın boy atıp gelişmesi için kökleri ne ise, bir insanın da maddî-mânevî füyûzat (gelir, gelişme) hislerinden fedakârlığı aynı şeydir. Ağaç, köklerinin sağlamlığı nisbetinde serpilip geliştiği gibi, insan da menfaat düşüncesinden, bencillikten sıyrılıp, başkaları için yaşadığı sürece gelişir, yükselir ve başı bulutlara erer. (Sızıntı, Temmuz 1983)

Bu temel kalkış noktası farklılığından dolayı, ideolojik-siyasî yaklaşımlarda kişilerin ferdî İslâmî yaşantıları üzerinde fazla durulmaz ve insanların harekete kazandırılmaları ön plana çıkarken, Fethullah Gülen ise, farklı bir yönde gitmektedir. Meselâ şu sözler, onun hareket noktasını ve çizgisini bir açıdan anlamamıza kâfidir:

Dünyayı düzeltmeğe kalkanlar, önce kendilerini düzeltmelidirler. Evet, önce içlerini kinden, nefretten, kıskançlıktan; dışlarını da her türlü uygunsuz davranışlardan temiz tutmalıdırlar ki, çevreye misal teşkil edebilsinler. Kendi içini kontrol edememiş, nefsiyle savaşmamış, duygu âlemini fethedememiş kimselerin etraflarına gönderecekleri mesajlar, ne kadar parlak olursa olsun, ruhlarda heyecan uyaramayacak, uyarsa da sürekli bir tesir bırakamayacaktır. (Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 208)

Bu konu, oldukça önemlidir. Gerçi İslâm, ne Musevilik gibi, zamanla dünyevî yanı ağır basmış bir dindir, ne de Hristiyanlık gibi, ortada daha çok mistik yanları kalmış ve Kilise gibi bir kurumla temsil edilen bir din de değildir. Kur'an-ı Kerim, "Ey iman edenler! Allah Rasûlü, (Allah'ın vahyi ile) sizi size hayat verecek şeylere çağırdığı, Allah'a ve o Rasûl'e uyun" (Enfal/8: 24) buyurur. Yani İslâm, hayata hayat olmak için gelmiştir. Fakat bu "hayata hayat olma"

işinde asıl olan, onun iman esasları ve bunların başında gelen, diğer esasların da üzerine oturduğu Allah'ın varlığına ve mutlak, aşkın birliğine imandır. Bundan sonra Âhiret'e iman gelir. İmam-ı Gazalî gibi, hüccetü'l-İslâm, yani İslâm'a delil kabûl edilen müceddit bir zat, Faysalü't-Tefrika isimli eserinde İslâm'ın iman esaslarını temelde Allah'a, Âhiret Günü'ne ve peygamberliğe iman olarak üç kategoride ele alır. Kitaplara iman peygamberliğe imanın, insan iradesini de içine alacak şekilde Kader'e iman Allah'a imanın ve meleklerle iman da, hem Allah'a hem peygamberliğe imanın içinde değerlendirilir. Bediüzzaman, Kur'ân'ın ana maksatlarını ve dolayısıyla İslâm'ın temellerini Allah'a iman, Âhiret, peygamberlik ve ibadet-adalet şeklinde sıralar (İşârâtü'l-İcâz, 12). Bunlar, İslâm'ın esasıdır ve 'usûl' olarak anılırlar. Bütün peygamberler, istisnasız bu dört esası misyonlarına temel yapmış ve bundan sonra, bu dört esasın üzerine namaz, zekât, oruç, hac gibi ibadetler bina edilmiştir. Daha sonra, bunlarla birlikte anne-babaya en üst düzeyde iyilik; akrabaya, miskine, yoksula ve yolda kalmışa hakkını verme; saçıp savurmama ve cimrilik de etmeme; çocukları öldürmeme ve her türlü katlden kaçınma; zinaya yaklaşmama; içki içmeme; şans oyunlarına kapılmama; kimsenin malına el atmama; ahde vefa; asla yalan söylememe; emanete ihanet etmeme; insanlara ilişkilerde her zaman doğruluğu muhafaza etme; kin, haset, kıskançlık, gıybet, dedikodu gibi her türlü kötü huyları bırakma; ölçü ve tartıda asla hile yapmama; ilim sahibi olunmayan konuda söz söylememe; böbürlenmeme; sözün en güzelini söyleme gibi temel ahlâkî ve haram-helâl düsturları gelir. Kur'ân, mü'minleri överken, genellikle bu noktaları esas alarak över (Müzzemmil/73: 1-4, 6-7; Müddessir/74: 1-5; Ra'd/13: 20-22; Enbiya/21: 49; Mü'minûn/23: 1-5, 8-11, 57-61; Furkan/25: 63-75; Şura/42: 36-39; Secde/32: 15-16; Zümer/39: 9; Zariyat/51: 17-18; Necm/53: 32; İnsan/76: 7-10).

İslâm, şüphesiz hayatın içinde ve onu kuşatan bir dindir ve elbette sosyal, ekonomik ve idarî boyutları da olacaktır. Ayrıca, 14 asırlık tarihinde büyük medeniyet ve devletlerin dini olmuştur. Özellikle Peygamber Efendimiz'in risaletinin Medine döneminde ve ardından ilk Dört Halife devrinde hayatın bütününe, hem de bütün cepheleriyle tam bir bütünlük içinde hükmetmiş olmakla birlikte, bilâhare bir fonksiyon ayrışması yaşanmış, Peygamber Efendimiz'in, Bakara/2:151 âyetine dayanılarak daha önce anılan fonksiyonlarından, insanlara Kitab'ı ve âyetleri öğretme işini âlimler ve tabî ilimlerin uzmanları, onları kalben eğitme işini de bilhassa tasavvuf cereyanları üstlenmiştir. - Tasavvuf ve tarikat birbirine karıştırılmamalıdır. Zaman içinde tasavvuf adıyla anılan disiplin, İslâm'ın öngördüğü ruhî hayat seviyesinin

kazanılmasını esas alır ve dinin özüdür. Tarikatlar ise, çok sonra ortaya çıkmış ve belli kuralları olan müesseselerdir. İslâm tasavvufunun asıl önderleri olan Fuzayl bin İyaz, İbrahim bin Edhem, Cüneyd-i Bağdadî gibi şahsiyetler zamanında tarikatın adı bile geçmiyordu. Bu çerçevede, ulemanın (âlimler) ve Tasavvuf önderlerinin hiçbir zaman yönetimle ve siyasetle alâkalanmadıklarını, kendilerini bütünüyle ya ilme, ya da insanları kalben eğitmeğe adanmış olduklarını, İslâm'ın selâmeti ve insanların saadeti adına idarecilere irşad, ikaz ve tavsiyelerde bulunduklarını görürüz. Bu hususa dikkat çeken Bediüzzaman, halifeliğin neden Ehl-i Beyt'te kalmadığını ve Hz. Hasan, Hz. Hüseyin gibi, Peygamber torunu, hilâfete kendi zamanlarındaki halifelerden çok daha lâayık ve bütün ümmetin hürmetini kazanmış Ehl-i Beyt mensuplarının katle maruz kaldığını izah için şu, oldukça önemli açıklamayı yapar:

Hasan ve Hüseyin ve onların hanedanları ve nesilleri, manevî bir saltanata namzed idiler. Dünya saltanatı ile manevî saltanatın cem'i (birleştirilmesi) gayet müşkildir. (Allah,) onun için onları dünyadan küstürdü, dünyanın çirkin yüzünü gösterdi. Tâ, kalben dünyaya karşı alâkaları kalmasın. Onların elleri muvakkat (geçici) ve surî (sözde) bir saltanattan çekildi; fakat parlak ve daimî bir saltanat-ı maneviyeye tayin edildiler; âdi valiler yerine, evliya aktaflarına (kutuplar) merci oldular. (Mektubat, 55)

Saltanat-ı dünyeviye aldatıcıdır. Âl-i Beyt ise, hakaik-i İslâmiyeyi (İslâmî hakikatler) ve ahkâm-ı Kur'âniyeyi (Kur'ân'ın hükümleri, aslî kaideleri) muhafazaya memur idiler. Hilafet ve saltanata geçen, ya Nebi gibi masum olmalı, veyahut Hulefa-yı Raşidîn ve Ömer İbn-i Abdülaziz-i Emevî ve Mehdi-i Abbasî gibi hârikulâde bir zühd-ü kalbi olmalı ki, aldanmasın. Halbuki Mısır'da Âl-i Beyt namına teşekkül eden Devlet-i Fatîmiye Hilafeti ve Afrika'da Muvahhidîn Hükûmeti ve İran'da Safevîler Devleti gösteriyor ki; saltanat-ı dünyeviye Âl-i Beyt'e yaramaz, vazife-i asliyesi olan hıfz-ı dinî (dinî korumak) ve hizmet-i İslâmiyeti (İslâmiyet'e hizmet) onlara unutturur. Halbuki saltanatı terk ettikleri zaman, parlak ve yüksek bir surette İslâmiyet'e ve Kur'ân'a hizmet etmişler.

İşte bak! Hazret-i Hasan'ın neslinden gelen aktaflar (kutuplar, maneviyat büyükleri), hususan Aktaf-ı Erbaa (Dört büyük kutup: Abdülkadir-i Geylanî, Hayat b. Kays el-Harrani, Şeyh Harakani, Hasen Şazelî veya İbrahim Desukî) ve bilhassa Gavs-ı A'zam olan Şeyh Abdülkadir-i Geylanî ve Hazret-i Hüseyin'in neslinden gelen imamlar, hususan Zeynelâbidîn ve Cafer-i Sadık ki, her biri birer manevî mehdi hükmüne geçmiş, manevî zulmü ve zulûmatı dağıtıp, envâr-

1 Kur'âniyeyi (Kur'ân'ın nurları) ve hakaik-i imaniyeyi neşretmişler. Cedd-i emcedlerinin (Mübarek cedlerinin, Rasûlüllah'ın) birer vârisi olduklarını göstermişler. (Mektubat, 100)

İslâm'a bilhassa devlet ve siyaset açısından bakanlar tarafından yanlış anlaşılabilir bu husus oldukça önemlidir. Siyaset ve ideoloji temelli olmakla, zihnî ve kalbî tatmine, ibadette derinliğe, marifet ve aşka gerektiği ölçüde değer veremeyen hareketler İslâmî safiyeti korumakta zorlanacağı gibi, maddî, siyasî ve askerî fetihler, eğer ilim ve maneviyat hareketleriyle desteklenip, önce kalblere ve zihinlere, sonra da bir medeniyet halinde toprağa nakşolmazsa, asla ömürlü olamaz. Cengiz ve İskender'in askerî başarıları buna en anlamlı birer örnektir. Buna karşılık, Sahabe döneminde yapılan fetihler, Sahabe, Tabiûn (Sonraki İlk Nesil) ve Tebe-i Tabiîn (Daha Sonraki Nesil) dönemindeki, insanlık tarihinde eşsiz bir ilim ve maneviyat hareketiyle desteklenmiş, beslenmiş ve bu hareketlerle İslâm, fetholunan yerlere, oralardan bir daha çıkarılamayacak şekilde yerleşmiş ve tarihin belki de en muhteşem medeniyetine varlık kazandırmıştır. Bu bakımdan, İslâm'ın yayılmasında, korunmasında ve İslâm'a hizmette devletin ve kuvvetin rolü daima arka planda kalırken, ilmî ve manevî hareket, her zaman en önde geldiği gibi, bu hareketle ortaya konan hizmet kalıcı olur. İslâm tarihi boyunca bütün büyük âlimler, maneviyat önderleri ve mücedditler (belli zaman dilimlerinde dini diriltmek için gelen en büyük âlim ve mürşidler) de hep bu yolu takip etmişlerdir.

Gerçekten de, İslâm tarihi boyunca gelmiş bütün büyük âlimler, tefsirciler, hadisçiler, fakihler, tasavvuf büyükleri ve İmam-ı Gazzalî, İmam-ı Rabbanî, Şah Veliyyullah gibi müceddit (dini diriltici) kabûl edilen büyük zatların hemen hiç biri siyasete, sisteme karışmamış, sadece "Nasılsanız öyle idare olunursunuz" (El-Hindî, 1985, 6:89) Peygamberî prensibinden ve "İdarecilerinize başkaldırmayın ve onlara beddua da etmeyin. Siz iyi olursanız, Allah da onları iyi eder. Siz kötü olursanız, Allah da başınıza kötü idareciler getirir" (Ebu Nuaym el-İsfahanî, Hilyetü'l-Evliyâ) hadislerinden ve aynı manâdaki ilgili Kur'ân âyetlerinden hareketle, insanları iman, ibadet ve ahlâk noktasında kemale ermeğe çağırmış ve erdirmeye çalışmışlardır. İslâm tarihinde Haricîlerin ve İran Şiîliğinin dışında hiçbir ekol veya kimse siyaset eksenli hareket etmemiş, bilhassa Ehl-i Sünnet, hiçbir zaman dini siyasetin emrine vermediği gibi, dini siyasete de alet yapmamıştır. Bunların hepsi, insanların nasıl bir siyasî ve idarî sistemle yönetilecekleri meselesini "Allah'ın işi, Allah'a ait bir iş" olarak görmüş ve buna karışmayı Allah karşısında edebe aykırı kabûl

etmişlerdir.

Önemli Bir Başka Doktriner Boyut

Konunun, bilhassa günümüzle alâkalı çok önemli bir başka doktriner boyutu daha vardır.

Bedir Savaşı'nın ardından, Peygamber Efendimiz (sav), esirlere nasıl davranmaları gerektiği konusunda Ashabıyla istişarede bulunur. Hz. Ebu Bekir, "Ya Rasûlellah, bunlar kavmin büyükleridir. Her ne kadar size ve İslâm'a büyük kötülüklerde bulunmuşlarsa da, eğer kendilerini affedersek, onların ve bütün Mekkelilerin kalplerini kazanmış oluruz" der. Hz. Ömer ise, "Ey Allah'ın Rasûlü, bunlar kavmin büyükleridir. Eğer bunları öldürürsek, diğerleri, müşriklere karşı kalbimizde merhamet olmadığını anlar ve bir daha karşımıza çıkmaya cesaret edemezler" fikrinde bulunur. Peygamber Efendimiz, Hz. Ebu Bekir'in görüşünü kabûl eder ve şöyle der:

Ey Ebu Bekir, sen İbrahim gibisin. O, Allah'a (âsî kavmi) hakkında şöyle dua etmişti: "Kim bana uyar, benim yolumdan giderse, o bendendir; kim de bana âsî olursa, ya Rab, şüphesiz Sen günahları çok bağışlayan ve merhameti pek bol olansın (İbrahim/14: 36)." Ayrıca sen, İsa gibisin de. O da şöyle dua etmişti: "Yâ Rab, eğer (Sen'den başka beni ve annemi de tanrı kabûl edenleri) cezalandırırsan, ne diyeyim, onlar Senin kulların. Yok, onları affedersen, şüphesiz Sen, onur ve yenilmez güç sahibisin ve her yaptığında mutlak hikmetler bulunansın" (Mâide/5: 118).

Peygamber Efendimiz (sav), daha sonra Hz. Ömer'e dönerek şunları söyler:

Ey Ömer, sen ise Nuh gibisin ki, o, (950 yıl inanmamakta ve kötülüklerde direnen kavmi hakkında) Allah'a şöyle dua etmişti: "Yâ Rab, yeryüzünde tek bir kâfir bırakma; eğer bırakırsan, onlar da yine kâfir doğurur." (Nuh/71: 26) Sen, aynı zamanda Musa gibisin ki, o da, (Firavun ve aristokrasisi hakkında) şöyle dua etmişti: "Yâ Rab, onların mallarını mahvet ve kalblerini sık; çünkü onlar, böyle can yakıcı azabı görmedikçe inanmazlar." (Yunus/10: 88) (Ahmed İbn Hanbel, Müsned, 1:383)

Bu önemli hâdise, İslâm adına da çok önemli bir gerçeği ortaya koymaktadır. Şöyle ki:

Peygamber Efendimiz'in misyonu, gördüğü vazife ve dönemi, önceki bütün peygamberlerin ve peygamber olmamakla birlikte benzer vazife gören büyük zatların misyonlarının bir meyvesi, muhassalası, kendinden sonra farklı

zamanlarda, farklı şartlarda yürütülecek tebliğ çalışmalarının da çekirdeği mesabesindedir. Yani, Peygamber Efendimiz'in misyonunda, en azından Kur'ân'da adı geçen bütün peygamberlerin ve peygamber olmamakla birlikte, benzer vazife gören zatların misyonlarını, belli derecelerde görmek mümkündür. Bunlardan her biri, O'nun temsil ettiği küllî İslâmî tebliğin bir cephesini oluşturur. Aynı şekilde, Peygamberimizden sonraki tebliğ çalışmaları ve bu maksatla gelecek şahısların ve toplulukların faaliyetleri de, önceki misyonların birini veya birkaçını, yani İslâmî tebliğin bir veya birkaç cephesini temsil edebilir.

Peygamber Efendimiz'den önceki peygamberlerin misyonları belli bir veya birkaç kavimle, en azından belli bir zamanla sınırlı olduğundan, o peygamberlerin karakterini de bir bakıma misyonları belirliyor ve bu misyon ve karakterlerden en önemli ve en kapsamlı iki tanesinden birini Hz. Nuh ve Hz. Musa, diğerini Hz. İbrahim ve Hz. İsa (Allah'ın selâmı hepsinin üzerine olsun!) temsil ediyordu. Hz. Nuh ve Hz. Musa'nın misyon ve karakterinde yerine, zamanına, şartlara ve muhataplara göre sert davranma ön planda görünürken, Hz. İbrahim ve Hz. İsa'nın misyon ve karakterinde ise şefkat, merhamet, af ve yumuşaklık öne çıkıyordu. Bu her iki davranış şekliinden ana maksat, şüphesiz insanları eğitmek ve insanî kemalâta yükseltmekti.

Hz. Nuh'un kavmi, inkârda ve kötülüklerde öylesine direttiler ki, 950 yıl kendilerine yapılan tebliğe müsbet cevap vermediler ve müsbet doğrultuda kendilerini değiştirmeğe yanaşmadılar (Nuh Suresi/71). Firavun ve oligarşisi de aynı idi. Allah, farklı zamanlarda, üzerlerine kan, tufan göndermek, çekirge ve kurbağa yağdırmak gibi âfetlerle kendilerini sürekli ikaz buyurmuşsa da, her defasında Hz. Musa'ya müracaatla, gönderilen azap üzerlerinden kalktığıında inanacakları sözü vermelerine rağmen inkârda ve İsrail Oğulları'nı serbest bırakmamakta direttiler (A'râf/7: 133-35). Allah'ın Dini'nde her zaman için temel esas rahmet, merhamet, şefkat ve af olmakla birlikte, ne Hz. Nuh'un ne de Hz. Musa'nın kavminin iman etmesi ve kötülüklerinden vaz geçmesi artık mümkün görünmediğinden, bunlara yapılacak dua ancak Hz. Nuh ve Hz. Musa'nın duası gibi olmalıydı ve onlar da o şekilde dua ettiler.

Evet, Allah'ın Dini'nde her zaman için temel esas rahmet, merhamet, şefkat ve af olup, özellikle çekirdeği hükmündeki "Besmele"de Allah'ı, bütün sıfatlarından önce Rahman ve Rahîm olarak takdim buyuran İslâm'ın en önemli ve aslî cephesi budur ve bunu önceki peygamberler içinde en önde temsil eden iki peygamber Hz. İbrahim ile Hz. İsa, onlardan daha önde temsil eden de, bütün

varlıklara rahmet olarak gönderilen Hz. Muhammed (sav) olmuştur. Fethullah Gülen, âhir zaman denilen şu zaman diliminde medeniyet bir derece umumileştiği için ve, şüphesiz uygulayanları da olmakla birlikte, en azından teoride temel hürriyetler, temel insan hakları, hoşgörü, humanizm gibi medeniyet değerleri ön plana çıktığından, artık insanlarla münasebetin ikna, yani diyalog ve karşılıklı iyi münasebet çerçevesinde olması, bir başka ifade ile, İslâm'ın veya Muhammedî ruhun İbrahimî ve İsevî yanının, bu peygamberlerce temsil edilenin de ötesinde öne çıkarmak gerektiği görüşünü benimsemektedir. Dinin, özünden ve ruhundan uzaklaştırılıp merasimler yığını haline getirildiği, ferdî planda bile yaşanmadığı, tamamen maddeye ve dünya menfaatine yönelmenin neticesinde, maddî-dünyevî menfaatlere alet edildiği, özellikle Kitabı korumaları gereken ahbârın (âlimler) bozulduğu, Kitabın hükümlerini keyfî yorum ve uygulamalarla değiştirmeyi ve az bir fiyat karşılığında değiştirmeyi âdet edinip, geçim kaynağı yaptığı (Matta İncili, 23: 2-8, 13-15, 16, 23-26, 27, 29, 31) bir zamanda gelip, misyonunda dini yaşamada hassasiyet, merhamet, şefkat, hoşgörü, sevgi ve insanlarla iyi geçinmenin çok belirgin biçimde ön planda olduğu Hz. İsa'nın (as) şu sözleri, konuyu anlamamız açısından son derece önemlidir:

İşittiniz ki, eski zaman adamlarına denildi: "Katletmiyeceksin," ve: "Kim katlederse, hükme müstahak olacaktır." Fakat ben size derim: Kardeşine kızan her adam hükme müstahak olacaktır... "Zina etmiyeceksin" denildiğini işittiniz. Fakat ben size derim: Bir kadına şehvetle bakan her adam, zaten yüreğinde onunla zina etmiştir. Ve eğer sağ gözün sürçmene sebep oluyorsa, onu çıkar ve kendinden at; çünkü senin için azandan birinin yok olması, bütün bedeninin Cehennem'e atılmasından iyidir... Elin veya ayağın sürçmene sebep oluyorsa onu kes ve kendinden at; sana çolak veya topal olarak hayata girmek, iki el veya iki ayağın olarak ebedî ateşe atılmaktan iyidir... "Göz yerine göz, diş yerine diş" denildiğini işittiniz. Fakat ben size derim: Kötüye karşı koyma; ve senin sağ yanağına kim vurursa, ona ötekini de çevir... Senden dileyene ver; senden ödünç isteyenden yüz çevirme... Düşmanlarınızı sevin ve size eza edenler için dua edin. Eğer sizi sevenleri severseniz, ne karşılığınız olur?.. Sadaka verdiğiniz zaman, sol elin sağ elinin ne yaptığını bilmesin... Dua ettiğiniz zaman, kendi iç odana gir ve kapını kapayarak dua et... Hükmetmeyin ki, hükmolunmayasınız. Çünkü ne hükümle hükmederseniz, onunla hükmonulacaksınız; ölçtüğünüz ölçü ile de size ölçülecektir. Ve niçin kardeşinin gözündeki çöpü görürsün de, kendi gözündeki mertegi seçemezsin? (Matta, 5:21-22, 27-29, 38-39, 42, 44, 46; 7:1-3; 18:8-9)

İşte, 19'uncu asırla, 20'nci asrın en azından başlarında dünya tamamen maddeye yönelmiş durumdaydı ve din, bütün cephelerden saldırılara uğruyordu. Önceki topluluklarda şirk ve küfür daha çok cehalet ve inattan kaynaklanırken, önceki yüzyılda her tarafta, rasyonalizm ve pozitivizme dayalı bilimden kaynaklanan beşerî tekebbürün yol açtığı bir inkâr fırtınası esiyordu. Avrupa'da 'tabiî' ilimlerin alabildiğine gelişmesinin ve bu gelişme sürecinde bir yandan Kilise ile çatışmanın, bir yandan da Kitab-ı Mukaddes'le tatmin olamamanın sonucunda beşer aklına İlâhî Vahy'in üstünde bir yer verilmiş bulunuyor, hattâ İlâhî Vahy ya inkâr ediliyor, ya da sahası olabildiğince daraltılıyordu. Bu, tarihte görülmemiş inkâr fırtınası, kalplerde, zihinlerde, fert ve toplum hayatında ihtiyarlamış Müslümanlık binasını da sarstıkça sarsıyordu. İşte, Osmanlı ve Cumhuriyet modernizmini anlatırken kısmen temas ettiğimiz gibi, dünyayı böyle bir atmosfer içinde tanıyan Fethullah Gülen'e göre zaman, bu defa cehaletten değil de, bilimden ve felsefeden kaynaklanan inkâra karşı ilimle desteklenen iman ve maddecilik karşısında maneviyat mücadelesi verme zamanıydı. O, İslâm'a yaklaşımını işte bu perspektife oturtmuş ve dinin ruhuna, asıl manâsına, manevî ve ahlâkî değerlerine yönelmiştir. Fethullah Gülen'in yazılarına ve sohbetlerine yüzeysel bir bakış bile, onun söyledikleriyle Hz. İsa'nın yukarıya aldığımız sözleri arasında birebir denebilecek ölçüde benzerliklerin bulunduğunu gösterecektir. Demek ki, ona göre günümüz, İslâm'ın, Muhammedî ruhun Musevî değil, İsevî boyutunun öne çıkarılmasını gerektiren bir gündür. Ne var ki, bir yandan, İslâm adına ideolojik ve siyasî çıkış yapanlar onu, bu yaklaşımından dolayı İslâm'dan taviz vermekle suçlarken, diğer yandan, Türkiye'de rejim konusunda duyarlık gösteren bazı çevreler ve lâikliği dine yaklaşımın bile temeline oturtanlar, onun asıl maksadını gizlediği ve aslında teokratik bir devlet kurma peşinde olduğu iddiasındadırlar. Gerçek olan ise, iki tarafın da onu son derece yanlış anlayıp, yanlış değerlendirdiğidir. Bu yanlış, sadece konjonktürel değil, aynı zamanda doktriner bir yanlışlıktır.

İslâm'ı Bir Teşkilat veya Parti İdeolojisi Haline Getirip Getirmeme

İslâm'a ideolojik siyasî-yaklaşım, pek çok yerde İslâmî hizmetleri ya parti, ya teşkilat veya elit faaliyetleri konumuna indirgemıştır. Oysa İslâm, hiçbir zaman herhangi bir parti, teşkilat veya grup tarafından temsil edilemez ve bu türden herhangi bir kuruluşun İslâm'ı bizatihî temsil iddiası doğru olamaz. Ayrıca bu tür tavır ve yaklaşımların, evrensel olan ve herkese hitap eden İslâm'ın bir teşkilat, grup veya parti ideolojisi olarak anlaşılmasına, ayrıca, Müslümanlar arasında da İslâm'a zıt bölünmelere yol açacağı açıktır. İslâm adına kitlelere

parti veya teşkilat bayrağı altında gitmek, evet Müslümanların parti ve teşkilatlar halinde parçalanmasına yol açacağı gibi, çoklarını İslâm'ın dünyevî-siyasî maksatlar uğruna istismar edildiği düşüncesine götürecektir, hepsinden öte, İslâm'ın öz kavram ve ideallerinin çeşitli kamuflaj yöntemleriyle gizlenip, başka başka yollarla sunulurken, sonuçta hem İslâm'ın başka sistem, düşünce ve inanç biçimleriyle özdeşleştirilmesine veya onlara yakın görülmesine, hem de 'takıyye' yapıldığı şüphelerine sebep olacaktır. Gerçi, her halükârda İslâm'a karşı olan çevreler, Müslümanların en samimi sözlerini ve davranışlarını bile 'takıyye' olarak suçlayabilmekte iseler de, Müslüman'a düşen, ne olursa olsun İslâm'ı bulandırmaktan şiddetle kaçınmaktır.

Fethullah Gülen'in İslâm'a yaklaşımında teşkilat veya partiye, partileşmeye yer olmadığı gibi, siyasetten ve ortaya konmaya çalışılan hizmetlerin siyasî veya daha başka dünyevî gayelere alet edildiği izlenimi uyarmaktan şiddetle kaçınma esastır. O, bunu pek çok yazılarında, sözlerinde ve kendisiyle yapılan röportajlarda ifade etmiştir. Meselâ:

Din ne kadar mukaddes olursa olsun, mukaddesiyet ifadesinin kabulü, ona bu şekilde yaklaşmanın bir diğer yanı dini, dünyevî hiçbir şeye alet etmemektir. Maddî-manevî herhangi bir tür kazanca alet etmemektir. Din, insanın manevî füyûzat hislerine de alet edilmemelidir. Dinin politize edilmesi, imanın kudsî bir me'haz olarak bir kısım siyasî mülâhazalara esas alınması, meselelere o mercekten bakılarak, kendi yorumlarımız, kendi idare anlayışlarımıza kudsiyet kazandırmak, onları kutsamak, dini tahkir edecek bir durum olabilir. Saniyen, siyasî düşüncelerimizi, mülâhazamızı, parti anlayışımızı dine bina ettiğimiz zaman, dine bir yönüyle bizim eksikliklerimiz, bizim arızalarımız, bizim kusurlarımız da akseder; bize tepki, dolayısıyla, ona da tepki getirir. Diğer bir yaklaşımla, bize nefret duyan insanların nefretinden din de nasibini alır. Din hakikati öyle temsil edilmeli ki, bütün siyasî mülâhazaların üzerinde olsun. Halbuki din politize edildiği, onu biz temsil ediyoruz denildiği zaman, başkalarını âdeta işin dışında görmüş oluruz. Dine sahip çıkma gibi görülse bile, fakat tavırlarımızla dine gölge ettiğimizden, onu kararttığımızdan ve bize karşı duyulan nefretten din de nasibini aldığından dolayı, zannediyorum dini politize edenler, dine büyük kötülük etmiş olurlar.

Din, Allah'la insan arasında temeli samimiyete, ihlâsa, Allah'ın rızasını kazanmaya, elden geldiğince insanın dışı bakan yanından daha ziyade kalbî derinliklerine dayanan bir husustur. İnsanın hayatını kalbin zümrüt tepelerinde geçirmesidir. Dinin bu yanını bütün bütün ihmal ederek, onu merasim gibi ve

herkese gösterme adına şov yaparcasına uygulamak yanlışdır. (Fethullah Gülen İle Canlı Yayında Gündem, 30-32)

Fethullah Gülen'den önce İslâm ile siyaset arasına en aşılmaz duvarı koyan Bediüzzaman Said Nursî olmuştur. Ne var ki o da, bu noktada yanlış anlaşılmış, yanlış yorumlanmış, dini siyasete alet etmek, bunun için cemiyet kurmak ve dini kullanarak devleti ele geçirmek gibi suçlamalara defalarca maruz kalmış, bu suçlamalarla çıkarıldığı mahkemelerde hep beraat etmesine rağmen, bu suçlamalar hep sürüp gitmiş, hattâ Fethullah Gülen hakkındaki suçlamalara bile, sanki Gülen onun birebir izleyicisiymiş gibi, kaynak teşkil etmiştir. Oysa, kitaplarının hepsine bakıldığında, onun siyaseti ve siyasî faaliyeti gerçek İslâmî hizmete ne kadar ters gördüğünü hemen anlarız. İnsanların, hiç alâkalı olmayan konularda bile nasıl suçlanabildiğini göstermek ve Fethullah Gülen'e yönelik suçlamalarda kaynak olarak kullanıldığından, meselenin özünü ortaya koymak için, Bediüzzaman'ın ilgili sözlerinden bazılarını vermek herhalde yerinde olacaktır:

Bizler uzun bir seferdeyiz. Buradan kabre, kabirden haşre, haşirden ebed memleketine gidiyoruz. O yollardaki karanlığı dağıtacak bir nur ve bir erzak lâzımdır. Bu nur ve erzak ise ancak Kur'ân'ın güneşinden, Rahman'ın hazinesinden tedarik edilebilir. Eğer bizleri bu seferden geri bırakacak bir çareniz varsa, pekalâ. Yoksa, sükut ediniz. Kur'ân'ı dinleyelim, ne emrediyor? "Dünya hayatı sizi aldatmasın. Aldatanlar sizi Allah'la da aldatmasın." (31.33) Ayık olan, dinsizliğe tabi olmaz. Ancak siyaset şarabıyla veya şöhret hırsıyla ve dalâlet ve sefahet yollarından gidenler sana tabi olur. (Mesnevî-i Nuriye, 220)

Sakın, sakın dünya cereyanları, bilhassa siyaset cereyanları ve (hizmetinizin) haricine bakan cereyanlar sizi tefrikaya atmasın. Rahmânî bir düstur olan, sevdiğinizi Allah için sevme, sevmediğinizi de Allah için sevmeme yerine, siyaset için sevme, siyaset için buğzetme şeklinde bir siyasî düstur size hakim olmasın.. Evet, bu zamanda siyaset, kalbleri bozar ve asabî ruhları azap içinde bırakır. Kalb selâmeti ve ruh istirahatı isteyen adam, siyaseti bırakmalı. (Kastamonu Lâhikası, 122-23)

Dünya siyasetine karışmadığının sebebi, o geniş ve büyük dairede vazife az ve küçük olmakla beraber, nefse çekici gelmesi sebebiyle, meraklıları kendisiyle meşgul eder, hakikî ve büyük (iman ve Kur'ân'a hizmet) vazifelerini onlara unutturur veya noksan bıraktırır. Hem her halükârda bir tarafgirlik meyli verir ve bu meyille tuttuğu tarafın zulümlerinin hoş görülmesine yol açar. (Emirdağ

Lâhikası 1:56)

Din düsturlarına hizmet etme cihetinde güneş gibi iman taşıyan bir kısım Sahabeler ve onlara benzeyen Selef-i salihînden başka, siyasetçi çoğunlukla tam dindar olamaz. Tam ve hakikî dindar olanlar da siyasetçi olamazlar. Yani, asıl maksadını siyaset yapanlarda din ikinci derecede kalır. Hakikî dindar ise, "Bütün kâinatın en büyük gayesi Allah'a ibadettir" diye, siyasete merak aşkıyla çalışmaz. Elmas misali dinî düsturlar karşısında siyaset, kırılacak adî cam şişelere benzer. Elhasıl, fanî boğuşmaları ve siyasî hadiseleri merakla takip etmek bir nevî sarhoşluktur ki, hakikî vazifelerden gelen ihtiyaçları ve bu vazifeleri yapmamaktan gelen elemeleri unutturur ve bunun karşılığında menhus bir zevk verir. Veya, tehlikeli bir ümitsizliğe düşürüp, (bu ümitsizliğe düşen insan da,) "Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin" ayetindeki İlâhî emre muhalefet eder, tokada müstehak olur. Veya, (tarafdarlık hisleriyle) zalimlerin zulümlerine iştirak eder; neticede "Zulmedenlere destek olmayın; yoksa size ateş dokunur" şeklindeki şiddetli İlâhî tehdidin tokadına uğrar ve cezasını dünyada da, Âhiret'te de çeker. (Emirdağ Lâhikası 1:57-8)

İman hizmetine ve bu hizmetteki ihlâsa zarar gelmemesi için, mahkemenin de tasdik ettiği üzere, 10 sene, İkinci Dünya Harbi dahil, olup bitenlerle ilgilenmedim. Yine, siyasete ve dünyaya herhangi bir meylimin uyanmaması için, 25 senedir elime gazete almadım. Bütün kardeşlerime ve talebelerime de, "siyasete ve hadiselerle karışmayın" dedim. (Emirdağ Lâhikası 1:10, 28, 143, 247)

İnsanın hayatı bir yolculuktur. Bu zamanda o yol bir bataklığa girdi. Kokmuş ve kirli (inkâr ve ahlâkî bozulmuşluk) çamuru içinde insanlık düşe kalka gidiyor. Bazıları çamuru görüp, selâmetli bir yolda gidiyorsa da, büyük çoğunluk o pis, kokmuş bataklık içinde ve karanlıkta gidiyor. İçlerinden 100'de 20'si, sarhoşluk sebebiyle, o pis çamuru misk ü anber zannederek yüzüne gözüne bulaştırıyor ve sonunda boğuluyor. 100'de 80'i ise, çamuru görüyor, pis ve kokmuş bir bataklık olduğunu anlıyor, fakat selâmetli yolu göremiyor. Bunlar için iki çare var:

Birisi, topuzla o sarhoş 20'yi ayıltmak.

İkincisi, bir ışık tutarak, diğer 80'e selâmetli yolu göstermek.

Ben bakıyorum, 20'ye karşılık 80 adam elinde topuz tutuyor. Halbuki, o biçare 80'e karşı hakkıyla nur gösterilmiyor. Gösterilse de, bir elinde nur tutanların diğer ellerinde de sopa olduğu için (dini siyasete alet edenleri kastediyor) kendilerine emniyet edilmiyor. İnsanlar, bunlar karşısında, "Acaba nur tutan eliyle beni kendine çekip, topuzla dövmek mi istiyor" diye şüphe

duyuyorlar. Hem, bazı arızalarla topuz kırıldığı vakit, nur da sönüyor.

O bataklık, gaflet, dalâlet ve sefahet içindeki içtimaî hayattır. 100'de 20'yi teşkil eden sarhoşlar, dalâlet ve sefahetten zevk alan inatçı inkârcılardır. Diğer 80, dalâletten, sapmışlıktan nefret eder, fakat çıkamıyorlar. Kurtulmak istiyor, fakat yol bulamıyorlar. O topuzlar ise, siyaset cereyanlarıdır. Nurlar ise, Kur'ânın hakikatlarıdır. Nura karşı kavga verilmez. Sırf, taşlanmış şeytandan başka ondan nefret eden olmaz.

Ben, elimde Kur'ân'ın nurunu tutmak için, "şeytandan ve siyasetten Allah'a sığınırım" deyip, siyaset topuzunu attım ve iki elimle birlikte nura sarıldım. Gördüm ki, siyaset cereyanlarının hepsinde nurların âşıkları var. Bütün siyasî tarafgirliklerin çok üstünde Kur'ân dersini vermek ve Kur'ân'ın nurlarını göstermek lâzımdır ki, dinsizlik ve zındıklığı siyaset zannedip, dinsizlik ve zındıklığa taraftar olan insan suretindeki şeytanlardan başka kimse onlardan çekinmez ve onları suçlamaya kalkmaz. (Mektubat, 48-9)

Bana soruluyor: "Niye siyasetten bu kadar kaçınıyorsun?"

Cevap: Siyaset vasıtasıyla dine hizmet edilmez. O yol, çok müşkilatlı ve tehlikelidir. Çoğu yalancılıktan ibaret ve bilmeden ecnebî parmağına alet olma ihtimali var.

En mühim, en lüzumlu, en saf ve en hakikatlı olan hizmet-i iman ve Kur'ân için şiddetle siyasetten kaçıyorum. Hem, milyarlar seneden ziyade olan ebedî hayata çalışmak ve onu kazanmayı, o kadar bile olacağı şüpheli bir-iki sene dünya hayatına lüzumsuz bir şekilde karışarak feda etmemek için siyasetten kaçınıyorum. Çünkü, Ben ihtiyar oluyorum, bundan sonra kaç sene yaşayacağımı bilmiyorum. Öyle ise bana en mühim iş, hayat-ı ebediyeye çalışmak lâzım geliyor. Hayat-ı ebediyeyi kazanmakta en birinci vasıta ve saadet-i ebediyenin anahtarı imandır; ona çalışmak lâzım geliyor. (Mektubat, 62)

Dediler: "Dinsizliği görmüyor musun? Din namına meydana çıkmak lâzım."

Dedim: "Evet, lâzımdır. Fakat bir şartla ki, çıkmaya sebep din aşkı olmalı. Eğer siyasetçilik veya tarafgirlik olsa tehlikelidir. Birincisi hata da etse affolur; ikincisi isabet de etse, mesuldür.

Denildi: "Nasıl anlıyorsunuz?"

Dedim: "Kim fasık siyasetdaşını dindar muhalifine su-i zan bahaneleriyle tercih etse, bu takdirde ortaya çıkmaya sebep siyasettir demektir. Hem herkesin

mukaddes malı olan dini, inhisar zihniyetiyle kendi siyasetdaşlarına daha has göstermekle, çoğunlukta din aleyhtarlığı uyanmasına sebep olur ve dini nazardan düşürür. Bu da, tarafgirliktendir.

"Kur'ân'ı Kur'ân olduğu için sevmek lâzımdır. Eğer kuvvetli rakibinin karşısında Kur'ân'ı kendine siper etse, kuvvetliyi tahrik ettiği gibi, hiddetini de çeker ve Kur'ân'ı kuvvetli bir hizmetçisinden mahrum bırakır. Bu, Kur'ân'ı kendi nefsi için seviyor demektir.

"Evet, insanları dine yöneltmek, dine teşvik etmek ve onlara dinî vazifelerini hatırlatmakla dine hizmet olur. Yoksa, karşıdakine "dinsizsin" dese, bu, onu tecavüze sevk etmek demektir. Din, ülke içinde menfî şekilde kullanılmaz. Acaba, şimdiki menfî siyasetçilerin fetvalarından istifade edecek kimdir bilir misin? Bence İslâm'ın en şiddetli düşmanıdır ki, hançerini İslâm'ın ciğerine saplamıştır." (Sünûhât, 47-9)

İslâm anlayışıyla birlikte, İslâm'a, İslâm yoluyla ülkeye ve insanlığa hizmet ve siyaset anlayışı bu kadar net olan Bediüzzaman gibi, yine bu konudaki görüşleri ondan farklı olmayan Fethullah Gülen'in dini siyasete âlet ettiği veya dinî bir diktatörlük peşinde koştuğu iddialarının ne kadar ciddî ve tutarlı olabileceğini, herhalde zihni ve kalbi önyargı ve peşin düşmanlıklarla şatlanmamış olan herkes anlayacaktır.

Antitezciliğe Karşı Tezcilik

İslâm'a siyasî-ideolojik açıdan yaklaşanlar, ona, mevcut konjonktürün, "pazarda revaçta olan metân," mevcut ve hakim düşünce sistemlerinin ve ideolojilerin penceresinden bakmaktan ve bu sebeple birbirinden farklı İslâm takdimlerinden kurtulamamışlardır. Buna ek olarak, çok defa da özür dileyici bir tavırla İslâm'ı mevcut düşünce sistemleri ve ideolojilerle uzlaştırmaya çalışma yoluna gitmiş ve böylece İslâm'ı kendi özgün haliyle arz edemeyerek, her dönemde farklı bir İslâm imajı sunmuşlardır. Meselâ, 19'uncu asrın sonları ve 20'nci asrın ilk çeyreğinde İslâm, âdeta liberalizmle, kapitalizmle ve bunların üzerine oturduğu değerlerle özdeşleştirilirken, II. Dünya Savaşı'nı müteakip sosyalist ve komünist akımların bilhassa Üçüncü Dünya denilen ülkelerde ve bu arada İslâm dünyasında da revaç bulmasıyla, bu defa İslâm, âdeta sosyalizmle bir arada anılır olmuştur. Daha önce İslâm adına tartışılan ve gündeme getirilen konular hür teşebbüs, ferdî mülkiyet vb. iken, bu dönemde ise, yine İslâm adına daha çok işçi hakları, emek-sermaye münasebetleri, emeğin kutsallığı, toprak rejimi, toplumsal refah, kaynakların devlet tarafından kontrolü, devletin tüm

toplum üyelerine yardımı ve iş imkânı sağlaması gerektiği, toplumun tüm üyeleri için devlet desteği ve garantisi, devlet ve kamu mülkiyeti, emeğin kazançtaki yeri, gelir kaynaklarından herkesin eşit olarak yararlanma hakkı, bazı kaynakların millileştirilmesi ve ortaklığı gibi konular tartışılır olmuştur. Günümüzde ise İslâm, küreselleşme ve onunla birlikte pazara sürülen değerlerle âdeta özdeşleştirilerek ele alınmakta ve dün İslâm öncelikle bir ekonomi ve devlet sistemi olarak takdim edilirken, şimdi ise tamamen farklı bir İslâm'la muhatapların karşısına çıkılabilmekte ve başkalarının şekillendirdiği gündem ve çizdiği yörüngeye İslâm adına yorumlar getirme, İslâmî bir tavır olarak takdim edilerek, İslâm, bir tepki felsefesi konumuna indirgenmektedir.

Siyasî-ideolojik İslâm anlayışı üzerine oturan hareketler, tabiatları gereği reaksiyoner hareketler olmaktan da kurtulamamakta ve her defasında mağlûp olmanın neticesinde hem parçalanmakta, hem de, insanların zihninde İslâm'ın, en azından bazı kaidelerinin yetersizliği gibi düşüncelerin uyanmasına da yol açmaktadırlar. Buna karşılık, Fethullah Gülen, İslâm'ı bir din olarak ve onun temel, değişmez prensipleri çerçevesinde ele aldığı için, en azından İslâm'a bakışı ve onu takdiminde herhangi bir çelişki yaşama mecburiyeti içinde kalmamaktadır. Bunu, onun demokrasi görüşünü verirken daha net görme imkânı bulabileceğiz.

Tasavvufî Temel, Tasavvufa Karşı Tavır

Din muhabbettir; muhabbet temeline oturur. Muhabbet, kâinatın varlık sebebidir; hem kâinatın bağıdır, hem nurudur, hem hayatıdır. İnsan, kâinat ağacının hem çekirdeği, hem bütün özelliklerini kendinde barındıran meyvesi olmakla, kâinatı kuşatacak bir muhabbet, bu meyvenin çekirdeği olan kalbine yerleştirilmiştir. Kopup geldiği, daha doğru bir deyişle, kendine lâıyk bir görev ve fonksiyonla gönderildiği şu yeryüzünde, asıl vatanının hasreti ve Göndericisi'nin muhabbeti içinde çırpınıp duran kafesteki bir kuş gibidir o. Fakat, böylesine nihayetsiz bir muhabbetin kalbine yerleştirildiği insan, bu muhabbetin hedefinin nihayetsiz bir kemal ve cemal sahibi olması gerekirken, suistimalle batıcı, geçici, fani şeyleri sever; bunun sonucunda böyle bir muhabbet onun için belâlı bir musibet halini alır. Kahkahalar atsa da, bu kahkahalar beka veya ebediyet aşkından gelen ağlamaların ters yansımalarından başka bir şey değildir; dünyada en çok gülen insan, aslında en muzdarip olan insandır. İşte, bu ızdırabı giderecek, insanı asıl Sahibi'nden, İlâhı'ndan koparıp, sahte ilâhlara çeken faktörleri yok edecek en büyük etken, muhabbetin gerçek hedefine yöneltilmesidir. Muhabbet, nefsi tezkiye eden,

temizleyen, insana onur, güç ve cesaret bahşeden, taşı altın yapan iksirdir; insanın büyük bir susuzlukla aradığı âb-ı hayattır. İnsan, Allah'a olan muhabbeti ölçüsünde O'nun Yolu'nda yürüyebilir; O'na olan muhabbeti ölçüsünde meşakkatlere, sıkıntılara katlanır; O'nun muhabbetiyle dünya hayatını tercihten Âhiret'i, Cennet ve Cemalullah'ı tercihe geçer; gerçek imanın, aklî bir kabul olmaktan ihsan olmaya yükselmiş imanın göstergesi muhabbet ve bu muhabbeti kazandıran da ancak ve ancak marifettir; Allah'ı hakkıyla tanımadır. İslâm tarihinde, yüzyılların getirdiği olumsuz etkilerle Müslümanlık binasındaki yıkıntı ve çöküntülerden çok tabiî olarak nasibini almış olmakla birlikte, marifetin ve ondan kaynaklanan Allah aşkının tahsil mektebi genellikle Tasavvuf olmuştur. Buna rağmen, belki Türkiye'de böyle olmamakla birlikte, diğer Müslüman ülkelerin pek çoğunda ideolojik-siyasî İslâm anlayışı üzerinde yürüyen hareketler, ne yazık ki Tasavvuf'a çoğu zaman cephe almışlardır.

Bu ise, İslâm, muhabbet ve coşkun his halindeki, aynı zamanda ilim boyutlu imana ve bu imanın nurunu yansıtan akla dayalı ve kalpleri ölmekten ve körlükten kurtaran bir din iken, onun rasyonel bir felsefe, ya bir ideoloji veya bir ekonomik-siyasi sistem olmaya indirgenişine yol açmış ve hayata hayat yapılamamasında temel faktörü oynamıştır. Tabiî bu hükmü, İslâm'a siyasî-ideolojik açıdan yaklaşan herkes için söz konusu etmek mümkün değil ise de, ne var ki bu yaklaşım, çok zaman ve çok yerde böylesi menfi neticeler de doğurmuştur. Oysa Fethullah Gülen'in İslâm'a yaklaşımında tasavvufun veya tasavvuf tarafından temsil edilen İslâmî ruhun çok önemli bir yeri vardır. Onun yıllardır sabırla ve çok büyük bir dikkatle kaleme aldığı Kalbin Zümrüt Tepeleri, âdetâ çağımızın ve geleceğin tasavvuf mektebi gibidir.

Ali Ünal, Bir Portre Denemesi, Nil Yayınları, İstanbul, 2002

Nursi, Bediüzzaman Said, Mektubat, Envar Neşriyat, İstanbul

Nursi, Bediüzzaman Said, Mesnevî-i Nuriye, Envar Neşriyat, İstanbul

Nursi, Bediüzzaman Said, İşârâtü'l-İcâz, Envar Neşriyat, İstanbul

Nursi, Bediüzzaman Said, Sünûhât, Envar Neşriyat, İstanbul

Nursi, Bediüzzaman Said, Emirdağ Lâhikası 1, Envar Neşriyat, İstanbul

Nursi, Bediüzzaman Said, Kastamonu Lâhikası, Envar Neşriyat, İstanbul

Matta İncili, Kitab-ı Mukaddes içinde, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul 1981

Fethullah Gülen ve Türk veya Türklerin Müslümanlığı

Fethullah Gülen, şüphesiz Kur'ân'ın buyurduğu gibi, bütün Müslümanların kardeş olduğu inancı içindedir ve onun en çok önem verdiği konulardan biri de birliktir, bütünlüktür. Dolayısıyla, onun ortaya attığı Türk Müslümanlığı tezi, tabîi ki İslâm içinde ayrı bir ekol, bir mezhep, hattâ bir meşrep bile değildir. Bununla o, 10 asırdır Müslüman olan ve İslâm dünyasının kuzeyinde ve batısında İslâm'ı temsil etmiş bulunmanın ötesinde, 9 asır gibi çok uzun bir süre bu dünyayı idare etmiş bulunan Türklerin, 14 asırlık tarihi içinde ulaştığı evrensellik kapsamında ve ırklar, inançlar mozayigi ve devletler topluluğu halinde temsil ettikleri İslâm kültür ve medeniyetini, bir başka ifadeyle, Türklerin Müslümanlığını, İslâm'ı nasıl yaşadıklarını, İslâm kültür, medeniyet ve hukukunun onlarda aldığı şekli kastetmektedir. Muhtemel yanlış anlamaları tashih ve ileride de aynı şekilde yanlış anlamalara meydan verilmemesi için, bu konuyu da irdelememiz gerekiyor.

Her şeyden önce belirtmeliyiz ki, Kur'ân-ı Kerim, Allah'ın bütün insanlığı, temelde aynı insanî mahiyette bir erkek ve bir kadından var kıldığını, bununla birlikte, tanışsınlar, aralarındaki bir takım renk, ırk, kabiliyet, dil farklılıklarını, aralarında ayırım değil, sağlam bir içtimaî birlik ve sıhhatli bir içtimaî hayat için gerekli kaynaşma, iş bölümü ve daha başka münasebetler adına birbirlerini tanıma ve yardımlaşma vasıtası olarak kullansınlar diye (Nursî, Mektubat, 297) onları kavim ve kabilelere ayırdığını ifade buyurur (Nisâ/4: 1; Hucurât/49: 13). Dolayısıyla, bir yandan ırkçılık veya menfî milliyetçilik çizgisinde bir ayrılmaya 'cahiliye asabiyeti' olarak bakarken (Fetih/ 48:26), kavim ve kabile ayrılıklarını bir realite olarak kabûl eder. Bundandır ki, gruplaşma hissi, insanın fitratında vardır ve dolayısıyla hükmünü icra etmesi de tabîidir. Peygamber Efendimiz (sav), Medine'de ilk İslâm toplumunu teşkilatlandırırken, bizzat Gülen'in ifade ve değerlendirmeleriyle, Muhacir ve Ensar diye iki ayrı şerefli unvana dokunmadığı gibi, Evs ve Hazrec adları da ilelebed sürüp gitmiştir. Aynı şekilde, her kabile ayrı ayrı sancaklar altında cihada götürülürken, hamiyet ocakları fetih ve zafer hesabına yakılıp tutuşturulmuştur. Hattâ, kabilelerin aralarındaki fahirlenmelere, tabîi ki bir kavgaya ve menfî ayrılmaya sebep olmamak kaydıyla, göz yumulmuştur. 'Kur'ân'ı ezberleyenler bizdendir; falan bizdendir; fûlan bizdendir' şeklinde cereyan eden her şey, hemen hemen hep müsamaha ile karşılanmış ve bir bakıma bu çok tabîi ve bir realitenin ifadesi olan ayırımlar,

çok hızlı yükselen o cemaat için birer yükselme nirengisi, birer hayırda yarışma dimaniği oluşturmuştur. (Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 184) Evet, İslâm, asla ırkçılığı kabul etmemekle birlikte, İslâmiyet'e hizmetçi, zırh ve kale olacak, ayrıca yardımlaşmaya ve dayanışmaya sebep müsbet bir milliyet anlayışına da (Nursî, Mektubat, 299) katiyen hayır demez. Şu halde, insanlar arasındaki bu tür bir farklılık, İslâm'ın evrenselliğine ters değil, bilakis onun gereğidir.

İnsanlık, kavim ve kabileler şeklinde ayrıldığı, Allah'ın varlık, birlik, kudret ve hikmetini gösteren bir âyet olarak farklı renk ve dillerde yaratıldığı gibi, ayrıca hiç bir insan ferdi de, diğerinin aynı değildir. Bu farklılık o derecededir ki, bütün insanlar aynı temel gıdayı aldıkları, aynı su, toprak ve havadan dokunup, beslendikleri halde, her bir insan, DNA'sından ve parmak uçlarından tanınabilecek ve tamamen kendine has bir simaya sahip olacak ölçüde fizyolojik açıdan, ayrıca kabiliyet, karakter, hayatın her sahasındaki tercihleri, pek çok konudaki görüş ve düşünceleri noktasında da mânen diğerlerinden farklıdır. Kısaca her bir insan ferdi, hayvanlara nazaran bir tür gibidir ve başlı başına bir âlemdir.

Ortak Noktalar, Ortak Değerler

Bütün bu farklılıklarına rağmen, şüphesiz insanlar arasında pek çok ortak noktalar da vardır. Meselâ, hepsi de ortak bir insanî mahiyete sahiptir; doğum-ölüm tarihleri, hangi anne-babadan gelecekleri belirsiz olduğu gibi, fizikî şekillerinin tayini de kendilerine bırakılmamıştır. Yine, aynı temel unsurlardan oluşan tabîi bir çevrede yaşama durumunda olmaları gibi, kendilerine bırakılmayan daha başka bir takım cebrî şartlarla da sınırlıdır. Yine, bu çerçevede, aynı temel ihtiyaçları duyup, bu ihtiyaçları aynı şekilde ve aynı yollarla giderme gibi hiç değişmeyen daha başka hususlar da söz konusudur. Bütün bu temel faktörler sebebiyledir ki Allah, her dönemde bütün insanlar için aynı inanç ve ibadet esaslarını vaz buyurmuş; insanlık tarihinde temel ahlâkî ölçüler hiç değişmemiş ve her insan, bunların doğruluğunu en azından vicdanında duyup teslim etmiş; hattâ, zina, kumar, insan öldürme, aldatma gibi temel yasaklar ve temel muamelat esasları da hep aynı kalmıştır.

Farklı Mezhepler, Farklı Meşrepler ve Konunun Fıkıh veya Hukuk Boyutu

Buna karşılık, ilmî ve teknik gelişmeler, ayrıca bunlara paralel olarak toplumların hayatında görülen bir takım farklılıklar, hattâ coğrafi şartlar, ikinci derecedeki bazı hükümlerde farklılaşmalara yol açmıştır. Bunun da ötesinde, hem bu aynı faktörler, hem de toplumların zihnî ve ilmî gelişmişliği gibi daha

başka faktörler, belli zamanlarda ve toplumlarda belli inanç esaslarına daha fazla yer vermeyi gerektirdiği gibi - meselâ, Âhiret'e iman konusu üzerinde Kur'ân'da durulduğu kadar, önceki İlâhî kitaplarda durulmamıştır (Nursî, Sözlür, 327) - nasıl diğcr şartlar İslâm tarihinde farklı fikhî mezheplerin oluşmasına yol açmışsa, hem bu şartlar, hem de ferdî farklılıklar da, eğitim adına yine farklı meşreplerin doğmasına sebep olmuştur.

Fıkıh mezhepleri arasındaki ihtilâflar, zekâları açmış, yorulma bilmez ve sürekli gayretlerle İslâmî ilimlerin gelişmesini sağlamıştır. Bu gayretler öyle zengin bir fıkıh mirası bırakmıştır ki, insanlık âleminin en büyük serveti budur dersek, mübalâğa yapmış olmayız. Gerçekten, İslâm fıkıh usûlüne, modern tabirle, hukuk metodolojisine, o ölçüde, o zenginlik ve derinlikte başka bir dönemde, millette ve medeniyette rastlanılmadığı gibi, İslâm'ın fıkıh mirası da, modern dünyanın tarihindeki en büyük hukuk çalışma mahsulü olarak gördüğü Roma hukukundan kat kat üstündür. (Zehra, 81)

Evet, nasıl İslâm öncesi dönemde, önemli tarih dilimlerinde, şariatlarındaki bir takım farklılıklarla ve farklı tebliğ usulleriyle rasûller gönderilmiş ve bunların her birinin getirdiği hükümler aynen hak idi ise; bunun gibi, gerçek İslâm fıkıh mezheplerinin her biri haktır ve yine aynı şekilde, insanların eğitimi, zihnî ve bilhassa kalbî tatminleri adına ortaya çıkan meşreplerin her biri de yine haktır. Haktır çünkü, nasıl dert ile derman birden fazla, hem de çok fazla olur, bunun gibi, hak da birden fazla olabilir. İhtiyaçlar ve bunları gidermek için alınan gıdalar nasıl farklı farklı ise, hakkın da farklı türleri ve renkleri vardır. Farklı kabiliyetler, karakterler, mizaçlar, hepsi de hak farklı terbiye sistemlerini gerektirdiği gibi, yine hepsi hak farklı meşreplerin varlığını da gerekli kılar. Fer'î (ikinci derecedeki) meselelerde hak, farklı mizaçlara göre farklılık alır: nasıl aynı su, susuzluktan ölme noktasına gelmiş bir insan için farz, susamış bir insan için vacip, suyu içse de olur içmese de olur, fakat içmesi tercih olunur bir başkası için müstehap, içmesi gerekmeyen için mekruh ve içmekle ölme tehlikesi bulunan ameliyattan çıkmış bir hasta veya doğum yapmış bir kadın için haram ise, aynı şekilde, fer'î meseleler, onların tatbik şekli de kişilere, zamana ve şartlara göre farklılık gösterir. Burada mutlaklık değil, izafiyet söz konusudur ve izafî bir doğruyu mutlaklaştırıp, her zamana, her kişiye ve şarta uygulamaya kalkmak, istenmeyen neticeler doğuracağı gibi, Müslümanlar arasında da anlaşmazlıklara ve kavgalara sebep olur. (Nursî, 694-95)

İşte, Türk Müslümanlığı tabirinin önemli bir yanını fıkıh veya hukuk boyutu oluşturur. İslâm'ı hayatın bütün sahalarında tatbikc çalışın Müslüman Türkler,

içinde pek çok ve farklı inancı, dünya görüşünü, kültürü, kavmi barındıran kültürler, milletler, dinler mozayığı halinde devletler kurmuşlardır. Bu da, onların çok geniş ve kapsamlı bir hukuk sistemi oluşturmalarına yol açmıştır.

Bilindiği gibi, tarih boyunca kurulan hemen hemen bütün büyük İslâm devletleri, Hanefî mezhebini resmî mezhep olarak kabûl etmişlerdir. Bu, bir yandan Hanefî fıkhnın, bir yandan da Türk hukuk sisteminin gelişmesine yardımcı olmuştur. Bu devletlerde İslâm, Fethullah Gülen'in değerlendirmesi içinde (Sabah, 23.01.1997; Ergün, 63; Eyüp Can, 'Fethullah Gülen'le Ufuk Turu', nakl. Ergün, 41), yoruma açık yanlarıyla yorumlanmış, yeni meseleler ortaya çıktıkça fıkıh sistemi içten genişlemiştir. Bu da, temelde Kur'ân ve Sünnet kaynaklı olmakla birlikte, icma ve kıyasın yanısıra istihsan (kamu yararına, kapalı kıyası veya hususi bir hükmü açık kıyasa tercih etme usulü), istishab (mevcut hukuki durumu olduğu gibi muhafaza etmek ve hakem kabul etmek), hattâ mesalih-i mürsele (hükümde, dine ters düşmemek kaydıyla kamu yararını esas almak) ve sedd-i zerâî (kötülüğe ve harama götüren yolları kapatma) gibi yeni prensipler benimsemekle mümkün olmuştur. Mezhebin kurucusu olan Ebu Hanife, Kûfe'de Hz. Ali ve Abdullah İbn Mes'ud'un oluşturduğu ilim atmosferinde neşet etmiş; umumî manâda maslahatın ön planda görüldüğü Hz. Ömer fıkhnı, istinbata dayanan fıkı, tahrice dayanan Abdullah ibn Mes'ud'un fıkhnı ve Kur'ân ilmi demek olan Abdullah ibn Abbas'ın fıkhnı tahsil etmiş (Zehra, 213); ayrıca Ehl-i Beyt imamlarından Zeyd ibn Ali, Muhammed Bâkır ve Cafer-i Sadık'la da görüşüp, karşılıklı mütalâalarda bulunmuş, defalarca hacca gitmiş ve dolayısıyla daha başkalarından istifadeden de geri kalmamıştır. Çağımızın önemli fıkıhçılarından Muhammed Ebu Zehre, Ebu Hanife ve Hanefî fıkıhıyla ilgili olarak şu yorumu yapar:

Ebu Hanife, birbirine zıt görüşlerin bulunduğu bir ortamda yaşıyordu. Her görüş üzerinde durur ve her görüşü tam bir hürriyet içerisinde incelerdi. İhlâsı sebebiyle kendi görüşünün mutlak doğru olduğunu iddia etmez, bu bakımdan, görüşünden döndüğü çok olurdu. Kelâmcı oluşundan da kaynaklanan derin tefekkür ve akıl yürütme kabiliyetiyle nassların zahir manâlarıyla yetinmez, bunların maksatları üzerinde de durur, hükümlerin illetleri üzerinde yoğunlaşır ve bu illetlere dayanarak kıyaslarda bulunurdu. Onun fıkhnında, kendisinin ticaret ruhuna sahip bulunuşunun ve şahsî hürriyeti himaye edişinin de önemli tesiri vardı. Metodu, içtihadın bütün çeşitlerini içine almaktaydı. Bu konuda şöyle derdi o:

Ben, Allah'ın Kitabı'yla hüküm veriyorum. Kitap'ta bulamazsam, Rasûlüllah'ın

Sünneti'ne sarılıyorum. Araştırdığım konuda Kitap ve Sünnet'te açık bir hüküm bulamazsam, Sahâbe'den dilediğimin görüşünü alıyorum. Fakat iş İbrahim, Şa'bî, İbn-i Sîrin, Atâ ve Said ibn el-Müseyyib gibi zatlara gelince, onlar nasıl içtihadta bulunmuşlarsa, ben de içtihadta bulunuyorum. (Zehra, 220-40).

Ebû Hanife'nin hadiste zayıf olup, az hadisle amel ettiği ileri sürülmüştür ki, doğru değildir. O, hadis ilminde meşhur muhaddisler kadar mütehassıs değil idiyse de, içtihad şurasında bu mevzuda kendisine yardımcı olan hadis üstad ve hafızları bulunurdu. Ebu Hanife, mürsel ve zayıf hadisleri dahi kıyasa tercih ederdi. (Karaman, 73)

İslâm fıkıhı, Osmanlılarda bir başka önemli açılım göstermiş ve Kanunî zamanında 1537 yılında Ebu's-Suud efendi, 'nizam-ı din ve devlet ve ahval iktiza etmeğin bazı mesailde eimme-i dinden bazı müçtehidîn kavli üzere amel eylemek' için Padişah'a baş vurmuş (Akdağ II:67), bu da, Padişah'ın kendisine Kanunî ünvanı verilmesine sebep olan kanunlar koymasına yol açmıştır. Yani bu kanunların veya kanunnamelerin temelinde, devlet işlerinde mutlak manâda herhangi bir mezhebe bağlı kalmayıp, herhangi bir müçtehidin görüşünü uygulayabilme düşüncesi yatmaktadır. Kısaca, İslâm hukuku, Türklerin elinde, başka milletlerin tarihinde şahid olunmadık bir şekilde inkişaf imkânı bulmuştur.

Meselenin, bunlardan ayrı olarak bir de hiç inkâr edilemeyecek kültür boyutu vardır.

Kültür Boyutu, Örf ve Hayatın Helâl-Haram Dairesine Girmeyen Alanları

Aynı dine mensup da olsa, her toplumun, her kavim ve kabilenin mizacı, içinde bulunduğu sosyal, ekonomik, siyasî ve fizikî şartlar, o dinin uygulanmasında bir takım farklı kalıpların, modellerin oluşmasına yol açmıştır. Tarihçi Enver Ziya Karal, Osmanlı toplumundaki farklılıklar, bu çerçevede kadın-erkek münasebetleri konusunda, Ahmet Cevdet Paşa'ya da atıflarda bulunarak, şunları kaydeder: 'Türk-İslâm cemiyetinde ırk sebebiyle olduğu kadar, coğrafya muhiti ve tarih seyri yüzünden ileri gelen farklı gelenekler ve yaşayış şekillerinin mevcut olduğunu da kaydetmek icabeder. Ahmet Cevdet Paşa, (kadın-erkek münasebetlerinin) Bosna'daki şekli hakkında şöyle demektedir: 'Bosna'daki kızlar 25 yaşına kadar ferace giymezler ve pek afifkârane bir şekilde (tam bir iffet içinde) delikanlılarla birbirlerini severler. Erkek ve kız birbirini sevdikten sonra tezevvuç ederler (evlenirler). Ekseriya mahkemeye gidip, akd-i nikah ederler.' Paşa, Güney Doğu Anadolu'da geçen bir

memuriyeti esnasında Tecerli aşiretindeki âdetlerden biri hakkında, 'Tecerli aşiretinde kadınlar kocalarını boşamak âdet imiş. 'Ben andan mahzuz değilim (hoşlanmıyorum)' der ve boşarmış. Boşanan erkek ise, kendini beğenen kadın olup olmadığını ilan eder ve öyle evlenirmiş.' Cevdet Paşa, bundan sonra şu umumî mütalâayı serdediyor: 'Osmanlı memleketleri başka memlekete benzemez. Bir eyalet diğer eyalete, belki bir sancak diğer sancağa uymaz.' (Karal, 6:270)

Bir toplumdaki âdetlerin farklılığı, ortaya 'örf' dediğimiz gelenekleri çıkarır. İslâm fıkhi, bir yerde hakim olduğu zaman üç usul takip eder: (1) O yerde, İslâm'ın esaslarına ters olmayan uygulama ve gelenekleri yerinde bırakır; hattâ 'sahih örf' adı altında onları hükümlerinde esas kabul eder (Zehra, 240). Eğer bu uygulama ve gelenekler, Yahudilik ve Hıristiyanlık gibi önceki dinlere ait olup, İslâm bunları bizzat ortadan kaldırmamış ise, bunlar, 'eskilerin Şeriati' adı altında, Fıkh'ın kaynakları arasında yer alır. (2) İslâm'ın aslî prensiplerine ters olan uygulamaları değiştirir. (3) Yeni hükümler ortaya koyar.

İslâm'ın, doğrudan sahasına almayıp, zamana, şartlara, mizaç ve karakterlere bıraktığı alanlar da vardır. Meselâ, İslâm, her zaman için geçerli belli bir devlet şekli teklif etmez; bunun yerine genel idarî prensipler koyar. Denebilir ki, mimarî için getirdiği herhangi bir kaide yoktur; belki sadece israfı ve lüksü yasaklar. Giyimde, vücudun nerelerinin ve ne ölçüde örtülmesi gerektiğini ve bu konudaki temel prensibi vaz eder, fakat şekil, renk, desen, kumaş üzerinde durmaz. Edebiyat sahasında, mücerret güzelliği ön plana çıkarır; hakperestlik ve hakikata bağlılık aşılır; kâinatı tasvir ederken, ona İlâhî bir san'at olarak bakar ve Yaratıcı'nın marifetini telkin eder. Sahipsizlikten, dost ve arkadaş yokluğundan kaynaklanan matemî bir hüznün değil, Asıl Sevgili'den ve dostlardan ayrı düşmekten ileri gelen âşıkane bir hüznün verir, fakat kavuşmak için de şevk ve heyecanı kamçılar (Nursî, 711-2). Bunu yaparken, şekle, vezne müdahale etmez. Yine, musikide de, bir kısım çalgı âletlerini veya parçaları, söyleyişleri yasaklayıp, bazılarına izin verirken, bunu da kişilerin hâline ve o parçaların muhtevasına bırakır: Kur'ânî hüznün ve şevk vereni helâl ederken, nefsanî arzuları harekete geçirenleri ise yasaklar (Nursî, 712; Gazzalî, 339-54). Bunun dışında başka bir şeye karışmaz. İşte, İslâm'ın temel prensipleriyle, onun doğrudan helâl-haram sahasına almayıp, sükût ettiği ve mübah olarak bıraktığı pek çok alan bir arada, her millete ait bir kültür oluşturur. Zaten 'Müslümanlık' tabiri hiç bir zaman İslâm demek olmayıp, İslâm'ın yaşanış ve tatbik şeklini, her ülkede veya millette aldığı biçimi ifade eder. Dolayısıyla bu manâda bir Arap,

Fars veya başka bir millete ait Müslümanlıktan söz edilebileceği gibi, pekalâ Türk veya Türklerin Müslümanlığı'ndan da bahsedilebilir.

Evrensel İslâm Kültürü İçinde Mahallî Kültürler

Gerçekten İslâm, Mekke ve Medine'den doğup hızla yayılmış ve yayıldığı her yerde karşılaştığı kültür ve medeniyetleri derinden tesiri altına alarak, yepyeni kültür ve medeniyet kompozisyonları meydana getirmiştir. Bu sayededir ki, fethedilmiş ülke halklarını kendi aslî formasyonu içinde yoğurmakta hiç bir zorluk çekmemiştir. O, bir yandan kendi aslî unsurlarını coğrafyaya ve milletlerin hayatına nakşederken, bir yandan da, başka kültürlerden, aslî prensiplerine ters düşmeyen unsurları ödünç almaktan asla çekinmemiş ve bu şekilde hem daha çabuk yayılıp benimsendiği gibi, hem de evrenselliğinin muhtevasını sürekli zenginleştirmiş, yenilemiş ve geliştirmiştir. Meşhur medeniyet tarihçisi Arnold Toynbee'nin bu konudaki gözlem ve mütalâaları gerçekten yerindedir:

İnsan, (İslâm dünyasını oluşturan) Arap-Fars kompleksinde sadece kardeş Sünnî-Şîî grupları değil, İslâmiyet içinde Arap ve Arap olmayan halkları da görür. Suudî Arabistan, Mısır, Irak, Suriye, Filistin, Kuzey Afrika, Sudan ve Yemen, (bütün İslâm coğrafyasının) Arap yarımküresine düşerken, Türkiye, İran, Afganistan, Türkistan, Pakistan, Malezya ve Endonezya Arap olmayan yörüngede yer alır. Arap olmayan diğer bir dış halkayı, Müslüman zenci Afrika ile Rusya ve Çin'deki Müslüman topluluklar, bir de, İslâm dünyasından tecrit edilmiş gibi de görülseler, hiç bir zaman gözardı edilemeyecek olan Avrupa, Filipinler, Japonya ve Amerika'daki Müslüman topluluklar oluşturur. Bunun da ötesinde, İslâm'ın kalıcı ve dünya çapındaki karakteri, kendini siyasî, ahlâkî ve dinî sahalarda açıkça ortaya koyar. (Ezzati, 125)

Bunun içindir ki, Müslümanların idaresine giren ülkeler kendi kültürlerinden bütün bütün uzaklaşmamışlar, fakat evrensel İslâm kültürü, yayıldığı her yerde kendine has tesirleri de sergilemekten geri kalmamıştır. Bundan dolayı, İslâm'ı kabul etmeyen pek çok topluluklar da, hakim ve üstün kültür olarak İslâm kültüründen etkilenmiş, meselâ İspanya ve bilhassa Sicilya Hıristiyanları, giyim-kuşam, dinî tören ve davranış biçimlerinde Müslümanları taklit ettikleri gibi, Arapça konuşmayı, Arapça şiirler ezberlemeyi, Arap-İslâm edebiyatıyla ilgilenmeyi bir üstünlük sebebi saymışlardır. Aynı şekilde, Türk ve Fars kültürleri de, çok geçmeden Müslüman milletlerin kültürleri olarak görülmeye başlamış ve saygı, hayranlık, hattâ kıskançlık uyandırmıştır. İslâm dünyasının

çeşitli bölgelerinde değişik millî kültürlerin, bu arada mimarlık, edebiyat ve benzeri güzel sanat ürünlerinin, değişik gelenek ve göreneklerin varlıklarını günümüze kadar sürdürmüş olmaları, İslâm kültürünün zenginliğini ve kuşatıcılığını teşkil ettiği gibi, onun mahallî değer ve kültürlerle verdiği değeri de göstermektedir. İslâm, kendi kültürünü, fethettiği ülkelerin kültürleriyle kaynaştırmaya çalışmıştır. Bir Çin mimarisi Hind mimarisinden, İran mimarisi Türk mimarisinden, Arap mimarisi bir başka ülke mimarisinden rahatlıkla ayırt edilebilir. Kısaca, yerli kültürler, gelenek ve görenekler hurafe türünden olmadıkları ve İslâm'ın aslî prensiplerine ters düşmedikleri sürece İslâm'dan saygı görmüş ve bu da, hem İslâm'ın yayılmasını hızlandırmış, hem de ona daha bir üstünlük katmış ve evrenselliğine katkıda bulunmuştur (Ezzati, 189-191). İşte İslâm'ın bu evrensel karakteri, Selçuklu ve Osmanlı medeniyetine, tarihî büyük medeniyetler ve bu arada İslâm medeniyeti içinde ayrı bir kimlik kazandırmıştır.

İslâm Fetihleri ve Müslüman-Türk'ün Hoşgörüsü

İslâm fetihleri konusunda Garaudy, daha henüz İslâm'ı kabul etmemiş bulunduğu dönemde şu mütalâada bulunur:

İslâm fetihleri, dünyadaki kaosu ve onun doğurduğu asalak hiyerarşileri silip süpürmekle, bu yeni uygarlığın ekonomik ve toplumsal şartlarını oluşturdu. Zaferin tayin edici faktörü, fatihlerin çözülme halinde olan bir kölecilik âlemine, ya da ufak parçalara bölünmüş ve hareket yeteneğinden yoksun kalmış bir feodal âleme, daha yüksek ekonomik ve sosyal örgüt biçimleri getirmiş olmasıdır. Bu yeni örgüt biçimleri, geniş halk kitlelerinin ihtiyaçlarını cevaplandırdığı içindir ki, onların desteklerini kazanmıştır. İslâmlığın bu parlak ve başarılı sonuca ulaşmasının başlıca nedenlerinden biri, köleliğin ortadan kaldırılması ve genel olarak eski kölelikçi veya feodal toplumların tam tersine, eşitlik ilkesinde direnilmesidir. Halkın çoğunluğu için İslâm fethi, güvenlik demekti (Cem, 77).

İslâm'ın, bilhassa fethettiği ülkeler insanlarına gösterdiği hoşgörü, onları dinlerini yaşamakta serbest bırakması, dillere destandır. Bunu, en iyi şekilde tatbik eden fâtil Müslüman milletlerden biri Türkler olmuştur. Bu konuda, bazı itirafları vermek herhalde yeterli olur:

Fâtil bir millet olan Türkler, idareleri altındaki çeşitli milletleri Türkleştirmeye çalışmamış, onların din ve âdetlerine saygı göstermişlerdir. Romanya için Rus ve Avusturya idaresi yerine Türk idaresi altında yaşamak bir

talih eseri olmuştur. Zira aksi takdirde bugün Romen milleti diye bir millet olmayacaktı (Popescu Ciocanel, 'La Crise de O'rien', Paris 1907, nakl: Ünal: 79).

Bir Süryani müellif olan Mihael (Chronique, III:154), 'Tanrı'nın kendilerini rafizî Rumların fenalıklarından kurtarmak için (Selçuklu) Türklerini gönderdiği' kanaatini belirtir (Turan: 267).

Efzalüddin Kirmanî şöyle yazar (Vakayi-i Kirman, Tahran 1326, s: 29-30): 'Selçuklu padişahları, hep güzel ahlâka sahip idi. Onların bayrakları yükseldikten sonra ihtiyar dünya tazelandı ve dünya nizama kavuştu. Şarkta ve garpta medrese, kervansaray ve minarelerin çoğu Selçuklu sultanları ve vezirlerinin eseridir.' (Turan, 263)

Kılıç Arslan, Ermeniler ve diğer Hıristiyanlar tarafından hâmi ve kurtarıcı olarak tanınıyordu (Keşiş Gregorie, 'Chronique de Mathieu d'Edess', 344, 346: nakl. Turan: 481).

Anadolu, özellikle II. Kılıçarslan'dan sonra çeşitli ırk ve dinlerin serbestçe yaşadıkları bir bölge olmuştur. Bu konuda tarihçiler çeşitli hoşgörü misalleri verirler: İslâmın büyük gazilerinden sayılan II. Kılıçarslan'ın 'Malatya Süryani' patriği Mikael'e gönderdiği mektupta Bizans'a karşı kazanılan zaferlerin Patriğin duaları sayesinde olduğunu belirtmesi, II.Gıyaseddin Keyhusrev'in evlendiği Gürcü melikesinin Konya sarayına kendi özel papazı ve mukaddes eşyası ile gelmesi gibi (Cem, 107).

Melikşah'ın ölümünden sonra, siyasi buhran devrinde hükümdar olan oğlu Berkıyaruk zamanında, Şarkî Anadolu'da valilik yapan Selçuklu İsmail'in Ermenileri ve keşişleri himaye ettiği, bazı vergileri kaldırdığı ve bu sayede halkın sevgisini kazandığı tarihî bir hakikattir. Daha sonra Şarkî Anadolu'da devlet kuran Artuklular ve Ahlat-Şahlar hakkında da aynı şükran hisleri belirtilmiştir. Artuk oğlu kahraman Belek, isyan eden Gerger Ermenilerini 1121'de tehcir edip Hanazit bölgesine nakletmiş, fakat hürriyetlerine dokunmamış, çok merhametli davranmış ve onları köylerde iskân etmiştir. Onun kahramanlığı ve savaşları dolayısıyla ölümü Haçlılar arasında ne derece sevince sebep olmuşsa, yerli Hıristiyanlar arasında da o nisbette kedere yol açmıştır. Artuklulardan Necmettin Alpi'nin uzun süren hükümdarlık dönemi, Hıristiyanlar için bir refah devri sayılmıştır (Turan, 472).

Orta Anadolu'ya doğru uzanan vilâyetlerde hüküm süren Danişmendliler, kendilerine ait 'Danişmend-nâme' ve diğer kaynakların ifadelerine göre, tamamiyle gaza ruhuna bağlı idiler. Bununla beraber Hıristiyan kaynakları, bu

hanedana mensup hükümdarlar hakkında çok memnuniyet gösterirler. Nitekim Süryanî tarihçisi Mihael bu hanedanın ilk hükümdarı olan Danişmend Gümüştekin Ahmed Gazi'nin Malatya'yı Gabriel'den fethi üzerine halkın refah ve adalete kavuştuğunu, Ermeni Mathieu da, iyi bir insan olarak, Hristiyanlara karşı merhamet ve lütufla hareket ettiğini ve bu sebeple de, 1104'te ölümünün Hristiyanlar arasında kedere yol açtığını belirtir (Turan, 473-74).

Osmanlıların en az Selçuklular seviyesinde sürdürdükleri, çağına göre bir 'ihtilâl niteliği' taşıyan ve yönetimdeki adem-i merkezîyetçiliğin bir başka önemli uygulama alanını teşkil eden bu hoşgörü, engizisyonun Avrupa'yı kasıp kavurduğu dönemde ancak günümüzde rastlanabilecek, hattâ daha öte bir seviyedeydi. Gerçekten de, E. Perroy'un itirafıyla, 'Engizisyonun resmî devlet kuruluşu olduğu ve Yahudilerle Arapların İspanya'dan kovulduğu bir çağda, Osmanlılar, Hristiyanlara karşı en küçük bir düşmanlıkta bulunmamışlardır.' (Cem, 108)

Osmanlıların fethettikleri yerlerde, halk ağır vergiler altında eziliyor ve derebeyi görünümündeki toprak sahipleri ile münasebeti, angarya ve sorumsuzluk çerçevesinde cereyan ediyordu. Bu durum karşısında Osmanlılar, önce eski hükümleri yumuşatıyor, angaryaya ayrılan günler ve ağır vergiler ilk kademedede azaltılıyordu. İkinci kademedede ise, eski hükümler ve bağlar iptal ediliyordu. Kısaca, Ömer Lütfi Barkan'ın ifadesiyle ('Osmanlı İmparatorluğunda Çiftçi Sınıflarının Hukuki Statüsü', Ülkü dergisi, sayı 49, s:40), 'İmparatorluk, yerli beylerin ve müesseselerin menfaatlerine zıt gelen tedbirleri, zamanla ve müsait fırsatlar zuhur ettikçe almayı münasip görmüştür.' (Cem, 104)

Fetihlerde, Hristiyan halk kitleleri, Osmanlıyı bir kurtarıcı olarak karşılamışlardır. Prof. Niyazi Berkes, bu durumu şöyle belirtmektedir: 'Osmanlı devlet sistemi, hükmü altına aldığı ülkelerin halk kitlelerini serflikten kurtarıyor, bunların başındaki feodal dinastileri (hanedan) tuzla buz ediyor. Bu feodal rejimlerin hemen hepsinde köylü ayaklanmaları var. Örneğin en başta Macaristan. Burada 1512'de Dozsa adlı bir önderin idaresinde köylü isyanının bastırılması üzerine Macar köylüleri büsbütün serfleştirildi. Bu yüzden Osmanlıların gelişini köylü serfler, bir kurtuluş gibi karşıladılar. Osmanlılara karşı gelen Macar beyleri imha edildiler. Daha sonra Balkanlarda Hırvatlar arasında da böyle olmuştu.' (Avcıoğlu, 43-4)

Doğu Avrupa'nın hattâ Almanya'nın iyice serfleştirilmiş köylü halk kitleleri, Osmanlı'yı bir kurtarıcı olarak bekliyordu (Avcıoğlu, 12).

17. asırda, Antakya Ortodoks Patriği Makarios, katolik Polonyalıların Ortodoks Ruslara yaptıklarını, Osmanlıların Hristiyanlara davranışıyla karşılaştırıyor ve 'Allah, Türk imparatorluğunu ilelebet payidar kılsın; çünkü onlar, Hristiyan olsun Yahudi olsun veya Nasturi olsun, tebalarından kimsenin dinine karışmıyorlar' şeklinde dua ediyordu (Ezzati, 7).

Sonuç olarak, İslâm'ı idrak ve yaşayışları, samimiyet ve irfanları, İslâm'a hizmet düşünce ve niyetleri, İslâm'la her sahada kaynaşmaları, onu tatbikte başkalarına tanıdıkları hoşgörü, yine onu tatbikte ortaya koydukları modeller ve sergiledikleri misaller, edebiyatı, mimarisi, şehirleriyle meydana getirdikleri medeniyet gibi hususiyetler, Selçuklu ve Osmanlı tarihini, İslâm tarihi içinde, Pakistanlı âlim, yazar Mevdudî'nin de kabûl ettiği üzere, ilk Dört Halife döneminden sonra en yüksek mevkiye oturtmuştur.

Ali Ünal, Bir Portre Denemesi, Nil Yayınları, İstanbul, 2002

Nursî, Bediüzzaman Said, Mektubat, Envar Neşriyat, İstanbul

Nursî, Bediüzzaman Said, Sözler, Envar Neşriyat, İstanbul,

Ebu Zehra, Muhammed, İslâm'da Fıkhî Mezhepler Tarihi, terc. Dr. Abdülkadir Şener, Hisar Neşriyat, İstanbul 1978

Karaman, Hayrettin, İslâm Hukuk Tarihi, İrfan Yayınevi, İstanbul

Akdağ, Mustafa, Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi I, II, Tekin ve Cem Yayınevi, İstanbul

Turan, Osman, Türk Cihan Hakimiyeti Mefkûresi Tarihi, Nakışlar Yayınevi, İstanbul

Karal, Enver Ziya, Osmanlı Tarihi, VI. cilt, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1954

Ezzati, Ebul-Fazl, An Introduction to the History of the Spread of Islam, News and Media Ltd. Londra 1978

Gazzali, İmam Muhammed ibn Muhammed, Kimya-yı Saadet, terc. A. Faruk Meyan, Bedir Yayınevi, İstanbul 1972

Avcıoğlu, Doğan, Türkiye'nin Düzeni I, Tekin Yayınevi, İstanbul, 197

Fethullah Gülen'in İslâm Anlayışı veya İslâmî Çizgisi

Fethullah Gülen, dinin ruh, manâ, ahlâk ve muamele seviyesinde çok iyi yaşandığı bir çevrede doğmuş ve yetişmiştir. Bu çevrenin neredeyse bütünüyle bir tasavvuf hâlesi olması, ondaki İslâmî mayalanmanın birinci derecede rûhî-manevî-ahlâkî olmasında çok önemli bir rol oynamış, gerek bu hâle içinde, gerekse daha sonra Erzurum'da İslâmî ilimler tahsil etmesi, onda tasavvuf ile ilmin, kendi ifadesiyle, "kafa ile kalb"in izdivacına, kaynaşmasına, bir arada yürümesine katkıda bulunmuştur.

Meselenin çok önemli bir tarihî, bir de psikolojik boyutu daha söz konusudur. Materyalistlerin ve bilimde materyalist bakış açısından kurtulamamış olanların iddiaları ne olursa olsun, görünen, yaşanan ve hissedilen bir gerçek vardır ki, o da, insanın organik bir makine veya sadece bedenden ibaret bir varlık olmadığıdır. O, kendi içlerinde daha pek çok fakülteye sahip ruh, kalp, vicdan, his ve zihin gibi pek çok melekelerle donatılmış olmasının yanı sıra, tam bir duygular yumağıdır. Ayrıca, hemen hemen kâinattaki bütün varlıklar ile olduğu gibi, geçmiş, hâl ve gelecek bütün zamanla alâkalıdır. Bunun yanı sıra, pek çok şeye aynı anda ihtiyaç duyar. Nasıl, onun yeme, içme, uyuma, üreme, korunma gibi ihtiyaçları tatmin istiyor; yine, nasıl görme, işitme, tatma, hissetme ve koklama gibi zahirî duyularının her biri, kendine has fonksiyonu var ve dolayısıyla kendine has 'gıda'larla tatmin oluyorsa, aynı şekilde onun iç duyu ve fakültelerinin her birinin de yine kendine özgü fonksiyonu vardır ve dolayısıyla kendine özgü tatmin ister. Hepsini birden 'zihin' kavramında toplayabileceğimiz aklın, düşüncenin, hafıza, muhakeme ve öğrenmenin insan için ifade ettikleri kendilerine has manâ ve ifa ettikleri kendilerine has fonksiyon, dolayısıyla, yine kendilerine has cevelan zemini ve beslenme ortamı söz konusudur. Bunun gibi, duyguları ve kalp, ruh gibi daha iç fakülteleri de, yine kendilerine özgü fonksiyonu gördükleri ve buna göre beslendikleri ölçüde insan, iç âhengini sağlayabilir ve kalbî tatmine ulaşır. Bu şekilde, akıl-kalp veya zihin-ruh arasındaki gerekli irtibat kurulduğu ve iç âhenk sağlandığı zaman, insan, hareketlerine 'hikmet' çerçevesinde yön verir ve kuvvet, şehvet gibi dışa dönük yönlerini belli ölçüler içinde kullanır ve dengede tutar. Kısaca, insan kendi içinde 'adalet'i, dengeyi, orta yolu bulduğu zamandır ki, başkalarıyla münasebetlerinde de adil ve dengeli olur. Aksi halde, akıl ruh hesabına veya ruh akıl hesabına, akıl-ruh kuvvet, şehvet veya beden hesabına devreden çıkacak

olursa, ortaya 'yarım' veya 'çeyrek' insanlar çıkar ve aynı durum tabiatıyla topluma da yansır. Bu bakımdan, komple bir insanın yetiştirilmesi, bir başka ifade ile, insanın komple bir eğitimden geçmesi, neticede insan ve toplumda denge, adalet ve huzurun sağlanması, başta ruh, kalp ve akıl olmak üzere, insanın bütün duyu, duygu ve fakülteleriyle ele alınmasında yatmaktadır. Bu nokta, Fethullah Gülen'in dine yaklaşımında her zaman bir diğer önemli kapı olmuştur.

Meselenin tarihî boyutuna gelince:

Nasıl varlıklar arasında insanın kendine has görev, sorumluluk ve fonksiyonunu yerine getirebilmesi ve bu şekilde 'insanî' doyuma ulaşp, gerçek mutluluğu yakalayabilmesi için kalben-ruhen, aklen ve bedenlen beslenmesi gerekiyor ve bunlardan birinin ihmali insanî kemalâta engel oluyorsa, aynen bunun gibi, devletler ve medeniyetlerin de doyum isteyen fakülteleri ve duyguları, bunlarla bağlantılı olarak giderilmesi gereken ihtiyaçları vardır.

Osmanlı Devleti'nin mirasçısı olduğu İslâm medeniyeti, insanı ve hayatı komple olarak ele aldığından, bir yanda "aklın ışığı" olarak gördüğü fenlere gereken değer ve yeri vermiş, ilimlerle yeryüzünün imarını insanın yeryüzünün halifesi, yani yeryüzündeki varlık sebebi olduğu inancının gereği saymış; beri yanda, dinden, dinî değerlerden kaynaklanan manâ temelli dinamikleriyle bir kalp ve ruh medeniyeti olarak arz-ı endam etmiştir. Fenlerin cvelan sahası olan tabiatı, Yaratıcı'nın İrade ve Kudret sıfatlarından gelen kanunların mevcelenme zemini olarak görüp, onu hiç bir zaman, yine Yaratıcı'nın Kelâm sıfatından gelen kanunlarının bütün ve âhenktar bir manzûmesi olan dinle çatışır telâkki etmemiş, yani asırlardır Batı'da dinden koparılan ve dolayısıyla, insanın ve insanlığın başına, sebep olduğu hayırlar ölçüsünde zararlar getirecek, insanı insan-altına, kendi ürettiklerine ve kullandığı eşyaya mahkûm edip, onu sahip olduğu bütün yüce değerlerden mahrum bırakacak, aynı anda yüzbinlercesini öldürebilecek derecede hayatını hiçe sayacak şekilde kullanılan bilimi, temel mahiyeti itibariyle dinin bir başka düzlemdeki ifadesi olarak kabûl etmiş ve insanî sahada kafa-kalp, sosyal alanda din-ilim izdivacıyla insanlığın önemli bir kısmına asırlarca gerçek bir saadet sunmuştur. Öyle ki, George Sarton, abidevî Bilimler Tarihi'ne Giriş'te, eserini kronolojik bölümlere ayırır ve her bölüme, o dönemin sembol ismi olmuş ilim adamının adını verir. Bu şekilde, 8'inci asırdan, 11'inci asrın ikinci yarısına kadar geçen 7 elli yıllık dönem, daima bir Müslüman ilim (bilim) adamının ismini taşımaktadır: Harizmî dönemi, Bîrûnî dönemi gibi. George Sarton, bunlardan başka, çağlara damgalarını

vurmuş daha yüzlerce Müslüman ilim adamının isimlerini de zikreder. Nasıl bu ilim adamları, modern Batılı anlayışla yetişen çoğu emsalleri gibi, sadece bir sahanın uzmanı ve materyalist şablonlara hapsolmuş insanlar olmayıp, aynı zamanda daha pek çok sahada da uzman ve çoğu itibariyle ayrıca birer ruh, manâ ve kalb insanı idiyse, aynı şekilde, manâ ve kalp cephesinde yetişen 'velî'lerin pek çoğu da, aynı zamanda birer matematikçi, astronom, doktor, tarihçi veya kimyacı idi.

İslâm medeniyeti, Moğol istilâsıyla önemli bir sarsıntı geçirdi. Fakat, bu medeniyet, 500 yıllık ömrüne rağmen, hâlâ kendisine hayat akıtan ana kaynakları ile, ruhu, mahiyeti ve asıl dinamikleri ile dipdiri olduğundan, bu istilânın yıkıntılarını çabuk atlattı ve bu defa Anadolu'dan Avrupa'ya yayılan yeni bir şubesi olan Osmanlı Devleti ile daha bir ihtişam kazandı. Fakat, 19'uncu asra gelindiğinde, bu medeniyet, bir yanda ilimler kanadı kırılırken, öte yanda ruh ve manâda da büyük ölçüde pörsümelere uğramış bulunuyordu. Batı ise, coğrafi keşifler, ilim ve teknikte katettiği mesafeler, müstemlekecilik ve bunlar gibi daha başka yollarla 'acımasız' ölçülerde kullanacağı kuvveti elde etme yolundaydı. Bu kuvvet, neticede onu dünya hakimiyetine götürdü ve Osmanlı Devleti de, her taraftan dökülen haliyle bu kuvvetin önünde duramadı. 1878 Türk-Rus savaşının ardından, 1911-12 Balkan Harbi ve sonra gelen Birinci Dünya Savaşı, her Türk evinde çok derinden hissedildi; her sinde onulmaz yaralar açtı. Bunlara, en nihayet, Anadolu'nun işgali ve paylaşımı da eklendi. Ve, birkaç asrı alan bütün bu yenilgilerle birlikte, Batı'nın zahirdeki göz kamaştırıcı kuvveti ve maddî üstünlüğü, bir Müslüman için yaratılışının ve hayatının gayesi olan başta Allah'a iman olmak üzere, bütün iman esaslarını kalplerde söndürmeğe yüz tuttu. İslâm, bilhassa Türkiye içinde de, aynen Mekke'deki ilk günlerinde olduğu gibi garip hale geldi. Kur'ân, âdeta arkaya atıldı ve zihin ve kalplerleriyle, ayrıca felç olmuş ümit, aşk, şevk ve heyecanlarıyla fert fert Müslümanlar gibi, coğrafya ve toplumlar planında bütün İslâm dünyası, Mehmet Akif'in ifadesiyle, baykuşların yuva yaptığı viranelere döndü.

Osmanlı Devleti'nin yükseliş ve yıkılış dönemi Fethullah Gülen üzerinde derin tesirleri olmuştur. Fakat Fethullah Gülen, bu tarihe bakışta kuşkusuz hislerini bir tarafa bırakmamış da olsa, olup bitenler karşısında aklî ve ilmî bir yaklaşım sergilemiş ve yıkılışın sebeplerini öncelikle sosyal, siyasî ve ekonomik sahalarda aramamıştır. Daha sonra görev yaptığı yerlerde de müşahade ettiği üzere, meselenin inanç ve düşünce temelli olduğunu görmüş, İslâm üzerindeki tetkikleri de, kendisini yine bu sonuca götürmüştür. Bu nokta, Fethullah

Gülen'in İslâm anlayışının, ideolojik-siyasî İslâmî hareketlerden ayrıldığı çok önemli bir noktadır. Yani Fethullah Gülen, tarihe, medeniyet ve milletlerin yükseliş ve düşüşlerine Osmanlı ve Cumhuriyet modernizminin yaklaştığı perspektiften yaklaşmadığı gibi, meseleye sosyal ve siyasî açıdan yaklaşan ideolojik-siyasî İslâmî hareketlerin perspektifinden de yaklaşmamıştır.

Yaratılışın Gayesi ve İslâm'ın Özü

Kur'ân'ı Kerim, İslâm'ın ve dolayısıyla risaletin, yani peygamberlerin vazife ve fonksiyonlarının özünü, temelini ifade eden bir âyetinde şöyle buyurur:

Nitekim, size bizzat içinizden çıkmış bir rasûl gönderdik: size (kendisine vahyettiğim âyetlerim ve kâinatta Beni gösteren apaçık delilleri) okuyup açıklıyor; (zihinlerinizi yanlış düşünce ve kabullerden, kalblerinizi bâtil inanç ve günahlardan, hayatlarınızı her türlü kirden arındırarak,) sizi temizliyor; size (kendisine indirmekte olduğum) Kitabı ve Hikmet'i (o Kitabı anlama ve tatbik etme yoluyla, eşya ve hadiselerin manâsını, onların Bana nasıl delil olduğunu) öğretiyor ve size bilmediğiniz ne varsa, hepsini öğretiyor. (Bakara/2: 151)

Bu âyet, İslâm'ı anlamada gerçekten çok önemlidir. İslâm'ın kapısı, âyetleri tanıma ve okumakla açılır. Kur'ân-ı Kerim, iki nokta arasındaki kendi her cümlesi gibi, kâinattaki bütün vakıalara, eşyaya ve hâdiselere de âyet adını verir. Çünkü bunların her biri, Allah'a, başta varlığı ve mutlak, aşkın birliği, sonra sıfat ve isimleriyle delildir; bunların hiç biri, onu Allah'a bağlamadan doğru olarak anlaşılamaz ve açıklanamaz. İşte her peygamber, bilhassa her rasûl, yani belli dönemlerde dini diriltme ve şartlara göre yeni hükümler getirme fonksiyonu bulunan her nebî, topluma âyetleri okur. Fakat bu âyetlerin doğru anlaşılması, anlamlandırılması, her türlü ön ve yanlış kabûlden arındırılmış bir zihin yapısına, bu zihin yapısının da kirlenmemesi, temiz kalması, insanların inandıkları gibi yaşayanlar olması gerekirken, yaşadıkları gibi inananlar olmaması için kalbin de günahlardan, yanlış temayül, arzu ve hedeflerden pak olmasına bağlıdır. İşte peygamber, şahsiyeti, terbiyesi ve yaşayışıyla insanların kalplerine de nüfuz eder ve Allah'ın izni dahilinde, kalpleri, kalbe has kirlerden arındırır. Bu şekilde arınmış, doğru düşünen, eşya ve hadiselere doğru perspektiften bakıp, onları doğru anlamlandırabilen zihin ve kalpler, Kur'ân, Tevrat, İncil gibi İlâhî kitaplardan gerektiği ölçüde faydalanabilir. Demek oluyor ki, peygamberin iki önemli fonksiyonu vardır: Bunlardan biri, insanlara doğru düşünmeyi öğretme, onları doğru bilgiyle donatma ve kalplerini temizleyip, insanî kemalâta çıkarma. Bunlardan ilki, manâ ve muhtevasını ilim ve marifet

(Allah bilgisi, vicdan kültürü) olarak ortaya koyarken, diğeri ise, İslâm tarihinde tasavvufia özdeş hale gelmiştir. Bu şekilde kafa ile kalbin izdivacıdır ki, her zaman için hikmet temelinde gerekli aksiyonun kaynağını oluşturur.

Çağımızda Allah'ın âyetleri, hikmet ve marifet üzerinde diğeri Müslüman âlim ve düşünürlerden çok daha fazla duran, ama ne yazık ki hareketi, uzun yıllar rejim tarafından yanlışlıkla siyasî bir hareket gibi değerlendirilen Bediüzzaman, dinin bu temelini ve yaratılışın gayesini şu sözleriyle ifade eder (kısmen sadeleştirerek):

Yaratılışın en yüksek gayesi ve fitratın en yüce neticesi Allah'a imandır. İnsaniyetin en üstün mertebesi ve beşeriyetin en büyük makamı, Allah'a iman içindeki marifetullah, ☞yani Allah bilgisi, vicdanda Allah'ı duyma☞dır. Cin ve insanın en parlak saadeti ve en tatlı nimeti, Allah bilgisi içindeki Allah sevgisidir. Ve insan ruhu, insan kalbi için en katışıksız sevinç, Allah sevgisinin verdiği manevî lezzettir. Bütün gerçek saadet, katışıksız sevinç, şirin nimet ve sâfi lezzet, elbette Allah'ı bilmede ve sevmededir. Cenab-ı Hakk'ı tanıyan ve seven, nihayetsiz mutluluğa, nimete, nurlara, sırlara ya potansiyel olarak, ya da bilfiil mazhardır. O'nu tanınması gerektiği gibi tanımayan, sevmeyen sonsuz mutsuzluğa, elemelere ve vehimlere mânen ve maddeten müptelâ olur. (Bediüzzaman Said Nursi, Mektubat, 20. Mektup)

Dinin temeli veya İslâm'ın özü ve esası, yaratılışın gayesi konusunda Fethullah Gülen de şöyle der:

Kur'ân, insanın yaratılış gayesini marifet ufku, muhabbet ruhu, aşk u şevk buudu ve ruhanî hazlar televvünleriyle "îman-ı billah" olarak tesbit eder. İnsan, yerinde kendi özünden varlığın derinliklerine yollar vurarak, yerinde varlıktan değişik kesitler alıp özünde değerlendirerek iman ve düşünce dünyasını inşa etmekle sorumlu tutulmuştur. Bu, aynı zamanda onun ruhunda meknî bulunan insanlık gerçeğinin ortaya çıkması demektir. Evet insan, ancak imanın aydınlığında özünü, özündeki derinlikleri, varlığın hedef ve gayelerini sezip, kâinat ve hadiselerin iç yüzüne, eşyanın perde arkasına muttali olabilir; muttali olup, varlığı kendi buudlarıyla kavrayabilir. (Yeni Ümit, c:3, S:23, Ocak-Şubat-Mart 1994)

Türkiye'de ve Türkiye dışında yapılan çalışmalar göstermektedir ki, Fethullah Gülen'in İslâm anlayışı konusunda, dini içinden bilen, ön yargısız Batılı araştırmacılar, daha gerçekçi sonuçlara varabilmektedirler. Bunlardan biri, önceki yıllarda Türkiye'de Ankara, İzmir, Konya ve Urfa'da ilâhiyat

fakültelerinde hocalık da yapmış bulunan, İsa Cemiyeti Dinlerarası Diyalog Sekreteri ve Asya Piskoposları Konferansları Federasyonu Ekümenik Sekreteri Thomas Michel'dir. 2001 yılı Nisan ayı içinde Georgetown Üniversitesi'nde tertiplenen sempozyuma Eğitimci Olarak Fethullah Gülen adlı bir tebliğ sunan Thomas Michel, bu tebliğinde, "Fethullah Gülen'in, İslâmî kaynakların ve geleneğin yorumlanmasına yaklaşımı hakkında ne söylenebilir?" sorusunu sorar ve buna şu cevabı verir: "Onda okuyucuyu ilk çarpan unsur, Kur'ân'dan kaynaklanan bir tavırla, dinin merkezinde gördüğü ahlâka ve faziletlere yaptığı vurgudur. Gülen, ibadetlere olan ihtiyacı dile getirirken de, ahlâkı ve şahsî fazileti, yine dinî sâik ve duygunun kalbine yerleştirir. 'Ahlâk' der o, 'dinin özü, esası ve İlâhî mesajın da en önemli bir umdesidir. Ahlâklı ve faziletli olmak eğer bir kahramanlık - ki öyledir; bu meydanın gerçek kahramanları da peygamberler ve onları yürekten takip edenlerdir. Hakikî Müslüman olmanın en bariz vasfı ahlâklı olmaktır.' O, bu görüşünü bir hadisla teyid eder: 'Müslümanlık, huy güzelliğidir; ben, güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim.'" (Towards The Lost Paradise, 30)

Thomas Michel, daha sonra, "İslâmî anlayışının merkezinde bu çok güçlü ahlâk olgusu yer alan Gülen, (Hz.) Muhammed (sav) üzerine yazdığı pek çok yazıda, O'nu Kur'ânı oluşturan vahyi getiren Peygamber olarak takdim etmenin yanı sıra, Müslümanlar için bir ahlâk modeli ve hayatını mesajının şekillendirdiği, Kur'ân'ın ilk muhatabı olarak da vurgular" der ve şöyle devam eder: "Özellikle Prophet Muhammad: The Infinite Light (Sonsuz Nur) isimli kitabında Gülen, (Hz.) Muhammed'in, günümüz Müslümanı için bir model olduğu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu da onu, (Hz.) Muhammed'in, arkadaşlarıyla, hanımlarıyla, düşmanlarıyla münasebetine, Mü'minlerin Emiri olarak liderlik vasıflarına ve bilhassa takvası, samimiyeti, cömertliği, tevazuu, kararlılığı, doğruluğu, merhameti, sabrı ve müsamahasıyla ahlâk ve karakterine, ayrıca, gerçekçiliği, cesareti, sorumluluk duygusu, uzak görüşlülüğü, danışmaya verdiği önem, insanları iyi tanıyıp, herkesi en uygun yere getirme kabiliyeti ve affediciliği gibi vasıflarıyla liderlik hususiyetlerine (Prophet Muhammad as Commander, 122-23) eğilmeye götürmüştür."

Fethullah Gülen'in eğitimciliğini tahlile çalışırken de genişliğine temas edeceğimiz üzere, tebliğinde daha çok eğitimci Gülen'i ele alan Thomas Michel, onun İslâm anlayışına son bir kaydı da şöyle düşmektedir:

Gülen'in anladığı İslâm, "kişiyi kâmil insan yapan ve onu, melekî fıtratını yeniden kazanmaya muvaffak kılan yolun adı"dır (Prophet Muhammad: The

Infinite Light, 2: 153-54). Eğer İslâm böyle bir yol olarak görölüyorsa, bu demektir ki, onu böyle gören bir insan, İslâmî gelenek içinde tasavvufun doğuşunu tabîî ve kaçınılmaz bir gelişme olarak değerdendirmektedir. Nitekim Gülen, tasavvufa da böyle ahlâkî bir tanım getirir: "Tasavvuf, bir ölçüde beşerî sıfatlardan sıyrılarak, melekî vasıflar ve İlâhî ahlâka bürünmektir" (Key Concepts in the Practice of Sufism, 1). O, Müslüman nesillere, insanî kemalâta götüren bu yolun nasıl izlenebileceğini gösteren manevî mürşidler olarak Sufîlerin İslâm tarihinde gördükleri fonksiyonu över: "Onlar, hakikate giden yolda insanlara ışık tuttular ve onlara nasıl mükemmel birer ferd olunabileceğini gösterdiler. Samimiyetin, ihlâsın ve İlâhî aşkın müşahhas temsilcileri olarak, İslâm'a yeni katılan ülke insanların Müslümanlaşmasının arkasında teşvik edici birer güç kaynağı olarak vazife gördüler. Gazzali, İmam-ı Rabbanî ve Bediüzzaman gibi şahsiyetler, şahıslarında hikmet ehlinin aydınlığını, âlimlerin ilmini ve en büyük velîlerin maneviyatını birleştirerek, en üst seviyede mücedditler oldular." (Prophet Muhammad: The Infinite Light, 2:154)

Tasavvuf geleneğine böylesi bir olumlu yaklaşım, bazılarını Gülen'i bir tür tarikat şeyhi olmakla suçlamaya götürmüştür. Böyle bir suçlamayı ve kendine has bir tarikatı bulunduğunu açıklıkla reddeden Gülen, bununla birlikte, İslâm'ın manevî boyutu olarak tasavvufu mahkûm etmenin, bizzat İslâm inancına karşı çıkmakla aynı anlama geleceğini de vurgular: "Tarikatçı olmadığımı defalarca ifade ettim. İslâm, bir din olarak, tabiatıyla manevî cephesi ağır basan bir dindir. İnsan nefsinin terbiye edilmesini esas alır. Zühd, takva, ihsan, ihlas onda esastır. İşte, İslâm tarihi içinde, onun bu yanları üzerinde en fazla duran disiplin, tasavvuf olmuştur. Buna karşı çıkmak, İslâm'ın özüne karşı çıkmaktır. Tarikatlar ise, Peygamber Efendimiz'den (sav) 6 asır sonra tasavvufu temsil adına ortaya çıkmış müesseselerdir. Kendilerine ait kaideleri, yapıları vardır. Hayatımda hiçbir tarikata intisabım olmadığı gibi, hiçbir tarikatla münasebetim de olmadı." (Lyyne Emily Webb, Fethullah Gülen: Is There More to Him Than Meets the Eye?, 102-103)

Tekye-Medrese-Mektep Üçlüsü

Fethullah Gülen, Thomas Michel'in de yerinde bir tesbitle ortaya koyduğu İslâm yorumunu, zaman zaman müşahhas misal halinde tekye, medrese, mektep üçlüsüyle de izah eder. Bilhassa onda siyasî gaye arayanların kasden veya bilmeden yanlış anlama ve yorumlamalarına yol açan bu tanımlamasında Fethullah Gülen, kuşkusuz medreselerin ve tekyelerin yeniden kurulmasını

kastediyor olmayıp, mücerret gerçekleri müşahhas olarak ifade etmekte, kalbin aydınlanması için dinî ilimler, kalbin günahlardan arınması ve ibadete hazır hâle gelmesi için, tasavvufun sahası olarak ruhî-manevî terbiye ve aklın aydınlanması için (pozitif) ilimler üçlüsünden oluşan İslâmî çizgisini ortaya koymaktadır.

Mesleğimizin esasları olması sebebiyle medreseyi, tekyeyi çok seviyorum. Evet, bunları hem dinî ilimleri, hem müsbet ilimleri, hem de kâinata ait meseleleri şerh ve izah etmesi yönüyle bir vahidin iki yüzü gibi görüyorum. İnsanı insanlık semalarına çıkartan ruhu esas alıp, onu geliştiren tekyeyi, manâsıyla, muhtevasıyla ve bütün derinliğiyle ayrı bir alâka ile karşılıyorum. (Fasıldan Fasıla 3, s:120-121)

Medreseler, Fethullah Gülen'in ifade ettiği gibi ve tarihî bir gerçek olarak, sadece dinî ilimlerin tahsil edildiği kurumlar değildi. Sözcük olarak "ders okunan mekân" manâsına gelen medresede dinî ilimlerin yanısıra fenler de okutulurdu. Esasen Fethullah Gülen, bunların birbirinden ayrılmasını, sonraki asırlarda medreselerde fenlerin artık okutulmamış olmasını ilim ve düşünce hayatımızdaki belâlardan biri olarak zikreder:

İslâm'ın düşünce hayatı için birkaç büyük belâ var. Bir tanesi; medresenin manevî hayata, bu günkü İmam-hatiplerin bir dereceye kadar, İlâhiyat fakültelerinin ise tamamen fûnûn-u müsbeteye kapalı olmasının yanısıra, dinî eğitim veren bu müesseselerin İslâm'ın ruhî hayatına da kapalı bulunmasıdır. İlim adamı anlayışı ölçüsünde bu meseleler temsil edilmediğinden, maşeri vicdanda da istenilen ölçüde ma'kes bulmamıştır (Eyüp Can, Fethullah Gülen'le Ufuk Turu'ndan nakl: Ergün, 47).

Medresenin müfredatından yalnızca fenlerin, yani tabiî ilimlerin çıkarılmasını değil, medreselerin zamanla İslâm'ın ruhî hayatına da kapanıp, skolastik zihniyette birer eğitim kurumuna dönüşmesini şiddetle eleştiren Fethullah Gülen'in, tekye ile tamamen İslâm'ın ruhî hayatını kastettiği ve bu hayata verdiği önem, onun Tekye isimli yazısında da gayet açıktır:

Zâviye, dergâh, âsitâne de diyebileceğimiz tekye, ilim, fen ve edeb tahsil ederek ruhanî seyr ile terakkiye çalışanlar için bina edilmiş veya daha sonra bu işe müsait hale getirilmiş mübarek bir mekân manâsına gelmenin yanında, daha çok hususi yollarla Allah'a yaklaşmanın araştırıldığı bir ihsan evidir.

Medrese, her ferde açık ve bir kışla, bir mektep gibi, müntesiplerine belli seviyede bir şeyler verip bir şeyler aşılmasına karşılık, tekye, kâmil insanlar

yetiştiren bir akademi ve çıraklarına, ruhun, manânın kurmayları olma dűřüncesini fısıldayan bir müessesedir. Bu iki müesseseye ait varidatın birleşip bir aęlayan haline geldiği dönemler bizim itilâ dönemlerimiz ve altın çağımız olmuştur.. bu iki müessesenin birbirinden kopup kendi kendilerine kaldıkları ve ayrı dűřtükleri devirlerde ise, biri gidip bağnazlık ve taassup gayyalarına yuvarlanmış, diğeri de mistisizmin felç edici ağına dűřmüřtür.

Tekyenin mabedi aşan ayrı bir füsûnu da vardı; belki bu, mabede resmiyetin karışmasından ve onun, kendine ait fonksiyonlarını bihakkın eda edemeyişindendi.. belki de başka bir şeydendi..? O, her zaman aşkla, şevkle, heyecanla tüterdi. Evet, tekyede, ibadet saatlerinin dışında da, hemen her zaman onun özünden kaynaklanan bir güzellik, bir sihir ve bir ürperti duyulurdu. Biraz da tekyeye devam eden büyülu ruhlardan mıydı, neydi; insan kendini onun üns esintili iklimine atınca âdeta, yazın kavurucu sıcağından kurtulup, üföl üföl esen bir ormanlıkta, ruhlara inşirah veren bir ağlayanın başında ve rengârenk güzellikler arasında bulunduğunu sanır ve "oh!" deyip huzur soluklardı.

Tekye, hemen her zaman, sanki ötelere seyahatın limanı ve istasyonu gibiydi.. oraya giden herkes, ruhunun kanatları ve o kanatların buutları ölçüsünde, esmâ ve sıfât âleminde gezinti yapmış ve zaman üstü bir yerlere girip-çıkmış gibi, duygularının şurasına-burasına bir kısım garip şeyler bulaşmış olma hissiyle geriye dönerdi. (Sızıntı, Ağustos 1992)

Fethullah Gülen'in, temelde iman, ilim ve kalp hayatı üzerine oturan İslâm ve Müslüman anlayışını, 1980 mayısında Adapazarı'nda yaptığı ve kasetlerde olup, henüz yazıya dökülmemiş bir konuşmasında da, kendine has tabir ve tasvirleri içinde bulabiliriz:

Sahabe ve Tabiun neşvesini kazanmış, ilim ve irfan hayatı adına müesseselerde řah-ı Geylanîlerin, Ahmed Bedevîlerin, Hz. şazelîlerin gönöl derinliğini, ařk ve heyecanını yaşayan.. İslâmî ilimlerle doygun.. İslâm'a tek gözle ve tek taraflı bakan ve tek yanlı bir hayat yaşayan değil, heptenci.. ilim, ařk ve heyecanı gönlünde yoğurmuş, akılı kalbinin emrinde, coşkun ve hikmet ehli.. gecesinin dudağında teheccüdü, dilinde evradı; seccadesinde iniltisi, kalbinde insanlığının, fıtratının verdiği güzelin, iyinin, doğrunun, hak ve adaletin coşkun tutkusu, dünyaya, hayata, eşyaya, olaylara bakışında Kur'ânî dűřünce ve değer yargılarının şaşmaz mihengi bulunan, yaşamayı başkalarını yaşatmada bulan, fedakâr ve diğergâm.. devrin, şartların gerekli idraki içinde, söz ve davranışlarıyla Kur'ân'a tercüman olabilen; içinde bulunduğu zamanın

sosyal çemberini, iktisadî çemberini bilen; dünyada olup bitenleri mü'min firaset ve basiretiyle değerlendirmeye muktedir...

Yerinde genişçe duracağımız üzere, Fethullah Gülen'in İslâm'a yaklaşımında, İslâm'ın ruhî-manevî yanı, diğer yanlarına nazaran daha ağır basmaktadır dersek, yanlış bir tesbitte bulunmuş olmayız. Yukarıdaki ifadelerinde de ortaya çıkan bu yanı Kalbin Zümrüt Tepeleri isimli eserinde bütün boyutlarıyla ele alan Fethullah Gülen'in tasavvufu tarif adına kaydettikleri, onun İslâm'a bu açıdan yaklaşımını da net olarak ortaya koymaktadır:

Erbâb-ı hakikatten bazılarına göre tasavvuf, Cenâb-ı Hakk'ın insanı nefis ve enaniyet cihetiyle öldürmesi ve envâr-ı Zâtîyesiyle (Zâtî nurları) ayrı bir diriliğe ulaştırmasıdır. Tasavvufa bir diğer yaklaşım da, insanın her türlü ahlâk-ı zemimeyi (kötü ahlâk) gidermesi ve ahlâk-ı âliyeyi (yüksek, güzel ahlâk) ikame etmesi istikametinde sürekli mücahede ve murakabe şeklindedir. Şiblî'nin sözleri ağyar (başkaları) endişesine kapılmadan maiyyet-i ilâhiyede bulunabilme şeklinde hülâsa edilebilir. Ebû Muhammed Cerîr'in beyanı ise, her zaman kötü huylara karşı tavır almak ve ahlâk-ı haseneyi (güzel ahlâk) avlamak sözleriyle özetlenebilir.

Tasavvufu, eşya ve varlığın ruhuna nüfûz etmek, hadiseleri marifet eksenli yorumlamak ve Cenab-ı Hakk'ın her icraatını O'nu rasat etmeye bir menfez (pencere) kabul edip, kemiyet (nicelik), keyfiyet (nitelik) ve tasavvurlar üstü bir iç müşahede ile, ömrünü, O'nu temaşa edebilme peşinde geçirmek ve her hâlükârda O'nun, bizi görüyor olma mülâhazasıyla hep iki büklüm yaşamak, diye yorumlayanlar da olmuştur.

Tasavvuf, marifet-i Rabbaniyeye açık bir yol ve bir ciddiyet mesleğidir. Onda lâubâlilik ve hezlin (ciddiyetsizlik) yeri yoktur... Tasavvufun temeli, dinin esaslarına sımsıkı sarılıp, emir ve yasaklarına da hassasiyetle riayet ederek, açlığa, uyanıklığa mülâzemetle (devam) bulunup, elden geldiğince nefsin haz duyduğu şeylerden mücanebettir (kaçınmak). Tasavvufun mevzuu; insanın, kalbî ve ruhî hayat seviyesine çıkarılması, kalbin tasfiyesi ve letaifin (fakülteler) merci-i aslîlerine (asıl kaynak) yönlendirilmesidir. Tasavvufun faydası; insanın melekî yanlarının inkişaf ettirilmesi, icmalî (kısa ve toplu olarak) ve müptediyane (başlangıçtaki, ilk basamaktaki) imanın bir kere de keşfen ve zevken duyulup yaşanmasıdır. Tasavvufun esası, ibadet ü taate devamla, sathî olan kulluk şuurunun, derinleştirilerek insan tabiatının önemli bir yanı haline getirilmesi ve insan için ikinci bir fitrat sayılan ruhanîliğin elde edilmesiyle,

dünyanın kendisine ve bizim heveslerimize bakan fâni yüzüne karşı bütün bütün kapanarak, ukbâya (Âhiret) ve esmâ-i ilâhiyeye (Allah'ın İsimleri) bakan çehresine uyanmaktır.

Tasavvufun erkânına (esaslar) gelince, onları da şöyle sıralamak mümkündür.

- 1) Nazarî ve amelî yollarla hakiki tevhide ulaşmak..
- 2) Hz. Kelâm'ı dinleyip anlamamanın yanında, Hz. Kudret ve İrade'nin emirlerini de okuyup temaşa etmek.. (Kur'ân'ın emirleri gibi, hayat ve kâinattaki kanunları da keşfedip, onlara uymak.)
- 3) Hakk sevgisiyle dolup-taşmak ve O'ndan ötürü de, bütün varlığa "mehd-i uhuvvet" (kardeşlik beşiği) nazarıyla bakarak, herkesle ve her şeyle hüsn-ü muaşeretle bulunmak (iyi geçinmek)..
- 4) Her zaman îsâr (başkalarını kendimize tercih) ruhuyla hareket ederek, elden geldiğince başkalarını nefesine tercih etmek..
- 5) Murad-ı ilâhîyi (Allah'ın dileği) kendi murâdâtının (dileklerinin) önünde tutarak, ömrünü "fenâfillâh", "bekabillâh" zirvelerinde sürdürmeye çalışmak..
- 6) Aşk u vecd ve cezb u incizaba açık bulunmak..
- 7) Simalarda sineleri duyup anlamak ve hadiselerin çehresinde ilâhî esrarı okumak..
- 8) Manevî sefer niyetli ve hicret mülâhazalı uhrevîlikleri çağrıştıracak yerlere seferler tertip etmek..
- 9) Meşru dairede zevk ve lezzetlerle iktifa edip, gayr-i meşru daireye adım atmama mevzuunda kararlı olmak..
- 10) Tûl-i emel (uzun vadeli emeller) ve onun menşei olan tevehhüm-i ebediyete (ebedî yaşayacakmış hissi) karşı sürekli mücadele ve mücahede içinde bulunmak..
- 11) Dine hizmet ve bütün insanlığı Hakk'a ulaştırma yolunda bile olsa, kurtuluşun, yakîn, ihlas ve rıza yolundan geçtiğini bir an dahi hatırdan çıkarmamaktır. (Kalbin Zümrüt Tepeleri 1, 2-4)

Fethullah Gülen, gerçek Müslüman'ı anlattığı bir yazısında, medrese-mektep-tekye üçlüsü içinde, elde edilmesinde bu üçünün de aynı derecede önemli olduğu ve onunla ilgili sözlerini yukarıda iktibas ettiğimiz "iman"dan sonra gelen ve

kalbin yanısıra, daha çok İslâm'ın oluşturmaya hedef aldığı zihin ve karakter yapısıyla ilgili maddelerini ise şöyle sıralar:

1) Aşk: Gönlünü Allah'a iman ve O'nun marifetiyle onarmış, donatmış bir insan, derecesine göre bütün insanlara, hattâ bütün varlığa karşı derin bir muhabbet ve engin bir aşk duyar; duyar da, bütün ömrünü, topyekün varlığı kucaklayan aşkların, vecdlerin, cezbelerin, incizapların ve ruhanî zevklerin gelgitleri arasında yaşar. Günümüzde gönüllerin aşkla coşup, şevkle köpürmesine ihtiyaç var.

2) Akıl, mantık ve şuur üçlüsüyle ilme yönelme: İnsanlık, âhir zamanda her şeyiyle ilme ve fenne yönelecek.. bütün kuvvetini ilimden alacak.. hüküm ve kuvvet bir kere daha ilmin eline geçecek.. ve ilimlerin geniş kitlelere kabul ettirilmesinde fesahat, belâğat ve ifade üstünlüğü de herkesin alâka duyduğu bir mevzu haline gelecek.. yani yeniden bir ilim ve beyan devri yaşanacak. Zaten, çevremizi saran vehimlerin sisli-dumanlı atmosferinden sıyrılıp, gerçeklere ve Gerçekler Gerçeği'ne ulaşabilmemiz için de başka yol yok.

3) Kâinat, insan ve hayat mülâhazalarını, (bunlar hakkındaki düşünce ve bilgilerini) bir kere daha gözden geçirip, yanlış ve doğruları kritik etmek. Kâinat, sık sık müracaat edilmek üzere Allah tarafından gözler önüne serilmiş bir kitap; insan, varlığın derinliklerini rasat etmeye açık bir menşur (mercek) ve bütün dünyaların şeffaf bir fihristi; hayat da, bu kitap ve fihristten süzülen, süzülüp İlâhî beyanla yankılanan manâların temessülüdür... Cenab-ı Hakk'ın Kelâm sıfatından gelen beyanını (Kur'ân) okuyup, anlayıp, ona itaat ve inkıyadda bulunmak bir vecibe olduğu gibi, İlmiyle planlayıp, Kudret ve Meşietiyile de var edip ortaya koyduğu topyekün eşya ve hadiselerde onun tanınıp anlaşılması, anlaşılıp, aralarındaki mutabakat yollarının tesbit edilmesi, vazgeçilmesi imkânsız bir esastır. Evet, O'nun Kelâm sıfatından gelen Furkan-ı Azîmüştan, bütün varlığın ruhu, dünya ve ukba saadetinin biricik kaynağı; kâinat kitabı da bu gerçeğin cesedi, temsili ve hâvi bulunduğu değişik ilim dalları itibariyle, dünya hayatının doğrudan doğruya, ukba hayatının da dolayısıyla çok önemli bir dinamiğidir...

4) Gerçek insanî derinliklerin, duygu, düşünce ve karakterde aranması lâzım geldiği gibi, insanın Hakk'ın nazarında ve halkın yanındaki itibarı da, yine bu hususlarda aranmalıdır. Üstün insanî vasıflar, duygu, düşünce derinliği ve karakter sağlamlığı, hemen her yerde geçerli bir kredi kartı mesabesindedir... Hakk da, halk da insanları, insanî vasıfları, üstün karakteriyle değerlendirir ve

ona göre mükâfatlandırır. Bu itibarla da, insanî değerler itibarıyla fakir, karakterleriyle de zayıf kimseler, çok iyi birer mü'min görünümünde olsalar da, büyük başarılar elde etmeleri ve elde ettikleri başarıları koruyabilmeleri; aksine, iyi bir Müslüman görünümünde olmadıkları halde, sağlam karakteri ve üstün insanî vasıfları itibarıyla birkaç kadem ileride olanların da, bütün bütün başarısız kalmaları mümkün değildir. Bundan ayrı olarak, İslâmî çizgide olanlar için her işte gaye-i hayalin meşru olması bir hak, o hakka ulaşmada başvurulacak vesilelerin meşruiyeti de bir vecibedir.

5) Hür düşünebilme ve düşünce hürriyetine saygılı olma: Hür olabilme, hürriyeti duyabilme, insan iradesinin önemli bir derinliği ve benlik sırlarına açılmanın da sihirli kapısıdır... Okumanın, düşünmenin, hissetmenin ve yaşamının tahdit edildiği bir ortamda yenileşme ve gelişme bir yana, insanın insanî melekeleriyle kalabilmesi bile mümkün değildir... Bugün her şeyden ziyade hür düşünceyi kucaklayabilen, ilme ve ilmî araştırmalara açık olabilen, kâinattan hayata uzanan çizgide Kur'ân ve Sünnetullah arasındaki mutabakatı sezebilen engin sinelere ihtiyaç var.

6) Meşveret (danışma) ve kolektif şuur.

7) Riyazî düşünce: Bir dönemde Asya'daki ilkler, daha sonra da Batı, Rönesansını riyazî kanunlarla düşünme sayesinde gerçekleştirdi... Matematik olmayınca, ne eşyanın ne de insanın birbirleriyle münasebetlerini anlamak mümkün değildir. Matematik, kâinattan hayata uzanan çizgide bir ışık kaynağı gibi yollarımızı aydınlatır, bize insan ufkunun ötelelerini, hattâ düşünülmesi taşınılması çok zor imkân âleminin derinliklerini gösterir ve bizi ideallerimizde buluşturur.

8) Sanat düşüncesi. (Ruhumuzun Heykelini Dikerken, 27-37)

Fethullah Gülen'in Düşüncesinde Din ve İslâm'ın Ruh

Fethullah Gülen'e göre, insanoğlu, varolduğu günden bu yana gerçek huzuru din sayesinde elde etmiş ve ancak din sayesinde mutlu olabilmıştır. Dinin olmadığı bir yerde ahlâk ve faziletten bahsetmek mümkün olmadığı gibi, mutluluktan bahsetmek de oldukça zordur. Zira, ahlâk ve faziletin kaynağı vicdandır. Vicdana hükmedecek yegâne unsur da, Allah'la irtibattan ibaret olan dindir.

Din, güzel huylar adına açılmış, en feyizli en bereketli bir mekteptir. Bu yüce mektebin talebeleri de yediden yetmişe bütün insanlardır. Bu mektebe intisap

edenler, huzur, emniyet ve itminana ererler. Dışarıda kalanlar ise, özleri dahil her şeylerini kaybederler.

Din, insanları kendi iradeleri ve ruhî hürriyetleriyle hayırlara sevk eden İlâhî prensipler mecmuasıdır. Din, Allah'ı bilip birlemek, O'nun yolunda hareketle ruh saffetine ulaşmak, O'nun namına ve O'nun emirleri istikametinde insanlarla münasebetlerini düzene koymak, hattâ O'nun hesabına bütün varlığa karşı derin bir alâka ve muhabbet duymanın ünvanıdır.

Din ile gerçek ilim bir hakikatın iki yüzü gibidirler. Din, insanı doğru yollarda gezdirir ve mesut edecek neticelere ulaştırır. Gayesi ve hedefi belli olan ilim ise, bir meşale gibi, bu yollarda onun önünü aydınlatır.

Din sağlam düşünceye, akl-ı selime ve ilme istinat eder. Bu zaviyeden de onun hiçbir meselesini tenkit etmeye imkân yoktur. Onu tanımazlıktan gelenlerin, ya düşünce sistemleri bozuk, ya ilim anlayışları yanlış, ya da muhakemeleri yetersizdir.

Irz, namus, millet gibi yüksek mefhumları takdir eden dindir. Din, gerçek medeniyet prensiplerini ihtiva eden bereketli bir kaynaktır. Din sayesinde insan gönül ve his dünyasında ulvîleşir, başı fizik ötesi âlemlere ulaşır ve bütün hayırların, güzelliklerin, faziletlerin asıl kaynağından doya doya içmeye muvaffak olur. (Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 26-9)

Fethullah Gülen, dinle ilgili bir diğer yazısında konuya din-ilim beraberlik ve mukayesesıyla birlikte, yanlış din anlayışları açısından yaklaşır. Ona göre, hakikat sevgisinin bir yanını ilim, diğer yanını da din teşkil eder. Evet, insanın idrak ve şuuruyla, varlık arasındaki münasebet ve alâkanın bir tarafında hakikatı keşif ve tesbit, öbür tarafında da ona karşı belirlenecek tavır söz konusudur. Birinci hususu, dinin bilgi kaynakları da dahil ilim takip eder. İkinci hususu ise, din belirler. Temelinde, varlığın tahlil ve izahı, hakikatı keşfetme aşk ve iştiağı olmayan ilim kör ve onun tesbitleri de çelişkiden hâli değildir. Ferdî, ailevî, içtimâî bir çıkar mülâhazasıyla elde edilmeye çalışılan ilmin, her zaman bir kısım tıkanıklıklarla karşılaşması mukadder olduğu gibi, bir zihniyet, bir düşünce, bir parti ve bir doktrine bağlı olarak ulaşılan bilginin de gidip er-geç sarpa sarması kaçınılmazdır. Din, kendi içindeki bilgi kaynaklarıyla engin bir ilim havuzu olması itibarıyla, hakikat aşkı, hakikat tutkusu açısından hayatî bir unsur, önemli bir dinamik ve bilginin ufkunu aşan konularda da açık üsluplu, ama derin edalı yanıltmayan bir rehberdir. Ne var ki, her zaman ilmin, belli düşünce, belli cereyan ve belli doktrinlerin yedeğine verilerek, ufku sığlaştırılıp,

hazımsız, kavgacı ve hakikatın yolunu kesen bir gulyabanî haline getirilmesi mümkün olduğu gibi, semavî bir gerçek olan dinin de, fanatik düşüncenin elinde kin, nefret, gayz, intikam hislerine me haz gösterilmesi her zaman ihtimal dahilindedir. Bir objenin kendi zıddı gibi vehmedilmesi ne büyük çelişki!

Gülen, ilim veya bilim ile din bağnazlığına bir arada dikkat çekerek, şu mütalâada bulunur: "Bir toplumda eğer bazıları ilim diyor ve bilim yuvalarını kendi villalarıymışçasına arzularının, heveslerinin, ideolojilerinin vitrini gibi kullanıyorlarsa, o ilim yuvaları çoktan mabet olmadan çıkmış, arzuların, hırsların, nefretlerin bilendiği bir arenaya dönüşmüştür. Yine bir cemiyette eğer bazıları dindarlık diyor ve kendileri gibi düşünmeyenlere; düşünmeyip onlarla aynı siyasî mülâhazaları paylaşmayanlara kâfirlik, zındıklık, münafıklık sıfatlarını yakıştırebiliyorlarsa, böylelerinin temsilinde din, - günahı bu sahte temsilcilere ait - insanları Allah'tan uzaklaştırma, onların gönüllerini karartma ve ümit kapılarını yüzlerine kapama gibi tamamen onun gönderiliş gayesine zıt bir fobi haline getirilmiş demektir. Doğrusu, kinle, nefretle, gayzla köpüren ağızlarda ve ruhları karartan kalemlerde din düşmanlığı ne ölçüde bir bağnazlık ve şeytana sunulmuş onu memnun eden bir armağansa, din deyip falan görüşü, filan düşünceyi kritik adına sıkılarak havaya kaldırılmış yumruklar da, o ölçüde bir yobazlık ve gök ehlini hüzne boğacak bir cehalet örneğidir."

Bu satırların ardından, "görünümü ne olursa olsun bir insan, hakikî imanın ne olduğunu, vicdanın ne ile seslendiğini bilemiyor, İlâhî aşk ve muhabbetten nasipsiz, Allah nezdinde büyük olan şeyleri büyük, küçük olan şeyleri de küçük görüp, küçük kabul etmiyorsa, böyle birini tam dindar görmek, dinin semavîliğine ve evrenselliğine karşı en büyük bir saygısızlık olsa gerek" diyerek, ilim (bilim) gibi dini de yanlış anlamanın sebeplerinin tahliline geçen Fethullah Gülen, bu konuda da şunları kaydeder: "Dinin de, ilmin de en büyük düşmanı, heva, heves ve bir kısım arzularımızın, yerinde fikir zannedilmesi, yerinde de bir dindarlık gibi gösterilmesidir. Bu husus insanlarda geniş zeminli bir boşluktur ve bu boşluğun kaynağı da onların zaaflarıdır. Bu zaafların başında da, olduğumuzun üstünde görünme ve yeteneğimizin kat kat üstünde beklentilere girme zaafı gelir. İşte bu zaaftır ki, maşerî vicdanın (kamu vicdanı) kutsal kabul ettiği ilim ve dine ait bir kısım değerlerle doldurulmaya çalışılmaktadır. Daha doğrusu din, bazılarınca, kendi boşluklarını doldurmada tıpkı bir dolgu maddesi gibi kullanılmak istenmektedir."

Bundan sonra Gülen, böyle bir zaaftan kurtuluşun yolu olarak da şu noktaya parmak basar: "Vicdanın, böyle beşerî bir zaaf karşısında hakka kilitlenmiş en

güçlü silahı, hakikat aşkı ve ilim sevdasıdır.. evet, bilgiç görünen dimağların yosununu, dine taraftar gibi görünen düşüncelerin de pasını silecek bir iksir varsa, şüphesiz o da Allah aşkı, O'ndan ötürü bütün varlığa sevgi ve hakikat aşkıdır. Gönüller aşkla coşup, ruhlar muhabbetle şahlanınca, bütün beşerî boşluklar, zaafılar ya tuz-buz olur gider veya yararlı birer hayat iksirine inkılâp ederler (dönüşürler). (Sızıntı, Kasım 1997)

Fethullah Gülen, "dünya değişip ne hâl alırsa alsın, ilim ve fen ne seviyede ilerlerse ilerlesin, insanoğlunun telakkîleri ne denli değişirse değişsin, din hissinin, tarih boyu, ilmî ve fikrî hayatın şekillenmesinde, yeni yeni medeniyetlerin doğup-büyümesinde ve insanlığın tekâmülünde en birinci âmil olduğu gibi, bugün de hâlâ o büyüleyici gücüyle, dünyanın büyük bir bölümünde, bir numaralı müessir olarak tesirini sürdürdüğüne ve gelecekte de sürdüreceğine" inanır. Ona göre, bugün yeryüzünde iki büyük medeniyetten birinin Müslümanlığa, diğerinin de Hristiyanlığa ait olması bunun en canlı, en çarpıcı misâlidir ve din, yenilmez bir güce sahiptir. (Günler Baharı Soluklarken, 88-89)

Gülen, bugün insanlığın beklediği veya ihtiyaç duyduğu şeylerin kalp ve ruhun açlığıyla alâkalı, buna rağmen, bütün gayretlerin cismanî arzuları tatmine yönelik olmasını büyük bir "yanılgı" olarak niteler ve şöyle der:

Deniz suyu ile susuzluğumuzu giderme gayreti ne ise, manevî açlık ve tatminsizliklerimizi giderme adına cismaniyet ve bedeni semirtme gayretlerimiz de aynı şeydir. Yıllar ve yıllar var ki, topyekün insanlık ve hususuyla da bizim dünyamız, hep böyle fasit bir daire içinde dönüp durmuştur. Bedenî arzularını tatmin gayreti adına her hamlesi, onu biraz daha kendi ruhundan uzaklaştırmış ve her uzaklaşma insiyakı da, onda yeni yeni hezeyanlar meydana getirmiştir. O, bu dönemde bir taraftan ruhî ve kalbî hayatındaki boşluklarıyla cismanî ihtiyaçların pençesinde kıvrım kıvrım mükap (kat kat) açlıklar yaşarken, diğer taraftan da bedeni itibariyle küstahlaştıkça küstahlaştı ve nefsanî isteklerini bütün insanî değerlerin biricik hakimi haline getirdi. Oysa ki, topyekün insanlığın gerçek açlık ve susuzluğunun temelinde İslâm'ın ruhundan uzaklaşma yatıyordu. İslâm'ın ruhu derken elbette ki bu, şimdilerde bakış zaviyemiz ve değerlendirmelerimiz açısından matlaşmış, renk atmış ve semavî cazibesi itibariyle buğulanmış İslâm ruhu değildi; o, kendi renk ve desenleriyle halâ bir kısım temiz ruhlarca duyulup zevk edilen, Saadet Asrı'ndaki insanın hissedip yaşadığı İslâm Ruhu'ydu. Bu ruh, hemen her dönemde tertemiz, dupduru ve hiç bir zamana ve mekâna ait düşünce kirlerinin bulandıramayacağı kadar derin

deryalar gibi hep dalgalanıp durmuştu. Ne var ki, ona ulaşmak ve ondan tam istifade edebilmek için belli bir niyet ve nazara, belli bir cehd ve gayrete, belli bir teveccüh ve güvene ihtiyaç vardı.

Fethullah Gülen, bu ifadelerinin ardından İslâm'ın, daha çok ferdî ve sosyal hayatı kendi öz potasında eritip şekillendiren ruhunu, âhenkli, dinamik, herkese mutluluk bahşeden sosyal prensipleriyle şöyle anlatır:

Hak, adalet, eşitlik ve evrensel güven gibi konuları, belli hedeflere ulaşmada birer vesile ve belli doktrinleri gerçekleştirmede birer vasıta olarak kullananlara karşılık İslâm, bu âlemşümül değerleri, halkın mutluluğu ve Hakk'ın hoşnutluğu birleşik noktasında ele alarak, hem Yaratan'ın hem de yaratılanların isteklerini birden gerçekleştirmiştir. O, Müslümanların da bu espriye bağlı kalmalarını ister. Bu itibarla, eğer bugün Müslümanlar da konunun hassasiyeti ölçüsünde "hak", "adalet", "eşitlik" derken, bu yüksek mülâhazalarını cismanî ve nefsanî isteklerine alet etmez ve Hakk'a bağlı götürürlerse, şimdilerde olmasa da yarın herkesin imreneceği bir konuma yükselecekleri muhakkaktır. Bu konum, Allah'ı sevmek, Allah tarafından sevilme ve insanlar tarafından da gıpta ile takip edilme konumudur.

İslâm'ın, dıştan ithal edilen herhangi bir ideoloji ve doktrin gibi propagandaya ihtiyacı yoktur. O'nun referansı kendisi ve vefalı temsilcilerinin tavırlarıdır. O, her zaman hakkın yanında olmayı, hakkı tutup kaldırmayı yeğler ve hakka saygıyı en büyük ibadet sayar... İslâm, her zaman, kuvvetin hakta olduğu prensibine göre hareket eder ve asla, zalim ve azgın kuvvetlerin dayatmaları karşısında "pes" etmez. Hep dik durur, merdane yürür; ne zulmü alkışlar, ne de zalime serfüru eder.

İslâm, adalet ve istikameti, en geniş çerçevesiyle ferdî, ailevî ve içtimaî bir hayat tarzı olarak kabûl eder. Evet, hayatını İslâm'a bağlayan bir fert, dosdoğru düşünür, dosdoğru yaşar, hep hakkaniyet çerçevesi içinde kalmaya çalışır; kendinden başlayarak zulme ve haksızlığa karşı tavır belirler ve kendi haklarını koruma, kollama mevzuunda gösterdiği hassasiyet ölçüsünde, hattâ ondan da ileri, başkalarının hukukunu gözetmede titiz davranır ve hayatını âdeta bir teraziye bağlı yaşıyor gibi hep tartılı ve ölçülü yaşar.

İslâm, eşitliği, Hakk'ın isteği ve insana saygının gereği olarak görür.. ve onun sarsılmasını ya da tamamen ortadan kaldırılmasını insanlığa karşı işlenmiş büyük bir cinayet sayar. O, renk, ırk, bölge ve seviyeli ailelerden gelmeye bağlı imtiyazlara karşı açıkça tavır alır ve her zeminde bu çarpık anlayışla fikren

mücadele eder. O, her zaman istidat ve beceri farklılıklarını alkışlayıp öne çıkarmada, herkese aynı fırsat eşitliğinin verilmesi ve aynı imkânlardan yararlandırılması konusunda fevkalâde hassastır. İslâm, soya-sopa bağlı yapılanmaları tasvip etmediği gibi, hayatın sadece tek bir ünitesinde bile olsa, belli bir sınıfın hakimiyetini de (bir çeşit oligarşi) açıkça reddeder. O, her zaman ferdî kabiliyetlerin önünü açar, başarıları alkışlar; buna mukabil, her türlü monarşik mülâhazaya karşı da mücadelesini sürdürür.

İslâm, toplumun her fert ve her kesimini aynı sıcaklıkla bağrına basar. Herkesin ihtiyaç ve beklentilerini eşit bir çizgide değerlendirir ve avazı çıktığı kadar kimsenin kimseden üstün olamayacağını haykırır; haykırır ve hem eşitliği hem de fırsat eşitliğini ısrarla vurgular. O, istidatları alâkasızlığın ağında söndürme ve kabiliyetleri seçkin doğmamışlıkla zincire vurup felç etmenin üzerine hışımla yürür.. ferdin iç dinamizmi ve samimî gayretlerine dayanmayan yükselmelerin, büyümelerin karşısına dikilir ve açıktan açığa bunun gayr-ı ahlâkî olduğunu ilan eder. Gayr-i ahlâkî bu tür davranışları da büyük ölçüde ruh sefaletine bağlar. İslâm, böyle bir ruh sefalet ve zilletini, hem onun maddî sebep ve sâiklerini ortadan kaldırarak, hem de iman, marifet ve ihsan şuuruyla ferdî iradeleri güçlendirerek ruhlardan söküp atmaya çalışır.

Asr-ı Saadet topluluğu ve millî tarihimizin büyük mimarları, nefisleriyle yaka-paça olarak, gayr-ı meşrû dairededeki bütün cismanî arzulara karşı savaş açtı ve faziletli bir sistemin faziletli temsilcileri olarak, hayatlarını başkalarını mutlu etmeye bağlayıp, yaşamadan daha çok yaşatma azmi içinde bulundular.. her zaman bir kısım beşerî zaafırları olabileceği mülâhazasıyla, hep tetikte ve temkinli davrandı ve kaymamaya çalıştılar.. sürçtüklerinde de, gönüllerinin bütün samimiyetiyle tevbe, inabe ve evbelerle yeniden Hakk'a yöneldi ve amûdî (dikey) yükselme yollarını araştırarak, hep şahikalarda dolaşmaya programlı olarak yaşadılar. Azlığa bağlı ezilmeler, yalnız kalıp gariplik yaşamalar, tehdit edilip bastırılmalar, hattâ yer yer maruz kaldıkları mağduriyetler, mazlumiyetler, mahrumiyetler karşısında daima dimdik durdu ve katiyen "pes" etmediler. Bu ölçüdeki mukavemetlerinin yanında hep birer muhabbet fedaisi gibi davrandı; herkesi kucakladı, herkese bağrırlarını açtı, her düşünceye saygılı davrandı ve "insan-ı kâmil" olmanın bütün icaplarını yerine getirdiler. Kur'ân'dan ve Sünnet'ten ruhlarına akan bilgilerden yepyeni bir dünya kurdu ve potansiyel insanî değerlerini realite planında da ortaya çıkararak, arkadan gelenlere örnek oldular.

Yaratıcı'ya yönelen, gerçek kıblesini bulup Hakk'a kullukla çeşit çeşit

kulluklardan kurtulan; arzulara kulluk, kuvvete kulluk, şehvete kulluk, şöhrete kulluk gibi, insanı sefilleştiren bayağılıklardan sıyrılmış o insanlar bizim köklerimizdi.. onlar bizlerdik.. bizler, onların halihazırdaki temessülleri; onlar bizim aslımız, arkadan gelecekler de bizim faslımız olacaktır. (İslâm Ruhu, Yeni Ümit, Nisan-Mayıs-Haziran 2000)

Bu yazıda İslâm'ın ruhu adına Fethullah Gülen'in öne çıkardığı prensipleri bir de maddeler halinde vermek, herhalde anlaşılmayı daha da kolaylaştıracaktır:

1) Hak, adalet, eşitlik ve evrensel güven ve bunları cismanî ve nefsanî isteklerine alet etmeden, Hakk'a bağlılık içinde temsil etme;

2) Hakkın yanında olma, hakkı tutup kaldırma, hakka saygılı olma;

3) Zalim ve azgın kuvvetlerin dayatmaları karşısında "pes" etmeme;

4) Zulmü alkışlamama, zalime boyun eğmeme;

5) Adalet ve her işte doğruluğu en geniş çerçevesiyle ferdî, ailevî ve sosyal bir hayat tarzı olarak kabûl ve tatbik etme: doğru düşünme, doğru yaşama, hep hakkaniyet çerçevesi içinde kalmaya çalışma;

6) Zulme ve haksızlığa karşı tavır belirleme ve kendi haklarını koruma, kollama mevzuunda gösterdiği hassasiyet ölçüsünde, hattâ ondan da ileri, başkalarının hukukunu gözetmede titiz davranma ve hayatını âdeta bir teraziye bağlı yaşıyor gibi hep tartılı ve ölçülü yaşama;

7) Renk, ırk, bölge ve aileye bağlı imtiyazlara karşı açıkça tavır alma;

8) Soya-sopa bağlı yapılanmaları tasvip etmeme; hayatın tek bir ünitesinde bile sınıf hakimiyetini açıkça reddetme;

9) Ferdî kabiliyetlerin önünü açma, başarıları alkışlama; buna mukabil, her türlü monarşik mülâhazaya karşı mücadele verme;

10) Toplumun her fert ve her kesimini aynı sıcaklıkla bağrına basma;

11) Herkesin ihtiyaç ve beklentilerini eşit bir çizgide değerlendirme ve avazı çıktığı kadar kimsenin kimseden üstün olamayacağını haykırma;

12) Bütün kötülüklerin öncelikle ruh sefaletinden kaynaklandığını kabul etme ve iman, marifet ve ihsan şuuruyla ferdî iradeleri güçlendirerek, bu kötülükleri ruhlardan söküp atmaya çalışma;

13) Hayatını başkalarını mutlu etmeye bağlayıp, yaşamadan daha çok

yaşatma azmi içinde bulunma;

14) Maruz kalınan mağduriyetler, mazlumiyetler, mahrumiyetler karşısında daima dimdik durma ve katiyen pes etmeme;

15) Her zaman bir muhabbet fedaisi gibi davranma; herkesi kucaklama; herkese bağrını açma;

16) Her düşünceye saygılı davranma;

17) Sürekli "insan-ı kâmil" olmanın yollarını arama ve bu yolun bütün gereklerini yerine getirme;

18) Hakk'a kullukla, arzulara kulluk, kuvvete kulluk, şehvete kulluk, şöhrete kulluk gibi, insanı sefilleştiren çeşit çeşit kulluklardan kurtulma, bayağılıklardan sıyrılma.

Fethullah Gülen'in İslâmî Anlayışında Diğer Önemli Unsurlar

Yukarıda da ortaya koymaya çalıştığımız gibi, Fethullah Gülen'in İslâmî anlayışında öncelikli yer, kalbin, başta iman olmak üzere dinin manevî boyutu ve dinî ilimlerle tertemiz hale gelmesi ve buna paralel olarak ruhta dirilme, aklın ise fenler veya (tabîî) ilimlerle aydınlanması ve bu ikisinin izdivacından ortaya hikmet temelli bir aksiyon veya yaşayış çıkmasıdır. Onun dinî anlayışındaki diğer unsurlar, daima bu temele oturur. Fethullah Gülen, belki çoklarının bilmediği veya farkında bulunmadığı bir gerçek olarak, manâ ve muhtevasını daha çok İslâm tasavvufunda bulan ve bu sahanın büyükleriyle temsil edilen İslâm'ın ruhî hayatı üzerinde durduğu kadar, denebilir ki, başka bir şey üzerinde durmaz. Bu çerçevede onun en çok önem verdiği husus, Ulûhiyet hakikatıyla ubûdiyet (kulluk) hakikatının çok iyi kavranmasıdır. Bu kavrayışta kula düşen, tasavvuf dilinde marifet denilen Allah bilgisine ulaşması, bunu bir vicdan kültürü haline getirmesi ve kulluğunun şuuruna varmasıdır. Bu da, her şeyden önce Allah karşısında, O'nun mutlak Kudreti karşısında kulun mutlak aczini ve ancak O'nun Kudretiyle, bu Kudret'e dayanmakla kadir ve muktedir olabileceğini; O'nun mutlak servet ve istiğnası karşısında mutlak fakrını, yani her şeyiyle O'na muhtaç bulunduğunu kavramak ve bunun karşılığında şevk içinde O'na kulluk ve şükürle gerçek kudret ve servete ulaşmakla mümkün olabilir.

Kulluğu İdrakle Tevhide Ulaşma

İslâm'daki Allah ve kul münasebeti, başka dinlerdeki gibi değildir. Allah

karşısında hiçliğini idrakle O'na kul olan, O'nun Kudret ve Serveti'ne dayanan, başka her şeyin kulluğundan kurtulur; Fethullah Gülen'in yukarıda İslâm'ın ruhunu anlatırken parmak bastığı gibi, Allah'a kullukla arzulara kulluk, kuvvete kulluk, şehvete kulluk, şöhrete kulluk gibi insanı sefilleştiren çeşit çeşit kulluklardan kurtulur, bayağılıklardan sıyrılır. Bu nokta, Fethullah Gülen'in üzerinde en fazla durduğu bir noktadır. Onun pek çok yazılarında ve pek çok sohbetlerinde bu konunun tekrar tekrar ve hassasiyetle ele alındığı görülür. Meselâ, kayda ve kitaba geçmiş bir sohbetinde bu konuda söyledikleri oldukça önemlidir:

Alvarlı Efe hazretleri, "(İnsan için) belâ-yı ekber oldur ki, özünü gaflete salmış" derdi. Günümüzde Müslüman olanlar veya Müslümanlıklarını yeni keşfedenler, ne hikmetse, hemen radikalizme kayıyor; siyasî ve içtimaî sahaya yöneliyor. Halbuki, bütün meseleler "ben"de başlar ve "ben"de biter. Allah, "Ben" dediği zaman, ilk taayyün meydana gelmiş ve yaratılışın kapısı açılmıştır. İnsan, kendinde bütün İlâhî İsimler'in tecelli ettiği ve dolayısıyla Allah'a en câmî (kapsamlı) bir ayna olarak, O'nun "Ben" demesinden de nasibini almış ve bu, onun "ego"sı olarak tecelli etmiştir. Fakat, insanın "ben"i bağımsız, insana ait, bizzat insan tarafından yaratılmış bir "ben" değildir. O, çok ince bir çizgi, görünür-görünmez bir nokta, tabir-i diğerle, bir sıfırdır. Ne var ki, bu 'sıfır'da, Sonsuz'un bütün isimleri, tecellileri akseder durur. Eğer insan, kendisinde vehmettiği her şeyi; güç, hayat, irade, bilgi, güzellik, kısaca, hayır ve kabiliyet adına neye sahipse, Allah'a verir de kendini Yaratan'ın şeffaf bir aynası ve bir sıfır olarak görürse, o zaman, yaratılmış varlıklar hiyerarşisinde en üst mertebeye (âlâ-yı ılliyyîne) çıkar. Allah'ın Kudretiyle kadîr, Servetiyle ganî (zengin), İradesiyle mürîd (dileyen), İlmiyle âlim olur. Sıfır iken âdeta sonsuzlaşır. Tekrar etmek gerekirse, bütün bunlar, onun kendi benliğinin, egosunun, hiçbir şeye mâlik olmayan şeffaf bir sıfırdan, bir aynadan ibaret bulunduğunu görmesine bağlıdır.

Buna karşılık, insan, özünü gaflete salar ve egosunu Allah'ı tanımada, arz edildiği şekilde bir vâhid-i kıyasî (mukayese birimi, ölçüsü) olarak kullanmak yerine, Allah'ın kendisine vedia olarak yerleştirdiği her şeyi; hayatını, gücünü, servetini, kabiliyetlerini, güzelliğini ve muvaffakiyetlerini, onların asıl sahibinden gaspla kendine mal eder; Allah karşısında "Sen Sen'sin, ben benim" rekabetine girişirse, bu defa ego kalınlaşır; bir cemaat veya kavme, bir mesleğe, bir gruba mensubiyet (aidiyet) hisleriyle şişer ve sahibini yutacak hâle gelir. Sonra, Allah'ın mülkünde, O'nun tasarrufunu başka gerçek veya hayâlî

varlıklara da taksime girer; kendince bir takım ilâh veya ilâheler üretir. Tarihteki pek çok firavunlar, nemrutlar, Ebû Cehiller böylesine şişip, sahibini yutmuş birer ego oldukları gibi; tapınılmış putlar da, bu egonun birer sembolü olarak ortaya çıkmıştır. Günümüzde, kendisine âdeta yaratıcılık verilen tabiat ve tabiat kuvvetleri gibi vehmî varlıklar; hattâ bu tavrı, bu yönelişi besleyen bilim de, yine egonun, Allah'ın mülkünü ve mülkündeki tasarrufunu paylaşma adına ürettiği bir tağuttan ibarettir. Netice olarak, hayatın içtimaî, iktisadî, siyasî bütün sahalarında ortaya çıkan problemlerin hem kaynağında, hem de çözümünde, egonun kendi mahiyet ve hüviyetini, sonra da, bu mahiyet ve hüviyet adesesinden Rabbini ve yaratılışı tanıyıp tanıyamaması yatmaktadır.

İnsana düşen, egonun gerçek mahiyetini tanıyarak, zâtında âciz ve fakir bir varlık olduğunu idrakle, hakikî kudret ve servet sahibine yönelmek ve her şeyin O'nun tasarrufu altında olduğuna inanmaktır. (Ünal, 2001:104-106)

Fethullah Gülen, tevhidin, yani kişinin Allah'ın birliğine inanmasının temeli gördüğü bu konuda o kadar hassastır ki, yine konuyla alâkalı bir başka sözlerinde şöyle der:

Hiçbir kul, gücü, bilgisi ve imkânları ne ölçüde olursa olsun, Allah muvaffakiyet vermezse, müsbet hiçbir şey yapamaz. İnsanın yapısı hayra değil, günaha ve tahribe yöneliktir. Müsbet netice ve muvaffakiyetlere gelince, bir defa, bunların tahsili için gerekli mekanizmayı kuran Allah'tır. İnsanın yaptığı, bu mekanizmada bir düğmeye dokunmaktan daha fazla değildir. Ona o imkân ve gücü bahşeden, dokunmasına müsaade eden, o dokunmaya sevk eden de Allah'tır. Eğer Allah izin vermemiş, onu öyle bir donanımla dünyaya getirmemiş, o işi yapmaya sevk etmemiş olsa idi, bir düğmeye dokunmak bile olsa, insanın elinden ne gelirdi? İnsanın ekl ve şürb (yeme-içme) gibi en basit ve iradesine taallûk eden işlerde dahi rolü binde bir bile değildir. O halde, hele, sanki Firavunca ve Nemrutça "ben yarattım" dercesine, "ben yaptım, ben başardım; bu, bendeki güç ve ilimden dolayı böyle oldu; falan yerde konuştum, işte şu kadar insan müteessir oldu; şöyle yazdım, şu kadar insana tesir ettim" şeklinde hezeyanlar sarf etmek, hattâ bunları düşünmek, akıldan geçirmek, küstahlıktan başka ne manâya gelir?

Allah'a binlerce hamd ve senâ olsun; olsun da, nâil kılındığımız lütufların zerresini kendimizden bilmeyelim; bilmeyelim ki, O, lütuflarını sonuna kadar devam ettirsin. Bu lütufların bir tanesini, hattâ bir zerresini bile kendimizden bilsek, bilgimize, tedbirimize versek, O, vâridât-ı Sübhaniyesini keser ve "haydi

yürüyün bakalım, yürüyebilirseniz," der. Allah korusun, âhir ömrümüzde kendi kendimize bırakıldığımız için hizlana uğrarız. O'ndan diler ve dileniriz, bizi göz açıp kapayıncaya kadar bile olsa, Allah Rasûlü'nün o mübarek dualarından ayırmasın: "Göz açıp kapayıncaya kadar bile olsa, bizi nefsimizle baş başa bırakma!" Her şey O'ndan; ne veriyorsa, acimize, fakrımıza, zaafımıza merhameten veriyor. Vasiyetim olsun, elinizden geldiğince çevrenizi kendi benliğinden, egosundan uzaklaştırmaya çalışın.

Mü'min, her halinde mütevazî olmalı, mahviyet ve hacalet (utanç) içinde bulunmalı. Onun için, mü'minler hakkında Kur'ân-ı Kerim'de, "Mü'minlere karşı tevazu kanatları ve yüzleri yerlerde, kâfirlere karşı ise onurlu" buyrulur. Hiç kimse, kendisini müzekkâ (temiz) bilmemeli; böyle bilmek şöyle dursun, hadisteki ifadesiyle, kendini "racül-ü fâcir" bilmeli. Kimse, "ben müfsidim" demez; demez ama, bilmeyerek ifsat etmediği ne malûm? Acaba, vicdanında kendini ikna edecek şekilde, "hakikaten ben bir müfsit miyim?" diye bir mülahazası bulunmalı değil mi?

Kendisine zerre kadar bile itimad eden insan, İlâhî teveccühleri kaybetmiş demektir. Kimse, nefesine güvenmemeli, âkıbet ve âhireti hususunda emniyette olduğunu sanmamalıdır. Bu manâda mutlak emniyet küfürse, onun en küçüğü de küfre yakınlıktır. Yani, nasıl yeis (akıbet ve Âhiret konusunda ümitsizlik) küfürse, bir insanın âkıbeti ve âhireti hususunda ameline güvenmesi, Cennet'e gireceğinden emin olması da küfürdür. Böyle bir emniyetin en küçüğünün bulunması da, küfür istikametinde bir adım demektir. (Ünal, 2001:183-87)

Fethullah Gülen, bu çerçevede "mahviyet, tevazu ve hacalet" üzerinde de hassasiyetle durur. Ona göre, bir mü'min, kendisini Allah karşısında hiç hissetmeli, Allah ve insanlar karşısında daima mütevazî bulunmalı ve günahları ve yapması gerektiği halde yapmadıklarından dolayı yüzü daima yerde olmalıdır:

Yüzü yerde olanlar, Hak katında da halk katında da sonsuz payelere ulaşırlar. Burunlarını dikip böbürleneler, herkesi hakir görüp çalım satanlar ise, hemen her zaman halk tarafından istiskale uğramış; Hak tarafından da azaba çarptırılmışlardır.

Alçak gönüllülük, ferdin olgun ve faziletli olmasının, kibirlenip büyüklük taslamak ise, onun seviyesiz ve eksik olmasının tezahürüdür. En kâmil kimseler, en çok insanlarla beraber bulunup, onlarla hem-dem olanlardır. En eksik kimseler ise, insanlarla beraber bulunmayı, onlarla düşüp kalkmayı gururlarına

yediremeyen talihsizlerdir.

Bir insanın insanlığa yükselmesi, onun tevazuu ile, tevazuu da, makam, mansıp, servet ve ilim gibi halkın itibar ettiği şeylerin onu değiştirmemesiyle belli olur. Anılan hususlardan biriyle düşünce ve davranışlarında değişikliğe uğrayan bir şahsın ne tevazuundan, ne de insanlığa yükselmesinden bahsedilebilir.

İnsan, başkalarına karşı iyi-kötü bütün davranışlarında nefsini ölçü kabûl ederek, her şeyi onunla tartmalı; nefsine hoş gelen şeyleri başkaları için de istemeli, nefsının hoşlanmadığı bir muameleden başkalarının da hoşlanmayacağını katıyen hatırdan çıkarmamalıdır. Böylece o, hem yanlış davranışlardan, hem de başkalarını rencide etmekten kurtulmuş olur. (Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 103-104)

Rıza, İhlâs, Takva ve Yakîn; Sıdk (Sadakat) ve Emniyet

Fethullah Gülen'in İslâmî yaklaşımındaki temel noktanın ana çizgilerini, bir başka açıdan rıza, ihlâs ve takva oluşturur. Rızanın iki boyutu vardır: birinci boyutu, hiçbir düşünce, davranış ve yapılan hiçbir işte Allah'ın rızası dışında başka bir gaye taşımama, daima O'nun rızasını, hoşnutluğunu hedeflemektir. Kulluğun önemli bir temeli de budur:

Dünyevî bir ikbal arzumuz ve dünya ile bir alâkamız yoktur. Biz, karşısında cennetlerin bile ucuz kaldığı Allah'ın (cc) rızasına talibiz. Vali olmak, milletvekili olmak, bakan olmak, zengin olmak vs. bunun karşısında ne anlam ifade eder ki? Rıza-i İlâhî'ye talip olan, böylesine küçük ve hasis şeylere itibar eder mi?

Evet, gönlümüzde dünyaya karşı hiçbir arzu, hiçbir meyil, hiçbir iştihak olmamalıdır. Kaldı ki, bizim için manevî terakkiye bile talip olmamak çok önemli bir esastır. Hasılı, namaz kılarken Cennet'i görseniz, ondan bile kaçmalısınız. (Fasıldan Fasıla 1, s:90)

Gülen, bir başka yerde ise şöyle der:

Âhireti kazanmak için gönderildiğimiz şu dünya kıışlasında 'askerlik' çok iyi yapılmalı. Her hareketimizde rıza-yı İlâhî amaçlanmalı ve Cennet'e gitme bile olsa - ki hemen hemen herkes bunun iştiahiyle kavruluyordur - bu hedeflere ulaşmayı geciktirecekse, bundan şimdilik vazgeçmelidir. (Fasıldan Fasıla 2, s:345)

Yine bir başka yerde, onun şu sözlerine rastlarız:

Hedefte Allah'ın rızasının olması her mü'min için bir kemal meselesidir. Ve bu konuda ölçü şudur: İnsan yaptığı her şeyi emredildiği için yapmalı, her işinde Allah'ın hoşnutluğunu hedeflemeli ve yapılan işlerin neticesini de burada değil ötede beklemelidir. İşte halis kulluk!. Bütün mesele de bu kulluğu yakalamaktır. Böyle bir kulluk için halis niyet şarttır. Niyet, yani belli bir düşünceye programlanmak, bazen amelden de öte tesirli bir iksirdir. Mükemmel niyet, mükemmel insanların şiarı; avam için ise zorlardan da zor bir gaye. Elbet insan kendini zorlamalı.. olabildiğince zorlamalı ki, niyetle aynı çizgide, hattâ ondan da öte imana ermek ve bu imanla rıza makamını elde etmek mümkün olabilsin. Şahsî çıkarlardan arınmak, menfaat düşüncelerini kafadan çıkarıp atmak, tenperverlikten sıyrılmak ve daima ruhu kanatlandırıcı ideallerle meşgul olmak.. ve bunlardan da önce Allah'ı bilip tanımada her an ayrı bir marifet peteği örmekle meşgul oluyor gibi fikrî, ruhî ameliyede bulunmak, işte rızaya ulaştıracak vesilelerden sadece birkaçı.!

Rıza, makamların en büyüğüdür ve Peygamberane bir azim ister. Yani bütün mülahazaları kafadan çıkarıp atma ve hayatı Cenab-ı Hakk'ın hoşnutluğuna göre planlama, dizayn etme. İşte rıza ve işte rızadan gaye..! (Fasıldan Fasıla 2, s:30)

Rızanın bir diğer boyutu ise, İlâh ve Rabb olarak Allah'tan, din olarak İslâm'dan, rasûl olarak Hz. Muhammed'den (sav) razı olmak; Cenab-ı Hakk'ın ulûhiyetine rıza göstermek, O'nu sevmek, O'na karşı saygıyla dopdolu bulunmak; beklediklerimizi yalnız O'ndan beklemek; O'nun hakkımızdaki bütün hüküm ve takdirlerini gönül rahatlığıyla karşılamak, başlangıcı acı görülen hadiselerde, şokun atlatılacağı âna kadar sükûneti bozmadan, acele karar vermeye kalkışmamak ve kulları hakkındaki bütün tasarruflarında Allah'a inanıp güvenmek; Hz. Muhammed'in (sav) elçiliği konusunda, ona şartsız teslim olmak; akıl, mantık ve muhakememizi onun emrine vermek; İslâm'la ilgili olarak ise, onu hayatımıza hayat yapmaktır. (Kalbin Zümrüt Tepeleri, 149-50)

Kısaca, Fethullah Gülen, bir Müslüman'ın bütün düşünce, davranış ve hareketlerinde Allah'ın rızasını kazanmayı hedeflemesini ve bu hedef istikametinde karşılaştığı her şeyi gönül hoşnutluğuyla kabullenmesini, iman ve Müslüman olmanın olmazsa olmaz şartı görür. Bunun önemli bir boyutu ihlâstır. İhlâs, doğru, samimi, katışıksız, dupduru, riyadan uzak olma ve kalbi bulandıracak şeylere karşı kapalı yaşama veya gönül saffeti, düşünce istikameti, Allah'la münasebetlerinde dünyevî garazlardan uzak kalma ve tam bir sadakatla kullukta bulunma demektir. Bir başka tanımla ihlâs, ferdin, ibadet ü taatinde

Cenab-ı Hakk'ın emir, istek ve ihsanlarının dışında her şeye karşı kapanması, kul ve Allah münasebetlerinde sır tutucu olması, yaptıklarını Hakk'ın teftişine arz mülâhazasıyla yapması, bir diğer ifade ile, vazife ve sorumluluklarını O emrettiği için yerine getirmesi, yerine getirirken de O'nun hoşnutluğunu hedeflemesi ve O'nun Âhiret'te vereceği mükâfatlara yönelmesinden ibarettir. (Kalbin Zümrüt Tepeleri 1, 93)

Fethullah Gülen, ihlâs üzerinde durduğu kadar, insanları, ihlâsın zıddı olan riyadan sakındırma üzerinde de ısrarla durur. Bu konu, onun irşad edicilik yanı ele alınırken tekrar gündeme gelecektir.

Takva, İslâm anlayışında manevî-ruhî boyutu her zaman öne çıkaran Fethullah Gülen'in üzerinde en hassas olduğu bir diğer husustur. O, takvaya alışlagelmiş tariflerden artık bir tarif getirir. Ona göre takva, İslâm gibi iki boyutludur. İslâm, insanların kendi iradeleriyle tâbi olmak üzere Allah'ın en son olarak Hz. Muhammed (sav) vasıtasıyla en kâmil şekilde gönderdiği dinin adı olduğu gibi, ayrıca, irade sahibi insan ve cinler gibi varlıklar dışında kalan bütün varlıklar Allah'a teslim olup itaat ettiği, O'nun kanunları doğrultusunda hiç sapma göstermeden hayatlarını sürdürüp, vazife veya fonksiyonlarını yerine getirdiği için de Müslümandırlar; yani İslâm, insan ve cinler dışındaki varlıkların da tâbi oldukları din veya İlâhî kaideler, kanunlar bütünüdür. İşte, Allah'ın, insanın inanç, ibadet, ahlâk, yaşayış tarzı için koyduğu kanunlar, kaideler olduğu gibi - ki bunların hepsine birden, kanun ve kaide olmaları hasebiyle İslâm'ın eş anlamlısı olarak Şeriat da denir - kâinatın işleyişi ve insan hayatı için koyduğu kanunlar da vardır ve bunlar, 'tabiî' ilimlerin, yani fiziğin, kimyanın, astronominin, biyolojinin, sosyolojinin konusu olan kanunlardır, ki bunlara da, yine kanun olmaları bakımından Şeriat-ı Tekviniye veya Fitriye denilir. İşte takva, "Allah'ın emirlerini tutup, yasaklarından kaçınmak suretiyle O'nun azabından korunma, O'nun koruması altına girme" demek olduğundan, takvalı olabilmek, yani dünyada ve Âhiret'te Allah'ın koruması altına girebilmek, bu iki kanunlar bütününden ikisini de yerine getirmeğe bağlıdır. Dolayısıyla takva, bu her iki kanunlar bütününe uymanın adı olmaktadır. (Kalbin Zümrüt Tepeleri 1, 74-79)

Takva tarifinde, Fethullah Gülen'in temel İslâm anlayışını bulmak mümkündür. Bu anlayış, fenler veya 'tabiî' ilimler yoluyla aklın aydınlanmasına ve dinî ilimler, bir de nefsi arıtma yoluyla - ki bu yol, İslâm tarihinde öncelikle Tasavvufun konusu olmuştur - kalbi cilalama ve ruhta diriliğe ermeye dayanmakla, takva, bunun her ikisini de içine alan bir kavram olmaktadır. Bu

bakımdan takva, "paha biçilmez bir hazine, en zengin hazinelerin en mutena (en gizli, en çok korunan) yerinde eşsiz bir cevher, bütün hayır kapılarını açan sırlı bir anahtar ve Cennet yolunda bir burak" (Kalbin Zümrüt Tepeleri 1, 76) olarak, Fethullah Gülen'in İslâm anlayışında çok önemli bir yer tutar.

Doğru, sağlam ve kesinlerden kesin bir bilgiye, hem de herhangi bir tereddüt ve kuşkuyla düşmeyecek şekilde ulaşmak demek olan yakîn, iman esaslarını ve bilhassa imanın en büyük rûknü olan Allah'ın varlığını ve birliğini aksine ihtimal vermeyecek şekilde bilmek, kabullenmek, duyup hissetmek ve onun insan benliğiyle bütünleştiği irfan ufkuna ulaşmak demektir. Onu, imanda delil ve bürhanları aşarak, iç-kalbî lâtifeler (fakülte) ve vicdan yoluyla gaybları müşahede, eşyanın perde arkasını kavrama ve sırları muhafaza şeklinde de tarif etmişlerdir. Yakîn, bütün bilgi kaynaklarını, eşyanın varlığını, varlığın sırlarını ve iman hakikatlarını keşfetme yollarını kullanarak varılan noktalar ötesi bir noktadır. (Kalbin Zümrüt Tepeleri 1, 171-72)

Yakîn, İslâm'da inanmanın, Hıristiyanlık'ta veya bir başka dindeki gibi olmayıp, ayrıca, imanla bilgiyi kesin hatlarla ayıran ve imanı sadece taklidî bir kabûl, işin özünü, esasını kavrama gereği duymadan bağlanma olarak algılayan modern düşüncenin de tersine olarak, kesin bilgiye dayandığını, en azından onunla birlikte olduğunu gösteren çok önemli bir sıfattır. Onun ilme'l-yakin mertebesi, inanılması gereken esaslara akıl, delil, bürhan, gözlem ve vahyin ışığında bütün şüphelerden kurtularak inanmayı ifade ederken; aynel-yakin mertebesi, modern düşüncenin habersiz bulunduğu keşif, müşahede (kalble ve daha iç duygularla görüp kavrama) ve duyup hissetmenin ruha kazandırdığı engin ve tarifler üstü marifete ulaşma halidir. Hakka'l-yakin mertebesi ise, gerçekleri, iman esaslarını ve hakikatlarını perdesiz, hattâ niteliksiz ve tasavvurlar üstü bir şekilde kavrama ve kulun benlik, enaniyet ve nefis cihetiyle fena bulup, Zât-ı Hakk'la kaim olması şeklinde yorumlanmıştır (Kalbin Zümrüt Tepeleri 1, 174-75) Kısaca, taklide, taassuba, cehalete, hikmetsizliğe, abesiyete vurulmuş en büyük bir darbe olan yakîn, İslâm'ın temellerinden biri olmakla, Fethullah Gülen'in İslâm anlayışının da nirengi noktalarından birini oluşturmaktadır.

İslâm'ın bütün rûkûnlerine, her birinin İslâm'daki yeri oranında önem veren Fethullah Gülen, İslâm'ın en önemli esaslarından biri ve bilhassa günümüzde her zamankinden daha çok ehemmiyet kazanmış bulunan sıdk (doğruluk) ve emniyet (güvenilirlik) üzerinde de hassasiyetle durur. Bunların her ikisi de, Peygamberliğin ve peygamberlerin vasıfları arasındadır. O, doğruluğa

peygamberliğin mihveri olarak bakar. Çünkü Peygamberlik, doğruluk yörüngesi üzerinde hareket eder. Peygamberin ağzından çıkan her şey tasdik edalıdır. Çünkü peygamberler, gerçek dışı hiçbir şey söylemezler. Kur'ân-ı Kerim bazı peygamberlerin büyüklüğünü anlatırken, bize onların bu vasıflarından söz eder: "Kitap'ta İbrahim'i de an. O dosdoğru (sıddık) bir nebîydi" (Meryem/19: 41). "Kitapta İsmail'i de an; O sözünde dosdoğruydu.. resûl ve nebîydi" (Meryem/19: 54). "Kitapta İdris'i de an. O, dosdoğru bir nebîydi. O'nu yüksek makamlara yücelttik" (Meryem/19: 56-57). Hz. Yusuf (as)'a hapishane arkadaşının hitabını Kur'ân naklederken, yine aynı vasıftan bahsetmektedir: "Ey özü sözü doğru Yusuf!" (Yusuf/12: 46). Onlar nasıl doğrulukla mücehhez olmaz ki, Allah (cc) sıradan insanların dahi doğru olmalarını istiyor ve Kur'ân'da doğru olanları yüceltıyor: "Ey îman edenler! Allah'tan korkun ve doğrularla beraber olun" (Tevbe/9: 119). "Gerçek mü'minler, ancak Allah ve Rasûlü'ne iman eden, O'ndan asla şüpheye düşmeyen, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad edenlerdir. İşte doğrular ancak onlardır" (Hucurât/49: 15). Sadıklar övgüye lâyıktır ve sözünün eri sadıklar Kur'ân'da yüceltilir: "Mü'minler içinde Allah'a verdikleri sözde duran nice erler var ki, işte onlardan kimi, sözünü yerine getirip o yolda canını vermiştir; kimi de (şehitliği) beklemektedir. Onlar, hiçbir şekilde (sözlerini) değiştirmemişlerdir" (Ahzab/33: /23). (Sonsuz Nur 1, 99-100)

Sıdk (doğruluk), insanın, duygu, düşünce, söz ve davranışlarda doğruluğu tabiatının bir parçası haline getirmesi; şahsi hayatından insanlarla olan münasebetlerine, hakkı ilân adına şahitliğinden, şakalarına kadar, hattâ dost ve arkadaş çevresi itibariyle hep doğruluk aramasıdır ki, Hakk'a ulaştıran yolların en sağlamı, amelin ruhu ve özü, düşünce istikametinin en yanıltmaz mihengidir. Doğrulukla mü'min münafıktan, Cennet ehli de Cehennem ehlinden ayrılır. Sıdk, ferdin, düşünce ve davranış uygunluğunu, iç-dış bütünlüğünü yakalayabilmek için halden hale girmesi ve kıvrım kıvrım kıvrınmasıdır. (Kalbin Zümrüt Tepeleri 1, 123-24)

Peygamberlere ait ikinci sıfat olan emanet, yani güvenilir olma, emanete asla ihanet etmeme, iman ile aynı kökten gelir. Mü'min, inanan ve emniyet telkin eden insan demektir. Peygamberler, mü'min olarak zirve insan oldukları gibi, emin olma, emniyet telkin etmede de en başadırlar. Kur'ân-ı Kerim, onların bu sıfatlarına bir çok âyette işaret eder. Meselâ: "Nuh kavmi de peygamberlerini yalancılıkla itham etti. Hani kardeşleri Nuh, onlara şöyle demişti: (Allah'a karşı gelmekten) sakınmaz mısınız? Bilin ki ben, size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim. Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin" (Şuarâ/26:

105-108). "Âd kavmi de peygamberlerini yalancılıkla itham etti. Hani kardeşleri Hûd onlara şöyle demişti: (Allah'a karşı gelmekten) sakınmaz mısınız? Bilin ki, ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim" (Şuarâ/26: 123-25). Ve: "Semûd (kavmi) de peygamberlerini yalancılıkla itham etti. Hani kardeşleri Salih, onlara şöyle demişti: (Allah'a karşı gelmekten) sakınmaz mısınız? Bilin ki, ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim" (Şuarâ, 26/141-143). Keza: "Lût kavmi de, peygamberlerini yalancılıkla itham etti. Hani kardeşleri Lût, onlara şöyle demişti: (Allah'a karşı gelmekten) sakınmaz mısınız? Bilin ki ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim" (Şuarâ, 26/160-162). Konuyla alâkalı âyetleri çoğaltmak mümkündür. Fakat, konu hakkında bir fikir vermek için verdiğimiz âyetler yeterli olsa gerektir.

Mü'min, Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinden biri olduğu gibi, aynı zamanda O'na inananların da en önemli isimlerindendir. Allah (cc)'a niçin mü'min denir? Çünkü O, güven kaynağıdır. Bize güveni veren de O'dur. Bize, damla damla veya şelâleler halinde güven, hep O'ndan gelir. Peygamberleri güvenli kılan ve onları emniyet sıfatıyla serfiraz eden de yine O'dur. Öyle ise, emniyet, güven, emanet ve iman dediğimiz mesele, bizi peygamberlere ve önemli bir ölçüde peygamberleri de Allah'a bağlar. Nihayet topyekün bu bağlılık bizi, Yaradan-yaratılmış münasebetine götürür. Bütün bu manâlar, emanet kelimesinde mevcut olan manâlardır ve zaten mevzunun bir önemli yönü de, bu münasebeti kavramaktır. Peygamberlerin ve Peygamberimiz'in en önemli sıfatı emanet olduğu gibi, Kur'ân'ı Peygamberimize getiren Hz. Cebrail'in (as) en önemli vasfı yine emanettir. Kur'ân, O'nu bize şöyle anlatır: "O, kendisine uyulan, emin bir elçidir" (Tekvir/81: 21). Evet, Cibril (Cebrail), Allah (cc)'a itaatkâr ve O'nun nezdinde ihraz ettiği vazife itibarıyla da güvenilir bir elçidir. İşte, Kur'ân da bize bu güvenilirler kaynağından gelmiştir.

Allah, Mü'min'dir. O'nun beyanı emniyet telkin eden bir beyandır. Kur'ân, Allah'ın emin dediği Cibrîl vasıtasıyla gelmiştir. Ve emin olmak peygamberimiz Hz. Muhammed'in (sav) de en önemli vasıflarından biridir. O kadar ki O, daha peygamber olmadan önce Muhammedü'l-Emîn diye çağrılıyordu. (Sonsuz Nur 1, 174-76)

İbadet, Dua ve Ahlâk

İslâm, temelde imana dayanır; Fethullah Gülen'in İslâmî anlayışında çok önemli yerleri olan ve yukarıda üzerinde durduğumuz bütün unsurlar imandan kaynaklanır, imana dayanır ve imanın neticesi veya meyveleridir. İslâm'da

imandan sonra ibadet gelir; iman, tefekkürle birlikte ibadet toprağında gelişir, olgunlaşır, meyvesini verir. Dolayısıyla ibadetsiz iman düşünölemeyeceğı gibi, imansız ibadet de zaten kabul değildir. İman ve ibadet, insanı potansiyel insan olmaktan kâmil insan olmaya yükseltir ve bunun da göstergesi ahlâktır. Bir hadis-i şerifte, "Ben, güzel ahlâkı, bütün ahlâkî faziletleri tamamlamak için gönderildim" buyrulur. Yani, peygamberlerin gönderiliş gayesi, insanların Allah'ı tanınası, O'na hakkıyla inanıp ibadet etmesi ve neticede ahlâkî faziletlerle donanıp, gerçek birer insan olmalarını sağlamaktır. Dolayısıyla, İslâm'ın günümüzde öncelikle bu temel unsurlarına eğilen Fethullah Gülen'in ibadet ve ahlâk üzerinde durmaması mümkün değildir. Onun gerek doğrudan kaleme aldığı yazılarına, gerekse sonradan kitaplaştırılan sohbetlerine bakanlar, ibadet, özellikle İslâm'ın şartları içinde yer alan namaz, oruç, zekât ve hac üzerinde ne kadar durduğunu, daha sonra da ahlâk ve karakter konusunda ne ölçüde hassas olduğunu göreceklerdir.

İbadet ve ahlâktan ayrı olarak, bir bakıma Allah'a kulluğun adı olan dua da, Fethullah Gülen'in yazı ve sohbetlerinde üzerinde ısrar edilen hususlardandır. "Ey Rasûlüm, de ki, duanız olmasa, Allah size niye önem versin?" (Furkan/25: 77) âyetinin manâ ve önemine paralel olarak, Fethullah Gülen de duaya o nispette önem verir.

"İbadet, insanın, varlık, hayat, şuur, idrak ve iman gibi nimetlere karşı, mazhar olduğı bütün bu şeylerin diliyle bir teşekkür; ibadetsizlik ise, mutlak bir körlük olmasa bile, kaba bir nankörlük olduğunda şüphe yoktur" diyen Fethullah Gülen, ibadetin, imanla hedeflenen dünya ve ukba saadeti gibi hususları elde etmek için, bizlere imanı emreden Zât'ın, açıp önümüze sürdüğü bir vuslat yolu ve bir vuslat âdâbı olduğunu ve bu yolu bulamayanların, bu âdâbı elde edemeyenlerin Hakk'a ulaşmalarının mümkün bulunmadığını kaydeder. Ona göre, ömürlerini, hakikat adına nazarî meselelerin hikâyeleriyle tüketen gerçeğe kapalı ruhlar, bütün bir hayat boyu en fasih dillerin, en sihirli beyanların büyüleyici ikliminde yaşasalar dahi, bir çuvaldız boyu yol alamazlar. Çünkü ibadet, insandaki iyilik, güzellik ve doğruluk düşüncesine kuvvet veren bereketli bir kaynak ve nefsin kötölük temayülleri iyileştirip melekler âlemine çeviren sırlı bir iksirdir. Her gün birkaç defa zikir u fikriyle bu kaynağı müracaat eden ruh "insan-ı kâmil" olma yoluna girmiş ve bir ölçüde nefsin desiselerine karşı da siperini bulup mevzilenmiş sayılır.

İman ve ameli, yani imanın günlük hayattaki yansıması veya tatbikini, biri olmazsa diğeri de olmaz iki esas olarak zikreden Fethullah Gülen, imanı,

"inanılması gereken esaslara, aksine ihtimal vermeyecek şekilde inanma" tarifi içinde, ameli ise ibadet çerçevesinde ele alır ve şu değerlendirmede bulunur: "Bir mü'minin kendi olması ve özüyle bütünleşmesi ancak ibadetle mümkündür. Kant'ın, "Allah, nazarî akılla değil, ameli (pratik) akılla bilinir" tesbiti de, bu hükmün bir başka ifadesidir. İbadet, tabiatının bir parçası haline gelmeyen ve onda derinleşmeyen bir insanın kayması ve yoldan çıkması, her zaman söz konusu olabilir... Bu sebeple, 20'nci asrın, 21'inci asrın münevver gençleri, tamamıyla fiziğe ait dünyalarda bile metafiziğe açılan kapılar aralamalı, nazariden pratiğe yönelmelidirler." (Fasıldan Fasıla 3, 132-33)

Gülen, ibadet anlayışına, İslâm'a yaklaşımındaki temel kalkış noktalarından biri olarak, insanlara faydalı olmayı da katar. Ona göre, ibadetin en faziletlisi Allah'ı (cc) bilip, Allah'ı (cc) sevmek ve insanlara faydalı olmaktır. Bu zirvenin zirvesi de, doğruyu gösteren vicdan ibresiyle her işte Hakk'ın hoşnutluğunun gözetilmesi, "Emrolunduğun şekilde dosdoğru ol!" sesiyle harekete geçerek, bir mü'min için ideal olan gerçek doğruluğun araştırılmasıdır. (Ölçü veya Yoldaki Işıklar 3, 123)

Allah'a imanının gereği olarak ibadete bu derece önem veren Fethullah Gülen'de mabet düşüncesi, hem dinî açıdan, hem de tarihî, mimarî ve İslâm medeniyeti açısından, 'bamteli' mesabesinde bir yere sahiptir. O, mabedin manâsını şöyle dile getirir:

Ma'bed, insan ruhuna seslenen müphem bir lisan, gönülleri kendine çeken büyüleyici bir beyan ve sessiz duruşu içinde, Yüce Hakikat adına her dille bir şeyler anlatan bir sırlı tercümandır. İnsan, ma'bedde, bugünü dünle, dünü sonsuzla iç-içe duyar.. ma'bed, ibadet düşüncesi, ibadetin kaynağı ve ibadetin manâsıyla dopdolu bir deryada yüzüyor gibi olur. Bir de ma'bedin bu talâkatlı beyanına üstad, kudretli ve mâhir bir ses refakat ederse, zevk tarif edilmez doruğa ulaşır ve gönüllerde inanılmaz bir tesir bırakır. Evet, ma'bedin sessiz, temkinli, vakur, binbir îmâ ve işaretlerle mırıldandığı manâ; lisanını gönlünün emrine vermiş, gırtlığını akord edebilmiş mahir bir okuyucunun ruhundan yükselen İlâhî nağmelerle birleşip yağmur gibi duygularımızın üzerine dökülmeye başladığı, akıp ruhumuzu doldurduğu zaman kendimizi bahara uyanmış güller, çiçekler gibi taptaze hisseder ve iliklerimize kadar varolmanın zevkini duyarız. Sanki ma'bedin dışında varlığa karşı susan ve gönül dünyası itibariyle varlık ötesine kapanan bizler, ma'bedi, ruhlarımızın derinliklerinde saklı bulunan duygu ve düşüncelerimizi bedeninin karanlık mahbesinden kurtararak, göklere duyuracak bir müezzin, bir hatib gibi bulur ve onun sesin

sessizliğe, sessizliğin sese karıştığı mübarek hariminde başımızın sonsuzluğa ulaştığını hissederiz.

Bizler, ma'bedden yükselen bu sesleri, varolmanın manâ, gaye ve esası olarak, gönüllerimizden taşan birer feryat halinde duyar, ruhumuzun kubbesinin delindiğini hisseder ve âdeta birer ışık, birer hava gibi, uçup göklerin ezeli şevkine ulaştığımızı, iç dünyamızın İlâhî esintilerle sarıldığını sezer ve kendimizden geçeriz. Kulaklarımızda çınlayan her ses, gözlerimizin önünde tüllenen her manâ, başımızın üstünde muhteşem, azametli kubbeler kuruyor gibi olur ve farkına varmadan kendimizi sonsuzluğa açılan heybetli kapıların önünde buluruz. Bu esnada herbirerlerimiz, bulunduğumuz yerlerden sıyrılır, yükselir, herkesin ve her şeyin üstünde kanat germiş ve gölgelerimizi cemaatin başına salmış gibi oluruz. Bazen içinde bulunduğumuz halkada, öne-arkaya, sağa-sola o kadar genişler, o kadar yayılır ve o kadar uzarız ki, mesafeler sıkışır ve buudlar çatlayacak hale gelir. Bu noktada, kendimizi, meleklerle, ruhanîlerle, cinlerle sayılmazlığa ulaşmış bir cemaat içinde ve bir bilinmez metafta tavaf ediyor gibi görür; varolmanın gerçek gayesini, hayatın hakiki lezzetini ve lezzetlerin sonsuzlaştığını anlar, duyar ve yaşarız.

İbadetin şekli kadar, hattâ bu şekli vermesi açısından ondan daha öte manâ ve ruhuna eğilen Fethullah Gülen, görünüşte cemaatleriyle belki dolu bile olsa, günümüzde mabedin eski ve görmesi gereken fonksiyonunu görmediği düşüncesindedir. Taşıyla tuğlasıyla, direkleri ve kubbesiyle var, fakat manâsını büyük ölçüde kaybetmiş mabetleri gerçek hedefine kavuşturacak bir gönül veya manâ erleri bekleyişi, dolayısıyla, bir mabet hicranı içindedir o:

Asırlarca, bu mübarek dünyaya hayat üfleyen ma'bed, bugün boynu buruk, ruhunun çizgilerini şerhedecek manâ mimarlarını beklemenin yanında, ses-söz üstadı gönül erleriyle kuruluş niyetine esas teşkil eden buudlara ulaştırılmayı beklemektedir. Bilmem ki, bamteli kopmuş ma'bedi, kim imar ederek eski hüviyetine ulaştırıp, yeniden gürül gürül seslendirecek? Kim bu hırıl hırıl sesleri akord edip, ruhları coşturan nağmeler haline getirecek? Kim kaybettiğimiz ma'bedi yeniden bize iade edecek..? (Sızıntı, Eylül 1988)

İbadet ve mabet denince ilk akla gelen namazdır. Namaz, İslâm'da imanla imansızlığın ayrışma noktası gibi telâkki edilmiş ve kendisine o derece önem verilmiştir. Bütün ibadetlerin başı, ibadet manâ ve muhtevasının kendisinde bütünüyle yoğunlaştığı namaz, Gülen'in İslâm anlayışında en önemli esaslardan birini oluşturur. Denebilir ki, pek çok yazısında olduğu gibi, pek çok sohbetinde

de sözü döndürüp dolaştırıp namaza getiren Fethullah Gülen, nasıl mabet konusunda, onun sahip bulunduğu ruh ve manâya dikkat çekiyorsa, aynı şekilde namaz konusunda da, namazı namaz ve ibadetlerin başı yapan öze dikkat çeker. O, namazla namazda duyduğunu, herkesin duyması gerekeni dile getirir:

Namaz, mü'minin miracı, mirac yolunda ışığı-burağı.. yollardaki inanmış gönüllerin sefinesi-peyki-uçağı.. kurbet ve vuslat (Allah'a yaklaşma ve ulaşma) yolcusunun ötelere en yakın karargâhı, en son otağı, gaye ile hemhudut (sınırdış) en büyük vesilelerden biridir.

İnsanı, arşiyeler gibi döndüre döndüre sonsuzluğun semalarında dolaştıran ve götürüp tâ melekler âlemine ulaştıran mirac enginlikli bu mübarek ibadet, günde beş defa kendimizi içine salıp yıkanacağımız bir çay gibidir ki, içine her dalışımızda bizi hatalarımızdan bir kere daha arındırır; alır ummana taşır ve sürekli başlangıçla son arasında dolaştırır ki, bu da, buudlarımız dışında bir uhrevileşme ve ebedileşme temrinatı (egsersiz) demektir.

Evet, namazın göklerdeki âhengiyle bütünleşmiş olanlar için imamın arkasındaki her hareket, her söz, insanoğlu için yitik cennet adına bir hasret ve bir daussıla sesi verir; bir ümit ve bir vuslat duygusuyla tülленir. Kendini, namazın mirac buudlu havasına salan hemen herkes için o, cennet dönemlerimizin ve ötedeki cennetlerin nazlı, hülyalı günlerinin fecir tepelerine benzer.

İnsan ruhunun, duyuş ve sezişleriyle şuhud ve vücudu aşır gayb noktasına ulaştığı namaz ufku, onu duyan ruhların bütün hasretlerini, hicranlarını ve daussılalarını söyler. Aynı zamanda kalbin itminanını, insanî duyguların revh u reyhanını, varlığın ezeli serencâmesini, yıldızların yeryüzü temaşasını, göklerin sırlarını, ukbanın ışıklarını, Cennet'in yamaçlarını, yamaçlarda salınan ağaçlarını, ağaçların altında her zaman çağlayan ırmaklarını söyler.. rükünleriyle söyler, içindeki Kur'ân'la söyler, dualarla söyler; söyler ve söylediklerini yepyeni bir eda ve üslupla ruhlarımıza kevserler içiriyor gibi tekrarlar... (Sızıntı, Temmuz 1994)

Kuşkusuz ruhunun müşahhaslaşmış şekli olan kılınış tarzını asla ihmal etmemekle birlikte, sürekli namazın ruhunu gündeme getiren Fethullah Gülen, bu ruhla onun kılınma şeklinin kaynaşmış, özdeşleşmiş halini de şöyle ifade eder:

Namazı dert edinmek lâzımdır. Kıyam, kıraat, rükû, sücûd vs. namazın şekillerinden ibarettir. Oysa asıl olan, muhteva ve ruhtur. Nasıl ki yeme-içme

cismaniyetimiz için bir ihtiyaçtır, namaz da manevî hayatımız ve ruhumuz için bir gıdadır. Namaz, fıtratımızın bir gereği haline getirilmelidir. Ruh, gıdasını ancak, bu şekilde kılınan bir namazdan alabilir. Meselâ, Kevser sûresi'ni 1000 defa okur, her seferinde ayrı şeyler hissedersiniz. Sonra da bu hale şaşar kalır ve "Kevser sûresi bir satırlık bir şey ama, meğer içinde kitapları dolduracak muhteva varmış" der, kendinizden geçersiniz. Onun için, namazları angarya kabilinden kılmamak gerekir. (Fasıldan Fasıla 1, 99)

Namazda olsun, namaz haricinde olsun, gönlün her teli tıpkı bam teli gibi ses vermeli. Bilhassa da namazda böyle olmalı. Sazların bir tane bam teli var, fakat gönlün her teli bam teli gibi olmalı. Öyle namaz kılmalı ki, herkesin namazı bir diğerine misal olsun ve secde, doyulmaz bir neşveye, dualar, insana bıkkınlık vermeyen gıdaya; rûkû ayrı bir edaya ulaşsın; kıraat de, dane dane canlı kelimeler armonisi halini alsın.

Muhbir-i Sadık, "Namazınızı veda namazı olarak kılın" buyuruyor. Size, "bir vakit namaz kılacak kadar ömrünüz kaldı" deseler, o namazı nasıl özene-bezene kıalarsınız. İşte her namazı böyle özene-bezene kılmalısınız. Evet "bu benim son namazım olabilir" mülâhazasıyla kılınan namaz veda namazıdır.

Namaz kamil manâda kılınırsa, - birçok hadis-i şerifte de işaret buyurulduğu gibi - günahları siler, temizler. Zira, namazda tevbenin şuur haline gelmesi söz konusudur. Yani, namaz ile yapılan tevbe kasdî ve iradî olmamakla beraber, insanın namazla bütünleşmesi ve bu bütünlük içinde Rabbin huzuruna gelmesi onda tevbe adına bir şuur mayalar. Yeter ki, namaz istenen ölçüler çerçevesinde eda edilmiş olsun.

Diğer taraftan namaz, yekpare tevbe demektir. Tevbe namazın bütün rûkûnlerine öyle sinmiştir ki, onu tevbeden ayrı mütalâa etmek âdetâ imkânsızdır. Her tevbe elbet namaz değildir; fakat şuurla kılınmış her namaz aynı zamanda bir tevbedir.

Namaz, insanın hayatında yapacağı şeylerin en güzelidir ve en güzeli olmalıdır. Hayatın en tatlı hatıraları namazla ilgili bulunmalıdır. Zira miraca namazla çıkılır.. Allah'a namazla ulaşılır, enbiânın huzuruna namazla varılır. O halde, illâ namaz, namaz, illâ namaz... (Fasıldan Fasıla 1, 92)

Herkesin namazı, içinde bulunduğu mertebe ve dereceye göre farklılık arzeder. Siz kılmış olduğunuz namazı, İmam-ı Rabbani'ye anlatsanız, belki size güler. Veya İmam-ı Rabbani, İbn-i Arabi'ye anlatsa, o da güler. Zira buudlar farklıdır. Burada önemli olan nokta, bizim gibi avam-ı nâsa, hakikî namaz

mülâhazasına, düşüncesine yol açmaktır. Bir zerre iken, kendini deryaya salıverme ve damla iken derya olma... Bunun ötesinde de, Rabbim lûtfederse, şu anda mahiyetini, keyfiyetini dahi bilmediğimiz, ama dedikodusunu, nakilciliğini yaptığımız o mertebelere ulaştırılabileceğimizi yine O'nun rahmetinden bekleyebiliriz. (Fasıldan Fasıla 1, 99)

Namaz gibi, zekât ve oruca da, İslâm binasında sahip bulundukları yer nisbetinde önem veren ve bunlara da sürekli dikkat çeken Gülen'in, bu çalışmanın boyutları içinde sadece hacc konusunda yazdıklarından bir miktar nakilde bulunabileceğiz:

Kâbe, hepimizde ürperti hâsıl eden mehip dağ ve tepeler arasında daha çok filizlenmiş bir nilüfere benzemesinin yanında, içinde varlığın esrarını taşıyan bir sır fanusu, Sidretü'l-Müntehâ'nın izdüşümü veya gökler ötesi âlemlerin üsaresinden meydana gelmiş bir kristal gibidir. İnsan o sır fanusunun çevresinde şuuruyla döndüğü sürece, akıp dışarıya sızan dünya kadar gizli şeyler hissettiği gibi, zaman zaman da, Sidretü'l-Müntehâ'ya kilitli bu prizmadan gökler ötesi âlemleri de temaşa eder. Evet, hemen herkes, onun harîmine sığır-sığınmaz, zaten ruhlarında mevcut olan his ve düşünce enginliğinde daha bir derinleşerek Kâbe'yi, kendi varlıklarını ve Cenâb-ı Hakk'ın matmah-ı nazarı bu iki unsurun birbirleriyle münasebetlerini düşünür düşünür, içlerine açılan bir kısım sırlı kapılardan geçerek, o güne kadar tanımadıkları en mahrem dünyalara açılırlar. Elbette ki bu duyuş ve bu seziş, bu manâ ve bu ruh ancak, sağlam bir iman, mükemmel bir İslâmî hayat ve tastamam bir ihlas ve yakîn birleşiminden hasıl olacaktır. Yoksa, mücerret kalıpların hissesi kalıpların çerçevesine bağlı kalacaktır. Kâbe'deki bu derinlik ve bu zenginlik sayesinde oradaki hemen her şey, diğer zamanlarda olduğunun üstünde, hac duygusuyla renklenince, bir başka ihtişam, bir başka mehabetle tülленir.. tülленir de insan onun büyüüne kapılarak, âdeta ışıktan bir helezonla, vuslata tırmanıyor gibi döne döne yükselir ve özündeki bir cazibeyle gider Ma'buduna ulaşır. Bu noktaya ulaşan ruhun eda ettiği tavaf namazı aynı şükür secdesi, içtiği zezem de Cennet kevseri veya vuslat şarabı olur.

Günler bayrama doğru kaydıkça, metaî, zezem ve mes'â gizli bir gurbet ve hasret duygusuyla lacivertleşir.. Kâ'be, bize araladığı pencerelerin panjurlarını yavaş yavaş indirir.. ve her hadise ile fâniliğini anlayan insan, buradan göçme zamanı geldiğinde ayrılması icap ettiği gibi, bir gün mutlaka dünyadan da ayrılacağını düşünür ve kendi içine, kendi hususî dünyasına çekilerek âdeta bir ruhî inzivaya bürünür. Ama henüz her şey bitmemiştir; Hakk'a yürüyen bu

insanları bekleyen hâlâ upuzun bir yolculuk var. İnanılmaz tılsımı ve baş döndüren füsunuyla güzergâhı kesmiş duran "Mina" onları bekliyor.. gök kapılarının gıcırtilarının duyulduğu "Arafat" onları gözlüyor.. "Müzdelife", onlara mini bir şeb-i arus yaşatmadan salıvereceğe benzemiyor.. daha ileride teslimiyetlerini soluklayıp akl-ı meaşlarını taşa tutacakları yerler gelecek ve Allah'a nefislerinin fidyelerini sunup, kendi duygu dünyalarında beraatlerinin bayramını yaşayacak; sonra da, Kâbe'de, kâbe-i kalplerine yönelerek, Hakk'tan yine Hakk'a urûc ve nüzûllerini noktalayarak, "fenâ fillâh" ve "beka billâh" tedâîlerinin ilhamlarıyla talihlerine tebessümler yağdıracaklar.

Postunu fedakârlık iklimine sermiş bulunan Mina, o büyüleyen parıltılarıyla, şiirini tâ Müzdelife'nin tepelerine duyurur.. onun içine girmek ister.. hattâ onu da aşarak ötelerdeki Arafat'ı selâmlar.. selâmlar ve yirmidört saatlik misafirlerine referans verir.. ve bu bir günlük konuklarını Arafat'a emanet eder. Bence Mina, fedakârlıkla şefkatin, emre itaatteki inceliği kavramakla muhabbetin tüllendiği arzda semavî bir kuşak ve sımsıcak bir kucaktır. Mina, âdeta bir teslimiyet kovani ve bir hasbîlik yuvası gibidir. Eski hâli itibariyle tamamen, şimdiki durumu itibariyle de kısmen, hemen herkesin, evsiz-barksız, yurtsuz-yuvasız birkaç günlüğüne ikamet ettiği Mina, öyle sırlı bir yerdir ki, ukbâya bütün bütün kapalı olmayan her gönül, o dağlar ve vadiler arasındaki âramgâhta neler hisseder neler..!

Arafat'ta, sabahlar da gurublar da hep derinlik soluklar ve ihtimal ki, en yüksek şairlerin bile terennüm edemeyeceği nüktelerini kalplerimize boşaltır ve bize varlığımızın gayeleri adına neler ve neler fısıldarlar. Bence, ruhun uhrevîleşip incilmesi için insan hiç olmazsa ömründe bir kere Arafatlaşmalı, Arafat'ı yaşamalı ve Arafat'ın tulû' ve gurubunu oksijen gibi ciğerlerine çekmelidir. Arafat'ta insan, duanın, yakarışın, iç çekiş ve iç döküşün en ürperticilerine şahit olur. Hele ikinci sonrasına doğru, biraz da buruksu veda havasıyla eda edilen dualar, daha bir derinlikle tülленir, sesler, soluklar, gökler ötesi meleklerin çılgınlıklarını hatırlatan bir enginlik ve duruluğa ulaşır... Hele, güneş guruba kapanıp da, kararan ufukların her yana buğu buğu veda duyguları saldığı dakikalarda ümitlerin cisimleşip içimize aktığını, şuurlarımızın Arafat vâridatıyla aydınlandığını ve tıpkı rüya âlemlerinde olduğu gibi, kalıplarımızdan sıyrılıp, bir kısım mânevî anlaşılmazlıklara açıldığımızı.. Arafat gibi çılgık çılgınga inlediğimizi.. batan güneşle beraber eriyip gittiğimizi.. kulaklarımıza çarpan âh u efgan gibi birer feryat haline geldiğimizi.. kuşlar gibi hafifleyip bir tür kanatlandığımızı.. ve mahiyet değiştirip birer mânevî varlığa inkılâp

ettiğimizi sanır ve hayretler içinde, olduğumuz yerde kalakalırız.

Vicdanlarımızdan, Müzdelife'nin bizi beklediği mesajını alır almaz, içinde bulunduğumuz ışıklardan ve ümitle bize tebessüm eden Arafat'tan ayrılır, rükûa nisbetle secde seviyesinde Allah'a yakın olmanın ünvanı sayılan Müzdelife'ye yürürüz.. sonsuza, mekânsızlığa, ebediyete ve Allah'a yürüdüğümüz gibi Müzdelife'ye yürürüz. Kendimizi orada, Hakk'a ulaştıran ayrı bir rıhtım, ayrı bir liman ve ayrı bir rampada bulur; Kâbe'den beri değişmeyen halleriyle, göklerin pırıl pırıl çehresinin, hacıların simalarındaki akislerini, Allah'a yönelmiş yalvaran bu sadık bendelerin seslerini bedenlerimizde, ruhlarımızda, gözlerimizde ve gönüllerimizde duyarak ötelerde dolaşıyor gibi öteleşir, meleklerle ve melekutla hemhâl olur uhrevîleşir ve kendimizi bütün bütün rahmetin enginliklerine salarız. İbn Abbas, İnsanlığın İftihar Tablosu'nun, Arafat'ta ümmeti adına sarîh olarak elde edemediği önemli bir reçete ve beraati Müzdelife'de elde ettiğini söyler. Gönülüm bu tesbitin yüzde yüz doğru olmasını ne kadar arzu ederdi..!

Dünyada, Kâ'be ve çevresi kadar, biraz hüznü de olsa, ama mutlaka füsunlu daha cazip bir başka yer göstermek mümkün değildir. İnsan, onun harîminde her zaman efsanevî bir güzelliğe şahit olur ve her şeyi en olgun, en tatlı bir meyve gibi koparır ve yer. Oralara yüz sürme talihliliğini paylaşan ruhlar, ebediyen başka bir ibadet mahalli arama vehminden kurtulurlar.. ve oraların öteler buudlu cazibesini ömürlerinin gurûbuna kadar da asla unutmazlar. (Sızıntı, Haziran 1994)

İslâm'a bir din, öncelikle bir iman, ibadet, ahlâk ve davranış manzumesi olarak yaklaşan Fethullah Gülen, dua hakkında, "Dua; bir çağrı, bir yakarış ve küçükten büyüğe, aşağıdan yukarıya, arzdan, arzlılardan semâlar ötesine bir yöneliş, bir talep, bir niyaz ve bir iç dökmedir. Dua eden, kendi küçüklüğünün ve yöneldiği kapının büyüklüğünün şuurunda olarak, fevkalâde bir tevazu içinde ve istediklerine cevap verileceği inancıyla el açıp yakarışa geçince, bütün çevresiyle beraber semâvîleşir ve kendini ruhanîlerin "hay-hû"yu içinde bulur. Böyle bir yönelişle mü'min, ümit ve arzu ettiği şeyleri elde etme yoluna girdiği gibi, korkup endişe duyduğu şeylere karşı da en sağlam bir kapıya dayanmış ve en metin bir kaleye sığınmış bulunur" der.

Duanın temelde, Allah'a saygı, güven ve O'nun gücünün her şeyi yettiğine, olmaz görülenleri öldürdüğünü itiraf manâsına geldiğini belirten Gülen'e göre duada, "Ne halimiz varsa hepsi de Sana ayân/Dua, kapı kullarından miskince bir

beyan.." manâsına hâl-i pür-melâlimizi dile getiririz. İstediklerimizi Hakk'ın dergâhına sunar ve ebedî mihrabımız olan O'nun kapısına yönelerek, ruh dünyamızı şerh eder, içimizi O'na döker ve "huzurun edebi" diyerek ağzımızı sımsıkı kapatarak sükut murakabesine geçeriz ki, bazılarınca böyle bir hâl -ihlâs ve samimiyyetin derecesi ölçüsünde en belağatlı sözlerden daha belîğ ve en yüksek ifadeleri aşkın bir beyan ve bir arz-ı hâl sayılır. Aslında dualarımızla biz, beşerî isteklerimizin gerçekleştirilmesinden daha çok, Rabbimiz'e saygımızı, güvenimizi ve O'nun gücünün her şeye yettiğini itiraf eder; son noktayı bazen bir sükutla, bazen de -esbâba tevessül mülâhazası mahfuz her şeyi O'ndan bekleme durumunda bulunduğumuzu vurgulama adına: Evet, bazen Kur'ân-ı Kerim, bazen de sözleri lâl ü güher Söz Sultanı'ndan alıntılarla Allah, gizli-açık her halimizi bildiğine göre, duada sözden daha ziyade öz önemlidir. Zaten Cenab-ı Hakk da, "Kullarım beni Sen'den sorarlarsa; bilmeliler ki, Ben onlara çok yakınım; Bana dua edenin duasına icabet ederim" buyurur. O, arzu ve isteklerimizi bilmede, bize bizden daha yakındır. Bu itibarla da, istek ve dileklerimizi huzur mülâhazasına bağlayarak, sessizlikle seslendirmek, hususiyle de o seviyenin insanları için edebî ta kendisidir. Rabbimiz: "Siz bana dua edin ki, Ben de icabet edip karşılık vereyim" buyurarak, bizi duaya teşvik etmekte ve dua etmemeyi anlamsız bir istîğna ve bir kopukluk saymaktadır.

"Dua eden bir kimse, bütün gönlüyle Allah'a yönelip yalvarışa geçebildiği takdirde, kendine her şeyden daha yakın olan Rabbisine karşı, kendi beden ve cismaniyetinden kaynaklanan uzaklığını aşarak O'nun her zaman var olan yakınlığına saygısını ifade etmiş ve kendi uzaklığının vahşetinden kurtulmuş olur" diyen Fethullah Gülen, Cenab-ı Hakk'ın da, dua ile Kendisine yönelen kuluna duyması gerekenleri duyurup, görmesi gerekenleri göstereceğini söylemesi gereken şeyleri söyleyip, yapması lâzım gelen şeyleri de yapmaya muvaffak kılacağını ifade eder. Allah'ın kulu ile bu seviyede bir münasebetini veya kulun O'na bu ölçüdeki yakınlığını, nafilelerle de ulaşılan hususi bir yakınlık olarak değerlendiren Gülen'e göre, böyle bir mazhariyetle şereflendirilen "kurb" (yakınlık) kahramanının görmesi gözler ötesi bir gözle, işitmesi kulaklar ötesi bir kulakla, diğer aktiviteleri de kendi benliğinin üstünde farklı bir kimlikle gerçekleştirmeye başlar. Artık o kul, bir hamlede gider, ayrı bir buudun insanı olma seviyesine yükselir; derken, her fırsatta Rabbi'yle dua ve icabet alış-verişinde bulunur, yalvarış ve yakarışa, O'nun sonsuz Kudretine itimadın ifadesi olarak sımsıkı sarılır ve sırtını sarsılmayan bir güce dayanmış olmanın güveniyle, dilinde dua, en olumsuz gibi görünen şeylerin üzerine yürür.

Fethullah Gülen, duanın bir kulluk edebi olduğuna dikkat çekerek, "Bizim acz, fakr, za'f ve ihtiyaçlarımıza karşılık O'nun, bizi var eden, besleyen, büyüten, arzu ve isteklerimizi görüp-gözetten ve bizi asla başkalarına bırakmayan bir engin rahmet sahibi olması, O'na karşı tavırlarımızı devamlı ince ayara tabi tutmamız bakımından fevkalâde önemlidir" der ve ilâve eder: "Bizler âciz, zayıf ve muhtaç, O ise, her şeye hükmeden mutlak bir Hakim'dir. Bu itibarladır ki, biz hemen her zaman, küçüklüğümüzün şuurunda ve O'nun büyüklüğünü takdir hisleriyle hep iki büklüm yaşar ve isteyeceğimiz her şeyi, kavli, fiilî ve hâlî talep çerçevesinde sadece ve sadece O'ndan ister ve O'na karşı müstağni davranmayı küstahça bir çalım, O'nunla dua ve ibadet münasebetlerimizde lâubalî, gayr-ı ciddî bulunmayı da bir saygısızlık kabul ederiz; ederiz de, O'na teveccühlerimizde her zaman ümit ve endişe, mehabet ve beklenti mülâhazalarımızı beraber götürmeye çalışırız."

Fethullah Gülen'e göre dua, kulluğun anlamını muhtevî olup, sözle ve fiille yapılan bir ibadettir. Fiilî dua, arzu edilen bir neticeye ulaşmak için gereğini yerine getirmektir. Dünya, hikmet ve sebepler yurdu olduğundan, meselâ çiftçinin vaktinde tarlayı sürüp toprağı ekmesi, hastanın ilaç kullanması fiilî bir duadır. Bu tür dualar, genellikle, eğer Cenab-ı Hakk'ın başka bir muradı yoksa, meselâ, çiftçiye ektiğinin karşılığını vermemekle, başka bir hatasının karşılığında ceza vermek veya onu bir şekilde bir hikmete binaen imtihan etmek dilemiyor, hastanın da artık o hastalıktan dolayı vefatı gelmemiş veya hastalığı çekmesi hakkında daha hayırlı değilse, bu tür dualar genellikle kabul görür. Şu kadar ki, tarlayı sürüp tohumu ekme, uzman doktora gidip ilaç kullanmak, bunlardan ayrı olarak ayrıca Allah'a el açıp, sözlü olarak aynı istikamette yalvarmaya da mani değildir; tam tersine, fiilî dua ile kavli (sözle) dua birleşmelidir.

Sözle duada, Cenab-ı Hakk, kulunun istediğini aynen vermeyebilir. Eğer kul içten ve şartlarına riayet ederek duada bulunur ve hakkında da öyle hayırlı ise, Cenab-ı Allah, onun istediğini aynen verir; eğer aynen vermek hakkında hayırlı değilse, hakkında hayırlı olanı verir veya hiç vermez de, duanın karşılığını görmeyi Âhîret'e bırakır ve Âhîret'te kulunu çok daha büyük bir mükâfatla karşılar. Bunu, bir hastanın haline benzetebiliriz. Meselâ, soğuğa maruz kalmış bir hasta su içmek isteyebilir; fakat bu su, onun hastalığını artıracaksa, bu isteğini yerine getirmek hasta için zararlı olandır. Veya, hasta diline tatlı gelen bir ilacı kullanmak isteyebilir; fakat doktor ona, kullanması gereken ilacı verir. Bunun gibi, Cenab-ı Hakk da, genellikle kulu için hayırlı olanı verir; isteneni her

zaman vermez. Gülen, bu konuda, "dualarımıza cevap verilmesini, bizim isteklerimizin aynıyle yerine getirilmesi şeklinde anlamak da doğru değildir" der ve açıklamasını şöyle sürdürür: "Biz bazen, sadece bu günü, hâlihazırdaki heves ve arzularımızın gereğini düşünerek kendi talep çerçevemizi daraltmış, yarınları ve bizimle münasebeti olan daha başka şeyleri gözden çıkarmış olabiliriz. O ise, hem bizim için, hem her şey için, hem bugünümüzü hem de uzak-yakın yarınlarımızı iç içe görüp-gözeterek, bizim daralttığımız hususları açar, genişletir; dünya-ukba vüs'atine ulaştırarak, merhamet ve hikmetinin derinliğine göre çok buudlu cevaplarda bulunur. O, hâl-i hazırda durumumuzu aydınlatırken yarınlarımızı karartmaz; bugünün ışıklarını yarınların zulmeti haline getirmez ve bize iltifatlarda, teveccühlerde bulunurken, başkalarına katiyen mahrumiyet yaşatmaz; herkese ve her şeye çok derinlikli cevaplar verir, dualarımızı duyduğunu, isteklerimizi nazar-ı itibara aldığını gösterir ve huzuruyla gönüllerimize tasavvurlarımızı aşkın ne inşirahlar, ne inşirahlar verir."

Duada, asıl kulun, "kul, ellerini açıp yakarışa geçince, kendisini gören, soluklarını duyan, içinden geçenleri bilen ve iniltilerini değerlendiren her şeye Kâdir, her şeye Hakim, istediğini istediği gibi yapan, yaptığı her şeyde farklı hikmetler gözetken birinin var olduğu" düşüncesiyle sürekli ruhî teneffüs yaşayacağını belirten Gülen, dua edenin, ayrıca, "O'nun merhameti, iradesi, meşietisi sayesinde her şeyin üstesinden gelebileceği inancıyla gerilir ve en karanlık anlarında bile sürekli huzur yudumlar, itminan soluklar ve ümitle oturur-kalkar" der. Gülen'e göre, bu çerçevede günde birkaç defa O'na yönelmek, kalbin gözü kulağıyla fizik ötesi şeyleri görüp işitmeye çalışmak o kadar derin ve anlamlıdır ki, bir kere bu mazhariyeti duyup tadan birinin, bir daha da o kapıdan ayrılması düşünülemez.

Fethullah Gülen, dua ile ilgili düşünce ve mütalâalarını bir dua ile bağlar:

Ey, varlığı canlarımızın cânı, nûru gözlerimizin ziyası Yüce Varlık! Sen tenlerimize can vermeseydin, bizim çamurdan, balçıktan ne farkımız olurdu.! Sen gözlerimize ziya çalmasaydın, kâinatları, eşyayı nasıl değerlendirebilir ve Seni nasıl bilebilirdik.! Sen bizi önce taştan-topraktan, sonra da iman ve marifet bahşederek iki kez var ettin. Sana kâinatın zerrelere adedince hamd ü senâda bulunsak, yine de hakkıyla şükür vazifesini yerine getirmiş sayılamayız...

Ey, her zaman güzellikler izhar edip çirkinlikleri örten ve en çirkin görünen şeyleri dahi izâfî güzelliklerle bezeyen Güzeller Güzeli! Gönüllerimizi güzellik

duygularıyla ma'mur kıl ve bize her zaman güzel kalmanın yollarını göster!

Ey, günahlarla kirlenmiş kimseleri hemen cezalandırmayan, haddini bilmezlerin ayıplarını görmezlikten gelerek onlara manevî kirlerinden arınma fırsatları veren Merhametliler Merhametlisi! Bizi günahlarla, hatalarla kirlenmekten koru; kirlendiğimizde de mağfiret ve merhametini bizden esirgeme! Biz, Senin var etmenle var olduk ve Senin lütuflarınla ayaktayız. Her zaman Senin cömertliğini soluklamakta ve Senin ihsanlarını yudumlamaktayız. Dimağlarımıza aydınlık veren Sen; gönüllerimizi iman zevkiyle ma'mur kılan da Sensin. Akıl Sen'i buluncaya kadar şaşkınlıklar içinde bocalayıp duruyor, nefis de bâğîlikler peşinde koşturuyordu. Aklı rehber haline getiren Sen, nefsin arzularını frenleyip, ona itmi'nan ufkunu gösteren de Sensin.. Senin lütuflarınla kendimizi bulduk ve şurada-burada zayi olup gitmekten kurtulduk.

Gönüllerimiz, Sen'in marifetinle itmi'nana erip oturaklaştı; düşüncelerimiz, Sana teslim olmakla öldürücü hafakanlardan sıyrılabilirdi. Bizler hemen hepimiz, ellerimiz Senin kapının tokmağında boynu bükük dilencileriz. Allah, bu dilencililiği sonsuza kadar devam ettirsin. Dualarımızla Seni mırıldanıyor, içlerimizi çekiyor ve vereceğin cevabı bekliyoruz. Bugüne kadar Sen'den başka bizi duyan, yüzümüze bakan ve şefkatle başımızı okşayan olmadı. Ne bulduk, ne gördükse Sen'de bulduk, Sen'de gördük ve Sana inancımız sayesinde hayretten, dehşetten, gurbetten ve yalnızlıktan kurtulduk. Bütün benliğimizle son bir kere daha Sana yöneliyor, af ve afiyet dileniyoruz.

Kalb katılığından, gafletten, başkalarına bâr (yük) olmaktan, aşağılıktan, aşağılanmaktan, miskinlikten, cehaletten ve faydasız bilgiden, ürpermeyen gönülden, doyma bilmeyen nefisten, kabul edilmeyen duadan, nimetlerinin zeval bulmasından, lütuflarının değişip başkalaşmasından, ansızın bastıran azabından, gelip çatan gazabından Sana sığınıyoruz. Sen'den her zaman, yalvaran diller, haşyetle ürperen gönüller istiyoruz. Tevbelerimizi kabul buyur, bizi günahlardan arındır, dua ve isteklerimize cevaplar lütfeyle! Delil ve bürhanlarımızı hedefine yönlendir, kalblerimizin ufkunu aç, dilimizi doğruluğa bağla ve gönül kirlerimizi temizle! Allahım, Sen'den her işimizde sebat, Kur'ân yolunda kararlılık ve nimetlerine karşı da duyarlılık hissi bekliyoruz. Kapına yönelenleri boş çevirme, itaatte bulunanlara bol bol karşılık ver, Sana baş kaldıranlara da doğru yolu göster; muzdariplerin dualarını icabetle taçlandır, sıkıntıda bulunanları lütfunla şâd eyle, hasta ruhlara hususi muamelede bulun, küfür ve ilhad içinde bocalayanlara da nûrunu göster; göster de kalmasın hiç bir yanda muzlim bir nokta..! (Sızıntı, Nisan 2000)

Fethullah Gülen, Türk tarihinin parlak dönemlerini, bir bakıma ruh yüceliğine ve aşk ahlâkına bağlar ve bu iki faktörü, bütün gerçek dirilişlerin temeli sayar. Gülen, gidip maddeciliğe aborde olmayı, insanı, yaratılmışların en şerefli olma tahtından alaşağı ettiğini ve bütün insanî değerlerin altını üstüne getirdiğini belirtir. Ona göre, insanın temel haklarına dokunulamaz; temel hürriyetlerine ilişilemez. O, hor görülüp, küçümsenemeyecek kadar yüce ve asla feda edemeyeceği bir takım özellikleri olan bir varlıktır. Ona zulmetmek, haklarını ve hürriyetlerini gasbetmek, ona tahakkümde bulunmak, insanlık manâsını tahkir ve insanî ruha haksızlıktır.

Gülen, İslâm'ın insanı; imanı, marifeti, muhabbeti, aşkı ve ruhanî zevkleriyle, bir manâda meleklerin dahi önünde gördüğüne inanır ve onu sevmeyi Yaratan'la münasebetin önemli bir ifadesi olarak kabul eder. Bu bakımdan, maddecilikle insanın elinden alınan bütün değerler insana iade edilmelidir. Bunların başında inanç, aşk, ihlas ve doğruluk, emniyet, hakperestlik, sözünde durma, medenî cesaret, başkalarına karşı saygılı olma ve maneviyata bağlılık gibi ahlâkî faziletler gelir. (Yeşeren Düşünceler, 184-89)

Gülen'e göre ahlâk, insanoğlunun davranışlarıyla alâkalı bir kısım yüksek düsturlar ihtiva eder ki, hepsi de ruhun yüksekliğinden kaynaklanır. Bu sebeple, kendi ruhuyla içli-dışlı olamamış kimselerin, ahlâk kaidelerini de uzun zaman temsil edebilmeleri oldukça zordur. Gülen, ilmi de değerli kılanın ahlak olduğuna inanır ve "Âlim olmak başka, insan olmak başkadır. Âlim, ilmiyle insanlığın emrine girip, ahlâk ve faziletiyle ilmini temsil ettiği ölçüde, hafıza hamallığından kurtulur ve yüksek bir insan olma payesine ulaşır. Aksine o, ömrünü beyhude heder etmiş bir zavallıdan farksızdır. Zaten demir mahiyetindeki cehaleti, altın gibi faydalı ve kıymetli kılan da ancak, ahlâk ve fazilettir" der. Gülen, "aldatılsan dahi sakın kimseyi aldatma..! Ayrıca, yüksek bir fazilet olduğu halde, çok defa insanların kaybetmesine sebebiyet veren sadakat ve istikametten asla ayrılma!" nasihatında bulunur.

Fethullah Gülen, lâik ahlâk, şuyuî ahlâk (sosyal-sosyalist) ahlâk gibi modern ahlâk (etik) düşüncelerinden çok farklı olarak, insanı potansiyel insan olmaktan, gerçek insan, insan-ı kâmil olmaya yükselten kaideler üzerinde durur ve bu kaideler, temelini dinde bulur. Bu ahlâk anlayışında, modern ahlâk anlayışlarında olduğu gibi, "öteki" yoktur. Kardeşlik vardır; onun da ötesinde, Kur'ân-ı Kerim'de 'kurşunla perçinlenmiş bina', bir hadis-i şerifte, tek bir vücut olarak değerlendirilen insan topluluğunda "öteki" "ben"in kendisidir. "Kendin için istediğini, kardeşin için istemedikçe (kâmil) mü'min olamazsın" Peygamberî

düsturu, bunun belki herkeste olması gerekeni işaretlerken, "Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile, (kardeşlerini) kendilerine tercih ederler" (Haşr/59: 9) âyeti, gerçek mü'minin vasfını ortaya koyar. İşte bu vasıf, Gülen'in ahlâk anlayışının da temelini oluşturur.

"Kendi menfaatini başkalarının menfaatine feda etmek, ruh yüksekliği ve civanmertliktir. Karşılığında herhangi bir menfaat beklemeden hep hayır işleyenler, beklenmedik bir yerde bütün hayırlı düşünce ve işleriyle karşılaşınca hayret ve hayranlıkla iki büklüm olacaklardır." (Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 146-47) türünden ifadeleriyle sık sık bu 'isar' ruhunu öne çıkaran Fethullah Gülen'i tanımada, bir bakıma en önemli pencerelerden biri olan, yaşatmayı yaşamaya tercih etme, kendisi için değil başkaları için yaşama prensibini, onun şu sözünde de görürüz: "Bir ağacın boy atıp gelişmesi için kökleri ne ise, bir insanın da maddî-mânevî füyûzat (gelir, gelişme) hislerinden fedakârlığı aynı şeydir. Ağaç, köklerinin sağlamlığı nisbetinde serpilip geliştiği gibi, insan da menfaat düşüncesinden, bencillikten sıyrılıp, başkaları için yaşadığı sürece gelişir, yükselir ve başı bulutlara erer." (Buhranlar Anaforunda İnsan, 43-5)

Fethullah Gülen için ahlâk, toplumu ayakta tutan en önemli dinamiklerden biri, belki de en birincisidir. Ona göre, ahlâkî çöküntünün önlenemediği veya ahlâksızlığın pirim gördüğü toplum ve cemiyetlerde, içtimaî erozyon çok hızlı bir sürece girmiş demektir. Kur'ân-ı Kerim'de, ahlâksızlığın sebep olduğu yıkılışları anlatan pek çok âyet vardır. Kur'ân, o yıkılışları birer ibret levhası şeklinde tablolaştırır.

Gülen, en önemli ahlâkî prensiplerden birinin, insanın, kendisine Yaratıcı tarafından verilen nimetlere, nimetin cinsinden şükretmesi olduğunu ifade eder. Bu şükür duygusu canlı olduğu müddetçe bir toplum, fert, aile, cemiyet ve devlet planında varlığını devam ettirebilir. Söz konusu nimetin şekli önemli değildir. Bu, huzur, sükun, güven, refah olabileceği gibi, teknik sahada amûdî (dikey) yükselişler de olabilir. Bir insan için mal, menal, makam, mevki, ilim, irfan, maddî-manevî füyûzat hisleriyle dolup taşma hepsi birer nimettir. Fert veya toplumlar, şükürle ve bu nimetlerin getirdiği sorumlulukları ifa ederek üzerlerine düşeni yapmaya devam ederlerse, bu nimetlere liyakatları devam ediyor demektir ve herhangi bir değişikliğe maruz kalmazlar. Ama durum aksi olunca, netice de aksi olur. (Fasıldan Fasıla 2, 26-7)

Fethullah Gülen için, gerçek insanî derinlikler, duygu, düşünce ve karakter sağlamlığı, hemen her yerde geçerli bir kredi kartı mesabesindedir. Ona göre,

Hakk'ın takdir ve mükâfatı sıfatlara göre olduğu gibi, insanların hüsn-ü kabulü de bir ölçüde yine sıfatlara bağlıdır." (Fasıldan Fasıla 2, 130)

Gülen, fazilet konusunda da şu görüşleri serdeder:

1) Ebedlere kadar devam edecek olan ruhun için, hep yeni yeni şeref ve mansıplar ara! Kazandığın şerefleri kaybetmemeyi de bir lâhza hatırdan çıkarma!

2) Fazilet, insanların takdir edip, hayvanların hoşlanmadığı; rezilet de, insanların ürperip uzaklaştıkları, hayvanların ise umursamadan yapageldiği davranışlar cümlesindendir.

3) Din, millet, vatan, namus ve devlet gibi yüksek mefhumlara duyulan şiddetli muhabbet, civanmert ruhların işidir. Onlar, bu yüksek hakikatleri çiğnemez, çiğnetmez; gerektiğinde tereddüt göstermeden bunlar uğrunda seve seve ruhlarını feda ederler. Bu durumdan mahrum olan talihsizler ise, buna divanelik derler.

4) Fazilet, hak edilen hürmete ehemmiyet vermeme, gurur ise hak etmediği yerlerde dahi hürmet bekleme ruh haletidir. Fazilet söylerken, gurur benliğin bağrına sığır ve ızdırapla dinler...

5) Haklı şöretleri takdir ve onları saygı ile yâd edenler, bir gün mutlaka hürmetle yâd edilirler. Şöhretleri tenkit ve düşürmekle meşhur olmak isteyenler ise, pek fena bir şöret kazanırlar...

6) Kendini bilmek basiret, kendini görmek ise körlüktür. Kendini bilen, hem Hakk'a hem de halka yaklaşır; kendini gören ise, benliğinden başka her şeyden uzaklaşır.

7) Fazilet, halk içinde minderde veya yerde oturur; gurur, muhteşem koltuklara bile sığmaz. Gurur, kubbe görünümlü tersine dönmüş bir kuyuya benzetilecek olursa, fazileti, ufka inmiş gibi görünen semaya benzetebiliriz...

8) Cehalet, gurura; hikmet, fazilete götürür. Gurur, cehaletin nesepsiz çocuğu; fazilet, hikmetin soylu evlâdıdır. Gurur, istibdat taraftarıdır; fazilet ise, hürriyet ve müsavat...

9) Gurur, hep yalnızlık içinde dolaşır ve emsal arar; fazilet, emsalini bulmuşluk huzuru içinde sürekli halkla beraber olur. (Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 88, 148)

Gülen'in pek çok eserlerinde ahlâk ve faziletten mutlaka bahsettiği ve bu konuya ne kadar önem verdiği açıkça görülür. Meselâ, sadece Ölçü veya Yoldaki Işıklar adlı eserinde ahlâk ve fazilet üzerinde ayrıca durduğu gibi, önemli ahlâkî prensipler veya güzel ahlâk unsurları olarak düşünceye saygı, muhabbet, insana hürmet, alçak gönüllülük, insanlık, mürüvvet, sır tutma, muamele ve davranış güzelliği, diğergâmlık, iyilik düşüncesi, dostluk ve arkadaşlık, anne-baba hakları, çocuğun hakları, terbiye, nasihat, hak, adalet ve iç-dış bütünlüğü gibi konulara sayfalar ayırmasının yanısıra; cehalet, yalan, çok konuşma, tamah, düşünce sapması, makyavelizm, rahata düşkünlük, makam düşkünlüğü, ölçü bozukluğu, bencillik gibi kötü huyları da nazara verir ve bunlardan sakınmaya çağırır.

İnsanlar Arası Münasebetler (Muamelât)

Fethullah Gülen, insanlar arasında sevgi, hoşgörü, mürüvvet ve diğergâmlığa çok önem verir. "İnsan, başkalarına karşı iyi-kötü bütün davranışlarında nefsini mizan kabul ederek, her şeyi onunla tartmalı; nefesine hoş gelen şeyleri başkaları için de istemeli, nefsinin hoşlanmadığı bir muameleden başkalarının da hoşlanmayacağını katiyen hatırdan çıkarmamalıdır" diyen Gülen (Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 105) insanın daima başkalarına iyilik yapmayı kollaması gerektiğini kaydeder. "İnsanlıkta bulunmadı deyip kimseyi kınama! İnsanlıkta bulunma adına kaçırдыңın fırsatları hatırla!" (a.g.e. 116) tavsiyesinde bulunan Gülen'e göre, insanın olgunluğu, fenalık gördüğü şahıslar hakkında dahi hakperestlikten ayrılmayıp, elden geldiğince iyilik yapmasıyla belli olur. İnsan, kötülük gördüğü kimseler hakkında dahi mürüvvet ve insanca davranışlardan ayrılmamalıdır. Zira, kötülük yapmak hayvanî bir davranış; kötülüğe kötülükle mukabele, insanda ciddî bir kusur ve eksiklik; fenalığa iyilikle karşılık vermek ise, bir civanmertlik ve âlicenaplıktır (a.g.e. 105). İnsanın başkalarına yaptığı iyilikleri önemsiz, başkalarından gördüğü iyilikleri ise büyük görüp takdir etmeyi İlâhî ahlâka yükselmiş ve vicdanlarında huzura ermiş kâmil insanların sıfatı olarak değerlendiren Gülen, insanların uygunsuz davranışlarını görmezlikten gelip, kusurlarına göz yummayı da en önemli insanî hasletler arasında zikreder. Ona göre, "halkın kusurlarını araştırmak bir edepsizlik, onları sağda-solda anlatıp durmak affedilmez bir nakise; onların işledikleri fenalıkları yüzlerine söylemek ise, fertleri birbirine bağlayıp vahdet içinde bulunduran kardeşlik zincirine indirilmiş bir darbedir" (a.g.e. 106).

İnsanların karşılıklı davranışlarında, sürekli iyilikte bulunup, iyilik yapma fırsatları kollama, yapılan kötülüklere iyilikle mukabele bulunma ve insanların

kusurlarını ve uygunsuz davranışlarını görmezlikten gelme düsturlarından bir adım daha öte giden Fethullah Gülen, "başkalarına yararlı olmanın sınırı yoktur. Himmeti yüce bir fert, başkaları için ruhunu feda etmeye kadar diğergâm olabilir" (a.g.e. 105) diyerek, bu konudaki kendi asıl ölçüsünü ortaya koyar.

"Bir tebessümle dahi olsa, kardeşini sevindirmeyi ihmal etmemelisin!" diyen ve "insanları sevip, sevdiğini de hissettirmek, aklın yarısıdır" tesbitinde bulunan Fethullah Gülen, başkalarının yardımına koşmayı, Allah'ın o insana yardımına bir davetiye olarak görür ve sonra çok önemli bir düstur ortaya koyar: "İnsanlar arasındaki yerin, onların senin nezdindeki yerleri kadardır." (a.g.e. 107)

İnsanlar arası münasebetlerde üzerinde hassasiyetle durduğu söz konusu ahlâkî prensiplerden sonra, Fethullah Gülen'in İslâm adına en çok önem verdiği hususlardan biri de, günlük hayatta ve insanların birbirleriyle münasebetlerinde haram-helâl ve karşılıklı hukuk çizgisine azami riayet etmektir. Sık sık "din muamelâtı; haram-helâl"dir diyen Fethullah Gülen, karşılıklı haklar konusunda son derece titizdir. Erzurum'da öğrencilik günlerinde Kayserili bir minare ustasından az miktarda borç para alan çocuk Fethullah Gülen, bu borcunu ödeme imkânı bulamadan ustanın Erzurum'dan ayrılması üzerine, onu yıllarca şehir şehir aratır ve en sonunda bulur. Borcunu tamamıyla ödediği gibi, üstüne verdiği hediyelerle ustanın gönlünü eder ve helâllaşır. Kendisi bu konuda böylesine titiz olduğu gibi, herkese de aynı titizliği tavsiye eder. Ona göre, kişi hem kul hakkından dem vuruyor, hem de imkânı olduğu halde borcunu ödemiyor, üzerindeki hakları ifa etmiyorsa, o ancak bir yalancıdır. O, "üzerinde kul hakkı bulunan bir insan, muhatabını bulup helâllik dilemek mecburiyetindedir. Bu hak, gıybet, iftira, yalan isnadı vs. gibi manevî boyutlu ise, ancak hak sahibiyle açıkça konuşularak helâl ettirilebilir. Eğer borç-alacak cinsinden ise, bunları hemen ödeme cihetine gidilmelidir" der (Fasıldan Fasıla 1, 277).

Kişi hakları konusunda son derece hassas olan Gülen, kamu hakları konusunda çok daha fazla hassastır. Günümüzde en çok ihlâl edilen haklar kamu hakları ve en çok yağmaya maruz kalan devlet, dolayısıyla kamu malı iken, o, bizzat Küçük Dünyam adıyla yayınlanan hatıralarında anlattığına göre, genç bir askerken, "askerlik görevini lâıkiyla yerine getiremiyorum. Dolayısıyla, askeriye'nin yemeği bana helâl değildir" diyerek, çok defa ya aç kalır, ya da kendi parasıyla karnını doyurmayı tercih ederdi. Askerde giydiği elbiseyi de, bir başkasından parasıyla satın almıştı. Onun bu konuda titizlik ve uyarılarını şu ifadelerinde görmek de mümkündür:

Devletin aslî vazifelerinin içinde yer alan yol-su-elektrik hizmetleri, millete karşılıksız sunulmalıdır. Fakat devletin buna gücü yetmiyorsa - İslâmî kurallara göre - kâr gayesi gütmeksizin, milletten maliyetini isteyebilir. Zaten, hemen hemen bütün dünyada sistem bu şekilde işlemektedir. Buna göre amme (kamu) hukuku içinde yer alan elektrik ve suların kaçak olarak kullanılması caiz değildir. Kul hakkını gerektiren bu düzenlemede, kaçak elektrik ve su kullananların 60 milyon insanlara tek tek helâlleşmesi gerekir ki, bu da mümkün değildir. Öte yandan, mü'min, yeryüzünde emniyet ve güvenin temsilcisidir. O, hadisin ifadesiyle, "dilinden ve elinden emin olunan ve kendisine mutlak güven duyulan insandır. Öyleyse, bir mü'minin bu türden emniyeti zedeleyici işlere girmesi katıyen doğru değildir. (Fasıldan Fasıla 1, 280)

Fethullah Gülen, bir insanın ne ölçüde gerçek ve güvenilir bir insan olduğunu anlama konusunda Hz. Ömer gibi düşünür. Ona göre, bir insanı gerçekten tanımak için, onunla bir müddet birlikte bulunmak, alışveriş yapmak ve yolculuk etmek gerekir (a.g.e. 218)

Fethullah Gülen, karşılıklı haklar konusunda en fazla anne-baba hakkı üzerinde durur. Ona göre, günümüzde, ne yazık ki Müslümanlar arasında da en fazla ihmale uğrayan meselelerden biri, anne-baba haklarıdır. Oysa, anne-baba, insanın en başta hürmet edeceği kudsî iki varlıktır. Onlara hürmette kusur eden, Hakk'a karşı gelmiş sayılır. Onları hırpalayan, er- geç hırpalanmaya maruz kalır. İnsan, daha küçük bir canlı halinde var olmaya başladığı günden itibaren, hep, anne-babanın omuzlarında ve onlara yük olarak gelişir. Bu hususta ne peder ve validenin çocuklarına karşı olan şefkatlerinin derinliğini tayine, ne de onların çektikleri sıkıntıların sınırını tesbite imkân yoktur. Bu itibarla, onlara hürmet ve saygı, hem bir insanlık borcu, hem de bir vazifedir. Kur'ân, anne-baba hakkını Allah ve Rasûlü'nün hakkıyla aynı çizgide değerlendirmektedir.

"Anne-baba hakları konusundaki ihmalleri gördükçe hicranla iki büklüm oluyorum" diyen Fethullah Gülen'e göre, anne-babanın kadrini bilip, onları, Hakk'ın rahmetine ulaşmaya vesile sayanlar, bu dünyada da, ötelere ötesinde de en talihlilerdendir. Onların varlıklarını fazladan görüp, hayatlarına karşı bıkkınlık gösterenler ise, sürüm sürüm olmaya namzet bir kısım uğursuzlardır. Ve insan, anne-babasına karşı hürmeti nisbetinde, Yaratıcısına karşı da hürmetkâr sayılır; onlara hürmeti olmayanın, Allah'a (cc) da hürmet ve saygısı yoktur. (Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 141-42; Fasıldan Fasıla 3, 104-105)

Anne-baba hakkı konusunda bu ölçüde duran Fethullah Gülen, çocukların

haklarını da ihmal etmez ve şöyle der:

İnsan yaratılırken hayat arkadaşıyla beraber yaratılmıştır. Onun yalnız başına kaldığı devre, hemen hemen yok denecek kadar azdır. Bu şekilde, daha ilk varlığa ererken, eşiyle beraber yaratılmak, insan için evliliğin fitrî olduğunu göstermektedir. Bu fitrî vazifede en mühim maksat ise çoğalmadır. Bu sebeple, nesillerin yetiştirilmesi hedef alınmadan yapılan evlilik bir eğlence ve macera, bu evlilikten meydana gelen çocuklar da, bir anlık hissin kurbanı talihsizlerdir.

Anne-baba, evlâtlarını yetiştirip faziletlerle donattıkları nisbette onlara "evlâdımız" demeye hakları var ise de, ihmal edilmiş yavruları hakkında böyle bir iddiada bulunmaları katiyen muvafık değildir. Ya ona fenanın, çirkinin yollarını gösteriyor, onu insanlıktan uzaklaştırıyorlarsa!..

Anne-baba, çocuğuna sahip çıkar, onun duygu ve düşüncesini hem kendine hem de topluma yararlı olacak şekilde geliştirirlerse, millete yeni, sağlam bir rükün kazandırmış olurlar. Aksine onu, insanî duyguları itibariyle ihmal etmişlerse, cemiyetin içine herhangi bir haşere salmış sayılırlar.

Bir ağaç tımar edildiği zaman, bir canlı da bakımı-görümü yapıldığı sürece hem meyve verir, hem de neslini devam ettirir. Bakılmadığı zaman ise, ağaç güdükleşir, canlı da amelimanda olur. Ya binbir istidat ve kabiliyetle dünyaya gönderilen insan: bir ağaç kadar olsun tımandan nasibi bulunmamalı mıdır?

İnsanoğlu, çocuğu dünyaya getiren sensin! Onu gökler ötesi âlemlere yükseltmek de senin vazifendir. Onun cisminin sağlığına ehemmiyet verip üzerinde titrediğin gibi, kalbî ve ruhî hayatı için de titre, merhamet et, kurtar o biçareyi Allah için! Ve zebil olup gitmesine fırsat verme. (Ölçü veya Yoldaki Işıklar, 144-46)

Konuyu Anlama ve Takdimde Zorluklar

Türkiye'de İslâm'ı ve Fethullah Gülen gibi şahsiyetlerin İslâm anlayışını tartışırken önümüze mutlaka aşılması gereken bazı engeller çıkmaktadır. Bunlardan birincisi, Hakan Yavuz'un "beyaz Türkler" dediği, kendilerini lâik ve Batıcı diye tanımlayan kesime zihnî açıdan yol göstericilik yapan okumuş ve aydın tabakanın, şimdiye kadar büyük oranda İslâm'ı kendi içinden ve kendi mantığı çerçevesinde anlama zahmetine girişmemesidir. Bu gerçek, basında kümelenmiş çoğu köşe yazarı için söz konusu olduğu gibi, ne yazık ki, haklı olarak sahalarında isim yapmış da olsalar, pek çok akademisyen için de geçerli bulunmaktadır. O kadar ki, bunların en önde gelenlerinden, İslâm'ı iyi bilmesi beklenen ünlü bir akademisyen bile, yıllar önce yayınlanan ve yarısı metin, yarısı kaynaktan oluşan Din ve İdeoloji adlı kitabında, genelde dini, özelde İslâm'ı tahlil etmeğe çalışırken, neredeyse tek bir İslâmî kaynağa başvurmamış görünmektedir. İşte, din olgusuna ve İslâm'a tamamen dışardan ve günümüzde, bizzat Batı'dan çok, Batı'nın dışında kalan ülkelerde bilimselliğin tek kaynağı kabul edilen modern Batı zihniyet ve literatürü açısından bakmak, bilhassa İslâm ülkelerinde, neticede kavgalara, derin gerginliklere varan devlet-vatandaş ve aydın-halk kopukluğunun ve kitleler arasındaki anlaşmazlığın en temel sebeplerinden biri olarak karşımızda durmaktadır. Bu bakımdan, meseleyi yerli yerine oturtabilmek için, önce din olgusunun Batı'da nasıl görüldüğüne ve bunun İslâm dünyasındaki yansımalarına kısaca değinmekte yarar var.

Modern Batı Anlayışında Din

Modern Batı anlayışında din olgusuna antropolojik, sosyolojik ve psikolojik üç yaklaşım vardır. Bunlardan, dinler tarihi çalışmalarıyla atbaşı giden antropolojik yaklaşım, Afrika, Avustralya gibi kıtaların, Batılılarca ilkel kabul edilen kabileleri arasında yapılan incelemelere dayanmakta ve modern Batı düşüncesi tamamen evrim ve ilerleme kavramlarına oturduğu için, dini de bu çerçevede ele almaktadır. Buna göre, insanlar, ilk dönemde üzerinde hakimiyet kuramadıkları tabiat olayları karşısındaki korku ve ürküntülerini ve bu korku ve ürküntülerden kaynaklanan güçsüzlük duygusunun sebep olduğu bir üst güce tapınma ve ondan yardım isteme duygularını din veya dînî ritüeller şeklinde şekillendirmişlerdir. Bu şekiller, yerine veya zamanına göre animizm, totemizm gibi çeşitlilikler göstermiştir.

Edward Taylor, Miller ve Durkheim gibi sosyologlar tarafından temsil edilen sosyolojik yaklaşım ise dini, toplumsal bir süreç, toplum vicdanının kurallar şeklinde yansması veya topluma tapınmanın insan-üstü güçler ve üst kurallar şeklinde tanzimi olarak görür. Bilhassa Freud'un başını çektiği psikolojik veya psiko-analitik din yaklaşımına göre ise dinin, ferdin kişiliğinin oluşumu merhalesinde oyalayıcı bir fonksiyonu vardır. Kişilik evriminde ilk merhale, çocuğun, tanımadığı bir âlemde kendini tamamen güçsüz hissetmesidir. Bu merhalede çocuk için güçsüzlüğünü giderecek 'kadir-i mutlak' güç, anne-babasıdır. İnançlarının şekillenmeğe başladığı dönemde ise kişi, çocukluğundaki durumu hatırlatan hallere kendini kolayca uydurur ve eskiden beri hasretini çektiği 'kadir-i mutlak'ı başka bir şekil altında yeniden keşfetmek ister. İşte din, bu arzuyu yerine getiren sistemdir.

Batı'da dine sözünü ettiğimiz yaklaşımların ortak noktalarını şu şekilde sıralayabiliriz:

1) Din, insanüstü bir kudretin, mutlak ilim, irade ve kudret sahibi bir varlığın koyduğu bir sistem, bir kurum değil, bizzat insan zihninin ürünüdür.

2) İnsan, kişiliğinin oluşumu sürecinde ve yeryüzündeki hayat serüveninin tabiata karşı söz geçiremediği veya sosyal hayatın çok güçlü olmadığı dönemde, kendi üstünde bir güce inanma ihtiyacı duyar ve bu ihtiyacı tanrı ve bazı ritüeller şeklinde sistemleştirir.

3) Tabii bilimlerin ve teknolojinin insana tabiat üzerinde hakimiyet kazandırması ve tabii olayların bilimsel açıklamalarının yapılabilmesi sonucunda anlam ve fonksiyonunu yitirmeğe başlayan din, insan hayatının belli bir noktasında artık ihtiyaç olmaktan çıkacaktır.

4) Her şeye rağmen, bazı insanlar, gerek davranışlarına 'ahlâkî' bir yön vermek, gerekse bir takım insanî duygularını tatmin etmek için, hangi şekilde olursa olsun, bir dine inanmaya devam edebilirler.

Modern Batılı zihniyet dine böyle bakmakla birlikte, Batı'da kendisine karşı asırlarca bilimsel mücadele verilmiş de olsa Hristiyanlık, bilhassa elit ve yönetici kitlede her zaman saygınlığını korumuştur. Hattâ öyle ki, Amerikalı antropolog Dale F. Eickelman, Müslüman Orta Doğu ülkelerinde ve bu arada Türkiye'de, bizzat kendi ifadesiyle "militan lâiklerin, kendilerini açık fikirli olarak görüp takdim etmekle birlikte, aslında aydınlanmacı değerlerden çok, baskı ve hoşgörüsüzlükle özdeşleştiklerini" savunurken, tarihçi Dominique

Colas, Hıristiyanlığın, Avrupa'da modern kamusal alanın teşekkülünde en büyük faktörü oluşturduğu görüşündedir. Ona göre, bugüne kadar Hıristiyanlık, mukaddesatı tezyif yasaları, dinî tatiller ve toplu dualar gibi, siyasî ve kamusal alanın içine giren bazı hususlarda hep tayin edici rolünü oynayagelmıştır (Islam and the Languages of Modernity, Dædalus, Kış 2000, s:123-24).

ABD ve Kanada gibi, Batı'nın diğer kanadını oluşturan ülkelerde ise halkın çok büyük çoğunluğu Hıristiyanlığa inanmaktadır, ona bağlıdır ve sahiptir. Büyük ölçüde paradoksal bir gerçek de olsa, Batı'da modern zihniyet Hıristiyanlığa karşı gelişmiş, fakat Hıristiyanlık, kendine özgü hiyerarşik 'din adamları' sınıfı (clergy) ve bilim karşısında sürekli regülasyonlarıyla, Batı insanının 'dem ve damarları'nda varlığını ve etkisini sürdürmüştür. Özellikle İslâm dünyasıyla ilişkilerinde, Hıristiyanlık, Batı'da her zaman için tayin edici önemli faktörlerden biri olmuştur ve olmaya devam etmektedir.

Batılı Din Anlayışının İthalinin Sonuçları

Türkiye gibi, Üçüncü Dünya ülkeleri ve bir başka sınıflandırmayla, Müslüman ülkeler kategorisine sokulan ülkelerde, Batı'daki din anlayışı üç açıdan büyük yanlışlara sebep olmuştur. Bu yanlışlardan birisi, din denince akla Hıristiyanlığın gelmesi ve bilhassa aydın kesimde İslâm ile Hıristiyanlığın özdeşleştirilmesidir. Birbirleriyle akideden ibadetlere, ibadetlerden sosyal hayattaki rollerine ve oradan davranış normlarına kadar aralarında önemli farklar bulunan bu iki dinin özdeşleştirilmesinin doğurduğu en büyük yanılgı, İslâm'a siyasî yaklaşımlarda görülmektedir. Hıristiyanlık, bağımsız bir Kilise olarak varlığını sürdürürken, 325 yılında toplanan İznik konsilinde Roma'nın resmî dini kabûl edilmiş, bir bakıma ilk planda devlet ile Kilise koalisyonu yaşanmıştır. Christopher Dawson'un, Batı'nın Oluşumu adıyla Türkçe'ye çevrilen kitabında ayrıntılı bir tarihini sunduğu üzere, daha sonra örgütlü ve hiyerarşik bir yapıya sahip olan Kilise, git gide yönetimi ele geçirmiş, hattâ, ortaokul çocuklarının bile bildiği bir gerçek olarak, Vatikan'da oturan papalar, Avrupa'daki bütün kralları aforoz edecek, tahta çıkarıp, tahttan indirecek kudrete ulaşmışlardır. Oysa, Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcilik makamı olarak görülen ve sonuçta bir 'teokrasi'ye vücut veren Kilise türü bir kurum İslâm'da hiçbir zaman olmadığı gibi, yine hiçbir zaman ne hiyerarşik yapıda din adamları sınıfı, ne de bir teokrasi ortaya çıkmıştır. Esasen, buna imkân da yoktur. Çünkü, İslâm'da kul ile Allah arasında aracı bir kurum asla kabûl edilmemesinin yanı sıra, Sünnî dünyanın her zaman reddettiği İran Şiîliğinde görülenin dışında örgütlü ve ayrı bir din adamları sınıfı da tasavvurlara bile girmemiştir.

Din anlayışının Batı'dan ithal edililişinin yol açtığı ikinci hata, İslâm'ın ya yine Hristiyanlık gibi reforma muhtaç bir skolastik inanç, ibadet ve hayat sistemi veya üzerinde hiç düşünülmeden, akıl yürütülmeden kabûl edilmesi gereken dogmalar bütünü, ya da, tarihin bir döneminde bir insanın zihninden çıkmış bir sistem olarak görülmesidir. İşte bu yanılgılardır ki, bugün ülkemizde, kendilerini lâik olarak tanımlayanlarla İslâmî kesim arasındaki anlaşmazlıkların, 'dinî iletişim'i anlayamamanın ve Fethullah Gülen'i tanıyamama, yanlış tanıma veya bir muamma olarak görmenin ana sebeplerinden birini oluşturmaktadır.

Büyük ölçüde pozitivizm ve Freud psikanalizmi kaynaklı modern din anlayışının bilimsellik adı altında İslâm dünyasında ve tabîi ki Türkiye'de pek çok aydın tarafından paylaşılması, dinin insanlar üzerinde, kaynağının, yani Allah'ın ve Peygamber'in kudsiyetinden kaynaklanan gücünün ve kendiliğinden yaptığı tesirin anlaşılmasına da yol açmaktadır. Bu anlayış, Hz. Musa ve Hz. İsa gibi, tek başlarına çıkan ve asırlardır yüz milyonların kalplerine hükmetmeğe devam eden peygamberlerin gücünün kaynağını kavrayamadığı gibi, Mekke'de tek başına ortaya çıkan ümmî bir Peygamber'in ve temsil ettiği dinin, insan fıtratıyla örtüşen bu dinin kaynağı Allah'ın ve O'nun gönderdiği Kur'ân'ın gücüyle kalblere ve zihinlere nasıl taht kurabildiğini; ayrıca, hiçbir dünyevî karşılık beklemeden insanları Allah'a çağırmasını, değişmesi mümkün görünmeyen insanları çok kısa sürede her bakımdan değiştirip, onları en güzel ahlâkî değerlerle bezeyerek, Kıyamet'e kadar gelecek nesiller tarafından Sahabe Topluluğu adıyla örnek insanlar olarak kabûl edilecek bir ilmî, ahlâkî seviyeye çıkarmasını da kavrayamaz. Zamanla insanlar için ihtiyaç olmaktan çıkacak diye iddia edilen dinin de nasıl gittikçe daha çok insanların kalblerine, zihinlerine ve hayatlarına hükmedebildiğini ve peygamberlerin asırlar ötesinden yüz milyonlarca insana hâlâ nasıl yol gösterebildiğini de kavrayamaz. Kavrayamamanın yanısıra açıklayamaz, açıklayamayınca kendince 'bilimsel (!)' teoriler üretmeye çalışır ve yanlış sonuçlara varır. İşte bu anlayıştır ki, Fethullah Gülen'in insanlara nasıl tesir edebildiğini ve onun sadece teşvikiyle insanların nasıl dünyanın dört bir yanında müesseseler kurabildiğini izah edememekte, bu müesseselerin kaynağını başka yerlerde arama yanlışına yol açmaktadır.

İslâm'ın Batılılarca Farklı Takdimi ve Müslümanlarca Farklı Temsil Biçimleri

Fethullah Gülen'i ve onun İslâmî anlayışını kavramayı ve değerlendirmeyi zorlaştıran ikinci önemli sebep, 19 ve 20'nci asırlarda dünya üzerinde askerî, ekonomik ve kültürel hakimiyet kurmuş bulunan Batı'nın, gerek sömürgecilik sebebiyle, gerekse tarihî reflekslerle İslâm'ı farklı takdim etmesi ve İslâm dünyasındaki pek çok aydının da bundan etkilenmesi, bazı Müslümanların ise, bu etkiyle farklı İslâm yorumları geliştirmeleridir. Bu konuda, İngiliz bayan araştırmacı Karen Armstrong'un yorum ve gözlemleri, bir Batılıya ait olması sebebiyle önemlidir:

Avrupa'da artık neredeyse Müslüman kalmamıştı; fakat 19'uncu asırda İngilizler ve Fransızlar, Müslümanların topraklarını işgal etmeye başladılar. 1830'da Fransızlar Cezayir'i sömürgeleştirdi; 1839'da İngilizler Aden'i; bilâhare 1881'de Tunus, 1882'de Mısır, 1898'de Sudan işgal edildi; 1912'de ise Libya'ya İtalyanlar girdi. 1920'de, Arap ülkelerine Türk İmparatorluğu'nun yıkılmasını müteakip bağımsızlıklarını tanıma sözü vermiş olmalarına rağmen, İngilizler ve Fransızlar, Orta Doğu'yu aralarında manda ülkeler halinde paylaştılar.

Bugün İslâm dünyası, Batı emperyalizmini ve misyonerliği bir arada ve Haçlı seferleriyle birlikte ele alıyor. Bunda haksız da değiller. General Allenby 1917'de Kudüs'e girdiği zaman, "Haçlı seferleri şimdi bitti" demişti. Fransız komutanı Şam'da Selâhaddin'in türbesinde, "Selâhaddin, işte geri döndük" diye söylendi. Misyonerlik, zaptedilen ülkelerde geleneksel İslâm kültürünün altını oyma teşebbüsleriyle, emperyalistlere destek verdi ve Lübnan'daki Maruniler gibi gruplara yönetimde, nüfuslarıyla orantısız roller bahşedildi. Emperyalistler, gittikleri yerlere ilerleme ve aydınlanma götürdüklerini iddia edebilirler; fakat sonuç sadece şiddet ve nefretti. Meselâ, Cezayir'in itaat altına alınması yıllar aldı ve her türlü direnç vahşice bastırıldı. Çağdaş Fransız tarihçisi M. Baudricourt, bu bastırma hareketlerinden biri hakkında şunları yazar:

Harekâttan dönen askerlerimiz utanç içindeydiler. 18.000 civarında ağaç yakılmış; kadın, çocuk ve yaşlılar öldürülmüştü. Geleneksel olarak gümüş küpe, bilezik ve halhal takan kadınlar askerlerin hırsını tahrik ediyor; bu takılar, Fransız usulü takılmayıp, küçüklükten beri kol ve ayak bileklerine adeta yapışık bir hal aldığı için çıkarılamayınca, askerler kadınların kollarını ve ayaklarını canlı canlı kesiyor ve onları o halde bırakıyorlardı.

Emperyalistler, kendilerini düşüncenin ve aklın temsilcileri gibi görürken, Doğuluları ise çocukça, doğruluk bilmez ve Batılıların tam zıddı olarak telâkki ve takdim ediyor ve onlar hakkında sadece nefret besliyorlardı. Bu saldırgan

tavır, İslâm dünyasını, kendini tamamen ayrı bir dünya olarak görmeye itti. Bugün İslâm dünyasında bütünüyle Batı karşıtı eğilim yenidir ve tamamen bu tavırların sonucudur. Oysa Müslümanlar, geçmişte başka düşünce ve kültürlere daima açık yaşamış, hattâ içlerinden pek çoğu Batı'dan gelen radikal ve modernleştirici fikirlere bağlanmıştı. Ne var ki, son 50 yılda Müslümanlar, Batı'nın kendileri, dinleri ve bir de peygamberleri (Hz.) Muhammed hakkında ne derece köklü bir düşmanlık ve nefret beslediklerini öğrendiler ve emperyalizm sonrası dönemde bile bu nefret ve düşmanlığın, Batı'nın İslâm dünyası ile olan münasebetlerinde halâ ne derece etkili olduğunu gördüler. Kısaca, bugün İslâm dünyasında radikal İslâmî akımların doğup yükselmesinde Batı'nın sorumluluğu çok fazladır. Bugün bile halâ, İslâm'a olan nefretimizi ifade etmek için sürekli yeni tipler üretmekle meşgulüz. İslâm'ın temsilcisi olarak 1970'lerde zengin petrol şeyhlerini, 1980'lerde fanatik Ayetullah'ı görüyor ve takdim ediyorduk; Selman Rüşdü hadisesinden sonra da İslâm gözümüzde, yaratıcılığa ve sanat hürriyetine ölüm fetvası veren bir din oldu. Fakat bunların hiç biri realiteyi yansıtmıyordu. Bütün bunlar, benim Kur'ân ve İslâm tarihi hakkında bizzat yaptığım araştırmalar ve yaşadığım tecrübelerle uyuşmuyor. Ne var ki, Conor Cruise O'Brien gibi, geleneği tersine çevirip, İslâm'a saygı duymayı kültürel bir noksanlık olarak görenler, bana münafık diyebilirler. Çünkü o, Batılı değerlere bağlı kalarak İslâm'a saygı duymayı münafıklık olarak telâkki eder. (1992: 40-43)

Bu satırlar, Müslüman bir Batılı'nın değil, kendi ifadesiyle, Batı değerlerine bağlı Batılı bir araştırmacının değerlendirmelerini yansıtmaktadır. Bu satırlarda dile getirilen tutum, şüphesiz bütün Batı'ya ve oradaki her düşünür ve her aydına şâmil bir tutum değildir. Batı'da, bizzat bu satırların yazarı Karren Armstrong gibi, Louis Massignon gibi. H. A. R. Gibb gibi, Henri Corbin, Marshall G. S. Hodgson, Wilfred Cantwell Smith, Charles J. Ledit, Y. Moubarac, Irene-M. Dalmais, L. Gardet, Normal Daniel, Michel Lelong, H. Maurier, Olivier Lacombe, Thomas Merton ve daha başkaları gibi, gerçekten insafli aydın ve yazarların mevcudiyeti bir gerçek olmakla birlikte, Batı siyasî merkezlerinin İslâm karşısındaki tavrının önemli ölçüde değiştiğini söylemek henüz zordur. Bugün Batı, İslâm'ı ve Müslümanları kendi içlerinde, yani Batı ülkelerinde korur ve sahiplenir görünürken, bizzat İslâm'ın kendi diyarında, yani Müslüman ülkelerde bastırma politikası gütmektedirler.

Evet, konumuza devam edecek olursak, İslâm dünyası, 20'nci asra sömürgeler diyarı olarak girdi ve bu dünyanın koruyucusu ve en büyük

temsilcisi durumundaki Osmanlı Devleti, Batılı güçlerin saldırıları neticesinde tarihe karıştı. Ardından, bu asrın ortalarına kadar bu dünyanın hemen her tarafında bağımsızlık savaşları verildi. Fuller ve Lessler (s. 41-2), sadece geçtiğimiz yüzyıl içinde ölümlerine Batılıların sebep olduğu Müslümanların sayısının, bütün tarih boyunca Müslümanlar yüzünden ölen Batılıların sayısından çok daha fazla olduğunu kaydediyor. Bir çok Müslüman, bütün bunlardan daha kapsamlı sonuçlar çıkarma eğilimindedir. Bu Müslümanlar, Batı politikalarının bilinçli olarak Müslüman gücünü her yerde zayıf düşürme hedefine yöneldiği inancındadır. Bu tarihî tecrübe, eğitilmiş ve şuurlu Müslümanların bile, Batı'nın İslâm'a karşı 1000 yıl önce başlattığı sistemli saldırıları sürdürmekte olup, daha da kötüsü, bu defa çok daha ince yöntemlere başvurduğu düşüncesine götürmektedir. Daha yakında, Bosna-Hersek'te girişilen acımasız katliama, Batı kamuoyunun duyarlı kesimi ve sorumluluk sahibi aydınları ciddi tepki göstermesine rağmen müdahalede çok geç kalınması ve dünyadaki pek çok dinî merkez ve çevrelerin bu katliama âdeta sessiz kalması hatırlanabilir. Hind yarımadasında 200 yıl bağımsız bir devlet olarak hüküm sürdükten sonra, devletleriyle birlikte medeniyet ve kültürleri de âdeta yok edilen Hint-Haydarabad Müslümanlarının âkıbeti ve Keşmir'de olup bitenler, Müslümanların Budist ve Hindulara bakışını da şüphesiz etkilemektedir. Son olarak, Demir Perde'nin çökmesinin ardından 1991'de İslâm'ın karşı düşman kutup olarak ilan edilmesiyle birlikte gerek bütün dünyada, gerekse İslâm dünyasında yaşanan gelişmeler ve İslâm'ın bir terör diniymiş gibi takdim edilmesi, Türkiye ve Cezayir gibi ülkelerde meydana gelen cinayet ve terör hadiseleri ve bunlarla Müslümanlar, hattâ İslâm arasında bağ kurulmaya gidilmesi, bu arada Huntington'un İslâm dünyasının bütün sınırlarını Batı medeniyeti ile savaş sınırları olarak gösterip, medeniyetler savaşını gündeme getirmesi, İslâm ile Batı ve İslâm dünyasındaki yerli yönetimler arasında daha bir uçurumlar meydana gelmesine yol açmaktadır.

Bütün bunlarla birlikte, İslâm dünyasında sömürgeci güçlere karşı verilen mücadeleler, bizzat İslâm ülkelerindeki yönetimlerin İslâm'ı şu veya bu şekilde karşılarına almaları, bir takım sözde Batıcı aydınların İslâm ve Müslümanlar karşısındaki tavrı, Türkiye'de 1950'lerde DP-CHP temelinde başlayıp, siyasî arenaya yansıyan çekişme ve çatışmalar, kısaca, İslâm dünyasının 20'nci asırda içinde bulunduğu şartlar, bu dünyanın her tarafında "İslâmî" ve/veya "İslâm'a dayalı kurtuluş hareketleri"yle birlikte, Müslümanlar arasında, hiç şüphesiz, imanın şartları, İslâm'ın şartları, ibadet esasları, ahlâk düsturları, temel farz ve haramlar, hattâ temel hukukî esaslar gibi İslâm'ın kendisi ve temelleri

noktasında değil, fakat, mevcut şartlarda İslâmî tavır ortaya koymakta, İslâm'ı hayata aktarma perspektifinde farklı anlayış, yorum, temsil ve takdimlerin ortaya çıkmasına sebep oldu. Bunlar içinde, İslâm'ın ruhundan bütün bütün uzaklaşan 'modernist' cereyanları ve daha başka bazı versiyonları bir tarafa bırakacak olursak, bu farklı anlayış, yorum, temsil ve takdimleri 2 ana grupta ele alabiliriz:

1) İdeolojik-siyasî İslâmî yaklaşım ve hareketler;

2) 'Dînî' (İslâmî) yaklaşım ve hareketler.

İdeolojik-siyasî İslâmî hareketler, İslâm'ı hiç şüphesiz Vahy'e dayalı bir din olarak içten kabullenmek, hattâ onu bütün davranış ve tavır alışlarında ana referans olarak kabul etmekle birlikte, onu mevcut şartlarda ve gündemde daha çok ideolojik ve siyasî karakterde bir din olarak görüp, öyle uygulamaya çalışan ve bu temelde İslâmî mücadele veren hareketlerdir. Bunlar, İslâm davası adına genellikle İslâm'ın siyasî hakimiyeti ve Müslüman toplumların sosyal, ekonomik ve siyasî meseleleri üzerinde durmuşlar, buna karşılık, imanî meseleler, ibadet, ahlâk, Müslüman'ın günlük hayatı gibi, "din" denince ilk başta akla gelen konulara ikinci derecede eğilmiş veya bunları bir Müslüman'da tabii olarak var veya var olması gerekir diye kabûl etmişlerdir. Bir başka ifade ile, İslâm adına önceliği, onun sosyal, ekonomik ve siyasî boyutlarına vermiş ve onu öncelikle hayatın bu yanlarını tanzim eden bir din olarak algılayıp, öyle takdim etmişlerdir.

"Dînî" İslâmî hareketler ise, İslâm'ı kuşkusuz bir bütün olarak görmekle birlikte, fakat farklı şartlarda onun adına farklı tavır alışlar olabileceğini, olması gerektiğini, dolayısıyla mevcut şartlarda ona ilim temelli iman, ibadet, ahlâk ve ferdin günlük hayatını yönlendiren yanları açısından bakmanın ve onu bu noktalardan ele alıp, bu noktalardan takdim etmenin daha doğru olduğunu savunan hareketlerdir. Fethullah Gülen'in günümüz şartlarında İslâm'a yaklaşımı daha çok bu ikinci şıkka yakındır.

Tarihî Arka Zemin Temelinde Aile ve İlk Tahsil Hâlesi İçinde Fethullah Gülen

Belki bir biyografi çalışması çerçevesinde yeterinden fazla ayrıntıya girdiğimiz bu tarihî tahlil, Türkiye'de 20'nci asrın başlarından itibaren olup bitenleri, ülkedeki devlet-millet ayrışmasını, toplum katmanlarındaki bölünmeleri, önce CHP-DP olarak başlayan ve daha sonra CHP-AP, CHP-Milliyetçi Cephe olarak devam siyasî uzlaşmazlıkları, bir dönem sağ-sol, daha sonra İslâmcı-lâik kutuplaşmalarını, 1960'lı ve 70'leri yılları içine alan anarşi ile 1984-2000 yıllarını kapsayan korkunç terörü, Türk toplum ve siyaset yapısını anlamak kadar, Fethullah Gülen'i de tanıma ve tahlilde bir hayli önemlidir.

Fethullah Gülen, Osmanlı modernizminin bıraktığı enkaz üzerinde kurulan, fakat, en azından henüz bu enkazın kaldırılamadığı, kaldırılamamış olmasının yanı sıra, modernizm öncesi "İleri Osmanlı Toplumunu"nın ana dinamiklerinin büyük ölçüde reddedildiği bir dünyaya gözlerini açtı. Onun, denebilir ki, "kökü maziye bağlı bir âti" olarak yetişmesinde en önemli tesirlerden birini icra eden ve Erzurum ilinin Hasankale (Pasinler) ilçesinin 50-60 haneli Korucuk köyünden başlayıp, Erzurum'un içine uzanan bu dekorun merkezinde, İslâm ruhunun çok canlı olduğu baba ocağı bulunuyordu. Bu ocakta, kendi değerlendirme ve ifadeleriyle, bir ciddiyet, temkin, vakar ve dinî salâbet timsali olan büyükbaba Şamil Ağa, torunuyla kimsenin farketmediği bir gönül alışverişi içinde idi. Baba Ramiz Efendi, Türkiye'nin maddî-manevî yokluk, kıtlık ve kuraklık dönemlerinde ve küçük bir köyde yetişmiş olmasına rağmen, "Enderun terbiyesi almışçasına" asil, ilim âşığı, vaktini asla boşa geçirmez, kıvrak bir zekânın göstergesi olarak nüktedan ve dinine gönülden bağlı kerim bir zattı. Babanne Mûnise Hanım, sessiz, durgun deryalar gibi derin ve engin, inanmayı ve Allah ile irtibatı her hal ve hareketiyle ortaya koyan örnek bir hanımefendi; bir paşa ailesinden gelen anneanne Hatice Hanım ise, her yanı ile bir nezahet âbidesi, kızı ve Fethullah Gülen'in annesi Rafia Hanım da, aynı şekilde, köyün bütün kadınlarına Kur'ân öğreten bir şefkat ve deruniyet timsaliydi. Böyle bir ocakta neşet eden Fethullah Gülen, daha 4 yaşında iken annesinden Kur'ân okumayı öğrenir ve bir ay içinde Kur'ân'ı hatmeder. O yıllarda, Türkiye'de açıktan Kur'ân okutmak bir hayli zordur. Bu sebeple, anne Rafia Hanım, gece kalkar, oğlunu kaldırır ve ona öyle Kur'ân öğretirdi.

Bu ocak, civardaki bütün tanınmış ilim ve manâ insanlarının gelip konduğu, konup göçtüğü bir misafirhane gibiydi de âdetâ. Âlimleri çok seven baba Ramiz Efendi, her gün evde hiç olmazsa bir misafirin bulunmasını arzuladığı için, yaşlılarından çok büyüklerle oturup kalkmayı seven çocuk Fethullah efendi, kendisini neredeyse doğumundan itibaren bir ilim ve maneviyat halkası içinde bulmuştu. Kısaca, şuurlatını oluşturacak ilk tesirleri aldığı, dolayısıyla ruhunun tekevvününde ilk mayalanmayı yaşadığı ve merkezinde bu ocağın bulunup, en önemli özelliğini, Yahya Kemal'in

"Âhiret öyle yakın seyredilen manzarada,
O kadar komşu ki dünyaya, duvar yok arada;
Geçer insan bir adım atsa birinden birine,
Kavuşur karşıda kaybettiği bir sevdiğine."

mısralarında ifadesini bulan dünya-Âhiret iç içeliğinin oluşturduğu bu dekoru, içindeki ilk tahsil ve izlenimleriyle birlikte bizzat Fethullah Gülen şöyle anlatmaktadır:

Benim ilk hocam, validemdir. (O'ndan Kur'ân okumayı öğrendim.)

Önceleri köyümüzde ilkokul yoktu; daha sonra açıldı. Okulda bir de Belma öğretmen vardı. Bana çok iltifat ederdi. "Bir gün Galata Köprüsü'nde genç bir teğmen dolaşacak ve ben onu şimdiden seyreteceğim" derdi.

Evin bütün ayak işleri bana düşerdi. Anneme de ev işlerinde yardım ettiğim gibi, ineklerimizi ve koyunlarımızı da ben güderdim. İşlerden boş vakit bulduğum zaman kitap okur veya Kur'ân ezberlerdim. Babam Alvar'da imam iken Hasankale'de Hacı Sıdkı Efendi'den tecvid okuyordum. Hasankale'de kalacak yerim olmadığından, aradaki 7-8 km.lik yolu yaya olarak gidip gelmek zorundaydım

İlk Arapça hocam babam oldu. Daha sonra, Muhammed Lütfi efendinin torunu Sadi efendiden okudum. Ailemin dışında, üzerimde Muhammed Lütfi efendinin tesiri çok büyüktür. O'nun ağzından çıkan her kelime, bana başka bir âlemden akıp gelen ilhamlar şeklinde görünürdü. O konuşurken, şimdiye kadar yere inmemiş bir takım semavî şeyler dinliyor gibi kulak kesilirdim. Onu idrak ettiğimi söyleyemem. Çünkü o, ötelere göç ettiği zaman, ben henüz 16'ncı yaşımın yamaçlarında dolaşıyordum. Buna rağmen, ilk şuur ve ilk ihsaslarıma seslenen bir ruh olması itibarıyla, benim o idrake kapalı yaşım, başım ve istidatlarımdan ziyade, onu yine onun tenezzüllerinde yakalamaya çalıştığımı ve

bugünkü seziş, duyuş ve hissedişlerimi o günkü ihsaslarıma borçlu olduğumu rahatlıkla söyleyebilirim.

Erzurum'da ders görürken dedem ve ninemin ölüm haberi beni iyiden iyiye sarsan bir hadise oldu. Gece gündüz, "Ya Rabbi, ne olur, benim de canımı al da, dedeme ve nineme kavuşayım" diye dua ettim. Bu kadar sarsıntı geçirmem, biraz da aile fertleri olarak birbirimize çok ileri seviyede tutkun olmamızdan kaynaklanmaktaydı. Meselâ, ben Edirne'ye gittiğim günden itibaren kardeşim Mesih tek kelime konuşmamış ve bu, ben askerden izinli gelinceye dek sürmüş.

Yine  ocukluğumda bir kardeşim vefat etti. Senelerce onun kabrinin başında da göz yaşı döktüm. Hayatımın en sarsıcı hadiselerinden biri de Alvarlı Muhammed Lütfi efendinin vefatı oldu. Onun ölümüyle dünya, yeri doldurulamayacak bir boşluk daha görecek ve bu 'yaşlı ana' bir defa daha inleyecekti.

Babam, Alvar köyünden ayrılmak zorunda kaldı. Bir ara, Artuzu köyünde vazife yaptıktan sonra Erzurum'a yerleşti.

Erzurum'da okurken bütün eşyam, kolumda taşıdığım bir sandık dolusu kadardı. Çok zor şartlar altında tahsilime devam ediyordum. Yemeğimizi, yattığımız aynı yerde kendimiz yapardık. Çok zaman soğuk kış günlerinde buz gibi su ile banyo yapmak zorunda kalırdık. Bir ara kaldığımız yerdeki oda çok dardı. Yatmak istediğimde baktım, ayağımı arkadaşlardan birine doğru uzatmam gerekiyor; saygısızlık olur düşüncesiyle uzatmadım. Diğer tarafta kitaplarımız vardı; onlara doğru da ayaklarımı uzatmam mümkün değildi. Beri taraf kibleye denk geliyordu. Ayağımı uzatabileceğim tek yön de Korucuk köyünü gösterdiğinden, bu defa, babam köyde olabilir ve ona saygısızlık etmiş olurum endişesiyle, o tarafa da ayağımı uzatamadım. Birkaç gece bu şekilde hiç uyumadan oturdum. Hayatımda bir defa olsun babama doğru, yani onun doğduğu ve şu anda medfun bulunduğu Korucuk'a doğru ayağımı uzatıp yatmadım. Benim anne-babama karşı saygı anlayışım budur.

Dinî ilimleri alırken, başka kitaplar da okur ve tasavvuf  ilimleri de ihmal etmezdim. Bende, dinî ilimlerle tasavvufun izleri hep aynı ritmi dokuyarak devam etmiştir.

Çok enerjik ve çok hareketliydim. Kültür-fizik yapmayı ihmal etmezdim. Gözüm karaydı. Buna aşırı cesaret de denebilirdi. Kurşunlu Camii'nin önündeki yüksek kavak ağacına göz açıp kapayınca kadar tırmanır ve etrafı oradan seyretmeyi severdim. Minare şerefesinin üzerinde yürümek ise çok hoşuma

giderdi.

Giyimime çok dikkat ederdim. Tertemiz ve biraz da o güne göre lüks giyinirdim. Günlerdir aç kaldığım olurdu da, ütüsüz pantolon, boyasız ayakkabı giydiğim hiç görülmemiştir. Ütü bulamadığım zaman pantolonumu yatağın altına koyardım ve pantolon ütülenmiş gibi olurdu. (Küçük Dünyam)

İşte Fethullah Gülen, bu dekorun penceresinden geçmişe ve hâle şöyle bakar:

Bir zamanlar bizim dünyamız, kendine has renk ve ışıkları, güzellik ve derinlikleriyle müşahedesine doyum olmayan bir meşher ve başlı başına bir kültür; bir medeniyet ülkesiydi. Bu ülkede hayat o kadar sıcak ve yumuşak, o kadar cazip ve imrendirici idi ki, buraya, cihanın dört bir yanından hac kafileleri gibi kervanlar teşkil edilir ve onun yamaçlarında tenezzühe koşulurdu. Onu tanıyamamış olanlar, her bucakta ve her köşe başında ayrı bir sürprizle büyülenir gider; ona ait ihtişam ve güzellikleri tanıma fırsatını bulanlar da, bir daha bu cazibe ikliminden ayrılmak istemezlerdi.

Bu dünyada şehirler, köyler maddî ve manevî rabıtalarla sımsıkı birbirine bağlı ve bütün ülke köyü, kasabası ve şehirleriyle büyük bir kent gibiydi. Bu ideal sitedeki bütün insanlar, derin bir ahlâk saffeti, sağlam bir din şuuru ve sarsılmaz bir millî vahdete sahiptiler... Ve bu sayede de erişilmez bir huzur ve saadet içinde yüzüyorlardı. Hemen her yerde hayat, o kadar hadisesiz, o kadar nizasız ve o kadar tecavüzlere, cinayetlere kapalı sürer giderdi ki, insaflı seyyahlar burada her şeyin mucizevî cereyan ettiği zehabına kapılırdı.

Burada herkes, iyilik ve güzelliklerle dolar boşalır; herkes birbirinin hayırhahı olduğu şuuruyla hareket eder, herkes, umumun şeref, haysiyet ve namusunun muhafızı gibi davranır ve herkes toplumun mesut olması yolunda; içten gelen bir samimiyet, fevkalâde mürüvvetli ve fevkalâde duyarlı olmaya gayret gösterirdi... İmkânı olanlar imkânlarıyla devletin ve milletin emrine amade yaşar; imkânsızlar da, sağa sola yüz suyu dökmeye mecbur edilmezlerdi. Evet, ikinciler bir şey isteme âdiliğine itilmez, birinciler de, verdiklerini duyurma bayağılığına düşmezlerdi.

Bu ülkede bütün iyilikler, güzellikler, hayırlar tamamen müesseseseleşmişti.. ve ülke insanı da âdeta, Hakk'ın inayetini temsil ediyor gibi, hayatın her kesiminde düşkünü, muhtacı, kimsesizi kucaklıyor; alîle, yolda kalmışa ve perişana el uzatıyordu.

Bugün birçok kimse, o muhteşem medeniyetten arkada kalan her şeye ölmüş

dağılmış bir cenazenin parçaları nazarıyla bakıyor. – Olüp parçalanmayacaklar sevin sin! – Medeniyetler de, mezarlardaki insanlar gibi fânidirler: Bir bir gelir, bir bir varlığa erer, bir bir giderler. Bu geliş ve gidişte ne geleni engellemek, ne de gideni durdurmak mümkün değildir.

Keşke, o ihtişam dönemine ait ömürleri, ömürlerin bir mutluluk armonisi içinde göklere doğru akışını ve bir bir saadet içinde çağlayıp geçen mevsimleri, yılları; mevsimler ve yıllar içinde akıp giden rengârenk hayatı, kalbden kalbe, ruhtan ruha boşalan neşeyi, sevinci, itminanı ve bunlarla hususi bir ses, bir şive, bir terkip, bir tarz, bir üslûp haline gelen güzelliklerin kemalle kutuplaşmasını, olgunluğun mücerred güzellikler buuduna ulaşmasını günümüzün şu kadirnâşinaslarına da gösterebilseydik..!

Aslında, günümüzün takdir bilmezleri gibi bizler de muhteşem medeniyeti, üstüste zelzelelerle, enkaz yığını haline geldikten sonra idrak edebildik. Bizler ve onlar, bu harika dünyayı, onun sihirli nizamları ve baş döndüren intizamları hüküm sürerken, yani bağları henüz bozulmadan, çiçekleri solmadan, ormanları yanıp kül olmadan, toprakları erozyonla akıp akıp gitmeden, küheylanları çatlamadan, süvarileri mehlika sultana tutulmadan, gaziler sarhoş edilip mehter müzeyeye kaldırılmadan, gözler hakikata kapanmadan, güneşler batıp her yanı karanlıklar basmadan, akan çaylar kesilmeden, çeşmelere civa akıtılmadan, ilâhîler susmadan, ilâhîlik söndürülmeden, her yer mezar haline getirilmeden, mezarlar mezbeleliğe döndürülmeden... hasılı, her şey kıvamında iken görüp seyredemedik.

Dün milleti arkasına alıp zirvelerin zirvesinde gezdirenler, torunlarının başlarına gelecek şu üstüste felâketlerin en küçüğüne dahi ihtimal vermiyorlardı. İhtimal vermek şöyle dursun, onu rüyalarında görmeye dahi tahammülleri yoktu. Ama işte onlar ve işte acı-tatlı hatıraları..! Günü gelince herkes de gidecek! Koca dağların yerinden oynadığı bir dünyada, küçük tepelere ebedî saltanat vehmetmek aldanmışlıktır. Evet gelen herkes gidecek; ama, kimileri şanlı soyumuz gibi gönüllerimizde en tatlı hatıralar bırakıp öyle gidecek; kimileri de, milletin zihninde bir mülevves yâd olarak... (Sızıntı, Aralık 1989)

Öze Dönme, Sürekli Yenilenme ve Batı'ya Bakış

Açıktır ki Fethullah Gülen, geçmişe, tamamen ruhî, manevî ve ahlâkî dinamikleriyle, insanî, medenî ve kültürel dokusuyla, insan ruhunu dinlendiren tabîî ve ekolojik çehresiyle bağlıdır. Bunu, onun "Mutlu Yarınlar" (Sızıntı, Aralık

1987), "Mutlu Nesiller" (Sızıntı, Ocak 1988) gibi ilgili diğer yazılarında da rahatlıkla görebiliriz. Bu yazılarında nasıl bir gelecek düşlediğini anlatan Fethullah Gülen, bu geleceğe dönmeyi, 20'inci asırda pek çok Müslüman düşünürün kullandığı bir ifade ile, "Öze Dönme" olarak adlandırır.

Öze dönmek, şahsın kendi karakter, kendi kültür ve kendi ruh köküne dönmesi demektir. Bu da ancak, fert ve toplumun kendi düşünce ve iradesiyle varolması, kendi ayakları üzerinde yürümesi, kendi elleriyle işlemesi, kendi temel kültür malzemesiyle beslenip gelişmesi, millî şahsiyetini hırpalayacak taklitlerden sakınması; örf-âdet ve millî hususiyetler gibi asırlardan beri kaynaya kaynaya benliğimizle bütünleşmiş şeylerin, fevkalâde hassasiyetle korunup kollanmasıyla mümkün olabilecektir.

Fethullah Gülen, "öze dönme"den ne anladığını bu şekilde kısaca ortaya koyduktan sonra, onun ne olmadığı üzerinde durur. Gülen'e göre "öze dönme", ırkî bir tavır, kan bağıyla hareket etme, ya da dış dünyaya karşı bütün bütün fermuarını çekip kendi modeli içinde sıkışıp kalma manâsında anlaşılmamalıdır. O, ne zamanın dişleri arasında aşınıp giden ve maddî-manevî hiç bir değer ifade etmeyen şeylere gönül kaptırmışlık, ne de temelde bize ait olmadığı halde sonradan içimize sokulmuş yabancı değerlere, bâtil inançlara, ruhî ve zihnî tekâmülümüzü engelleyen eskimiş şeylere bağlılıktır. Öze dönme, dünü bugünle, bugünü de yarınla bir arada görme ve asırların birikimi kültür menşuruyla, ayıklanacakları çıkarıp atma, geride kalanlara da sımsıkı sahip çıkma demektir.

"Öze dönme"nin ne olup ne olmadığı konusundaki düşüncelerini kısaca açıklayan Fethullah Gülen, bunun ardından, Türkiye'deki acı uygulamaları esefle dile getirir. Ona göre, yıllar yılı bu ülkede, kendinden kaçan bir kısım müstağripler (Batılılaşma heveslileri), hep başkalarının nefeslerini solukladı, hep suni teneffüsle yaşadı; bir kere olsun kendileri olarak tabîî teneffüste bulunamadı ve tabîîlikteki derin zevki duyamadılar. Dolayısıyla da, halkla kendileri arasında ortak idealler köprüsü kurulamadı; bu ideallere varış yolları belirlenemedi; yığınların donmuş, hareketsiz ruhlarına onları canlandıracak iman, şuur ve heyecan aşılanamadı. Böylece aydın(!) bir tarafta, halk yığınları diğer tarafta, herkes kendi anlayış ve düşüncesi veya kendi hezeyan ve isyanlarıyla çürüyüp gitti. Bunun neticesi olarak da, kalp, ruh, his ve düşünce dünyamızda kendimizi koruyup kollayamadığımız gibi, kendilerini taklit çizgisinde bulunduğumuz milletlerden de hiç mi hiç yararlanamadık.

Gülen, Batı ile temasa, ondan istifade etmeye karşı değildir. Onun karşı

olduğu, Batı'ya bakış, onu değerdendirme ve onunla temastaki yanlışlıklardır. Aynı zamanda, körü körüne Batı düşmanlığı yapmayı da eleştirir. Ona göre, İslâm dünyasının maruz kaldığı felâketlerin önemli bir sebebi, Batı'yı gerektiği gibi anlayıp değerdendirememesi ve onu yükselten faktörlerden faydalanamamasıdır. Gülen, her şeyin akıl, mantık ve muhakeme süzgecinden geçirilmesi, realitelerin kavranıp, ona göre ve Türk toplum dokusunun müsaade edeceği ölçüde hareket edilmesini savunmaktadır:

Bizde öteden beri alafranga bir zümre, herhangi bir kritiğe tâbi tutmadan her şeyiyle Batı'yı taklit ederken, diğer tarafta ayrı bir grup, hep onu suçlamayı deneyip durmuştur. Aslında her iki zümre de peşin hükümlülük içindeydi ve hata ediyordu. Batı, ne öyle taklit edilmeli, ne de böyle yerin dibine batırılmalıydı.

Bugüne kadar kayıtsız şartsız Batı'ya hayranlık duyanlar olsun, onu hakikî mânâsıyla taklit edebilselerdi, kim bilir belki de belli bir seviyede batılı olabilirlerdi..! Ama, ne onlar, ne biz, ne de bağlı bulunduğumuz şu garipler dünyası, basitlerden basit bu meseleyi hiçbir zaman kavrayamadık; bundan dolayı da hasımlarımız tarafından tekrar tekrar nakavt edildik.

Fethullah Gülen, bu tesbitlerinin ardından, toplum hayatında, bir milletin kalkınmasında ilim, din, düşünce ve kültürle birlikte, bunların münasebetleri üzerinde de durur. Ona göre, kendi usûl ve prensiplerine göre öğretilip hayata mal edilmeyen ilim aydınlatıcı, yol gösterici olamayacağı gibi, aynı talihsizliğe uğramış din ve dinî kültür de, kendinden bekleneni asla veremeyecektir. Dinin fonksiyonunu tam eda edebilmesi için, düşünce ile arasındaki engellerin ortadan kaldırılmasına ve bu yöndeki tıkanıklıkların açılmasına ihtiyaç vardır. Bu yapılmadığı takdirde, zihin ruhla bütünleşemeyecek, kalp ve kafa arasında diyalog kurulamayacak, dolayısıyla da din fonksiyonunu tam olarak eda edemeyecek, bir kısım zavallılar da bunu dinin yetersizliğine verecektir.

"Öze dönme", ülkenin kendisi olarak problemlerini çözüp kalkınabilmesi için dil meselesine de değinen Fethullah Gülen, "dil de, tarihî tekâmülü içindeki ağırlığıyla ele alınıp güçlendirilmeli ve dünya dilleri arasında iştîyakla yazılıp okunan bir lisan haline getirilmelidir" der ve şunları ekler: "Dil, insanın şahsiyetini temsil eden önemli unsurlardan biridir. Ondaki kusur ve eksiklik, kültür hayatını felce uğratar ve bir ölçüde toplumu da bedevîleştirir. Bir milletin dili, o milletin kültürüne bekçilik yapacak kadar gelişmiş ve güçlü değilse, o milletin başka kültürlerin işgaline uğraması ve zamanla da bütün özünü

yitirmesi kaçınılmaz olur."

Sağlıklı toplum yapısına sahip bir millet ve kalkınmış bir ülke olmanın en önemli şartlarını peş peşe sıralayan Fethullah Gülen, tarih şuuruna değinir ve "tarih şuuru, geçmişle geleceği bağlayan bir köprü mesabesindedir. Bu köprüyü kurup koruyamayan milletlerin, öbür sahilde gidip nereye aborde olacaklarını kestirmek oldukça zordur" der. O, daha sonra da, genel bir değerlendirme içinde kültür konusuyla birlikte, zamanı aşmadan da bahseder ve analizlerini şöyle bağlar:

Onun içindir ki topyekün millet; bir kıta sahanlığı prensibiyle milli ruh ve sahillerini, semalarını kimseye ihlal ettirmeme düşüncesiyle milli mefkûre atmosferini, aynı hassasiyetle milli kültür haremmini koruyup kollamalı ve şartlar ne olursa olsun, göz ve gönüllerimiz mutlaka kendi ülkemiz üzerinde bulunmalı; bütün bunlarla beraber, bugünün nesilleri, hem "dün" hem de "yarın" olmasını bilmeli ve bu anlayışla geleceği, mazi kaneviçesine göre bir dantela zarafet ve inceliği içinde işlemelidir ki, bugüne kadar milletçe maruz kaldığımız içtimâî erozyonlara bir daha düşülmesin; kaybedilen şeyleri telâfiye çalışırken, yeni kayıplara sebebiyet verilecek fâsit dairelere girilmesin ve varolma kavgasının verildiği aynı noktada, çeşitli dejenerasyonlarla ölüme davetiye çıkarılmış olmasın...! (Sızıntı, Eylül 1985)

Esasen, "Eski hâl muhal, ya yeni hâl ya izmihlâl" anlayışındaki bir insanın, başka türlü düşünmesi de mümkün değildir. Hakan Yavuz'un da parmak bastığı gibi (Towards an Islamic Liberalism? The Middle East Journal, Sonbahar 1999, s:594-95), Gülen, geçmişin hatırlanarak millî benliğin restore edilmesi için bu benliği yeniden keşfetme (öze dönüş) çağrısında bulunurken, onun içinden çağdaş benliğin çıkarılıp inşa edilmesini istediği geçmiş, sadece bir 'geçmiş' değil, fakat halin geçmişidir.

Fethullah Gülen, Batı'ya ve Batı'nın bütün değerlerine körü körüne karşı ve düşman da değildir; hiçbir zaman böyle de olmamıştır. Şu kadar ki, tarih boyunca kendine has dinamikleri ve ana unsurları bulunan medeniyetler var olagelmıştır. Modern Batı medeniyeti de bunlardan biri olup, onu kendisi yapan aslî unsurları vardır. Bunların bir başka medeniyet veya kültür ailesi tarafından aynen alınıp uygulanması mümkün değildir. Medeniyetler, asla birbirine dönüşemez. Fakat, her medeniyetin diğerinden alacağı unsurlar vardır. Önemli olan, dünyadaki gelişmelere, başka kültür ve medeniyetlere kapalı kalmak değil, bunları bütün yönleriyle çok iyi tesbit edip, alıp özümsenebilecek yanlarını alıp

özümsemektir. Bu, planı, maksadı belli; ayrı bir iklim ve coğrafyada, hususi bir estetik anlayışına dayalı bir binayı kurarken, ona ait gerekli bazı malzemeleri ithal etme gibidir. Fethullah Gülen, Batı'ya ve Batı'yla olan, olması gereken münasebetlerimize bu açıdan bakmakta ve dolayısıyla bilmeden şuursuzca Batı taklitçiliği gibi, Batı'ya düşmanca bir tavırla bütün bütün kapanmanın da müsbet bir tavır olmadığını vurgulamaktadır. Onun Türkiye'de modernleşmeye getirdiği eleştiriler de bu açılardandır.

Fethullah Gülen'in "öze dönüş" ve sürekli ayakta, canlı kalabilme hedefi adına teklif ettiği süreç ise sürekli yenilenme veya "kendini yenileme"dir. Fakat o, yenilenme fantezisi içinde ve başka diyarlarda dokunup, önümüze sürülen her "elbise"yi yeni diye üzerimize geçirme yanlısı bir yenilikçi değil, insanı insan, bir milleti kendisi yapan öz değerlere bağlılık içinde zamanın önünde yürüme yanlısı bir yenilikçidir.

Kendini yenilemeyi, devamlı varolabilmenin ilk şartı ve en mühim esası kabul eden Gülen'e göre, sırası geldikçe kendini yenileyemeyenler, güçlü de olsalar, er geç tükenip gitmeye mahkûmdurlar. Her şey, kendini yenileyerek canlı kalır ve varlığını sürdürür. Yenileme durunca da canı çekilmiş ceset gibi, çürümeye, heba olup dağılmaya terk edilmiş olur.

Yenileşmenin 'tabiat'ta sürekli gözlenen bir vakıa olduğuna dikkat çeken Fethullah Gülen, bu yenileşmeyi şairane bir üslûpla şöyle tasvir eder: "Bahar mevsiminde yeryüzü, her şeyin kendini yenilediği ne muhteşem meşherdir! Otlar, ağaçlar ve tırnak kadar bir parçasında milyonlarca canlıya dâyelik yapan toprak... Çık da bir kere gez, baharın o formalarını takip bin çığlık yenilenen ve gelişen canlıları arasında! Bak, nasıl ölü gibi camid şeyler, resm-i geçide hazırlanan ordular misillü, rengârenk nişanları ve değişik değişik silahlarıyla, bir baştan bir başa yeryüzünü şenlendirip cennetlere çeviriyorlar. Ve dünya çapında, umûmî yenilenmenin bir değil, binlerce, milyonlarca misâlini birden veriyorlar."

Fethullah Gülen, daha sonra insanoğlunun kendini sürekli yenilemesi gerektiğine dikkat çeker. "Devletler, milletler duygu ve düşüncede, kalbî ve ruhî hayatta, kendilerini yenileyip gençleştikleri nisbette, dünya çapında mesuliyetler altına girip, cihanı fethetmeye hazırlanabilirler" diyen Gülen, bu fethi, "ilme aydınlık, tekniğe iman kazandırmak ve insanoğluna diriliş adına mesajlar sunmak suretiyle gerçekleşebilecek bir fetih" olarak tarif eder ve kendini yenileyemeyen kavim ve topluluklar, esaret içinde ezilip gitmekten

kendilerini kurtaramayacaklardır" ikazında bulunur.

"Kendini yenileme"nin önem ve niteliğiyle ilgili analizlerinin ardından "kendini yenileme" ile "yenileşme fantezisi" arasındaki farka vurgu yapan Fethullah Gülen, "kendini yenileme, yenilik hayranlığı ve moda düşkünlüğü ile de karıştırılmamalıdır. Bunlardan biri her şeyiyle delik deşik olmuş yığınların yüzüne boya çalıp, yarıkları kapama ameliyesi ise, diğeri Hızır çeşmesinden getirilen "âb-ı hayât"la, topluma ölümsüzlük kazandırma aksiyonundan ibarettir" der. Ona göre gerçek yenilenme, kök ve çekirdekteki saffeti koruyarak, verâset yoluyla geçmişten süzülüp gelen bütün gerçek kıymetlerin, hâlihazırdaki düşünce ve irfan buğularıyla sentezleri yapılarak daha yeni, daha berrak tefekkür iklimlerine ulaşmaktır. Kendini yenilemek, tamamen metafizik çizgide cereyan eden bir hâdise ve ruh planında bir diriliştir. Ayrıca o, ilimlerin gelişip inkişaf etmesini, teknolojinin yeni yeni imkânlar hazırlayıp istifademize sunmasını en iyi şekilde değerlendirerek, kendimizi, ilmî ve ruhî terakki adına nerede olduğumuzu sürekli kontrol etmek, kanaat, düşünce ve tasavvurlarımızı yeni baştan bir defa daha, ardından bir defa daha yoklayarak, her lâhza birkaç defa bütün kâinatları hallaç edip, gönlümüzdeki irfan peteğine yeni yeni nektarlar ilâve etmektir. Zaten, başka türlüsüne diriliş de denmez. Yenilik ve eskiliği, sırta geçirilen bir cepken ve ferâcede, bir frak ve briyantınli saçta görmek, düpedüz bir aldanmışlık ve öyle göstermeye kalkışmak da bir illüzyonizm ve hokkabazlıktır.

Bu açıklamalarının ardından, Fethullah Gülen, yenilemeyi yok olup gitme ve yenileşme adına fantezilerle daha bir komaya girmeye tarihten örnekler verir ve şunları zikreder:

Ömer bin Abdülaziz'in yenilenme adına teklif ettiği düşünceleri, toplumun her kesimine maledemeyen Emevîler, kuvvetli rakipleri ve şiddetli fikir akımları karşısında kendilerini ölümden kurtaramadılar. Zillet içinde ve mülevvesin bağrında eriyip gittiler. Aynı şeyleri, ruhta ve gönülde yenilenme yerine, çeşitli yenilikler ve ruhu aşındıran paradokslara açık kapı siyaseti tatbik eden Abbasîler, Endülüs Emevîleri, hattâ 17'nci asır sonrası Osmanlı Türkleri için de düşünebiliriz. Aynı kader çizgisinde eriyip giden bu çok muhteşem ve şanlı devletler, hasımlarından yedikleri darbelerle sendeledikleri bir zamanda, kendilerini ruh planında yenileyeceklerine, gidip Grek düşüncesini ve Latin felsefesini imdada çağırdılar. Bu ise, onların ölümlerini hızlandırmadan başka bir işe yaramadı. Hele, Osmanlı münevverinin, yenilenme adına kendini maskaraya çevirecek bir kısım yenilikler yapmağa kalkması, Türk toplumunu

bütün bütün kendine has çizgiden kaydırarak, bir ucube haline getirdi.

Evet, ne "Nizâm-ı Cedât" düşüncesi, ne "yeniçeri kıyım" hadisesi, ne de Gülhane'deki toy karbonarilerin "Hatt-ı Hümayûn"ları Osmanlı toplumuna kendini yenileme yolunu açmadı. Böyle bir yolu açmak şöyle dursun, aksine, bu hareketler, Türk toplumunun başına inmiş balyozlar gibi, onu cankeş edip komaya soktu. Bu arada bir kısım müsbet kıpırdanış ve gayretlerin bulunduğunu da inkâr etmemek gerekir. Ancak bu gayretlerin, hemen hepsi, mevziî (yerel) ve tedâfüî (savunmacı) mahiyette olduğundan beklenen "yenilenme"yi getiremedi. Hattâ, Türk toplumunun, açık seyreden rahatsızlıkları, bu hareketlerle sinsileşerek, daha da tehlikeli bir hal aldığı da söylenebilir. Evet, toplumun çeşit çeşit rahatsızlıklarına karşı yerinde olmayan bu türlü müdahaleler, tıpkı ihtilaçlar içinde kıvranan bir hastaya, müsekkin verip sesini kesmek veya fıtık üzerine yerleştirilen kasık bağı nevinden şeylerdi ki, hastayı muvakkaten teskin etmekten başka bir şeye yaramadı. (Sızıntı, Aralık 1982)

Ali Ünal, Bir Portre Denemesi, Nil Yayınları, İstanbul, 2002

Modernleşme Çabaları

"Zafer Sabahlarından Bozgun Akşamlarına"

Osmanlı Devleti, 16'ncı asrın sonlarında en geniş sınırlarına ulaşır; denebilir ki, artık onun tırmanabileceği daha öte bir zirve yoktur. Fakat, tarih görüşleri büyük ölçüde İbn Haldun'un görüşüyle benzerlik arz eden Danilevsky, Spengler ve Toynbee gibi tarih felsefecilerinin de parmak bastığı üzere (Meriç 1974, Spengler 1978, Toynbee 1980.), bütün zirveler, çöküşün tohumlarının da düştüğü mekânlardır. Gerçekte kaçınılmaz bir 'kader' olmasa da, tarihin motoru olan insan tabiatındaki gevşeme, çürüme ve kokuşma eğilimi, devletlerin ve medeniyetlerin hayatında da kendini gösterir ve "kültürün kaçınılmaz akıbeti olarak kendini kentlerde ortaya koyan medeniyet"te imanın ve aşkın yerini bilimden kaynaklanan bir dinsizlik veya ölü bir metafizik ya da kadavralaşmış dinî hayat alır; para, fuhuş, kuvvet ihtirası ve menfaat çatışmaları ön plana çıkar ve yerleşik hayatın getirdiği lüksün toplumu ve sosyal dayanışmayı çözücü tesirleri sebebiyle, yöneticiler iktidarlarını mutlaklaştırmaya çalışırlar. Hükümdar veya üst yönetim, bu maksatla yakın bir çevre edinir ve ayakta kalabilmek için baskıya başvurur; yönetimde ve toplumda israf artar, ihtişam, sefahet ve sefalet yanyana gelişir, vergiler ağırlaşır ve artık çöküş kapıda demektir.

Evet, 16'ncı asrın sonunda ve 17'nci asrın başında Osmanlı orduları bir yandan Kafkaslarda ve Afrika içlerinde fetihlere devam eder, bir yandan Haçova Meydan Savaşı'nda Avusturya-Alman İmparatorluğu'na son kesin zaferini kazanırken, beri yandan ise, yönetim çarkında huzursuzluklar ve içte isyanlar sürüp gitmekte, eğer tabir ağır olmayacaksa, iç çürüme ve çöküntü bir kanser gibi bünyeyi sarmaktadır. 17'nci asrın ortalarından itibaren Köprülülerin sert müdahaleleriyle sağlanan birlik sonucu batıda Girit ve Yanya gibi yeni fetihler bile gerçekleşmişse de, Osmanlı Devleti, 1683 yılında, 1,5 asır önce Muhteşem Süleyman'ın kapılarından geri döndüğü Viyana'ya sefer yapacak kadar dışta muhteşem, fakat içten çürümeye yüz tutmuş ve bir müddet sonra hafif bir silkelemeyle dalından düşecek bir meyve gibi, artık uzun sürecek bir çöküşün eşiğinde bulunmaktadır.

Burada hemen belirtmeliyiz ki, Osmanlı Devleti'nin zamanla Batı karşısında gerilemesi, sadece ilim ve teknikte ileri veya geri olmakla açıklanamaz. Uzun

tetkik isteyen bu konuda burada sadece şu kadarını söyleyebiliriz ki, mesele, her şeyden önce zihniyet farklılığında yatmaktadır. Çinliler, 5000 yıldır barutu tanıyıp değişik şekillerde kullandıkları halde, barut Batı'ya geçince, ateşli silahların icadına yol açmıştır. Bu, tamamen bir zihniyet farklılığının sonucudur. Değişen Batı zihniyetinin temel unsurları, maddiyatçılık, faydacılık, kazanma hırsı, hedefe götüren her vasıtayı mübah görme (meselâ, Voltaire, Montesquieu gibi Ansiklopedistler, ekonomik sömürüyü gerçekleştiren kölecilik sistemini ahlâka aykırı görmüyorlardı), üretip servet sahibi olmak, tüketim ve ferdiyetçilikti (Cem, 337-40). Ayrıca, tamamen Haçlı seferleri, İspanya ve Sicilya yoluyla İslâm medeniyetinin ürünlerinden faydalanarak ilme, tekniğe ve geçirdiği zihniyet değişimiyle dünyaya açılan Batı, nüfus artışı, deniz ve nehir yollarının çokluğu, denizlere açık bulunması, artan ihtiyaçlar, yoksulluk gibi faktörlerle denizaşırı seyahatlere yönelmeye başlamıştı. Nitekim, Amerikalı profesör Paul Baran da, Batı'da bilim ve tekniğin gelişmesini aynı faktörlerle izah eder (The Political Economy of Growth, s:138, nakl: Avcıoğlu: 50).

Bu dönemde İslâm dünyası ise, zenginliğin ve ihtişamın zirvesindedir; bir bakıma tabii sınırlarına ulaşmıştır. Bunun ötesinde, doğuda, batıda ve kuzeyde sürekli savaş halinde bulunmak mecburiyetindedir. Tarihte hiç bir ülke, Selçuklular ve Osmanlılar ölçüsünde dış saldırıya maruz kalmamıştır. Denebilir ki, cephelerde savaş olmadık bir gün geçmemektedir. Buna, zaman zaman iç ayaklanmalar da eklenince, çok geniş sınırlar içinde ve bünyesinde çok sayıda farklı dini, dili, kavmi barındıran bir ülkenin, bırakın bir ihtişamı devam ettirmeyi, ayakta kalmasının bile zorluğu kendiliğinden ortaya çıkar. Cemil Yener ("Şeyh Bedrettin", Varidat çevirisinin girişinde, İstanbul 1970), Şeyh Bedrettin'in yaşadığı dönem içinde Osmanlı Devleti'nin 100'e yakın savaş yaptığını kaydeder (Yetkin: 106). Ayrıca, Batı'nın yükselişinin en büyük sebeplerinden birinin sömürgecilik olduğunu, taraflı tarafsız herkes kabul etmektedir. O dönemde Batılılar, yalnız Amerika ve Güney, Doğu ve Güneydoğu Asya'nın zenginliklerini, altın ve gümüşünü elde etmekle kalmamış, asırlarca sürececek bir köle ticareti de başlatmıştır. Yani, bedava denebilecek bir iş gücü elde etmiştir Batı. Sonraki asırlarda daha da hızlanan bu köle ticareti, Afrika'yı 60 milyon insandan yoksun bırakmıştır. William de Bois'ya göre, meselâ Amerika'ya ulaşabilen her 1 köleye karşılık 5 köle, ya Afrika'da ya da yollarda ölüyordu (Avcıoğlu: 50).

İslâm dünyası, bilhassa Batı ve kuzey cephelerinden gelen saldırıları hep Haçlı seferleri olarak görmüş ve âdeta buna hak verircesine, 1917'de Kudüs'e

giren İngiliz orduları komutanı General Allenby "Haçlı seferleri şimdi bitti" derken, Şam'a giren Fransız komutan ise, Selâhaddin-i Eyyubî'nin türbesinde, "Selâhaddin, işte geri döndük" diye söylenmiştir (Armstrong 1992: 40).

Gerek fert, gerekse toplum ve devlet seviyesinde mağlûbiyetler, mağlûp tarafta, biri kendisine, diğeri ise galip tarafa yönelik iki tür duygu ve eğilimin doğmasına sebep olur. Zirve, yıkılışın tohumlarını da beraberinde taşımakla birlikte, devletlerde, Fethullah Gülen'in ifadesiyle, "sistem körlüğü"nü doğurur (Ünal, 2001: 201). Sistem körlüğü, yeni gelişmelere, yeni ufuklara açılmama, ileriye dönük yeni alternatifler geliştirememe, artık sürükleyici değil, sürüklenen ve yerinde 'patinaj yapan' olma demektir. Bu hâl veya eğilim, düşüşe geçildiğinin hissedildiği anda, buna sebep olarak sistemden sapmayı gösterirken, çare olarak da sistemin ıslahını öne sürmeye yol açar. Duraklama Dönemi denilen dönemde Osmanlı yönetiminin yaptığı bu olmuştur. Buna karşılık, mağlûp tarafta galiplere karşı ise, artık onların önünde eğilme, aşağılık kompleksine kapılma ve onları taklit duygu ve eğilimleri gelişir. İşte Osmanlı yönetici elitinde Viyana bozgununu müteakip ortaya çıkan gelişme ise budur.

17'nci asrın sonlarına kadar cephelerde mağlubiyet yüzü görmeyen Osmanlı Devleti, bu ve önceki asırlarda Avrupa'da meydana gelen muazzam değişimleri gerektiği ölçüde kavramış değildi. Bu yüzden, daima hakir gördüğü bir dünyadan bozgunla neticelenen ilk darbeyi yediği zaman, mağlubiyetin sebeplerini tam olarak kavrayamamıştı (Turhan, 1969: 209). Fakat, uzun, devamlı ve yıpratıcı harplerden yorgun, perişan, ümitsiz ve bitkin bir halde Lâle Devri'ne giren Osmanlı Devleti adamları, artık Garbın üstünlüğünü, hiç olmazsa müphem bir şekilde muayyen sahalarda kabul ediyorlardı" (Turhan 1969: 210). Osmanlı'nın Garp karşısındaki tavrı, yıllar geçtikçe hayrete, hayranlığa, aşağılık duygusuna ve neticede taklide ve yönlendirilmeye münker oldu.

Modernleşmenin Genel Karakteri

Kabaca II. Mahmut döneminde başladığını söyleyebileceğimiz Osmanlı ve onu takip eden Cumhuriyet modernleşmesi, büyük ölçüde birbirinin devamı ve tamamlayıcısı mahiyetindedir.

İkinci Mahmud döneminde, 'ıslahat' adına Yeniçeri'nin lâğvedilip Asakir-i Mansure-i Muhammediye isimli bir ordunun kurulması, ilk Tıbbiye mektebinin, rüşdiyelerin, Mekteb-i Ulûm-ı Edebiyye, Mekteb-i Maarif-i İlmiyye ve Guraba mekteplerinin açılması, ilk öğrenim mecburiyeti konması, Avrupa'ya çok miktarda talebe gönderilip, Tıbbiye'de öğretimin Fransızca olarak kabul

edilmesi gibi teşebbüslere girişildi. Bütün bu yapılanların, sağlam bir teşhis sonucu başvurulmuş gerçekçi tedavi yöntemleri olup olmadığı veya ne ölçüde böyle olduğu bir yana, bu dönemde devlet ve saray teşkilâtında, yaşayış tarzında, kılık ve kıyafette değişiklikler meydana gelmiş, saray teşkilât, teşrifat ve tefrişatı (döşemesi) Avrupa saraylarına göre yeniden tanzim edilmiş, sarığın yerini fes, şalvarın yerini pantolon almıştır. Yine bu dönemde, Padişahın resmî yerlerde şarap içilmesine müsaade ettiğini, resmini büyük merasimlerle resmî dairelere astırdığını ve ecnebilerle sıkı temaslarda bulunduğunu da görüyoruz. Adolphus Slade isimli, Müşavir Paşa unvanıyla donanmada hizmet gören bir batılı, II. Mahmud'un ıslahat hareketleriyle ilgili olarak şu dikkat çekici yorumda bulunur. "Memleketini yeniden ihya edeceğini söyleyen ve bu hususta devlete misal teşkil etmek mecburiyetinde olan bir şefin, medeniyet hikmetlerini öğretecek yerde, sarayında üniformalı uşaklar kullanmak gibi teferruatla meşgul olması, Türkiye'de büyük bir ihtiyaca cevap olmak üzere meydana getirilen ıslahatın mahiyeti hakkında bana daha ilk nazarda bir fikir vermek için kâfi gelmişti... Frenkler, camiye gitmeği ihmal ettiği, şarap içtiği, çizme giydiği, Hristiyanlara ziyafet verdiği, alkışlarına karşı mültefit davrandığı ve bilhassa nakiselerini (eksikliklerini) aynen taklit ettiği için onu methetmektedirler... Hülâsa Mahmut, bırakması lâzım geldiği yerden işe başlamıştır" (Turhan 1969: 236).

Bu noktada, Cumhuriyet modernizminin, Osmanlı modernizminden farklı bir yol ve yöntem izlediğini söylemek zordur. Cumhuriyet modernizmi, millî veya yeni ifadesiyle ulus devlet temelinde, dinin ve toplumda dinî dayanışmanın yerine milliyetçilik kapsamında Türkçülüğe, düşüncede pozitivizme, yönetimde lâikliğe, hayat anlayışında sekülerizme (dünyevîlik) dayanır. Bu genel çerçeve içinde İslâm'ın yerine, daha çok İslâm öncesi dönemlere dayanan unsurlarıyla Türkçülük ve çok uluslu, çok dilli, çok cemaatli Osmanlı Devleti ve toplumunun yerine ise, Türkçülük temelinde üniter bir ulusal devlet ve üniter bir Türk toplumu oturtulmaya çalışılmış; İslâm'a dayalı Osmanlılık geçmişi bütünüyle reddedilip, yeni oluşturulmaya çalışılan kültür, dile varıncaya kadar bu geçmişten arındırılmaya çalışılırken, Türkiye sınırları içindeki bütün Müslüman veya Müslüman varsayılan unsurlar Türk; Rum, Yahudi, Ermeni gibi gayr-ı Müslim unsurlar ise azınlık cemaatleri olarak görülmüştür.

Yaşantı olarak, Cumhuriyet idaresinde modernizmi benimseyenler, onu zahirî bir Batılılaşma olarak algıladılar. Bu çerçevede seküler (dine yer vermeyen) milliyetçilik modern ve Batılı, aynı zamanda ulus-devlet projesi

içinde, buna karşılık İslâm'a ait, bilhassa düşünceye ve hayata müteallik her şey ise gerici, Doğulu ve dolayısıyla modernleşmeye karşı olarak takdim edildi ve özellikle devletin müdahil bulunduğu sosyal alan İslâm'a mümkün olduğunca kapalı tutuldu. Yeni Türkiye'nin şekillenmesinde Batı ve Batılı görünen her şey bu şekilde âdeta kutsanırken, çok ilginç bir şekilde, (Kurtuluş Savaşı, yeni Türkiye'ye bağımsız bir ülke ve ulus-devlet karakteri verme adına, ayrıca yeni yapıyı meşrulaştırma maksadıyla bol bol kullanıldı ve) bu defa Batı, emperyalizmin merkezi olarak gösterildi (Atasoy 1996). Bununla birlikte, yine ilginç bir nokta olarak, Cumhuriyet modernizmi, dış politikada bütünüyle Batı'ya yaslandı. Bu politikanın gereği olarak, meselâ 1935 yılında Kudüs'te toplanan İslâm kongresine katılma adına yapılan daveti Dış İşleri şöyle karşılıyordu: "Kudüs'te, oranın müftüsü tarafından şurada-burada kendisine iltihak eden arkadaşlar ile akdine teşebbüs edilen İslâm kongresinin mahiyeti, ilan olunan mahiyetine göre şeriatçıdır. Hariciyemiz haber alır almaz derhal alâkadar devletlerle temasta kusur etmedi. Bilhassa bir Hilâfet meselesinin hiç bir suretle mevzubahis olmayacağı ve büyük Britanya İmparatorluğu'nun bu kongreyi asla himaye ve teşvik etmediği, milliyetleri terakki yolundan alıkoymaya çalışan böyle teşebbüslerle Cumhuriyet Türkiye'sinin bir alâkası olamayacağı tabiidir" (T. Rüştü Aras, "Lozanın İzlerinde", nakl: Sebil, S: 22). Fransa'ya karşı verdiği bağımsızlık savaşında Cezayir'e, 1952'de Birleşmiş Milletler'de desteğini esirgeyecek kadar Batı yörüngeli olan bu politikayı en iyi ifade edenlerden biri İhsan Sabri Çağlayangil olmuştur: "Türkiye'nin Batı'ya yönelik siyaseti, tarihinin, coğrafyasının ve büyük lideri Atatürk'ün mirası olan bir siyasettir. Bunun değişmesi için çok önemli sebepler lâzım. Ben diyorum ki, Türkiye'nin gerek ihtiyarıyla, gerek rızasıyla, gerekse hissî sebeplerle Batı'dan ilişkisini kesebileceğine inanmıyorum. Yani, benden dünya yıkılır, Türkiye yerini bulur, falan gibi bir cevap beklemeyiniz. Benim öyle geniş hayalli cevaplar vermeğe ne takatim, ne de niyetim var! Türkiye, siyasetini çizmiştir" (Sebil, S: 102).

Cumhuriyet modernizmi, İslâm'ı yönetimden ve büyük ölçüde sosyal hayattan dışlama dışında, Osmanlı modernizminden farklı olmadı. Cumhuriyet eliti de modernleşmeyi, büyük ölçüde Osmanlı eliti gibi anladı. Meselâ, 1925 yılında Anadolu'yu gezen İngiliz maslahatgüzarı Edmons, İngiliz Dışişleri Bakanı Henderson'a çektiği telgrafta şöyle diyordu:

Medeniyet, Türkiye'de hem yerli halk, hem de resmî görevliler için aynı manâyı ifade ediyor. Bu kelime, her iki grup için de dekolte elbise, içki, dans,

kravat, yüksek topuklu ayakkabı, zenginler için gece elbisesi, hava kurumuna üyelik, futbol, en son yazılan romanlar ve diplomatik skandallardan bahsetmek ve Avrupa mobilyalarıyla dolu salonlarda 'alafranga' yemek yemek anlamına geliyor... (Yol, 25 Şubat 1977).

16'ncı asırda başlayıp, yaklaşık 5 asır devam eden ve Osmanlı modernleşmesinin ana sebeplerinden biri olan Batı koloniyalizmi veya emperyalizmi, Osmanlı Devleti başta olmak üzere bütün İslâm dünyası için çok olumsuz roller oynamıştır. Kenyalı profesör Ali Mazruî, bu emperyalizmin, Osmanlı ve Cumhuriyet modernizmi dahil, İslâm dünyasının tamamında halâ görülen keşmekeşlikteki tayin edici etkisini 4 madde halinde çok güzel ifade eder:

- 1) Sanayileşme olmadan kentleşme,
- 2) Üretime dönük insan gücü yetiştirmeden sözlü (ezbere dayalı) eğitim,
- 3) Bilimselleşme olmadan sekülerleşme (bilimin yükselişi olmadan dinin çöküşü),
- 4) Kapitalist disiplin olmadan kapitalist tamah. (Fuller ve Lesser, 1996: 33)

Gerçekten de, 1838 Ticaret Anlaşması ve Tanzimat'la yeni bir merhaleye girip hızlanan ve sonuçta Devlet-i Âliye'nin tarihe karışmasında önemli faktörlerden birini teşkil eden Osmanlı modernleşmesi, Osmanlı toplum yapısı gibi, ekonomisini de çökertmiştir.

Batı'nın güçlü devletleri, Osmanlı ıslahat hareketlerinin, Osmanlı Devleti adına diriltici bir etkisi olmaması ve bu hareketlerin daima menfi neticelenmesi için ellerinden geleni yapmışlardır. Meselâ, ıslahat hareketlerinin olumsuz noktalarına yukarıda kısaca temas ettiğimiz II. Mahmut döneminde Yeniçeriliğin kaldırılmasından hemen sonra İngiliz, Fransız ve Rus filoları Navarin'de Türk donanmasını yok etmiş (1827); Balkanlardan inen Rus ordusu, Edirne'yi alıp, İstanbul'a doğru ilerlemeye başlamış (1829); Fransız ve İngilizlerin teşvikiyle, Kavalalı Mehmet Ali, devlete baş kaldırarak, Kütahya'yı ele geçirmiş ve İstanbul'u tehdit etmeye durmuş, bunun üzerine Sultan II. Mahmut, Rus ordusunun ve savaş gemilerinin yardımını istemek zorunda kalmıştır (1833). Kısaca Batılı devletler, teşvik eder göründükleri ve yer yer dikte ettikleri ıslahat hareketlerinin, Osmanlı Devleti'nin çöküşüne ve kendi lehlerine hizmet etmesi için ne gerekiyorsa yapmışlardır.

Çöken Ekonomik Yapı ve Yolsuzluklar

Osmanlı Devleti'nde serbest ticaret belli kayıtlar altında yapılır ve yerli tüccar daima korunurdu. İç ticaret Osmanlı tebasına ait olup, yabancı tüccar, içeride yerli tüccarla rekabet edemezdi. "Yed-i vahid (tekel)" denilen bu usûl, ithal mallarına da uygulanırdı. 19'uncu asırda bütün dünyayı açık pazar haline getirmeye çalışan Batı emperyalizmi, bu yüzden, Osmanlı topraklarındaki bu ticari kayıtların kaldırılmasını istiyordu. 1838'de yapılan ticaret anlaşmasıyla, dış mallara ve yabancı sermayeye karşı korunma tedbirleri getirilmeden içerideki kayıtların kaldırılmasıyla, sanayileşememiş ve dolayısıyla üretimde Batı ile rekabet etmesi mümkün olmayan Osmanlı toprakları, Batılı sanayileşmiş ülkeler için bir açık pazar haline geldi. O kadar ki, artık Batılı bir tüccar, Osmanlı ülkesinde sattığı mallar için % 5 vergi öderken, bir Osmanlı tüccarı, yabancı ülkelere ihraç edeceği, hattâ yalnızca Osmanlı eyaletlerinin veya beyliklerinin birinden öbürüne taşıyacağı emtia için, % 12 vergi ödemekle yükümlü tutuluyordu. Neticede, büyük oranda el tezgâhı üretimine dayanan yerli sanayi çöktü. 1847'den önceki yıllarda Bursa günde 25.000 okka ipek işleyen 1000 tezgâha sahipken, işlenen ipek miktarı 4.000 okkaya, tezgâh sayısı 75'e düştü. İngiliz Edward Michelsen, Türk sanayiinin durumunu 1858'de şöyle anlatıyordu: "Yabancı memleketlerde büyük ünü olan Türk sanayiinin bir çok kolları şimdi tamamıyla yok olmuştur. Bunlar arasında pamuk sanayii gelir ki, Türk pamuğu bugün tamamıyla İngiliz sanayii tarafından sağlanmaktadır (Avcıoğlu 1977: 109).

Ticaret anlaşmasının ardından gelen Tanzimat reformlarından asıl maksat, yerli azınlıkları Sultan'ın en hür, en gözde uyrukları yapmaktı. Nitekim, İngiliz Büyükelçisi Canning'in perde arkasından yönettiği Tanzimat reformlarından Türkiye'de yararlananlar, paşaların yanı sıra, Batı kapitalizminin yerli komisyonculuğu rolünü yüklenen gayr-ı Müslim aracılar olmuştur (Avcıoğlu, 1977: 109).

1854'te dış borçlanma çığır açıldı. Lütfi tarihine göre, sayesinde "ol vaktin dişlicelerinin çok şey kemirdiği" bu çığır, Düyun-u Umumiye'yi doğurdu. Neredeyse bütün yerli tarım ürünlerine devletin borçları karşısında âdeta ipotek koyan Düyun-u Umumiye idaresinde 1912 yılında, 5653'ü sürekli, 3253'ü geçici 8931 memur çalışıyordu. Bu personelin tayin ve azli, doğrudan doğruya Düyun-u Umumiye Meclisi'ne aitti; yani bunların Osmanlı Devleti ile hiç bir ilişkisi yoktu. Ama bu personel, görevlerinin ifasında, devlet memuru sayılmaktaydı ve Osmanlı memurları, bunlara yardımcı olmakla yükümlüydü. Devletin tayin ve azledemediği bu personel, devletten emekli maaşı alma

hakkına da sahipti. Dış borçların toplam teminat tutarı 16.330.000 Osmanlı lirasını bulmaktaydı ki, bu miktar, devlet gelirlerinin yarısı demektir. (Avcıoğlu 1977: 109)

Benzer çılgır ve çizginin, genel manzarasını batılılaşma ve modern medeniyet adına yapılan inkılâplar, bu inkılâpların getirdiği sosyal değişim, bir çeyrek asır süren tek parti idaresi ve daha sonra istenilen seviyede yerleştirilemeyen ve sık sık kesilen demokratikleşme teşebbüsleri ve ekonomide belli ölçülerde dışa bağımlılığın oluşturduğu Cumhuriyet döneminde de önemli ölçülerde devam ettiği görülecektir. Pek çoğu itibarıyla gayr-ı meşru yollardan veya yolsuzlukla kazanan tüketim çılgınlığı içinde bir zengin sınıfın türemesi ve bilhassa bu zengin sınıfın Batılılaşma adına israf içinde bir hayat sürmesi, Osmanlı modernleşmesinde olduğu gibi, bu modernizmin de göze çarpan bazı özellikleri olarak ortaya çıkmıştır. Meselâ, yeni başkent Ankara'ya 10 parasız gelen bazı arsa ve imar spekülasyoncuları kazandıkları yüzbinlerce lirayı dış bankalara aktarmakta; Yakup Kadri'ye göre yönetim, arsa ve imar spekülâtörlerine mani olarak, bir şehir planını tatbik edebilecek bir potansiyel ortaya koyamamakta (Avcıoğlu, 1977: 435); Faliş Rıfkı Atay ise, resmî işlerini halletmek üzere Ankara'ya gelenlerin, rejimin düşmanlarına pay kaptırmama adına bizzat devlete yakın olanlar tarafından haraca kesildiğini ve o dönemde yoksul sayılabilecek bazı kimselerin birkaç yıl içinde iki özel otomobil, köşk, kotra sahibi olabildiklerini yazmaktadır (Yetkin, 1980: 480-481).

Parti teşkilatında, İkinci Dünya Savaşı yıllarında, değersiz deri ihraç ediyormuş gibi göstererek, aslında altın değerindeki yünü kaçak olarak ihraç eden, bu yoldan sağladığı dövizi yurt dışında biriktiren, bunun da ötesinde, yabancı firmalar adına "casusluk" yapan önemli kişiler vardır (Avcıoğlu 1977: 475). Türk parasını devalüe eden 1943, 7 Eylül kararlarının iktidarın yakınlarına önceden bildirildiği, parti teşkilatında yer alan bazı ileri gelen zenginlerin piyasa oyunları yaptırdığı, onlara açıktan milyonlar kazandırılarak, komisyon alındığı söylentileri o dönemde ayyuka çıkmıştır (Avcıoğlu, 1977:620). Ticaret Bakanı Behçet Uz, 1942'de savaş ekonomisi uygulandığı bir zamanda, "İngiltere'nin dahi cüret edemeyeceği bir liberalizm şampiyonluğu ile" fiyatları serbest bırakmış, bunun sonucunda buğday 13,5 kuruştan 100 kuruşa, zeytinyağı 85 kuruştan 350 kuruşa fırlamıştır. 85 kuruştan stok edilen 16 bin ton zeytinyağının 350 kuruştan satışı, tabii ki bir kısım tüccarın yararına işlemiş, ordu ihtiyacı için el konulan büyük miktarda motorlu araç lastikleri, belirli kişilere tahsis edilmiştir (Avcıoğlu, 1977: 472). Kısaca, Türkiye'de bilhassa

şu son yıllarda çok büyük boyutlarda ortaya çıkan yolsuzluklar yeni bir olgu olmayıp, kökleri hayli derinlere kadar uzanmaktadır.

Değişen Hayat Modeli

19'uncu asrın ikinci yarısında başlaya dış borçlanma, pek çok rical-i devlet başta olmak üzere, bundan istifade eden elit bir kesime borçla muhteşem yaşama kolaylığını öğretti. Bir kere, Osmanlı ülkesine sermaye akımı girmeye başlamıştı. Milletin bir kısmı, yüksek denilen sınıflardan başlayarak, Avrupa uygarlığının fikrî ve bedenî zevklerine alışıyordu. Avrupa fikirleri, Avrupa âdetleri, Avrupa libasları, Avrupa kitapları, Avrupa kanunları, Avrupavari saraylar, kâşâneler, sahilhaneler, mobilyalar, Avrupavari tiyatrolar, daha neler neler, İstanbul'dan saray ve vükelâ dairelerinden her tarafa yayılıyordu. Bu, mahut devr-i Tanzimat'tı.

Belli tarım ürünleri ihracı sayesinde yapılan ithalâtın önemli bir kısmı, tarım ve sanayiinin kalkınmasına değil, büyük şehirlerdeki bu yüksek tabakaların tüketimini karşılamaya gidiyordu: Kibar mahallelerdeki mağazalarda, "yok, yok" idi. Un, pirinç, şeker bile dışarıdan sağlanırdı. Piyasada Hollanda, İsviçre, Fransa peynirleri, süt hülâsaları, her türlü meyve, sebze ve balık konserveleri satılmaktaydı. Bakkal dükkânları, Avrupa ve Amerika mallarıyla doluydu. Domates konservelerinin en iyisi İtalya'dan geliyordu.

Saray kadınları da Batılılaşmaya ayak uydurmuştu. Bilhassa Paris'ten ve Viyana'dan getirilen dekolte elbise giyen sultanlar, keza Avrupa mobilyalarıyla dolu salonlarda "alafranga" yemek yiyorlar, en son yazılan Fransızca romanlardan veya diplomatik skandallardan bahsediyorlardı. Âdet haline gelmiş olan Avrupa modasına uymak arzusu, kadınların para sarf etmek hususundaki gayretlerini büsbütün kamçılıyordu. Eski kıyafetlerini tamamen terk etmişler, şimdi İmparatoriçe Eugenie gibi parlak ayakkabılar, Paris modeli danteller, sunî çiçekler kullanıyorlardı (Avcıoğlu 1977: 19-201).

Aynı yapı, Cumhuriyet döneminde hiç de farklı olmadı. Aktaracağımız iki misal, genel görüntüyü resmetmeye yeter:

Cumhuriyet burjuvazisinden Ankara'da oturanlar, Cumhuriyet kutlamalarından iki ay evvel İstanbul terzilerine taşınmaya başladılar. Gerek Kalgurisi'de, gerek Fegara'da en son Paris modelleri Ankaralı hanımlar tarafından kapışılıyordu. Beyler, fraklarını ya daralmış, ya eskimiş bularak, yeniden gece esvapları ısmarlıyorlardı. İlk yıllar, bir kuyruklu ceketle bir silindir

şapkayı kâfi sananlar, şimdi klak ve makferlan peşinde koşuyorlardı. Yazık ki, bu artikellerin bir kısmını, stoklar tükenmiş olduğu için bulmak kabil olmuyor ve Beyoğlu'nun belli başlı mağazaları vasıtasıyla Avrupa'ya ısmarlamak lâzım geliyordu. Bu sırada dans iskarpinlerinin fiyatı üç dört misline fırladı. Gerçi yeni çıkan "Âdab-ı Muaşeret" kitabında maskaratsız olmak şartıyla, bağlı rugan iskarpinlere mesaj vardı. Lâkin, zerafetin en ileri şartlarını yerine getirmek, asrîliğin ihmal götürmez bir şiarı telâkki olunuyordu. (Nakl: Avcıoğlu, 1977:440-41)

Doğan Avcıoğlu, bu burjuvaziye tipik bir örnek olarak, yeni zenginler arasına giren eski millî mücadelecilerden Hakkı bey adlı birini nazara verir.

Hakkı beye de, artık bir Avrupalı gibi giyinip süslenmek, bir Avrupalı gibi dansetmek, bir Avrupalı gibi yaşayıp eğlenmek ve hele bu iddiada Avrupalılar nezdinde Avrupalılar arasında muvaffak olmak, büyük bir zafer kazanmak kadar ehemmiyetli görünüyordu.

Bu yeni Türk muhitine yeni girmiş bazı ecnebler, Hakkı beye, "Bu Almanca'yı Berlin'de mi öğrendiniz?" veya eşi Selma hanıma, "'Hiç şüphesiz Paris'ten giyiniyorsunuz" dedikleri vakit, sanki medeniyet yolunda bir geniş adım atılmış gibi oluyor, eşte dosta bir düğün dernektir gidiyordu. Lâkin, bu muvaffakiyetlerin bir nevî rekabet ve bir nevî kıskançlık hisleri uyandırdığı da oluyordu. O vakit, bütün aileler arasında bir giyim kuşam yarışıdır başlıyordu.

Kapısında bir Stude Baaker otomobili her dakika emrine âmade duruyor, içerde elektrikle işler en iyi cinsten bir mobilya gramofon en son dans havalarını durmaksızın çalıyordu. Çocuklar, bir İsviçreli mürebbiyenin eline bırakılmıştı. Bu İsviçreli mürebbiye, aynı zamanda Murat beyin karısıyla kız kardeşine Fransızca, dans, âdâb-ı muaşeret dersleri verirdi. (s: 440)

Köy ve Köylünün Durumu

İttihad-Terakki önderliğindeki II. Meşrutiyet yıllarında devletin çöküşü hızlanır. Her şey, eskisinden çok daha kötüdür. Bu yıllarda köylünün durumu ise, pek çok Anadolu vilâyetini gezen Tanin Gazetesi muhabiri Ahmet Şerif'in tesbitleriyle şöyledir:

Köylü mahkemeye gidiyor, fakat köylünün işini görmeye memur olan hakim efendi saatlerce sonra geliyor... Köylünün kulakları, zaten öteden beri memurların rüşvetsiz iş görmedikleri, devlet katında fakir ile zenginin eşit olmadığı hakkında işittiği sözlerle dolmuştu (s: 20).

Halk, genellikle hükümetten... adalet bekliyor... Halkın asıl şikâyetlerinden biri de mahkemelerin durumu... bugün için, onun görüşüne göre mahkeme adalet kapısı değil, zorluklar merkezidir (s: 20, 22).

Köylü, hiç olmazsa rüşvetçi, ahlâksız memurların değiştirildiğini, söz gelişi köye gelerek, beş paralarını almadan kendilerine yemek, hayvanlarına yem verdiği jandarmalara karşı korkudan titremeye artık gerek kalmadığını anlamak ve bu gibi, önemsiz sanıldığı halde, onun görüşüne göre pek önemli olan yönlerde bir değişiklik görmek istiyor... Memleket, haraplıktan, cahillikten, zulüm ve zorbalıktan, adaletsizlikten feryat ediyor; halk, birçok yerde tohumluk bulamıyor... "Bu sene... çiçek hastalığı baş gösterdi. Çocuklarımızın aşılması için devlete, kaymakama başvurduk. Kaymakam, 'Paramız yoktur, aşı memuru nereden gelecek, sizin çocuklarınızda çiçek varsa ben ne yapayım?' diye bizi kovdu..." Hastalık, bir aydan beri köyde çocuk bırakmayarak 250-300 çocuğu götürdüktan sonra... Köye jandarmalar, tahsildarlar gelir; köylü, zaten misafir sevdiğinden bunları doyurmayı kendisine bir görev bilir. Fakat bu adamlar bununla yetinmezler, kuzu kestirirler, hayvanlarına zorla yem alırlar, köylünün her şeyinde gözleri vardır. Yerler, içerler, beş para vermeksizin giderler... Bir de, tapu dairesine uğrayıp çıkmak... gerekti. Bütün defterler kazıntı, silinti içinde, sayfalar yırtılmış, kopmuş, perişan bir durumda... Kayıtlar değiştirilmiş. Hasan'ın bilgisi olmaksızın üzerinde kayıtlı bulunan malları Hüseyin'e ferağ edilmiş ki, bu gibi durumlar, artık basit işler sırasına girerek her zaman olabiliymiş... (s: 25, 26, 47, 58)

Birinci mevki yolcularından bir matmazel, çizilmiş bir iltifat dairesi arasında piyanonun önünde şuh ve sevinçli kalbini terennüm ederken, güvertede bir kız, o matmazelden daha güzel bir kız titriyor, öksürüyor, öksürüyordu... Yaşayışında sefalet, seyahatte, vapurda, trende, her yerde sefalet... Daima sefalet... s: 152)

Asırlarca süren bir ihtişamın yerini bıraktığı sefaletin üzerinde Mehmet Akif şöyle ağlıyordu:

"Harap iller, serilmiş hanümanlar, başsız ümmetler..
Yıkılmış köprüler, çökmüş kanallar, yolcusuz yollar;
Buruşmuş çehreler, tersiz alınlar, işlemez kollar..
Bükülmüş beller, incelmüş boyunlar, kaynamaz kanlar;
Düşünmez başlar, aldırılmaz yürekler, paslı vicdanlar..
Tagallüpler, esaretler, tahakkümler, mezelletler;

Riyalar, türlü iğrenç iptilâlar, türlü illetler..
Örümcek bağlamış tütmez ocaklar, yanmış ormanlar;
Ekinsiz tarlalar, ot basmış evler, küflü harmanlar..
...

Ipıssız aşıyanlar, kimsesiz köyler, çökük damlar;
Emek mahrumu günler, fikr-i ferda bilmez akşamlar...
Geçerken ağladım geçtim; dururken ağladım durdum;
Duyan yok, ses veren yok, bin perişan yurda başvurdum."

Köylünün durumu, bir takım iyileştirme çalışmaları dışında, Cumhuriyet dönemine de uzun süre fazla bir değişiklik arz etmedi. İkinci Dünya Savaşı yıllarında "Milli Koruma Kanunu"nun verdiği yetkilere dayanan hükümet, tarım ürünlerinin fiyatını çok düşük tutmakta, "Köylüden alınan yol vergisi, hele 1943'te çıkarılan Toprak Vergisi, savaş bunalımını âdeta köylünün sırtına yüklemekte, ürünün % 10-12'sini toprak vergisinden ötürü aynî olarak devlete vermek zorundaki köylü, çoğu halde varını yoğunu satmakta, el kapısına ırgat gitmektedir. Tahsildar baskısı ve dayak," bugün bile köylerde hatırlanmaktadır" (Cem 1977: 400). "Vergiye ödemesi için toprağın bir bölümünü ağaya satanların sayısı çoktur. Köylü, binbir güçlükle toparladığı aynî vergiyi, köyünde tartıp, kasabaya bizzat taşımakta, ne var ki bu kez, sorumlu memurların farklı muamelesiyle karşılaşmakta, vergisini tam ödemediği, belirli bir kiloya daha gerek olduğu kendisine söylenmekte ve bu durumda köylü, ya rüşvet vermek zorunda kalmakta, yahut dayığa rıza göstermektedir (Avcıoğlu, 1977:620).

Fethullah Gülen'in Bakışıyla Osmanlı Modernleşmesi

Fethullah Gülen, Diriltici Ruh yazısında, modernleşme öncesi Müslüman-Türk toplumunun ana dinamikleriyle, Osmanlı modernleşmesindeki olumsuzlukları paradoksal bir biçimde dile getirir.

Gülen, bu yazısında, eskiden idareciden sokaktaki vatandaşa kadar bütün insanımıza hakim olan civanmertliği, Alparslan'ın "Romen Diyojen'i hüngür hüngür ağlatan mürüvvet ve âlicenâplığı'nı, Antalya kalesinde haçlılarla karşı göğüs göğüse dövüştükten sonra, elde ettiği esirlerin bütününe hürriyete kavuşturan Kılıçarslan'ın asalet ve insanlığı'nı, Akşemseddinlerle temsil edilen ruh ve iman kuvvetini, Fatih'in affediciliği, müsamahası, mağlûplara sonsuz haklar bahşetme ve civanmertliğini ve Yavuz Selim'in, Mısır'ın fethinden dönerken, halkın karşılama ve alkışını görmemek için, şehre gece, gizlice ve her türlü gösterişten uzak girişini örnek verir. Ardından, insanlık ve mürüvvetin

yerini sunîliğin, yiğitliğin yerini namertliğin, ruhî düşüncenin yerini kaba kuvvetin, kerim olmanın yerini hokkabazlığın, inancın yerini inkârın almış olmasına karşı çıkar. Sonra, ruhun kolsuz kanatsız ve vicdanın ledünnî zevklerden mahrum bırakılmasını, gönlün bir kısım hasis menfaatler uğruna binbir uğursuz heyecanın kaynağı haline gelmesini; nihayet, gerilerden geri bir hayat dekoru içinde tembellik, plansızlık ve cehaleti, aşksızlığı ve heyecansızlığı eleştirir. Bunun da ardından şu değerlendirmelerde bulunur:

Âh, o istismarcı yaramaz hokkabazlar! Vah, o aldatılan mazlumlardan daha mazlum yığınlar!..

Bütün bunlar oldu ve olacaktı da. Zira toplum, kendini yenileme kertesine gelmiş olmasına rağmen, ışıktan yoksun ve yol gösterici fikir adamından mahrum bulunuyordu. Garb, kendisini yenilerken, onun o günkü felsefî düşüncesini temsil eden Descartes, hür olmayan düşünceye düşünce nazarıyla bakmamasına karşılık; bizde tefekkür, çoktan sarılıp sarmalanıp bir kenara konmuştu. O devirde batılı düşünür, eşya ve hadiseler nüfûzda, kâinat kitabına olan aşkından, Yaraticı'ya giden yolları araştırırken; bizde inkılâp diye binbir şenaatin kol gezdiği "Lâle Devri", daha doğrusu milletçe çakırkeyf olma devri yaşanıyordu. Dünyanın bir kesiminin, "âyât-ı tekvinîyye"yi düşünce menşûrundan (prizma) geçirerek kâinatları fethetmeye koyulmasına karşılık; beri tarafta bir girdap halini almış ve bütün değerlerimize meydan okuyan bir nefsanilik ve ruh sefâleti... (Sızıntı, Mart 1983)

Cumhuriyet Modernizmi ve Din

Hakan Yavuz, Cumhuriyet modernizmi ve onun İslâm'a bakışı konusunda özetle şu yorumda bulunur:

Reformlar, Türkiye'yi refah ve çatışma alanlarına böldü. Refah alanları "beyaz Türkler" veya devlet gücünü elinde tutan siyasi elit etrafında oluşurken, çatışma alanları halkın fakir kesimlerini - siyah Türkler - kapsadı. Din, siyah Türkler tarafında kaldı ve halkın çoğunluğunu oluşturan bu kesimin beyaz Türklerin Kemalist söyleminde dışlanması temeli oldu. Beyaz Türk'ün güya lâiklikte anlamını bulan kimliği, dine karşı militan mücadele ideolojisine dayanmış ve onun ruhu, Türkiye'nin geleneksel bünyesinden sürekli rahatsızlık duymuştur. Bunlar, İslâmî güçlerle karşılaşmalarında kendilerini lâik, akılcı ve Batıcı olarak düşünseler de, aslında Batı hakkında da ve lâikliğin ne olduğu konusunda da çok az bilgi sahibidirler. Bir cinsin ruhunun bir başkasının bedenine girmiş ve böylece cinsiyet değiştirmiş bir mahiyet arz eden modern

Türkiye, sürekli bir gerilim içinde olmuş ve devlet, yeni benimsenen Türk millî kimliğini yerleştirmek ve İslâm ile Osmanlı mirasından kopmak için orduyu, okulları, medyayı ve sanatı kullanmıştır (Cleansing Islam from the Public Sphere, Journal of International Affairs, Sonbahar 2000, 22-26).

Yukarıda da ifade edildiği gibi, Türkçülük ve pozitivism temellerine oturan, İslâm'ı bilhassa devletin doğrudan müdahil bulunduğu alanlardan ve sosyal hayattan tecrit etmeyi esas alan Cumhuriyet modernizmi, Hakan Yavuz'un da ifade ettiği gibi, İslâm'a hiçbir zaman sıcak bakmamıştır. Öyle ki, zaman zaman onun bir vicdan işi olarak kalmasına bile tahammül gösterememiştir. İslâm karşıtlığı ve Batı hayranlığı o derecededir ki, bir dönemin Adalet bakanı Esat Mahmut Bozkurt tarafından devletin resmî dininin Hristiyanlık olması bile teklif edilebilmiştir (Mısıroğlu: 94). Aynı bakanın, İsviçre Medeni Kanunu'ndan alınan 743 sayılı Türk Kanunu Medenisi'nin Esbab-ı Mucibe Lâyihasını 17.2.1926 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunarken, bu lâyihada İslâm hakkında kullandığı ifade, son derece manidardır: "Türk Medeni Kanunu Tasarısı, yürürlüğe konulduğu gün, ulusumuz, 13 yüzyılın kendisini çeviren hastalıklı inançlarından ve kargaşadan kurtulmuş, uygarlığın içine girmiş olacaktır." Burada, İslâm'ı "hastalıklı inançlar ve kargaşa" olarak takdim bir yana, Türkler sanki 13 asırdır, yani İslâm'ın doğduğu günden beri Müslümanmış gibi çok büyük bir tarihî hata da işlenmektedir.

Bu dönemin yöneticisi ve aydını, edebiyatta tabiatçı veya sembolist, ahlâkta ilimci, düşünce ve felsefede pozitivist ve rasyonalist, eğitimde tamamen yine pozitivist ve rasyonalist, kâinat ve insan soyunu açıklamakta Darwinci, iktisatta teorik olarak liberal/kapitalist, siyasî yönetimde cumhuriyetçi, devlet düzeninde dine karşı lâik ve inancında ise tamamen materyalisttir!

3 Mart 1924 tarihinde Şer'îye ve Evkaf Vekâleti'nin lâğvı üzerine çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu'yla bütün din eğitim okulları kapatılmış, ancak İmam-Hatip mektepleri açılmasına müsaade edilmiştir. Kısa zamanda sayıları 29'a varan İmam-Hatip mekteplerinin sayısı, 1929 yılında 2'ye indirilmiştir (Karpaz, 236). 1931 yılında ise bu okullar tamamen kapatılmıştır. Vedat Nedim Tör imzasıyla, Peygamberimiz Hz. Muhammed (sav) hakkında yayınlanan bir kitapla ilgili olarak Eşref Edip beye gönderilen Dahiliye Vekâleti, Matbuat Umum Müdürlüğü, 653 sayı, 17 Mayıs 1934 tarihli yazıda ise şöyle deniyordu: "Mektubunuzu aldım. Biz, her ne şekil ve sûretle olursa olsun memleket dahilinde dinî neşriyât yapılarak dinî bir atmosfer yaratılmasına ve gençlik için dinî bir zihniyet fideiği vücûda getirilmesine taraftar değiliz. Zât-ı âlilerinin

herkesçe de müsellemler olan ilim ve faziletinize hürmetkârlarız. Ancak, günün bu kabil neşriyata tahammülü olmadığını siz de takdir edersiniz."

Bir yandan, bazı camiler asıl fonksiyonundan uzaklaştırılır, hattâ kapatılırken, bir yandan da ezan aslî dilinden Türkçe'ye çevrilerek okunuyor, namazda Kur'ân'ın Türkçe tercümelerinin okunması için de teşebbüslerde bulunuluyordu. Bilhassa İsmet İnönü devrinde dinsizlik cereyanları çok daha artıyor, bir başbakan, "halkın kafasından din fikrini silmek için bize bir 30 sene daha lâzım" derken, bir Millî Eğitim bakanı da, "bugün 40.000 yobazın yuvalarını tarumar ettim" diye şampanyalar patlatabiliyordu. Yine, Başvekâlet Matbuat Umum Müdürlüğü tarafından 1945 yılında gazetelere, "Gazetelerinizin son günlerdeki neşriyatı arasında dinden bahis yazı, mütalâa, ima ve temsillere rastlanmaktadır. Bundan sonra din mevzuu üzerinde gerek tarihî, gerek temsili ve gerek mütalâa kabilinden olan her türlü makale ve fıkra ve tefrikaların neşrinden tevakkî edilmesi ve başlanmış bu gibi tefrikaların en geç 10 gün zarfında nihayetlendirilmesi" talimatı gönderiliyordu (T.C Başvekâlet; Matbuat Umum Md., İç Matbuat Dairesi, 1945).

Bu dönemde, köyde doğup büyümüş öğretmenlerle köyü kalkındırma adına kurulan Köy Enstitüleri ise, bilhassa halk nezdinde bir başka problemin kaynağı idi. Bu okullar, 26.12.1954 günü, Büyük Millet Meclisi'nin 22'nci toplantısında görüşülürken, devrin Millî Eğitim Bakanı Tevfik İleri, bu kurumlarda, "Biz hâlâ rejimi (komünizmi) kabul ettirmiyorsak, bu, o rejimin kötülüğünden değil, bizim kafalarımızın geriliğindendir. Son varılacak nokta, vatan, sınır kavgaları atılarak aile ve memleket diye bir şeyin tanınmadığı, bütün insanların kardeş olarak yaşamaya çalıştıkları bir merkezdir. Bunun için yapacağımız iş, hükümeti devirerek yerine geçmek, komünistliği ilân etmektir. Aile kudsiyeti bir saçmadan başka bir şey değildir. Bunları ortadan kaldıracak elemanlar bizleriz." şeklinde komünizm propagandası yapıldığı ve bu şekilde öğrencilerin zehirlendiği, Komünist Manifesto'nun teksir edilerek öğrencilere dağıtıldığı; ahlâkî gelenek ve göreneklerimize aykırı her türlü hareketlerin maruz görüldüğü, hattâ teşvik edildiği ve çirkin muamelelere hedef olan ve mukavemet gösteren bazı kız öğrencilerin bıçaklanarak tecavüze uğradıkları üzerinde durmuştur.

Bu okullardan mezun olanlar halk tarafından hiç bir zaman sevilmemiş ve kabûl görmemiştir. Doğu Anadolu illerinde tetkiklerde bulunan Mümtaz Turhan'a, köylülerin çocuklarını okullara göndermeyişlerine sebep olarak verdikleri cevap şöyledir: "(Bu öğretmenlerin) işleri güçleri bir araya gelip,

mütemadiyen şarkı söyleyip oynamaktır. Âdetlerimize, ahlâk kaidelerimize riayet etmiyor, bizleri hakir görüyorlar. Bunlar geleli köylerde hürmet diye bir şey kalmadı. Bunlar, tuhaf yetiştirilmiş bir acayip insanlar; bunlarla biz anlaşıyoruz, görerseniz bize hak verirdiniz." (Turhan, 1969:147) Okudukları tarih kitaplarında, 'Müslümanlığın uydurma bir' din olduğu, İslâmî mukaddesatın hurafeden ibaret bulunduğu yazan, kendilerinin insandan değil, hayvandan geldiğine inanan, her türlü mukaddesatı ve manevî/ahlâkî duyguları reddeden bir nesildi bu. Bunlar, gittikleri her yerde kendilerine bir kaç kişi daha ilâve ediyorlardı. Dinine sıkı derecede bağlı olan köylü de yavaş yavaş dejenere oluyordu. Yine Mümtaz Turhan'ın tesbitlerine göre, "eskiden din, (köylülerin) düşüncelerinde merkezi bir yer işgal ediyor ve hareketlerinin esas sâikini teşkil ediyorken, o artık kolektif bir mesele olmaktan çıkmış, tamamıyla ferdîleşmişti" (Turhan, 1969: 112).

Gerek Osmanlı, gerekse Cumhuriyet modernleşmesinde gittikçe dine bütün bütün sırt çevirmeye uzanan sürecin akıntısında hareket eden "müstağrip" aydınının itirafı gerçekten çok önemlidir:

Biz o zaman sanıyorduk ki, Avrupa devletlerinin bize gösterdiği düşmanlık, bizim ortaçağ biçiminde yaşayışımızdan çıkar; idaremizin bozukluğundan ve Saray ve Babıâli'nin köhne düşüncesinden doğar. Son yüzyılda Avrupa'nın emperyalist devletleri, başta İngiltere bulunmak şartıyla, Türklük aleyhinde durmadan dinlenmeden yayınlarda bulunurlardı. Ünlü Gladeston, İngiliz Parlamentosunda eline Kur'ân'ı alıp: "Türkiye bu kitapla yürüdükçe, uygarlığa zararlıdır" demişti.

Bu sözle, güya adliyemizin ve toplumsal hayatımızın uygarlıkla uyuşamayacağını anlatmıştı. Ve biz gençler yanlış görüş, yanlış inanışla ona hak vermiştik... Bu gençlere üniversitelerde Sakızlı Ohannes Efendi (Paşa) ile Mikael Efendi (Paşa), liberalizmin faziletlerini okutuyorlardı. (Avcıoğlu: 200)

Ali Ünal, Bir Portre Denemesi, Nil Yayınları, İstanbul, 2002

Avcıoğlu, Doğan, Türkiye'nin Düzeni I, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1977

Ünal, İsmail, Fethullah Gülen'le Amerika'da Bir Ay, Işık Yayınları, İstanbul, 2001

Ünal, Tahsin, Yabancılar Göre Eski Türkler, Bedir Yayınevi, İstanbul

Armstrong, Karen, 1992, Muhammad, A Biography of the Prophet, HarperCollins Publishers, New York, 1992

Turhan, Mümtaz, Kültür Değişimleri, MEB yayınları, 1969

Modernizm Öncesi Müslüman-Türk Toplumu

Tarihimiz, maalesef çoğu aydınlarımızca yanlış tanındığı gibi, yanlış da tanıtılmaktadır. İsmail Cem, bu konuda şöyle der:

Osmanlı İmparatorluğu, halâ kılıcının gücünden ötürü yükselmiş, padişahların kötülüğü, kadınlara düşkünlüğü yüzünden de gerilemiş olarak tanıtılmaktadır. Gerileyen toplumu yabancıların insafına terkeden Tanzimat ve Islahat fermanları gibi davranışlar ise çoklukla göklere çıkarılmaktadır. Tarihin yanlış ve belki de maksatlı sunuluşu birkaç nedene bağlanabilir: Cumhuriyet'in ilk döneminde geriye dönüş eğilimlerini kırmak için alınmış tedbirleri yanlış yorumlayan kimi işgüzarlar, bütün bir Osmanlı tarihini kötü göstermek çabasına düşmüştür... 1940 yıllarının faşist eğilimleri de bir çeşit dehşet havası yaratarak, tarihçiyi ve hür düşünceyi baskı altında tutmuştur. (Yavuz, s:50)

Şimdi, tamamen lâik, Kemalist, hattâ bir kısmı itibariyle solcu tarihçi ve araştırmacıların gözüyle, İsmail Cem'in "İleri Osmanlı Toplumu" dediği, orta ve yeni çağlardaki Müslüman-Türk toplumuna değişik açılardan bakmaya çalışacağız.

Ana Özellikleriyle Ekonomik Sistem

İleri dönemlerinde Selçuklu ve Osmanlı ekonomi sistemi, Türkiye'de bilhassa devletçi ekonomi, kamu teşebbüsü ve kamu mülkiyetinden yana olan solcu aydınlar tarafından takdir edilmiştir. Gerçi bu ekonomi, özellikle günümüz liberalizmi ve Rönesans sonrasında ferdiyetçilik ve ferdî teşebbüsle kapitalizme açılan Batı ekonomi düşüncesi açısından tenkit görecektir de olsa, Selçuklu ve Osmanlı hayat felsefesi, ekonomiyi ve ekonomik teşebbüsü gaye edinmekten uzak olup, dünya hayatını Âhiret'e göre tanzim ve ekonomik faaliyeti Allah'ın rızasını kazanmanın basamaklarından biri olarak kabûl etme, ferdin mutluluğunu toplum içinde arama esasına dayanıyordu. Dolayısıyla aşağıdaki satırlar, bu açıdan ele alınmalıdır.

Osmanlı devleti ve toplumu, her şeyden önce Müslümandır (E. Perroy) ve kendini, kuruluşundan çöküşüne kadar, İslâm imanının savunmasına ve yükselmesine adanmıştır (B. Lewis). Sistem, ferdin cimri, muhteris ve aşırı kazanca eğilimli olmasına manidir. Mal, ömrün huzur ve asayışı içindir; ömür insana mal biriktirmek için verilmemiştir. Ahi lonca örgütlerinin de prensipleri

arasında şunu görürüz: "Hırs kapısın bağlaya, kanaat ve rıza kapısın aç; tokluk ve lezzet kapısın bağlaya, riyazet kapısın aç." Bu sistemde müsaade edilen yegane rekabet şekli, ahlâkî rekabettir. 1845'te çiftçiler arasında yapılan bir anketi değerlendiren batılı M. A. Ubcini, Türk köylüsü hakkında şu hükmü verir: "Türkiye'de çiftçi fakir de olsa zengindir; çünkü yaşamak için en gerekli şeylere ziyadesiyle maliktir. Sonra, aza kanaat etmesini de bilir. Kendisine verilenden fazlasını istemedikten ve yabancıya karşı kapısını daima açık tutabildikten sonra zengin veya fakir olmuş ne çıkar?"

Bu sistemde, insan ve dost kavramı çok önemlidir. Mevlâna, "İnsan şeklinde dostun yoksa, bari taştan yont da sahip ol!" der.

Osmanlı ekonomi sisteminin temelinde, ferдин toplum içinde ve toplumla birlikte mutluluğu düşüncesi yatar; yani bu sistemde ferdiyetçiliğe yer yoktur. Ferдин menfaatiyle toplumun menfaati birbiriyle çakışmaktadır. Bu sistemde hırsa da yer yoktur. Birinin kazanma hırsı arttıkça öteki yoksullaşacaktır. Zenginleşerek tek başına güvenliğe erişmek eğilimi sistemin mantığına terstir. Ferдин güvenliği cemaat içinde sağlanır.

Ekonomik sistemin işleme ve devamı için devlet belli görevlerle yükümlüdür: Cemaatin güvenliğini, eşitliği ve adaleti sağlamak maksadıyla ferdiyetçiliğin başboş davranışlarını sınırlamak; toprak mülkiyetini belli ölçüde elinde tutarak üretim düzenini korumak ve derebeylerin filizlenmesini önlemek; imalâtı ve zenaati denetlemek, esnafı örgütlemek; iç ve dış ticareti düzenlemek; büyük şehirlerin iaşesini emniyete alarak, kıtlığa ve karaborsaya imkân tanımamak; narh sistemleri, ortak ambarlar ve piyasa denetlemeleriyle halkın aldatılmasını engellemek; güçlü bir vakıf sistemi kurarak kamu hizmetlerini, sosyal yardım ve dayanışmayı sağlamak.

Devlet, ancak kurduğu ekonomik düzenin nitelikleri sayesinde görevlerini yapabilmekte; ekonomik düzen ise devlet görevlerini yerine getirdiği sürece ayakta kalabilmektedir. Dolayısıyla, devletle ekonomik sistem arasında karşılıklı bir sebep-sonuç ilişkisi vardır. Güçlü devletin hedeflerine ulaşabilmesi için hem ekonomik düzenin İslâmî ilkelerden eşitlik ve adalete uyması, hem de toplumun ekonomik ihtiyaçlarının yüksek düzeyde karşılanması gerekmektedir. Cemaatin güvenliğini, eşitliği ve adaleti sağlamak amacıyla ferdiyetçiliğin başboş davranışlarını sınırlamak; toprak mülkiyetini elinde tutarak üretim düzenini korumak ve derebeylerinin filizlenmesini önlemek; imalâtı ve zanaatı denetlemek; esnafı örgütlemek; iç ve dış ticareti düzenlemek, büyük şehirlerin

iaşesini emniyete alarak kıtlığa ve karaborsaya imkân tanımamak; narh sistemleri, ortak ambarlar ve piyasa denetlenmeleriyle halkın aldatılmasını engellemek; güçlü bir vakıf sistemi kurarak kamu hizmetlerini, sosyal yardım ve dayanışmayı bir ölçüde sağlamak, vb. Prof. Ö. L. Barkan'ın özetleyişiyle, "iktisadî kuvvetlerin devletin kontrolden âciz kalacağı bir şiddetle boşanarak mevcut cemiyet nizamını tahrip etmesi tehlikesinden" toplumu ve ferdi korumak, devletin başlıca ekonomik görevleri arasında sayılabilir (Cem, 71, 75, 114-16, 121-23).

Tarım, Ticaret, Sanayi ve Refah

Bize unutturmak için çaba harcanan tarihimize bakalım. Çok gerilere gidecek değiliz: 1071 Malazgirt zaferinden sonra, Oğuz boyundan Türklerin büyük yığınlar halinde Anadolu'ya akmasıyla, önce Selçuklular, sonra Osmanlılar olmak üzere, Anadolu'da Türk devletleri kuruldu. Gerek Selçuklu, gerek Osmanlı Devleti, çağına göre ileri bir toplum düzeyine dayanmaktaydı. O tarihlerde biz Batı'ya değil, Batı bize el açmaktaydı. Fransa Kralı François I, Osman Devletinden 2 milyon düka altın borç ile cephane, at ve savaş gemisi istemekteydi. Akdeniz adaları ve İtalya, açlıktan ölmek için Türk buğdayına muhtaçtı. Kraliçe Elizabeth, Türklerin yün boyama tekniğini çalmak ve İngiltere'ye Türk işçileri kaçırmak amacıyla İstanbul'a ajanlar gönderiyordu. İngiltere kralı Henry VIII, Kanunî Süleyman zamanında, Türk Hukuk Sistemi'ni incelemek üzere İstanbul'a heyet yolluyordu.

Doğu Avrupa'nın hattâ Almanya'nın iyice serfleştirilmiş köylü halk kitleleri, Osmanlı'yı bir kurtarıcı olarak bekliyordu. Yavuz Sultan Selim, Süveyş Kanalı'nı açarak denizden Hindistan'ın fethini planlıyordu. Başka bir Sultan, filo ve top yollayarak, bir Endonezya prensine askerî yardım yapıyordu (Avcıoğlu 1977:11-12).

Köyler, çok büyük ve birbirine yakındı. Suları zapt u rapta almışlar, küçük ve kesif ziraat yapıyorlardı. Toprağı iyi işliyorlar ve muhtelif iklimlere mahsus çeşitli mahsullerin hepsini alabiliyorlardı. Evliya Çelebi, Anadolu'nun her tarafında 500 haneli, bağlı bahçeli köylerden bahseder. Köyler, camili, medreseli ve hamamlı idi. Hemen hepsi, küçük ölçüde birer site idiler. Her sitenin bir kervansarayı, bir arastası vardı. Bu arastalar, kervan teçhiz yeri idi. Sipahi pazarlarında biniciliğe müteallik malzeme satılırdı. Büyük kervan yollarının dışında ve uzağında kalan köyler, kasabalar bu yollara amut birer akın halinde durmadan meyve, sebze, hububat ve mamûl eşya taşırlardı.

Kendilerine lâzım olandan çok fazla istihalleri vardı. Zengin, mamur ve fazlasıyla müstahsil büyük Türk köyleri, Ege sahillerine kadar bu yollar (İpek Yolu) üzerinde kurulmuştu (Tankut, 1939:12-13, 18).

Daha Selçuklular zamanından başlayarak hanlar ve kervansaraylarla donatılmış geniş bir yol şebekesi, yaygın bir posta ve güvenlik sistemi Anadolu'yu kaplamaktaydı. Bu coğrafi durum ve geniş ticarî yatırımlar, Anadolu'yu "bir nakliyecî ve tüccar memleket" haline getirmişti (Tankut, 1939: 9).

Nakliyatçılık ve kervancılık, özellikle Doğu ve Orta Anadolu'da büyük yığınlar halinde yaşamakta olan göçebe unsurlara belli başlı geçim imkânlarından birini sağlamış ve bu sayede geniş ölçüde yük hayvanı yetiştirmeyi de teşvik etmişti (Avcıoğlu, 1977:19).

Anadolu'daki kervansaraylarda yolcular hayvanları ile birlikte 3 gün parasız olarak kalabiliyor ve yemek yiyebiliyorlardı. Her 18 milde (33 km) ticaret yolları üzerinde ya bir han ya da bir kervansaray yapılmıştı. Böylece, yolcuların yolculuk ettikleri her günün akşamı geceleyip, ihtiyaçlarını giderebilecekleri bir yer sağlanmış oluyordu (Tamara Talbot Rice, *The Seljuks in Asia Minor*, s:101, nakl. Yetkin, 1980:47).

Bu devrin en mühim ticaret merkezleri olan Konya, Aksaray, Kayseri, Sivas, Erzurum, Diyarbakir, Harput, Malatya, Kırşehir ve Ankara şehirleri, Batı ve Doğu tüccarlarının uğrak yerleriydi ve Bizans ile Doğu, Mısır ile kuzey arasındaki ticaret münasebetlerini temin eden yollar da buralardan geçiyordu (Akdağ I:435). 14'üncü asırda Ege ile birlikte bütün Yakın Doğu ve Akdeniz'in dünya ticareti bakımından en hakim elemanı Türklerdi (Akdağ I:462). Maden ve madenî eşya ihracatı yapıyordu. Deri sanayi, Batı'dakinden çok önde idi. Konya'dan başlamak üzere bütün Batı Anadolu'da muazzam bir dokuma sanayii geliyordu (Akdağ I:467).

Demek ki, daha Selçuklular zamanından başlayarak, Anadolu Türk toplumu, coğrafi mevkii gereğince, milletlerarası ticarete bağlı olarak, a) zanaatın tarımdan ayrılması ve b) şehirlerarası ticaret aracılığıyla zanaat ve ticaretin birbirinden kopması gibi, ortaçağ düzeninden modern çağa geçişte önemli rol oynayan iki evrimi gerçekleştirme yolunda büyük mesafe almıştı. Ticaretin büyük önemini kavrayan Türk devletleri, çağına göre mükemmel bir ticaret örgütü kurmuşlardı. Derbent örgütü, yol ve köprülerin iyi halde bulundurulması kadar, tüccarın can ve mal güvenliğini de sağlamaktaydı. "Derbentçiler,

bulundukları yerlerde hiç kimsenin canına ve malına zarar gelmeyeceğini, aksi halde zararı tazmin edeceklerini" taahhüt ediyorlardı (Cengiz Orhonlu, Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbent Teşkilâtı, s:12, nakl. Avcıoğlu, 19). Her 30-40 kilometrede bir kervansaray, ayrıca hanlar vardı. Vergiden muaf tutulan bir çok köy, derbentçilik yapmaktaydı. Bunlar, büyük ve zengin köylerdi. Meselâ, Konya'nın Karapınar adlı derbent köyünde, cami, imaret, han, hamam ile 2 değirmen ile 39 tane dükkan vardı. Eskişehir'de Kızıl Kilise âdetâ bir kasaba gibi idi (Orhonlu, nakl. Avcıoğlu, 19-20).

İslâm ve Kapitalizm'in yazarı Maxime Rodinson'a göre, Müslüman âlemi içindeki ticarî ilişkilerin yoğunluğu, "o zamana kadar görülmemiş boyutlarda bir cins dünya pazarı" teşkil etmişti. Mübadelelerin gelişmesi, gerek tarım, gerek sanayide bölgesel ihtisaslaşmaya imkân vermiş ve böylece ekonomik planda bazen çok uzak mesafeleri kapsayan bir karşılıklı bağımlılık meydana getirmişti (Avcıoğlu, 20-21).

Bu devirde, dokumacılık ve ikinci derecede dericiliğin çok ilerlemiş olduğunu görmekteyiz. Alaşehir, Denizli, Konya, Aksaray, Kayseri, Erzincan gibi, Anadolu'nun geniş bir sahasında bulunan şehir ve kasabalarda dokunan perdeler ve bezler çok mükemmeldi... Sürülerle koyun sahibi Türkmenlerin pek ustalıkla dokudukları halı, kilim gibi şeyler ile, Ankara'nın yün kumaşları dünyaca tanınmıştı (Akdağ I:30). Selçuklu tarihini inceleyenler, Türkiye'nin bu devirde büyük bir iktisadî refah ve medeniyet seviyesine erişmiş olduğunu ifade ederler. Hattâ Batı kaynakları, bu yükselmenin, İlhanlıların Anadolu'da tatbik ettikleri baskı rejimi ve buna karşı gelişen büyük karışıklıklar devrinde bile sürdüğünü belirtir (Akdağ I:39).

Selçuklular dönemindeki canlı sanayi hayatı, Osmanlılar döneminde gelişerek devam etti. Gaziantep'te ayakkabıcılığa ehemmiyet verilmişti. O zaman Antep'te herkes yemeni, çizme ve her neviden ayakkabı yapardı. Çünkü kervan onu istiyordu. Antep muhiti, büyük ve küçük baş hayvanları mebzûlen yetiştiriyordu. Maraş'ta demir sanayii himaye edilmişti. Nal, mih, çivi, zincir, gem, silah ve kervanlar için gerekli her nevî demir avadanlığın yapılma ve işlenme merkezi orası idi. Çünkü Maraş'ın üstündeki Berit dağında zengin demir madeni vardı. Konya ve Afyon'a kadar olan sahada keçecilik yaygındı. Ankara'nın meşhur Ahî esnaf teşkilâtı, büyük kervanların deri ve demirden yapılı malzemesini hazırlıyordu. Sivas tarafında şal, cerim ve Uşak taraflarında halı, seccade dokunuyordu (Tankut, 12-13).

Öte yandan, loncalarda örgütlenmiş zanaat tipi sanayi, önemli bir gelişme göstermekteydi. Bu konuda bir fikir vermek için, 1638 sayımına dayanarak, Adnan Giz'in verdiği rakamları belirtmekle yetineceğiz. Bu rakamlara göre, yalnız özel sanayide 46.426 kişi çalışmaktaydı. Ayrıca, ordunun ve büyük devlet örgütünün ihtiyaçlarını karşılayan geniş bir devlet sektörü vardı. 2 tersane, 1 tophane, 5 barut 1 top arabası iş, üretim yeri ve yapım yeri, 1 humbarahane, 1 at meydanı mumhanesi, çok sayıda peksimet fırını, kurşunhane, dökümhane, şişehane, boyahane, doğrama hane, vb. devlet sektörüne ait kuruluşlardı. Büyükçe bir kısmı ağır sanayi kesimine giren bu kuruluşlarda 10 binlerce işçinin çalıştığı tahmin edilebilir. Özel sektöre gelince, burada da önemli sayıda işçi kullanan iş yerlerinin çokluğu dikkat çekmektedir. Meselâ, ipek hilat kumaşı dokuyan 5 işyeri vardı ve bu iş yerlerinde 105 kişi çalışmaktaydı. Ortalama işçi sayısı 21 idi. Ulema hilatı yapan 20 işyerinde 400 kişi vardı ve ortalama işçi sayısı 20 idi. Şişe imalâtında ise ortalama işçi sayısı 35, ipek dökmeceilerde 12, güllaççılarda 20 idi. Peştamal kumaşı yapan bir iş yerinde ise 400 kişi çalışmaktaydı. (Avcıoğlu, 41).

Bilim-Teknik

Teknik seviye bakımından Türkiye, 16'ncı yüzyılda Batı'nın gerisinde değil, daha ilerisindedir. Teknik Uygarlığın Kökenleri adlı bir Batı kitabı, yalnız Doğu'nun en ileri ve Batı'ya en yakın toplumu Türkiye'nin değil, bütün Doğu'nun teknik üstünlüğünü 17'nci yüzyıla kadar sürdürdüğünü yazmaktadır. Çeşitli Müslüman ülkeler ve daha başkaları, Avrupa'nın ancak sanayi ihtilâli eşiğinde eriştiğinden üstün bir teknik evrim düzeyinde bulunmaktaydılar.

Türk tarımında kuru ziraat teknikleri tanınmaktaydı. Karasaban, çeşitli uç demirleri kullanarak geliştirilmişti. Bu uç demirleri sayesinde, rutubeti sağlayabilecek biçimde toprağın hazırlanması mümkün olmaktaydı. Ayrıca, sulu ziraat teknikleri de geliştirilmiş, tarlaların sulanması için nehir kenarında su dolapları kurulmuştu. Çok çeşitli tarım ürünleri, meyve ve sebze yetiştirilmekteydi. Hububat hasadında düvenden yararlanılmaktaydı. Su ve rüzgâr enerjisi kullanılmaktaydı. Ağır toprak ve bu toprakları İran ve Mısır'a götürme imkânı veren taşıma tertibatı, teknik düzey hakkında kaba bir fikir verecek niteliktedir. Sinan'ın köprüleri, İstanbul su yolları ve öteki eserleri hakkında bir şey söyleyecek değiliz. İngiliz Kraliçesi Elizabeth'in Türklerin yün boyama tekniklerini çalmak için İstanbul'a ajan gönderdiği hatırlanırsa, Türk bilim ve teknik tarihinin ilgi çekici bir araştırma konusu olduğu düşünülebilir.

Fakat daha önemlisi, 15 ve 16'ncı yüzyılda Türkiye, her türlü bağınazlıktan uzak olarak, Batı bilim ve tekniğine canlı bir ilgi göstermekte, dinî ve siyasî baskı dolayısıyla Batı'da barınamayan bilim adamlarına, teknisyenlere ve uzmanlara kucağını açmakta ve onlara geniş imkânlar sağlamakta tereddüt etmemektedir. İspanya ve Portekiz'den kovulan Yahudiler, en büyük ilgiyi, onların tababetteki bilgilerinden yararlanmaya hazır Türkiye'de görmüşlerdir. Batı'nın teknik buluşları Türkiye'ye aktarılmıştır. Fatih'in ağır topları, gemilerin karadan yürütülmesi, okyanuslara çıkma teşebbüsleri, Volga ve Don nehirlerini birleştirmek, Süveyş Kanalı'nı açmak gibi projelerin ciddiyetle üzerinde durulması, Hezarfen Ahmed Çelebi'nin kanatlarla uçmaya girişmesi, Lagarî Hasan Çelebi'nin "füze"si, o zamanların kültürel ortamını hatırlatmak bakımından ilgi çekicidir. Batı'da ise, bilimsel ve teknik gelişmeye rağmen, devletin 17'nci yüzyıl sonuna kadar bilimsel ve teknik ilerlemeye karşı her zaman olumlu davrandığı söylenemez. Nitekim 1586 yılında Dantzig şehri, bir çok ipliği aynı zamanında dokuyan bir tezgâhın kullanılmasını yasaklıyor ve mucidini boğduruyordu. İngiltere Kralı Charles, iğne imal eden bir makinenin tahribini emrediyor, bronz halkalar dökülmesini engelliyordu (1632). Kurulu düzeni bozan değişikliklerin iyi bir şey olmadığına inanılıyor ve yeniliklerden korunmak isteniyordu. Bu tutum özellikle ekonomik durgunluk ve buhran dönemlerinde çok daha sık görülmekteydi. Gelişen kapitalizmin zorlamasıyla ki, bu tutum, 18'inci yüzyıl içinde değişecektir. Esasen kapitalist gelişmeyi, teknik ilerlemeden çok, kapitalizmin kendisi sağlamıştır. Teknik ilerleme, kendiliğinden olmamıştır. Kapitalizmin ihtiyaçlarıdır ki, teknik ilerlemeye yol açmıştır. Nitekim ilk dokuma makinesini icat eden Cartwright, bir köy papazıdır. Hayatında ne mekanikle uğraşmış, ne de bir dokuma tezgâhı görmüştü. Lancashire imalâtçılarının mekanik tezgâha müthiş ihtiyaçları olduğunu, fakat yapmasını beceremediklerini duyunca, konuyla ilgilenmişti. İngiliz sanayiinin gelişmesinde büyük rol oynadıkları söylenen Hargreaves bir dokumacı, Arkwright ise berberdi (Avcıoğlu, 43-44).

Anatomi sahasında, Amasyalı Sabuncuoğlu Şerafeddin, 1465'te, cerrahi müdahalelere ait Cerrahiye-i İlhaniye'yi yazmış ve burada operatörlük aletlerini gösteren resimler de yapmıştır. Antakyalı Davud ise, operatörlüğe ait bir başka eser yazarak, insan ve hayvan anatomisini mukayese etmiştir. 17'nci asrın başlarında Şeyhulhameyen Şemsettin, Teşrihu'l-Ebdân'ı kaleme almıştır. Bunu yazarken, Vasabius'un De Humani Corporis Fabrica'sından faydalanmıştır ki, bu, Osmanlı ilim âleminin Batı'daki gelişmelerden habersiz olmadığını ortaya

koymaktadır. 17'nci asırda, Batı'dan önce Osmanlılarda çiçek aşısı biliniyordu. Kanuni döneminde bir savaşta kafatasından bir kemiğini kaybeden bir gaziye, şehid olan bir başka askerin aynı kafatası kemiğinin nakledildiği Şerefnâme isimli eserde anlatılmaktadır. 16 ve 17'nci asırlarda Tıp sahasında daha pek çok kitaplar telif edildiği gibi, 18'inci asırdan itibaren de, Batı'da yazılan eserler tercüme edilmeye başlanmıştır. 16'ncı asırda yaşamış pek çok meşhur Türk doktorunun isimlerine kaynaklarda rastlıyoruz: İzmitli Muhyiddin Mehmet, Amasyalı Lütfullah oğlu Mehmet, Hacı Hekim, Kaysunizade Bedreddin, Sinaneddin Yusuf, Perviz Abdullah, Ahi Ahmed Çelebi gibi.

18'inci asra kadar Avrupa'da akıl hastaları şeytanla işbirliği yapan lânetliler olarak görülürken, Selçuklu ve Osmanlı hastanelerinde, bunlar için ayrı hastaneler vardı ve musiki ile tedavi usulü uygulanıyordu. Bu uygulamaya 1956 yılında Amerika'da da başlanmıştır. İngiliz doktor John Heward, 1788'de yazdığı eserinde, Türklerin akıl hastaları için yaptıkları hastane ve tatbik ettikleri tedavi usullerinden hayranlıkla bahseder.

Pastör'den asırlarca önce Ak Şemseddin, hastalıkların gözle görülmeyen canlılar tarafından meydana getirildiğini, Mâddetü'l-Hayat adlı eserinde şöyle ifade etmekteydi: "Cümle marazların suret-i nev'iyesi hasebiyle, nebat ve hayvanlarda olduğu gibi, tohumları ve asılları vardır."

Osmanlılar, Riyaziyat veya İlm-i Riyaziye dedikleri Matematik'te de bir hayli ileri idiler. Mimari âbideler, tek başına matematik ve mühendisliğin ne ölçüde ileri olduğunu göstermeye yeter. Medreselerde yüksek matematik ve cebir okutuluyordu. Venedik, Bologna ve Floransa üniversiteleri, öğretimlerinde bu medreseleri örnek almışlardı (2. Türk Tarih Kongresi, s. 632) 1734'te Yenişehirli Mehmet Said Efendi, üçgenlerin açılarını ölçen ve arazi ölçümünde de kullanılan bir alet icat etmişti. 1730'da İstanbul'da vefat eden Hoca Mehmet Esat Efendi, artık o dönemde medrese eğitiminden kaldırılmış olan Matematiği hususi hocalardan öğrenmiş, teleskop ve mikroskoba ait yazılar yazmış ve kendisine medresede müderrislik vazifesi verilmişti. 1834'te vefat eden Hoca İshak Efendi, Doğu dillerinden başka İbranice, Yunanca, Latince ve Fransızca gibi dilleri de biliyordu ve Avrupa'daki Matematik, Fizik ve Mekanığı Türkçe'ye nakletmişti. Yine 18'inci asırda yaşamış bulunan ve büyük bir sufi olmasının yanı sıra, aynı zamanda Anatomi, Tıp ve Matematik de bilen İbrahim Hakkı hazretlerinin Marifetnamesinde tarif ettiği toplama sağlama işlemi, bugünkü modern matematikçe de halâ meçhul bulunmaktadır. 18'inci asrın ortalarında açılmaya başlayan askerî okullarda Matematik, modern bir ilim dalı olarak artık

çoktan okutulmaya başlanmıştı.

Osmanlılarda İlm-i Nücum, hurafelerle karışık astroloji değil, Astronomi idi. Osmanlılar, Astronomi'de Orta Çağ Arap Müslümanları kadar ileri değil idiyse de, yine de çok geri de değillerdi. Zatü's-Sukbeteyn adlı bir astronomi âletinin kurucusu olan Takıyyüddin Efendi, III. Murad'ın emriyle Tophane bayırında bir rasathane kurmuştu. Bu devirde kullanılan duvar ve masa saatleri tekniği Batı'dakinden çok ileri idi. Türk saatçiliği, bilhassa işçilik bakımından şayan-ı takdir bulunuyordu. Muvakkıtlar (vakit tayincileri), irtifa aleti denilen sekstan ile, namaz vakitlerini ve güneşin batışını saniyesi saniyesine tesbit ederlerdi. 16'ncı asrın ilk yarısında yaşamış bulunan Matrakçı Nasuh, güneş sistemini izah ediyordu.

Tecrübe ve pratiğe dayalı mekanik, Osmanlılarda çok ileri idi. IV. Murad döneminde Hezarfen Ahmet Çelebi'nin kanat takarak uçuşu, böyle bir tecrübi mekaniğe dayandığı gibi, havai fişek, hayret verici derecede gelişmişti. Timsah şeklinde denizaltı tecrübeleri, daha 18'inci asrın başında Lâle Devri'nde yapılmıştı. Bu denizaltı, şehzadelerin sünnet düğününde III. Ahmed'in önünde gösteri yapmış ve bir saat suyun altında kalabilmişti. 1753 kasımında bostancılar tulumbacısı Mehmet Ağa, hortumlu yangın tulumbalarını icat etti. Daha sonra Batı'nın tekniği de Türkiye'ye derhal ithal edilmiş, buharlı gemiler ve uçaklar, Avrupa'da yapılışının üzerinden çok geçmeden Türkiye'ye gelmiştir. Birinci Cihan Harbi'nde Türk ordusunun 400 uçağı vardı.

Mustafa oğlu Mehmet, 1590'da yazdığı Kitabü'l-Felâha (Çiftçilik Kitabı)'nda, 30 bölüm halinde tarımı ve 4 bölüm halinde hayvancılık konularını işlemişti. Suni civciv üretme, asırlardan beri biliniyordu. Yumurtalar, fırında veya at gübrelerinde kuluçkaya yatırılmakta idi. İlm-i Hayvanat denilen Zooloji ve İlm-i Nebatat denilen Botanik de hiç de geri seviyelerde değildi. Haritacılık çok gelişmişti. İlm-i Hikmet, Felsefe ve Ahlâk, yüksek medreselerde okutuluyordu. Fakat, bilâhare Felsefe medreselerden çıkarılmış, Kâtip Çelebi, bunu tenkit etmiştir. Ansiklopedik eserler de veriliyordu. Taşköprülüzâde Ahmed Efendi'nin (öl. 1560) 500 kadar ilmi içine alan Miftahü's-Saadesiyle, Kâtip Çelebi'nin Keşfü'z-Zünun'u çok meşhurdur. Bu ikinci eser 7 cilt halinde Latince'ye tercüme edilmiş ve 1838 yılına kadar bile, Avrupa'da bu ölçüde mükemmel bir katalog henüz telif edilmemişti. (Öztuna 1983: 11:136-156)

Bilhassa Cumhuriyet'ten sonra, Osmanlı Devleti'nde ilme ve teknik gelişmelere hiç önem verilmediği, hattâ karşı çıkıldığı iddia edilmiştir. Bu

konuda öne sürülen birkaç menfi örnek maalesef genelleştirilmiş ve bütün Türk-İslâm tarihi mahkûm edilmiştir. Oysa gerçeğin hiç de böyle olmadığı yukarıda verilen bilgilerden anlaşıldığı gibi, bu konuda çokça öne sürülen matbaanın Osmanlı ülkesine geç gelmesinin de, yine resmî iddialarla bağdaşır bir yanı yoktur.

Bazı aydınlarımız, matbaanın dînî bağınazlık yüzünden ve "gâvur icadıdır, dine manidir"diyerek engellendiğini iddia etmektedir. Niyazi Berkes'e ait olan şu ifadeler ise meselenin gerçek sebebini açıklar mahiyettedir:

Kitap basımının şeriata aykırı olduğu iddiasıyla basımevi açılmasına ulemanın karşı geldiği yollu yaygın bir inanç vardır... Gerçekte ise, ulemadan böyle bir direnme geldiğini gösteren hiçbir delil yoktur. Şeyhülislam Abdullah Efendi (matbaa açılması için) fetvayı hemen vermiş, ulemadan on bir kişi ilk kitabın başına konan 'takriz'ler yazmıştır... Şeyhülislam, İbrahim Müteferrika'ya basılmasını gerekli gördüğü iki kitabı salık vermiştir. Matbaanın tashih işlerine bakmak üzere de ulemadan üçü Kadiri, biri Mevlevi şeyhi dört kişi memur edilmiştir." (Berkes: 188-89)

Niyazi Berkes'e göre, matbaanın geç gelmesinin sebebi, Osmanlı lonca sistemi, yani esnaf teşkilatlanması usulü idi. O dönemde, Kapitalizm öncesi Avrupa'da olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de, ticarî anlaşmalarla teknik uygulamalar, kısaca ekonomi üzerinde loncaların çok önemli belirleyici etkisi vardı. Fabrikanın el tezgâhlarını çökerteceği ve bu sebeple, matbaanın gelmesiyle birlikte pek çok hattatın işsiz kalacağı ortada idi. Bu dönemde sadece İstanbul'da hattatlar locasının 90.000 üyesi bulunuyordu. Ekonominin bozulduğu, işsizliğin sürekli arttığı, devam eden savaşların ülkenin belini bükteği bir zamanda bu kadar çok kişinin bizzat işsiz kalmasının getireceği kargaşa ortada idi.

Hukuk-Adalet ve Kanun Hakimiyeti

Devlet, mutlakiyetçi görünse de, bizzat padişah adalete riayet ederdi. Bunun binlerce misali vardır. Meselâ, Sultan III. Mustafa (1757-1774), Beylerbeyi Sarayı'nı genişletmek istemişti. Bunun için civardaki bir dul kadının arsasını almak lâzımdı. Kadın arsasını satmak istemeyince, Padişah kızmışsa da, arsayı zorla almaya çalışmadı (Öztuna, 10:194).

Esasen sistem, ta baştan bunun üzerine kurulmuştu ve padişahlar, kanunlara belki herkesten daha çok saygılıydılar. Onlar, şer'î hukukun ayrıntılı olarak

düzenlememiş bulunduğu sahalarda kanun koyarken, bunun bu hukukun genel prensiplerine uygun düşmesine dikkat ederlerdi. Osman Gazi'ye, ilk örfî vergi olan pazar vergisi koyması teklif edildiğinde o, "Allah'ın emri değildir" diye karşı çıkmış, fakat şer'î esaslara aykırı olmadığı kendisine söylenince razı olmuştu (Aydın, 384).

Esasen, padişah kanunnamelerinin hazırlanış sebebi de, Osmanlı hukuk anlayışını göstermesi bakımından önemlidir. Diğer pek çok Müslüman devlet gibi Osmanlı Devleti de, Hanefî fikhını uyguluyordu. Fakat, devlet büyüyüp, problemler arttıkça, şüphesiz her meseleye Hanefî fikhından da olsa hemen verilmiş bir fetva bulunamıyordu. Bu durumda, başka mezheplere mensup müçtehidlerin içtihadlarından faydalanma gereği duyulmuştur. Kanunî'ye Kanunî unvanını kazandıran meşhur kanunnamesinin kaynağı budur. İşin daha dikkat çekici yanı, 1537 yılında "nizam-ı din ve devlet ve ahval iktiza etmeğin bazı mesailde eimme-i dinden bazı müçtehidîn kavli üzere amel eylemek" için ferman çıkarması yolunda Padişah'a başvuran kişinin Ebussuud Efendi olmasıdır (Akdağ II:67).

Yavuz Selim, adaletinin yanı sıra hiddetiyle de tanınırdı. Devrin müftüsü veya şeyhulislâmı Zenbilli Ali Efendi, onun bu mizacından gelen kararlarını tadilde ne derece başarılı idi ise, Padişah da kanunlara ve âlimlere o derece saygılıydı. Bir defasında Yavuz, gazaplandığı bazı insanların, kamu selâmeti adına idamını istedi. Ali Efendi derhal müdahalede bulundu. Padişah, siyasete niye karıştığını sorunca da meşhur müftü, "Âhiret'e taallûku cihetiyle müdahale vazifemizdir" cevabını verdi ve Padişah, kararından vaz geçti. Yine bir defasında Padişah, Ali Efendi'ye, "Bütün dünyayı fethetmek mi, yoksa milletleri İslâm'a getirmek mi daha hayırlıdır?" diye sorar. Zenbilli, Müslüman olmalarının Allah'ın rızasına daha uygun bulunduğu fetvasını verince, Yavuz, zaman zaman canını sıkan Rumeli hristiyanlarının Müslümanlaştırılmasını ve kiliselerinin cami yapılmasını emreder. Fakat bu emir de, yine Zenbilli Ali Efendi'nin, zorla Müslümanlaştırmanın Kur'ân'a aykırı olduğunu söylemesiyle uygulamaya konmaz (Lütfi Paşa Tarihi'nden Turan, 410).

Herhangi bir vatandaş, gerektiğinde padişahı mahkemeye verebilirdi. Fatih'in bir rum mimarla İstanbul kadısı Hızır Çelebi önündeki duruşması meşhur olduğu gibi, bir defasında, I. Bayezid (Yıldırım) döneminde Bursa kadısı bulunan Molla Şemseddin Fenari, Padişah'ın bir davadaki şahidliğini kabul etmez. Gerekçe olarak da, cemaatle namazı kaçırdığını söyleyince Padişah, kesin özürlü olmadıkça bir daha cemaati terketmez (Taşköprülüzâde'den Turan, 411).

Osmanlılarda ekonomik düzen gibi, devlete de şekil veren başlıca dinî prensipler adalet ve ona bağlı olarak eşitlik şeklinde özetlenebilir. Adalet, hem dinin hem devletin temel hedefidir ve eşitliği de özünde taşır. İslâm'ın, "insanların tıpkı bir dokumacı tarağının dişleri gibi eşit olmaları" şeklinde benimsediği eşitlik kavramı, soylu zümrelerin kast sisteminin, sayısız ayrıcalıkların var olduğu bir dünyada çok yeni ve çok ileri bir düşünce olup, sadece İslâm'ın doğuşunda değil, sonraki dönemlerde de devrimci bir nitelik taşıyacaktı (Cem, 72-3). Bu prensipler üzerine kurulu Osmanlı adalet sisteminde kazaî teşkilat ile idarî teşkilat, yapı olarak âdeta iç içedir. Şu manâda ki, siyasî coğrafya kazâî teşkilata göre bölünmüş gibidir ve kadıların bulunduğu şehirlere kaza adı verilmektedir. İktisadî ve coğrafi şartlar bakımından elverişli mevkilerde kasaba veya şehir vasfını kazanmış olan yerler, hep birer kaza, yani adliye merkezi idi. Kadılar doğrudan padişah tarafından tayin edilir ve bulundukları yerlerde, bugünkü manâda hem vali veya kaymakamın, hem de hakimın fonksiyonu görürlerdi. Bulundukları dairede padişahın mümessili sıfatıyla adeta siyasî bir hakimiyet sembolü idiler de.

"Şer'î mahkeme" de denen mahkemeler, her türlü hukukî ve cezaî ihtilafları halletmeye yetkili idi. Ayrıca, bugün noterlerde yapılan akit muameleleri de burada yapılıyordu. Bütün bu vazifeler için, başta davaları karara bağlayan kadı bulunuyordu. Onun, yerinde hallolunması gereken işlerde yardımcılığını yapan, keşif ve tahkikatta bulunan naipleri vardı. Osmanlılardaki zabıt, kayıt ve arşiv sistemini tarihte başka hiç bir ülkede görmek mümkün değildir. Adliye de zabıt, hüccet ve senet gibi işleri görmek üzere kâtipler, bir de normal hizmetler için hademeler, kaza müessesesinin diğer elemanlarını teşkil ediyordu. Bunlardan ayrı olarak, mahkemenin tebliğlerini taraflara duyurmak ve gerektiğinde tarafları mahkemeye celbetmek için 'muhzır' denilen görevlileri de anmamız gerekiyor.

Bütün mahkemeler, mutlak surette alenî, yani halkın önünde cereyan ederdi. Mahkeme oturumlarında, kadıların yanında "şühûdü'l-hâl" veya "udûlü'l-müslimîn", ya da "şühûdü'l-udûl" gibi adlarla anılan ve kararların altına imza atan 5, 6 veya daha fazla sayıda, genellikle müderris, eşraf gibi şehrin ileri gelen güvenilir, bilgili insanlarından oluşan bilirkişi ya da jüri heyeti diyebileceğimiz bir heyet de hazır bulunurdu. Kadı, gerektiğinde bunlarla istişare de ederdi. Kadıya, hükümlerinin hukuka uygun olup olmaması bakımından yol gösteren bir diğer müşavir de müftü idi. Müftü mahkemede hazır bulunmamakla birlikte, taraflar gerekirse müftüden fetva alıp, bunu mahkemede ibraz edebilir, bazen

de fetva için bizzat kadının müftüye başvurduğu olurdu (Akdağ, 400-405).

Yüksek medreselerden mezun olan danışmendlerden kadılık için müracaat edenler, önce büyük vilâyet merkezlerindeki kadıların yanına, en az beş kişi halinde stajyer olarak verilir ve bunlar 3-5 yıl bu işte kalırlardı. Daha sonra İstanbul'a gelerek bir yıl da "mülâzemet" süresini doldururlar ve sonra kadı olarak tayin edilirlerdi. Kadı, tayin edildiği yerde ancak 2 sene kalır ve yeniden İstanbul'a dönüp, bir yıl daha mülâzemette bekledikten sonra bir başka yere tayin edilirdi (Akdağ II:97-8).

Meşhur maliyeci Jean Bodin, Türkiye'deki refah ve huzurun Fransa'da da sağlanabilmesi için, Türk devletinde alınan tedbirlerin uygulanmasının zaruri olduğunu yazar. Ünlü İngiliz kralı VIII. Henry, Kanunî'nin kanunlarının Türkiye'de nasıl tatbik edildiğini öğrenip, İngiliz adalet sistemini Türk adalet sistemine göre ıslah etmek üzere Türkiye'ye bir tetkik heyeti göndermiş ve heyet, Türk İmparatorluğu'nda Siyaset adlı büyük raporunu krala takdim etmiş ve bu rapor, daha sonra bir kitap halinde yayınlanmıştır (Öztuna, 8:368).

Osmanlı Devleti, merkeziyetçi görünümünün yanı sıra, aynı zamanda adem-i merkeziyetçi bir yapıya da sahipti ve merkezî otoriteyi bir tür adem-i merkeziyetçilikle de sağlıyordu (Cem, 102). Meselâ, Yavuz Sultan Selim, Güneydoğu Anadolu'yu Osmanlı topraklarına katınca, buradaki 19 Kürt aşiretine, kendi başkanlarını kendilerinin seçmesi hürriyetini tanımıştı. Aynı şekilde, ülke içinde diğer dinî cemaatler de, dinlerini yaşamakta serbest oldukları gibi, aralarındaki davaları da kendi mahkemelerinde çözebiliyorlardı. Fakat, Rum, Ermeni ve Yahudi cemaatleri gibi cemaatler, sadece devlet, hükümet ve Müslüman halk ile olan münasebetlerinde değil, kendi aralarında, cemaat örgütlerinin çözeceği meselelerde bile, büyük bir güven ve itimatla müftülere veya kadılara başvuruyorlardı (Akdağ II.57).

Devletin Halka Bakışı ve Fırsat Eşitliği

Osmanlı Devleti'nin halka karşı görevi, İslâm ilkelerinin ışığında "koruyucu" olmak ve "güvenliği sağlamak"tı (Cem, 75).

Reaya Tanrı emaneti olarak kabul edildiği için, devletin başlıca vazifesi onun durumunu düzenlemek ve refahını sağlamaktır: "Saltanat (idare) onlar ile onlardan tahsil olunan hazine ile ve memleketin bayındırlığı ile olur" gerçeği ilke kabul edilmişti. Kanunî Sultan Süleyman bir gün meclisinde bulunanlara "bu memleketin hakîkî efendisi kimdir?" سوالını sorunca, "Zat-ı hazret-i

Padişahîleridir" diye verilen cevabı kabul etmemiş ve "hakikî efendi reayadır" demek suretiyle asırlarca sonra herkesçe idrak edilecek bir hakikatı ifade etmişti. Reaya fukarasının tahammüllerinden ziyade mal alınmasını bir hanın temelinden toprak alıp sathına sarfetmeye teşbih eylemişler ve "temelden alınan toprak ile temele zaaf gelip, ol sutuhun ise ol ağırlığı çekmeye iktidarı kalmayıp, tamamen yıkılmasına sebep olur" demişlerdir (Cem, 76).

15'inci yüzyılın bir Avrupalı tarihçisi, Osmanlı sistemini şöyle tanıtır: "Osmanlı yönetiminin kurulmasına ait zemin hazırlığı şu idi: Osmanlı Devleti, her ferdin sadarete kadar yükselmesine imkân veren geniş bir demokrasi içinde, eski görüş yerine yeni bir görüşle kurulmaktaydı." (Cem, 76)

Kanunî zamanında Almanya büyükelçisi olan Busbecq, Türk başarısının sırrını, şahsî meziyet ve liyakate öncelik verilmesinde görür: "Türkiye'de, hattâ Türklerin kendi aralarında bile, şahsî meziyet ve liyakatten başka hiçbir şeye kıymet verilmez. Padişahın maiyetini teşkil eden mecliste hiçbir adam yoktur ki, haiz olduğu mevki ve rütbeyi, kendi şahsî liyakat ve cesaretine borçlu olmasın... Memuriyetlerin başında, o vazifeleri görmeye liyakatli kimseler bulunur. Türkiye'de herkes, kendi mevki ve ikbalinin bânisidir. Sultanın hükmü altında en yüksek mevkîe çıkmış olanlar, çok kere çobanlıktan gelmedirler... Türkler, meziyetin bir miras gibi elde edildiğine inanmazlar. Bunu, kısmen Allah'ın ihsanı, kısmen de çalışmanın ve gayretin mükâfatı olarak telakki ederler." (Öztuna, 8:372)

İhtisap Müessesesi

Bir de ihtisap müessesesi vardı. Bu, İslâm'da iyiliği yayıp, kötülüklerin önünü alma prensibinin ortaya çıkardığı bir müesseseydi. Muhtesiplerin vazifeleri: çarşı, pazar ve sokakları teftişle, kanuna aykırı gördükleri fiil ve hareketleri, hayvanlara tahammüllerinden fazla yük yüklemeyi, hamallara ve gemilere, yine taşıyamayacakları malları yüklemeyi men etmek ve bundan başka, yol ve sokaklarda yıkılmak üzere olan binaları tesbit edip, yıkılmalarını sağlayarak, muhtemel kazaların önünü almak; erzak, yiyecek ve içeceklere hile karıştırılmasına ve noksan tartılara mani olmak gibi işlerdi (Berki, 77).

Başlıca Sosyal Kurumlar: Vakıf, Hastane ve İmarethaneler

Osmanlı yönetiminde ferdi korumaya yönelik devletçiliğin tabîî bir sonucu olarak sosyal güvenlik kurumları ve "vakıf" sistemi çok gelişmiş, yaygınlaşmıştı.

Devlet, öğrencilere, memurlara ve fakirlere bedava yemek dağıtan

imarethaneler, hastaneler, mescidler, medreseler, muallimhaneler, hanlar, kervansaraylar yaptırmış olup, onların gelirini sağlamaktaydı. Dinî fonksiyonun yanı sıra bir çeşit sosyal yardımlaşma, toplanma ve dayanışma aracı olan camiler de, bu sosyal kurumların içinde önemli yer tutmaktaydı. Günümüzdeki kamu hizmetlerini andıran bu sosyal güvenlik kurumları "devlet eli ile kurulmuş olup, devlet geliriyle işleyen, fakat idarî ve malî bakımdan muhtar ve hususî bir statüye tâbi" idiler (Cem, 95).

Anadolu Selçuklularının son döneminde devlet çeşitli yardımlaşma kurumlarını işletmekte, yenilerini yapmaktadır. Örneğin, Kayseri'de, Sivas'ta, Konya'da, Çankırı'da, Divriği'de, Amasya'da, Kastamonu'da ve Tokat'ta muazzam hastaneler yaptırılmıştır.

Hastaneler, Selçuklular devrinin önemli sosyal yardım müesseseleridir. Anadolu Selçukluları 12'nci yüzyıldan itibaren hastane yapmaya başlamışlar ve bu sağlık kuruluşlarına darüşşifa, darüssıhha, bîmaristan, maristan gibi isimler vermişlerdir.

Selçuklu hastaneleri, başlangıçtan itibaren tıp öğrencilerine teori ve pratiği beraber gösteren tıp fakülteleri gibi çalışmışlardır. Meselâ, Kayseri'de Gevher Nesibe tarafından 1205'te, Sivas'ta İzzettin Keykavus tarafından 1217'de yaptırılan hastaneler, bitişindeki tıp medreseleri ile yekpare binalar olarak hizmet görmüşlerdir (Çetin, 1990:210).

Osmanlılar, hastane kurmakta, Selçuklu ananesini devam ettirmişlerdir. 13'üncü asırda Selçuklular, Kayseri, Sivas, Divriği, Çankırı, Kastamonu, Konya, Tokat, Erzurum, Erzincan, Mardin, Amasya gibi şehirlerde bir çok hastane kurmuşlardı. Osmanlılarda hastanelerin ekserisi, tıp medreselerinin tatbikat yerleri idi. Yani, hastane hekimleri, bağlı bulundukları tıp medresesinin müderrisleri idiler. Gene Selçuklularda olduğu gibi Osmanlı medrese-hastaneleri, çok zengin vakıflarla besleniyordu ve hiç biri devletçe yaptırılmamıştı, hepsi hayır sahiplerinin eseri idi. Bu suretle Osmanlılar, yalnız İstanbul şehrinde 70 hastane yaptırmışlardı. Diğer şehirler bununla kıyas edilebilir (Öztuna, 11:145).

II. Bayezid devri müelliflerinden Cantacacis, klasik eserinde o devir için şöyle der: "Küçüğü ve büyüğü ile Türk ileri gelenleri, cami ve hastane yaptırmaktan başka bir şey düşünmezler. Onları zengin vakıflarla teçhiz ederler. Yolcuların konaklaması için kervansaraylar inşa ettirirler. Yollar, köprüler, imaretler yaptırırlar. Türk büyükleri, bizim senyörlerimizden çok daha hayır sahibidirler,

son derece misafir severler. Türk, Hıristiyan ve Yahudileri memnuniyetle misafir ederler. Onlara yiyecek, içecek ve et verirler. Bir Türk, karşısında yemek yemeyen bir adamla - adam Hıristiyan ve Yahudi bile olsa - yemeğini paylaşmamayı çok ayıp sayar (Öztuna, 10:318).

15'inci asrın ilk yıllarında Bursa'da 7 imaret vardı. Alman gezgini Schiltberger'e göre bu 7 imarette "Hıristiyan, Mûsevî veya putperest olmasına bakılmaksızın, her yoksul yiyip içebiliyordu." Bu yazar, Yıldırım Bayezid devrinde, Osmanlı taht şehri Edirne'ye nakledilmeden hemen önceki yıllarda Bursa'nın nüfusunu 200.00 olarak vermektedir (Öztuna, 10:331).

İstanbul'da II. Bayezid'in Bayezid İmareti, günde 1.000 muhtaca iki öğün yemek dağıtıyordu. Kanuni'nin yaptırdığı Süleymaniye imaretinde ise, medresenin 600 talebesi ve hastalar dışında sayısız muhtaca yemek veriliyordu. Bu imaret, 1 büyük mutfakla 3 yemek salonundan ibaretti. Arka tarafta, yolcuların hayvanları için bir ahır vardı ve burada da yolcuların hayvanları bedava yedirilip tımar ediliyordu. Bir yolcu, bu şekilde 3 gün misafir ediliyordu. Misafir yolcuların 5 kişisi bir sofraya alınıyor ve her öğünde böyle 40 sofraya kuruluyordu. Demek ki, yalnız yolcu sıfatıyla günde 200 kişi yemek yiyordu. Her yolcuya günde 50 dirhem bal, misafirin hayvanına günde bir şinik arpa veriliyordu. Fakat bu yolcu mühimce bir şahsiyetse, büyük ölçüde ikram ediliyordu. Padişahın vakıf şartı böyleydi. İmarette 6 aşçı, 4 sofracı, 3 bulaşıkçı ve pek çok hizmetkâr çalışıyordu (Öztuna, 10:328).

1500 yıllarında Fatih imarethanesinde her gün 1.650 kişiye bedava yemek verilmektedir. Bunların çoğu öğrenci, Fatih vakfının diğer bölümlerinde çalışan doktor, öğretmen gibi memurlar ve yolculardır. Ancak bu resmî rakamın dışında fakirler ve dul kadınlar da imarethaneden yemek alabilmektedir. Fatih imarethanesinden yararlanan fakirlerin sayısı belli değildir. Ancak bazı kuruluşlarda, örneğin Edirne'deki II. Bayezid imarethanesinde, her gün 1400 fakire yemek verildiği tahmin edilmektedir.

Bir külliye'nin görevlileri ve talebeler ile ülkenin çeşitli yörelerinden gelen yolcular ve fakirler, öğle yemeğini hep birlikte imarette yiyorlardı. Personel ve talebelerden başka 5'er kişilik 40 sofraya daha açılıyor, yani talebe ve personel dışında 200 kişiye daha yemek veriliyordu. Böylece burada bedava yemek yiyenlerin sayısı 800'ün üzerine çıkıyordu. D'Ohsson'a göre, 18'inci yüzyılda İstanbul'da her gün 30.000'den daha fazla kişi imaretlerde bedava yemek yiyorlardı (Yediyıldız, 495).

İmarethane hesapları, vakıflarda işlerin ne kadar düzenli yürütüldüğünü göstermeleri bakımından ilgi çekicidir: Gerekli maddelerin nereden, ne miktarda geleceği, bunların değeri, verilecek yemeğin niteliği, Cuma ve Bayram menüleri hep önceden planlanmış, para dikkatle harcanmış ve hesaplar tutulmuştur (Cem, 97).

Tarih boyunca, bütün İslâm ülkelerinde vakıflar önemli içtimaî müesseseler olarak hizmet görmüşlerdir. Bilhassa Selçuklular ve Osmanlılar zamanında artan sosyal refaha ve halkın zenginleşmesine paralel olarak çok zengin vakıf tesisler kurulmuştur. Bu vakıf müesseselerinin vakfiyeleri ile günümüze kadar gelebilen binaları, geçmişte vakıfların cemiyette ne büyük hizmetler ifa ettiklerini göstermeleri bakımından çok önemlidir. 18'inci yüzyılın ikinci yarısında, İstanbul'da imaretlerden günde iki öğün yemek yiyenlerin sayısının 30.000 oluşu, vakfın Türk cemiyetindeki yerini belirtir. Bugün ülkemizde devlet tarafından yerine getirilmeye çalışılan her türlü kamu hizmeti, Osmanlılar ve Selçuklular devrinde vakıf hizmetleri olarak değerlendirilmiş ve yerine getirilmiştir. Böylece vakıflar sosyal yardım müesseseleri olarak çalışmış, ilmî, dinî ve medenî hayatın bütün tezahürleri hep vakıf tesisler yoluyla tanzim ve idare edilmiştir (Çetin, 210).

Osmanlılar, kerim devletin, halkı düşünen, koruyan devletin bir sembolü olan vakıf sistemini görülmemiş çapta büyütmüş, vakıf kurup yaşatmayı kendilerine temel görev edinmişlerdi. 1530-1540 yıllarında yapılan nüfus ve vergi tahririnde belirtildiğine göre, Kastamonu, Alaiye, Teke, Hamid ve Karahisar-ı Sahip livaları dahil, bütün Batı Anadolu sancaklarını içine alan o zamanki Anadolu eyaletinde sağlanan tüm gelirin %14'ü vakıflara ait olup, bu kanaldan kamu hizmetlerine, din ve hayır işlerine yönelmekteydi.

Bu dönemin Anadolu eyaletinde 45 imaret, 342 cami, 1.055 mescid, 110 medrese, 626 zaviye, 75 büyük han ve kervansaray vakıflarca işletilmekte, 7.000'den fazla kamu hizmeti görevlisi ve öğrenci, vakıf yoluyla maaş almaktaydı. Aynı yıllarda, öteki bölgelerin durumu da buna eşti. Devletin gelirin önemli bölümü sözü geçen kamu hizmetlerinin görülmesi için vakıflara bırakılmıştı. Vakıf gelirlerinin %14'e ulaştığı Karaman eyaletinde bu yolla 3 imaret, 75 cami, 319 mescid, 45 medrese, 272 zaviye, 2 dârüşşifa, 14 kervansaray işletilmekteydi. Halep ve Şam eyaletlerinde gelirin %14'ü, Zülkadriye ve Rumeli'nde %5'i vakıflara ayrılmaktaydı (Cem, 96).

Bu şefkat, yalnızca insanları değil, hayvanları ve bitkileri de içine alıyordu.

Zira onlar da Cenab-ı Hakk'ın mahlûku olarak, gereken şefkati görüyordu. Hiç bir millet, klasik devir Osmanlı Türkü kadar çiçeğe değer vermemiştir. Bursa'da Tahta'l-Kal'a'daki "Gurabahane-i Lâklâkan" denilen leylek hastanesi, yeryüzü tarihinde eşsiz bir müessesedir. Güvercinler için yapılan vakıflar ise, çok sayıda idi. D'Ohsson şöyle der: "Hayırseverlik akideleri, hayvanlara da şamildir. Hiç kimse, hayvanlara kötü muamele edemez. Bir atın, katırın, devenin sahibi bile, onları mutedil şekilde kullanır. Türk zabıtası, hayvanlara kötü muamele edenleri cezalandırmaya yetkilidir. Hayvanları fazla çalıştırmak da yasaktır. Her gün, Türklerin hayvanlara ne kadar iyi davrandıkları görülür. Bu da, şüphesiz bir millet için şeref teşkil eder. Kuşlara yem vermek için kurulan vakıflar bilinmektedir. Camilerin saçakları altına kuşların sığınması için hususi yuvalar ve meşhurların mezarlarındaki mermer sandukaların yanına, yağmur suyu birikip kuşların içmesi için küçük tekneler yapmak, Türk medeniyetine mahsus hususiyetlerdendir." (Öztuna, 10:321)

Bu konuda, Münevver Ayaşlı'nın İstanbul'la ilgili olarak yazdıkları da dikkate değerdir: "... Öyle bir şehir ki, her başıboş köpek için bile olsa, kapılarında daima su ve yiyecek bulunduran, kediler için ayrıca sokaklarından ciğerci geçen, camilerinde daima güvercin besleyen güzel İstanbul..." (Pertev Beyin Üç Kızı, 57)

Hayır sahipleri neler yaptırmışlardır? Akla gelen her şey: Cami, mescid, külliye, medrese, mektep, hastane, çarşı, bedesten, arasta, han, kapalıçarşı, çeşme, sebil, selsebil, şadırvan, fıskiye, havuz, kuyu, kaplıca, hamam, çifte hamam, ılıca, tuvalet, yol, köprü, kervansaray, imaret, kütüphane, namazgâh, musalla, gasilhâne, tekke, ribat, zaviye, hücre, dergâh, türbe, kümbet, çarşı, pazar, han, bahçe, tarh, kışla, kale, hisar, hisar-beçe, planka, burç, hendek, tabya, kaldırım, sokak, park, bulvar, miskinhane, kalenderhane, dârulkurâ, dârulhuffaz, dârulhadîs, muvakkıthane, liman, fener, deniz feneri, yunak, yağhane, mumhane, şekerhane, demirhane, dökümhane, fırın, tezgâh, mezbaha, tophane, güllehane, şişhane, ahır, hara, dersane, tımarhane, darüşşifa, nişangâh, fetvahane, menzilhane, nişantaşı, sayehan, kemeriye, çardak, su yolu, sarnıç, tabhane, müftihane, mahkeme, sığınak, kabristan, köşk, konak, saray, sahil-saray, yalı, ev, meşrutahane, liman, iskele, kahvehane, bozahane, şirahane, kıraathane, eczahane, mahzen, cedvel ve daha pek çok şey... (Öztuna, 10:322).

Anadolu'da Birlik ve Düzenin Sağlanması

Mükrimin Halil Yınanç, Osmanlı Devleti'ni şöyle anlatır: "Karakoyunlu ve Akkayonlu devletleri, sekenelerinin ekserisi göçebe ve yarı göçebe olduğu için,

devletleri de, cemiyetleri gibi bünyeye çürüktü. Şehirleşme hususunda geri kalan bu Türkmen ulusları ve devletleri, Müslümanlıktan önceki Türk devletleri ve 12'nci ve 13'üncü asırlarda kurulan Moğol imparatorlukları gibi, daha fazla fütihat ve genişleme kabiliyetleri göstermelerine rağmen, pek az zaman içinde çökmüşlerdir. Buna karşılık, Anadolu beyliğini kuran ve 2 asırlık fetret devrine nihayet veren ve Anadolu Selçukluları devletini daha esaslı, daha büyük ve daha geniş bir ölçüde tesis eden ve hattâ bazı sahalarda, o devirdeki medeniyetten daha üstün bir medeniyet vücuda getiren ve bilhassa Türk dili ve edebiyatını canlandırmak hususunda pek büyük rol oynayarak, Türk dilini, yalnız şiir ve devlet lisanı değil, ilim lisanı bile yapmaya çalışan Osmanlılar, Moğol istilasından beri ortadan kalkmış olan içtimai nizamı, Anadolu'da yeniden tesis etmişlerdir." (İslâm Ansiklopedisi, Akkoyunlular md.)

Bir Medeniyet Silûeti

Osmanlı İslâm medeniyetinin genel silûetini, yabancı bir seyyah şöyle çizer:

İstanbul'un büyük caddelerinin birinden geçiyoruz... Yol bizi, camilere, köşklere, minarelere, kubbeli çeşmelere, altın ve arabesk yazılarla süslü padişah türbelerine götürüyor. Her taraf mimarî şaheserleri, su şırıltıları, âhenkli bir musikî gibi hisleri kucaklayan ve ruha neşe veren serinlikteki gölgelerle dolu... Buradan padişahların kendi adına yaptırdıkları camilere varılıyor. Bunların her biri, caminin muhteşem kubbesi yanında hemen hemen silikleşen medrese, hastane, kütüphane, dükkân ve hamamlardan mürekkep küçük bir şehir teşkil etmektedir... Burada artık güzellik duygusundan çok daha derin ve çok daha kudretli bir şey hissetmeye başlıyoruz. Bize başka bir düşünce ve duygu dünyasının mermerden örülmüş muhteşem bir ifadesi gibi görünen, bize yabancı ve karşı bir ırkın, bize düşman bir imanın iskeletini temsil eden ve zarif sütunlarının azametli diliyle, bizimkinden apayrı bir ALLAH'ın önünde eğilen, ecdadımızın titrediği bir halkın zaferini ilan eden bu âbideler, bu eserler, insana korku ve kuşku ile karışık bir hürmet telkin ederler. (Reclus, 149, nakl: Ünal: 73-74)

Ahmed Hamdi Tanpınar, bu kompozisyonun mimarî unsurunu şöyle ifade eder:

Koca İmparatorluğun her tarafında beyaz taş yontuluyor, büyük kazanlarda kubbeler için kurşunlar eritiliyor, yarı simyager, yarı nar çiçeklerinin, karanfillerin, badem, erik çiçeklerinin bir daha solmayacak baharları; tevhidlerin inancı, fetih âyetlerinin müjdesiyle beraber ağır ağır pişiyor; küçük,

izbe dükkânlarda, yassı tunç tokmakların altında medreselerin, şifahanelerin, kervansarayların, hanların, büyük sarayların, sebil ve çeşmelerin saçakları, kitabeleri, yıldız süsleri için altın dövüle dövüle kelebek kanatları kadar ince, menevişli yapraklar haline getiriliyordu. (Tanpınar: 34)

Bu kompozisyonun mayası, yine Tanpınar'ın, "Hususi bir yaşayış şekli, bütün hayata istikamet veren ve her dokunduğunu rahmanîleştiren dinî bir kisve bu terkinin mucizesini yapıyordu. Gümrükten geçen her şey Müslümanlaşıyordu" (s: 22) sözlerindeki tesbitiyle, İslâm idi.

Yabancı Gözlemcilere Göre Müslüman-Türk Toplumı

İslâm, Türk tarihinde, bugün Türkiye'de yaşayan hiç kimsenin hayal edemeyeceği bir toplum meydana getirmiştir. Onun ancak son ve yıkılış dönemine yetişmiş Mehmet Akif, Yahya Kemal ve Ahmet Hamdi Tanpınar gibi yazar ve şairlerimizin bazı kesitlerini sunduğu bu toplum hakkında Batılı seyyah ve gözlemciler şunları yazıyordu:

Halkın ve Toplumun Karakteri

Türkler, çok dindar ve merhametlidirler. Büyük saygı besledikleri padişahlarına son derece sadık ve itaatkârdırlar. Türkler, birbirleriyle pek münakaşa etmezler. Şehirde askerler de dahil, kimse silah taşımaz. Pek az kavga ederler, düello nedir bilmezler... Gerçekten halis Türkler şarap içmezler... Çok sayıda oyunları vardır ama, parasız oynarlar... Türkler, az yerler, ne çok çeşitli, ne de çok nefis yemeklere düşkündürler... Kötü taraflarına gelince, çok izzet-i nefis sahibidirler; kendilerini bütün milletlerin üstünde görürler. Yeryüzünün en cesur ve asil kavmi olduklarına inanırlar...

Türkler, her sahada intizamı o kadar severler ki, onu korumak için hiç bir şey yapmaktan çekinmezler... Her türlü eşya makul fiyatlara satılır. Mal satanların tartılarını kontrolle tavzif edilmiş memurlar her gün satıcıları kontrol ederler. Eğer terazisi hileli olan veya pahalı satan bir satıcıya tesadüf ederlerse, derhal değnek cezasını infaz ederler ve ayrıca tazminata da mahkûm ederler... (Monsieur de Thevenot, Relation d'un Voyage Fait Au Levant, Paris 1665, s: 111, 126; nakl: Ünal: 7, 9)

Türkler, oyun oynamayı çok istihkâr ederler. Para kazanmak için oynayan bir adam, yani kumarbaz onların nazarında hırsızdan da âdi bir mahlûktur. Türkler dansı, kendileri için insanlık şeref ve haysiyetlerini lekeleyen, insanın en bayağı ve iptidâî taraflarına hitap eden basit bir maharet telâkki ederler.

(Porter, 32, nakl: Unal: 144)

İnsan, paşadan küçük bir bakkala kadar bütün Türklerin aynı okulda yetişmiş, aynı asalet mertebesine sahip büyük senyörler olduklarını zanneder... İstanbul halkı, yeryüzünün en medenî ve en dürüst halkıdır. İstanbul'da sokak kavgalarına, maksatsız dolaşan serserilere, dedikoducu kadınlara, herhangi bir fuhuş belirtisine, yüz kızartıcı hiçbir harekete tesadüf etmek mümkün değildir. Bütün yüzler, eller ve ayaklar tertemizdir. Yırtık elbiselere nâdiren rastlanır. Ama kirli olanlarına hemen hiç rastlanmaz. Hiç bir tarafta haylaz ve dilenci güruhuna tesadüf edilmez. Her tarafta muhtelif ictimai sınıfların birbirlerine, karşılıklı saygı duydukları müşahede edilir. (Reclus, 165, nakl: Ünal: 66-67)

Birbirlerine karşı dürüst ve müşfikler. Yemek yerken kaç kere yanlarından geçen bir fakiri yanlarına çağırıp doyurduklarını gördüm. Biz bunu yapmazdık. Bir menfaat elde etmek yahut göze girmek için asla dalkavuklukta bulunmazlar. Hürmetkâr, cesur, ciddi ve sadedirler. Kimseye hakaret etmek istemezler. Az ve öz konuşurlar. O kadar dürüst ve namusludurlar ki, başka türlü olunabileceğini düşünmediklerinden ve herkesi kendileri gibi sandıklarından daima aldatılırlar. Türklerde sonsuz bir iyilik, şefkat ve sadelik hazinesi, güzel olan her şeye karşı köklü bir saygı ve zayıfa karşı derin bir merhamet mevcuttur. (Garanville Murray, nakl: Ünal: 79, 84, 85)

Kadın ve Aile

Sokakta bir kadına rastlayan erkek, bakmak yasak edilmiş gibi başını çevirir. Bir Türk için hiddetlenip kadına el kaldırmak kadar ayıp bir şey yoktur. (Porter, nakl: Ünal: 81)

İranlılarda görülen gösterişe Türklerde rastlanmaz. Türkler arasında çelimsiz ve hastalıklara nadiren rastlanır. Kanaatkâr ve sade bir hayat sürmek, onları böyle sıhhatli tutmaktadır. Türk, hiç bir zaman aldatmaz. Namuslu, iffetli, doğru sözlüdür. Yakınlarına çok bağlı olan Türk, elinde bulunan her şeyi onlarla paylaşır, karşılığında da hiç bir şey talep etmez. Türk, aile içinde âdil ve müşfik. Asya Osmanlıları arasında çok kadınla evlenme yaygınlaşmamıştır. Türk, umumiyetle aile ve izdivaç bağlarına Avrupalılardan çok daha hürmetkârdır... Evin içinde mutlak hakim olan kadın, daima müşfik ve mültefit bir muamele görmektedir... Türklerdeki fitrî iyilik, tesir sahasını hayvanlara kadar teşmil etmekte ve meselâ bir çok bölgelerde eşeklere haftada iki gün dinlenme izni verilmektedir. (Elisee Reclus, Nouvelle Geographie Universelle, "La Terre et Les Hommes," 1884, c:9, s: 543, nakl. Ünal: 44-46)

İdareye Saygı ve Ordu

Türklerde yalancılık, cinayet ve hilekârlık yoktur. Padişahlarına tahtta kaldıkları müddetçe itaat ettikleri gibi, ALLAH'a da hiç bir engizisyona ihtiyaç olmadan mü'min ve mutidirler. (Lord Byron, La Crise de O'rient, Paris 1907, nakl: Ünal: 76)

Türkler, hükümdarlarına derin bir hürmet beslemelerine ve ondan bahsederken çok nazik ifadeler kullanmalarına rağmen, çok kere onunla serbestçe konuşmakta, şikayetlerde bulunup, gerek padişahı gerekse vezirlerini haksızlık yaptıkları takdirde tenkit etmekten çekinmemekte.... ve hattâ baskı ve tahakküm ifrata vardırıldığı takdirde, isyanlara bile tevessül etmekten kaçınmamaktadırlar. (Porter, nakl: Ünal: 189)

1832'de Arnavutluk, Manastır, Makedonya, Bulgaristan, Sırbistan'ı dolaştım. Bilhassa batı ve kuzey taraflarında padişah ve sadrazamdan bahsederken, "Allah, ömrümün 10 senesini alıp onunkine eklesin" demeyen pek az köylüye rastladım. (Ünal:127)

1526'da 200.000 kişi (Mohaç'a giden ordu) ekilmiş tarlalara ayak basmadan ve bir tek ot koparmadan, yaya olarak İmparatorluğu bir baştan öbür başa katetmiştir. (J. Michelot, nakl: Ünal: 90)

Sükûn, intizam, ordugâhlarındaki temizlik, lüzumunda hapis veya idam cezaları gibi müeyyidelerle desteklenen mutlak itaat, uzun yürüyüşlere, az gıdaya razı olmak, savaşa karşı iştiaak, muharebede şevk, disiplindeki mükemmeliyet, nefsi kontrol, gayeye sadakat: bütün bunlar, Türk askerlerinin mucizevî hasletlerinden bazılarıdır. (Ünal: 175)

Türkler, bizim askerlerimize göre üç sebepten dolayı üstündürler. Komutanlarına derhal itaat ederler. Savaşırken hayatlarını hiçe sayarlar; uzun müddet arpa ve su ile iktifa ederek ekmek, su istemezler ve şarap içmekten nefret ederler. (Ünal: 176)

Ali Ünal, Bir Portre Denemesi, Nil Yayınları, İstanbul, 2002

Akdağ, Mustafa, Türkiye'nin İktisadî ve İçtimai Tarihi I, II, Tekin ve Cem Yayınevi, İstanbul

Avcıoğlu, Doğan, Türkiye'nin Düzeni I, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1977

Berki, Ali Himmet, Fatih Sultan Mehmed Han, Nur Yayınları, Ankara

Çetin, Osman, Anadolu'da İslâm'ın Yayılışı, Marifet Yayınları, İstanbul, 1990

Yavuz, Hakan, "Towards an Islamic Liberalism?" The Middle East Journal, Sonbahar 1999

Tankut, Hasan Reşit, Köylerimiz, Maarif Vekâleti (MEB) Yayını, 1939

Ünal, İsmail, Fethullah Gülen'le Amerika'da Bir Ay, Işık Yayınları, İstanbul, 2001

Ünal, Tahsin, Yabancılar Göre Eski Türkler, Bedir Yayınevi, İstanbul